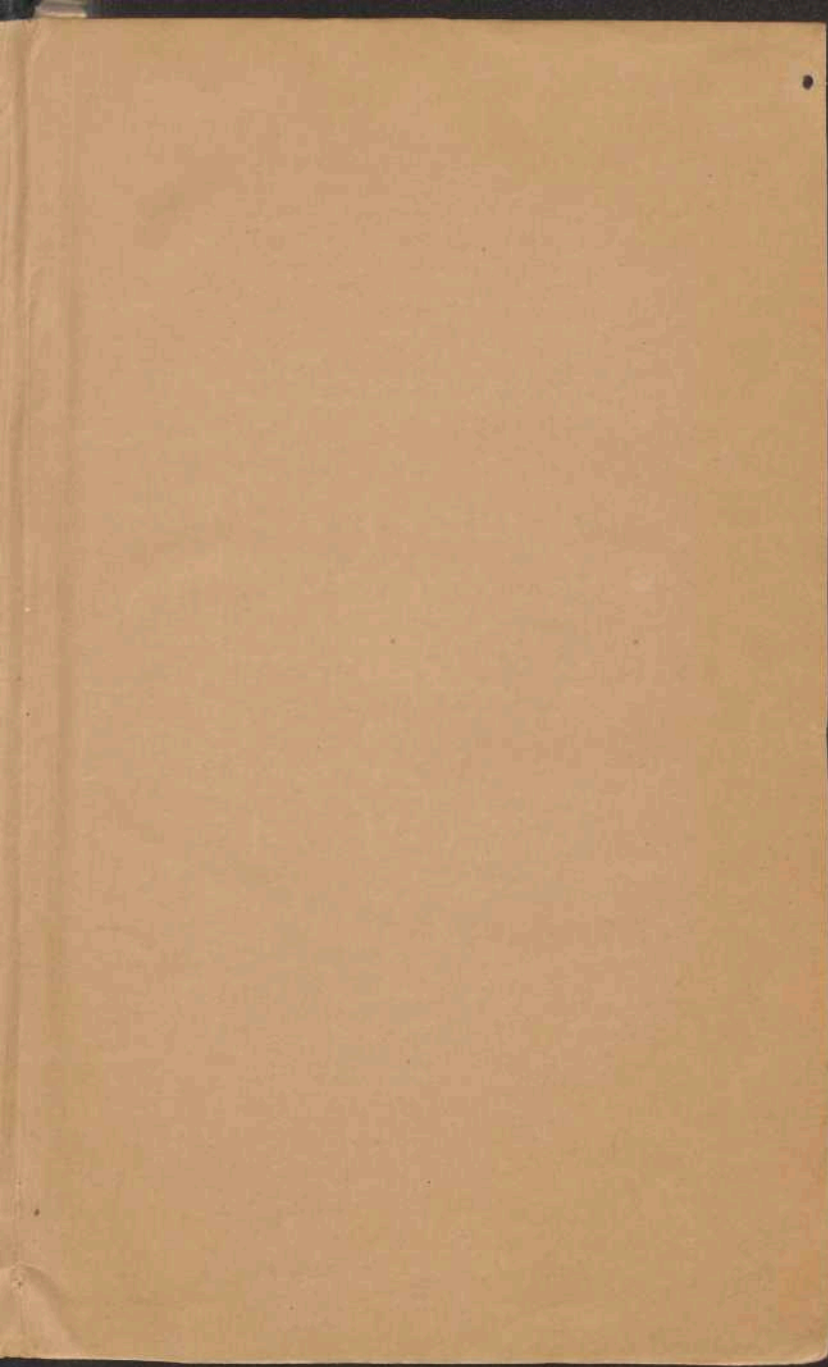

12 6/2
54

VERSLAGEN

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

GEDAAN AAN DE STATEN-GENERAAL.

1816 — 1840.

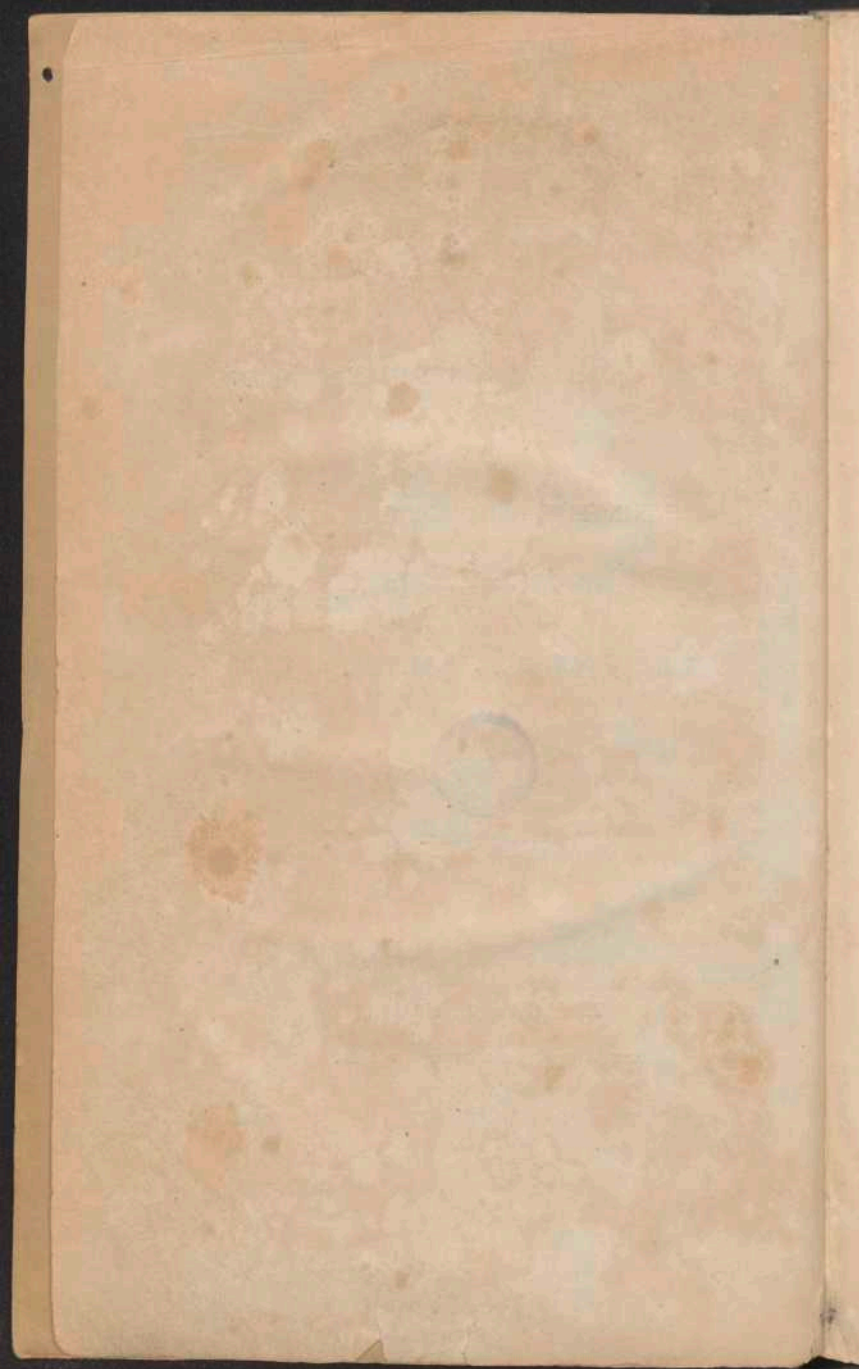
TE 'S GRAVENHAGE,

TER ALGEMEENE LANDS DRUKKERIJ,

1842.

N.º 365

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1816.

Diep vervallen was door het Fransch bestuur en den drang der tijden het openbaar onderwijs in de Nederlanden. Schaarsheid in de uitgaven voor hetzelfde, eene drukkende belasting op de scholen, beperking der vrijheid van schrijven en onderwijzen, vooral het aankweeken van den militairen geest, hadden de nadeeligste gevolgen gehad; en de schokken, welke Europa en ook Nederland, bij de wederinvoering van regt en orde, ondergingen, konden alleen den weg banen tot herstel, maar drukten oogenblikkelijk het nog bestaande verder ter neder.

Ras evenwel ondervond ook het openbaar onderwijs den heilzamen invloed der veranderde tijds-omstandigheden. De verdoofde doch nimmer uitgebluschte ijver voor de letteren en studien herleefde. De bevrijding van knellende banden wekte de werkzaamheid op. Het herwinnen van verlorene schatten van kunst en wetenschap gaf nieuw voedsel aan den geest; er behoefde slechts door leiding en door ondersteuning voorzien te worden in de behoeften der door langen druk verarmde en uitgeputte inrigtingen van onderwijs.

Een aanhoudend onderwerp van de zorg en ondersteuning des Konings zijn alzoo de verschillende scholen, zoo wel lagere en middelbare als hoogere, steeds geweest; de eerstgenoemde, bestemd, om aan alle ingezetenen, zonder onderscheid, de eerste beginselen van kennis en beschaving, als: lezen, schrijven, rekenen, de Lands-taal te verschaffen; de tweede voor hun, die eene meer beschaafde opvoeding aan hunne kinderen wenschen te geven, en dezelve het onderwijs te doen genieten in andere hedendaagsche of ook geleerde talen, in aardrijks-, geschiedkunde en dergelijke; de hoogere eindelijk geschikt, om de leerlingen, na afloop van het lager en middelbaar onderwijs, tot eenen geleerden stand in de maatschappij op te leiden.

LAGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS.

De eerstgenoemde scholen hadden, sedert de invoering der wet van 3 April 1806, welke zoo wel de evengemelde middelbare als lagere scholen omvattede, in de Noordelijke provincien eene verbeterde inrigting bekomen.

Reeds lang te voren, had men, in die provincien, pogingen in het werk gesteld, om de lagere scholen, welke, zonder genoegzaam aantal kundige meesters, zonder algemeene opzieners of goeden leiddraad van onderwijs, zeer achterlijk en gebrekkig waren, te verbeteren.

De maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, in 1784 opgericht, verwierf zich in dezen vele verdiensten. De tusschenkomst der regering volgde dra; de wet van 3 April 1806 en de daaruit voortgevloeide reglementen werden het rigtsnoer voor alles, wat het lager onderwijs betreft.

De langzame en voorzigtige gang in de verandering van het lager schoolwezen had den goeden uitslag verzekerd. Het lager onderwijs werd op de voortreffelijkste wijze ingerigt, en zelfs de afgevaardigden der Fransche universiteit, welke, in 1812, een rapport over den staat van het openbaar onderwijs in Holland uitbragten, konden niet genoeg

hunne bewondering uitdrukken over den goeden stand der lagere scholen, welker inrigting zij overal wenschten nagevolgd te zien.

De Fransche regering bevestigde dan ook deze inrigting door een besluit, maar liet dezelve in der daad vervallen door het onthouden der noodige onderstand-gelden.

Eene der eerste zorgen van den Koning is geweest, door een besluit, reeds den 20sten Maart 1814 genomen, de wet van den 3den April 1806 in derzelver volle kracht te herstellen, en de betalingen, vóór de inlijving in Frankrijk uit 's Lands kas aan schoolonderwijzers geschiedende, weder te doen aanvangen.

Vruchtbaar zijn de gevolgen van die bepalingen geweest. Het geheele schoolwezen is aan een geregeld en eenvormig toezigt onderworpen. De verdeeling van iedere provincie in een bepaald aantal school-districten is verbeterd en gehandhaafd. De school-opzieners, afzonderlijk met het opzigt van een district belast, en vereenigd de provinciale school-commissien uitmakende, zijn door de uitbetaling der sommen, voor hunne reiskosten en vergaderingen bestemd, in staat gesteld, om met ijver hunne werkzaamheden waar te nemen.

De provinciale en stedelijke besturen zijn, bij voortduring, belast met de zorg, om voor het onderhoud der school-vertrekken en het bestaan der onderwijzers de beste maatregelen te treffen. Sommigen hebben, door het ontwerpen van nieuwe reglementen op de voldoening der schoolgelden, hieraan niet weinig toegebragt.

De bepalingen omtrent het examineren der onderwijzers, welke naar hunne bekwaamheden in vier rangen zijn verdeeld, en hunne aanstelling op autorisatie van het Gouvernement, zijn mede gehandhaafd, als ook de algemeene schoolorde. De schoolonderwijzers zijn door het geregeld uitbetalen hunner, hoewel op sommige plaatsen geringe, bezoldigingen aangemoedigd. De toelagen, voorheen door de verschillende provincien aan sommige schoolonderwij-

zers-plaatsen toegelegd, en daarom niet gelijk in de verschillende provincien, zijn op den voet behouden, zoo als dezelve bestonden en uit 's Lands kas betaald geworden, of wel, in bijzondere gevallen, naar plaatselijke behoeften vermeerderd en uitgebreid. Door het toestaan eener afzonderlijke som, ten behoeve van schoolonderwijzers-gezelschappen, heeft men getracht deze nuttige instelling te bevorderen, welke zoo veel tot vorming der onderwijzers bijdraagt.

Overal heeft men de beste leerwijzen zich zoeken ten nutte te maken en in te voeren. Daar dezelve zoo naauw samenhangen met de keuze der leer- en leesboeken, is eene nieuwe uitgave der boekenlijst in den loop van dit jaar vervaardigd en uitgegeven, waardoor in eene voorname behoefte van het lager onderwijs is voorzien.

Zoo bevinden zich de lagere scholen in de Noordelijke provincien, over het algemeen, in eenen bloeienden toestand; terwijl de aanhoudende zorg der regering dezelve poogt hoe langs zoo meer te volmaken.

De middelbare scholen, wier onderwijs zich ten naauwste aan dat der lagere scholen aansluit, zijn meestal particuliere ondernemingen, welke op eenige plaatsen door stedelijke fondsen ondersteund worden.

Door het vorderen van een examen van hen, die hetzelfde houden, overeenkomstig de bepalingen der wet op het schoolwezen van 3 April 1806, zijn, zoo veel doenlijk, de kundigheden der meesters gewaarborgd, en verschillende dezer scholen bevinden zich in eenen goeden toestand.

Hetzelfde mag men zeggen van eenige particuliere pensionaten en instituten van opvoeding in de Zuidelijke provincien.

Dan het lager schoolwezen is aldaar in eenen zeer verachterden toestand. Door de vorige regering bijna ten eenen male verwaarloosd en aan zich zelf overgelaten, is hetzelfde geheel vervallen. Overal ontbreken zoowel goede meesters als geschikte schoolgebouwen.

Zijne Majesteit heeft bijzonder Hoogstdezelfs aandacht gevestigd op de middelen, om hierin eene heilzame verandering te doen geboren worden, en als eene der eerste en voornaamste beschouwd het oprigten van kweekscholen tot vorming van bekwame schoolonderwijzers. Dienvolgens is de vestiging van twee zoodanige kweekscholen bevolen.

Niet zonder grond mag men verwachten, dat deze maatregel, wel uitgevoerd, de beste gevolgen zal hebben, en alzoo geschikte meesters langzamerhand zullen worden gevormd, waardoor het lager onderwijs, in alle deelen des Rijks, op eenen gelijk volmaakten voet zal kunnen gebragt worden.

Een tweede stap tot aanvankelijk herstel van het lager schoolwezen in de Zuidelijke provincien is het bij voorraad verbeteren van het lot van eenige niet onbekwame schoolonderwijzers, door het toeleghen aan dezelve van Lands-traktementen. Ook is bij eene algemeene bepaling van Zijne Majesteit vastgesteld, dat ten spoedigste, in elke der laatstgenoemde provincien althans, 12 schoolonderwijzers-plaatsen met Lands-subsidien zouden worden bevoorregt, en, ten einde de medewerking en ijver der gemeente-besturen op te wekken, moeten dezelve voornamelijk toegekend worden aan die plaatsen, waar voor de aanschaffing van een behoorlijk schoolvertrek de noodige zorg zal zijn gedragen.

Ook de belangen van het lager onderwijs zijn in de Oost- en West-Indische bezittingen des Rijks niet uit het oog verloren. Door het zenden van meesters en schoolboeken derwaarts, heeft men daarin trachten te voorzien.

HOOGER ONDERWIJS.

De inrigtingen van het hooger onderwijs zijn tweederlei.

De zoogenaamde Latijnsche scholen en colleges maken daarvan als den eersten trap uit, terwijl de eigenlijke hooge-

scholen den leerling verder vormen tot eenigen geleerden stand in de maatschappij.

In de Noordelijke provincien waren de Latijnsche scholen, men mag het niet ontkennen, sedert eene reeks van jaren in eenen achterlijken toestand, welke, door de onthouding aan dezelve, onder het Fransche bestuur, van eenige geringe subsidien uit 's Lands kas, voormaals door de provinciale Staten vastgesteld, nog was verergerd.

Wat de hoogeschole betreft, zoo waren er slechts twee van de vijf bewaard gebleven en in den vorm van Fransche akademien gebragt.

Eene commissie, reeds in den jare 1814 benoemd, ontwierp een plan tot herstel van het hooger onderwijs, waar in, met wijsheid, het goede zoo wel uit de nieuwe Fransche inrigtingen als uit de voorvaderlijke instellingen was vereenigd, en hetwelk voorts ten grondslag strekte van Zijner Majesteits besluit van den 2den Augustus 1815, n°. 14.

Volgens de bepalingen van dit besluit is het onderwijs op de Latijnsche scholen uitgebreid en verbeterd.

Het onderwijs der oude talen is, als de grondslag van alle ware geleerdheid, bewaard gebleven, doch tevens dat in de wetenschappen, welke het doel der geleerde vorming ondersteunen, als de geschied- en aardrijkskunde en bijzonder de wiskunde, voorgeschreven. De vereischte van eenen akademischen graad is voor de onderwijzers vastgesteld, om zich te meer te verzekeren van hunne geschiktheid voor het verbeterd onderwijs. Een afzonderlijk reglement, in den loop van dit jaar vervaardigd, heeft de oefeningen in iedere klasse en de leer- en leesboeken bepaald. Aan de stedelijke regeringen en aan de door dezelve benoemde curatoren is de zorg voor de voldoening der kosten voor de Latijnsche scholen, zoo wel als het onmiddellijk toezigt over dezelve, als gemeentelijke instellingen, opgedragen gebleven; terwijl de uitbetaling der van ouds uit de provinciale of domaniale, en naderhand uit 's Lands kas verstrekte subsidien door een stellig besluit van Zijne Majesteit

is verzekerd, en ten naasten bij op den vorigen voet hersteld.

Dezelfde zucht, om zoo veel mogelijk oude aanspraken en het tegenwoordig belang van het hooger onderwijs te vereenigen, heeft mede aanleiding gegeven om drie der voormalige hoogeschoolen, als: *Leyden*, *Utrecht* en *Groningen*, te herstellen; terwijl te *Harderwijk* en *Franeker* athenæa zijn gevestigd.

De verdeeling der onderwerpen van het onderwijs aan de hoogeschoolen in vijf faculteiten is volgens de Fransche inrigtingen bijbehouden, als geschikter dan die der vier oude faculteiten, waarvan de zoogenaamde philosophische slechts daartoe strekte, om al datgene te vereenigen, wat tot geen der drie overige konde gebracht worden.

Eene der faculteiten is aan elk der drie Noordelijke hoogeschoolen, als van ouds, bestemd tot vorming der kweekelingen van de Hervormde godsdienst; terwijl, voor de behoeften van het hooger onderwijs in de Roomsche Katholyke godsdienst, de seminaria zijn bijbehouden, en ook vervolgens in de soortgelijke behoeften der Remonstrantsche en Luthersche gezindheden is voorzien, door het bezoldigen van eenen Remonstrantschen hoogleeraar te Amsterdam, en het oprigten binnen dezelve stad van eene Luthersche kweekschool, welke van éenen gewonen en twee buitengewone hoogleeraren zal worden voorzien.

Voorts is het getal der hoogleeraren in iedere faculteit naar den tegenwoordigen stand der wetenschappen geregeld, doch de verdeeling der vakken onder dezelve aan curatoren overgelaten. Nieuwe vakken, als: de oeconomische wetenschappen, de Nederlandsche letterkunde, de statistiek, zijn in het onderwijs opgenomen. De bepaling van het aantal professoren is daarenboven zoodanig geschied, dat, door de splitsing van eenigen leerstoel, of het benoemen van eenen buitengewonen professor, gelegenheid is gelaten, om naar de omstandigheden het onderwijs uit te breiden. De collegien, telken jare te houden, zijn voorgeschreven, terwijl is vastgesteld, dat iedere faculteit volstrekt alle deelen

en onderdeelen, tot dezelve behoorende, moet omvatten en ook elk derzelve moet onderwijzen, wanneer zich een genoegzaam aantal studenten daartoe aanbiedt. Overigens is aan de hoogleeraren de grootste vrijheid in het onderwijzen en in de keus der leerboeken gelaten.

De opvolging der twee akademische graden van kandidaat en doctor, en de examina ter verkrijging van ieder derzelve, zijn ten naauwkeurigste geregeld, en de tijd der studien, zoo wel als de noodwendig bij te wonen collegien, voorgeschreven. Door bij voortduring de Latijnsche taal tot die van het openbaar onderwijs aan de hoogeschoolen te maken, is voor de grondigheid der studien en de algemeenheid derzelve zorg gedragen. Door verschillende bepalingen is het lot der hoogleeraren, zoo wel als van derzelfer weduwen en minderjarige kinderen, verzekerd.

De voorregten en verpligtingen der studenten zijn overeenkomstig de bestaande staats-inrigtingen omschreven; ruime onderstandsgelden zijn voor de materiele subsidien toegestaan; een aanzienlijk aantal pensioenen, boven en behalve de reeds aan sommige verbonden particuliere beurzen, is aan de verschillende hoogeschoolen toegekend, terwijl mede tot aanmoediging 22 gouden medailles telken jare voor de beste, door studien bewerkte, prijsverhandelingen zijn bestemd; eindelijk is het akademisch bestuur op eenen geregelten en eenparigen voet gebracht.

Het onderwijs aan de twee Lands athenæa, zoo wel als aan de erkende en bevestigde stedelijke athenæa, is, buiten deszelfs algemeene bestemming, om het akademisch onderwijs gedeeltelijk te vervangen voor jonge lieden, welke vervolgens slechts een of twee jaren aan eene hoogeschool doorbrengen, en aldaar hunnen graad bekomen, mede geschikt om de algemeene verspreiding van smaak, beschaving en geleerdheid te bevorderen.

Zoodanig zijn de grondslagen, waarop, in den loop van het jaar 1816, de uitvoering van het door Zijne Majesteit in 1815 genomen besluit heeft plaats gehad.

De Latijnsche scholen zijn opgebeurd en hebben voor een groot gedeelte reeds eene nieuwe inrigting bekomen. Vele steden hebben van hunne zijde krachtadig medegewerkt, om de heilzame bedoelingen der regering te helpen bevorderen, en het is te verwachten, dat de algemeene verbetering der stedelijke financiën hoe langs zoo meer eenen goeden invloed op dit gedeelte van het hooger onderwijs zal hebben.

De hoogeschoolen van *Leyden*, *Utrecht* en *Groningen* zijn aanvankelijk in orde gebragt; het getal der professoren is aangevuld; het verbeterd onderwijs ingevoerd; de verzamelingen en kabinetten, bij het onderrigt in de meeste wetenschappen benoodigd, zijn vermeerderd. Door het aankoopen zelfs van een geheel kabinet, dat van den hoogleeraar *Bleuland*, te *Utrecht*, ten behoeve van het hooger onderwijs, is eene der merkwaardigste en voortreffelijkste verzamelingen voor de geneeskundige studien, door buitenslandsche geleerden zelfs hoog geroemd, bewaard gebleven voor het Rijk, en de vlijt en werkzaamheid van eenen ijverigen hoogleeraar op de vleijendste wijze vereerd geworden.

Luisterrijker was nog de aanwinst, door eene der Landsuniversiteiten gedaan, van de uit *Parijs* terug gevoerde verzameling van voorwerpen der natuurlijke historie, voormaals behoord hebbende tot het Stadhouderlijk kabinet, en thans door Zijne Majesteit geschonken ten gebruike der Leydsche hoogeschool, welke alzoo in het bezit is gekomen van eene der rijkste verzamelingen van dien aard, welke aan eenige akademie voorhanden zijn.

De kruidtuin, aan de Leydsche hoogeschool, is mede aanzienlijk vergroot en in evenredigheid gebragt met den hedendaagschen zoo uitgebreiden kring der kruidkunde.

Te *Groningen* vorderde de toestand van het akademisch gasthuis aanzienlijke verbeteringen, dezelve staan binnen kort te geschieden.

De twee Lands athenæa in de Noordelijke provincien zijn even als de hoogeschoolen op eenen behoorlijken voet in-

gerigt, en ook de leerstoelen aan de stedelijke athenæa zijn aangevuld; zulks heeft te *Deventer* plaats gehad, en mede te *Amsterdam*, waar een nieuwe leerstoel, die der Nederduitsche taal en welsprekendheid, is opgericht.

Veel blijft er evenwel nog voor de materiele subsidien van het hooger onderwijs te doen overig. Niet dan langzaam kunnen dezelve aan de tegenwoordige behoeften der wetenschappen evenredig gemaakt worden, daar in vorige jaren zoo weinig daarvoor heeft kunnen gedaan worden.

Niet zonder goede uitwerkingen waren reeds de bestede onkosten aan het hooger onderwijs, daar professoren om strijd hunne werkzaamheden poogden nuttig te maken, terwijl het aantal studerenden aan de hoogeschoolen is toegenomen, en zelfs de jongelingen, welke in het jaar 1815 hunne studien verlieten, om ter verdediging van het Vaderland de wapenen op te vatten, in het volgende, dezelve met vernieuwden ijver hervatteden.

Het hooger onderwijs omvatte in de Zuidelijke provincien de colleges en lyceën, en de akademien. De eerstgenoemden, door de Fransche universiteit onder een streng opzigt gehouden, hebben, sedert een oogenblik aan zich zelven overgelaten, met vele zwarigheden te worstelen gehad. Van de lyceën, welke slechts grootere en meer uitgebreide colleges waren, was dat van *Brugge* en *Gend* te niet gegaan, dat van *Luik* door de Pruissische regering in eenen anderen vorm gebragt, dat van *Brussel* alleen overig. Te *Gend* evenwel was, reeds in de maand November 1814, een nieuw collegie opgericht, hetwelk, door Zijne Majesteit beschermd, ook dit jaar heeft toegenomen, en zich allervoordeeligst onderscheidt.

Eveneens zijn de voormalige lyceën, thans colleges, van *Brussel* en *Luik* door aanzienlijke subsidien uit 's Rijks kas ondersteund en in werking gehouden, terwijl de zorg der regering zich mede over de instandhouding der overige colleges heeft uitgestrekt.

Van de twee in de Zuidelijke provincien, na de vernietiging

der voormalige beroemde Leuvensche hoogeschool, opgerigte akademien van *Brussel* en *Luik* was alleen de eerste in wezen gebleven. Dezelve is even als het collegie te *Brussel* door Zijne Majesteit in stand gehouden en bekostigd, en heeft zich bij voortduring door den ijver en de kunde harer professoren verdienstelijk gemaakt.

Over het algemeen zijn alzoo de Fransche inrigtingen voor het hooger onderwijs in de Zuidelijke provincien bijbehouden, terwijl door het afschaffen der school-retributie, terstond na de afscheiding van de Fransche universiteit, dezelve van een' bezwarenden last ontslagen zijn. Dan, eene vermeerdering en uitbreiding van dit geheele vak, en het in verband stellen daarvan met de inrigtingen der overige deelen des Rijks, was noodig geworden. De akademie van *Brussel* toch, de eenige aanwezige, bevattede slechts drie faculteiten, die van regten, wetenschappen en letteren. Eene geneeskundige faculteit werd in het geheel niet gevonden. Ook moesten de verschillende trappen van het hooger onderwijs omschreven en in onderling verband gebracht worden.

Reeds bij Zijner Majesteits besluit van den 2den Augustus 1815, n°. 14, was bepaald, dat de voorschriften van hetzelfde bij de regeling van het hooger onderwijs in de Zuidelijke provincien zouden gewijzigd worden naar de plaatselijke omstandigheden en den aard der bereids aanwezige inrigtingen. Daartoe is door Zijne Majesteit in hetzelfde jaar eene commissie van kundige en verlichte mannen benoemd, wier voordragt, vervolgens rijpelijk overwogen, aanleiding heeft gegeven tot het besluit Zijner Majesteit van den 25sten September 1816, wegens de inrigting van het hooger onderwijs in de Zuidelijke provincien.

Bij hetzelfde zijn de stedelijke colleges als de eerste trap van het hooger onderwijs behouden, met de bepaling dat een derzelve in iedere provincie, onder den naam van *Athenæum*, door meerdere volledigheid en uitgebreidheid tevens zoude strekken tot algemeene verspreiding van smaak en verlichting, waartoe aan de steden *Doornik*, *Namen*

en *Luxemburg* een subsidie uit 's Lands kas zal worden verstrekt.

Afzonderlijke reglementen zullen nader het onderwijs en bestuur der colleges en athenæa regelen. Met het ontwerpen derzelve houdt men zich onledig.

Vervolgens heeft Zijne Majesteit gemeend het meest aan de behoeften van het hooger onderwijs te zullen voldoen, door de oprigting van drie nieuwe hoogeschoolen. De steden *Leuven*, de oude zetel eener universiteit, *Gent* en *Luik*, welke zich steeds door oefening van kunsten en wetenschappen onderscheiden, zijn als de geschiktste tot het vestigen binnen derzelve muren der nieuwe universiteiten voorgekomen. Met billijkheid is bepaald, dat door de steden zelve in de eerste kosten voor de lokalen en het materieel, voor zoo verre dit aldaar voorhanden is, zoude worden voorzien.

Het getal der faculteiten is even als te *Leyden*, *Utrecht* en *Groningen* bepaald; doch de oprigting der godgeleerde, bestemd tot vorming van kweekelingen voor de Roomsch-Katholyke godsdienst, is provisioneel uitgesteld, en het hooger onderwijs in de Roomsch-Katholyke godgeleerdheid overgelaten aan de gesubsidieerde bisschoppelijke seminaria. Overigens is de regeling van het onderwijs geschied, zoo als aan de reeds bestaande universiteiten. Aan de professoren en studenten zijn dezelfde voorregten verzekerd.

Het getal der eerstgenoemden is ook hetzelfde, met geringe veranderingen. Zoo is voor de belangen der Waalsche provincien, waar de Fransche taal de Lands-taal uitmaakt, gezorgd door de bepaling, dat aan de hoogeschool te *Luik* een leerstoel voor de Fransche taal en letterkunde zoude verbonden zijn; eveneens is het onderwijs in de metallurgie aan dezelfde universiteit uitdrukkelijk bevolen, uit hoofde van het belang dier wetenschap voor de aangrenzende streken.

Alle maatregelen worden genomen, om de uitgebreide en heilzame bedoelingen Zijner Majesteit, door het dadelijk

in werking brengen derzelve, gedurende den loop van het tegenwoordig jaar te verwezenlijken, en er is niet aan te twifelen, of de nieuwe hoogeschoolen zullen, van kundige mannen voorzien en door de milddadigheid van het gouvernement ondersteund, rassche vorderingen maken.

Hetgeen voorloopig tot derzelve instandbrenging konde geschieden is bewerkstelligd. Te dien einde is door Zijne Majesteit bevolen de aankoop der voortreffelijke verzameling van munten en gedenkpenningen van den kanunnik DE BAST, te *Gend*, zoo wel als eener verzameling van voorwerpen van natuurlijke historie.

Met hetzelfde oogmerk is eene commissie benoemd, belast met de opsporing der beurzen, welke ter bevordering van het hooger onderwijs kunnen worden aangewend.

Uit het tot dus verre gegeven verslag kan genoegzaam blijken het belang, hetwelk Zijne Majesteit stelt in dit zoo gewichtig gedeelte van het bestuur, zoo wel als het gegrond vooruitzicht van hetzelfde hoe langs hoe meer te volmaken, en daardoor het geluk van het opkomend geslacht en den bloei van kunsten en wetenschappen te verzekeren.

Niet alleen door de zorg voor de lagere, middelbare en hogere scholen, heeft Zijne Majesteit getracht dat doel te bevorderen, maar verschillende andere maatregelen, mede ten zelfden einde strekkende, zijn getroffen. De voorwerpen van wetenschap en kunst, ten gevolge van den laatsten roemrijk geëindigten oorlog herwonnen, zijn, zoo als de billijkheid vorderde, weder terug gegeven aan de plaatsen, waaraan dezelve ontnomen waren, en versieren weder onze tempels en museën. De kunstenaars zijn aangemoedigd, terwijl men tevens bedacht is om het onderwijs in de schoone kunsten voor het geheele Rijk op eenen geregelden en eenvormigen voet te brengen.

Eindelijk is het afgelopen jaar gekenmerkt door de bevestiging en uitbreiding van het Koninklijk Nederlandsch Instituut en het herstel der Koninklijke *Brusselsche* Akademie van wetenschappen en fraaije letteren.

Veel is alzoo gedaan, doch ook veel blijft te doen overig, hetwelk niet zonder aanhoudende zorg kan bewerkstelligd worden en eenen niet geringen tijd zal vorderen, daar uit den aard der zaak de uitbreiding van kunsten en wetenschappen en de daaruit voortvloeiende beschaving en verlichting eenen langzamen tred moeten houden, en niet oogenblikkelijk het gemis van het ontbrekende in deze kan hersteld worden.

Brussel, den 4 Januarij 1817.

*De Commissaris-generaal voor het onderwijs
en voor de kunsten en wetenschappen.*

(Geteeekend) REPELAER VAN DRIEL.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1817.

Is er een onderwerp van veel gewigt voor eene Lands regering, dan is het voorzeker de gesteldheid der openbare scholen. Op haar rust het geluk der ingezetenen, en van haar hangt de roem en de voorspoed af van den Staat. Geen grooter belang hebben ouders bij eene goede opvoeding hunner kinderen, dan de regeringen bij de opvoeding van de burgers der maatschappij. Doch te weinig kon tot hiertoe door de meeste regeringen uit dit beginsel gehandeld worden; door de zich steeds vernieuwende oorlogen, van genoegzame middelen ontbloot, konden zij slechts enkele trekken van het openbaar onderwijs omvatten, en moesten zich grootendeels verlaten op hetgeen door de inspanning en de belangstelling van bijzondere personen mogt worden daargesteld. Hoe langs hoe meer echter naderen de regeringen het doel, dat haar te bereiken staat, en bijzonder zijn in dit Rijk reeds groote schreden gedaan.

Het is mij een aangename pligt U Ed. Mogenden thans een verslag te mogen aanbieden van den staat onzer lagere, middelbare en hoogeschole, uit hetwelk zal kunnen blijken, hoeveel goeds er reeds in dit Rijk aanwezig is, en

welke zorg ook weder dit jaar door Zijne Majesteit is aangewend, om den gemaakten voortgang te bevorderen.

LAGERE SCHOLEN.

Het lager onderwijs is in vele provincien van het Rijk tot eenen merkwaardigen graad van volkomenheid gebragt; voorheen vergenoegde men zich de kinderen werktuigelijk lezen en schrijven te leeren, doch thans hebben eene verbeterde leerwijze en school-inrigting zich vrij algemeen verspreid, en nog dagelijks worden die verbeteringen, welke de ondervinding aan de hand geeft, van school tot school en van provincie tot provincie voortgeplant.

Reeds heeft deze zoo algemeene school-verbetering de bewondering verwekt der naburige volken, en zal zulks al verder doen, naar mate zij meer en meer van nabij zal gekend worden.

Het groote kenmerk van dezelve is, dat het onderwijs dienstbaar wordt gemaakt aan de opvoeding der kinderen, zoo wel wat het verstandelijke als wat het zedelijke aangaat.

Men vergenoegt zich niet om den kinderen lezen, schrijven, rekenen en hunne moedertaal te leeren, maar men zorgt voornamelijk dat hunne verstandelijke vermogens op eene langzame en geregelde wijze geoefend en ontwikkeld worden. Nimmer wordt hun iets geleerd, hetwelk hun begrip te boven gaat, en de eerste regel is, dat zij alles grondig verstaan. Daartoe wordt, van de eerste beginselen af, en bij alle voortgaande trappen van onderwijs, met de meeste voorzigtigheid nagespoord en opgevolgd die gang van ontwikkeling, welke de natuur als de beste leidsvrouw aanwijst. Langs dezen weg weet men de belangstelling der kinderen op te wekken, en hen hunne belooning te doen vinden in het onderrigt zelf en in het gevoel hunner vorderingen, ten einde alzoo te weeg te brengen, dat de prikkel van naijver, die op openbare scholen niet kan gemist worden, getemperd en tot een goed doel bestuurd worde.

Maar de schoone zijde der leerwijze is, dat alle gedeelten van het onderwijs dienstbaar worden gemaakt, om godsvrucht en deugd in de harten der kinderen in te prenten.

Alle gelegenheden neemt men te baat, om bij hen te ontwikkelen tevredenheid met hunnen stand, liefde voor hunne medeleerlingen, voor hunne ouders en meesters, en hen te doen kennen en beminnen die pligten, welke zij als menschen en burgers van den Staat te betrachten hebben.

Ook wordt overal het onderrigt met zang-oefeningen afgewisseld, waardoor op de scholen opgeruimdheid en vrolijkheid bevorderd, en aan de kinderen voor hunnen meer gevorderden leeftijd een vermogend middel wordt voorbereid van uitspanning en menschelijke beschaving.

Dit verbeterd lager onderwijs is sedert ruim dertig jaren ingevoerd, en, door behulp van algemeene Lands verordeningen, vrij algemeen geworden in de provincien *Noord-Brabant*, *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Overijssel*, *Groningen* en *Drenthe*. In deze provincien is welligt geene groote gemeente, in welke niet eene of meer wel-ingerigte scholen aanwezig zijn, maar de verbetering heeft zich echter minder algemeen over al de scholen der grootere steden verbreid dan over de dorp-gemeenten. En terwijl men in de afgelegenste buurten en gebuchten uitmuntend ingerigte scholen aantreft, vindt men in vele groote steden alsnog geen gering aantal burgerscholen, en scholen van Godshuizen, in welke op eene oude en min doelmatige wijze onderrigt wordt gegeven. De ingevoerde verbetering bepaalt zich voor die steden inzonderheid tot de armen-scholen, zoodat men aldaar thans het zonderlinge verschijnsel ziet plaats hebben, dat de kinderen van armen en bedeelde ouders op eene veel betere en verstandiger wijze hun eerste onderrigt ontvangen, dan dit aan de kinderen van de meer vermogende ingezetenen binnen dezelfde steden over het algemeen te beurt valt.

Langzamerhand echter breidt zich het stelsel van verbeterd lager onderwijs ook over de grootere steden uit. Het afgelopen jaar leverde daarvan wederom de bewijzen op.

Merkwaardig zijn de voorbeelden, welke de stad *Leeuwarden* en vooral die van *Groningen* gaven ten opzichte eener geheele verbetering van haar lager onderwijs, alsmede de stad *'s Gravenhage*, ten aanzien van het onderwijs der kinderen van behoeftige en bedeelde ouders.

Deze en soortgelijke uitbreiding, welke het verbeterd lager onderwijs wederom in dit jaar verkregen heeft, moet geenszins als toevallig beschouwd worden; neen, dergelijke uitbreiding heeft men van jaar tot jaar te wachten, want men is geslaagd, om in het stelsel van verordeningen op het lager onderwijs een inwendig beginsel van steeds voortgaande volmaking levendig te houden, hetwelk zich langzamerhand meer en meer moet uitbreiden.

Behalve het geregeld toezigt over al de scholen en de examens, waaraan de onderwijzers, in verschillende rangen verdeeld, onderworpen zijn, hebben hiertoe in de laatste jaren veel toegebracht de gezelschappen der onderwijzers, welke deze tot hunne verdere oefening houden, onder de leiding van de opzieners der school-districten. Door deze gezelschappen wordt te weeg gebracht, dat hetgeen op eene enkele school door de ondervinding als goed is beproefd, niet alleen niet te loor gaat, maar weldra tot de naburige scholen wordt overgebracht. Door dit eenvoudig middel worden alzoo de gestadige verbetering der aanwezige scholen en de al meerdere en meerdere oefening van reeds dienstdoende onderwijzers, anders zoo bezwaarlijk en schier onbereikbaar, gereedelijk verkregen. Bijzonder is dit het geval, waar de leden der gezelschappen zijn overeengekomen, om over en weder elkanders scholen te gaan bezoeken, en over de aldan gemaakte opmerkingen te zamen te spreken, welke gewoonte allerheilzaamst is, en bij allen verdiende nagevolgd te worden.

De schoolonderwijzers-gezelschappen zijn ook uit dien hoofde door Zijne Majesteit aangemoedigd en in het afgelopen jaar aanmerkelijk in aantal toegenomen. Eene somme van f 3500, aan dezelve toegestaan, is over een getal van

136 derzelve, die in het jaar 1817 aanwezig waren, verdeeld. En hoe gering het aandeel voor ieder gezelschap ook moge geweest zijn, heeft zulks echter tot eene krachtige aansporing en tot bevordering van het nut dezer gezelschappen gediend. De ontvangen gelden zijn grootendeels besteed tot het aankooopen van boeken en landkaarten, welke den onderwijzers in hunne oefeningen behulpzaam zijn, en hen bekend maken met hetgeen in de leerwijze en schoolinrigting ook bij andere volken in gebruik of navolgenswaardig is.

Nog op eene andere wijze heeft Zijne Majesteit het nut dezer gezelschappen zoeken te bevorderen.

De verbeterde leerwijze, hier te lande ingevoerd, is voornamelijk ontwikkeld door den Vrieschen opvoedkundige *Nieuwold* en den beroemden Zwitserschen *Pestalozzi*.

De verplichting, welke hierdoor ons lager onderwijs heeft aan de schriften van dezen laatsten, en de voordeelen, die nog verder uit dezelve kunnen getrokken worden, hebben den Koning bewogen dezen achtenswaardigen grijsaard de eervolste hulde te bewijzen, en op eene nieuwe uitgave zijner schriften voor een genoegzaam aantal exemplaren in te teekenen, om een derzelve aan de commissiën of jury's van lager onderwijs in iedere provincie te kunnen uitreiken, en zóó derzelver nut meer en meer over het geheele Rijk te verspreiden.

De gunstige staat van het lager onderwijs in vele provincien, die uit de tot hiertoe gegevene beschouwing is op te maken, heeft echter ook dáár nog met groote bezwaren te kampen.

In de eerste plaats valt aan vele onderwijzers eene te geringe bezoldiging te beurt.

De gevolgen daarvan doen zich op vele plaatsen op eene zeer gevoelige wijze bespeuren, en hebben zelfs stilstand en verachtering van het onderwijs doen ontstaan. Aan de gewestelijke en gemeente besturen is door de wet van 3 April 1806 de zorg opgedragen om hierin te voorzien. Ook

X
werden in het afgelopen jaar in het noordelijk gedeelte van *Holland*, door de Gedeputeerde Staten, ter voorziening in de behoeften der onderwijzers ten platten lande, heilzame maatregelen in werking gebragt. Doch een groot aantal gemeenten is onvermogen, om de onderwijzers naar vereischte te bezoldigen. Alleen de bezuinigingen, die de staat van 's Lands geldmiddelen noodzakelijk maakten, hebben Zijne Majesteit bewogen, om op de begrooting van het nieuw ingetreden jaar niet te brengen eene som, welke toereikende zoude geweest zijn, om aan de behoeften van vele verarmde gemeenten op eene krachtdadige wijze te hulp te komen.

Een tweede gebrek bestaat alsnog in de meeste provincien en gemeenten, door gemis van goede verordeningen op de inning van schoolgelden, met welke het verbeterd lot en bestaan der onderwijzers in de naauwste betrekking staat.

Ook hierin echter werd in het afgelopen jaar door de Provinciale Staten van *Groningen*, alsmede door de stedelijke regering van de stad *Groningen*, voor de onderwijzers binnen derzelver ressort grootendeels voorzien.

Eindelijk heeft de ondervinding hoe langs hoe meer het wenschelijke en noodzakelijke doen kennen van het daarstellen van middelen, om te voorzien in de behoeften van oude afgeleefde onderwijzers, gelijk mede van derzelver weduwen en achtergelaten kinderen. Op eene vermogende wijze zou door deze middelen de stand van schoolonderwijzers worden aangemoedigd, en tevens worden voorgekomen, dat op vele scholen de jeugd bleef aanbetrouwd aan te ongeschikt geworden onderwijzers.

Een der meest belangrijke voorwerpen bij een algemeen stelsel van verbeterd lager onderwijs is buiten twijfel de vorming van jonge onderwijzers; sedert lang werd op vele scholen, aan de meest gevorderde scholieren, het onderwijzen hunner mingevoerde medeleerlingen als eene belooning opgedragen, en hierdoor zijn ongemerkt vele jonge

lieden tot den stand van onderwijzer voorbereid; doch op deze wijze ontstond geene eenparigheid in de vorming en moest het bij velen aan genoegzame kunde ontbreken. Al spoedig, na het vestigen der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hebben vele harer departementen dit gebrek en de noodzakelijkheid doorzien, om met meerdere gezetheid jonge lieden tot den post van onderwijzer op te leiden. Naast de leerscholen, welke deze departementen stichtten, rigten zij dus kweekscholen op, die vele bekwame onderwijzers vormden; ook werden, bij verschillende stedelijke armenscholen, kweekscholen aangelegd. Van tijd tot tijd echter hielden verscheiden dezer kweekscholen op te bestaan, zonder uitzigt, om door andere vervangen te worden; terwijl de behoefte daarentegen van het lager onderwijs meer en meer toenam, vooral sedert de meerdere uitbreiding, die het Rijk verkregen heeft.

Een en ander heeft Zijne Majesteit bewogen tot het aanmoedigen van eene der belangrijkste van de nog aanwezige kweekscholen der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, namelijk die te *Groningen*, bij welke thans 14 jonge lieden tot onderwijzers gevormd worden.

Voornamelijk echter heeft Zijne Majesteit besloten, om, ten koste van den Lande, op te rigten twee geheel nieuwe kweekscholen, waarvan de eene in het verloop van jaar te *Haarlem* reeds geheel is tot stand gekomen, en de andere in het tegenwoordig jaar te *Lier*, provincie *Antwerpen*, in werking zal worden gebragt. Op deze beide Lands kweekscholen zullen gezamenlijk een vijftigtal jonge lieden, gedurende eenige jaren, verblijven, en niet alleen behoorlijk onderwijs genieten, maar ook, met behulp van de leerschool, die er aan verbonden is, in de kunst van onderwijzen geoefend worden. Bovendien zullen op elk dezer kweekscholen tien jonge lieden, reeds elders voorloopig tot onderwijzers opgeleid, gedurende een of twee jaren, vertoeven, om voor hunne volgende bestemming te meer voorbereid te worden. Verder worden op de beide kweekscholen reeds dienstdoende,

of voor andere scholen bestemde, onderwijzers, ter hunner verdere oefening, toegelaten. Op de school van *Haarlem* worden van de eerste soort reeds 21, van de tweede 6, van de laatste 5, gevonden.

Deze kweekscholen zullen van het grootste nut zijn, niet alleen voor die provincien, in welke de schoolverbetering reeds lange was ingevoerd, maar ook voor die, in welke dezelve tot hiertoe nog niet was tot stand gekomen; zoodanige zijn de provincien: *Zuid-Brabant, Limburg, Luik, Oost- en Westvlaanderen, Henegouwen, Namen, Antwerpen* en het *Groot-Hertogdom Luxemburg*. Doch één groote stap is in het afgelopen jaar gedaan, om ook in deze provincien de schoolverbetering op eenen duurzamen grond te vestigen, en langzamerhand algemeen in te voeren.

In de maand Augustus ll. werd, op last van Zijne Majesteit, door den Commissaris-Generaal te *Brussel* eene algemeene bijeenkomst gehouden van bevoegde personen uit gezegde provincien, ten einde hen te hooren en te raadplegen over de belangen van het lager onderwijs. Deze bijeenkomst onderscheidde zich door heldere inzigten en ijver voor de behartiging van het onderwijs.

Eene der vruchten van dezelve was de oprigting eener tijdelijke jury voor het middelbaar en lager onderwijs, waartoe Zijne Majesteit, den 9den September 1817, het besluit nam. De inrigting en samenstelling dezer jury's, bij welke de Gouverneurs der verschillende provincien het voorzitterschap bekleeden, belooft voor de toekomst de heilzaamste gevolgen, en heeft die reeds van nu af aan werkelijk opgeleverd.

De leden der jury, ten getale van vijf voor iedere provincie, werden allen, reeds in de maand October, door den Commissaris-Generaal benoemd. Aan dezelve werd eene voorloopige instructie gegeven, waarbij aan hen wordt opgedragen het examen af te nemen van allen, die in het vervolg zouden verlangen als onderwijzer te worden toegelaten, als ook het toezigt te houden op het zedelijk gedrag

der onderwijzers, en, in het algemeen, het bijeenbrengen van alle die bouwstoffen, welke kunnen gevorderd worden, om te eeniger tijd met meerder kracht en beter gevolg de hand te slaan aan de verbetering van het lager onderwijs.

Reeds in het einde van het jaar 1816 werden voor elk dezer provincien, als ook voor het Groot-Hertogdom *Luxemburg*, bij voorraad een twaalfstal schoolonderwijzers-traktementen uit 's Lands kas toegestaan. Ten gevolge van de voordragten, deswege door de Gouverneurs der provincien gedaan, zijn van deze traktementen in 1817 reeds het grooter deel aan de meest verdienstelijke onderwijzers toegewezen. Ook werden nog eenige andere traktementen toegestaan aan schoolonderwijzers, en een aantal gemeenten te gemoet gekomen in de kosten van den opbouw of het in orde brengen van school-lokalen, aan welke, in die provincien, een ongehooflijk gebrek is.

Daarenboven heeft Zijne Majesteit niet verzuimd, om, in den loop van 1817, ook voor bijzondere gevallen de belangrijkste bepalingen te maken.

Zoo is, bij besluit van 23 Junij, de oprigting van eene school bevolen in het bedelaars-werkhuis der provincie *Zuid-Brabant*, gevestigd in de voormalige abtđij de *Cambre* bij *Brussel*; voorts, bij besluit van 3 Junij, de vestiging van lagere scholen in eenige steden, ten behoeve der kinderen van militaire beambten en van de kinderen der ingezetenen dier steden.

Behalve de tot hiertoe behandelde eigenlijk gezegde lagere scholen, zijn er nog in alle provincien van het Rijk, en meer bijzonder in de steden, een groot aantal andere scholen, in welke de Fransche en andere hedendaagsche talen, de aardrijkskunde, geschiedenis en dergelijke onderwezen, en alzoo de jeugd tot hoogere beschaafdheid opgeleid wordt. Men kan echter niet zeggen, dat deze scholen in hare soort zouden bereikt hebben een' gelijken trap van volmaaktheid, als de lagere scholen. Er is wel een geregeld opzigt ook

over deze scholen ingesteld en, door het voorschrijven van examens, gezorgd, dat geene onderwijzers, die te zeer van kundigheden ontbloot zijn, kunnen worden toegelaten; dan, daar deze scholen, op zeer weinige uitzonderingen na, zich in de grootere steden bevinden, deelen zij in het gebrekkige van het school-toezigt aldaar.

Intusschen moeten zij worden aangemerkt te zijn van het grootste aanbelang.

Vele kinderen van meer gegoede ouders in de groote steden ontvangen op dezelve ook lager onderwijs, of worden, na eenige jaren eene eigenlijke lagere school bezocht te hebben, daarheen gezonden, om er de belangrijkste jaren hunner eerste jongelingschap door te brengen. Ook eindigt en wordt op deze school besloten het onderwijs voor die talrijke klasse van ingezetenen, die aan hunne kinderen eene meer zorgvuldige opvoeding willen geven, doch, uit hoofde hunner toekomstige bestemming, geen gebruik kunnen maken van de collegien, latijnsche en hoogere scholen. De kooplieden, de fabrikanten, de winkeliers, de meesters der verschillende ambachten in de steden, de kunstenaars en meer anderen, die buiten twijfel onder de nuttigste en werkzaamste ingezetenen des Lands gerangschikt worden, voleindigen op deze scholen hunne opvoeding.

LATIJSCHESCHOLEN EN COLLEGIEN.

Uit het verslag van den staat der openbare scholen, in het verleden jaar aan uwe vergadering gegeven, is UEd. Mogenden bekend, dat Z. M., bij besluit van 25 September 1816, de oprigting had bevolen van collegien en athenæa in die provincien, op welke van geene toepassing was het vroeger besluit van 2 Augustus 1815, dat de Latijnsche scholen in andere provincien had bij-behouden. De oprigting der athenæa en collegien heeft dan ook in het afgelopen jaar plaats gehad overeenkomstig de bepalingen, vervat in het algemeen reglement op de inrigting der athenæa en

collegien, hetwelk door Z. M., den 19den Februarij 1817, werd vastgesteld.

Volgens de bepalingen, daarbij gemaakt, wordt het onderwijs op deze inrigtingen gegeven in de grieksche en latijnsche talen, in de geschiedenis, aardrijks- en fabelkunde, in de wiskunde, in de Nederduitsche en Fransche talen, en, op de athenæa daarenboven, in de natuurkunde en natuurlijke geschiedenis. Te Luxemburg zijn, wegens de plaatselijke gesteldheid van dat Groot - Hertogdom, twee buitengewone leerstoelen, een voor de logica en metaphysica, en een voor de hoogere gedeelten der wis- en natuurkunde. Op de athenæa kunnen de oude en nieuwe letterkunde, de geschiedenis, de natuurkunde en de natuurlijke historie, ter bevordering van den goeden smaak, in openbare voorlezingen behandeld worden. Het getal van onderwijzers is voor ieder athenæum op ten minste tien bepaald; terwijl bij de collegien dit getal onbepaald is gelaten, om naar de behoefte van het onderwijs en den staat der stedelijke geldmiddelen te worden geregeld.

Ook is vastgesteld, dat aan ieder athenæum of collegie zal verbonden zijn eene kostschool, onder het bestuur van eenen principaal en van een' of twee onder-principalen, van welke laatsten één zoo veel mogelijk een geestelijke is; eindelijk heeft gebrek aan goede scholen voor het lager onderwijs noodzakelijk gemaakt, om toe te staan, dat bij de athenæen en collegien zou kunnen worden gevoegd eene zoogenaamde elementaire klasse, op welke lager onderwijs wordt gegeven. Het onmiddellijk toezigt over ieder athenæum en collegie is aan eenige curatoren, onder den naam van bureau van administratie, opgedragen.

Volgens den last, die bij het laatstgemelde besluit van Zijne Majesteit aan den Commissaris-Generaal was opgedragen, werden door dezen, in de maanden April en Mei 1817, reglementen vastgesteld op de inrigting van het onderwijs en van de kostscholen bij de athenæa en collegien, alsmede eene instructie voor de bureaux van administratie.

Het doel bij deze organisatie is geweest, om, door soortgelijke instellingen, als waaraan men in die provincie gewoon was, een verbeterd en doelmatig onderwijs in te voeren.

Tot dat einde heeft men zoo wel goede bepalingen zoeken te maken op den omvang van het onderrigt en de wijze van het te geven, als eene goede keuze te doen van onderwijzers, en eindelijk een geregeld en naauwkeurig toezigt te doen plaats hebben.

Wat het onderwijs betreft, heeft men even zeer zoeken te vermijden de bekrompenheid, die in vroegere tijden op de scholen plaats vond, en geenszins overeen kwam met den staat der nieuwe beschaving, als den te grooten omvang, die, met oppervlakkigheid gepaard, op de Fransche collegien en lyceën was ingevoerd. Ook heeft men in de voorschriften, omtrent de wijze van onderrigt te geven, getracht gebruik te maken van hetgeen de ondervinding het best had doen kennen, en voorts opzettelijk aan de professoren en regenten opgedragen, om jaarlijks op te maken een verslag wegens den staat van het onderwijs en wegens de verbeteringen, waarvoor het nog mogt vatbaar zijn.

De keuze van onderwijzers is met vele moeilijkheden gepaard geweest; maar de zorg en voorlichting van de bureaux van administratie heeft echter te weeg gebracht, zoo men vertrouwt, dat de keuze van professoren en regenten wel is uitgevallen. Hiertoe heeft niet weinig toegebracht de zeer aanmerkelijke verhooging van jaarwedden, hun op de meeste plaatsen toegestaan, waardoor mannen van verdiensten, te voren afgeschrikt door eene te geringe bezoldiging, thans aangemoedigd zijn, om den loopbaan van het openbaar onderwijs te volgen.

In de instructie voor de bureaux van administratie heeft men ten doel gehad, om aan hen op te dragen een werkzaam en geregeld toezigt, zoo wat het onderwijs als wat de orde en goede zeden betreft, en heeft men bijzonder

die kleine aangelegenheden niet vergeten, over welke de onmiddellijke zorg van het Gouvernement zich niet kan uitstrekken, en van welke echter het welgelukken dezer inrigtingen en bepaaldelijk van de kostscholen afhangt.

De samenwerking van alle deze middelen en de spoed, met welke zij zijn uitgevoerd en toegepast, hadden de beste gevolgen. Reeds de meeste der athenæa en collegien kwamen in het afgeloopen jaar tot stand, en werden dadelijk door een groot aantal leerlingen bezocht. Op vijf athenæa en tien collegien, van welke men dit getal vernomen heeft, bedroeg hetzelfde bij het einde des afgeloopen jaars ruim twee duizend vier honderd. — Zoo leveren deze nieuwe inrigtingen reeds bij hare geboorte de gunstigste uitzigten op voor de volgende tijdperken van haar bestaan. Reeds aanvankelijk tellen zij een grooter aantal leerlingen dan de Latijnsche scholen. Van deze laatste zijn er 65 in negen provincien aanwezig, en hebben te zamen niet meer dan even 1000 leerlingen; intusschen zijn vele in eenen staat van toeneming, en hebben tot leeraren mannen van meer dan gewone kundigheden.

HOOGESCHOLEN.

Aan de hoogeschole te *Leyden*, *Utrecht* en *Groningen* bloeiden de studien niet minder dan in vorige jaren, en men zag er de openbare blijken van in verscheidene wel geschrevene en wel bewerkte inaugurale dissertatien. Men zag ook de beste gevolgen van den aangenomen maatregel, om prijsvragen uit te schrijven door studenten te beantwoorden. Op de meeste derzelve kwamen antwoorden in, die den uitgeloofden prijs waardig werden geoordeeld. Deze antwoorden worden, volgens het reglement in de jaarboeken der hoogeschole gedrukt, en het publiek, zoo binnen als buiten het Rijk, wordt alzoo in staat gesteld, om den gang der studien op onze hoogeschole te beoordeelen.

De over het algemeen meest beoefende vakken zijn buiten twijfel de oude letterkunde, de geneeskundige en godgeleerde studien.

De wiskundige wetenschappen voorheen, in het tijdperk van den grootsten bloei der Vereenigde Nederlanden, de lievelings-studien der voornaamste staatsmannen, en zelfs der Vorsten, werden sedert jammerlijk verwaarloosd. Thans begint de beoefening dezer wetenschappen, die in zulk een naauw verband staat met den voorspoed, ja zelfs met het aanwezen van vele provincien, meer en meer aan te wakkeren. Goede grondslagen worden reeds gelegd op de scholen van het lager onderwijs, en daarop met het beste gevolg voortgebouwd op de collegien, latijnsche en hoogeschoolen.

Tot de beoefening der natuurkundige wetenschappen had zich sedert lang eene overhelling van den volks-smaak geopenbaard; nergens vond men bij bijzondere personen grooter aantal van kabinetten en verzamelingen van voorwerpen tot de natuurlijke historie betrekkelijk; nergens meerdere vereenigingen ter beoefening der proefondervindelijke natuurkunde. Maar de wetenschappelijke beoefening der verschillende deelen van de natuurlijke historie werd eerst later op de hoogeschoolen ingevoerd, en vindt sedert, vooral te *Leyden* en *Groningen*, vlijtige beoefenaars.

Te *Leyden* biedt zich hiertoe ook overvloedige gelegenheid aan, door het uitmuntende en rijke kabinet, hetwelk Zijne Majesteit aan die hoogeschool, in den jare 1815, heeft geschonken.

Op ieder dezer hoogeschoolen zijn de bibliotheken, kabinetten en verzamelingen vermeerderd, en de lokalen voor sommige inrigtingen verbeterd. Te *Leyden* en *Utrecht* werden de observatorien grootendeels vernieuwd, en van betere werktuigen voorzien. Ook zijn te *Leyden* en *Groningen* de gasthuizen voor het klinisch onderwijs zeer aanmerkelijk verbeterd. De groote nuttigheid dezer laatste inrigtingen voor de medische studien is wederom dit jaar

gebleken uit een uitvoerig verslag van hetgeen in deze gasthuizen op ieder der gezegde hoogeschoolen is verrigt, hetwelk van dien aard is, dat men daaruit allezins de gunstige gedachten opvat van de wijze, op welke de jonge lieden tot de beoefening der geneeskunde worden opgeleid. Te *Leyden* geniet de hoogeschool ten deze een groot voordeel, doordien een der twee groote militaire Rijks-hospitalen binnen die stad is gevestigd, en dit onlangs door Zijne Majesteit in een nuttig verband is gebragt met het klinisch gasthuis.

Eenigzins gelijk staande met de hoogeschoolen, zijn de athenæa van *Harderwijk* en *Franeker*, op welke in de hoogere gedeelten van de meeste wetenschappen eveneens onderrigt wordt gegeven als op de hoogeschoolen; doch zij hebben het regt niet, om eenige akademische graden te verleenen.

Voorheen waren in de steden *Harderwijk* en *Franeker* de hoogeschoolen voor de provincien *Gelderland* en *Vriesland* gevestigd, en men had, op grond van die oude aanspraken, binnen dezelve deze athenæa gesticht, die uit 's Lands kas onderhouden worden. Van dezelve heeft het athenæum te *Franeker* cenigzins opgenomen, doch dat van *Harderwijk* heeft aan het doel van deszelfs stichting niet beantwoord, en Zijne Majesteit is daarom van voornemen in den loop van dit jaar deszelfs bestaan te doen ophouden.

Van groot belang was in het afgelopen jaar de oprigting der drie hoogeschoolen te *Leuven*, *Luik* en *Gend*, welke, in de maand October 1817, onder de gunstigste voorteekenen zijn ingehuldigd.

Met de grootste zorg heeft men de leerstoelen met de kundigste en bekwaamste mannen zoeken te bezetten, waartoe Zijne Majesteit noch pogingen, noch kosten gespaard heeft.

Ook hebben de gevolgen geleerd, op welken prijs de inwoners de weldaden van Zijne Majesteit weten te stellen; een zeer groote toeloop van studenten heeft reeds dadelijk op ieder dezer hoogeschoolen plaats gevonden.

Te *Leuven* en te *Gend* waren, weinige weken na den aanvang der lessen, omstreeks 150, te *Luik* ruim 250 studerenden.

Tot aanschaffing van het noodige voor de verschillende vakken van onderwijs moest, volgens 's Konings besluit, door de stedelijke regeringen, zoo veel mogelijk, voorzien worden.

Aan haar werd bijzonderlijk opgedragen te zorgen voor de gebouwen, en om ten dienste der hoogeschool af te staan dien voorraad van materiele subsidien, die als stedelijk eigendom binnen hare gemeenten mogt voorhanden zijn. De stedelijke regering van *Gend* heeft in dit opzicht het meeste uitgemaakt. Zij heeft zelfs meer gedaan, dan van haar konde geveerd worden, en besloten te haren kosten een groot gebouw te stichten, hetgeen even zeer zal moeten strekken tot het nut als tot den luister der hooge school.

Inmiddels heeft zij zorg gedragen voor de voorloopige aanschaffing van alle vereischte lokalen. Eveneens heeft zij het eerst voldaan aan de aanwijzing van art. 158 van het reglement en op hare kosten beurzen gesticht ten behoeve van minvermogende leerlingen der hoogeschool.

Te *Luik* heeft de hoogeschool in het voormalig collegie der Jesuiten een even fraai als ruim en voor alle behoeften van het onderwijs wel ingerigt gebouw verkregen.

Te *Leuven* hebben zich zwarigheden opgedaan, om de hoogeschool van de vereischte gebouwen te voorzien, doch deze zwarigheden zijn reeds aanvankelijk weggenomen, of zullen verder door de stedelijke regering worden opgeheven, door aanwending van de gepaste en voorhandene hulpmiddelen. Binnen deze stad geniet de hoogeschool mede het voordeel van die van *Leyden*, om met een der twee groote militaire Rijkshospitalen in een nuttig verband te zijn gebragt voor het klinisch onderwijs.

Tot het overige, voor het materiele benoodigd, ten dienste van het onderwijs in de verschillende wetenschappen,

heeft Zijne Majesteit de noodige gelden voor iedere hoogeschool toegestaan, ten einde deze nieuwe etablissementen ten spoedigste in staat te stellen, om zich binnen den kortsten tijd van alle vereischte hulpmiddelen voor een verbeterd wetenschappelijk onderwijs te voorzien.

Het gezegde is genoegzaam om, te doen zien, hoe veel voor de openbare scholen is verrigt.

Andere belangrijke maatregelen hebben gestrekt tot aanmoediging en bevordering der kunsten.

De wet, door medewerking uwer vergadering, op den 25sten Januarij 1817, omtrent het verleenen van uitsluitende regten op uitvindingen en verbeteringen van voorwerpen van kunst en volksvlijt vastgesteld, had reeds aanvankelijk de beste gevolgen. Door deze wet wordt aan de uitvinders eene billijke belooning verzekerd, zonder dat de regering ingewikkeld wordt in de moeilijkheden en bezwaren van de waarde of den tijd der uitvinding te waarborgen.

Tot aanmoediging der beeldende kunsten werd door Zijne Majesteit een belangrijk besluit genomen op den 13den April 1817. Bij hetzelfde wordt bepaald dat er drie klassen van scholen zijn.

Die van de onderste klasse, onder den naam van teekenscholen, zoo veel mogelijk in alle steden van het Rijk, voornamelijk ten doel hebbende, om den handwerksman in de teekenkunde en gronden der burgerlijke bouwkunde te onderwijzen.

De tweede klasse, onder den naam van teeken-akademie, in de grootere steden van het Rijk, ten doel hebbende, om daarenboven een uitgebreider en grondiger onderwijs te geven in de verschillende vakken van teekenkunst. Eindelijk eene hoogste klasse onder den naam van Koninklijke akademie van beeldende kunsten, welke, twee in getal, in *Amsterdam* en *Antwerpen* worden gevestigd. Deze behooren te zijn zoo veel mogelijk volledige akademien van schilder-, beeldhouw-, bouw- en graveerkunde.

Om het onderwijs aan deze scholen aan te moedigen,

worden aan de teekenscholen en teeken-akademien medailles van 's Rijks wege ter uitdeeling verstrekt; ook genieten twee akademien eene subsidie van 's Lands kas, terwijl de Koninklijke akademien van 's Rijks wege genieten ieder een subsidie van *f* 4000 en daarenboven de beschikking over twee pensioenen ieder van *f* 1200, om te worden betaald aan jonge lieden van den besten aanleg, die, tot volmaking hunner kunst, zouden noodig hebben zich eenigen tijd in *Italië* op te houden.

Door deze verschillende bepalingen heeft Zijne Majesteit gemeend het best te zullen slagen, om aan den eenen kant het nuttige en aangename in woningen en huisraad voor de groote massa van ingezetenen te bevorderen, en aan den anderen kant jongere vernuften van bijzonderen aanleg te ontwikkelen en te bewaren voor den roem van vaderlandsche kunst.

Verder is nog vastgesteld, dat jaarlijks eene algemeene tentoonstelling zal plaats hebben van voortbrengsels der beeldende kunsten, door levende Nederlandsche meesters vervaardigd, van welke de best gekeurde premien zullen bekomen.

De ondervinding had, bij gelegenheid van verschillende tentoonstellingen, die in de laatste jaren plaats hadden, den gunstigen staat leeren kennen van de beeldende kunsten, en bijzonder van de schilderkunst binnen dit Rijk; ook had men gezien, welke goedkeuring zij bij het algemeen hadden weggedragen, en hoe groote aanmoediging in dezelve voor de kunstenaars gelegen was; Zijne Majesteit heeft dus deze nuttige instelling bij-behouden.

Op vele andere wijzen zijn de kunstenaars ook dit jaar weder aangemoedigd. Hun is op last van Zijne Majesteit en de Koninklijke Familie velerhande werk verschaft. De meer vermogende ingezetenen des Lands, niet meer gedrukt door de staatkundige rampen van de laatste jaren, bragten hieraan ook niet weinig toe. Tot hooge prijzen werden den kunstenaars hunne voortbrengsels afgekocht en meerdere

werden verlangd, dan zij in staat waren af te leveren. Op deze wijze moeten vele takken van onderwijs, wetenschap en kunst door de medewerking der ingezetenen die verbetering en uitbreiding ontvangen, voor welke zij nog vatbaar zijn, want noch de aard der zaak, noch de staat van 's Rijks geldmiddelen laten toe, om alles ten kosten van den Lande te ondernemen. In velerhande opzigten kan en behoort de regering alleen den weg aan te wijzen, en door aanmoedigingen het betreden van denzelven gemakkelijk te maken. Maar de ingezetenen alleen kunnen door inzicht van het nuttige en aangename en, gedreven door den hun aangeboren of opgewekten smaak, die uitgebreidheid en vastheid aan vele inrigtingen geven, welke de regering door eigene middelen buiten staat is te bereiken. Hoeveel men in dit opzicht van onze natie te verwachten hebbe, kan ons de geschiedenis van wetenschap en kunst en de dagelijksche ondervinding leeren. Ja het kan niet anders, of kunstliefde en smaak voor wetenschappen zullen door de aanmoedigingen, welke Zijne Majesteit verleent, meer en meer worden opgewekt en de gunstigste uitkomsten opleveren voor het welzijn en den roem onzes volks.

*De Commissaris-generaal voor het onderwijs
en voor de kunsten en wetenschappen,*

(Geteekend) REPELAER VAN DRIEL.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1818.

LAGER ONDERWIJS.

X Volgens de grondwet moet, jaarlijks, aan de Staten-Generaal verslag worden gedaan van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen. In de twee rapporten, welke, dien ten gevolge, reeds bij U Edel Mogenden ontvangen zijn, hebt gij kunnen zien, in welken geest, en volgens welke regelen, het lager onderwijs in het Noordelijk gedeelte des Rijks ingesteld en bestuurd geworden is. Het laatst verloopene jaar heeft, ten opzichte der ontwikkeling van dat stelsel, niet vele belangrijke omstandigheden opgeleverd. Eene uitdrukkelijke vermelding echter is men aan de onvermoeide werkzaamheid der school-opzieners verschuldigd. Met uitzondering van zeer weinige districten, hebben zij overal gewedijverd in zorgen voor de uitbreiding der goede leerwijzen, en des te voortreffelijker is hunne verdienste, omdat de posten, die zij bekleeden, geenszins tot de winstgevende kunnen gerekend worden.

Den onderwijzeren komt geen mindere lof toe. Zij vooral, welke dezen edelen stand in de laatste twintig jaren

omhelsd hebben, onderscheiden zich door hunne gehechtheid aan de beginselen, waarop een doelmatig volks-onderwijs moet rusten. Den geest der leerlingen uitlokken tot eigene werkzaamheid, alle neigingen tot betamelijkheid en orde in hun jeugdig gemoed versterken en vermenigvuldigen, hun tevredenheid inboezemen met hunnen staat, in één woord, hen tot de betrachtting van maatschappelijke deugden en het gevoel der vaderlandsliefde voorbereiden: zie daar het voorwerp der onophoudelijke zorgen van alle meesters, welke, hetzij bij hunne eigene vorming in wel ingerigte scholen, hetzij door het bestuderen van goede boeken, juiste begrippen erlangd hebben van het eigenlijke doel der opvoeding, en van de wegen, die tot hetzelfde leiden.

Onbehagelijk is de gedachte, dat aan een zoo nuttig beroep dikwijls eene gepaste belooning ontbreekt. Gezwegen van de welwillendheid en achting, op welke toch een ieder aanspraak heeft, die zich wel van zijne pligten kwijt, is de geldelijke toelage, in vele gemeenten voor de meesters der openbare scholen afgezonderd, beneden de wedden aan de geringste plaatselijke bedieningen verbonden, ja, beneden die som, zonder welke het spaarzaamste huisgezin zich naauwelijks kan hoeden voor behoefte. Niet zelden ook blijven de schoolgebouwen verstoken van het noodzakelijk onderhoud, of van de vergrootingen, die de meerdere toeloop van leerlingen vereischt. En is niet alle nalatigheid ten deze dubbel berispelijk, daar, juist in den loop dezer laatste jaren, de nooit verflauwende zucht des Konings voor de bevordering van deugd en kundigheden, de jaarwedden ten laste der schatkist, de tijdelijke ondersteuning, de aanmoedigen van allerlei aard vermenigvuldigd heeft? Maar verkeerdelijk zoude men gelooven, dat deze gewigtige tak der volks-belangen geheel en al ten kosten van het algemeen bestuur behoort te loopen. Van 's Rijks kas mag, wij erkennen het, hulp gevorderd en verwacht worden voor die gemeenten, welke,

uit hoofde van ongewone omstandigheden, de middelen missen, om eene school op te rigten of een' onderwijzer voegzaam te bezoldigen. Maar, dit volstrekt onvermogen uitgezonderd, hetwelk trouwens, bij de klimmende welvaart en de herstelde orde in het beheer der plaatselijke geldmiddelen, hoe langer hoe zeldzamer worden zal, ligt het in den aard der zake, dat, in elke stad of dorp, het onderhoud van eene of meer openbare scholen onder de eerste artikelen gerangschikt worde van de gemeentelijke uitgaven. Het bijzonder welgevallen Zijner Majesteit is aan die regenten verzekerd, in welker maatregelen men het duideliĳkst zal erkennen, dat zij van deze waarheid wel doordrongen zijn, en die den meesten ijver zullen besteden aan het vinden of scheppen van hulpmiddelen, tot uitbreiding der weldaden van het lager onderwijs. *Groningen, Leeuwarden, Stavoren, Texel, 's Gravenhage, Waspik, Winterswijk*, hebben onlangs het getal der in dezen zin uitmuntende voorbeelden vermeerderd. Mogt de navolging weldra algemeen zijn! Veel kan men verwachten van den invloed der Staten-Provinciaal, wier verlichte zorg, in verband met de pogingen van 's Lands regering, de uitwerkselen van het vooroordeel en van de nalatigheid allengskens moet doen verdwijnen. Zoo zullen de plaatselijke besturen, gestadig op de vervulling van een' hunner wezenlijkste pligten oplettend gemaakt, nieuwe regten verkrijgen op de dankbaarheid en achting hunner onderhoorigen. Want het is eene daadzaak, die niet te diep in het geheugen kan worden geprent, dat, in alle plaatsen, waar zich de regering op de verbetering van het onderwijs heeft toegelegd, de aanwas van het getal der scholieren en de blijkbare tevredenheid der ouders op hare maatregelen het zegel der algemeene goedkeuring gedrukt hebben.

Maar worden dus de plaatselijke magistraten verantwoordelijk gehouden voor de goede inrigting van het openbaar onderwijs in elke gemeente, zoo is het, aan den anderen kant, niet meer dan billijk, dat hun ten volle het gezag

worde toegekend en verzekerd, welk het wel uitvoeren van dat gedeelte hunner ambtspligten vereischt. Thans is dit niet overal noch bestendig het geval; maar gedooft het de loop der algemeene zaken, dan zal men zorgen, dat de uitzonderingen op een' zoo heilzamen regel jaarlijks zeldzamer worden, en dat spoedig het tijdstip kome, waarop het burgerlijk bestuur, uitsluitenderwijze met het beroepen van schoolmeesters belast zijnde, deze op geene andere gronden van bevordering of voorkeur doe rekenen, dan op bewezen ijver en eene, volgens de algemeene verordeningen, onderzochte en erkende bekwaamheid.

Het is ter vermeerdering van het getal der allezins geschikte meesters en ter voortplanting van die leerwijzen, welker doelmatigheid door de ondervinding gestaafd is, dat men de kweekscholen opgericht heeft.

Die van *Groningen* en *Haarlem* houden niet op bruikbare onderwijzers te leveren. Voor eenige maanden is ook de kweekschool te *Lier* onder gunstige voortteekenen geopend. Te zamen tellen deze drie stichtingen zeventig kweekelingen, een getal, dat men voor toereikend zoude mogen houden, indien de Zuidelijke provincien des Rijks, met betrekking tot het lager onderwijs, reeds even verre gekomen waren, als de andere. Maar men weet, hoe veel nadeels door veeljarige zorgeloosheid en verzuim is te weeg gebracht. Gelukkig, dat dit door de geregeerden zoo wel als door de regeerders erkend en betreurd wordt, en dat aan de maatregelen tot herstel schier overal eene eenparige toejuiching te beurt valt. Wat van eene zoodanige stemming der gemoeiden mag worden verwacht, toont het voorbeeld van de provincie *Luik*, alwaar de jury voor het middelbaar en lager onderwijs, in den tijd van achttien maanden, die sedert deszelfs oprigting verloopenen zijn, hare verstandige en onvermoeide pogingen door talrijke en gewigtige verbeteringen heeft bekroond gezien. Ook in de andere provincien, en wel voornamelijk in het Groot-Hertogdom, kwijten zich de jury's met oordeelkundigen ijver van hunne eervolle taak.

Van deze collegien komen de voordragten en berigten, naar welke zich doorgaans de beslissing des Konings regelt, wanneer er, ten behoeve van gemeenten of onderwijzers, toelagen gevraagd worden uit 's Rijks kas. Het is, in het algemeen, van de aanmoediging aan deze laatsten verleend, van de verheffing van hunnen stand, van het voorbeeld in elk gewest, door eenige welingerigte scholen gegeven, dat men met gerustheid de verbetering van het lager schoolwezen verwachten mag. Lang kan dit pad schijnen, maar het is veilig. Men heeft het getrouw bewandeld in de Noordelijke provincien, alwaar de overtuiging der ingezetenen van alle standen de bevelen van hooger hand vooruit is gegaan, en dezelve niet zelden, als het ware, uitgelokt heeft. Bij de Staten van *Oost-Vlaanderen* heeft het denkbeeld ingang gevonden, dat, voor zoo veel hunne provincie aangaat, een meer regtstreeksche weg de voorkeur verdiende. Zij hebben dadelijk een verplichtend en gebiedend stelsel omhelsd, en maakt de loffelijke zucht voor nuttige ondernemingen, die de Vlamingen onderscheidt, de uitvoering der ontworpen verordeningen gemakkelijk, dan zal deze provincie, vroeger dan de meeste der overige, de eer genieten, van alle hare gemeenten van behoorlijke schoollokalen en al hare onderwijzers van toereikende jaarwedden voorzien te hebben.

De scholen, die, gelijk zoo even gezegd is, tot voorbeeld moeten dienen, zijn, bij voorkeur, in de steden geplaatst, alwaar de garnizoenen het talrijkst zijn, ten einde tevens aldus aan een grooter aantal militairen de gelegenheid te verschaffen tot een goed en onkostbaar onderwijs hunner kinderen. Behalve de aanzienlijke som, voor deze nuttige inrigtingen (er zijn er tot dus verre elf) afgezonderd, heeft de Koning, voor korteren of langeren tijd, op 's Rijks kas aangewezen de jaarwedden van honderd en dertig schoolonderwijzers en ondermeesters, in de Zuidelijke provincien gevestigd, eene uitgaaf van ruim vijftienduizend gulden 's jaars, terwijl een gelijk bedrag besteed

of bestemd is tot ondersteuning van een vijftigtal gemeenten dierzelfde provincien, welker eigene middelen ontoereikende waren tot het bouwen van nieuwe schoolhuizen, of tot het vergrooten en verbeteren der oude.

Onder de menigvuldige plaatselijke besturen, die in dit alles de bedoelingen van Zijne Majesteit, met de loffelijkste zucht voor het goede, zijn te gemoet gekomen, eischt de regtvaardigheid, dat die van *Luik*, *Doornik*, *Hal*, *Lier*, met onderscheiding genoemd worden.

In *Antwerpen* wordt eene stedelijke armenschool ingerigt naar de voorschriften van het wederkeerig onderwijs, een stelsel, in *Engeland* en *Frankrijk* met drift aangenomen en toegejuicht, maar dat minder vurige bewonderaars heeft ontmoet in landen, alwaar, zoo als in *Zwitserland*, *Duitschland*, *Schotland*, *Holland*, de opvoeding der kinderen reeds sedert zeer langen tijd de aandacht van het bestuur bezig gehouden heeft.

Zijn de uitkomsten, die de Lancastersche leerwijze levert, even duurzaam als zij snel zijn? Is zij misschien nuttiger voor de spoedige mededeeling van eenige eerste kundigheden en begrippen, dan voor de ontwikkeling en oefening van de zedelijke vermogens? Kan men ze als bijzonder geschikt beschouwen voor de armenscholen, alwaar deze zedelijke opvoeding van grooter belang is dan het eigenlijke onderwijs? En wordt hetgeen zij in dit opzigt te wenschen overig laat genoegzaam vergoed door hare besparing van tijd en penningen?

Die het gewigt dezer vragen erkennen, mogen ook volstaan zijn over den aandrang, met welken men, in vele plaatsen, de invoering van het wederkeerig onderwijs begeert. Geen eindoordeel toch kan geveld worden vóór de vergelijking van deszelfs uitwerkselen met vruchten van de reeds vroeger bekende en gebruikelijke leerwijzen. Lancastersche scholen zullen nu tot stand komen, naast de inrigtingen van lager onderwijs, op welke dit Rijk zich al lang heeft mogen beroemen, en misschien zullen wij den

afstand tusschen dezelve, die zich thans nog als aanmerkelijk opdoet, door de wederkeerige en geheel vrijwillige overneming van de vormingsmiddelen, die bij elk van haar als de heilzaamste beschouwd worden, allengskens zien verminderen. Deze immers mogen de uitzigten en verwachtingen zijn van een bestuur, dat, tusschen zoo vele verschillende leerwijzen, eene volkomene onpartijdigheid betuigt en betracht. Het zorgt, dat zij allen ondergeschikt blijven aan het nut van het algemeen, en gerigt naar het groote doel, de verspreiding der meest mogelijke kennis en deugd. Het bevordert en regelt de middelen, om ze met voordeel in uitoefening te brengen, en, wat derzelver voortplanting en volmaking aangaat, verlaat het zich op den ijver harer voorstanders en op de ondervinding, die nimmer te vergeefs hare getuigenis aflegt in het midden eener edelaardige en nadenkende natie!

LATIJSCHESCHOLEN EN COLLEGIEN.

Het reglement, drie jaren geleden, voor de Latijnsche scholen vastgesteld, is al meer en meer ten uitvoer gelegd, en allezins voldoende zijn de uitkomsten daardoor in een zoo kort tijdsverloop verkregen. De studien worden strenger en meer omvattende; de keuze der leermeesters geschiedt met grootere behoedzaamheid en zorg; aan verschillende letterkundigen, die zich met goeden uitslag op de vervaardiging van boeken voor dit gedeelte van het onderwijs hadden toegelegd, is aanmoediging verleend. Alles duidt hier eene noemwaardige verbetering aan; de weg, op welken men zich bevindt, is de ware; op volharding komt het aan.

De staat der collegien in de Zuidelijke provincien laat iets meer te wenschen overig. Ook is hun herstel van eene jongere dagteekening. Ondertusschen is voor deze collegien, zoo wel als voor de nieuwe athenæa, de aanzienlijke

vermeerdering van het getal hunner scholieren een heugelijk voorteeken van welvaart. Het is nu de zaak der leermeesters, om aan het vleijende vertrouwen, dat men in hen toont te stellen, door verdubbelden ijver te beantwoorden. Meer dan ooit aan betrekkingen verbonden, die 's Lands regering beschermt, eert en beloont, zullen zij bewijzen eene zoo voordeelige verandering in hun burgerlijk bestaan waardig te zijn, door zich aan het onderwijs der jeugd geheellijk toe te wijden; door zich de leerwijzen eigen te maken, die de ervaring het meest heeft aanbevolen; door, in één woord, hunne lessen dien graad van ernst en vastheid te geven, zonder welke de universiteits-lessen onvruchtbaar en de velden der wetenschap ontoegankelijk blijven moeten voor alle jongelingen, die niet van de natuur zelve den gelukkigsten aanleg en eene buitengewone vatbaarheid ontvangen hebben.

In het laatst voorgaande jaar zijn de athenæa van *Antwerpen* en van *Brugge* geopend. Elke van deze inrigtingen zal een jaarlijkschen onderstand genieten van drie duizend gulden, tot 1821, op welk tijdstip men hopen mag, dat zij door hare eigene middelen of door die der steden, welke zij toebehooren, en in allen geval buiten bezwaar van 's Rijks kas, zullen kunnen bestaan en bloeijen.

Eene jaarlijksche toelage is mede verleend aan de collegien van *Chimay*, *Thuin*, *Nyvel*, *Hasselt*, en deze is eene voegzame gelegenheid, om, in weinige woorden, de regelen op te geven, naar welke men te werk gaat bij de toewijzing der sommen, die ter ondersteuning of uitbreiding der verschillende takken van het onderwijs kunnen worden gebruikt.

Het ware eene dwaling te gelooven, dat, ten deze, in de bevolking een billijke of behoorlijke maatstaf zoude gelegen zijn, zoodat de instellingen van middelbaar en lager onderwijs te gemoet moesten worden gekomen, naar mate van het getal der ingezetenen van de provincien, tot welke zij behooren. Op dezen voet zoude eene toelage van duizend

gulden aan het Groot-Hertogdom *Luxemburg*, dat 200,000 inwoners en geringe plaatselijke hulpmiddelen heeft, de noodzakelijkheid te weeg brengen, om vijf maal zoo veel toe te wijzen aan de beide *Vlaanderen*, alwaar de welvaart algemeen is. Wil men een ander voorbeeld? De Latijnsche scholen der provincie *Holland* worden op een' goeden voet gehouden, zonder dat het de schatkist meer kost dan de kleine som van *f* 800 'sjaars. In *Overijssel* daarentegen vordert ditzelfde onderwijs eene staats-uitgave van ongeveer *f* 2000. Nemen wij de bevolking tot grondslag des te verleenen onderstands, zal men óf deze laatste som moeten verminderen en de meeste scholen in *Overijssel* sluiten, óf de schatkist met eene aanzienlijke betaling te bezwaren hebben ten behoeve der scholen in *Holland*, alwaar niemand om die betaling vraagt. De *f* 9000, eindelijk, voor het athenaeum van *Namen* toegestaan, hadden van de algemeene begrooting moeten worden verworpen, omdat noch de provincie *Gelderland* noch *Zeeland* in de kosten eener gelijksoortige inrigting worden te gemoet gekomen.

Andere gronden komen dus bij den Koning in aanmerking, wanneer op de aanzoeken der plaatselijke regeringen nopens de behoeften van het onderwijs uitspraak moet worden gedaan. Zijne Majesteit doet zorgvuldig nagaan, in hoe verre de hulpmiddelen der gemeente ontoereikende zijn, en naar gelang van den uitslag van dit onderzoek, wordt de onderstand óf geweigerd óf verleend. De in vroeger tijd bepaalde toelagen worden zelden ingetrokken, omdat zij over het algemeen onontbeerlijk zijn voor het bestaan van collegien en scholen, welker nuttigheid erkend is; en hebben de Zuidelijke provincien, sedert twee jaren, bij de toewijzing van nieuwe hulpmiddelen, het ruimste deel gehad, het is, omdat het onderwijs zich er nog in een' achterlijken staat bevindt en meer aanmoediging noodig heeft, omdat het besef der weldaden van hetzelfde, vooral voor de mindere volksklassen, er eerst begint door te dringen en veld te winnen. Overigens is het niet de matig-

heid der op de algemeene begrooting toegestane sommen alleen, welke de verlichte milddadigheid van den Souverein in dezen beperkt. Het klein getal der schoolmeesters, die ten volle geschikt zijn voor hun beroep, is eene even belemmerende omstandigheid. Te menigvuldig zijn de gevallen, in welke men alleen den goeden wil te beloonen heeft. Om diensten te doen, die werkelijk op eene bezoldiging aanspraak geven, zouden zij kundigheden moeten bezitten, die zij zelden in de gelegenheid geweest zijn van zich te verschaffen, maar die, missen de getroffen maatregelen niet geheel hun doel, weldra meer algemeen zullen zijn verspreid.

HOOGER ONDERWIJS.

Het athenæum te *Harderwijk* is vernietigd, omdat de kosten van deszelfs onderhoud buiten alle evenredigheid waren met het nut, dat het stichten kon. Het getal der studenten was er altijd onbeduidend gebleven. Dezelfde omstandigheid heeft te *Deventer* plaats, maar, dewijl dit laatste athenæum door de stad bekostigd wordt, komt het de plaatselijke regering toe, de redenen, die voor of tegen deszelfs instandhouding kunnen worden bijgebracht, te beoordeelen. Het is inmiddels verrijkt geworden met de boekery van *Harderwijk* en met een gedeelte der verzamelingen, die in deze stad voor het akademisch onderwijs dienden.

Te *Franeker* is het getal der studerenden aangegroeid, en zij onderscheiden er zich door den prijswaardigsten ijver, die, trouwens, in den wetenschappelijken wedstrijd, herhaaldelijk bekroond geworden is.

In het athenæum te *Amsterdam*, eindelijk, hebben de studien zoodanige grondigheid en omvang, dat men dezelve met die der hoogescholel zelve vergelijken kan. Het is, onlangs, in verband gebracht met het Luthersch seminarium, dat Zijne Majesteit heeft doen oprigten tot gerief van dezulke zijner onderdanen, welke die godsdienst belijden,

en tot hiertoe genoodzaakt zijn geweest, hunne godgeleerde studien buiten 's Lands te gaan voltooijen. Dit seminarium is dus ten kosten van het Rijk, maar de uitgaven voor het athenæum, tot welk het in betrekking staat, worden geheel en al uit de stedelijke kas bestreden.

Er blijft over te spreken van de hoogeschoolen. Alle hebben nieuwe bewijzen ontvangen van die inderdaad koninklijke edelmoedigheid, welke zich reeds bij derzelver eerste oprigting, of bij derzelver herstelling had doen gevoelen. De verzamelingen ten dienste van het onderwijs in de natuurkunde en natuurlijke historie hebben belangrijke aanwinsten gedaan. *Utrecht* ziet zijne akademische bibliotheek vergrooten en verfraaijen. Door den aankoop van een' ruimen en wel gelegen grond, zal *Leuven* eerlang eenen kruidtuin hebben, den ouden naam dier hoogeschool waardig. Te *Luik* heeft men het chemisch laboratorium en een schoon theater voor de lessen der ontleedkunde voltooid. Voor *Gend* en voor *Leyden* zijn bouwingen van veel grooter gewigt of werkelijk begonnen, of ten minste bevolen.

De werkzaamheid en ijver der professoren beantwoorden aan de moeite, die het bestuur neemt, om de vruchtbaarheid van hun onderwijs te bevorderen, en, op hunne beurt, vinden zij de wenschelijkste belooning in de naastigheid en de toenemende kunde der studenten. Mag men naar de stoffe en bewerking der dissertatien van deze laatsten oordeelen, zoo wordt, op elke hoogeschool, eenige tak der wetenschappen met meer bijzonder geluk beoefend. Te *Groningen*, bij voorbeeld, bloeit het onderwijs in de chemie en ook de lessen over de heilkunde hebben er grooteren toeloop dan elders. *Utrecht* verheugt zich over een doelmatig onderwijs in de landhuishoudkunde, en wedijvert in het veld der grieksche en latijnsche letterkunde met *Leyden*, dat, daarentegen, bij de beminnaars der natuurlijke historie, op de rijkste verzamelingen en het volledigste onderwijs roemen mag.

Den 1sten November 1818 was het getal der studeren-
den te *Leuven* 262, te *Luik* 301, te *Gend* 198, te *Leyden*
304, te *Utrecht* 198, te *Groningen* 200.

De drie eerste dezer hoogeschoolen zullen weldra de
weldadige uitwerkselen ondervinden van den maatregel,
volgens welken alle oude stichtingen van beurzen moeten
hersteld worden in het bezit der jaarrenten en goederen,
waarvan men dezelve, in een' voor de studien noodlottigen
tijd, had beroofd, en welker genot tot dus verre aan de
domeinen of andere besturen verbleven was. Maar hoe
gewigtig ook voordeelen van dezen aard zijn mogen in
den eervollen wedstrijd, die tusschen onze hoogeschoolen
plaats hebben zal, in het eind toch valt de zege aan die te
beurt, alwaar zich de jongelingen het meeste onderscheiden
door hunne vlijt en door de regelmatigheid van hun ge-
drag. Zal men, in dit laatste opzigt, niets meer te wen-
schen overig houden, dan moeten de studenten en de hoog-
leeraren zelve die begrippen uit hun geheugen bannen,
volgens welke akademie-burgers zich als een bevoorregten
stand willen beschouwd hebben. De reglementen voor de
hoogeschoolen en de statuten hebben aan den senaat, als-
mede aan rector en assessoren, een behoedend gezag op
kunnen dragen, toereikende om de onbesuisdheid van een
oogenblik te keer te gaan, en de geschillen der studenten
onderling te beslechten. Maar in alle hunne betrekkingen
tot andere ingezetenen, in al hunne daden, in hunne mis-
drijven vooral, zoo ooit het ongeluk wilde, dat zij misdreven,
zijn en blijven zij onderworpen aan de gewone regtspleging
en aan de algemeene wetten.

Deze is de geest onzer staats-instellingen, gelijkheid
ademend en vreemd van alle begunstigende uitzonderingen;
en nergens mag die geest minder worden miskend dan in
de scholen, bijzonderlijk bestemd, om voor het Vaderland
de mannen te vormen, van welker wijsheid en talenten het
eens zijne sterkte en zijnen luister hoopt te ontleenen.

Van dit heilzame verband tusschen de belangen van het

Rijk en den voortgang der wetenschap heeft het afgelopen jaar mede getuigenis gegeven in den ijver van het Nederlandsch Instituut, nimmer te vergeefs door het bestuur geraadpleegd, wanneer eene nieuwe uitvinding, tot het welzijn der ingezetenen of den voorspoed der volksvlijt betrekkelijk, onderzocht en beoordeeld worden moest. De Koninklijke akademie van wetenschappen en fraaije letteren te *Brussel* en vele andere geleerde genootschappen hebben gedeeld in dien lof van nuttige arbeidzaamheid, en, door twee luisterrijke tentoonstellingen, is bewezen, dat Nederland noch in de beoefening der schoone kunsten, noch in levendige drift voor derzelver bloei, aan eenige andere natie behoeft toe te geven: — weldadige en edele vruchten van den algemeen en van de verlichte zorg van grootmoedige Vorsten!

*De Minister voor het onderwijs, de nationale
nijverheid en de kolonien,*

(Geteekend) A. R. FALCK.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1819.

De verplichting tot het doen van een jaarlijksch verslag aan de Staten-Generaal van den toestand der hooge, middelbare en lagere scholen is gewis eene merkwaardige bepaling der grondwet. Zij getuigt van welk hoog gewigt de goede gesteldheid van het volks-onderwijs behoort geacht te worden, en hoe dit onderwijs het voorwerp moet zijn van de aanhoudende zorgen der hooge regering.

Maar niet ieder jaar vallen groote en belangrijke veranderingen voor; niet ieder jaar worden nieuwe en algemeen werkende maatregelen genomen. Deze omstandigheid oefent haren invloed op het jaarlijksch verslag, en brengt noodwendig te weeg, dat hetzelfde niet altijd kan hebben het aantrekkelijke der nieuwhed. In den jare 1819, waartoe het tegenwoordige verslag zich bepaalt, hadden geene voorvallen plaats van eene algemeene uitwerking, of die aan grootere gedeelten van het volks-onderwijs eene nieuwe rigting gaven. Was het eene aangename taak in de rapporten over de drie vroegere jaren aan U Edel Mogenden het stelsel te ontwikkelen, naar hetwelk in de Noordelijke provincien de scholen waren ingerigt, en de maatregelen

aan te kondigen, die tot de invoering van een gelijksoortig en even heilzaam stelsel in de Zuidelijke provincien genomen waren, het tegenwoordig verslag zal zich bepalen, om in eenige bijzonderheden te doen kennen de voortdurende of aanvankelijke uitwerksels van de aangenomene beginselen. De grondslagen zijn gelegd en het geheele plan van het groote gebouw van het openbaar onderwijs is aan U Edel Mogenden ontvouwd; de ondervinding en het jaarlijksch verslag zullen doen zien, of op die grondslagen met gerustheid kan worden voortgewerkt, en of het gebouw zelf met voorspoed wordt opgetrokken.

LAGER ONDERWIJS.

Goede onderwijzers, derzelver billijke bezoldiging, en welingerigte schoolvertrekken, ziet daar de eerste bestanddeelen van het openbare lager onderwijs. Wederkeerig van elkander afhankelijk, bieden deze drie zich over en weder de hand. Te vergeefs tracht men goede onderwijzers te vormen, wanneer men niet tevens maatregelen beraamt, om in hun onderhoud te voorzien. Te vergeefs plaatst men den besten onderwijzer in een slecht of slecht ingerigt schoolvertrek: met den besten wil, zal zijn onderwijs geene vruchten dragen. De gelijkmatige daarstelling van deze drie bestanddeelen van een goed lager onderwijs maakt het hoofddoel uit, waarnaar al de bemoeijingen der regering zich moeten uitstrekken; zij zijn de opgaaf, welke aan het bestuur van iedere gemeente, van iedere provincie, ja, van het geheele Rijk, aan elk naar zijnen werkkring ter oplossing is voorgesteld. Het schooltoezigt, hetzij dan plaatselijk, hetzij provinciaal of algemeen werkende, is voornamelijk aanwezig, ten einde deze drie hoofdzaken te bevorderen, daaromtrent de verschillende besturen voor te lichten, en hen tot het vaststellen en regelen van gepaste verbeteringen uit te lokken.

Een overzigt van het merkwaardigste, dat met opzigt

tot ieder dezer hoofdzaken in 1819 is voorgevallen, zal op eene geschikte wijze een denkbeeld kunnen geven van den staat der scholen. Het zal kunnen doen beoordeelen, of deze staat verbeterd of veracht, iets dat een verslag als het tegenwoordige vooral ten doel heeft te doen kennen.

De vorming van goede onderwijzers heeft het algemeen bestuur onmiddellijk beoogd door de Rijks kweekscholen, te *Haarlem* en te *Lier*. De eerste leverde in den jare 1819 tien onderwijzers, de laatste vijf; op het einde des jaars waren aldaar te zamen zestig kweekelingen. Bij eene gelijksoortige school, behoorende tot het departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, te *Groningen*, welke thans uit 's Rijks kas onderstand ontvangt, gelijk voorheen uit de provinciale kas, telde men veertien kweekelingen.

Geen' minderen invloed op de vorming van goede onderwijzers oefent het algemeen bestuur uit, door het aanmoedigen van de onderwijzers-gezelschappen. Op geregelde tijden komen de reeds dienstdoende onderwijzers bijeen en oefenen zich onderling in de kundigheden van hunnen stand, en in de gaaf van die aan kinderen op de doelmatigste wijze mede te deelen.

Met behulp van kleine sommen, door het gouvernement aan elk hunner verstrekt, verschaffen zich deze gezelschappen eene verzameling zoo van boeken, die tot de opvoeding betrekking hebben, als van kaarten, aardgloben, en soortgelijke voorwerpen, die tot hun verder onderrigt dienstbaar zijn. Ieder verslag, dat van deze gezelschappen inkomt, geeft getuigenis van derzelver zeer groote nuttigheid en van derzelver heilzamen invloed, om het beste, wat in eenige leerwijze gevonden wordt, en als goed is beproefd, zonder stoornis en met den meesten spoed op het meerendeel der scholen in te voeren. Het getal in de Noordelijke provincien was 180, tellende 1986 leden. Ook in de Zuidelijke provincien beginnen zij opgerigt te worden. In *Zuid-Brabant* bestaat er één, in *Limburg* drie, in *Antwerpen* twee, hebbende te zamen 199 leden.

De laatstgenoemde gezelschappen wedijveren met die, welke reeds vroeger bestonden, in nuttige werkzaamheid. Welligt zelfs overtreffen zij dezelve door eene snellere ontwikkeling van heilzame uitkomsten. Eene mindere geoefenheid van de meeste der leden maakt grootere stappen ter verbetering mogelijk. Tot de vruchten, welke zij opleverden, en waarover het publiek oordeelen kan, mogen gerekend worden de schoolwerkjes, welke deze gezelschappen in de provincien *Antwerpen* en *Zuid-Brabant* hebben opgesteld of vertaald en afgegeven.

Onder de maatregelen, die eene meer gewestelijke strekking hadden, ter meerdere oefening en bekwaammaking van bestaande onderwijzers, moet in de eerste plaats genoemd worden, die, welke genomen werd in het Groot-Hertogdom *Luxemburg*. In de hoofdstad werden gedurende de zomermaanden opvoedkundige lessen gegeven, tot welker bijwoning alle onderwijzers uit het Groot-Hertogdom werden uitgenoodigd. Honderd twee en zeventig woonden dezelve bij, en werden van de kosten, die hun verblijf te *Luxemburg* veroorzaakte, schadeloos gesteld door eene vrijwillige bijdrage van vele ingezetenen, door de gemeente-besturen, en door eene toelage uit 's Rijks kas. De vruchten dezer lessen, die zich reeds aanvankelijk openbaren, kunnen niet missen in getal en waardij toe te nemen, bijaldien zij, gelijk het oogmerk schijnt te wezen, nog ettelijke jaren worden vernieuwd. De onbaatzuchtigheid der leeraars, die ze geven, verdient gewis geen minderen lof dan de medewerking der Gedeputeerde Staten en de belangstelling der ingezetenen.

Te *Bergen* in *Henegouwen* werd mede een begin gemaakt met het geven door twee verdienstelijke leeraars van opvoedkundige lessen, tot welke zoo dienstdoende als aankomende onderwijzers werden toegelaten.

Te *Maastricht* geschiedt hetzelfde door éenen leeraar. Te *Groningen* werd ook eene school opgericht, bepaaldelijk ten oogmerk hebbende, om dienstdoende onderwijzers in de

gelegenheid te stellen van zich verder te oefenen. Bij deze en gene armenscholen en scholen der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, zijn daarenboven gevoegd kweekscholen van aankomende onderwijzers. Onder de eersten munten voornamelijk uit die van *Rotterdam* en *Amsterdam*, onder de laatsten die te *Haarlem* en *Rotterdam*, behalve de boven reeds genoemde te *Groningen*. De overige onderwijzers worden op de gewone scholen gevormd. Eerst zelven nog leerlingen, zijn zij den onderwijzeren behulpzaam in het onderrigten hunner min-gevorderde medeleerlingen. Aldus oefenen zij zich aanhoudend en worden, onder het genot van eenig afzonderlijk en meer uitgebreid onderwijs, tot meer nuttige waarneming van hun aanstaand beroep voorbereid. Te *Luik* volgt ook de jury dezen weg en kiest sommige der meest geschikte en verst gevorderde leerlingen uit, die voor eenigen tijd aan de beste meesters worden toebetrouwd, en, nadat zij met de betere leerwijze zijn bekend geworden, als ondermeesters worden geplaatst op min goede scholen.

Ter verbetering van het lot en bestaan der onderwijzers konden geene algemeene maatregelen worden genomen, maar Zijne Majesteit heeft in bijzondere gevallen datgene gedaan, wat de gesteldheid van 's Rijks kas tot hulp van plaatselijke en meer dringende behoeften toeliet. De uitbetaling werd gelast eener som van omtrent f 14,000 nieuwe of verhoogde jaarwedden, zoo vaste als tijdelijke. Daar ieder slechts eene kleine som bedraagt, is hierdoor op geen klein getal plaatsen veel goeds bevorderd, en is bij duizende behoeftige ouders de dankbare erkentenis voor 's Konings weldaden opgewekt.

Provinciale maatregelen tot verbetering van de voor velen te sobere bezoldiging kwamen evenmin als landelijke tot stand. Beraadslagingen over de zoodanige waren echter bij onderscheidene provincien aanhangig, in *Noord-Brabant*, *Gelderland*, *Zuid-Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Vriesland*. Het onvermogen van vele landelijke gemeenten om meer-

dere gelden op te brengen is het groote beletsel, dat voornamelijk tot dusverre den Provinciale Staten het nemen van gepaste besluiten heeft moeilijk gemaakt. Het is te hopen, dat de voorbeelden met zoo gelukkig gevolg, hoezeer op verschillende wijzen reeds gegeven, door de provincien *Overijssel*, *Drenthe*, *Groningen*, en *Noord-Holland*, welhaast tot navolging zullen leiden. Zeer veel goeds zou reeds worden daargesteld door eene meer geregelde en betere wijze van de schoolgelden te innen, welke thans nog op zeer vele plaatsen, in stede van naar een vastgesteld tarief of aangenomene klassificatie door den gemeentelijken of anderen daartoe gestelden ontvanger te worden ingevorderd, door den onderwijzer zelven, niet zonder nadeelen van verschillenden aard, van de ouders worden opgebaald.

Ook de gemeentelijke jaarwedden kunnen nog op zeer vele plaatsen worden verhoogd. Voorbeelden hiervan gaven weder dit jaar onderscheidene gemeenten in schier alle provincien. *Henegouwen*, *Groningen* en *West-Vlaanderen* verdienen hier bijzonder te worden genoemd, en het laat zich voorzien uit de voorbereidende onderzoekingen, door de Gedeputeerde Staten en jury's in het werk gesteld, dat dit getal, bijzonder in de Zuidelijke provincien, gedurende 1820, zeer aanmerkelijk zal toenemen.

De zorg voor goede schoollokalen is in den aard der zaak minder het voorwerp van algemeene of provinciale maatregelen. 's Konings zorgen hebben zich evenwel uitgestrekt tot het verleenen van onderstand aan vele gemeenten, die in de kosten voor de bouwing of vernieuwing van een schoolhuis uit eigene middelen niet konden voorzien. In de Noordelijke provincien geschiedde zulks voornamelijk op de meest armoedige plaatsen, waar de jeugd in een' volslagen verwaarloosden staat was of ook dreigde te zullen komen, gelijk op de eilanden *Urk* en *Ameland*, te *Egmond aan Zee* en dergelijke. In de Zuidelijke provincien werd, behalve op het onvermogen der gemeenten, ook nog gelet op de ligging, door welke eene beter gebouwde en ingerigte school

ten voorbeelde kon zijn voor de omliggende. Eene sonr van ruim *f* 30,000 werd aan zoodanige toelagen uit 's Rijks kas verleend.

Tot de gewestelijke maatregelen, rakende dit onderwerp, kan men betrekken een besluit van den Gouverneur van *Noord-Brabant*, tot het voorzien van alle gemeentelijke schoollokalen van doelmatige schoolmeubelen. Ook het provinciaal gouvernement van *Oost-Vlaanderen* beheraamde een plan, om op eene regelmatige wijze alle gemeenten van wel ingerigte schoolhuizen te voorzien, maar kwam dit onderwerp tot dus verre niet tot stand. Vele waren intusschen de bemoeijingen van onderscheidene Gedeputeerde Staten om de voordragten van bijzondere gemeenten tot opbouwing van nieuwe of geheele verbetering van reeds bestaande schoolhuizen of uit te lokken of goed te keuren.

De provincien *Henegouwen*, *Limburg*, *Luik* en *West-Vlaanderen* verdienen ten deze met name genoemd te worden. Is dit het geval met deze provinciale besturen en met de jury's, die hen voorlichten, grootere eer komt toe aan het zoo aanzienlijk getal gemeenten, bijzonder in opgenoemde provincien, welke, bijgestaan door de vrijwillige bijdragen harer ingezetenen, zich de werkelijke opofferingen hebben getroost, welke de kosten der bouwing, noodwendig na zich sleepten. Navolgenswaardig zijn ook vooral de voorbeelden, die in meer dan eene provincie werden gegeven door meervermogene ingezetenen, die, of eigene woningen aan de gemeenten tot schoolhuis in eigendom afstonden, of nieuwe op hunne bijzondere kosten deden bouwen.

Van zoodanige voorbeelden, gepaard met eene zamenstemmende werking der hoogere en lagere besturen, laat zich alles goeds verwachten. Meer en meer doet zich voor het oog van den opmerkzamen waarnemer het verblijdend verschijnsel op, dat eene algemeene belangstelling in de verbetering van het lager onderwijs zich bij alle klassen van ingezetenen vertoont. Talloos waren de voorbeelden van

vrijwillige giften door bijzondere ingezetenen, ten behoeve van scholen in hunne steden of gemeenten uitgereikt. Als om strijd zag men overal vereenigingen van meerdere menschen, of ook enkele personen, opofferingen van tijd en moeite doen om iets nuttigs daar te stellen.

Een prijzenswaardig voorbeeld gaf een genootschap ter aanmoediging van het lager onderwijs, dat zich te *Luxemburg* vormde. Korten tijd na deszelfs oprigting telde het meer dan 100 leden, welke te zamen voor eene som van 3000 gulden hadden ingeschreven. Eerst bepaalde het zich tot de stad *Luxemburg*, maar spreidde zich weldra over het Groot-Hertogdom uit. In meerdere steden, als *Brussel*, *Maastricht*, *Luik*, en andere, kwamen vereenigingen tot stand, die de vestiging te haren koste van scholen, voornamelijk ten behoeve van arme kinderen, ten doel hadden. Gemeente-besturen, commissien van gasthuizen en bureaux van weldadigheid ondersteunden den ijver of gaven zelven een voorbeeld. Door deze gezamenlijke pogingen staan de heerlijkste gevolgen te worden voortgebracht, en daaronder wel voornamelijk een toenemend welzijn van den Staat, gegrond op de zedelijkheid en op de beschaving van het opkomend geslacht.

LATIJSCHESCHOLEN EN COLLEGIEN.

De Latijnsche scholen en collegien nemen toe in aantal van kweekelingen. Het getal, dat in 1817 op eerstgenoemde 1000 bedroeg, is thans tot 1200 geklommen. De lyceën en collegien telden in den jare 1813, in 29 steden der Zuidelijke provincien, 2,750 leerlingen. Op dezelfde inrigtingen, onder den naam van athenaea en collegien, is dit getal in dezelfde steden thans meer dan 3,800. Het genot van den vrede nu sedert eenige jaren is gewis eene der voornaame oorzaken, dat de zucht voor de letteroefeningen meer algemeen is ontwaakt. Maar het mag echter gerustelijk worden gezegd, dat de pogingen

en aanhoudende zorg van het Gouvernement, tot verheffing dezer instellingen, tot het bekomen van bekwame onderwijzers en tot verbetering van het onderwijs niet weinig den voorspoed dezer scholen hebben bevorderd. Omtrent het passende in de leerwijze, en het doelmatige bij het geven van onderwijs, blijft nog op sommige scholen en collegien meer of min te wenschen overig. Intusschen zijn over het algemeen de gemaakte vorderingen reeds zeer aanmerkelijk, en het zoude onbillijk zijn uit het oog te verliezen, dat, in de laatste reeks van jaren, de leeraren niet altijd een goede opleiding konden deelachtig worden. Welhaast zullen geene nieuwe meer mogen benoemd worden, dan die op de hoogeschoolen proeven hunner bekwaamheid hebben gegeven. Van hen mag men verwachten, dat zij door kunde, gevormde smaak en goede leerwijze, datgene zullen aanvullen, wat op sommige plaatsen aan de innerlijke deugdzzaamheid van het onderwijs als nog zou mogen ontbreken. Hierdoor zal ook verdwijnen het zonderlinge vooroordeel, hetwelk wel zeer is verminderd, maar echter nog bij vele ouders wordt gevonden, dat namelijk het aanleeren der Grieksche taal op de collegien nutteloos is. De beoefening dezer zoo wel schoone en gemakkelijke als voor de grondigheid der studien onmisbare taal was voor weinige jaren in de Zuidelijke provincien genoegzaam geheel verwaarloosd. Thans wordt zij op nagenoeg alle collegien en op de meeste vrij goed geleerd. De athenaea van *Brussel*, *Maastricht* en *Doornik* munten ten deze bijzonder uit. Schier overal wordt de wiskunde goed en met het beste gevolg onderwezen. Minder algemeen is een geregeld onderwijs in de oude aardrijkskunde, geschiedenis en fabelleer, maar in dit opzigt, gelijk in alle andere, verbetert zich zoo wel het onderwijs als de geheele staat van deze soort van scholen.

HOOGESCHOLEN.

De goede gesteldheid der hoogeschoolen, zoo oude als

nieuwe, is dit jaar wederom meer en meer bevestigd. Men is voortgegaan de lokalen voor verschillende inrigtingen te verbeteren. Te *Gend* werd de eerste steen gelegd van het groote gebouw der hoogeschool, hetwelk de stedelijke regering doet oprigten tot een blijk van den prijs, waarop zij het bezit eener hoogeschool weet te schatten. Ook te *Leyden* werden aanzienlijke bouwingen aangevangen. Te *Luik* gaf de afstand door de stedelijke regering van den noodigen grond eene geschikte gelegenheid tot den aanleg van eenen fraaijen kruidtuin. Ook de verzamelingen werden aanmerkelijk verrijkt. Het beroemde kabinet van vergelijkende ontleedkunde van den hoogleeraar *Brugmans* werd voor *Leyden* aangekocht, en deze hoogeschool verwierf daardoor eene verzachting, zoo veel mogelijk voor het noodlottig verlies, dat zij door het afsterven van dien voortreffelijken leeraar had geleden. De hoogescholen van *Leuven*, *Luik* en *Gend* bekwamen ook verzamelingen van delfstoffen, van verschillende diersoorten, van werktuigen, enz. Het getal der studerenden is, sedert de laatste opgave, toegenomen. Op den eersten November bedroeg het te *Leuven* 254, te *Luik* 381, te *Gend* 201, te *Leyden*, 315, te *Utrecht* 205 en te *Groningen* 215.

Eenparig zijn de getuigenissen wegens den vlijt en de zucht voor de studie, door deze jonge lieden aan den dag gelegd. Als bewijzen van de waarheid dier getuigenissen kan men best bijbrengen menige welgeschrevene inwijdings-verhandeling, als ook de beantwoordingen der prijsvragen, hoedanige dit jaar voor het eerst bij de nieuwe hoogescholen werden bekroond. Deze uitkomsten toonen de deugdzaamheid aan van het onderwijs der hoogleeraren, die dit jaar weder voortgingen, zich aan de maatschappij en het opkomend geslacht verdienstelijk te maken. Eenige onderscheidden zich door vrijwillig op zich te nemen, boven hetgeen van hen konde gevergd worden, het geven of voortzetten der lessen van hunne zieke of overleden ambtgenooten. Andere verrigten onderscheiden buiten-

gewonen arbeid, het zij aan bibliotheken, het zij in het verplegen van zieken of in andere opzigten. Sommige eindelijk gaven werken uit tot handleidingen hunner lessen, of ook in het algemeen tot bevordering der wetenschappen. Tot dit laatste, mag men hopen, zullen zij zich bij aanhoudenheid aangespoord gevoelen, opdat, met de bevordering van een uitmuntend onderwijs, tevens de roem der Nederlandsche geleerdheid, ook in vergelijking met die der buitenlanders, meer en meer bevestigd en gehandhaafd worde.

De athenaea van *Franeker*, *Amsterdam* en *Deventer* leverden, in den jare 1819, geene bijzondere merkwaardigheden op, doch men mag met grond op hen toepassen de voorgaande schets van den gunstigen staat der hoogeschole.

Met veel aandrang heeft men sedert eenigen tijd de aanmerking hooren maken, dat sommige dezer hoogeschole, ja, de meeste behoorden te worden afgeschaft, wijl een tweetal voor de behoeften van dit Rijk voldoende zou zijn. En gewis, in het afgetrokkene laten zich vele gronden bijbrengen voor de meening, dat, in evenredigheid van de bevolking en in vergelijking met andere landen, een kleiner getal dan het tegenwoordige genoegzaam kan zijn. Maar iets anders is het, in de bespiegeling na te gaan wat het beste zoude zijn, ingeval nog geene hoogeschole bestonden, iets anders de opheffing van de reeds bestaande te gelasten, met het oogmerk om eene denkbeeldige volmaaktheid te naderen. Instellingen van een zoo groot gewigt kunnen niet heden worden opgerigt, en morgen worden vernietigd. Alleen geheel onvoorziene gebeurtenissen in buitengewone tijden zouden zulk een maatregel kunnen wettigen. Thans bestaan die niet. En voorzeker is de vestiging der nieuwe hoogeschole geenszins onbedacht geschied. Toen in den jare 1816 tot dezelve besloten werd, bestonden in een gedeelte des Rijks drie hoogeschole, en zij bestonden sedert min of meer twee eeuwen. Met deze oude instellingen, die de stormen der jongste

omwentelingen hadden doorgestaan, waren herinneringen verknocht van eer en grootheid, de ingezetenen stelden hunnen roem in derzelver bestaan, en een vaderlijk bestuur kon aan hare opheffing niet denken. In deze omstandigheden zou de oprigting in het ander en meer bevolkte gedeelte des Rijks van slechts ééne hoogeschool gewis tot klagten hebben aanleiding gegeven. Deze klagten zouden te gegronder zijn voorgekomen, naar mate men zou gemeend hebben te kunnen aantonen, dat juist in dit gedeelte des Rijks de staat van het openbaar onderwijs sedert 25 jaren meer dan in het andere was verwaarloosd geweest. Was dit zoo, dan moest buiten twijfel de gelegenheid om aan dit gebrek te hulp te komen meer worden bevorderd door de vestiging, binnen drie der voornaamste steden, van even zoo vele hoogescholen, dan door alles bijeen te brengen in een middelpunt, meer verwijderd van het verblijf van vele oudere. Heeft ook niet de ondervinding geleerd, dat het bijeenbrengen van een te groot aantal studerenden, tot vele nadeelen aanleiding geeft. Heeft men ook niet te allen tijde gezien, dat het wegnemen van den najver, en het te zeer verheffen of oppermagtig maken van een enkel ligchaam van geleerden, voor den voortgang der wetenschappen schadelijk is.

Vooral behoort men niet uit het oog te verliezen, dat bij eene vrije staatsregeling, als die van dit Rijk, de middelen tot verkrijging van kundigheden behooren te worden vermenigvuldigd. Eene zoodanige staatsregeling verkrijgt eerst dan hare vastheid, wanneer het meerendeel der invloed hebbende ingezetenen nadenkende is, zich door den schijn van opgeworpene meeningen niet laat wegslepen, en ten stelregel heeft, om, alvorens een oordeel te vellen, het voor en tegen, het goede en kwade omtrent personen en zaken steeds tegen elkander in de weegschaal te stellen. Deze klasse van nadenkende ingezetenen moet ten bolwerk strekken tegen die andere klasse, die, door gebrek aan kunde en ervaring de noodige zelfstandigheid missende,

zich heen en weder laat slingeren door de indrukken, welke zij toevallig ontvangt en blindelings afkeurt, wat niet strookt met eigene neigingen en driften. Minkundige ingezetenen behooren overal, de geheele maatschappij door, mannen aan te treffen, die hen te regt wijzen, wanneer zij, uit welke oorzaken ook, tot dwaalbegrippen mogten zijn vervallen, of wel soms tot verkeerdheden mogten willen overgaan.

De vorming van zoodanige mannen, en daardoor de ontwikkeling en versterking bij de natie van eenen mannelyken en geoefenden geest, ziet daar de verhevene bestemming der hoogeschoolen, ziet daar het doel, aan welks bereiking de hoogleeraren ook weder dit jaar met den meesten vrucht hebben gearbeid en ook voortaan gewisselijk zullen blijven arbeiden.

De Minister voor het publiek onderwijs, de nationale nijverheid en de kolonien,

En bij afwezendheid van denzelfden,

De Secretaris, belast met de 1ste afdeling,

(Geteekend) D. J. VAN EWIJCK.

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1820.

Het verslag, dat aan de Staten-Generaal moet worden gedaan van den toestand der hooge, middelbare en lagere scholen in 1820, laat zich aan dat, hetwelk Hun Edel Mogenden over 1819 ontvingen, gemakkelijk aanknoopen, want van de zijde van 's Lands regering is op dezelfde beginselen, die toen en bij vorige gelegenheden ontwikkeld zijn, voortgewerkt; de doelmatige ijver der hoogleeraars en der overige onderwijzers is evenmin verflauwd, als de naastigheid van hunne discipelen, en de ondersteuning, bij aanhoudendheid door gemeenten en door bijzondere personen verleend, toont, hoe bij alle standen de heilzame overtuiging doordringt, dat de vorming van het opkomend geslacht eene der gewigtigste belangen is van de maatschappij.

HOOGESCHOLEN.

De bijna overal noodzakelijk geoordeelde bouwingen, om de verschillende inrigtingen voor het hooger onderwijs in dien staat te brengen, welken de voortgang der wetenschappen en derzelver doelmatige beoefening vorderen, zijn

ijverig voortgezet, en de tijd nadert, dat men alleen voor de kosten van onderhoud zal hebben te zorgen.

Luik, Gend, Utrecht en Groningen laten, in dit opzigt, het minste te wenschen over.

Aan *Leuven, Luik en Gend* zijn verzamelingen van voorwerpen voor de Zoölogie, de Geologie en de Mineralogie bezorgd, welke, door bekwame handen bijeengebragt en geordend, den grondslag uitmaken van kabinetten, op welke deze hoogeschoolen, in vervolg van tijd, roem zullen kunnen dragen.

Die van *Groningen* heeft aan 's Konings milddadigheid het *Museum Camperianum* te danken, en geen twijfel, of zij zal eene gift weten te waarden en ten meesten nutte te gebruiken, die haar en als blijk der Koninklijke welwillendheid en als gedachtenis van een' der aanzienlijkste Nederlandsche geleerden dubbel dierbaar wezen moet.

Belangrijker nog is de aanwinst van het beroemde kabinet van *Temminck*, dat de kundige bezitter, op billijke voorwaarden, aan het Rijk heeft afgestaan. Zijne Majesteit heeft deszelfs vereeniging bevolen met de in *Amsterdam* bewaard geblevene verzameling, en met die, welke wij in 1815 het geluk hadden van in *Parijs* weder te vinden, en uit deze voortreffelijke bestanddeelen wordt te *Leyden* een *Rijks-Museum van Natuurlijke Historie* opgerigt. Veel laat zich van deze stichting voor de uitbreiding der wetenschap en voor den nationalen roem hopen, als men den omvang onzer overzeesche bezittingen nagaat, die, in dit opzigt lang verwaarloosd, thans een' des te rijkeren voorraad van merkwaardigheden beloven aan den ijver der reizigers, welke het bestuur met derzelver opsporing en inzameling heeft belast.

Bij de vermelding der nieuwe hulpmiddelen, in het laatst verlopen jaar, aan verschillende takken van het hooger onderwijs te beurt gevallen, vindt eene natuurlijke plaats de door Friesche landlieden zoo naauwkeurig als fraai bewerkte en door Zijne Majesteit aan de hoogeschool

te *Gend* ten geschenke gezondene telescoop. Op 's Konings voorbeeld, hebben onderscheidene ambtenaren en bijzondere personen de akademische bibliotheken en kabinetten met meer of min aanzienlijke boek- en andere geschenken verrijkt en dus eene zucht voor beschaving en wetenschap aan den dag gelegd, die bij deze gelegenheid noch onopgemerkt noch ongeprezen blijven mag.

In het getal der studerenden heeft alleen te *Luik* en te *Utrecht* eene noemwaardige vermeerdering plaats gehad (*). Aan de universiteiten, die eene faculteit der theologie bezitten, staat eene dergelijke vermeerdering te wachten, ten gevolge van den onlangs genomen maatregel om de kosten te verminderen, waarop de godgeleerde studien, zoo als het reglement van 2 Augustus 1815 dezelve regelde, te staan kwamen.

De herstelling der stichtingen voor het onderwijs, die door den ongunstigen loop der tijden in verval waren geraakt, is onafgebroken voortgezet. Zeer aanzienlijke fondsen worden dus wederom, overeenkomstig derzelver oorspronkelijke bestemming, tot de opvoeding der jeugd besteed, en, naar de aan dit verslag gehechte tabel A, zal men den omvang van het nut kunnen waarden, door dezen maatregel te weeg gebragt, en de stoffe tot tevredenheid, aan zoo vele families verschaft, die lange jaren te vergeefs getracht hadden hunne aanspraak te doen gelden.

Van de reeds herstelde en verder te herstellen beurzen strekt zonder twijfel het grootste gedeelte tot aankweeking van jongelieden voor den geestelijken stand, en de Bis-

(*)	<i>Leuven</i>	244
	<i>Luik</i>	437
	<i>Gend</i>	211
	<i>Leyden</i>	320
	<i>Utrecht</i>	230
	<i>Groningen</i>	215

schoppelijke seminariën zullen zich dienvolgens over een meerderen toevloed te verheugen hebben.

Het is echter te vertrouwen, dat een gedeelte dier ondersteuning ten bate komen zal van degenen, welke roeping gevoelen tot de nuttige maar moeilijke loopbaan van het onderwijs, dat op de Latijnsche scholen en collegiën gegeven wordt.

Bekwame leeraars voor hetzelfde, aan welke het thans, vooral in de Zuidelijke provincien des Rijks, niet zelden ontbreekt, hebben een veeljarig verblijf aan de hoogeschool en grondige studie noodig, in welker kosten het billijk is hun te gemoet te komen. Inmiddels zij hier met uitdrukkelijken lof melding gemaakt van den belangloozen ijver van eenige professoren der philosophische faculteit te *Luik*, welke afzonderlijke lessen aangekondigd hebben (**) tot voorbereiding en vorming van toekomstige leermeesters bij de collegiën, en wier voorbeeld bij hunne ambtgenooten te *Leuven* en te *Gend* niet onvruchtbaar gebleven is.

LATIJSCHESCHOLEN EN COLLEGIËN.

Er is weinig of niets te voegen bij hetgeen op dit onderwerp in het verslag van 1819 gezegd is. Het getal der scholieren houdt niet op te vermeederen, en dit wekt de dubbele gevolgtrekking, dat de ouders hoe langer hoe meer vertrouwen stellen in de doelmatigheid der nieuwe reglementen, en dat de kosten, aan deze soort van onderwijs verbonden, geenszins het vermogen van die klassen van burgers te boven gaan, voor welke het voornamelijk bestemd is.

De vergelijkende tabel B kan ten bewijze strekken

(**) Schola Propædæutica in Universitate Leodiensi instituenda. Leodii, M. Augusto. A. MDCCCXX.

van het nut, door die steden gesticht, welke zich, ten behoeve van hare Latijnsche scholen, eenige vermeerdering van uitgave getroost hebben.

LAGER ONDERWIJS.

De uitvoerige berigten der schoolcommissien en jury's leveren deze algemeene uitkomst, dat, zoo men, ten aanzien van het lager onderwijs, in eene of twee provincien op dezelfde hoogte gebleven is, waarop men in vroegere jaren stond, nergens echter bepaaldelijk over teruggang te klagen valt, en in verre de meeste gedeelten van het Rijk daarentegen de wel ingerigte volks-scholen en de bekwame leermeesters aanmerkelijk in getal toegenomen zijn. In dit laatste opzigt verdient de tabel te worden nagezien, die bij dit verslag gevoegd is sub L^a. C. De inrigtingen tot vorming van onderwijzers, zoo als de *kweekscholen*, en tot hunne oefening, gelijk de *onderwijzers-gezelschappen*, voldoen bij voortdurend aan hare bestemming. En dus winnen de beste leerwijzen hoe langer hoe meer veld; de gebrekkige schoolboeken verdwijnen, en van lieverlede strekt zich het onderwijs uit tot nuttige, doch voorheen niet behandelde, onderwerpen, zoo als het wettelijke stelsel van maten en gewigten, de zangkunde enz.

Op ettelijke plaatsen zijn *avond-scholen*, elders *zondags-scholen*, tot stand gekomen ten behoeve voornamelijk van hen, die, reeds de eigenlijke leerjaren te boven zijnde, en hunnen tijd tot oefening van een beroep en tot kostwinning moettende besteden, echter het vroeger aangeleerde willen onderhouden en bevestigen. Een uitvoeriger gewag komt aan de *tusschen-scholen* toe, die, op een in 's Gravenhage gegeven voorbeeld, onlangs te *Amsterdam* geopend zijn geworden. Er is namelijk opgemerkt, dat in de armenscholen van volkrijke steden niet zelden toegang gezocht en verkregen wordt voor kinderen van ouders, die niet zoo geheel tot de klasse der behoeftigen kunnen worden gerekend,

maar voor welke echter de kosten der gewone burgerscholen te hoog loopen. Anderen, door deze zelfde kostbaarheid van de burgerscholen afgeschrikt, en echter een zelfdgevoel bezittende, dat hen belet, om tot de armen-scholen toevlugt te nemen, houden de kinderen t' huis of behelpen zich met een onregelmatig en gebrekkig onderwijs.

Om deze nadeelen te doen ophouden, worden de voornoemde tusschenscholen opgericht door de zorg, wel is waar, der plaatselijke regeringen, maar echter niet geheel ten kosten van dezelve, daar voor hen, die er gebruik van maken, een matig schoolgeld betaald moet worden. Men bereikt dus meer dan één heilzaam doel. De bijzondere schoolonderwijzers vinden zich aangespoord, om door ijverige pligtsbetrachting — door een goed onderwijs op den minstkostbaren voet — het vertrouwen en de voorkeur der ouders te winnen. Bij vele huisgezinnen van den minderen burgerstand ontwikkelt zich een prijswaardig streven, om de opvoeding hunner kinderen niet langer aan de algemeene weldadigheid te danken te hebben. En op de laatste scholen zelve blijft des te meer plaats voor diegenen, voor welke dezelve eigenlijk bestemd zijn. Het getal der werkelijke leerlingen dezer laatste scholen te *Amsterdam* bedroeg, in het afgelopen jaar, 4,400, en voor plaatsing op de vier tusschenscholen hadden zich, in een' zeer korten tijd, na dat derzelver oprigting besloten was, niet minder dan 1600 doen aanteekenen; reden genoeg voor 's Lands bestuur, om zich te verheugen over den onderstand, welken het, om die oprigting gemakkelijk te maken en te bespoedigen, aan de stad *Amsterdam* verleend heeft.

Van het verder gebruik der sommen, die men in het geval geweest is van ten behoeve van het lager onderwijs te besteden, blijkt uit de bijlage D. De meerdere of mindere aandrang der plaatselijke en gewestelijke besturen, de ijver der verschillende gemeenten voor de zaak der opvoeding, de ruimte of de beperktheid der middelen, waar-

over zij te dezen einde te beschikken hadden, zoodanig zijn de omstandigheden, naar welke men dat gebruik geregeld heeft; maar vooral heeft men, uit het dubbeld oogpunt van billijkheid en staatsbelang, gemeend die provincien in den bedoelden onderstand te moeten doen deelen, alwaar de verbetering van het schoolwezen later begonnen, en het genot van penningen uit de openbare schatkist dus geringer en zeldzamer geweest was. Vroegere verslagen hebben reeds getuigd van de lofwaardige zucht voor het goede, welke zich schier overal geopenbaard heeft, zoodra's Konings ernstige begeerte bekend was, om de weldaden van een doelmatig volks-onderwijs, zoo als een gedeelte van het Rijk die reeds genoot, alom te verspreiden. In den loop van het jaar 1820 zijn die gunstige voortteekenen geenszins verflaauwd. De werkzaamste jury's zijn rustig voortgegaan op het hun aangewezen voetspoor. De wegruiming van menig plaatselijk beletsel, het vervallen van schadelijke vooroordeelen is het loon geweest van derzelver aanhoudende en belanglooze pogingen. Op vele plaatsen zijn deze begunstigd door den ijver der achterswaardigste burgers. Eenigen hebben zich, als corresponderende leden, met een gedeelte van het aan de jury's opgedragen toezigt belast, anderen beijverden zich om genootschappen te vormen, door welker zorgen en bijdragen aan de kinderen van minvermogenden onderrigt wierd verschaft. Op eene zoodanige school, die te *Brussel* tot stand is gekomen, wordt de in vele opzigten navolgenswaardige methode van het wederkeerig onderwijs met goeden uitslag geoefend, en daar dezelfde stad eene talrijke armenschool bezit, welke volkomen op den in Holland gebruikelijken voet is ingerigt, bestaat hier voor dengene, die in onderzoekingen van dezen aard belang stelt, gelegenheid tot eene vergelijking, op welker uitkomsten hij zich verlaten kan, en waartoe het verleden jaar door de maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, bekroonde werk van den ijverigen schoolopziener *Visser* eene voortreffelijke handleiding aanbiedt.

Opdat men zich voorts, als ware het door een opslag van het oog, van de heilzame gevolgen verzekere, die het door Zijne Majesteit aangenomen stelsel van aanmoediging en bevordering van het lager onderwijs heeft, wordt in de laatste plaats, sub E, hiernevens gevoegd eene tabèl, aantoonende, in welken staat zich dat onderwijs, vier jaren geleden, binnen de provincie *Henegouwen* bevond, en in welke mate het zich reeds heeft uitgebreid en verbeterd. Daadzaken, die zoo duidelijk spreken, behoeven geene toelichting. Bijzondere en buitengewone hulpmiddelen bezit *Henegouwen* niet. Wat dus aldaar geschiedde, is ook elders mogelijk, mits de ijver en het overleg dezelfde zijn. In andere Zuidelijke provincien, en vooral in het Groot-Hertogdom, zijn mede belangrijke vorderingen gemaakt. Welke gemeente zoude op den duur achterlijk willen blijven in de behandeling van eene zaak, die, naar aller gevoel en oordeel, in der daad eene volkszaak is? welke magistraat of beambte het beste middel verwaarloozen, om de welwillende aandacht van het doorluchtig hoofd des Rijks op zich te vestigen? Het reeds tot stand gebragte goed toont, dat hier geene ijdele of overdrevene verwachting gekoesterd wordt. Dat al, wie prijs stelt op de eer, om werkzaam te zijn naar de bedoelingen van eenen licht en waarheid minnenden Koning, dat zij allen, die het zich ten plicht rekenen, de weldaden van onzen vrijen regeringsvorm ook voor volgende geslachten te verzekeren, de handen ineen te slaan; zoo zal, in eene misschien niet zeer verwijderde toekomst, de deugdzame wensch van elken vriend des vaderlands verwezenlijkt worden, dat voor ingezetenen van alle standen ruime gelegenheid zij tot ontwikkeling hunner vermogens, tot beschaving hunner zeden en tot toeëigening van die kundigheden, welke onontbeerlijk zijn, om ieder in zijnen kring nuttig voor zich en de zijnen, en nuttig voor de geheele maatschappij, te doen leven.

*De Minister voor het publieke onderwijs,
de nationale nijverheid en de kolonien,
(Geteeekend) A. R. FALCK.*

A.

STAAT

der stichtingen en beurzen tot dus verre, ingevolge Koninklijk besluit van 26 December 1818, hersteld.

PROVINCIE.	GETAL DER		Inkomsten, bij approximatie, welke aan het publiek onderwijs zijn teruggegeven.	
	stichtingen.	beurzen.		
Zuid-Brabant	90	262	f 27,290	81 ⁵
Limburg	25	65	6,904	21 ⁵
Luik	2	4	504	00
Oost-Vlaanderen	17	46	4,040	71
West-Vlaanderen	6	9	1,001	97 ⁵
Henegouwen	62	207	18,108	88
Namen	2	4	429	42
Antwerpen	45	200	21,550	75
Groot-Hertogdom Luxemburg	2	6	710	95
Totaal .	251	803	f 80,541	71 ⁵

B.

VERGELIJKENDE TABEL

der discipelen bij de Latijnsche scholen der

STEDEN.	GETAL DER DISCIPELEN IN	
	1817.	1820.
Alkmaar	5	14
Amsterdam	66	153
Deventer	17	33
's Gravenhage	50	70
Groningen	30	58
Haarlem	32	43
Leeuwarden	24	41
Leyden	29	44
Utrecht	58	90
Zutphen	1	26

D.

SOMMEN,

in 1820 ten behoeve van het lager onderwijs toegewezen.

PROVINCIE.	JAAR- WEDDEN.	SUBSIDIE tot aanbouw van schoollokalen.	Normale lessen.	GRATIFI- CATIEN.
Noord-Brabant .	f 250.00	f " "	f " "	f 100.00
Zuid-Brabant . .	600.00	3,500.00	" "	" "
Limburg	700.00	3,600.00	" "	" "
Gelderland	350.00	" "	" "	160.00
Luik	175.00	" "	" "	300.00
West-Vlaanderen.	100.00	" "	" "	" "
Henegouwen . . .	350.00	6,700.00	800.00	1,200.00
Zuid-Holland . . .	575.00	" "	" "	" "
Noord-Holland . .	" "	" "	" "	350.00
Zeeland	" "	" "	" "	100.00
Namen	" "	1,065.00	600.00	" "
Utrecht	120.00	" "	" "	" "
Antwerpen	600.00	2,500.00	" "	300.00
Vriesland	395.00	" "	" "	75.00
Overijssel	50.00	" "	" "	" "
Groningen	125.00	" "	" "	" "
Luxemburg	550.00	6,900.00	800.00	550.00
TOTAAL	f 4,940.00	f 24,265.00	f 2,200.00	f 3,635.00

PROVINCIE HENEGOUWEN.

TABEL ter vergelijking van den staat van het lager onderwijs op 31 December 1817 tot 31 December 1820.

NAMEN der DISTRICTEN.	Aantal van gemeenten , welke zij bevatten.	Hunne bevol- king.	AANTAL van schoolonder- wijzers op		SCHOOL- gebouwen.			GEBOUWEN.		JAARWEDDEN DER SCHOOLONDERWIJZERS.								SCHOLEN voor armen op	
			31		Aantal van gemeenten, welke			Gelden aan de schoolgebouwen besteed.		Uit de gemeente-kassen op				Uit 's Rijks kas sedert 31 De- cember 1817.					
			31	31	Aantal van gemeenten, welke			Uit 's Rijks kas.		Uit de gemeente-kassen op				Uit 's Rijks kas sedert 31 De- cember 1817.					
			Dec.	Dec.	Aantal van gemeenten, welke			Aantal gemeenten.	Bedrag der gelden.	Uit de gemeente-kassen op				Aantal gemeenten.	Bedrag der gelden.				
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Bergen	77	99,130	110	119	10	4	7	2	f 1,000	6	f 1,500	40	f 2,813	54	f 5,749	3	f 475	4	9
Soignies.	51	67,599	65	70	9	7	8	3	2,000	7	12,533	17	764	42	3,846	6	1,200	3	5
Doornik	87	114,959	102	107	4	4	8	3	2,200	3	25,700	20	409	55	4,708	2	225	1	6
Ath	64	74,856	76	85	3	3	4	3	1,500	4	3,600	17	886	31	1,726	4	575	1	3
Charleroy.	66	74,488	87	94	34	19	7	5	1,900	7	3,250	37	2,850	47	4,466	6	875	4	5
Thuin.	79	57,584	95	101	39	24	1	1	300	15	3,600	49	3,600	66	5,570	2	275	6	7
TOTAAL .	424	458,616	535	576	99	61	35	17	f 8,900	42	f 60,183	180	f 11,322	295	f 26,065	23	f 3,625	19	35

Het getal der leerlingen is ten minste het dubbel van dat van 1817, en bedraagt tegenwoordig meer dan zestig duizend.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1821.

LAGER ONDERWIJS.

Het bezoek van eene wel ingerigte school laat nooit na eene hoogst aangename gewaarwording te verwekken bij den weldenkenden mensch, die een vriend is van kinderen, van beschaafdheid en van deugd.

Bij de intrede in de school ademt men gemakkelijk en vrij in een ruim vertrek, dat luchtig is, en wel verlicht. De wanden en de houten vloer zijn rein, de zoldering is hoog en de vensters laten van boven de noodige versche lucht in.

De kinderen zitten in klassen verdeeld, op banken of voor halve lessenaars; aan weërszijden, langs de rijen, is eene opene plaats genoegzaam tot doorgang voor meester en leerlingen. Alle de kinderen, ook de armste, zijn behoorlijk gereinigd en zijn zindelijk gekleed. Hun gelaat toont tevredenheid en aandacht. Schoon velen in getal, wordt er in de school geen gedruisch gehoord; de stilte heerscht. Allen zijn aanhoudend bezig; er zijn geene tusschenpoozingen van werkeloosheid.

De onderwijzer heeft een beschaafd en innemend voorkomen. In zijnen omgang is zijn toon met de kinderen bij uitnemendheid vriendelijk en zacht. Ook beminnen zij hem evenzeer als zij hem achten. Zijne goedkeuring is de beste belooning, zijne ontevredenheid de ergste straf. Leerzucht is overigens de prikkel, die hen drijft, en zoo zij boeken of andere zaken ten geschenke ontvangen, moedigt hen dit wel aan, maar doet hen niet juichen, dat zij hunne makkers hebben overwonnen. Niets geeft lof in de school, dan braaf en leerzaam te zijn; uit dien hoofde weêrhoudt hen ook de schaamte voor hunne makkers van iets kwaads te doen.

Let men naauwkeuriger op den geest van het onderwijs, zoo ziet men duidelijk, dat het den onderwijzer niet te doen is om te schitteren of om zijne leerlingen te doen schitteren, maar dat hij hen grondig wil leeren alle kundigheden, welke zij noodig hebben, zonder meer. Alle deze kundigheden en alle begrippen, tot dezelve behoorende, heeft hij zich vooraf zoodanig ontleed en eigen gemaakt, dat hij van de meest eenvoudige beginselen aanvangt, trapswijze voortgaat, en zoo zijn onderrigt bevattelijk maakt voor de minst vluggen. Hij rust ook niet tot dat allen alles volledig hebben begrepen. Vooral echter wordt het geheele onderwijs zoo door hem gegeven, dat hun deugdzame beginsels worden ingeprent. Tot oefening van het verstand, maakt hij bovenal zijn werk van de rekenkunde en roemt den invloed, dien het gezang heeft op het hart der kinderen. Hij acht zich gelukkig, dat juist deze twee vakken, de rekenkunde en de zangkunst, meer dan eenige andere, in de laatste jaren, wat de leerwijze aangaat, zijn verbeterd, zoodat zij thans even gemakkelijk als grondig aan de kinderen kunnen geleerd worden.

Verlaat men nu de school en kan de meester u zijne nette woning en tuin wijzen, u verhalen, hoe een ambtenaar, van gemeenteswege, de schoolgelden invordert en uitbetaalt; hoe uit dezelve de verwarming der school en

alle de schoolbehoefden worden gevonden; hoe de armen-kassen of gemeente-besturen het schoolgeld van armen en behoeftigen voldoen, en hoe eene jaarwedde aanvult, wat nog aan de inkomsten te kort schiet; ja, kan hij u verhalen, hoe hij de hoop voedt van ook in zijnen ouderdom zich niet verlaten te zien, noch zijne weduwe en kinderen na zijn overlijden; dan gewis noemt men het land gelukkig, waar zulke scholen zijn en waar zoo voor de onderwijzers wordt gezorgd.

Wenschelijk ware het, dat het schoolwezen op dien voet door het geheele Rijk ware ingerigt. Reeds mag men zich gelukkig achten, dat in vele provincien een groot aantal scholen met het geschetste tafereel genoegzaam overeenstemmen. In andere provincien, bijzonder in die, waar de schoolverbetering eerst sedert weinige jaren aanving, staat het min gunstig geschapen. Doch het Gouvernement blijft standvastig bij het voornemen om meer en meer tot de volmaaktheid te naderen. In de Noordelijke provincien zijn, sedert lang, door het Lands bestuur schoolopzieners aangesteld, belast met het toezigt over een zeker aantal scholen, welke zij gehouden zijn meermalen in ieder jaar te bezoeken. Zij zijn gesteld om te waken, dat de wetten en verordeningen op het onderwijs worden nagekomen; zij moeten de onderwijzers te regt helpen, voorstaan en aanmoedigen. Zelve geene bevelen gevende, moeten zij aan de gestelde magten of bevoegde collegien de noodige voordragten doen omtrent de inrigting der schoolvertrekken; de inkomsten der onderwijzers en omtrent alle verdere maatregelen, die ten beste van het schoolwezen verdien en te worden genomen. Zij zijn in zoo verre gelastigd van het Lands-bestuur, om voor de voortgaande verbetering van het onderwijs te zorgen. Tot hier-toe werkten zij op zich zelve, het zij ieder schoolopziener afzonderlijk in zijn district, het zij allen, voor zoo verre zij tot ééne provincie behooren, te zamen onder den naam van *Provinciale Schoolcommissie*. Doch, bij 's Konings besluit

van 20 Maart 1821, is aan de Gouverneurs der provincien het voorzitterschap opgedragen bij alle vergaderingen van schoolopzieners. Dit besluit heeft reeds veel goeds gesticht. Het geeft gelegenheid, dat de schoolopzieners overtuigd kunnen worden van de administrative bezwaren, welke soms beletten, dat het goede zoo spoedig worde verwezenlijkt, als men zoude wenschen. Het heeft ten gevolge, dat het provinciaal bestuur steeds nabij bekend is met de belangen en behoeften van het schoolwezen. Het neemt, eindelijk, alle misverstand en wrijving weg, die tusschen de schoolopzieners en dit bestuur mogt kunnen ontstaan over den zin en de handhaving der wetten.

Dit heilzaam toezigt, door de schoolopzieners uit te oefenen, waarmede de schoolzaken in de voormelde provincien zoo wel zijn gevaren, is door den Koning, bij besluit van den 25sten Maart 1821, mede ingevoerd in de provincien *Limburg* en *Antwerpen*. Bij die gelegenheid zijn de voornaamste en heilzaamste bepalingen der schoolwet van den 3den April 1806 bijeen verzameld en in den vorm eener *Voorloopige instructie voor de Schoolcommissien in de Zuidelijke provincien* vastgesteld.

In laatstgenoemde provincien bestaan, sedert den jare 1817, tijdelijke jury's voor het middelbaar en lager onderwijs. Dezelve hadden voornamelijk ten doel om de zaden van het verbeterd onderwijs te doen wortel vatten, om de oprigting van goede scholen te bevorderen en aan te moedigen, om aankomende onderwijzers te doen opleiden en van hen een examen af te nemen; eindelijk, om den toestand van het schoolwezen in al deszelfs bijzonderheden te doen kennen. Een eigenlijk opzigt over alle reeds gevestigde scholen en een geregeld bezoeken van dezelve valt niet in den werkkring dezer jury's. Naarmate zij aan het doel hunner instelling loffelijk zullen hebben beantwoord, zullen zij, even als die van *Limburg* en *Antwerpen*, eervol worden ontslagen en herschapen worden in commissien van onderwijs en schoolopzieners. Als zoodanige zullen zij eenen

wijderen werkkring erlangen, met het toezigt, van 's Landswege, over alle gevestigde scholen en met het geregeld bezoeken van dezelve belast zijn, en meer bepaaldelijk moeten waken voor de handhaving der bestaande verordeningen op het schoolwezen.

Door de goede pogingen van vele schoolcommissien en jury's, mitsgaders door de gunstige medewerking van de provinciale en gemeente-besturen, is dit jaar weder op een groot aantal plaatsen deze belangrijke zaak aanmerkelijk vooruit gegaan. Uit de meeste provinciën is het berigt ingekomen, dat een aantal schoollocalen op nieuw werden opgebouwd of hersteld of van nieuwe meubelen voorzien. Jammer, dat hier en daar de gemeente-besturen niet raadplegen met den schoolopziener of jury, en dat, uit dezen hoofde, wel eens de kosten ondoelmatig worden besteed. Voorts getuigen de ontvangen berigten, dat in alle de provinciën het getal bekwame onderwijzers toeneemt, en dat ook hier en daar hun inkomen van gemeenteswege is verbeterd. In dit laatste opzigt zou, vooral ten platten lande, meerder zijn gedaan, bijaldien deszelfs bewoners in gunstiger omstandigheden hadden verkeerd. Deze mogen ook de oorzaak zijn, waarom, bij de Gedeputeerde Staten van meer dan eene provincie, hangende zijn gebleven de beraadslagingen, van welke in een vroeger verslag aan Hun Edel Mogenden werd melding gemaakt over de verbetering van het inkomen der onderwijzers en ter regeling eener meer doelmatige inning der schoolgelden.

Wat het Gouvernement ten aanzien van de schoolgebouwen en de onderwijzers-jaarwedden buitengewoon heeft gedaan, kan blijken uit de tabel, litt. A, hierbij gevoegd.

Onder de belangrijke maatregelen van het algemeen bestuur moet nog gerekend worden het besluit van Zijne Majesteit van 1 Junij 1821, bepalende, dat de schoolgebouwen, aan het domein behoorende, ten kosten van hetzelfde in orde gebragt en daarna aan de gemeente-besturen overgegeven zullen worden. Deze maatregel strekt ten voordeele

van het domein, hetwelk op deze wijze ontslagen wordt van het onderhoud van gebouwen, die geene inkomsten geven; zij strekt ten voordeele van de gemeente-besturen, welke de gebouwen in goeden staat ontvangen, en de voor elk geringe kosten van onderhoud te eerder voor het vervolg willen dragen, daar zij nu bevrijd zijn van de moeilijkheden, welke zij, tot het bekomen van herstelling, meermalen bij de elkander opvolgende Lands-besturen hebben ondervonden.

Uit sommige provincien, en bijzonder uit die streken, waar het verbeterd onderwijs bij de ingezetenen nog onbekend is, heeft men klagten vernomen over nalatigheid der gemeente-besturen, mitsgaders over onverschilligheid van de ouders. IJverige voorstanders van het goede zouden gaarne zien, dat die gemeente-besturen en die ouders gedwongen wierden, om datgene te doen en te behartigen, wat hun wel verstaan eigenbelang vordert. Doch bij het geven van zoodanigen raad, verliest men uit het oog, dat het geheele gebouw van het verbeterd schoolwezen op overtuiging en op vrijwillige medewerking gegrond is, dat dwang de vooroordeelen versterkt, ja afkeer en tegenstand doet geboren worden; terwijl de ondervinding gestadig en op de verrassendste wijze leert, hoe het zien van goede scholen de sterkste en meest ingewortelde vooroordeelen wegneemt en als in rook verdwijnen doet.

Een gewigtiger beletsel dan deze vooroordeelen ontstaat uit de armoede van sommige gemeenten, bijzonder wanneer zij klein zijn. Deze kleinheid van de gemeenten is een duurzaam bezwaar, gelijk in andere takken van bestuur, zoo ook vooral ten opzichte van de verbetering van het lager onderwijs.

Wat anders in eene provincie kan gedaan worden, waar de ingezetenen arm zijn en de geringere klassen min of meer met vooroordeelen behebt, moge *Drenthe* getuigen. Alhier heeft de vereenigde werking van verstandige schoolopzieners en van een welgezind provinciaal bestuur, in

weinige jaren, de meeste schoollocalen of vernieuwd of behoorlijk ingerigt, de onderwijzers-jaarwedden door de geheele provincie aanzienlijk verbeterd en het onderwijs zelf tot eenen graad van voortreffelijkheid gebragt, welke met het beste, dat in andere provincien gevonden wordt, kan wedijveren.

Eene bijzondere en steeds toenemende zorg is ook dit jaar weder aangewend tot het opleiden van aankomende onderwijzers. Niet alleen is men voortgegaan de zoodanige te vormen op de Rijks-kweekscholen en die der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, mitsgaders op verschillende armen-scholen of met behulp der normale lessen, welke andermaal gegeven werden te *Maastricht*, te *Luik*, te *Bergen* en te *Luxemburg*; maar er kwamen ook soortgelijke nieuwe inrigtingen en maatregelen tot stand in *West-Vlaanderen*, te *Leyden* en te *Utrecht*.

Deze vermenigvuldigde gelegenheden tot oefening voor aankomende onderwijzers hebben aanleiding gegeven, dat men aan de gevestigde schoolcommissien, welker pligt het is de examens af te nemen en de bewijzen van bekwaamheid te verleenen, heeft kunnen aanbevelen, om met eene meerdere gestrengheid bij het afnemen dezer examens te werk te gaan. Zulks zal, wel uitgevoerd, de beste waarborg zijn, dat de jonge onderwijzers meer en meer bekwaam en geschikt worden voor de waarneming van hunnen post. Voor de provincien, waar nog jury's bestaan, of waar nieuwelings-commissien van onderwijs werden ingesteld, zal het mede niet dan zeldzaam kunnen zijn, dat men de examens niet te gemakkelijk make.

Gelukkig zijn thans over het geheele Koningrijk scholen gevestigd, welke tot voorbeelden mogen strekken. Derzelver invloed op het schoolwezen in de omliggende plaatsen is reeds zeer aanmerkelijk en zal zich voor het vervolg in toenemende mate doen gevoelen. Zij mogen in sommige provincien nog slechts lichtende punten zijn in eenen duisterten omtrek, van lieverlede zal ook de geheele omtrek

worden verlicht, gelijk dit reeds plaats heeft in sommige andere provincien. Uit die van *Groningen* berigtte men, dat in het eerste district alle de schoollocalen goed zijn, met uitzondering van twee à drie, terwijl zij slechts weinige scholen telt, op welke het tientallige stelsel niet geleerd of de zangkunst niet beoefend wordt. In *Vriesland* alleen werden dit jaar twintig schoollocalen nieuw gebouwd en tien aanzienlijk verbeterd. In deze provincie, waar vele zeer kleine dorpen zijn, was voor weinige jaren het getal der slechte schoollocalen tot dat der goede als 4: 1; thans zijn er meer goede dan slechte. Op eene bevolking van 183,656 zielen is het getal der schoolgaande kinderen 25,971 geweest. Op goeden grond kan men zeggen, dat het onderwijs in de lagere scholen aldaar dagelijks verbeterd, doordien het minder uitgebreid doch tevens grondiger wordt, en het uidenken en aanwenden van de meest gepaste middelen tot eene doelmatige vorming van verstand en hart steeds toeneemt. Ook wordt er, hoe langer hoe meer, de regel gevolgd, om alle vergelijking van kinderen met kinderen, zoo wel als openlijke straf en belooning, ter zijde te stellen, en tot dus verre is men op geene plaats, waar men eens dezen regel volgde, van denzelven teruggekomen. Uit *Overijssel* berigt men, dat de gestrenge toon van den schoolmeester bijna overal voor vriendelijken ernst heeft plaats gemaakt, en dat de schoolleeraars zich meer en meer beperken tot het geven van een oordeelkundig onderwijs van datgene, hetwelk voor den leerling onmisbaar en hem voor den volgenden leeftijd van het meeste nut en van wezenlijke dienst is.

Wat overigens bijzondere steden en provincien aangaat, is de verbetering van het schoolwezen dit jaar meer zichtbaar toegenomen of bevestigd in de steden *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Haarlem*, *Goes* en *Zierikzee*; alsmede te *Lier*, *Soignies*, *Halle*, *Luxemburg*, *Doornik* en *Hoei*; en in de provincien *Gelderland*, *Limburg*, *West-Vlaanderen*, *Henegouwen*, *Antwerpen* en *Luxemburg*. Van deze laatste provincie

is een tabellarische staat ingekomen, welke hiernevens is gevoegd onder litt. B, en welke eene vergelijking behelst van den uitwendigen toestand van het schoolwezen in 1817 en 1821.

COLLEGIEN EN LATIJSCH SCHOLEN.

Omtrent deze instellingen zijn weinige bijzonderheden te zeggen. Men mag echter verzekeren, dat op vele het onderwijs is verbeterd. Bekwame leeraars hebben zich ook loffelijk bevestigd, om verbeterde leerboeken uit te geven, en de zoodanige, welke nog geheel ontbraken, nieuw samen te stellen. Langs dezen weg zal meer en meer de goede leerwijze op alle scholen algemeen worden. Aan welgevormde leeraars is thans, in de Noordelijke provincien, geen gebrek. In de andere provincien neemt hun getal ook toe door de voortgaande goede zorgen van de hoogleeraren aan de hoogeschoolen.

HOOGESCHOOLEN.

Tot dus verre heeft de natie de instellingen voor het hooger onderwijs met welgevallen beschouwd. Alle berigten, welke ook dit jaar weder inkwamen, zoo wegens het onderwijs der hoogleeraren, als wegens de goede studien der kweekelingen, zijn geschikt om dit welgevallen te bevestigen. Naar het schijnt, hebben de reglementen op het hooger onderwijs en bijzonder de daarin voorkomende bepalingen nopens de openbare en strenge examens, de verpligte studien en het dingen naar eereprijzen den besten invloed op den geest der studerenden, wier belangstelling in de bepalingen dan ook meer en meer toeneemt.

Men heeft geklaagd over het misbruik, dat in sommige inaugurale dissertatien is gemaakt van de vrijheid, bij de reglementen gegeven, om alle stellingen te mogen verdedigen, welke niet strijdig zijn met de openbare orde en de goede zeden. Doch het is te hopen, dat tot die klagten hoe langer hoe minder aanleiding zal worden gegeven; dat de hoogleeraren zich meer en meer zullen bevestigen, om

in hunne lessen den jonge lieden voor te gaan door een naauwkeurig onderzoeken en een onbevangen oordeelen, en dat zij hunnen invloed zullen uitoefenen, om het te berde brengen en verdedigen van gewaagde of partijzuchtige stellingen voor te komen.

Een der verdienstelijke mannen, op welke de natie roem mag dragen, de regtsgeleerde *Duymaer van Twist*, ontviel dit jaar aan de Groningsche hoogeschool. Dit verlies en dat van mannen als *Wijtenbach*, *Brugmans*, *Cras*, *de Rhoer*, *Borger* en *Cassel*, allen in de laatste jaren overleden, kan bezwaarlijk worden hersteld. Het vaderland zal den nieuwen hoogleraren dankbaar zijn, zoo zij hunne voorgangers in welmeenendheid, in onvermoeide werkzaamheid, in volhardenden ijver voor het goede en het ware nastreven.

Het getal studerenden, opgenomen op den 1sten November 1821, bedroeg op de zes hoogeschoolen 2,020, zijnde 142 meerder dat het vorige jaar. Op nevensgevoegden staat kan men zien, hoe dit getal over de onderscheidene faculteiten is verdeeld.

Het uitwendige der hoogeschoolen is ook weder in luister toegenomen. Het academische gebouw, door de stad *Gend* gesticht, werd voor het gebruik der hoogeschool geopend. De botanische tuinen te *Luik* en te *Leuven* kwamen aanvankelijk in dien staat, ook wat de gebouwen betreft, dat zij met den tuin te *Gend* kunnen wedijveren. Te *Leyden* is het gebouw voor de bibliotheek, mitsgaders dat voor de anatomische en physiologische verzameling, in gereedheid gekomen. Te *Utrecht* werd het klinisch gasthuis aanzienlijk vergroot door de zorg van het bestuur over de gasthuizen in die stad.

Op bijna alle de hoogeschoolen werden de kabinetten van natuurlijke historie vermeerderd uit den voorraad van 's Rijks museum te *Leyden*, hetwelk alzoo ook in dit opzigt aan het doel van deszelfs instelling beantwoordde.

Er bestond reeds sedert lang te *Leyden* eene archaeologische verzameling, voornamelijk ten gevolge van een legaat door een' voornamen liefhebber, den heer *Papenbroek*, aan

die hoogeschool in de vorige eeuw gemaakt. Daar er geen Rijks-museum voor de archaëologie bestaat, heeft het Zijne Majesteit behaagd, bij de verzameling te *Leyden* aanwezig, voorloopig en tot nadere beschikking te voegen twee nieuw aangekochte verzamelingen, de eene door den kolonel *Rot-tiers*, uit *Griekenland* herwaarts gevoerd, de andere van den majoor *Humbert*, die dezelve te *Tunis* op den grond van het oude *Carthago* had bijeen gebragt. Ook is diezelfde verzameling verrijkt met afgietsels van een gedeelte der marmers, door lord *Elgin* uit *Griekenland* naar *Engeland* gevoerd.

Eene verzameling als deze kan niet missen zeer nuttig te zijn voor de beoefening der schoone kunsten, welke men zich verheugen mag, dat thans weder met goed gevolg in dit Land onderwezen en beoefend worden. Met een kort overzigt van den toestand der instellingen voor het onderwijs in die kunsten zal het tegenwoordig verslag gevoeglijk kunnen worden besloten.

Met uitzondering van slechts weinige, vindt men thans in alle groote steden scholen of academien voor de bouwen teekenkunde, in welke aan den handwerksman het onderwijs in deze kundigheden door bekwaam gekeurde meesters kosteloos wordt gegeven. Op sommige dier scholen of academien worden tevens de beginselen der beeldhouwkunde geleerd. De twee koninklijke academien van beeldende kunsten te *Amsterdam* en te *Antwerpen* zijn, als het ware, de hoogeschoolen voor de genoemde kunsten. Men leidt er de jonge lieden ook op tot het schilderen en graveren. Lang werd de oprigting der academie te *Amsterdam* vertraagd door de moeilijkheden, welke aan het vinden van een geschikt gebouw verbonden waren. Edoch deze moeilijkheden zijn overwonnen, en de lessen zijn eindelijk in een voortreffelijk lokaal en met de beste uitzigten geopend. Op de beide academien wordt, om het andere jaar, een groote prijs uitgelooft, daarin bestaande, dat hij, aan wien dezelve wordt toegekend, gedurende vier jaren, op 's Rijks kosten, eene reize buiten 's Lands kan doen tot het volmaken zijner kennis en oefening in de kunst.

Zoodanige prijzen werden reeds tweemalen te *Antwerpen* toegewezen, en, ter mededinging naar dezelve, werden, de laatste maal, toegelaten niet alleen de leerlingen der *Antwerpsche* academie, maar ook die van alle academien of scholen in het Koninkrijk. Dusdanige algemeene mededinging kan niet anders dan den naijver tusschen de verschillende scholen doen toenemen, en zal alzoo in dubbele mate ter uitlokking en aanmoediging van jonge kunstenaars strekken.

Van den bloei der schilderkunst gaven de tentoonstellingen, die in de laatste jaren plaats hadden, de duidelijkste bewijzen. Ook zag men op dezelve van meer dan één jong kunstenaar zeer verdienstelijk beeldhouwwerk, zoodat men ook, wat deze kunst aangaat, alle reden heeft om over derzelver toestand tevreden te zijn. Onderscheiden werk in de vorstelijke paleizen en van openbare gedenkstukken moge dit getuigen. De bouwkunde vindt mede bekwaame oefenaars en, meer dan voorheen, talrijke liefhebbers en begunstigers, iets hetwelk onder anderen heeft kunnen blijken uit de oprigting te *Amsterdam* van eene vrije maatschappij ter aanmoediging der bouwkunde.

De kunst van graveren, zoo van koperen platen als van medailles en in fijne steenen, was in de laatste jaren merkbaar verachtard in vergelijking van den staat van volmaaktheid, met welke sommige dezer moeilijke kunsten voorheen in dit Rijk werden beoefend. Doch men heeft reeds proeven van aanvankelijke vordering in eenige derzelve gezien, en er is alle hoop, dat de gelegenheid tot opleiding, aan jonge kunstenaars gegeven, niet vruchteloos zal zijn.

Mogten deze geopende vooruitzigten verwezenlijkt worden! Mogt de verbetering van het onderwijs, in vele vakken reeds zoo belangrijk, verder worden bevestigd! Alsdan zal een toenemende bloei van kunsten en wetenschappen den nationalen roem uitbreiden, de genoogens van het gezellige leven verhoogen en de verschillende standen der maatschappij meer bekwaam en meer geschikt maken, om hun eigen welzijn en dat van den Staat te bevorderen.

A.

SOMMEN,

in 1821 buitengewoon ten behoeve van het lager onderwijs toegewezen.

PROVINCIE.	JAARWEDDEN.	SUBSIDIEN tot aanbouw van schoollocalen.	Normale lessen.	Gratificatie, aankoop van meubelen en schoolboeken.
Noord-Brabant. .	f 150.00	f " "	f " "	" "
Zuid-Brabant . .	250.00	2,300.00	" "	" "
Limburg	300.00	3,635.00	" "	" "
Gelderland	75.00	3,900.00	" "	" "
Luik	575.00	250.00	800.00	" "
Oost-Vlaanderen.	"	"	"	"
West-Vlaanderen.	"	2,015.00	800.00	"
Henegouwen . . .	150.00	3,600.00	800.00	f 800.00
Zuid-Holland. . .	"	"	"	400.00
Noord-Holland. .	600.00	"	"	"
Zeeland.	236.00	800.00	"	"
Namen	200.00	3,100.00	600.00	200.00
Utrecht.	"	"	"	"
Antwerpen	820.00	"	"	"
Vriesland.	550.00	1,600.00	"	250.00
Overijssel.	"	1,350.00	"	150.00
Groningen	150.00	300.00	"	250.00
Drenthe	350.00	"	"	"
Luxemburg. . . .	"	"	800.00	1,000.00
TOTAAL	f 4,406.00	f 22,850.00	f 3,800.00	f 3,050.00

van het aantal Studenten, aanwezig op 1° November 1821, in de onderscheidene
faculteiten der verschillende Hoogescholen.

HOOGESCHOLEN.	Faculteit van	Faculteit van	Faculteit van	Faculteit van	Faculteit van	TOTAAL.	AANMERKINGEN.
	godgeleer- heid.	rechtsgeleer- heid.	faculteit op gemeenw. le.	natuurkun- de en weten- schappen.	wijshagerte en letteren.		
Leuven.	"	100	54	43	74	271	Op de situasie te Amster- dam, Fysieke en Dierstee- rullen daarenboven ontrent 100 studerenden, te zamen ge- nommen, zijn.
Luik.	"	158	112	83	98	451	
Gend.	"	93	76	37	49	255	
Leyden	45	104	42	20	124	335	
Utrecht	79	58	24	6	88	255	
Groningen	56	65	36	22	74	253*	* In 1820 bedroeg het ge- taal studenten te Groningen 236. In het verslag, aan de Staten-Generaal over dat jaar gegaan, staat verkeerdelijk 215.

GROOT-HERTOGDOM LUXEMBURG.

TABEL ter vergelijking van den staat van het lager onderwijs op 31 December 1817 met 31 December 1821.

NAMEN der DISTRICTEN.	Aantal van gemeenten, welke zij bevatten.	Hunne bevol- king.	AANTAL van leerlingen op		AANTAL van school- onderwij- zers op		SCHOOL		GEBOUWEN.		JAARWEDDEN DER SCHOOLONDERWIJZERS.							
			31 December 1817.	31 December 1821.	31 December 1817.	31 December 1821.	Aantal van gemeenten of gehuchten, welke een schoolgebow in eigendom hadden op 31 December 1817. Aante schoolgebouwen sedert 31 December 1817 tot 31 December 1821 rij voor de eerste leerjaren. bedert 31 December 1817 tot 31 December 1821 rij voor de eerste leerjaren.	Gelden, aan de schoolgebou- wen besteed.	Uit de gemeente-kassen en uit bijzondere stichtingen.		Uit 's Rijks kas sedert 31 December 1817.							
									Op 31 December 1817.		Op 31 December 1821.		Op 31 December 1817.		Op 31 December 1821.			
									Aantal gemeenten	Bedrag der gelden.	Aantal gemeenten	Bedrag der gelden.	Aantal gemeenten	Bedrag der gelden.	Aantal gemeenten	Bedrag der gelden.		
Luxemburg . .	47	53,418	5,694	6,776	117	125	69	10	"	16	f 99,82.51	27	f 1,588.96	34	f 2,042.79	"	"	
Grevenmacher.	31	31,471	3,606	4,223	68	71	42	16	f 150.00	21	4,469.24	14	1,032.17	25	1,281.97	3	f 675.00	
Diekirch . . .	40	32,093	3,625	4,030	94	103	75	10	3	1,545.00	17	13,335.34	22	896.65	36	1,717.75	7	1,325.00
Bastogne . . .	63	25,440	2,163	2,519	74	85	41	4	"	5	579.05	1	19.84 ⁵	4	191.58 ⁵	2	475.00	
Marche	71	28,410	1,922	2,589	54	74	23	4	1	500.00	5	2,310.50	11	491.12 ⁵	23	973.82	5	1,075.00
Neufchateau . .	91	36,459	3,988	4,403	96	104	54	10	"	11	2,965.19	32	3,143.80 ⁵	35	3,402.23	3	550.00	
Virton	46	34,602	3,532	4,406	65	72	29	7	"	10	5,416.16	45	3,818.94	44	41,64.77	3	675.00	
Arlon	46	32,851	4,346	4,816	93	95	74	7	"	9	1,350.04	13	516.22	23	892.00	"	"	
TOTAAL . .	435	274,744	28,876	33,762	661	729	407	68	5	f 2,195.00	94	f 40,408.03	165	f 11,507.71 ⁵	224	f 14,666.91 ⁵	23	f 4,775.00

Behalve de f 2,195.00, in dezen staat vermeld, is uit 's Rijks kas over de jaren 1817 à 1820 voor schoolgebouwen in het Groot-Hertogdom nog verleend eene somma van f 5,505.00, welke op 31 December 1821 nog niet waren besteed.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1822.

U Edel Mogenden zullen uit de volgende opgave met genoegen ontwaren, dat van de instellingen voor het hooger onderwijs met onafgebroken ijver gebruik wordt gemaakt.

Het getal der studerenden was op den 1sten November laatstleden te

Leuven	309
Luik	462
Gend.	297
Leyden	382
Utrecht	312
Groningen	277

in het geheel 468 meer dan in 1819. *Utrecht* had in die vermeerdering het ruimste deel. In dat korte tijdsbestek steeg de bevolking van deszelfs hoogeschool van 205 op 312.

De leergierigheid en vlijt der studenten kunpen misschien nog toenemen, maar het gedrag van meest allen verdient onvoorwaardelijken lof. Trouwens de professoren van onderscheidene hoogeschoolen onttrekken zich niet aan het houden van een toezigt, hetwelk hunnen bijna vaderlijken invloed en gezag zoo weldadig doet zijn.

Al wie den loop en de werking der hoogere studien met oplettendheid gade slaat, kan niet zonder vreugde in de prijsverhandelingen en in de openlijk verdedigde dissertaties zoo vele blijken aantreffen van grondige en veel omvattende kennis. En naar die geschriften mogen veilig dezulken verwezen worden, wien het twijfelachtig voorkomt, of onze hoogescholen, voor de gewigtige vakken van regten, geneeskunde en godgeleerdheid, in even ruime mate als voorheen, bekwame, verlichte en gematigde mannen vormen. Niet als of er nergens iets te wenschen overig bleef. Het bestuur is verre van zulk eenen waan te koesteren. Het weet, dat hier deze inrigting, elders gene, slechts gebrekkig en onvolkomen aan deszelfs bedoelingen beantwoordt. Maar door de ondervinding gerust gesteld omtrent de hechtheid der grondslagen, waarop het gebouw rust, hoopt het dat gebrekkige, dat onvolkomene van enkele deelen, allengskens te verbeteren en het tijdstip te bereiken, waarop de hoogescholen in al de belangrijke vakken van onderwijs met gelijke krachten zullen wedijveren.

De rijke en kostbare boekerij van de gewezen abdis van *Everboden* werd door den Koning aan de academische bibliotheek van *Luik* toegevoegd. Ook heeft Zijne Majesteit de in hare soort eenige verzameling van wijlen den verdienstelijken hoogleeraar *Bonn* doen aankopen. Het Leydsche kabinet voor de anatomie en physiologie zal daardoor tot de meest mogelijke volledigheid gebragt en tevens in staat gesteld worden, om eenige andere universiteiten, alwaar de materiele hulpmiddelen tot dus verre minder zijn, met reeksen van zeer leerzame voorwerpen te gerieven. Het gewigtigste voordeel echter, dat *Leyden* te beurt viel, was de behouden terugkomst van den geleerden *Reinwardt*. Deze zal, indien niet alle teekenen bedriegen, de studie der natuurlijke historie in haren ruimsten omvang een nieuw leven bijzetten en haar een' glans doen verwerven, sedert een aantal jaren hier te lande onbekend. Reeds verheugen zich de academische kruidtuin en het

door een nieuwen bouw vergrootte Rijks-museum in het bezit der menigvuldige voortbrengselen van het Oosten, die hij, gedurende eene zevenjarige uitlandigheid, met even veel volharding als doorzigt verzamelde.

COLLEGIEN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

Aan het athenaeum te *Namen* moet, volgens eene bijzondere beschikking des Konings, onderwijs gegeven worden in de delfstofkunde. Dit onderwijs, hetwelk in den beginne kwijnde, is thans doelmatig ingerigt en voor een groot aantal leerlingen nuttig. Aan den ijver des onderwijzers, door de welmeenende zorg van het stedelijk bestuur begunstigd, komt deswege allen lof toe.

Te *Waveren* is een collegie opgerigt in ruime gebouwen. Het heeft dadelijk grooten toeloop gehad.

Te *Lier* daarentegen heeft de regering eene Latijnsche school verkozen op den voet van hetgeen in de Noordelijke provincien plaats vindt. Wel bestierd en wel onderhouden kan zij, even als de in diezelfde stad gevestigde kweekschool van onderwijzers voor het lagere schoolwezen, het middenpunt worden, waarvan zich de stralen eener betere leerwijze over alle de gedeelten der provincie *Antwerpen* zullen verspreiden.

In het naastgelegen *Noord-Brabant* werd, tot in deze laatste jaren, met uitzondering misschien van twee of drie scholen, niets anders geleerd dan grammaticaal latijn; onkunde en bevooroordeelde gehechtheid aan het oude hebben er de invoering van hetgeen bij de tegenwoordige reglementen voorgeschreven is langen tijd belemmerd en vertraagd.

Eindelijk is er eene gewenschte verbetering gekomen.

Het onderwijs heeft in het Latijn eene groote schrede voorwaarts gedaan, en strekt zich thans ook uit tot de beginsels van het Grieksch, en die van de geschiedenis en oude aardsrijkskunde. Inmiddels geldt ook hier, wat reeds

ten aanzien der hoogeschoolen gezegd is. De beschouwing van hetgeen reeds gedaan is moet de aandacht niet af-trekken van hetgeen te doen overig blijft.

LAGER ONDERWIJS.

De voortgang van het verbeterd lager onderwijs is voldoende geweest, vooral in die provincien, waar hetzelfde eerst eenen aanvang nam na het tijdstip, dat de Koning de regering aanvaarde.

Een besluit van 25 Julij (*Staatsblad* 1822, n°. 19), genomen op grond van de wet van 6 Maart 1818, heeft voor deze provincien straffen bepaald tegen hen, die zonder bevoegdheid lager onderwijs geven. Zoodanig besluit was onvermijdelijk, wilde men het beginsel handhaven, dat niemand onderwijs moet geven, dan die bewezen zal hebben daartoe de bekwaamheid te bezitten; een beginsel dat de eenige vaste grondslag is, waarop de hoop op eene duurzame verbetering kan worden gevestigd.

Gelijk in het verleden jaar in de provincien *Limburg* en *Antwerpen*, zoo werden dit jaar, bij besluit van den Koning van den 2den Mei, n°. 30, in de provincien *Hennegouwen* en *West-Vlaanderen*, de aldaar bestaan hebbende tijdelijke jury's voor het middelbaar en lager onderwijs eervol ontslagen, en werden dezelve vervangen door school-opzieners, die ieder een hem aangewezen district hebben, zich op gezette tijden vereenigen, en alsdan uitmaken de provinciale commissie voor het middelbaar en lager onderwijs. Ook aan hen werd de instructie gegeven, vroeger voor die van *Limburg* en *Antwerpen* vastgesteld, en men gelooft, dat de voordeelen, welke U Edel Mogenden in het rapport van het vorige jaar werden opgenoemd, als verbonden aan de instelling van schoolopzieners, zich bereids in alle deze provincien beginnen te doen gevoelen.

Bij een ander besluit des Konings van 11 Mei, n°. 94, verkreeg de Rijks-kweekschool te *Lier* eenige uitbreiding,

zoodat het getal kweekelingen op dezelve thans gelijk staat met dat op de andere Rijks-kweekschool te *Haarlem*. Beide deze instellingen beantwoorden aan haar doel. De kweekelingen, die er uit voortkomen, zijn wel onderwezen, bekend met de beste leerwijzen en leermiddelen, en practisch geoefend in derzelver geschikt gebruik. Ook tracht men, bij hunne zedelijke vorming, in hen die eigenschappen te ontwikkelen, door welke het gouvernement wenscht, dat zij, evenzeer als door kunde, anderen tot voorbeeld verstrekken: zedigheid, zachtzinnigheid en beschaafdheid.

De Liersche kweekschool, van eene latere oprigting zijnde, heeft nog weinige kweekelingen afgeleverd, maar te meerder geschiedde dit door de *Haarlemsche*, welke aldus de middelen verschaft, om in menige gemeente, waar het schoolwezen verwaarloosd was, een nieuw licht te doen opgaan, dat zich vervolgens veelal heilzaam tot den omtrek uitstreckte.

Als een algemeene maatregel verdient nog vermeld te worden het besluit des Konings van 18 December 1822, n°. 52, waarbij, ter gelegenheid van het verbod der afgeschaften maten en gewigten, nader aangedrongen wordt op het vroegere verbod, om op alle de scholen in het nieuwe stelsel grondig onderwijs te doen geven. Jammer intusschen, dat deze maatregel niet overal dadelijk het uitgebreide nut kan te weeg brengen, dat met denzelven bedoeld is. Niet alleen zijn er hier en daar nog vele dienstdoende onderwijzers, die de noodige kunde missen, om dat onderwijs behoorlijk te geven, maar ook heerscht in vele streken eene verkeerde gewoonte, volgens welke voor kinderen, die leeren rekenen, een verhoogd schoolgeld betaald wordt, met dat gevolg, dat vele kinderen in het rekenen geheel niet onderwezen worden. Overal, waar dit een en ander plaats vindt, is gewis het onderwijs op eenen lagen trap. De verbeterde leerwijze om te leeren rekenen levert zulke bewonderenswaardige uitkomsten op ten aanzien van het gemak, het genoegen en de verstands-ontwikkeling der

leerlingen, dat sinds lange op alle goede scholen rekenen, evenzeer als lezen, eene hoofdzaak is, waarmede alle kinderen van den beginne af onafgebroken worden bezig gehouden. De schoolopzieners zijn degenen, die het aangewezen gebrek voornamelijk kunnen verhelpen, zoo door eene betere regeling van de schoolgelden uit te lokken en te bevorderen, als door het onderwijs in de rekenkunde bestendig en algemeen aan alle leerlingen te doen geven. Over het geheel zijn aan de schoolopzieners gewigtige belangen toevertrouwd. Met ijver en omzigtigheid kunnen zij overal veel goeds stichten, maar laten zij de handen slap hangen, dan blijft het kwade voortduren; het goede, dat reeds ontsproot, bederft weder, en hunne ongeschiktheid voor den hun opgedragen post valt een iegelijk in de oogen.

In meer dan ééne provincie zag men dit jaar nuttige gewestelijke maatregelen tot stand komen.

De Gedeputeerde Staten van *Gelderland* bepaalden, dat uit de gemeente-kassen gratificaties zouden kunnen verleend worden aan die onderwijzers, die grondig onderwijs gaven in de decimaal-rekening.

In *Vriesland* werden de gemeente-besturen gemagtigd, om de kosten van verlichting der avondscholen op hunne begrootingen te brengen.

In *Drenthe* kwam een fonds voor weduwen van onderwijzers tot stand, en bepaalden Gedeputeerde Staten, dat alleen bij den aanvang van ieder vierendeeljaars de kinderen op de openbare scholen zouden mogen opgenomen worden, ten einde alzoo de verwarring te voorkomen, welke in het classikaal onderwijs ontstaan moet, wanneer het gegeven wordt aan kinderen van ongelijke vorderingen.

Te *Antwerpen* gaven de Gedeputeerde Staten aan de gemeente-besturen te kennen, dat voortaan geene uitgaven wegens bouwen of herstellen van scholen geleden zullen worden, ten zij de stukken vergezeld zijn van eene verklaring van den districts-schoolopziener, dat de werken

zijn volbragt overeenkomstig met de bestekken, of in dier voege als de Gedeputeerde Staten deze, op voordragt van de commissien van onderwijs, mogten hebben gewijzigd.

In *West-Vlaanderen* werd door de jury kort vóór hare ontbinding een algemeen schoolreglement uitgegeven en aanbevolen, hetwelk met wijsheid en met een helder inzicht van zaken is gesteld. Van dit reglement laten zich goede gevolgen verwachten, en vele van de daarin voorkomende bepalingen zijn ook voor andere provincien nuttig en daarop toepasselijk.

De Staten van *Henegouwen* schreven aan de plaatselijke besturen, om hen te herinneren aan hunne gewigtige verplichtingen ten aanzien van het onderwijs, vooral der kinderen van behoeftigen.

De Gedeputeerde Staten van het Groot-Hertogdom stelden zeer belangrijke punten als zoo vele beginsels tot leiding van hunne administratie vast, als: dat iedere gemeente eene lagere school moet hebben, of in dat opzigt met eene naburige moet vereenigd wezen; dat de gemeente-besturen daartoe een schoollokaal en onderwijzers-woning of schade-loosstelling voor het laatste moeten verstrekken; dat de schoolgelden vast zullen worden bepaald, en voor ouders die meerdere kinderen ter schole zenden, minder zullen bedragen; dat de gemeente-ontvangers de schoolgelden zullen innen, enz.

Deze beginselen zijn op zich zelve prijsselijk, en derzelver uitvoering wenschelijk. Maar de omstandigheden laten niet overal de uitvoering toe, en men moet zich dus bepalen tot de hoop, dat de uitzonderingen niet talrijk mogen zijn.

Van een onderwerp zoo veelzijdig en uitgebreid als het lager schoolwezen kan men nog vele bijzonderheden melden, welke in den loop des jaars voorvielen, en min of meer wetenswaardig zijn, hoezeer dan ook van een meer plaatselijk belang dan degenen, welke tot dusverre werden opgenoemd.

Men zal er hier eenige laten volgen naar den rang der provincien.

In *Noord-Brabant* heeft, door de zorg van eenige verdienstelijke schoolopzieners, de verbetering van het schoolwezen in sommige districten groote vorderingen gemaakt. In andere, bijzonder in het derde district, was de voortgang minder, doch er zijn daar nieuwe opzieners aangesteld, van welke men hoopt, dat zij ijver met doorzigt zullen paren.

Er bestaan in deze provincie, in sommige steden, plaatselijke schoolcommissien, welke geheel werkeloos zijn. Aldus zijn zij, tegen de bedoeling der wet, meer schadelijk dan voordeelig.

Ook heeft men het voorbeeld gezien van eene landelijke gemeente, welke de wedde van haren onderwijzer heeft verminderd, uit hoofde hij, van 's Rijks wege, eene jaarlijksche toelage had gekregen. Deze handelwijze is zeer te misprijzen. Toelagen uit 's Rijks kas worden alleen verleend, wanneer aan verdienstelijke onderwijzers de volstrekt noodige inkomsten, noch uit den boezem der gemeente, noch uit bijzondere fondsen, kunnen verstrekt worden, en dezelve moeten daarom geheel dienen tot verbetering van het lot van hen, die ze ontvangen. Geschiedt dit niet, dan moeten die toelagen ook niet verder uitbetaald maar ingetrokken worden.

In *Zuid-Brabant* zijn genoegzaam al de scholen ten platten lande nog geheel zonder werkelijke verbetering, doch begint men in onderscheidene gemeenten naar verbetering uit te zien. In deze provincie zijn echter enkele scholen, welke tot voorbeeld mogen strekken, als: de armenschool te *Brussel*, die in de abdij van *ter Kameren*, en de school voor kinderen van ingezetenen en militaire beampten te *Brussel*. Voorts verdienen veel lof eene burgerschool te *Halle*, eene andere te *Waveren*, en eene armenschool te *Leuven*.

In *Limburg* zag men weder meerdere gemeenten haar

schoolwezen verbeteren, hetzij door de gebouwen in behoorlijken staat te brengen, hetzij door het invoeren van eene goede leerwijze. De verbeterde scholen zijn in deze provincie reeds vrij talrijk. Dezelve kunnen niet nalaten de belangstelling op te wekken van de naburige gemeenten, welker besturen alzoo vatbaar zullen worden om te beseffen het gewigt der aansporingen, zoo van de Gedeputeerde Staten als van de schoolopzieners.

In *Gelderland* is in 1822 veel gedaan tot vernieuwing of herstelling van schoollocalen, en verbeterde zich ook het onderwijs op meerdere scholen, bijzonder op de *Veluwe* en nabij den *Rhijn* en *IJssel*. Eenige onderwijzers hadden reden van zich te beklagen, dat zij zekere toelagen, hun verschuldigd uit polder- of kerken-kassen, niet ontvingen; hiertegen zal het provinciaal bestuur kunnen waken.

In *Luik* breidde zich uit en bevestigde zich de verbetering van het lager onderwijs. Ook nam de belangstelling in dezelve toe bij gemeente-besturen en bij bijzondere personen. Een der aanzienlijke grondbezitters bouwde voor eigene rekening een nieuw schoolhuis, en gaf alzoo een bewijs en voorbeeld, hoe van het vermogen een nuttig gebruik wordt gemaakt.

In *Oost-Vlaanderen* vernam men slechts van eene gemeente, welke door het aankopen van een schoolhuis iets deed tot bevordering van het lager schoolwezen. In deze provincie zijn maar enkele scholen, welke sedert 1817 eene verbeterde inrigting kregen. *Oost-Vlaanderen* is in dit opzicht bij alle andere provincien verre ten achteren.

West-Vlaanderen daarentegen onderscheidde zich weder dit jaar zeer gunstig. Vele schoolgebouwen werden vernieuwd, hersteld, of doelmatiger ingerigt. Op meerdere scholen nog werd de leerwijze verbeterd. En kan men wel andere dan heilrijke vruchten verwachten, wanneer de personen, die met het opzicht over de scholen belast zijn, het goede trachten te bevorderen met dat overleg en die vaderlandsliefde en gematigdheid, welke allerwege door-

stralen in het algemeen schoolreglement, waarvan reeds hiervoren werd gewaagd?

In *Henegouwen* blijft de verbetering van het schoolwezen met rassche schreden vorderen. Tien à twaalf nieuwe scholen werden er gebouwd, onder welke twee door de schouten der gemeenten op eigene kosten. Het classicaal onderwijs is in eenige gedeelten der provincie, bijzonder in het district *Soignies*, bijna algemeen ingevoerd. Ook de geestelijke vereenigingen, aan het onderwijs gewijd, beginnen zich naar de betere leerwijzen te schikken.

In *Holland* vermeerderd nog steeds het getal der instellingen, welke tot volmaking van het schoolwezen dienstig kunnen zijn. Zoowel in het noordelijk als zuidelijk gedeelte zijn fondsen voor de weduwen van onderwijzers. Het voorbeeld, door *Amsterdam* in 1820 gegeven, van het oprigten van scholen voor kinderen van minvermogene doch niet bedeelde ouders, werd in 1822 te *Rotterdam* nagevolgd. In meer dan eene van de groote dorp-gemeenten werden fondsen opgerigt, bepaaldelijk moettende dienen om het schoolgeld voor kinderen van minvermogenenden geheel of gedeeltelijk te betalen. Er blijven intusschen in deze provincie nog schooldistricten, waar ijverige schoolopzieners zeer noodige gelegenheid vinden tot het bevorderen van overvloedige verbeteringen.

In *Zeeland* hield de schoolverbetering lang eenen tragen gang. In 1822 zag men echter groote vorderingen in het vijfde district, zijnde het gewezen *Staats-Vlaanderen*, gelijk mede in eenige steden en gemeenten der andere districten.

Te *Namen* werden dit jaar, voor de eerste maal, onderwijskundige lessen gegeven ten behoeve van de dienstdoende onderwijzers der provincie. De nuttige invloed derzelve is ten duidelijkste gebleken.

In de provincie *Antwerpen* is dit jaar zeer veel gedaan voor het schoolwezen, zoo wel voor deszelfs uiterlijken als innerlijken toestand. De aanvang is hier goed. Wanneer men op hetzelfde pad voortgaat, zal er de hervorming van de scholen in weinige jaren algemeen zijn.

Utrecht is niet eene der meest gevorderde provincien. Veel blijft hier te doen overig. In de gemeente *Soest*, nabij het lustslot *Soestdijk*, onderging de school, door hulp van vorstelijke milddadigheid, eene geheele en allezins heilzame hervorming.

In *Friesland* gaat men voort met zich meer bepaald toe te leggen, om het onderwijs dienstbaar te maken aan de goede zedelijke vorming der kinderen. Iets bijzonders heeft hier plaats: éénmaal in het jaar, op den gedenkdag van de bevrijding des Lands van de Fransche overheersching, wordt in alle de scholen een kinderfeest gevierd en van die gelegenheid gebruik gemaakt tot inprenting in de jeugdige harten van liefde voor Vorst en Vaderland.

In *Overijssel* zag men in de groote steden eenige scholen aanmerkelijk ten goede veranderd. Zulks had plaats te *Kampen*, te *Zwolle* en vooral te *Deventer*, waar de voortgang zeer in het oog vallende was.

In de provincie *Groningen* zijn onderwijs en leermiddelen in het algemeen op eene aanzienlijke hoogte. Men zal hier meer en meer tot hoofddoel kunnen stellen de goede zedelijke vorming der kinderen, hetwelk het belangrijkste doch tevens het teederste gedeelte van het schoolonderwijs is, en ten aanzien van hetwelk de beste onderwijzer niet ligtelijk meenen zal de volmaaktheid te hebben bereikt.

In *Drenthe* blijft men met ijverige pogingen voorwaarts streven, en werden dezelve dit jaar weder in onderscheidene gemeenten door heilrijke uitkomsten bekroond.

In het Groot-Hertogdom *Luxemburg* verbreidt zich meer en meer de geestdrift tot verbetering van het lageronderwijs. Zeer veel is hier in de laatste jaren gedaan, en men wenscht niets vuriger dan, zoo haast mogelijk, alle gebreken te verhelpen. Intusschen zal er nog veel aan den tijd moeten worden overgelaten, omdat de verbeteringen niet dan langzaam door de menigte kunnen gekend en naar waarde geschat worden, en tot zoo lang blijft de gehechtheid aan het oude voortduren, waarmede noodwendig gepaard gaat

onverschilligheid voor het betere en ongezindheid om er offeringen voor te doen: zulks zal van jaar tot jaar ten goede veranderen.

Het is nu vijf jaren geleden, dat in de Zuidelijke provincien de schoolverbetering eerst een' aanvang nam. Hoe veel is men niet in deze jaren gevorderd! Welk eene geheele verandering ziet men niet in vele streken! Hoe wordt niet door duizende ouders eene orde van zaken gezegend, bij welke hunne kinderen een weldadig en te voren niet gekend onderwijs genieten! Moge het welhaast eene zeldzaamheid zijn om in dit Rijk gemeenten te vinden, alwaar het schoolwezen verwaarloosd wordt! Alsdan zoude een van 's Konings vurigste wenschen vervuld zijn; maar, alsdan zou ook een dankbaar en verlicht volk bestendig eensgezind zijn in liefde voor Vorst en Vaderland.

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1823.

Het jaar 1823 heeft zich niet gekenmerkt door nieuwe algemeene verordeningen, noch door verandering in de beginsels, op welke het stelsel van openbaar onderwijs rust. Doch de ondervinding van dit jaar is weder gekomen bij die van vroegere jaren om de overtuiging te versterken, dat de weg, waarop men zich bevindt, goed is, en dat, zoo men voortgaat dien te volgen, er gegronde hoop is, om van lieverlede het verkeerde, dat nog aanwezig is, te verbeteren, het ontbrekende aan te vullen, en om zoo eenmaal te bereiken die mate van betrekkelijke volmaaktheid, voor welke menschelijke zaken en menschelijke inrigtingen vatbaar zijn. Daartoe zal gewis medewerken de omstandigheid, dat in de wetten en verordeningen, rakende de verschillende takken van het onderwijs, de veronderstelling heerscht, dat de bestaande bepalingen voor volmaking vatbaar zijn, en, uit dezen hoofde, de aanmerkingen, tot welke eene dadelijke toepassing aanleiding geeft, uitgelokt en geregeld verzameld worden. Daartoe is mede van veel invloed de vrijheid, die bij diezelfde wetten en verordeningen gelaten wordt ten aanzien van leerwijze en hulpmid-

delen , waaromtrent de leeraars , behoudens het doel en den omvang van het onderwijs , naar eigene inzichten en naar eigene geaardheid kunnen te werk gaan. Door een en ander wordt de belangstelling gaande gehouden , en er blijft daar leven en groei bestaan , waar anders gewoonte en eenvormigheid ligtelijk eene doodende kracht zouden uitoefenen.

Wanneer de volgende bladzijden eenige nieuwe bewijzen voor de waarheid dezer beschouwing mogen opleveren , dan zal het tegenwoordige verslag aan deszelfs doel hebben beantwoord.

LAGER ONDERWIJS.

Niet onbelangrijk zal het zijn , met een oogopslag , uit de hiernevens gevoegde tabel , te zien het beloop der gelden , welke in den jare 1823 ten behoeve van het lager onderwijs uit 's Rijks kas zijn uitbetaald. Gelijke sommen worden nagenoeg jaarlijks besteed. En zeker zal niemand , die der zaken kundig is , in twijfel kunnen staan , of de regering oefent , door dezen geldelijken onderstand , den heilzaamsten invloed uit op het welzijn der maatschappij. Om nu niet te spreken van het onmisbaar schooltoezigt , op de tabel in de eerste plaats genoemd , zoo is reeds in het verslag aan U Edel Mogenden over vroegere jaren gewag gemaakt van het nut door de Rijks-kweekscholen en door de onderwijskundige lessen gesticht. Ook werden vroeger reeds opengelegd de goede gevolgen van de onderwijzers-gezelschappen , die , wel ingerigt , gelijk dit over het algemeen het geval is , zeer doelmatige oefenplaatsen zijn voor dienstdoende onderwijzers.

De groote aangelegenheid van de jaarwedden en van de toelagen voor schoolvertrekken is , uit den aard der zaak , genoegzaam duidelijk. Men kan toch als zeker stellen ten aanzien van alle gemeenten , met weinige uitzonderingen , aan welke zij werden toegekend , dat de jaarwedden de

steun zijn van het verbeterd onderwijs, en de toelagen voor schoolvertrekken de aanleiding, om het voor de eerste maal te vestigen.

Een groot voorbeeld, welk nut de bemoeijingen van het gouvernement kunnen te weeg brengen, zijn de scholen voor kinderen van ingezetenen en militaire beambten, dewelke sedert den jare 1818 zijn opgericht in sommige steden der Zuidelijke provincien. In deze provincien was het lager onderwijs zeer verwaarloosd geweest. Had men zich in deze omstandigheid bepaald gehad tot aanprijzing van betere leerwijzen, en tot aansporingen om hetgeen verkeerd was te verbeteren, of, wat niet bestond, daar te stellen, men zoude waarschijnlijk in vele jaren weinige vorderingen hebben gemaakt. In stede hiervan, heeft men eenen weg ingeslagen, die, wel is waar, opofferingen aan den Lande heeft gekost, maar die zeer spoedig het eigenlijke doel, de vestiging en de aanvankelijke uitbreiding van een verbeterd lager onderwijs, heeft doen bereiken. Reeds in den jare 1817 beval Zijne Majesteit de oprigting van de genoemde scholen, op welke de Hollandsche leerwijze zou worden gevolgd. Van dezelve zijn thans een getal van 13 aanwezig. In *Zuid-Brabant* twee, te *Brussel* en *Leuven*. In *Limburg* drie, te *Maastricht*, *Venlo* en *Roermonde*. Een te *Luik*. Een in *Oost-Vlaanderen*, te *Gend*. Drie in *West-Vlaanderen*, te *Brugge*, *Ostende* en *Yperen*. Twee in *Henegouwen*, te *Bergen* en te *Doornik*. Twee eindelijk in de provincie *Antwerpen*, een in de hoofdplaats en een te *Mechelen*.

De voorname garnizoens-steden, waar goede lokalen hebben kunnen gevonden worden, zijn meer bepaaldelijk uitgekozen, ten einde de officieren der landmagt in de gelegenheid te stellen, om hunne kinderen eene allezins doelmatige eerste opvoeding te doen geven. Doch dit was slechts een bijkomend voordeel. Het eigenlijke doel was, om, op verschillende punten van de genoemde provincien, zoodanige scholen te stichten, welke tot voorbeelden konden dienen. Dit zijn zij ook werkelijk geweest.

De ingezetenen uit den omtrek van iedere school, en ook zij, die, verder afwonende, toevallig in dien omtrek kwamen, hebben gezien wat men door goede lagere scholen verstaat. Hunne belangstelling is opgewekt, en de overtuiging is algemeen geworden van de voortreffelijkheid der Hollandsche leerwijze. De openbare examens en prijsuitdeelingen waren in dit opzigt van eene zeer gewenschte uitwerking. Ook zij, die met het opzigt over de scholen belast waren, hebben door dezelve gezien, wat zij als opzieners beoogen, aanwijzen en bevorderen moeten. Zij zijn hierdoor aangespoord geworden, om vatbare onderwijzers naar die scholen te zenden, ten einde eene goede leerwijze te leeren kennen en die op hunne scholen in te voeren. Ook had het Gouvernement gezorgd, dat deze onderwijzers spoedig het noodige onderrigt konden verkrijgen. De meesters toch, aan het hoofd der model-scholen gesteld, waren zoo veel mogelijk gekozen uit de welgevormde, die zelve in staat waren, om ook aan andere meesters onderrigt te geven. Daartoe zijn zij in de daad werkzaam geweest, zoo door het geven van inlichtingen en door het beantwoorden der vragen, welke hun op de scholen nopens het aldaar gegeven wordend onderwijs gedaan werden, als daarenboven in verschillende andere opzigten. Velen hunner gaven een meer opzettelijk en geregeld onderwijs aan zoodanige meesters, als hen van wege de jury werden gezonden. Anderen verbonden zich met onderwijzers van nabij gelegene scholen, en kwamen op gezette tijden bijeen, ten einde de laatsten zich de goede leerwijze zouden eigen maken. Ook zag men er, die wel gekozene eerste leerboeken uit de Nederduitsche taal in de Fransche overbragten, of die dezelve door de noodige veranderingen voor de behoeften hunner scholen geschikt maakten. Doch het nut der genoemde scholen bleef niet beperkt tot de opgegevene bijzonderheden. Niet weinige jonge lieden, die voor het onderwijs aanleg toonden, doch dien aanleg anders niet behoorlijk zouden hebben kunnen ontwikkelen, werden er gevormd en opgeleid tot onder-

wijzers, zoo goed de omstandigheden dit toelieten. Ook hierdoor beantwoordden deze scholen aan het groote doel harer bestemming, een doel, hetwelk reeds gedeeltelijk naar wensch bereikt is, en hetwelk, naar alle waarschijnlijkheid, gedeeltelijk nog verder zal bereikt worden. Algemeen is reeds in de Zuidelijke provincien de belangstelling in de schoolverbetering; algemeen vindt dezelve bijval, nergens berisping. Tot deze gunstige stemming hebben gewis de opgenoemde scholen, alsmede die van *Ter Kameren bij Brussel*, in genoegzaam alle provincien de eerste aanleiding gegeven. Alleen in het Groot-Hertogdom *Luxemburg* was dit minder het geval. Overal elders zullen deze scholen nog lang van het grootste nut blijven, daar sommige van derzelver opgegevene uitwerkingen zich voortdurend, ja in verdubbelde mate, zullen kunnen openbaren.

Door de provinciale besturen zijn dit jaar verschillende maatregelen genomen of bevorderd ten aanzien van het lager onderwijs. Op de provinciale begrooting werden in acht provincien meer of min aanzienlijke sommen gebragt ten dienste van het lager onderwijs. Het is te hopen, dat dit in het jaar 1824 en vervolgens, zoo in deze als in de overige provincien, zal voortgezet worden. De behoefte toch, waarin door zoo vele arme gemeenten niet kan voorzien worden, is te groot, dan dat dezelve alleen uit 's Rijks kas zou kunnen worden vervuld. Maar wanneer de provinciale besturen hunne hulpmiddelen voegen bij die van de gemeenten, zoo is er hoop, dat, wat te kort schiet, door het algemeen bestuur zal kunnen bijgebragt worden. De Staten van *Zeeland* maakten reeds, onder 's Konings goedkeuring, een zeer nuttig gebruik van een gedeelte hunner fondsen. Onder hun toezigt kwam eene beurs of fonds tot stand voor weduwen van de onderwijzers in hunne provincie. Om den laatsten hunne jaarlijksche bijdragen gemakkelijk te maken, bepaalden de Staten, dat een vast gedeelte dier bijdrage uit de provinciale begrooting zou worden gevonden. Die zelfde Staten besloten mede uit deze begrooting een geheel nieuw

schoolhuis, in het aangewonnen land, genaamd de *Wilhelmina polder*, te bekostigen.

In *Oost-Vlaanderen* hebben de Staten in hunne algemeene vergadering van Julij jl. een nieuw reglement ontworpen omtrent verschillende belangen van het schoolwezen. Indien het 's Konings goedkeuring mogt wegdragen, zal een ander reglement komen te vervallen, hetwelk vroeger in 1817 werd vastgesteld, doch door toevallige omstandigheden onuitgevoerd is gebleven.

In eenige andere provincien werden heilzame aanschrijvingen gedaan. Door de Gedeputeerde Staten van *Friesland* geschiedde zulks met oogmerk, om de aanstelling van ondermeesters te bevorderen op scholen van meer dan 70 leerlingen. De Gouverneur van *Drenthe* zorgde, dat de schoolopzieners geregelde kennis zullen krijgen van hetgeen door de plaatselijke besturen omtrent het huishoudelijk beheer der scholen gedaan wordt. Die van *West-Vlaanderen* en *Henegouwen* wezen de gemeente-besturen den weg aan, dien zij te volgen hebben, om hun lager schoolwezen te verbeteren. Ook van onderscheidene commissien van onderwijs en jury's geschiedde hetzelfde.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat in vele gemeenten krachtdadige pogingen werden gedaan. In alle de provincien zijn schoollocalen gebouwd of vernieuwd, in de eene meerder, in de andere minder. *Henegouwen* muntte in dit opzicht boven allen uit; 27 ruime en doelmatige schoolvertrekken werden aldaar in den loop des jaars geheel nieuw gebouwd. Deze provincie vordert ook boven andere in eene goede inrigting der schoolvertrekken en door de meer algemeene invoering eener betere leerwijze. Om van vele landgemeenten niet te spreken, zoo kunnen de meeste scholen te *Bergen*, *Doornik*, *Soignies* en *Enghien* tot bewijzen strekken. Ook in het Groot-Hertogdom *Luxemburg* geschiedde zeer veel; niet minder dan 132 gemeenten bestraamden de middelen, om aan de arme kinderen kosteloos onderwijs te doen geven, terwijl in een der arrondissemten

ten 51 gemeente-besturen bepaalden, dat zij de verwar-
ming der scholen des winters voor hunne rekening namen.
In andere provincien of districten zag men weder in andere
opzigten verbeteringen tot stand komen. Zoo zag men be-
palen, dat de kinderen op de scholen niet zouden kunnen
opgenomen worden, dan op bepaalde tijden des jaars. Zoo
zag men in vele streken algemeen worden de gewoonte om
geheel den zomer door school te houden; zoo werd voor zeer
vele bijzondere scholen en gemeenten eene betere regeling
der schoolgelden ingevoerd; zoo eindelijk zag men in meer-
dere districten ongeschikte leerboeken door betere vervangen.
Maar hoeveel er nog overig is te doen in sommige provin-
cien, kan daaruit blijken, dat in eene derzelve, waar echter
de schoolzaken zeer werden behartigd, bevonden is, dat
het getal der schoolgaande kinderen in een bepaald school-
district slechts een twintigste gedeelte is der bevolking. Uit
eene soortgelijke telling in eene andere provincie, waarvan
in een vroeger verslag is gewag gemaakt, kan gezien wor-
den, dat aldaar dit getal een zevende bedroeg. Eigenlijk
behoorde overal een zesde gedeelte der bevolking op de
scholen te worden gevonden. In het zoo even bedoelde
district vindt men 51 openbare scholen ten platten lande, van
welke alleen *zeven* van eigene schoolvertrekken voorzien
zijn, terwijl de onderwijzers, met weinige uitzonderingen,
op eene geheel onvoldoende wijze worden bezoldigd. Een
en ander schijnt eene groote onverschilligheid bij de plaat-
selijke besturen aan te duiden, maar men moet in het oog
houden, dat die haren oorsprong voornamelijk heeft in ge-
hechtheid aan het oude, en in onbekendheid met het betere.
Nog nimmer werd aldaar, naar alle waarschijnlijkheid, de
behoorlijke zorg voor het lager onderwijs gedragen. Maar
de tevredenheid met het gebrekkige, wat tot dus verre be-
stond, zal weldra ophouden, wanneer ijverige schoolop-
zieners pogingen in het werk zullen stellen, om de hoofden
van achterlijke gemeente-besturen in goed ingerigte scholen
te brengen. Het gezigt van wel onderwezene en wel gema-

nierde kinderen zal gewis den wensch doen ontstaan, om ook voor hunne eigen kinderen of voor die der ingezetenen van hunne gemeente een gelijk voordeel deelachtig te worden. En heeft zich die wensch eenmaal gevormd, dan zullen de middelen tot uitvoering op de meeste plaatsen welhaast gevonden zijn.

In districten als deze moeten de grondslagen van een verbeterd onderwijs nog grootendeels gelegd worden; terwijl men elders aan de geheele voltooiing of uitbreiding des gebouws arbeiden kan. Merkwaardig zijn in dit opzigt twee verhandelingen, welke, niet lang geleden, door de verdienstelijke Maatschappij: *tot Nut van het Algemeen*, zijn bekroond; de eene over de oorzaken van het vervloeyen der aangeleerde kundigheden, alras na het verlaten van goede scholen, en over de middelen en instellingen, welke dit kwaad zouden kunnen tegengaan; de andere over de goede inrigting der scholen of bewaarplaatsen voor kleine kinderen beneden de zes jaren. De ondervinding zal nog moeten leeren, hoe verre men het ten aanzien dezer aangelegene onderwerpen zal kunnen brengen. Reeds worden in de stad *Leeuwarden* prijzenswaardige proeven genomen, hoe men het aangeleerde kan doen onderhouden, ook na het verlaten der school, en hoe beginsels van kennis en deugd, bij het toenemen der jaren en van den wasdom, op de beste wijzen kunnen bewaard of ontwikkeld worden. De kleine kinderscholen zijn tot hiertoe genoegzaam overal in zeer ongunstigen staat. Slechts hier en daar treft men ten deze uitzonderingen aan, en het strekt daarom der stad's *Gravenhage* tot eer, dat men in dezelve begonnen is, om ook van dezen kant het schoolwezen op eene vaste en geregelde wijze te verbeteren.

Er had dit jaar nog een bijzonder voorval plaats, waarvan het niet ongepast kan zijn in een verslag over het Nederlandsch schoolwezen met één woord te gewagen. Door middel eener vrijwillige intekening werd er namelijk te *Groningen* een eenvoudige marmeren gedenksteen opgericht ter eere

van *Hendrik Wester*, die in dit Land een der eerste en voornaamste hervormers was van het lager schoolwezen; sedert 1772 arbeidde hij aan die hervorming door zijn voorbeeld, en sedert 1780 door zijne schriften. De Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, in 1784 opgericht, betrad daarna het reeds gelegde spoor, en had het geluk van de eerst gestrooide zaden allerwege welig te doen opgroeijen. Eenige jaren later dan *Wester* in *Groningen*, trad *Niewold* in *Vriesland* als verbeteraar van het lager onderwijs op. Hij was een man van een wijsgeerigen geest, die eene diepe kennis had van het eigenaardige van der kinderen verstand en hart, en wiens inzigten nog lang stoffe zullen opleveren tot toekomstige verbeteringen. Ook ter zijner gedachtenis werd in 1820 te *Leeuwarden* een monument gesticht, gelijksoortig aan dat, hetwelk dit jaar ter eere van *Wester* werd opgericht, en geschiedde dit toen mede uit de opbrengst van vrijwillige giften. Beide mannen hadden groote verdiensten, en het is eene aangename beschouwing, te zien, hoe hunne nuttige, doch nederige en stille werkzaamheden door dankbare landgenooten op eene luisterrijke wijze worden vereerd.

ATHENAEA, COLLEGIEN EN LATIJSCHESCHOLEN.

In het algemeen kan men naar waarheid zeggen, dat op de athenaea, collegien en Latijnsche scholen het onderwijs zich meer en meer verbetert. Er zijn, wel is waar, nog vele dezer instellingen, bijzonder de kleinere, die veel te wenschen overig laten, maar op de meeste grootere valt die heilzame voortgang in het oog. Nieuw uitgekomenere verbeterde leerboeken en eene meer naauwgezette vorming van aankomende leeraars schijnen hiervan de voornaamste oorzaak. Het Grieksch en de wiskunde worden beter en algemeener geleerd dan voorheen; maar gelijk in het eerste de meeste scholen in de Noordelijke provincien bijzonder uitmunten, zoo heeft dit in de Zuidelijke provincien ten aanzien

van het laatste plaats. Het ware te wenschen, dat, zonder benadeeling van de beoefening der oude talen, een middel konde worden uitgevonden, om de beginselen, niet alleen der wiskundige maar ook der natuurkundige wetenschappen grondig te onderwijzen. Het groote nut, dat de jonge lieden hiervan zouden trekken in hun volgend leven, en het belang der maatschappij, welker algemeene nijverheid met de uitbreiding dezer wetenschappen in een zoo naauw verband staat, schijnen dit allezins te bevorderen. In de oude en nieuwe geschiedenis, de oude en nieuwe aardrijksbeschrijving, worden in eenige scholen mede goede vorderingen gemaakt; doch de beoefening dezer kundigheden is in de meeste op verre na niet, wat zij zijn moest. Intuschen is het waarschijnlijk aan de voortgaande verbeteringen voornamelijk dank te weten, dat het getal der leerlingen meest overal toeneemt, en het publiek alzoo toont in het goede beheer der instellingen vertrouwen te hebben.

In die provincien, waar het Nederduitsch de landtaal is, en waar, sedert den aanvang van dit jaar, die taal in alle openbare stukken moet worden gebezigd, heeft men op alle athenea en collegien ook begonnen de Nederduitsche taal te bezigen, als middel om door dezelve de oude talen te onderwijzen. Dit heeft in den beginne zijne moeilijkheid, omdat, door den invloed van het Fransch bestuur in de laatste jaren, gewoonlijk geene andere dan de Fransche taal bij het onderwijs was gebruikt. Maar de langzame doch vaste tred, met welken dit werk is begonnen en voortgezet wordt, en de algemeene wensch, die zich bij alle klassen van ingezetenen, zelfs in de Waalsche provincien, openbaart, om de Nederduitsche taal te leeren, zullen deze eerste moeilijkheid ligtelijk doen te boven komen. Het is alleen te hopen, dat een genoegzaam getal van Vlaamsche jonge lieden zich voor den leeraarstand behoorlijk zal willen vormen, en hiertoe is op de hoogeschoolen ruime gelegenheid.

HOOGESCHOLEN.

Wanneer men het getal der studenten op de hoogescholeu, volgens de tabel, welke hiernevens gaat, vergelijkt met het getal der studenten in de laatst vorige jaren, dan bespeurt men eene merkbare toeneming. De goede studien en het zedelijk gedrag schijnen ook, volgens alle getuigenissen en volgens onderscheidene daarvan voorhandene bewijzen, niet minder te zijn dan voorheen. Alle vakken echter, gelijk ligtelijk te denken is, worden niet overal even gelukkig beoefend; noch kunnen op iedere hoogeschool de gebouwen en hulpmiddelen voor het onderwijs in alle deelen even zeer uitmunten.

In het verslag van vroegere jaren is reeds het meest merkwaardige in deze opzigten vermeld. De volgende bijzonderheden mogen echter der aandacht niet onwaardig zijn. Te *Leuven* stelt men de loffelijkste pogingen in het werk tot het vormen van bekwame philologen, die tot sieraad zullen kunnen strekken der collegien en athenæa, waaraan zij als leeraars staan geplaatst te worden, om welligt eenmaal tot het hoogleeraarsambt op de hoogescholeu te worden bevorderd. Aan het *clinicum* voor de verloskunde heeft men hier eene zeer nuttige uitbreiding zien geven. De orangerie en stookkassen in den botanischen hof mogen onder het getal der fraaije gedenkstukken van 's Konings regering geteld worden, zoo uit hoofde van de bouw-orde, als uit hoofde van den ongewonen vorm der stookkassen, welke van eene cirkelvormige gedaante, ook bovenwaarts geheel van glas zijn, zoodat de planten zich als het ware in de vrije lucht bevinden. Bij de zware koude van Januarij 1823 heeft men geenerhande nadeelen van deze constructie onderhouden. Te *Luik* legt men zich zeer toe op de nieuwere geschiedenis, bijzonder uiteen staatkundig oogpunt beschouwd, en bloeijen aldaar, behalve andere vakken, meer bepaaldelijk de regts-studien. De *medicina forensis* wordt ook met meer dan gewone zorg behandeld. Te *Gend* gaat men steeds

voort, om van stadswege het prachtig akademisch gebouw te voltooiën; deszelfs zalen beginnen zich langzamerhand met bezienswaardige verzamelingen te vullen. De voorstanders der hoogeschool brengen uit eigen middelen een kabinet van medailles bijeen, en toonen alzoo door dit voorbeeld, hoe in eene kunstminnende stad de wetenschappen aan de fraaije kunsten de hand bieden. De wiskunde wordt hier met uitnemend goed gevolg beoefend, zoo dat reeds onderscheiden welgevormde wiskundigen uit deze school zijn voortgekomen. De *Leydsche* universiteit kan met regt gezegd worden haren ouden welgevestigden roem te blijven handhaven. De beoefening der Oostersche letterkunde neemt eene nieuwe vlugt. Maar de grondige studie der letteren belet niet, dat de natuurkundige wetenschappen hier haren zetel hebben; dank zij de zoo rijke kabinetten voor natuurlijke historie en voor andere wetenschappelijke vakken. Daarbij bezit deze hoogeschool belangrijke verzamelingen van kunst, welke, meest alle oorspronkelijk, aan haar door vermogende partikulieren bij erfenis zijn vermaakt, en welke thans door de zorg van curatoren en hoogleeraren meer en meer voor de studenten en voor het publiek nuttig gebruikt worden. Te *Utrecht* bloeit bij uitnemendheid de studie van de Grieksche en Latijnsche letteren. Tevens ziet men bij deze hoogeschool eene verzameling van natuurkundige werktuigen, fraaijer en vollediger dan elders, en men mag zich verheugen, dat dezelve gebezigd worden tot belangrijke proefnemingen, welke niet zelden tot uitbreiding der wetenschap strekken. Te *Groningen* is men thans bezig met het optrekken van een nieuw gebouw, bepaaldelijk bestemd tot berging der verzamelingen voor de natuurlijke geschiedenis. Zulks geschiedt grootendeels op stads kosten. De regering dezer stad toont hierdoor, en almede door de toelage, welke zij jaarlijks geeft aan het academisch gasthuis, dat zij het bezit eener zeer bloeiende academie op den regten prijs weet te stellen. Waardige mannen werden hier dit jaar emeriti, en men zag

vier hoogleeraren nieuw optreden , terwijl een vijfde bevordering verkreeg. Aan het atheneum te *Franeke* worden de studien zeer gelukkig beoefend , hoezeer het getal van studerenden gering is. Niet minder dan zeven jonge lieden , alhier het eerst gevormd , behaalden dit jaar den prijs , door de best gekeurde antwoorden te leveren op prijsvragen , welke van wege de hoogeschole aan alle studerenden tot algemeene mededinging werden opgegeven.

Wanneer men nu , bij hetgeen gezegd is , zich te binnen brengt , dat er te *Amsterdam* een zeer bloeiend stedelijk *Athenæum Illustre* is , en insgelijks een te *Deventer* , omtrent hetwelk mede gunstige berigten zijn ontvangen , dan moet men bekennen , dat het in dit Rijk niet aan de gelegenheid ontbreekt , om in de letteren en wetenschappen wel onderwezen te worden , en dat het tegenwoordige verslag van het goed gebruik , hetwelk in het algemeen van deze instellingen gemaakt wordt , de waarheid bevestigt van 's Konings uitspraak bij de opening dezer zitting : » dat de goede voortgang der studien op de » hoogeschole en de verspreiding der voordeelen van het » lager onderwijs blijkbaar zijn . »

De Minister voor het publieke onderwijs , de nationale nijverheid en de kolonien .

Bij afwezigheid van denzelfden ,

De Secretaris ,

(Geteekend)

D. J. VAN EWYCK.

X GELDEN, ten behoeve van het lager onderwijs uit 's Rijks kas uitbetaald in 1823.

VOORWERPEN, waaraan uitbetaald.	Gewoon.	Buitengew.	Totaal.	Aanmerkingen.
Toelagen aan de commissien van onderwijs en jury's	f 52,620.00	"	f 52,620.00	
Kweekscholen en normale lessen.	19,880.00	f 4,200.00	24,080.00	
Onderwijzers-gezelschappen . . .	4,880.00	"	4,880.00	
Traktamenten van schoolonder- wijzers	114,946.79	19,365.08	134,311.87	Enige geringe betalingen, te zamen wellicht ter somma van f 900.00; zullen nog in 1824 uit de dienst van 1823 moe- ten toegekend worden.
Schoolvertrekken	"	21,922.00	21,922.00	Een gedeelte dezer som, zijnde f 600.00, is gevonden uit besparde posten van eene moegere begrooing.
Verdere aanmoedigings-midde- len, gratificatiën, enz.	3,770.00	660.00	4,430.00	
	f 196,099.79	f 46,147.08	f 242,246.87	

STAAT van het aantal Studenten, aanwezig op 1°. November 1823 bij de onderscheidene faculteiten van iedere Hoogeschool.

HOOGESCHOLEN.	Godge- leerheid.	Rechtsge- leerheid.	Genees- kunde.	Wis- en natuur- kundige wetens- schappen.	Wijbe- geerte en letteren.	Totaal.	<i>Aanmerkingen.</i>
Leuven.		136	64	50	76	326	
Luik		135	68	95	148	446	
Gend.		115	94	23	54	286	
Leyden.	62	116	36	29	159	402	
Utrecht.	93	88	21	20	155	377	
Groningen	75	64	43	19	89	290	

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1824.

Op last des Konings aan U Edel Mogenden verslag zullende doen van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen in 1824, mag ik mij verheugen in de gelegenheid te zijn van nieuwe bewijzen bij te brengen, dat het onderwijs ook nu weder, even als gedurende de vorige jaren, een aanhoudend voorwerp is geweest van de zorg der regering.

LAGERE SCHOLEN.

Geen voorval, deze scholen betreffende, was in den loop van 1824 van meer gewigt dan de voltoojing der eindelijke organisatie van het schoolbestuur, hetwelk, tot dusverre, in sommige provincien, op eenen voorloopigen voet was ingerigt geweest. In vijf gewesten, waar dit laatste nog plaats vond, namelijk in Zuid-Brabant, Luik, Oost-vlaanderen, Namen en het Groot-Hertogdom Luxemburg, werden als nu de tijdelijke jury's voor het middelbaar en lager onderwijs vervangen door commissien van onderwijs, hoedanige reeds voor alle de overige gewesten bestonden.

Het is aan U Edel Mogenden reeds bekend, dat deze pro-

vinciale commissien van onderwijs worden zamengesteld uit districts-schoolopzieners, en dat het voorzitterschap bij hare drie gewone jaarlijksche, als ook bij hare buitengewone vergaderingen wordt waargenomen door de heeren Gouverneurs.

Elke provincie is in een zeker getal schooldistricten verdeeld, en ieder schooldistrict heeft zijn eigen schoolopziener. Deze laatste is verantwoordelijk voor den staat van het onderwijs in het hem aanbevolen district of districts-afdeeling. Hij is gehouden te waken voor de nakoming der reglementen; voorts geregeld alle scholen, welke zich in zijn district bevinden, te bezoeken, en van zijne bevindingen verslag te doen. Volgens de gegevene instructie, is hij de wettige voorspraak zijner onderwijzers, welke hij moet trachten in de gelegenheid te stellen van meer en meer bekwaam en geschikt te worden tot het geven van een doelmatig onderwijs, berekend naar de behoeften der leerlingen, en welke hij in alles met zijnen goeden raad moet voorlichten. Hij behoort ook maatregelen te beramen en voor te slaan bij het plaatselijk, gewestelijk of algemeen bestuur, om te voorzien in de gebrekke inrigting van schoolhuizen, alsmede in de te geringe inkomsten der onderwijzers. De commissien van onderwijs hebben ook zelve hare voorschriften, welke deels betrekkelijk zijn tot het lager schoolwezen van geheel het gewest, deels tot het onderzoek van de bekwaamheid dergenen, die zich met het geven van onderwijs inlaten. Geen onderwijzer mag aangesteld worden, dan die houder is eener acte van bekwaamheid, door eene provinciale commissie van onderwijs afgegeven.

Eindelijk zijn er ook omtrent orde en reinheid in de scholen bepalingen, welke door alle onderwijzers behooren in acht genomen te worden.

Deze verschillende voorschriften en bepalingen zijn geheel overeenkomstig met degene, welke, bij gelegenheid der wet van 3 April 1806, voor de nu Noordelijke provincien werden vastgesteld, en welke, in den aanvang reeds van 1814, door den Souvereinen Vorst voor die provincien werden ge-

handhaafd en, in 1821, in de provincien *Limburg* en *Antwerpen*, alsmede, in 1822, in die van *West-Vlaanderen* en *Henegouwen* zijn ingevoerd. Thans derhalve, nu in de vijf laatste der Zuidelijke gewesten deze zelfde verordeningen tot stand zijn gekomen, is voor het geheele Rijk het schoolbestuur op gelijken voet ingerigt en naar gelijke beginselen werkzaam.

Wat de middelen aangaat van welke dit bestuur zich bedient, de hoop op eene duurzame uitbreiding en meer en meer algemeene invoering van gepaste verbeteringen is voornamelijk gegrond op twee reeds gemelde instellingen. Volgens de eene mag niemand onderwijs geven, dan wiens bekwaamheid onderzocht en voldoende bevonden is. Volgens de andere behooren alle scholen door de schoolopzieners geregeld bezocht te worden. Deze twee instellingen zijn de voorname grondslagen, waarop de deugdzaamheid der tegenwoordige organisatie rust. Door derzelver werking kunnen de vorderingen, welke op sommige plaatsen gemaakt zijn, bewaard en behouden blijven, terwijl de gebreken, welke elders worden aangetroffen, gekend en zoo haast mogelijk verholpen worden.

De gunstige uitkomsten, welke in de Noordelijke provincien door deze instellingen verkregen zijn, mogen met allen grond doen verwachten, dat soortgelijke gevolgen ook in de Zuidelijke provincien zullen gezien worden. Zeer aanzienlijk zijn ook reeds alhier de vorderingen, welke gemaakt zijn, zoo gedurende den tijd eener voorbereidende organisatie, althans voor verre het grootste deel der gewesten, waar zij plaats vond, als ook reeds in de weinige jaren, gedurende welke de eindelijke organisatie binnen de vier genoemde provincien in werking was. En wordt 's Konings wensch vervuld, dan zullen die vorderingen in deze en ook in de overige provincien hoe langer hoe grooter worden, en dan zullen, na een kort tijdsverloop, in geen deel des Rijks meer plaatsen gevonden worden, waar niet voor een goed onderwijs, ook der armste ingezetenen, zorg gedragen wordt.

Maar moeilijk is de verwezenlijking van dezen wensch. Want, hoewel de staat van het onderwijs veel gunstiger is in die provincien, in welke men reeds langer den weg konde bewandelen, die thans voor alle tot duurzame verbetering gebaad is, zoo is echter, ook in de meest georderde derzelve, nog zeer veel te doen. Men vindt in deze, wel is waar, bijna overal vaste scholen gevestigd, welke zoowel des zomers als des winters gehouden worden, en in welke over het algemeen een meer of min geregeld en goed onderwijs gegeven wordt. Maar buiten deze voordeelen, hoe groot ook op zich zelve, heerscht hier hetzelfde grondgebrek, dat ook in de Zuidelijke provincien den snellen voortgang der verbetering vertraagt.

Dit gebrek bestaat in het gemis van geldelijke middelen om alles, wat tot een goed onderwijs behoort, te kunnen bekostigen, het zij dan om de schoolvertrekken en onderwijzers-woningen te bouwen, te vergrooten of beter in te rigten, het zij om aan de onderwijzers billijke inkomsten te bezorgen, het zij eindelijk om de armen en behoeftigen kosteloos de voordeelen der onderwijzing te doen genieten.

Het is zeker te bejammeren, dat, ter voorziening in een zoo wezenlijk gebrek, nog geene algemeen werkende hulpmiddelen hebben kunnen uitgedacht of ingevoerd worden. Want, ofschoon ieder plaatselijk bestuur als eenen zijner eerste pligten moet aanmerken de zorg voor eene goede opvoeding der jeugd, is het niettemin zeker, dat de ingezetenen van vele gemeenten onvermogen zijn, om, bij hoofdelijken omslag, of onder den naam van schoolgelden, die vermeerdering van lasten te dragen, welke de vestiging en het onderhoud van het noodige aantal scholen zouden vereischen.

In dezen staat van zaken is Zijne Majesteit op nieuw op vele plaatsen uit 's Rijks kas te hulp gekomen, zoo door het verleenen van subsidien tot opbouw of vernieuwing van schoolvertrekken, als door toekenning en uitbetaling van vele onderwijzers-jaarwedden.

De staat der uitgaven, welke aldus hebben plaats gehad, is te vinden in de bijgevoegde tabel A. En voorzeker veel nuts is hiermede door het geheele Rijk gesticht.

Doch men zoude zich grootelijks vergissen door te meenen, dat deze te gemoetkomingen uit 's Rijks kas in evenredigheid zijn met de wezenlijke behoeften. Deze zijn oncindig grooter. Maar de zeer vele voorwerpen van uitgaven, welke in de eerste plaats en dringend uit 's Rijks kas moesten verzorgd worden, hebben niet toegelaten, om meerdere sommen aan het lager onderwijs te wijden. Immers men moet niet uit het oog verliezen, dat 's Rijks kas geenszins in de eerste plaats gehouden is om de kosten van dit onderwijs te bestrijden. De eerste verplichting daartoe rust op de plaatselijke besturen, vervolgens op de provincien en eerst daarna op 's Rijks kas.

Het is dan ook met een waar genoegen, dat ik aan U Edel Mogenden kan melden, dat reeds aanvankelijk de Staten van sommige provincien meer of min aanzienlijke sommen op hunne begrootingen ten behoeve van het lager onderwijs hebben uitgetrokken.

De bijgevoegde tabel B toont aan, hoeveel die sommen hebben bedragen over de diensten van 1823 en 1824; terwijl eenige begrootingen, welke reeds over 1825 zijn vastgesteld, de verzekering geven, dat van jaar tot jaar in meerdere provincien, en over het geheel, grootere sommen ten behoeve van het onderwijs worden verleend.

Naar onze tegenwoordige huishouding van Staat is niets gepaster dan deze handelwijze, volgens welke onvermogen gemeenten in die behoefte van het lager onderwijs, welke zij zelve niet kunnen bestrijden, uit de provinciale fondsen eene te gemoetkoming erlangen. De gemeenten eener provincie hebben tot elkander de naaste betrekking; en het is billijk, dat de gemeenschappelijk opgebragte fondsen mede gebruikt worden tot bijstand van de meest hulpbehoevende deelen, opdat, langs dien weg, het geheel zoo veel mogelijk tot welvaren gerake.

De Staten van de provincie *Utrecht* muntten boven andere uit door een in dit opzigt loffelijk gebruik van de provinciale fondsen. Vele schoolvertrekken waren aldaar, vooral ten platten lande, slecht en bekrompen, en de last der vernieuwing was voor vele gemeenten te zwaar.

De Staten van *Utrecht* vatteden dus het voornemen op, om jaarlijks een zeker aantal derzelve, het zij zonder het zij met bijdragen van den kant der gemeenten, te doen vernieuwen, met het geground vooruitzigt, dat, langs dezen weg, gedurende het tijdsverloop van slechts weinige jaren, al de schoolvertrekken ten platten lande door de geheele provincie in goeden staat zullen zijn gebragt.

De Staten hebben daarbij tevens het oogmerk te kennen gegeven, om daarna de middelen, welke de provinciale begrooting zal aan de hand geven, te bezigen tot aanvulling van hetgeen naar billijkheid zal kunnen geacht worden te kort te komen aan de inkomsten der onderwijzers.

De Staten van het Groot-Hertogdom *Luxemburg* hebben, in zekeren zin, nog meer gedaan dan die van *Utrecht* of van eenige andere provincie. In hunne zitting van 1824 hebben zij gestemd tot de heffing van 1825 en volgende jaren boven de zes opcenten en van een buitengewoon opcent op de grondbelasting, met het oogmerk om den opbrengst bij uitsluiting te bezigen tot voorziening in de behoeften van het lager onderwijs. Wanneer men bedenkt dat het Groot-Hertogdom onder de minvermogende gewesten moet geteld worden, omdat de bewoners van hetzelfde, bij weiniger bronnen van bestaan, sterker gedrukt worden door de lage prijzen der vruchten van den landbouw en door andere toevallige oorzaken, dan moet men bekennen, dat deze beraadslaging der Staten, welke sedert door den Koning is bekrachtigd, een sprekend bewijs oplevert van groote belangstelling, welke door de voorname inwoners gedeeld wordt. Dit laatste kan mede blijken uit den voortdurenden bloei van het genootschap tot aanmoediging van het lager onderwijs, reeds voor eenige jaren binnen het Groot-

Hertogdom tot stand gebragt, hetwelk zijne middelen alleen door vrijwillige bedragen verkrijgt en die besteedt tot het gedeeltelijk bekostigen van onderwijskundige lessen, tot het uitgeven van nuttige leerboeken, het vormen eener bibliotheek voor onderwijzers en soortgelijken. Zulke gezindheden, zulke opofferingen, gepaard met vasten wil en wijs beleid, zullen gewisselijk het doel doen bereiken; zij zullen de algemeene goedkeuring verwerven, 's Konings medewerking uitlokken en ten prikkel strekken voor andere achterlijke gewestelijke of plaatselijke besturen.

Achterlijke gemeenten, wie het niet aan middelen ontbreekt, doch die er evenwel geen gebruik van maken tot verbetering van het plaatselijk onderwijs, worden er in alle provincien gevonden. Het was vooral om deze tot meerdere werkzaamheid te doen aansporen, dat, in de maand April 1824, een rondgaande brief is geschreven aan de Gouverneurs van al de provincien, waarin hun, op 's Konings last, Hoogstes zelfs uitdrukkelijk verlangen daaromtrent is te kennen gegeven en in het algemeen omtrent de meest mogelijke bevordering van het lager onderwijs.

Ten aanzien van verschillende provincien en gemeenten zag men van dezen maatregel reeds goede uitkomsten en mag men die verder met allen grond verwachten. Want, hoezeer soms onverschilligheid en gebrek aan belangstelling de oorzaken der achterlijkheid zijn, wordt dezelve echter meermalen, ja doorgaans, te weeg gebragt door gemis van goeden raad en voorlichting omtrent de wijze, hoe de aanwezige middelen kunnen aangewend worden, alsmede door gemis aan hulp van deskundigen, om een ontwerp van uitvoering behoorlijk te beramen en daarna de uitvoering te besturen. Deze beletselen kunnen door een verlicht provinciaal bestuur ligtelijk uit den weg geruimd worden, en door dit te doen, zouden zeer vele ontwerpen tot stand komen, welke anders tot schade der jeugd onuitgevoerd blijven.

Het blijkt overigens uit de ingekomene berigten, dat in het meerendeel der provincien vele gemeenten, zoo wel uit eigen beweging als op aansporing van de provinciale besturen en van werkzame districts-schoolopzieners, of ook van plaatselijke school-commissien, aanmerkelijke sommen ten behoeve van haar schoolwezen en meer bepaaldelijk tot den opbouw, de vernieuwing of betere inrigting van schoolvertrekken hebben besteed. De provincien *Henegouwen*, *Limburg* en *Westvlaanderen* munteden te dezen uit, terwijl ook in het meerderdeel der overige Zuidelijke provincien dit werk met moed is aangegrepen. De vruchten hiervan in *Antwerpen* kunnen blijken uit de bijgevoegde tabèl C.

Wat te dezen in de Noordelijke provincien geschiedde, is opgenomen in de bijgevoegde tabèl D, welke meer andere wetenswaardige bijzonderheden behelst rakende het schoolwezen dier provincien, te zamen gebragt uit de bijlagen van een jaarlijksch overzicht, hetwelk door elke commissie van onderwijs wordt opgemaakt, en voortaan ook door de Zuidelijke provincien zal ingeleverd te worden.

Behalve al wat nu reeds gezegd is, kwamen in 1824 nog afzonderlijke maatregelen tot stand van meer of min algemeen belang. Een koninklijk besluit van 1 Februarij 1824 (*Staatsblad* n°. 20) heeft allen twijfel doen ophouden, welke hier en daar scheen te ontstaan, of de leden van wereldlijke en geestelijke vereenigingen, welke ten doel hebben het geven van onderwijs, wel verplicht waren, zich aan de algemeene verordeningen op het lager onderwijs te onderwerpen. Deze zaak had eigenlijk aan geen twijfel behooren onderhevig geweest te zijn, alzoo die onderwerping eene uitdrukkelijke voorwaarde der erkenning, blijkens de statuten, had uitgemaakt. Uit den aard der zaak kunnen ook geene onderwijzende lichamen geduld worden buiten toezigt van het burgerlijk gezag.

En het zou in der daad te bejammeren zijn geweest, dat vereenigingen, welke, wel geleid, zoo veel nuts kunnen

stichten, geen deel zouden genomen hebben aan de voortgaande verbetering, welke de afvordering aan de onderwijzers van examens en een geregeld schoolbezoek overal elders doen ontstaan.

Een maatregel van gewestelijk belang kwam in *Zuid-Holland* tot stand. De Gedeputeerde Staten stelden namelijk een reglement vast ter bevestiging van de schoolverbetering, ter algemeenmaking van het onderwijs en ter verzekering van eene genoegzame belooning der onderwijzers. De oprigting van gemeentelijke schoolfondsen wordt daarbij aangemoedigd; de arm- en gemeente-besturen ten platten lande worden onder de verplichting gebragt, om de schoolgelden der arme en behoeftige kinderen te voldoen, en aan de onderwijzers wordt een *minimum* van inkomsten verzekerd, geëvenredigd aan de klasse van scholen waarbij zij geplaatst zijn. Dit *minimum* bestaat, behalve in vrije woning, in een inkomen voor scholen der onderste klasse van *f* 300, voor scholen der middelste klasse van *f* 400 en voor die der hoogste klasse van *f* 500. Wanneer het tegenwoordig inkomen der onderwijzers zoo veel niet bedraagt, zal het te kort komende uit de gemeente-begrooting behooren voldaan te worden, en bijaldien ook dit niet uitvoerbaar mogt zijn, zullen de Staten zelve nadere maatregelen nemen. In den laatstgenoemden maatregel, namelijk in het bepalen van een *minimum*, ging het gewest Noord-Holland reeds voor in 1816, en wel met een gunstigen uitslag voor verre het meerendeel der openbare schoolonderwijzers ten platten lande.

Het is te wenschen en te verwachten, dat ook de gehoopte gevolgen van dit nieuw Zuid-Hollandsch reglement zich al spoedig zullen doen gevoelen, en de Gedeputeerde Staten zullen daarin de beste belooning vinden van hunne zorg en goede gezindheid.

Ook in andere provincien werden nuttige besluiten genomen. In *Utrecht* namen de Gedeputeerde Staten maatregelen, daar henen strekkende, dat meer algemeen uit de

gemeente-kassen voor de verwarming der scholen worde gezorgd. In *Gelderland* werden uit de provinciale fondsen aan behoefte schoolonderwijzers een aantal gratificatiën en aan vele scholen kleine sommen tot den aankoop van hulpmiddelen van onderwijs toegelegd. De *Drentsche* Staten stelden eene nieuwe classificatie der scholen vast, ten gevolge van welke vele scholen uit eene lagere in eene hoogere klasse werden overgebracht.

In *Zuid-Brabant* en in *Henegouwen* deden de Staten eene aanschrijving aan de gemeente-besturen, om, bij gelegenheid der opmaking van de gemeentelijke begrootingen, aan de behoeften van het onderwijs te gedenken; zulks had in *Zuid-Brabant* het gewenscht gevolg, dat meer dan de helft der gemeente-besturen voor de dienst van 1824 sommen uittrokken, te zamen 50,462 gulden bedragende. Ook in verscheidene andere provincien deden de Gouverneurs gepaste aanschrijvingen, het zij om in het algemeen den ijver op te wekken, het zij om gevreesd verzuim in het nakomen van bestaande verordeningen te voorkomen, het zij om de uitvoering voor te bereiden van maatregelen, welke nog een voorwerp van overweging uitmaken.

De Heeren Gouverneurs van *Zuid-Brabant*, *Limburg*, *Luik*, *West-vlaanderen*, *Noord-Holland*, *Groningen* en *Luxemburg* mogen hier met name genoemd worden.

Dit rapport zoude te omslagtig worden, bijaldien in hetzelfde ook werden vermeld de maatregelen, welke in bijzondere gemeenten zijn tot stand gekomen. Enkele voorbeelden mogen dus genoeg zijn. Zoo werd, op de regelmatig gedane voordragten van de plaatselijke en gewestelijke besturen, door den Koning de vergunning verleend om te *Doetichem* in *Gelderland* en te *Malderen* in *Zuid-Brabant* eene schooltax te heffen. Omtrent den uitslag van deze gemeentelijke maatregelen zal, gelijk men zich vleijen mag, bij een volgend verslag het gunstigste bericht kunnen worden gegeven.

Deze schooltaxen, onder den naam van schoolfondsen in

eenige provincien algemeen en verder in verscheidene enkele gemeenten ingevoerd, hebben ten doel, om, of de ingezetenen zonder onderscheid, of die ouders alleen, (die kinderen hebben van de jaren om school te kunnen gaan, te verplichten, om, in evenredigheid van hun vermogen, de gelden op te brengen, welke tot bezoldiging van den onderwijzer en tot aanschaffing van de schoolbehoeften vereischt worden.

Dezelve leveren een vermogend middel op, om in vele gemeenten het verbeterd schoolwezen op vaste grondslagen te vestigen en om alle ingezetenen, ook de armste, de weldaden van hetzelfde te doen genieten.

In een vroeger verslag is reeds melding gemaakt, dat op het domein-bestuur de verplichting rustte, om de schoolhuizen in sommige gemeenten te onderhouden, en dat Zijne Majesteit aan dat bestuur de vergunning had toegestaan, om met de gemeenten overeen te komen wegens eene som tot afkoop van eene verplichting, welke alsdan op die gemeenten zelve zoude overgaan. Zoodanige overeenkomsten zijn, onder 's Konings goedkeuring, nu werkelijk tot stand gekomen met acht gemeenten in de provincie *Gelderland*.

De sommen, tot afkoop betaald, stellen de gemeenten in staat, om hare schoolhuizen in goede orde te brengen.

Aan negen gemeenten eindelijk in *Henegouwen*, *Zuid-Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* werd door den Koning vergund om voor hare rekening gelden op te nemen, met oogmerk, om die tot den opbouw of de vernieuwing van schoolvertrekken en onderwijzers-woningen te doen strekken.

Over het algemeen kan men zeggen, dat dit jaar weder in een zeer aanmerkelijk getal gemeenten, vooral der Zuidelijke provincien, het schoolwezen is verbeterd.

Bij sommige was dit het geval ten gevolge van gunstige veranderingen in het *materieel*, bij andere ten gevolge van meerdere kunde bij de onderwijzers of wel door de invoering van betere leerwijzen en betere leerboeken. Dit

gunstige tafereel is daarom te belangrijker, omdat alles hopen doet, dat de verbeteringen in de eerstkomende jaren nog aanmerkelijker zullen zijn. Immers het school-toezigt is nu overal op een' eenparigen voet gevestigd en naar gelijke beginselen werkzaam; de personen, uit welke het is te zamen gesteld, toonen door hunnen ijver, dat zij het gewigt hunner betrekkingen gevoelen; de medewerking van de Staten der provincien is nergens twijfelachtig; de gouverneurs, 's Konings commissarissen, weten eenen van Hoogstdezelfs vurigste wenschen naar waarde te schatten; eindelijk zijn alle braven en weldenkenden in den lande eenstemmig, om de pogingen, welke gedaan worden, met hunne goedkeuring te ondersteunen, en gaven zelfs meerderen op nieuw de doorslaandste bewijzen, dat zij er eigen vermogen voor veil hebben. In meerdere provincien, vooral in *Namen*, *Henegouwen* en *Limburg*, zag men hiervan voorbeelden. Zoo immer, dan leert ons hier de ondervinding, hoe veel eendrachtige pogingen vermogen.

En is er wel een heerlijker doel van werkzaamheid, dan het heil te bevorderen van duizende inwoners, die anders, zich zelve bijkans onbewust, meer tot last dan tot nut van anderen zouden voortleven, maar die thans vatbaar worden gemaakt voor eene godsdienstige en zedelijke beschaving, en tevens in staat worden gesteld, om, in hunnen kring en naar de behoefte van hunnen stand, door nijverheid en vindingrijkheid hun zelve een eerlijk en genoegelijk bestaan te verschaffen en der maatschappij tot steun en sieraad te verstrekken?

ATHENAEA, COLLEGIEN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

Naar waarheid kan men verzekeren, dat het onderwijs in de meeste dezer gestichten van tijd tot tijd beter wordt, voornamelijk in de grootste derzelve. Eene meer bepaalde verbetering had er plaats te *Brussel*, waar het onderwijs

vereenvoudigd en ook tot de beginselen der natuurkundige wetenschappen uitgebreid werd. In het athenaeum te *Maastricht* komen de leeraars op gezette tijden bijeen, om zich onderling te oefenen in de klassieke letteren, ten einde zich voor hunne betrekking hoe langer hoe bekwaamer te maken en hun onderwijs tot meerdere volmaking te brengen. Zij geven hiermede een voorbeeld, welks algemeene navolging zeer veel ter doelmatige inrigting van het klassiek onderwijs zou kunnen toebrengen. Te *Luxemburg* kwam een beter bestuur over de kostschool tot stand en hadden er andere verbeteringen plaats. Bij dit athenaeum bestonden sedert 1817, in navolging van hetgeen aldaar van ouds af plaats had, twee hoogere leerstoelen, de eene voor *wis- en natuurkunde*, de andere voor *logica en metaphysica*, met oogmerk om de lessen te vervangen, welke op de hoogeschoolen in deze vakken gegeven worden. Deze lessen waren intusschen niet voldoende om op de hoogeschoolen, volgens de daar bestaande voorschriften, de voorbereidende graden in de faculteiten van de wis- en natuurkundige wetenschappen, mitsgaders van bespiegellende wijsbegeerte en letteren, te kunnen bekomen. Zijne Majesteit heeft daarom vergund, dat er te *Luxemburg* meer leerstoelen zouden worden opgerigt, en dat er alle lessen zouden kunnen gegeven worden, welke op de hoogeschoolen tot het verkrijgen van de gezegde graden vereischt worden.

In nog andere collegien hadden gunstige veranderingen plaats. Te *Leuven* en te *Gend* werden opengevallen leerstoelen door goede kweekelingen van de in die steden gevestigde hoogeschoolen vervuld. Vele andere gestichten, bij welke geen merkwaardige bijzonderheden voorvielen, bleven hunnen gevestigden roem handhaven. Onder dezelve behooren vooral die te *Doornik*, *Bergen*, *Zutphen*, *Nyvel*, *Luik*, *Ath*, *'s Gravenhage*, *Leyden*, *Rotterdam* en *Utrecht*. Eenige gestichten hebben zich ook gunstig onderscheiden.

De Latijnsche school te *Lier*, eerst voor twee jaren opgerigt, kenmerkt zich door den goeden geest, die de bestuur-

ders en de leeraars bezielt om de best ingerigte Latijnsche scholen der Noordelijke provincien op zijde te streven. Dus voortgaande, zal dit gesticht tot een voorbeeld van andere kunnen strekken.

De vergunning is verleend, om een collegie te vestigen te *Bouillon* en om schoolinrigtingen, welke te *St. Truijen* en te *Tongeren* bestonden, in collegien te hervormen.

De regeringen dezer steden schijnen gezind zich de ontvangene weldaad waardig te maken. Van de aanvankelijke inrigting van het collegie te *Tongeren* en van den ijver van bestuurders en leeraars laat zich reeds veel goeds beloven.

Het bezit van een collegie wordt nog door verscheidene andere steden verlangd, maar het is bedenkelijk om de vergunning tot de oprigting te verleen. De leeraarsplaatsen toch mogen, volgens de reglementen, alleen bezet worden door hen, die op onze hoogeschole eenen graad in de letteren of in de wetenschappen hebben verkregen, of door zoodanige personen, als reeds vóór de invoering der reglementen het onderwijs op collegien in dit Rijk geven. Maar de hoogeschole in de Zuidelijke provincien leveren nog te weinig gevormde kweekelingen, vooral in de letteren; zoo dat derzelver getal ongenoegzaam is om de openvallende plaatsen van reeds bestaande collegien te kunnen vervullen, en men genoodzaakt is van tijd tot tijd te vergunnen, dat ongegradueerde personen voorloopig de leerstoelen bekleeden. Ook schijnt over het algemeen de vermenigvuldiging dezer gestichten, bijzonder in de kleine steden, geenszins wenschelijk. Door gemis van de vereischte middelen is het onderwijs op de kleine collegien veelal gebrekkig, en daarenboven van te geringen omvang. De regeringen dier steden, die er zoo zeer op staan, om een collegie binnen hare muren gevestigd te hebben, begrijpen het waar en algemeen belang harer ingezetenen niet. Immers komt het hier niet aan om aan de plaats eenig voordeel te bezorgen door middel van leerlingen, die van elders zouden komen; ook

niet op hetgeen enkele van de meer vermogende ingezetenen, die hunne kinderen voor de hoogere studien willen opleiden, voor hun gemak mogen verlangen; maar op hetgeen de massa van inwoners voor derzelver opleiding noodig heeft, ten einde te kunnen medewerken tot vermeerdering van de welvaart en van den bloei der stad. Dit zal niet gebeuren, wanneer men die massa buiten de gelegenheid stelt om iets anders te leeren dan de beginselen der oude talen, waarvan de kennis voor de arbeidende klassen gedurende den mannelijken leeftijd van weinig of geen nut is. Deze regeringen zouden veel wijzer handelen met in de eerste plaats te zorgen voor een behoorlijk lager onderwijs, ook voor de armste inwoners, en met vervolgens eene middelbare school op te rigten, waar niet alleen de gewone vakken van het lager onderwijs, maar ook tevens teeken- en meetkunst, natuur- en scheikunde, mitsgaders zoodanige andere wetenschappen, welke op ambachten, op fabrieken en op landbouw kunnen toegepast worden, in dier voege wierden geleerd, dat zij aanleiding konden geven aan vele inwoners, om door hunne vorderingen in de door hen uitgeoefende takken van nijverheid aan de stad, welke zij bewonen, tot eere en tot voordeel te strekken.

In de provincien, waar het Nederduitsch de landtaal is, doch deze in de laatste jaren niet meer op de collegien gebruikt werd, gaat de afschaffing van het gebruik der Fransche taal geregeld voort.

Men heeft op de benedenste klassen een begin gemaakt met de invoering van het Nederduitsch, en men breidt nu van jaar tot jaar het gebruik van hetzelfde tot eene hoogere klasse uit. De ondervinding doet de gepastheid van dezen maatregel zien. Er is daarenboven op de collegien van welke thans de rede is eene voorbereidende klasse, waar de leerlingen uit de Waalsche provincien, en zij, die uit anderen hoofde de landtaal niet grondig genoeg kennen, vooraf worden in staat gesteld, om door middel dier taal het onderwijs te ontvangen.

Dit voorbereidend onderrigt is in het bijzonder in het athenaeum te *Brussel* zeer doelmatig ingerigt, volgende men aldaar de leerwijze, welke op 's Rijks kweekscholen te *Haarlem* en te *Lier* gebruikelijk is.

Eene hoofdzaak eindelijk bij alle collegien behoort te zijn de zedelijke vorming der jeugd. Niets is van grooter belang. De onderwijzers, en zij, die het onmiddellijk toezigt over ieder gesticht uitoefenen, behooren zulks nimmer uit het oog te verliezen. Daarenboven behooren zij met alle zorgvuldigheid te waken, dat de kostleerlingen, die door de ouders in dit opzigt aan hunne zorg zijn toebetrouwd, geregeld godsdienstig onderwijs ontvangen van geschikte en daartoe bevoegde godsdienstleeraars. Men heeft ook alle reden om te denken, dat de bestuurders der collegien aan hunne verplichtingen in dezen trachten getrouw te zijn. Men heeft deswege zeer gunstige berichten ontvangen.

HOOGESCHOLEN.

Vraagt men wat aan eene hoogeschool hare beroemdheid geeft, zoo is het antwoord duidelijk, dat zulks geschiedt door het bezit van hoogleeraren, dien naam waardig. Vindt men onder hen mannen, wier geest zich verheft boven dien hunner tijdgenooten, die aan de wetenschappen nieuwe wegen openen, en de reeds betredene paden met een onverwacht licht bestralen, die vonken van geestdrift weten mede te deelen aan al wat hen omringt, en krachtig werken op de ziel van edele jongelingen, om hen aan te sporen tot al wat schoon en goed is; dan gewis kan het eene hoogeschool niet aan roem ontbreken. Maar hoe ongelukkig, wanneer de dood dusdanige mannen komt wegrukken!

Aan de Leydsche hoogeschool, welke alsnog met weemoed dacht aan het verlies van haren *Brugmans* en haren *Borger*, moest in 1824 weder het ongeval overkomen van een harer grootste sieraden te verliezen. De slag echter,

die haar ditmaal *Kemper* ontroofde, trof haar niet alleen. Die slag trof den Staat, en werd smartelijk gevoeld in de harten van allen, die het wel meenen met troon, met vaderland en vrijheid.

Het is hier de plaats niet om in den lof van dezen algemeen geachten man uit te weiden. Hier valt alleen te bejammeren, dat een zoo verdienstelijk man aan de vaderlandsche jongelingschap zoo ontijdig is ontroofd. Mogen intusschen zijne lessen, moge zijn voorbeeld, zoo krachtig op die jongelingschap hebben gewerkt, dat vele zijner leerlingen, zijn voetspoor volgende, de beginselen, van hem ontvangen, voortplanten en die met gelijke wijsheid en gematigdheid doen hooren op de leerstoelen, in de pleitzalen en in de raadsvergaderingen!

Gelukkig is het echter, dat de geest van gematigdheid, welke *Kemper* bezielde, in zekeren zin kan beschouwd worden als een gevolg van onze instellingen, en daarom ook op alle onze hoogeschoolen heerschende is. — Aan de hoogleeraren op dezelve wordt een groot vertrouwen geschonken; de vorming der jeugd wordt hun aanbevolen, als aan mannen, daartoe best bevoegd, wier daden en lessen men niet noodig heeft zorgvuldig te bespieden. — Men mag zeggen, dat zij aan dit geschonken vertrouwen met waardigheid beantwoorden.

Het aantal jonge lieden, dat de hoogeschoolen bezoekt, is nog steeds toenemende, blijkens den hierbij gevoegden staat E. Men zou ligtelijk kunnen vermoeden, dat de verschillende standen der maatschappij, voor welke de jonge lieden zich voorbereiden, welhaast geene opene plaatsen genoeg zullen aanbieden, om hen op te nemen, en om hun een werkkring te verschaffen, aangenaam voor hen zelve en nuttig voor anderen.

Maar men behoort, bij de waarneming van dit verschijnsel, niet uit het oog te verliezen, dat er thans meer wetenschappelijke kennis in de maatschappij vereischt wordt, dan wel vroeger, niet alleen uit hoofde van het veranderde

staatsregt, maar voornamelijk, omdat de vorderingen in handel en nijverheid thans met de voortgangen der wetenschap in een naauw verband staan. Het is daarom te wenschen, dat de wetenschappen in derzelver toepassing op de nuttige kunsten meer en meer mogen beoefend worden, vooral door die jonge lieden, wier ouders tot de nijvere klasse van ingezetenen behooren.

De hoogleeraren in de wis- en natuurkundige faculteiten hebben goede gelegenheid om deze toepassing der wetenschappen op de nuttige kunsten aan te toonen, en het is te verwachten, dat zij zoodanige burgers zullen vormen, die in het werkelijk leven nieuwe bronnen van welvaart zullen kunnen openen, of wel aan de reeds bestaande eene veranderde en meer doelmatige leiding zullen kunnen geven.

De staat van het onderwijs in de verschillende vakken bleef nagenoeg dezelfde en gelijk die in vroegere rapporten is geschetst. Enkele bijzonderheden mogen hier echter hare plaats vinden. Te *Leuven* kreeg het *clanicum* voor de verloskunde eene meerdere vastigheid, in evenredigheid van deszelfs grootere uitbreiding. Te *Utrecht* werden de lessen over de chirurgie en pharmacie door de chirurgijns- en apothekers-leerlingen en de laatstgenoemde lessen daarenboven door de kweekelingen van het groot militair hospitaal in aanzienlijken getale bijgewoond, en levert dit dus een voorbeeld op, hoe het nut der academische lessen kan uitgebreid worden.

Wat de gebouwen betreft, zoo heeft men te *Leyden* een nieuw *theatrum* gesticht voor de proefondervindelijke natuurkunde. Te *Utrecht* is de groote gehoorzaal aanmerkelijk verbeterd en, hoewel zonder pracht, eenvoudig en doelmatig ingerigt. Te *Luik* werd mede de groote gehoorzaal voltooid. Dit is een merkwaardig gedenkteeken van bouwkunst, dat met geringe kosten heeft kunnen opgerigt worden, door gebruik te maken van de groote hoeveelheid bouwstoffen, welke de afbraak van een verlaten gebouw,

welks plaats de gehoorzaal beslaat, aan de hand gaf. In de maand October werd dezelve plegtig ingewijd met eene rede, geschikt, om onze instellingen van onderwijs naar waarde te doen schatten.

Eenige academische verzamelingen mogten zich ook weder verheugen in eene buitengewone uitbreiding. De boekerijen kregen allen van 's Konings mildheid eene toelage tot aankoop van boeken uit de verkocht wordende *Bibliotheca Meermannia*, welke zoo rijk was in zeldzame werken.

Het kabinet voor de archaeologie, dat te *Leyden* bestaat, en reeds uitnunt door belangrijke overblijfsels van de Bramiensche godsdienst, welke vroeger op *Java* heerschende was, bekwam ook weder dit jaar nieuwe aanwinst. De majoor *Humbert*, die eene zending op de kust van *Barbarije* heeft vervuld, had het geluk van daar mede te brengen niet alleen aanzienlijke gedenkstukken van Romeinschen, maar ook andere van Punischen oorsprong, en daaronder zeer zeldzame, met Punische opschriften voorzien, hoedanige in eene vroegere verzameling, in 1821 van hem aangekocht, ook reeds voorhanden waren. Het strekt den hoogleeraar *Hamaker* tot eer, dat hij deze opschriften, in eene genoegzaam onbekende taal geschreven, met veel waarschijnlijkheid heeft weten te ontcijferen. Ook is dit kabinet verrijkt met fraai bewaarde Egyptische gedenkstee-
nen, geheel beslagen met hieroglyphiesch schrift, op welke het van belang zou zijn de middelen van verklaring toe te passen, in welker ontdekking een Fransch geleerde schijnt geslaagd te zijn.

Het kabinet van *anatomie* te *Luik* en dat van natuurlijke historie te *Utrecht* ontvingen ook meer of min aanzienlijke vermeerderingen. Maar vooral verrijkte zich 's Rijks museum van natuurlijke historie te *Leyden* door bezendingen uit de *Oost-Indische* bezittingen van den Staat. Deze bezendingen zijn niet alleen uitgebreid, maar de voorwerpen zijn allen met de uiterste zorg behandeld en bewaard; terwijl de nieuwhed van velen de grenzen der wetenschap zal hel-

pen uitbreiden. De eer van het verzamelen der voorwerpen, welke deze bezending uitmaken, komt toe aan twee uitstekende jonge geleerden, de heeren *Kühl* en *van Hasselt*, door den Koning als natuuronderzoekers naar *Oost-Indië* gezonden, doch die beide, helaas! in dat warme klimaat een slagtoffer zijn geworden van hunne te groote inspanning en van hunne onbegrensde zucht voor de wetenschap.

Moge den nieuwen natuuronderzoekers, die zich thans gereed maken om den gestaakten arbeid weder op te vatten, een gunstiger lot te beurt vallen! Alsdan zullen de voortbrengselen onzer volksplantingen welhaast even goed bekend zijn, als die van den eigen grond; alsdan zullen ook hoogstwaarschijnlijk nieuwe wegen en middelen openbaar worden tot uitbreiding van nijverheid en handel, en tot vermenigvuldiging van velerlei genietingen.

Zoo zal het naauwe verband tusschen den bloei der wetenschappen en dien des Lands meer en meer blijken, en zoo zullen de uitgaven, welke uit 's Rijks kas geschieden, ten einde onder alle standen van ingezetenen nuttige kennis te verspreiden, gezegende vruchten ten gevolge hebben, zichtbaar in eene toenemende welvaart der maatschappij.

A.

STAAT

der sommen, welke over den jare 1824, ten behoeve van het lager onderwijs, zijn betaald.

A A R D der BETALINGEN.	Uit de gewone	Uit de buitenge- wone	TOTAAL.
	BEGROOTING.		
Toelagen en bureau- kosten voor de Com- missien van onderwijs, alsmede van de Jury's, welke nog voor een ge- deelte in 1824 hebben bestaan	f 55,197.435	"	f 55,197.435
Normalescholen en lessen	18,780.00	f 3,600.00	22,380.00
Schoolonderwijzers-ge- zelschappen	5,000.00	"	5,000.00
Jaarwedden van onder- wijzers	120,615.89	21,027.76	141,643.65
Subsidien voor opbouw, herstelling en inrig- ting van schoollocalen.	"	13,935.00	13,935.00*
Aanmoedigings-midde- len, gratificaties, enz.	5,052.74 ⁵	375.00	5,427.74 ^{5**}
	f 204,646.07	f 38,937.76	f 243,583.83

* Hieronder zijn f 9,085.00 uit restanten van vroegere begrootingen genomen.

** Ut supra, f 2925.00.

✓ B.

STAAT

der sommen, welke, ten behoeve van het lager onderwijs,
op de provinciale begrootingen zijn gebragt over
de jaren 1823 en 1824.

PROVINCIE.	1823.		1824.	
	Oorspronke- lijk op de begrooting gebragt.	Werkelijk uitbetaald tot October 1825.	Oorspronke- lijk op de begrooting gebragt.	Werkelijk uitbetaald tot October 1825.
Noord-Brabant .	f 75.00	"	f 150.00	f 33.00
Zuid-Brabant . .	5,000.00	f 5,000.00	5,000.00	5,000.00
Limburg	"	"	"	"
Gelderland . . .	4,108.00	2,452.00	2,000.00	1,810.00
Luik	300.00	"	800.00	300.00
Oost-Vlaanderen.	"	"	"	"
West-Vlaanderen	"	"	"	"
Henegouwen . .	"	"	2,500.00	1,788.00
Noord-Holland . .	4,000.00	1,000.00	6,000.00	2,306.50
Zuid-Holland . .	3,000.00	650.00	4,000.00	1,155.00
Zeeland	4,000.00	4,000.00	1,500.00	1,073.00
Namen	"	"	"	"
Antwerpen . . .	"	"	"	"
Utrecht	8,000.00	16,800.00	8,000.00	18,600.00
Vriesland	"	"	"	"
Overijssel	"	"	"	"
Groningen	"	"	"	"
Drenthe	"	"	"	"
Luxemburg	400.00	400.00	562.50	"
TOTAAL	f28,883.00	f30,302.00	f30,512.50	f32,065.50

De som van f 8,000.00, voor *Utrecht* over 1823 toegestaan, is, bij Z. M. besluiten van 8 Januarij 1824, n°. 33, en 8 Januarij 1825, n°. 108, vermeerderd tot op f 16,837.13.

Die van f 8,000.00 voor *Utrecht*, over 1824, is, bij Z. M. besluit van 7 Junij 1825, n°. 111, vermeerderd tot op f 18,635.00.

C.

VERANDERINGEN, van 1816 tot 1824 voorgewallen, ten aanzien van het Schoolwezen,
in 148 landelijke gemeenten van de provincie Antwerpen.

GETAL VAN IN 1816 AANWEZIGE SCHOOLGEBOUWEN.				GETAL VAN IN 1824 AANWEZIGE SCHOOLGEBOUWEN.				SOMMEN, uit de gemeente-kassen nuttzaam voor de school- gebouwen en school-onruiden van 1816 tot 1824.	VERHOOGING VAN gemeentelijke jaarselden van 1816 tot 1824.
Zeer volloende.	Volloende.	Middel- matige.	Geringe.	Zeer volloende.	Volloende.	Middel- matige.	Geringe.		
2	34	44	78	19	65	32	32	f 39,219.10.	59 gemeentebesturen hebben min of meer belangrijke verhoog- ingen van traktemen- ten verleend.

Het aantal leerlingen neemt ook zeer toe. In twintig scholen van het tweede schooldistrict,
was in Maart 1823 dit getal 2092, en in Maart 1824 was het 2995.

D.

OPGAVE van den staat van het Lager schoolwezen der Noordelijke provincien, en van eenige veranderingen, daarin voorgevallen, van April 1824 tot April 1825, bijeengebragt uit de algemeene jaarlijksche overzigten, opgemaakt door de Commissien van onderwijs, hare voorjaars-vergadering van 1825.

PROVINCIEEN.	S C H O L E N.						Totaal.	Huis- onder- wijzers.	Onder- wijzer- gezels- chap- pen.	Afgegevene acten van algemeene toelating.						De inkom- sten der onder- wijzers.	De school- gelden.	Verbeterde of geheel vernieuwde		
	Open- bare.	Bijzon- dere der eerste klasse.	Bijzon- dere der tweede klasse.	Meisjes- scho- len.	Totaal.	Kleine kinder- scholen.				Als school-onderwijzers van den				Als school- houde- ressen.	Als huis- onder- wijzers.			School- huizen met de school- vertrek- ken.	School- vertrek- ken alleen.	School- huizen alleen.
										1den rang.	2den rang.	3den rang.	4den rang.							
Noord-Braband.	288	11	16	6	321	56*	377	*	28	"	7	42	37	4	"	*	"	2	11	"
Gelderland. . .	263	16	42	11	332	54*	386	*	24	"	11	14	11	"	"	1	2	2	11	"
Zuid-Holland. .	215	33	107	55	410	330	740	56	28	"	27	30	51	1	1	1	2	2	10	"
Noord-Holland.	249	33	169	79	530	336	896	83	24	"	29	49	32	6	8	2	3	8	13	"
Zeeland	128	3	14	5	150	60	210	4	14	"	3	13	15	"	"	2	"	2	1	"
Utrecht	73	10	24	12	119	67	186	12	8	"	1	10	9	"	4	1	"	6	8	"
Vriesland . . .	322	1	25	*	348	(a) 76*	424	*	32	"	6	13	15	"	2	3	8	*	19	5
Overijssel . . .	203	7	14	10	234	80	314	15	22	1	7	7	12	"	4	2	1	1	5	"
Groningen . . .	189	22	29	2	232	10	242	11	28	"	15	11	20	1	1	2	"	3	18	"
Drenthe	63	1	54	1	119	11	130	"	7	"	8	9	14	"	"	1	"	2	3	"
	1993	137	494	181	2795	1110	3905	181	215	1	114	198	216	12	20	15	16	28	99	5

Overal, waar, bij de getalmerken of wel in plaats van dezelve, een * staat, zijn door de Commissien de getallen of onbepaald gelaten, of twijfelachtig opgegeven. Waar * staan, is door de Commissien eene ontkennende opgave geschied.

(a) Onder dit getal kleine-kinderschooltjes zijn de vrouwenscholen van allerlei aard, en dus ook eenige meisjesscholen, begrepen.

E.

STAAT van het aantal Studenten, aanwezig op 1. November 1824 bij de onderscheidene faculteiten van iedere Hoogeschool.

HOOGESCHOLEN.	Godge- leerheid.	Rechtsge- leerheid.	Genees- kunde.	Wis- en natuur- kunde.	LETTEREN.	TOTAAL.	Aanmerkingen.
Leyden	70	104	51	3	171	399	Het getal der studerenden aan de Athenae be- droeg ten zelf- den tijd te Fry- naker 39; te Am- sterdam ente Deventer 30.
Utrecht	102	105	19	25	163	414	
Groningen	74	71	42	20	91	298	
Leuven	"	152	56	54	79	341	
Luik	"	160	77	89	146	472	
Gend	"	131	110	42	68	351	

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1825.

LAGERE SCHOLEN.

Het jaar 1825, waarover dit verslag gaat, heeft zich niet gekenmerkt door eenigerhande nieuwe verordening van bijzonder gewigt. Des te meer heeft men de besturen van alle rangen onderling zien wedijveren en met de ingezetenen zien medewerken tot eene voortgaande verbetering en uitbreiding van het onderwijs. Naar waarheid mag men zeggen, dat hetzelfde een voorwerp der bijzondere zorgen des bestuurs heeft uitgemaakt.

Men heeft gemeend, dat het niet onbelangrijk zou zijn, om het verslag aan U Edel Mogenden, hetwelk jaarlijks wordt aangeboden, ditmaal, voor zoo veel het lager en middelbaar onderwijs aangaat, hoofdzakelijk te doen bestaan in eene statistieke opgave van het aantal ter school gaande kinderen.

Om deze reden zal men de overige belangen van het schoolwezen niet uitvoerig behandelen. Genoeg zal het zijn te zeggen, dat de voorname instellingen, waarop deszelfs welzijn rust, goede vruchten hebben voortgebracht. De

normale scholen te *Haarlem* en te *Lier* leverden een goed aantal wel gevormde onderwijzers. De normale lessen werden in de meeste Zuidelijke provincien met het beste gevolg gegeven. De onderwijzers-gezelschappen, over het geheele Rijk verspreid, bragten zeer veel toe tot het algemeen maken van nuttige kundigheden. De vergelijkende examens, gehouden wordende bij gelegenheid van de vervulling van opengevallen onderwijzers-plaatsen, waarvan het nut in de Noordelijke provincien door eene langdurige ondervinding is bewezen, grepen meer en meer stand ook in de Zuidelijke provincien. De Rijks lagere scholen, in vele steden der laatstgenoemde provincien opgerigt, gingen voort goede voorbeelden te zijn, naar welke zich een groot aantal andere scholen inrigten. Deze instellingen, en bovenal de medewerking van alle standen van ingezetenen, hadden overal goede en in sommige gewesten groote uitkomsten ten gevolge.

Met weinige woorden zal men hier het voornaamste, wat in iedere provincie is voorgevallen, aanstippen.

In *Noord-Brabant* was men minder werkzaam dan in andere gewesten. Er werden echter enkele scholen nieuw gebouwd of verbeterd; ook werd het inkomen van enkele onderwijzers verbeterd. Lof verdient de oprigting van nieuwe armenscholen te *Breda* en te *Helmond*.

In *Zuid-Brabant* heeft het provinciaal bestuur veel belangstelling getoond in de bevordering van het onderwijs. Desgelijks de gemeente-besturen. Op de gemeente-begrootingen werd eene som van 47,771 gulden uitgetrokken tot het oprigten of behoorlijk in staat stellen van schoolhuizen. Deze som werd echter niet dadelijk besteed, maar grootendeels slechts afgezonderd, om tot het gezegde einde te dienen, wanneer dezelve door nieuwe bijdragen, uit de gemeente-begrootingen, op een volgend jaar zal zijn vermeerderd. Het vijfde schooldistrict onderscheidde zich in deze provincie zeer gunstig van de overige, zoo wel door een grooter getal schoolhuizen, welke nieuw gebouwd

werden, als door de zorg voor het beschaven der onderwijzers. Weinige dorpsscholen in deze provincie worden tot dus verre het geheele jaar door gehouden. Te *Brussel* verdient vermeld te worden een gezelschap van onderwijzeressen, onder de leiding van den schoolopziener. Dit gezelschap, zoo wel als het in die stad reeds bestaande voor onderwijzers, gingen voort nuttig te werken. In de gemeente *Malderen* had de invoering van een schoolfonds de gelukkigste uitkomst; op de school aldaar zag men meer kinderen dan op eenige andere van het derde district. De invoering van dit schoolfonds is nu nader als vaste maatregel bevestigd.

In *Limburg* werden niet alleen verscheidene nieuwe schoolhuizen gebouwd, maar zag men vooral eene verbeterde leerwijze en schoolinrigting veld winnen. Uitstekende proeven hiervan zag men in de gemeenten *Weert*, *Diepenbeek* en *Susteren*; van de 63 scholen in het tweede district waren niet meer dan 16 overig, in welke het onderwijs des zomers geschorst werd. Voor de vorming en beschaving van onderwijzers is ook in deze provincie bijzondere zorg gedragen. Over het geheel heeft men alle reden van tevredenheid over den staat van zaken in dezelve.

In *Gelderland* hebben de Staten van het gewest de zaak van het onderwijs bevorderd door middel der provinciale fondsen, uit welke zij aan de gemeente-besturen toelagen hebben verleend tot het bouwen of verbeteren van schoolhuizen, mitsgaders geldelijke belooningen aan verdienstelijke doch weinig bemiddelde onderwijzers. Vele schoolgebouwen zijn dan ook vernieuwd; maar vooral is op vele scholen eene verbeterde leerwijze ingevoerd. Door een en ander is de belangstelling in het onderwijs zeer verlevendigd, en mag men gerustelijk zeggen, dat deze provincie ten aanzien van haar schoolwezen eene merkbare schrede voorwaarts heeft gedaan. Bijzondere melding verdient de invoering in het Schoutambt *Eibergen* van een nieuw schoolreglement, krachtens welke de onderwijzers de school-

gelden niet meer van de ouders ontvangen, maar uit de gemeente-kas.

Te *Luik* werden in de hoofdplaats meerdere armenscholen opgericht met het beste gevolg. Ook werden de normale lessen met vrucht gegeven. Doch in deze provincie zijn vele landelijke gemeenten met schulden beladen, en de ingezetenen arm. Dit verhindert zeer de vestiging van goede scholen. Tot bewijs en voorbeeld kan strekken, dat het zesde schooldistrict uit 51 gemeenten bestaat, welke te zamen slechts 24 scholen hebben, en deze zijn daarenboven, op weinige na, zoo gering, dat zij naauwelijks dien naam verdienen. In het vijfde schooldistrict zijn eenige verbindingen van kleine gemeenten tot stand gekomen, welke zich onderling hebben verstaan, om op gezamenlijke kosten scholen te stichten.

In *Oost-Vlaanderen* nam het gewestelijk bestuur maatregelen, om den invloed der schoolopzieners in de schoolzaken te verzekeren, en om te bewerken, dat de armenscholen alleen bezocht worden door de kinderen, voor welke zij bestemd zijn; voorts vermeerderde het de toelage voor de normale lessen, welke tot wezenlijk nut gegeven werden. Overigens werden slechts enkele nieuwe schoolhuizen gebouwd, en werd maar in weinige scholen eene betere leerwijze ingevoerd. Over het geheel is deze provincie achterlijk.

In *West-Vlaanderen* zijn de zaken meer gevorderd. De Gedeputeerde Staten geven jaarlijks f 5000 uit de provinciale fondsen. De gemeente-besturen vinden zich hierdoor aangemoedigd. In één jaar zijn 37 schoolhuizen of gebouwd of aanmerkelijk hersteld. De onderwijzers-jaarwedden worden ook uit de gemeente-kassen verbeterd, en werd daaruit in 1825 aan jaarwedden betaald ruim achttien duizend gulden. De school-commissie zorgt voor de uitgave van goede schoolboeken; ook verspreidt zich eene betere leerwijze meer en meer over de scholen, ten nutte der kinderen en ten genoegen van ouders en onderwijzers. Voor het on-

derwijs der armen diende van gemeentewege op vele plaatsen meerdere zorg te worden gedragen.

Henegouwen is voortgegaan boven allen uit te munten. De ijver voor het onderwijs is aldaar eene ware geestdrift. Een groot aantal schoolhuizen en schoolvertrekken werden er nieuw gebouwd. Overal, waar dit geschiedde, zorgde men zoo veel mogelijk voor de aanstelling van goede onderwijzers, en voor de gelijktijdige verzekering hunner inkomsten. De meeste onderwijzers in deze provincie bezitten reeds den vereischten rang. Volgens het verslag wegens den staat der provincie over 1825, was alstoen reeds eene som van bijna 300,000 gulden aldaar in de laatste jaren besteed tot den opbouw van schoolhuizen. Bijzondere personen, zoo geestelijke als wereldlijke, gaven ook weder in 1825 trefende voorbeelden van geldelijke opofferingen.

In *Zuid-Holland* werden onderscheiden schoolhuizen nieuw gebouwd of aanmerkelijk verbeterd. Zulks geschiedde gedeeltelijk door toelagen uit de provinciale fondsen. Met het begin des jaars kwamen in de gemeenten *Rijswijk* en *Naaldwijk* plaatselijke reglementen in werking, volgens welke de schoolgelden niet meer door de ouders, maar naar zekere regelen uit de gemeente-kassen worden betaald. Deze inrigting gaat gepaard met groote voordeelen voor het onderwijs. Te wenschen is, dat zij in vele gemeenten worde nagevolgd.

In *Noord-Holland* hebben de Gedeputeerde Staten het groote voornemen opgevat, om alle de gemeentelijke schoolhuizen, de geheele provincie door, in eenen goeden staat te brengen, en daartoe zoo veel noodig toelagen uit de provinciale fondsen te verleenen. Over 1825 werd daartoe uit deze fondsen besteed eene somma van 12,000 gulden.

In *Zeeland* kwamen vele plaatselijke verbeteringen tot stand, met name in de gemeenten *Hulst*, *Tholen*, *Middelburg* en *Vlissingen*. De leerwijze, welke op de Bijkskweekscholen gevolgd wordt, werd in vele scholen inge-

voerd. Voorts werd een aanzienlijk getal schoolvertrekken aanmerkelijk verbeterd en werden eenige nieuw gebouwd.

In *Namen* werd, in 1825, in navolging van het Groot-Hertogdom, een *genootschap* opgericht tot aanmoediging van het lager onderwijs. Hetzelve was met het beste gevolg werkzaam, voornamelijk door het aankopen of doen drukken van goede schoolwerkjes, en die tot zeer lage prijzen verkrijgbaar te stellen. Op deze wijze maakte zich dit genootschap zeer verdienstelijk, vermits de klagten in deze provincie algemeen waren, dat de ouders er niet toe te brengen of te onvermogen waren, om de vereischte boekjes voor hunne kinderen aan te koopen. Aan vele onderwijzers, vooral in het zesde district, werden jaarwedden uit de gemeente-kassen toegestaan, of de reeds bestaande verhoogd. Te *Philipsstad* en *Auwelais* werden de schoolgelden geheel afgeschaft, en de onderwijzers schade loos gesteld door vaste jaarwedden uit de gemeente-kassen. Het getal scholen, welke gedurende den zomer geopend blijven, is vooral in het tweede district zeer toegenomen. Over het geheel zag men in deze provincie voortgang der schoolzaken.

In *Antwerpen* nam het aantal wel ingerigte scholen in de landelijke gemeenten toe. Vele besturen dezer gemeenten getroosten zich aanzienlijke opofferingen, hetzij tot verbetering van schoolvertrekken, hetzij tot andere einden. Te *Bouchout* en *Deurne* werden de schoolgelden beter geregeld. Het schoolhouden in den zomer, hetgeen thans in het zesde district algemeen is, werd op vele plaatsen ingevoerd; de leerlingen komen in dat jaargetijde in genoegzaam aantal op.

In *Utrecht* zette het provinciaal bestuur met kracht door het loffelijke plan om alle de gemeentelijke schoolhuizen, de geheele provincie door, in goeden staat te brengen. Aan de gemeente-besturen werden daartoe aanzienlijke subsidien uit de provinciale fondsen verleend, dewelke, in 1824 en 1825 te zamen, ruim 40,000 gulden beliepen.

Met deze verbetering der schoolgebouwen verbindt zich zigbaarlijk die van het onderwijs zelve.

In *Vriesland* is het onderwijs over het algemeen in een gevorderden staat; doch er blijven vele behoeften overig. Ter voorziening in dezelve werd in 1825 weinig gedaan. In het achtste district werd het vijftwintig-jarig bestaan der school-onderwijzers - gezelschappen gevierd.

In *Overijssel* had de zeevloed van de maand Februarij 1825 schadelijke gevolgen voor het onderwijs. In een enkel district werden twaalf schoolvertrekken weggespoeld of onbruikbaar gemaakt. In de steden dezer provincie kwamen eenige goede verbeteringen tot stand.

In *Groningen* had, door de bemoeijng van het provinciaal bestuur, eene algemeene herziening plaats van den toestand der schoolhuizen en schoolmeubelen. Bij deze gelegenheid werden vele schoolhuizen in meerdere of mindere mate verbeterd, en werden zeer vele schoolvertrekken van nieuwe meubelen voorzien.

In *Drenthe* bepaalden de Gedeputeerde Staten, dat op alle openbare scholen in dit gewest, gedurende 48 weken jaarlijks, onderwijs zal worden gegeven. In eenige gemeenten werden verbeteringen ingevoerd.

In het Groot-Hertogdom *Luxemburg* was de school-commissie op eene nuttige wijze werkzaam. Zij maakte het zich tot een' regel, om op elke harer algemeene vergaderingen, na het lezen van de verslagen der gedane schoolbezoeken, de voornaamste bijzonderheden daarin voorkomende bijeen te brengen, en met hare bemerkingen en voorstellen aan den Gouverneur te overhandigen, om er zoodanig gebruik van te maken, als hij geraden zou vinden. Deze handelwijze verdiende bij alle commissien in gebruik te komen. Het genootschap tot aanmoediging van het lager onderwijs ging voort met deszelfs nuttige bemoeijngen en bevorderde ook weder het geven van normale lessen door de verdienstelijkste leeraars van het Athenaeum. In de stad *Luxemburg* werd een belangrijk plaatselijk reglement ingevoerd, waarbij het getal scholen bepaald en de

voldoening der schoolgelden geregeld werd, en waarbij voorts werd vastgesteld de verdeeling der scholen in klassen, benevens het aantal en de soort van leerlingen in elke school op te nemen. In verscheidene landelijke gemeenten werden schoolhuizen vernieuwd of verbeterd. Ook zag men het getal scholen, welke, behalve in den winter, mede op eene geregelde wijze des zomers worden gehouden, toenemen. Desgelijks neemt het aantal der gemeenten toe, alwaar de schoolgelden door den gemeentelijken ontvanger worden verzameld.

Na te hebben vermeld de bovenstaande bijzonderheden, zal men nu overgaan om de uitkomsten te beschouwen van eene telling der schoolgaande kinderen, dewelke door het geheele Rijk heeft plaats gevonden.

De negentien eerste tabellen doen voor iedere provincie, in bijzonderheden, den toestand kennen van haar onderwijs, en daarenboven deszelfs verdeeling in de steden en gemeenten, daartoe in drie rangen gescheiden naar mate van dezelve bevolking.

In deze tabellen ziet men vooreerst, dat de leerlingen onderscheiden worden in twee voornamen klassen, namelijk: in leerlingen, die de gemeentelijke scholen, en in zoodanige, die de bijzondere scholen bezoeken.

Hoe zeer toch elke instelling van onderwijs in eene provincie reeds op haar zelve van veel belang is, zoo kan men niet ontkennen dat de gemeente-scholen, uit hoofde van derzelver grootere algemeenheid en meerdere duurzaamheid, eene afzonderlijke melding verdienen. Men zou hier kunnen bijvoegen, dat de bijzondere scholen alleen moeten beschouwd worden als aanvullende de behoeften, in welke door de gemeente-scholen niet wordt voorzien; dat de eerste alleen hun bestaan verschuldigd zijn aan het gemis der laatste, of aan de gapingen, welke in haar onderwijs zijn open gebleven, en dat derhalve, naar mate de gemeente-scholen zich vermenigvuldigen, en de staat van het schoolwezen zich verbetert, naar die mate

ook de bijzondere scholen verminderen. De leerlingen toch verkiezen, wanneer alles gelijk staat, de openbare scholen, om dat deze doorgaans beter gevestigd zijn en het onderwijs op dezelve meer geregeld gegeven wordt.

Het getal gemeentelijke scholen, welke in het geheele Rijk bestaan, heeft met de grootste naauwkeurigheid kunnen opgemaakt worden; maar dit is het geval niet ten aanzien van het getal der bijzondere scholen, waaromtrent, in de staten, door de heeren Gouverneurs overgezonden, eenige onzekerheid is bevonden, veroorzaakt door bijeenvoeging van meerdere scholen, zonder het getal uit te drukken, alsmede door de weinige eenvormigheid in de benaming der soorten van scholen, die het onmogelijk maakte, om het juiste getal van elke soort te kennen. Intusschen is het getal leerlingen, die dezelve bezoeken, met duidelijkheid opgegeven, zoo dat het gemis, dat uit opgemelde omstandigheid ontstaat, geenen invloed kan hebben op de algemeene belangrijkheid van dit verslag.

Het bekend getal gemeentelijke scholen en derzelver verspreiding in de verschillende provincien levert ongelijkheden op; welke tot eenige bemerkingen verdienen aanleiding te geven.

Er bestaan 3,889 gemeentelijke scholen in de 3,718 gemeenten, welke in de gezamenlijke provincien aanwezig zijn.

Volgens deze getallen zou men, bij eene eerste beschouwing, kunnen meenen, dat er ten minste eene school in elke gemeente bestaat. Dit vereischt eenige opheldering.

De volgende tabel doet kennen, hoe de gemeentelijke scholen tusschen de provincien verdeeld zijn.

NAMEN DER PROVINCIEËN.	Getal der		AANMERKINGEN.
	Gemeenten.	Gemeentescholen.	
Noord-Brabant	174	260	
Zuid-Brabant	327	140	
Limburg	313	190	
Gelderland	111	243	
Luik	323	145	
Oost-Vlaanderen . . .	276	166	
West-Vlaanderen . . .	227	188	
Henegouwen	404	283	
Noord-Holland	132	203	
Zuid-Holland	236	202	
Zeeland	108	112	
Namen	338	200	
Antwerpen	145	146	
Utrecht	86	61	
Vriesland	* 82	294	* Dit was het getal gemeenten in <i>Vriesland</i> vóór de laatste omschrijving der grietenijbesturen.
Overijssel	59	178	
Groningen	55	181	
Drenthe	30	101	
Luxemburg	292	596	
TOTAAL	3718	3889	

Deze tabel leert met welk eene ongelijkheid de scholen over de provincien verdeeld zijn.

Deze ongelijkheid valt nog te meer in het oog, wanneer men de Noordelijke en de Zuidelijke provincien afzonderlijk beschouwt.

Men vindt dan, dat de Noordelijke met 1,073 gemeenten een aantal van 1,835 gemeentelijke scholen bezitten, hetwelk voor iedere gemeente geeft het getal van 1.71 gemeente-scholen.

De Zuidelijke provincien hebben 2,645 gemeenten en 2,054 gemeentelijke scholen, uitmakende voor elke gemeente 0.77 gemeente-scholen.

Deze verhoudingen geven de volgende evenredigheid: dat het getal gemeente-scholen in de Noordelijke provincien staat tot hetzelfde getal in de Zuidelijke provincien, als 171 tot 77.

Dit verschil wordt nog grooter bevonden, wanneer men de bevolking der gemeente-scholen in deze provincien vergelijkt.

De 1,835 gemeente-scholen in de Noordelijke tellen 196,248 leerlingen.

In de Zuidelijke provincien telt men op de 2,054 gemeente-scholen slechts 187,722 leerlingen.

Derhalve is het gemiddeld aantal leerlingen op eene gemeente-school in de Noordelijke provincien 107; terwijl hetzelfde getal in de Zuidelijke provincien slechts 91 bedraagt.

Het getal leerlingen op bijzondere scholen is voor het geheele Koninkrijk 173,241, van welke 53,383 behooren aan de Noordelijke en 119,858 aan de Zuidelijke provincien.

Wanneer men deze uitkomsten te zamen neemt, bevindt men in de Noordelijke provincien een gezamenlijk aantal leerlingen van 249,631 en voor de Zuidelijke van 307,580, te zamen 557,211.

De evenredigheid tusschen deze getallen en tusschen de bevolking der provincien doet zien, dat in de Noordelijke provincien, op elke 1000 van de bevolking, worden gevon-

den 109.21 leerlingen, terwijl in de Zuidelijke provincien, op iedere 1000 van de bevolking, slechts 79.44 leerlingen worden aangetroffen.

Hieruit volgt, dat de algemeenheid van het onderwijs in het Noorden staat tot die van het Zuiden, als de getallen 10,921 tot 7,944.

Alvorens over te gaan tot de beschouwing van eenige soortgelijke uitkomsten, welke de tabellen van recapitulatie n°. 20 en 21 aan de hand geven, verdient nog afzonderlijk gewag gemaakt te worden van den verschillenden staat van het onderwijs in de steden en gemeenten van eene onderscheidene bevolking.

De volgende tabel levert eenige belangrijke bijzonderheden te dezen opzigte:

NAMEN DER PROVINCIEËN.	Getal der leerlingen op de 1000 inwoners in de steden of gemeenten van eene bevolking.		
	Boven de 6000 zielen.	Tusschen de 6000 en de 1200 zielen.	Beneden de 1200 zielen.
Noord-Brabant	77. 80	100 31	111 73
Zuid-Brabant	56. 38	74 88	80 68
Limburg	65 81	66 56	66 10
Gelderland	91 60	98 02	111 85
Luik	58 90	68 43	64 19
Oost-Vlaanderen	84 38	59 43	61 37
West-Vlaanderen	94 69	72 23	39 74
Henegouwen	92 33	100 55	93 20
Noord-Holland	88 00	128 32	98 73
Zuid-Holland	87 42	94 65	89 93
Zeeland	86 95	91 12	100 17
Namen	101 34	121 26	105 73
Antwerpen	66 67	81 00	96 06
Utrecht	90 40	90 17	103 12
Vriesland	109 80	117 18	128 64
Overijssel	137 91	170 70	152 58
Groningen	131 55	129 98	135 81
Drenthe		173 07	147 55
Luxemburg	111 26	112 69	118 15
Gemiddelde getallen.	91 28	101 73	99 29

Het blijkt uit de gemiddelde getallen dezer tabellen, dat het onderwijs geenszins het meest algemeen genoten wordt in de steden van groote bevolking, maar dat zulks het geval is in de steden en gemeenten van eene middelbare bevolking.

De uitkomsten van de tabellen van recapitulatie n°. 20 vereischen geene nadere opheldering. De staat n°. 21 toont, dat er in het Koninkrijk nog eene bevolking is van 241,392 zielen, welke niet alleen ten hunnent van scholen verstoken zijn, maar zelfs de gelegenheid missen om elders onderwijs te ontvangen. Het getal dezer zielen is ongelijk verspreid in de provincien. Het verschil, dat hierdoor ontdekt wordt tusschen de Noordelijke en Zuidelijke provincien, is te groot en bevestigt te zeer de reeds verkregene uitkomsten, om niet afzonderlijk vermeld te worden.

De Noordelijke provincien deelen, in het aangegeven getal, alleenlijk voor 12,675, welke derhalve van alle onderwijs verstoken zijn; terwijl de 228,717, welke overig zijn van de 241,392, allen in de Zuidelijke provincien worden aangetroffen.

Dit verschil in de beide gedeelten van het Rijk, in vergelijking gebragt met derzelver bevolking, geeft de volgende gemiddelde getallen; te weten: op 1000 zielen van de bevolking der Noordelijke provincien vindt men 5.50 zielen, welke van alle onderwijs verstoken zijn; op eene gelijke bevolking der Zuidelijke provincien vindt men er 59.00.

Hieruit kan men afleiden, dat het gedeelte der bevolking, hetwelk van alle onderwijs beroofd is, in de Zuidelijke provincien, staat tot datzelfde getal in de Noordelijke, als 590 tot 55.

De tabel n°. 22 geeft het getal der leerlingen aan, welke in de steden en gemeenten van eene bevolking beneden de 6,000 zielen de scholen van lager onderwijs bezoeken. Deze tabel is opgemaakt, ten einde den invloed te doen kennen

van die gewoonte, welke in sommige kleine steden en gemeenten bestaat, en volgens welke sommige scholen, alleenlijk gedurende den winter, geopend zijn of bezocht worden.

Het was van belang dit te doen opmerken, omdat het bij de beoordeeling van den toestand, waarin zich het schoolwezen in het algemeen bevindt, van veel gewigt is te weten: dat er onder de schoolgaande kinderen een aantal van 172,652 gevonden wordt, welke, gedurende den zomer, geen onderwijs ontvangen.

Men merkt hierbij op, dat in de Noordelijke provincien het getal leerlingen *in den winter* bedraagt 177,365, en *in den zomer* 135,883, makende een verschil van 41,482.

Hieruit blijkt, dat nagenoeg het vierde gedeelte van alle kinderen, die in de kleine steden en gemeenten ter school gaan, des zomers de scholen verlaat.

In de Zuidelijke provincien is het getal leerlingen op deze scholen *des winters* 215,524, en *des zomers* 84,354, makende een verschil van 131,170; waaruit blijkt, dat in deze provincien veel meer dan de helft van de leerlingen dezer scholen zich des zomers op dezelve niet doet vinden.

Men heeft het als allerbelangrijkst geacht, om in al hare bijzonderheden te doen kennen die scholen, welke bestemd zijn om het onderwijs onder de minstbemiddelde klassen van ingezetenen te verspreiden. De tabel 23 geeft deze bijzonderheden op, en doet tevens zien, in hoe verre reeds door gemeente-besturen en door stichtingen van liefdadigheid in de behoeften is voorzien geworden, en hoe verre zulks alsnog zou behooren te geschieden.

Hier ook kan men de uitkomsten vergelijken, welke de Noordelijke en Zuidelijke provincien opleveren. In de Noordelijke provincien vindt men het getal arme kinderen, dat ter schole gaat, 55,669; in de Zuidelijke provincien vindt men dit getal 101,562.

Deze getallen, met de bevolking vergeleken, geven voor het Noorden 24.35 leerlingen op iedere 1,000 der bevolking en voor het Zuiden 26.23.

Eindelijk leveren de tabellen 24 en 25 de orde op, in welke de onderscheidene provincien gerangschikt worden, wanneer men derzelver geheele bevolking met het getal van alle schoolgaande kinderen vergelijkt. Behalve de evenredigheid, welke hieruit ontstaat voor elke provincie, leert men tevens de midden-evenredigheid kennen voor het geheele Koningrijk, mitsgaders het verschil van deze met die van elke provincie.

Men heeft echter gemeend, door het tweetal tabellen te moeten onderscheiden de leerlingen, die kleine-kinder- of werkscholen bezoeken, van degenen, die zich op de eigenlijk gezegde lagere scholen bevinden, waar het onderwijs tot het eenige doel verstrekt.

De opgegevene rangschikking der provincien zal misschien niet als geheel onbelangrijk beschouwd worden, vermits zij eene korte herhaling en algemeen overzigt oplevert van al de voorgaande uitkomsten, en de gelegenheid aanbiedt om bij een' enkelen oogopslag te doen zien de grootste en kleinste evenredigheid, mitsgaders derzelver verhouding tot de midden-evenredigheid.

Bij de beschouwing van het onderscheid der uitkomsten, welkede toestand van het lager onderwijs oplevert in de Noordelijke en in de Zuidelijke provincien, behoort men geenszins uit het oog te verliezen den langeren tijd, gedurende welken het lagere schoolwezen in eerstgenoemde provincien reeds een voorwerp was van de zorgen des algemeenen bestuurs. Gaat men den korten tijd na, gedurende welken dit het geval was in de Zuidelijke provincien, dan heeft men niet alleen reden van over het algemeen tevreden te zijn; maar dan moet men erkennen, dat de reeds verkregene uitkomsten de verwachting overtreffen.

COLLEGIEN EN LATIJSCHESCHOLEN.

De algemeene bestemming dezer inrigtingen is, jongelingen in beschaafde letteren en nuttige wetenschappen te

onderwijzen, en hun echt vaderlandsche en deugdzaame beginsels in te boezemen. De meer bijzondere bestemming is hen behoorlijk voor te bereiden tot het academisch onderwijs.

Het gouvernement zorgt, zoo veel mogelijk, dat deze gestichten aan die dubbele bestemming beantwoorden. Het heeft daarom de leerstoelen toebetrouwd aan personen, die voor deze gewigtige taak wel berekend zijn bevonden, hetzij bij hunne veeljarige bekleeding van het leeraarsambt, hetzij bij het bezit van den academischen graad en bij de verzekering, dat zij zich, gedurende hun academie-leven, voorbeeldig hebben gedragen. Zoo nog van tijd tot tijd de voorloopige waarneming van enkele leerstoelen, in de Zuidelijke provincien en in *Noord-Brabant*, aan ongegradueerden moet worden opgedragen, zoo zal dit niet lang meer behoeven plaats te hebben: het groot aantal kweekelingen der hoogeschole, die zich voor de leerstoelen bestemmen, opent deswege een veelbelovend uitzigt.

Er waren in de laatste jaren gestichten ontstaan van soortgelijke bestemming als die der gymnasiën, doch zonder wettig gezag, en zonder dat de leeraars den genoemden waarborg voor hunne geschiktheid aanboden.

De besturen dier gestichten hebben geen gebruik gemaakt van de gelegenheid, om derzelver erkenning te bekomen: uit krachte van het besluit van den 14den Junij 1821 (*Staatsblad* n° 55), zijn zij derhalve in September 1825 gesloten.

Een gelijk lot viel te beurt aan drie in 1823 erkende collegien in de provincie *Antwerpen*: dat te *Herenthals*, dat te *Meerhout* en dat te *Moll*. De uitdrukkelijke voorwaarden, waarop zij werden erkend, waren in den wind geslagen. Het plaatselijk bestuur van *Herenthals* heeft sedert de gezindheid, om voortaan die voorwaarden stipitelijk te houden, ondubbeltzinnig aan den dag gelegd, en is gemagtigd geworden de scholen weder te openen.

De collegien te *Poperinge* en te *Thielt* in *West-Vlaanderen*

zijn, in het laatst van 1825, door alle de leeraars verlaten geworden. Geenen akademischen graad bezittende, hebben zij liever verkozen hunne plaatsen te verlaten, dan gebruik te maken van den wenk, die bij voornoemd besluit gegeven was, om den Koning te verzoeken gemagtigd te worden het onderwijs voort te zetten, zoo als alle de andere ongegradueerde leeraars der gymnasien dit, met goed gevolg, gedaan hebben. Tot nog toe zijn er door de plaatselijke besturen der beide gemeenten geene pogingen aangewend tot heropening der gestichten. Daarentegen is aan het plaatselijk bestuur van *Meenen* het verzoek toegestaan om een collegie op te rigten.

In den loop van 1825 is het getal wettige gymnasien wederom vermeerderd, gelijk het vorige jaar, en zulks met een te *Heusden* in de provincie *Noord-Brabant*, een te *Weert* in de provincie *Limburg*, een te *Elburg* in de provincie *Gelderland*, een te *Charleroi* in de provincie *Henegouwen*, en te *Echternach* in het Groot-Hertogdom. Dezelve, benevens de collegien te *St. Truijen* en te *Bouillon*, van welker erkenning in het vorig verslag is melding gemaakt, zijn, onder goede voortekens, geopend.

In eenige Latijnsche scholen der Noordelijke provincien, vooral in de meeste van *Noord-Brabant*, als ook in de meeste der Zuidelijke provincien, is het getal leerlingen in het laatst van 1825 aanmerkelijk toegenomen. Te *Eindhoven* onder anderen is het getal ruim verdrievoudigd. Te *Luik* is hetzelfde zoo vermenigvuldigd, dat het aantal leeraars noodwendig insgelijks vermeerderd moet worden. Alleen in de beide *Vlaanderen* is over het algemeen die bloei eer af- dan toegenomen. Dit heeft in het bijzonder plaats gevonden te *Aalst*.

Het is nogtans te verwachten, dat de ondubbelzinnige bedoeling van het Gouvernement, om aan de kweekelingen zoo wel eene godsdienstige en deugdzaame als eene verstandige opvoeding te doen geven, van lieverlede het vooroordeel zal doen verdwijnen, ja hetzelfde geheel zal overwinnen.

Hierachter is een staat n°. 26 gevoegd van het getal kweekelingen in iedere provincie. Derzelver gezamenlijk getal bedroeg, in 1819, in de Noordelijke provincien 1,200 en in de Zuidelijke ruim 3,800, volgens het toenmalig verslag, aan de Staten-Generaal gedaan. Het eerstgenoemd getal is sedert met nagenoeg een vierde, het tweede getal met nagenoeg de helft vermeerderd. Het bevreemde niet, dat dit getal in evenredigheid geringer is in de Noordelijke provincien. De goede staat, waarin zich aldaar het lager onderwijs in het algemeen bevindt, is oorzaak dat er bij de Latijnsche scholen geene elementaire klasse bestaat, noch voor de Fransche of Nederduitsche, noch voor de Latijnsche taal; ook mogen er geene leerlingen worden aangenomen, dan nadat zij in de algemeene taalgronden wel bedreven zijn. De volledige cursus wordt er dan ook gemeenlijk in vijf jaren doorgehoopen.

Het onderwijs in de gymnasien maakt over het algemeen vorderingen. De leerwijze wordt vereenvoudigd, en men tracht die nog verder meer en meer te volmaken.

In de *Vlaamsche* provincien is, volgens het vastgestelde plan, het gebruik der landtaal bij het onderwijs, met den aanvang van het schooljaar 1825—1826, tot eene hoogere klasse overgebracht.

In de *Waalsche* provincien worden de lessen over de taal zeer goed gevolgd.

Het Grieksch, dat in vele gymnasien der Zuidelijke provincien en in die van *Noord-Brabant*, te voren, of in het geheel niet, of slechts oppervlakkig en zonder bepaald doel, werd behandeld, wordt thans al meer en meer, in navolging van hetgeen in de overige Noordelijke provincien plaats heeft, opzettelijk onderwezen, met het bepaalde doel om de leerlingen den toegang te openen tot de schatten der Grieksche letterkunde, en hen door de grondige beoefening der Grieksche taal en letterkunde in den geest der Latijnsche te dieper te doen indringen, en alzoo hun gevoel en smaak voor het schoone te beter te vor-

men. De pas erkende collegien te *Tongeren* en te *St. Truijen* verdienen bij deze in het bijzonder te worden vermeld.

HOOGESCHOLEN.

Het jaar, waarover dit verslag gaat, was voor de hoogeschoolen merkwaardig, uit hoofde van nieuwe vakken van onderwijs, welke aan de reeds bestaande werden toegevoegd. Bij Zijner Majesteits besluit van 13 Mei 1825, n°. 27, werd bepaald, dat voortaan op iedere hoogeschool lessen zouden worden gegeven over schei- en werktuigkunde, toegepast op de nuttige kunsten. Het oogmerk van deze lessen was bovenal, om fabrikanten, kunstenaars en ambachtslieden in de gelegenheid te stellen, om nader bekend te worden met die beginselen der wetenschappen, op welke de uitoefening hun bedrijs gegrond is, en door welke zij kunnen worden voorgelicht, om in die uitoefening tot meerdere volmaaktheid te geraken. Sedert lang was het uit den aard der zaak blijkbaar, en door de ondervinding in andere landen bewezen, dat de verbinding van de geleerden, die de theorie der wetenschappen beoefenen, met de personen, welke de ondernemingen van landbouw en fabrieken besturen, van de grootste nuttigheid is voor de bevordering der volkswijt; en dat diezelfde verbinding bij terugwerking ook weder een' zeer voordeeligen invloed heeft op de wetenschap zelve. Het was om tot zoodanige verbinding, welke ten algemeenen beste zou strekken, aanleiding te geven, dat Zijne Majesteit het gezegde onderwijs bij iedere hoogeschool heeft willen doen plaats hebben. Deze aanleiding en dit voorbeeld zal niet te vergeefs zijn gegeven, en het is dan ook met waar genoegen, dat men in sommige der groote steden genootschappen ziet oprigten, bepaaldelijk met het oogmerk om soortgelijk onderwijs te doen geven, en om soortgelijke verbinding tot stand te brengen.

Te *Luik* had ook eene belangrijke uitbreiding van het

onderwijs plaats. Voor twee gewigtige vakken van volks-
vlijt, de mijnbewerking en het boschwezen, werden afzon-
derlijke leerstoelen gesticht; tevens werden met behulp der
overige hoogleeraren de lessen zoodanig geregeld, dat er
gelegenheid ontstond voor leergierige jonge lieden, om alle
de wetenschappen en kundigheden tot de genoemde vakken
betrekkelijk in een geregeld verband te kunnen aanleeren.
Het laat zich aanzien, dat vele ingezetenen, wier kapitalen
in mijnen en bosschen geplaatst zijn, van deze inrigtingen
gebruik zullen maken tot hun eigen voordeel en tot
vermeerdering van de welvaart des Lands. Bovenal echter
was het jaar 1825 merkwaardig door de toevoeging aan
de hoogeschool te *Leuven* van het collegium philosophicum.

Het zou niet overeenkomen met den aard van het
tegenwoordige verslag, om over dit onderwerp in het
breede uit te weiden. Genoeg zal het zijn te doen opmer-
ken, dat in elke burgermaatschappij, maar vooral in
dezen Staat, waar de aangenomen grondwet zulks uitdruk-
kelijk voorschrijft, het de plicht van den Souverein is, om
voor het openbaar onderwijs bij alle klassen van burgers
te zorgen. Nu is er geen stand van zoo veel gewigt voor
de maatschappij, als die van godsdienst-leeraars, geen, die
grooteren invloed uitoefent op de gemoederen der inge-
zetenen. Het is daarom van veel belang, dat het burger-
lijk gezag een wakend oog hebbe op de opleiding van
toekomstige godsdienst-leeraars. Edoch dit wakend oog,
en dit toezigt behoort zich niet uit te strekken tot bemoeijen-
gen omtrent den inhoud der eigenlijk gezegde kerkleer,
maar daartoe, dat de toekomstige geestelijken behoorlijke
overtuiging erlangen, dat zij burgers van den Staat zijn
en blijven, en dat zij hunne verplichtingen als zoodanig wel
kennen. Het zijn deze oogmerken, Edel Mogende Heeren,
welke den Koning bewogen hebben, om niet verder te dul-
den, dat de toekomstige godsdienst-leeraars van het meeren-
deel zijner onderdanen zouden worden onderwezen, en
opgevoed buiten alle toezigt van het burgerlijk bestuur.

De opening van de nieuwe stichting had plaats onder vele gunstige voorteekenen. Men zag het onderwijs opgedragen aan mannen van erkende bekwaamheid en van onbesproken wandel. De toevloed van jonge lieden was aanzienlijk en het gebouw, ter hunner huisvesting bestemd, ruim en doelmatig. Intusschen is het te bejammeren, dat bij sommigen argwaan tegen de instelling is ontstaan, welke aanleiding gaf tot verontrusting van naauwgezette gemoederen. Eene bedaarde overweging van de aangevoerde bezwaren heeft echter de overtuiging te weeg gebracht, dat dezelve in der daad niet gegrond zijn, en dat geene regten van kerkvoogden zijn verkort. Die overweging heeft in tegendeel de overtuiging bevestigd, dat de nieuwe stichting in het wel begrepen belang is van 's Konings Roomsche Catholyke onderdanen, ja de grootste weldaad is voor de duurzame vereeniging van de Roomsche Catholyke godsdienst zelve. Het is dan ook te hopen en te verwachten, dat de opgevatte argwaan zal worden afgelegd, en plaats zal maken voor eene erkenning en waardering van 's Konings weldadige bedoelingen, van Hoogstdezelfs genomene maatregelen.

Hetgeen tot dusverre gezegd is behelst het merkwaardigste, dat in 1825 ten aanzien van het hooger onderwijs is voorgevallen. Over het algemeen waren de hoogescholen in een toenemenden bloei, ten aanzien van het getal studerenden. Dit getal was wederom grooter dan in vorige jaren; volgens bijgevoegde tafel was hetzelfde op alle de hoogescholen 2636 en derhalve 361 grooter dan in 1824, toen het getal 2275 bedroeg. Ook verkregen de academische inrigtingen en hulpmiddelen hier en daar uitbreiding. Vooral werd het kabinet van natuurlijke historie te *Luik* vermeerderd met eene belangrijke verzameling van mineralogie en geologie, welke te *Brussel* bestond, en welke geheel uit voortbrengselen van den vaderlandschen grond was zamengesteld. Te *Utrecht* bekwam het kabinet van natuurlijke historie eene groote aanwinst, door aankoop van eene afzonderlijke ver-

zameling van den hoogleeraar van *Lidth de Jeude*. Te *Gend* werd een kabinet van penningen en oudheden aanzienlijk uitgebreid door toevoeging aan hetzelfde van een gedeelte der verzameling, welke door den geleerden kunnik *de Bast* met veel vlijt was bijeengebragt. Eindelijk werd 's Rijks museum te *Leyden*, en werden onderscheidene kruidtuinen verrijkt door bezendingen van voorwerpen en zaden, uit de kolonien van den Staat.

Er is nog eene gebeurtenis, welke in een verslag van den jare 1825 met geen stilzwijgen mag worden voorbij gegaan. De *Leydsche* hoogeschool vierde het feest van haar 250 jarig bestaan. Zij gedacht aan haren oorsprong, hoe zij door vader Willem was gesticht, tot belooning van standvastige deugd en loffelijke vrijheidsmin. Zij verheugde zich in de herinnering van het bezit van eene niet afgebrokene reeks van beroemde mannen, welke haar zoo lang een kweekhof hadden doen zijn van ware geleerdheid, ja de roem van Nederland.

De natie heeft mede deel genomen in dit feest, en heeft zich gelukkig gevoeld in het besef, dat ook thans nog de oude beginselen worden gehandhaafd, dat thans nog kennis en wetenschap worden beschouwd en aangemoedigd als echte grondslagen van burgerdeugd, en dat men ook thans nog ziet aangetrezen de leer onzer vaderen: » een ieder » kenne zijne regten, maar een ieder kenne tevens zijne » pligten."

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kotscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van gematigde ver- eening en kon- sultatie of zoon- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen. . .	51,052	"	3,812	160	3,972	77.80
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	31,180	"	3,128	"	3,128	100.31
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	245,094	"	27,133	252	27,385	111.73
	"	674	"	"	674	"
Totaal . . .	327,326	674	34,073	412	35,159	107.41

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 37,978, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 16.02 leerlingen in deze provincie.

N°. 2. ZUID-ERABAND. GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.
(Januarij 1826.)

N°. van den aard der scholen.	INRIGTINGEN van ONDERWIJS.	GEMEENTE-SCHOLEN.			BIJZONDERE SCHOLEN.			TOTAAL der leerlingen.
		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1	Collegien of Latijnsche scholen.	771	"	771	"	"	"	771
2	Kostscholen	"	"	"	721	259	980	980
3	Lagere scholen (gewone)	5,320	3,305	8,625	7,747	5,812	13,559	22,184
4	Armscholen (regelmatige) . . .	4,891	3,154	8,045	696	436	1,132	9,177
5	Scholen van geestelijke vereenigingen	"	"	"	78	1,021	1,100	1,100
6	Idem idem vrijescholen.	"	"	"	1,103	1,449	2,552	2,552
7	Zondagscholen	"	"	"	666	740	1,406	1,406
	Totaal	10,982	6,459	17,441	11,011	9,718	20,729	38,170
		Kleine-kinderscholen.			4,863			4,863
		Werkescholen.			508			508
		Algemeen totaal			43,541			43,541

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zop- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	127,604	"	6,007	1,188	7,195	56.38
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	40,850	"	2,264	795	3,059	74.88
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	324,282	"	23,090	3,075	26,165	80.68
	"	1,751	"	"	1,751	"
Totaal . . .	492,736	1,751	31,361	5,058	38,170	77.46

Het geheel der leerlingen, stellende op een getal van 43,541, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 88.36 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kotscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- teloonse of zon- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen. . . .	42,468	"	2,795	"	2,795	65.81
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	46,333	"	3,084	"	3,084	66.56
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen. . .	235,567	"	15,573	"	15,573	66.10
	"	837	"	"	837	"
Totaal. . .	324,368	837	21,451	"	22,288	68.71

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 23,754, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 73.23 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kon- teloze of zon- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	32,978	"	3,021	"	3,021	91. 60
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	44,010	"	4,314	"	4,314	98. 02
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	207,278	"	23,186	"	23,186	111. 85
	"	603	"	"	603	"
Totaal . . .	284,266	603	30,521	"	31,124	109. 49

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 33,155, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 116.63 leerlingen in deze provincie.

LUIK.
N. 5. **GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.**
 (Januarij 1826.)

INRICHTINGEN van ONDERWIJS.	GEMEENTE-SCHOLEN.			BIJZONDERE SCHOLEN.			TOTAAL der leerlingen.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1	Collegien of Latijnsche scholen .	695	"	695	"	"	695
2	Kostscholen.	"	"	"	"	"	220
3	Lagere scholen (gewone)	4,840	2,895	7,735	141	79	14,581
4	Armscholen (regelmatige)	3,733	1,685	5,418	4,045	2,801	5,881
5	Scholen van geestelijke vereeni- gingen	"	"	"	157	306	325
6	Idem idem vrijescholen.	"	"	"	25	300	600
7	Zondagscholen	"	"	"	133	467	31
	Totaal	9,268	4,580	13,848	4,526	3,959	22,333
Kleine-kinderscholen							
Werkscholen.							
Algemeen totaal							

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armvrienden.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of non- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen. . .	76,358	"	3,975	523	4,498	58.90
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	36,150	"	2,320	154	2,474	68.43
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	225,048	"	14,167	279	14,446	64.19
	"	915	"	"	915	"
Totaal. . .	337,556	915	20,462	956	22,333	66.16

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 23,333, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 69.12 leerlingen in deze provincie.

GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.

[illegible]

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Laagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zom- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	194,355	"	8,585	7,817	16,402	84.38
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	60,011	"	3,222	345	3,567	59.43
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	434,792	"	24,738	1,946	26,684	61.37
	"	1,196	"	"	1,196	"
Totaal . . .	689,158	1,196	36,545	10,108	47,849	69.43

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 55,872, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 81.07 leerlingen in deze provincie.

GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.

N ^o . van den aard der scholen.	INRICHTINGEN VAN ONDERWIJS.
1	Collegien of Latijnsche scholen .
2	Kostscholen
3	Lagere scholen (gewone)
4	Armscholen (regelmatige)
5	Scholen van geestelijke vereen- gingen
6	Idem idem vrijescholen
7	Zondagscholen
	Totaal

GEMEENTE-SCHOLEN.		BIJZONDERE SCHOLEN.		TOTAAL der leerlingen.
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.
358	"	358	"	358
"	"	"	"	768
7,554	4,125	11,679	669	99
2,662	1,399	4,061	3,858	2,673
"	"	"	567	430
"	"	"	199	1,729
"	"	"	2,386	3,984
"	"	"	2,775	3,391
10,574	5,524	16,098	10,454	12,306
			22,760	38,858

Kleine-kinderscholen	6,888
Werksscholen	11,376
Algemeen totaal	57,122

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van gestelijke ver- eenigingen kos- telooze of son- dagsscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	172,017	"	5,872	10,418	16,290	94.69
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	49,452	"	2,270	1,302	3,572	72.23
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	449,565	"	15,126	2,744	17,870	39.74
	"	1,126	"	"	1,126	"
Totaal . . .	671,034	1,126	23,268	14,464	38,858	57.90

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 57,122, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 82.12 leerlingen in deze provincie.

HENEGOUWEN.

(January 1826.)

GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.

[illegible]

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kouscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van gelijke ver- enigingen kos- telooze of zom- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	61,243	"	3,474	2,181	5,655	92.33
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	54,499	"	3,751	1,729	5,480	100.55
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	430,503	"	36,580	3,546	40,126	93.20
	"	2,654	"	"	2,654	"
Total . .	546,245	2,654	43,805	7,456	53,915	98.70

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 60,437, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 110.64 leerlingen in deze provincie.

GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.

[illegible]

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van gestelijke ver- eenigingen kon- troleurs of zom- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	254,295	"	22,240	141	22,381	88. 00
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	27,118	"	3,480	"	3,480	128. 32
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	124,516	"	12,229	16	12,245	98. 93
	"	792	"	"	792	"
Totaal . . .	405,929	792	37,949	157	38,898	95. 82

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 48,048, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 118.36 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kotscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zom- dagscholen.		
der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.						
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen. . . .	212,147	»	19,347	»	19,347	87.42
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	24,722	»	2,340	»	2,340	94.65
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	203,793	»	18,263	24	18,287	89.73
	»	724	»	»	724	»
Totaal . . .	440,662	724	39,950	24	40,698	92.35

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 50,173, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 113.40 leerlingen in deze provincie.

N. 11.

ZEELAND.

(Januarij 1826.)

GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.

No. van den aard der scholen.	INRICHTINGEN van ONDERWIJS.	GEMEENTE-SCHOLEN.			BIJZONDERE SCHOLEN.			TOTAAL der leerlingen.
		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1	Collegien of Latijnsche scholen.	38		38				38
2	Kostscholen.	"	"	"	"	3	35	35
3	Lagere scholen (gewone). . . .	5,741	3,354	9,095	899	612	1,511	10,606
4	Armscholen (regelmatige) . . .	973	649	1,622	212	134	346	1,968
5	Scholen van geestelijke vereenigingen	"	"	"	"	"	"	"
6	Idem idem vrijescholen. . . .	"	"	"	"	"	"	"
7	Zondagscholen	"	"	"	64	61	125	125
	Totaal	6,752	4,003	10,755	1,207	810	2,017	12,772

Kleine-kinderscholen . 1,386
 Werkscholen 47
 Algemeen totaal . . . 14,205

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leeringen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zom- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	26,553	"	2,309	"	2,309	86.95
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	22,650	"	1,939	125	2,064	91.12
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	83,113	"	8,326	"	8,326	100.17
	"	73	"	"	73	"
Totaal . . .	132,316	73	12,574	125	12,772	96.52

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 14,205, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 107.35 leerlingen in deze provincie.

N°. 12. NAMEN. GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.
(Januarij 1826.)

No van den aard der scholen.	INRICHTINGEN van ONDERWIJS.	GEMEENTE-SCHOLEN.			BIJZONDERE-SCHOLEN.			TOTAAL der leerlingen.
		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1	Collegien of Latijnsche scholen .	234	"	234	"	"	"	234
2	Kostscholen	"	"	"	"	6	38	38
3	Lagere scholen (gewone)	5,941	3,958	9,899	1,777	1,394	3,171	13,070
4	Armscholen (regelmatige)	3,882	2,339	6,221	39	50	89	6,310
5	Scholen van geestelijke vereeni- gingen	"	"	"	35	594	629	629
6	Idem idem vrijscholen	"	"	"	39	1,044	1,083	1,083
7	Zondagscholen	"	"	"	160	180	340	340
	Totaal	10,057	6,297	16,354	2,082	3,268	5,350	21,704

Het getal van 234 verschilt met dat, hetwelk op de tabel sub n°. 26 voorkomt. De reden is daaraan toe te schrijven, dat men in den staat, door den heer Gouverneur ingezonden, het collegie van Dinsout onder de andere openbare scholen heeft gebracht.

Kleine-kinderscholen . . . 1,247
Werkscholen 27
Algemeen totaal 22,978

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kotscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kon- telooze of zon- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	19,182	"	681	1,083	1,944	101.34
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	20,880	"	1,726	906	2,632	121.26
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	159,420 "	" 272	16,793 "	63 "	16,856 272	105.73 "
Totaal . . .	199,482	272	19,380	2,052	21,704	108.56

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 22,978, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 115.18 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke verenigingen kosteloze of zondagscholen.		
der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.						
Steden en gemeenten eener bevolking boven de 6000 zielen . . .	121,852	"	6,900	1,225	8,125	66. 67
Steden en gemeenten eener bevolking tusschen de 1200 en 6000 zielen.	29,306	"	2,185	189	2,374	81. 00
Steden en gemeenten eener bevolking onder de 1200 zielen . . .	168,127	"	15,814	337	16,151	96. 06
	"	1,069	"	"	1,069	"
Totaal . . .	319,285	1,069	24,899	1,751	27,719	86. 81

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 31,401, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 98.35 leerlingen in deze provincie.

GETAL der leerlingen in de verschillende inrigtingen van onderwijs.

No. der scholen.	INRIGTINGEN van ONDERWIJS.	GEMEENTE-SCHOLEN.			BIZONDERE SCHOLEN.			TOTAAL der leerlingen.
		Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1	Collegien of Latijnsche scholen .	128	"	128	"	"	"	128
2	Kostscholen.	"	"	"	"	85	164	164
3	Lagere scholen (gewone)	3,490	2,566	6,056	1,000	798	1,798	7,854
4	Armscholen (regelmatige) . . .	621	454	1,075	1,402	1,199	2,601	3,676
5	Scholen van geestelijke vereeni- gingen	"	"	"	"	"	"	"
6	Idem idem vrijescholen. . . .	"	"	"	"	"	"	"
7	Zondagscholen	"	"	"	45	54	99	99
	Totaal	4,239	3,020	7,259	2,526	2,136	4,662	11,921

Kleine-kinderscholen.

Werschoolen.

Algemeen totaal

1,468

277

13,666

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Laagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- tegenwoordiging kon- telooze of zon- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	48,294	"	4,366	"	4,366	90. 40
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	29,264	"	2,582	57	2,639	90. 17
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	44,837	"	4,582	42	4,624	103. 12
	"	292	"	"	292	"
Totaal . . .	122,395	292	11,530	99	11,921	97. 39

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 13,666, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 111.65 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zon- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	32,685	"	3,433	156	3,589	109. 80
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	36,201	"	4,230	12	4,242	117. 18
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	131,768	"	16,951	"	16,951	128. 64
	"	140	"	"	140	"
Totaal . . .	200,654	140	24,614	168	24,922	124. 20

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 96,933, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 134.22 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking,

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking,	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegten en kotscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zom- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	30,410	"	4,194	"	4,194	137.91
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	19,267	"	3,287	2	3,289	170.70
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	107,481	"	16,399	"	16,399	152.58
	"	189	"	"	189	"
Totaal . . .	157,158	189	23,880	2	24,071	153.16

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 25,872, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 164.62 leerlingen in deze provincie,

GETAL der leerlingen in de verschillende inrichtingen van onderwijs.

[illegible]

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of son- dagsscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	37,376	„	4,917	„	4,917	131.55
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	26,350	„	3,425	„	3,425	129.98
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	94,247	„	12,800	„	12,800	135.81
	„	115	„	„	115	„
Totaal . . .	157,973	115	21,142	„	21,257	134.66

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 21,588, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 136.65 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kotscholen.	Lagere scholen en armischolen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zon- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	"	"	"	"	"	"
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	14,248	"	2,466	"	2,466	173.07
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	42,731	"	6,305	"	6,305	147.55
	"	38	"	"	38	"
Totaal . . .	56,979	38	8,771	"	8,809	154.60

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 8,899, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 156.18 leerlingen in deze provincie.

Rangschikking der leerlingen volgens de bevolking.

RANGSCHIKKING der steden en gemeenten, volgens derzelver bevolking.	Bevolking.	Getal der leerlingen in de			TOTAAL der leerlingen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
		Collegien en kostscholen.	Lagere scholen en armscholen.	Scholen van geestelijke ver- eenigingen kos- telooze of zom- dagscholen.		
Steden en gemeenten eener bevol- king boven de 6000 zielen . . .	9,967	"	827	282	1,109	111.26
Steden en gemeenten eener bevol- king tusschen de 1200 en 6000 zielen	27,507	"	2,782	318	3,100	112.69
Steden en gemeenten eener bevol- king onder de 1200 zielen . . .	254,385	"	30,040	6	30,046	118.15
	"	489	"	"	489	"
Totaal . .	291,759	489	33,649	606	34,744	119.08

Het geheel der leerlingen stellende op een getal van 34,904, in hetwelk begrepen is dat van de kleine-kinderscholen en der werkscholen, vindt men op eene bevolking van 1000 zielen een getal van 119.63 leerlingen in deze provincie.

N°. 20.
JANUARI 1826.

RECAPITULATIE van
over het geheele Rijk.

N A M E N DER PROVINCIEËN.	EEVOLKING.	GETAL LEERLINGEN, behalve die der kleine- kinderscholen en werkscholen.		
		Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noord-Brabant	327,326	20,630	14,529	35,159
Zuid-Brabant	492,736	21,993	16,177	38,170
Limburg	324,368	13,493	8,795	22,288
Gelderland	284,266	18,881	12,243	31,124
Luik	337,556	13,794	8,539	22,333
Oost-Vlaanderen . . .	689,158	25,644	22,205	47,849
West-Vlaanderen . . .	671,034	21,028	17,830	38,858
Henegouwen	546,245	32,179	21,736	53,915
Noord-Holland	405,929	22,018	16,880	38,898
Zuid-Holland	440,662	23,813	16,885	40,698
Zeeland	132,321	7,959	4,813	12,772
Namen	199,482	12,139	9,565	21,704
Antwerpen	319,285	15,805	11,914	27,719
Utrecht	122,395	6,765	5,156	11,921
Vriesland	200,654	14,571	10,351	24,922
Overijssel	157,158	13,484	10,587	24,071
Groningen	157,973	11,883	9,374	21,257
Drenthe	56,979	4,770	4,039	8,809
Luxemburg	291,759	19,925	14,819	34,744
Totaal . . .	6,157,286	320,774	236,437	557,211

het getal leerlingen en der verhouding van dit getal tot de bevolking

GETAL leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen. Verhouding afgeleid uit het vorig totaal.	GETAL DER LEERLINGEN in de			Algemeen totaal der leerlingen van alle soorten van scholen.	Getal der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.
	Kleine- kinder- scholen.	Werk- scholen.	Totaal.		
107.41	2,624	195	2,819	37,978	116.02
77.46	4,863	508	5,371	43,541	88.36
68.71	1,466	"	1,466	23,754	73.23
109.49	2,031	"	2,031	33,155	116.63
66.16	933	67	1,000	23,333	69.12
69.43	6,399	1,624	8,023	55,872	81.07
57.90	6,888	11,376	18,264	57,122	85.12
98.70	6,504	18	6,522	60,437	110.64
95.82	9,062	88	9,150	48,048	118.36
92.35	8,179	1,296	9,475	50,173	113.40
96.52	1,386	47	1,433	14,205	107.35
108.56	1,247	27	1,274	22,978	115.18
86.81	2,969	713	3,682	31,401	98.35
97.39	1,468	277	1,745	13,666	111.65
124.20	2,011	"	2,011	26,933	134.22
153.16	1,582	219	1,801	25,872	164.62
134.56	331	"	331	21,588	136.65
154.60	90	"	90	8,899	156.18
119.08	160	"	160	34,904	119.63
90.49	60,193	16,455	76,648	633,859	102.94

JANUARIJ 1826.

S T A A T der verdeeling van
Rijks en der verhouding van

NAMEN DER PROVINCIEËN.	GETAL GEMEENTEN OF			
	waar gemeente- scholen bestaan.	waar slechts bijkondere scholen zijn.	waar geenerhande bestaan.	waar geene scholen zijn, maar welke het onderwijs in naburige gemeenten genieten.
Noord-Brabant	174	"	"	"
Zuid-Brabant	140	152	32	3
Limburg	190	10	138	"
Gelderland	111	"	"	"
Luik	145	80	100	17
Oost-Vlaanderen	166	82	60	8
West-Vlaanderen	188	28	17	4
Henegouwen	283	87	59	3
Noord-Holland	132	"	3	2
Zuid-Holland	202	"	55	34
Zeeland	112	"	4	2
Namen	200	47	90	11
Antwerpen	145	1	4	3
Utrecht	61	"	31	21
Vriesland	82	"	64	64
Overijssel	59	"	1	"
Groningen	55	"	1	1
Drenthe	30	"	"	"
Luxemburg	292	"	25	2
TOTAAL	2767	487	684	175

de onderscheidene scholen in de gemeenten van iedere provincie des
de middelen van onderwijs tot de bevolking.

DORPEN.		BEVOLKING.			
welke van alle onderwijs verstoken zijn.	TOTAAL.	welke van scholen voorzien is.	welke geene school heeft , maar het onderwijs elders geniet.	van alle onderwijs verstoken.	TOTAAL.
"	174	326,400	926	"	327,326
29	324	475,177	1,252	16,307	492,736
138	338	260,360	"	64,008	324,368
"	111	284,266	"	"	284,266
83	325	303,815	4,822	28,919	337,556
52	308	636,224	4,283	48,651	689,158
13	233	661,867	2,808	6,359	671,034
56	429	514,379	1,177	30,689	546,245
1	135	405,171	271	487	405,929
21	257	427,865	6,495	6,302	440,662
2	116	129,360	973	1,988	132,321
79	337	172,893	2,533	24,056	199,482
1	150	317,723	1,346	216	319,285
10	92	113,879	5,034	3,482	122,395
"	146	193,398	7,256	"	200,654
1	60	156,958	"	200	157,158
"	56	157,876	79	"	157,973
"	30	56,979	"	"	56,979
23	317	* 281,272	759	9,728	291,759
509	3938	5,875,862	40,032	241,392	6,157,286

* Dit onderdeel der bevolking van Luxemburg is niet volkomen juist,
uit hoofde van de gappingen in de opgaven, die tot grondslag der berekening
hebben moeten strekken.

X N°. 22. STAAT van het getal leerlingen in steden en gemeenten eener bevolking beneden de 6000 zielen, gedurende den winter van 1826 en den zomer van 1825, over het geheele Rijk.

N A M E N der PROVINCIEËN.	GETAL leerlingen in den winter. (1826.)	GETAL leerlingen in den zomer. (1825.)	VERSCHIL tusschen deze twee opgaven.
Noord-Brabant	30,261	17,220	13,041
Zuid-Brabant	25,354	6,756	18,598
Limburg	18,656	9,488	9,168
Gelderland	27,500	15,896	11,604
Luik	16,487	9,923	6,564
Oost-Vlaanderen	27,960	9,801	18,159
West-Vlaanderen	17,396	11,572	5,824
Henegouwen	40,331	17,652	22,679
Noord-Holland	15,709	19,313	* 3,604
Zuid-Holland	20,603	18,518	2,085
Zeeland	10,265	6,158	4,107
Namen	18,519	5,442	13,077
Antwerpen	17,999	8,021	9,978
Utrecht	7,164	5,714	1,450
Vriesland	21,181	18,652	2,529
Overijssel	19,686	14,283	5,403
Groningen	16,225	14,348	1,877
Drenthe	8,771	5,781	2,990
Luxemburg	32,822	5,699	27,123
Totaal	392,889	220,237	172,652

* Alleen in deze provincie was het getal schoolgaande kinderen in den zomer grooter dan in den winter; dit is de reden, waarom dit onderscheid in een' omgekeerden zin moet beschouwd worden ten aanzien der overige.

N°. 24.

RANGSCHIKKING der provincien ten aanzien
van de meest gunstige verhouding van der-
zelver bevolking tot het getal leerlingen.

ORDER-NUMMER.	NAMEN der PROVINCIEEN.	GETAL leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.	VERSCHIL van het gemiddeld getal.
1	Drenthe	154. 60	64. 11
2	Overijssel	153. 16	62. 67
3	Groningen	134. 56	44. 07
4	Vriesland	124. 20	33. 71
5	Luxemburg	119. 08	28. 59
6	Gelderland	109. 49	19. 00
7	Namen	108. 56	18. 07
8	Noord-Brabant	107. 41	16. 92
9	Henegouwen	98. 70	8. 31
10	Utrecht	97. 39	6. 90
11	Zeeland	96. 52	6. 03
12	Noord-Holland	95. 82	5. 33
13	Zuid-Holland	92. 35	1. 86
	<i>Gemiddeld getal.</i>	90. 49	
14	Antwerpen	86. 81	3. 63
15	Zuid-Brabant	77. 46	13. 03
16	Oost-Vlaanderen	69. 43	21. 06
17	Limburg	68. 71	21. 78
18	Luik	66. 16	24. 33
19	West-Vlaanderen	57. 90	32. 59

In het getal leerlingen, hetwelk tot grondslag gestrekt heeft voor deze opgaven, is niet begrepen het getal, voortspruitende uit de kleine-kinderscholen en de zoogenaamde werkscholen.

PROVINCIE.	STEDEN en GEMEENTEN.	Stedelijk of gemeentelijk.		Van diaconen en andere gestichten van weldadigheid.	
		Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.
Noord-Brabant . . .	De 10 steden	1	150	2	438
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		1	150	2	438
Zuid-Brabant . . .	De 8 steden	2	520	8	407
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		2	520	8	407
Limburg	De 9 steden	1	166	1	20
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		1	166	1	20
Gelderland	De 15 steden	7	1,283	2	213
	Degemeenten ten plat- ten lande	2	185	"	"
		9	1,468	2	213
Luik	De 7 steden	4	948	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		4	948	"	"
	Transporteren . .	17	3,252	13	1,078

In wees- of andere godshuizen.		Ten laste van bijzondere welda- dige inrigtingen, stichtingen, enz.		Aantal armen-kin- deren besteld en on- derwezen op		Zondagscholen.		Werk- en tevens leerscholen.	
Scholen.	Scho- lieren.	Scholen*	Scho- lieren.	Stedelijke of gemeen- telijke bur- gerscholen.	Bijzon- dere burger- scholen.	Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.
6	111	3	272	209	"	"	"	"	"
"	"	2	210	2,669	1	"	"	2	36
6	111	5	482	2,878	1	"	"	2	36
2	238	11	978	250	"	2	473	3	185
"	"	32	2,077	4,367	2,908	8	933	6	318
2	238	43	3,055	4,617	2,908	10	1,406	9	503
4	168	1	100	266	"	"	"	"	"
"	"	"	"	2,780	91	"	"	"	"
4	168	1	100	3,046	91	"	"	"	"
4	171	"	"	165	"	"	"	1	120
"	"	"	"	3,809	74	"	"	"	"
4	171	"	"	3,974	74	"	"	1	120
4	114	7	547	146	6	"	"	"	"
"	"	7	382	3,751	696	2	31	"	"
4	114	14	929	3,897	702	2	31	"	"
20	802	63	4,566	18,412	3,776	12	1,437	12	659

B.

PROVINCIE.	STEDEN en GEMEENTEN.	Stedelijk of gemeentelijk.		Van diaconien en andere gestichten van weldadigheid.	
		Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.
Oost-Vlaanderen . . .	Transport . .	17	3,252	13	1,078
	De 11 steden	"	"	3	265
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		"	"	3	265
West-Vlaanderen . .	De 15 steden	3	740	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		3	740	"	"
Henegouwen . . .	De 21 steden	8	1,528	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		8	1,528	"	"
Noord-Holland . .	De 11 steden	27	8,384	9	1,947
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		27	8,384	9	1,947
Zuid-Holland . . .	De 13 steden	23	7,362	7	1,928
	Degemeenten ten plat- ten lande	1	88	"	"
		24	7,450	7	1,928
	Transporteren . . .	79	21,354	32	5,218

In wees- of andere godshuizen.		Ten laste van bijzondere welda- dige inrigtingen, stichtingen, enz.		Aantal armen-kin- deren, besteld en on- derwezen op		Zondagscholen.		Werk- en tevens leerscholen.	
Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.	Stedelijke of gemeen- telijke bar- gerscholen.	Bijzon- dere burger- scholen.	Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.
20	802	63	4,566	18,412	3,776	12	1,437	12	659
8	380	14	1,637	494	21	6	4,485	4	669
"	"	9	685	3,619	1,008	12	1,703	"	713
8	380	23	2,322	4,113	1,029	18	6,188	4	1,382
9	490	27	4,026	159	6	10	4,970	5	870
"	"	20	2,526	2,762	526	6	1,196	64	7,599
9	490	47	6,552	2,921	532	16	6,116	69	8,469
4	149	18	2,410	391	102	3	904	1	18
"	"	19	1,820	8,158	2,237	4	265	"	"
4	149	37	4,230	8,549	2,339	7	1,169	1	18
16	1,075	5	1,035	75	"	5	141	"	"
1	4	"	"	2,164	12	1	16	"	"
17	1,079	5	1,035	2,239	12	6	157	"	"
17	952	4	402	"	"	"	"	"	"
1	39	"	"	3,330	54	1	15	"	"
18	991	4	402	3,330	54	1	15	"	"
76	3,891	179	19,107	39,564	7,742	60	15,132	86	10,528

C.

PROVINCIE.	STEDEN en GEMEENTEN.	Stedelijk of gemeentelijk		Van diaconien en andere gestichten van weldadigheid.	
		Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.
	Transport . .	79	21,354	32	5,218
Zeeland	De 9 steden	3	458	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		3	458	"	"
Namen	De 5 steden	1	393	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		1	393	"	"
Antwerpen	De 4 steden	3	829	1	35
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		3	829	1	35
Utrecht	De 6 steden	"	"	7	1,668
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		"	"	7	1,668
Vriesland	De 11 steden	6	1,643	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"
		6	1,643	"	"
	Transporteren . .	92	24,677	40	6,921

In wees- of andere godshuizen.		Ten laste van bijzondere welda- dige inrigtingen, stichtingen, enz.		Aantal armen-kind- deren, besteld en on- derwezen op		Zondagscholen.		Werk- en tevens leerscholen.	
Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.	Stedelijke of gemeen- telijke bur- gerscholen.	Bijzon- dere burger- scholen.	Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.
76	3,891	179	19,107	39,564	7,742	60	15,132	86	10,528
2	218	1	16	44	"	2	125	"	"
"	"	"	"	1,232	"	"	"	"	"
2	218	1	16	1,276	"	2	125	"	"
1	89	4	727	140	"	1	340	"	"
"	"	2	267	4,920	768	"	"	2	27
1	89	6	994	5,060	768	1	340	2	27
6	139	10	801	11	36	"	"	"	"
"	"	7	396	2,580	13	"	"	"	"
6	139	17	1,197	2,591	49	"	"	"	"
4	184	3	749	98	"	"	"	"	"
"	"	"	"	977	"	4	99	"	"
4	184	3	749	1,075	"	4	99	"	"
5	236	"	"	95	11	2	156	"	"
"	"	"	"	1,901	"	1	12	"	"
5	236	"	"	1,996	11	3	168	"	"
94	4,757	206	22,063	51,562	8,570	70	15,864	88	10,555

D.

PROVINCIE.	STEDEN en GEMEENTEN.	Stedelijk of gemeentelijk.		Van diaconien en andere gestichten van weldadigheid.		In wees- of andere godshuizen.		Ten laste van bijzondere welda- dige instellingen, stichtingen, enz.		Aantal armen-kind- deren besteld en on- derwezen op		Zondagscholen.		Werk- en tevens leerscholen.	
		Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.	Stedelijke of gemeen- telijke bur- gerscholen.	Bijzon- dere burger- scholen.	Scholen.	Scho- lieren.	Scholen.	Scho- lieren.
	Transport . . .	92	24,677	40	6,921	94	4,757	206	22,063	51,562	8,570	70	15,864	88	10,555
Overijssel . . .	De 3 steden	3	955	"	"	2	92	"	"	"	"	"	"	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"	"	"	"	"	1,515	"	"	"	"	"
		3	955	"	"	2	92	"	"	1,515	"	"	"	"	"
Groningen . . .	De stad Groningen , Degemeenten ten plat- ten lande	2	852	2	443	4	205	1	56	"	"	"	"	"	"
		"	"	"	"	"	"	"	"	1,765	27	"	"	"	"
		2	852	2	443	4	205	1	56	1,765	27	"	"	"	"
Drenthe	De 3 steden	"	"	"	"	"	"	1	124	63	"	"	"	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"	"	"	"	"	511	"	"	"	"	"
		"	"	"	"	"	"	1	124	574	"	"	"	"	"
Luxemburg . . .	De 18 steden	1	206	"	"	"	"	3	347	863	"	"	"	"	"
	Degemeenten ten plat- ten lande	"	"	"	"	"	"	1	6	4,232	"	"	"	"	"
		1	206	"	"	"	"	4	353	5,095	"	"	"	"	"
	Maakt uit te zamen .	98	26,690	42	7,364	100	5,054	212	22,596	60,511	8,597	70	15,864	88	10,555

N°. 25.

RANGSCHIKKING der provincien volgens
de meest gunstige verhouding tusschen de
bevolking en het getal leerlingen, daaronder
begrepen die der kleine-kinderscholen en
de werkscholen.

ORDER-NUMMER.	NAMEN der PROVINCIE.	GETAL der leerlingen op eene bevolking van 1000 zielen.	VERSCHIL met het gemiddeld getal.
1	Overijssel	164. 62	61. 68
2	Drenthe	156. 18	53. 24
3	Groningen	136. 65	33. 71
4	Vriesland	134. 22	31. 28
5	Luxemburg	119. 63	16. 69
6	Noord-Holland	118. 36	15. 42
7	Gelderland	116. 63	13. 69
8	Noord-Brabant	116. 02	13. 08
9	Namen	115. 18	12. 24
10	Zuid-Holland	113. 40	10. 46
11	Utrecht	111. 65	8. 71
12	Henegouwen	110. 64	7. 60
13	Zeeland	107. 35	4. 41
	<i>Gemiddeld getal.</i>	102. 94	
14	Antwerpen	98. 35	4. 59
15	Zuid-Brabant	88. 36	14. 58
16	West-Vlaanderen . . .	85. 12	17. 42
17	Oost-Vlaanderen . . .	81. 07	21. 87
18	Limburg	73. 23	29. 71
19	Luik	69. 12	33. 82

N°. 26. *GETAL der leerlingen op de collegien of latijnsche scholen der onderscheidene provincien.*

SCHOOLJAAR
1825 - 1826.

NAMEN der PROVINCIEEN.	GETAL der leerlingen op de collegien of latijnsche scholen.	AANMERKINGEN.
Noord-Brabant . . .	420	Dese tabel bevat slechts de gymnasien, welke openbare en gemeentelijke scholen zijn. De getallen der 19 eerste tabellen bevatten tevens leerlingen van bijzondere scholen, waar latijn geleerd wordt.
Zuid-Brabant . . .	779	
Limburg	782	
Gelderland	172	
Luik	634	
Oost-Vlaanderen . .	274	Eenige geringe verschillen, welke daarenboven overig zijn, moeten daaraan worden toegeschreven, dat de berigten op onderscheidene tijden zijn ingewonnen, en wel die op de 19 eerste tabellen door de Heeren Gouverneurs, en die van deze tegenwoordige tabellen door de Heeren Inspecteurs van de collegien en latijnsche scholen.
West-Vlaanderen . .	256	
Henegouwen	1,263	
Noord-Holland . . .	221	
Zuid-Holland	235	
Zeeland	37	
Namen	435	
Antwerpen	570	
Utrecht	119	
Vriesland	121	
Overijssel	113	
Groningen	84	
Drenthe	28	
Luxemburg	505	
Totaal getal . . .	7,048	

Noordelijke provincien : 1,550

Zuidelijke provincien : 5,498

Totaal 7,048.

N°. 27. STAAT van het getal der studenten, ingeschreven
op den 1sten November 1825 bij de onderschei-
dene faculteiten van iedere hoogeschool.

HOOGE- SCHOLEN.	God- geleerd- heid.	Rechts- geleerd- heid.	Genees- kunde.	Wis- en natuur- kunde.	Wija- begeerte en letteren.	Totaal.
Leyden . .	96	113	56	4	184	453
Utrecht . .	134	115	18	23	166	456
Groningen.	95	77	34	17	91	314
Leuven * . .	"	164	77	68	280	589
Luik. . . .	"	182	86	69	124	461
Gend . . .	"	156	103	45	59	363

2,636

In 1824 2,275

Meer alzoo in 1825 361

AANMERKING.

Op het athenaeum te *Deventer* was het getal der studenten
bij den aanvang van het academie-jaar 30, te *Franeker* 40,
te *Amsterdam*

* Onder het getal studenten in de faculteit der letteren
zijn begrepen 150 kweekelingen, op dat tijdstip in het
Collegium philosophicum opgenomen.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1826.

LAGER ONDERWIJS.

In den loop van 1826 werden door Zijne Majesteit in het belang van het onderwijs eenige bepalingen vastgesteld van meer algemeen aard, welke het van belang is, in de eerste plaats aan U Edel Mogenden te doen kennen.

Bij besluiten des Konings van 18 Maart 1826, n°. 141, en 1 October 1826, n°. 51, werd de grond gelegd tot meerdere uitbreiding der Rijks lagere scholen, welke als modelscholen vroeger werden opgericht binnen vijftien der voornaamste steden van de Zuidelijke provincien. Op deze scholen zullen voortaan een zeker aantal jonge lieden voor den onderwijzers-stand worden gevormd en opgeleid. Daarenboven zullen bij deze rijks-inrigtingen gevoegd worden modelscholen voor meisjes, voor zoo veel de plaatselijke omstandigheden die toevoeging zullen gedoogen.

Van de laatstgenoemde uitbreiding dezer scholen, welke, met uitzondering van die van *IJperen*, welke door toevallige omstandigheden is opgehouden, tot dus verre volkomen

aan het doel harer aanvankelijke oprigting hebben beantwoord, mag men zich voortaan voor de verbetering van het vrouwelijk onderwijs voordeelige uitkomsten beloven.

Uit kracht van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1826, n°. 198, is bij het Amortisatie-Syndicaat geopend een crediet van f 100,000, om daaruit aan de gemeenten, die genoegzamen waarborg voor de teruggave kunnen stellen, tegen betaling van eenen voor de wederzijdsche belanghebbenden billijken interest, voorschotten te doen tot het aanbouwen van schoolhuizen. Dat besluit heeft aanvankelijk reeds gewenschte uitkomsten opgeleverd, en men mag met grond verwachten, dat in een volgend jaar een aanzienlijk getal gemeenten van het aan de hand gegeven middel, ter bekoming van de gelden, die zij ten behoeve van het onderwijs kunnen noodig hebben, zullen gebruik maken.

Onder de hinderpalen, welke de snelle verbetering van het schoolwezen nog steeds op vele plaatsen blijven beletten, is het gebrek aan een genoegzaam getal bekwame en geschikte onderwijzers en onderwijzeressen. Men is daarom blijven voortgaan met het aanwenden van gepaste middelen om het getal der kundige onderwijzers meer en meer te vergrooten.

Als een der hulpmiddelen, ter bereiking van dat doel, is in vroegere verslagen niet ten onrechte met lof melding gemaakt van de onderwijskundige lessen, welke gegeven worden in genoegzaam al de hoofdplaatsen van de Zuidelijke provincien. De berigten over 1826, wegens den afloop dier lessen, tot welke het grootste gedeelte der onderwijzers uit de provincie beurtelings worden toegelaten, hebben op nieuw het bewijs opgeleverd, dat de toelagen, welke tot het houden van dezelve worden verstrekt, met geen meerder nut voor het onderwijs zouden kunnen besteed worden. Volgens die berigten, hebben de scholen, bestuurd door onderwijzers, die aan die lessen hebben deel genomen, wederom merkbare verbeteringen ondergaan.

Als een ander gepast middel, tot bereiking van hetzelfde oogmerk, verdient op nieuw gewag te worden gemaakt van de schoolonderwijzers-gezelschappen.

Deze gezelschappen worden, onder de leiding van ijverige schoolopzieners, werkelijke oefenscholen. In 1826 is het getal dezer nuttige inrigtingen reeds aangegroeid tot 336, gezamenlijk tellende 4939 leden.

Uit al de provincien zijn gunstige berigten ingekomen wegens het nut, dat deze instellingen stichten, zoo door de verspreiding van meerdere kundigheden als door de algemeenmaking van eene betere leerwijze. Het laat zich aanzien, dat er wel haast geen schooldistrict meer zijn zal, waar deze gezelschappen niet geregeld in werking zijn.

Te *Brussel* en te *Luik* zijn op denzelfden voet onderwijzeressen-gezelschappen tot stand gekomen.

Op de Rijks-kweekscholen te *Haarlem* en *Lier* worden bij voortdurend een aanzienlijk getal jonge lieden voor den onderwijzersstand opgeleid en gevormd. Op deze scholen maakt men die jonge lieden bekend met de beste leerwijze en leermiddelen, zoodat de kweekelingen bij het verlaten dier scholen als nuttige onderwijzers kunnen optreden. Door derzelver plaatsing als zoodanig ziet men het getal der goede scholen jaarlijks allengs vermeerderen.

Een tweede hinderpaal, welke de algemeenmaking van het verbeterd onderwijs nog blijft in den weg staan, is de ontoereikendheid van het inkomen der onderwijzers. Op vele plaatsen zijn de toelagen uit de gemeente-kassen onbeduidend. De onderwijzer moet zich vergenoegen met de veelal geringe opbrengst der schoolgelden, en, daarin geen genoegzaam bestaan vindende, blijft hij voortleven in kommerlijke omstandigheden. In stede van zich uitsluitend met lust en ijver onledig te houden met de belangen van zijn beroep, moet hij soms, ten nadeele van het onderwijs der jeugd, naar eenig ander middel omzien, om zijn bestaan eenigermate te verbeteren. Intusschen is het een der eerste pligten van de plaatselijke besturen om in de behoeften

van het openbaar onderwijs naar behooren te voorzien. Het is waar, vele gemeenten ten platten lande ontbreekt het aan genoegzame middelen. Het gouvernement is daarom blijven voortgaan met zoodanige gemeenten te gemoet te komen, door het verstrekken aan dezelve van eenige jaarlijksche toelagen als jaarwedden voor den onderwijzer. Edoch er valt op te merken, dat de toelagen, welke tot dus verre uit 's Rijks kas tot dat einde worden afgezonderd, op verre na niet toereiken ter voorziening in al de behoeften van dien aard.

Het gouvernement heeft bij herhaling op dat belangrijk onderwerp de aandacht gevestigd der gewestelijke besturen, en het heeft met genoegen ontwaard, dat die aanmaningen, door de belangstelling van gedeputeerde Staten in sommige provincien reeds voordeelige uitkomsten hebben opgeleverd.

Behalve het nog bestaande gebrek aan een genoegzaam getal bekwame onderwijzers en onderwijzeressen, en de ongenoegzaamheid der middelen voor veler onderhoud, wordt de algemeene invoering van het verbeterd onderwijs nog belet door het gemis van behoorlijke schoollocalen. Vele verbeteringen zijn ook in dat opzigt reeds tot stand gekomen, doch veel valt er nog te verbeteren overig. Als aanwinsten, verkregen in 1826, mag genoemd worden het tot stand brengen van acht nieuwe schoolhuizen in *Noord-Brabant* en het herstellen of verbeteren in die provincie van tien schoolvertrekken. De stichting of vernieuwing van twintig schoolhuizen in *Zuid-Brabant*, ongerekend een dertiental verbeterde vertrekken. Het bouwen van niet minder dan veertig nieuwe scholen binnen de provincie *Limburg*. De stichting van drie nieuwe localen in *Gelderland* en de vernieuwing in dat gewest van achttien gemeentelijke schoolvertrekken. De tot stand bringing van een paar nieuwe localen in de provincie *Luik*. Het bouwen van dertien nieuwe localen in *Oost-Vlaanderen*. Het bouwen van zeventien nieuwe localen in *West-Vlaanderen*.

De vernieuwing van zes en twintig gemeentelijke localen in *Henegouwen*. De stichting van elf nieuwe localen in *Zuid-Holland*. De stichting van dertien nieuwe localen en de verbetering van een en twintig vertrekken in *Noord-Holland*. De stichting van drie nieuwe en de herbouwing van negen schoollocalen in *Zeeland*. Het bouwen van acht nieuwe localen in de provincie *Namen*. De tot standbrenging of verbouwing van twee en dertig gemeentelijke localen in de provincie *Antwerpen*. De vernieuwing van elf schoolvertrekken en vier schoolhuizen in de provincie *Utrecht*. De verbetering der localen binnen zes gemeenten van *Friesland*. De vernieuwing van negen localen in *Overijssel* en de tot standbrenging van goede schoollocalen binnen twee en dertig gemeenten van het Groot-Hertogdom *Luxemburg*.

Deze verbeteringen zijn voor een gedeelte het gevolg van geldelijke ondersteuning, verleend uit 's Rijks kas; doch men moet erkennen, dat daartoe voornamelijk is bijgedragen geworden door de gemeenten zelve, en gedeeltelijk ook uit de provinciale fondsen.

Men heeft het niet onbelangrijk geoordeeld, bij dit verslag te voegen tabellarische opgaven van de uitgaven, die ten behoeve van het lager onderwijs over 1826 gedaan zijn, zoo uit 's Rijks kas als uit de provinciale en gemeentelijke kassen, vooral ook ten einde met juistheid te doen kennen de geldelijke ondersteuning, die aan het onderwijs te beurt vallen in de onderscheidene provincien.

De tabel A bevat eene volledige opgave van de sommen welke uit 's Rijks kas zijn verstrekt, zoo aan gewone als aan buitengewone uitgaven. De tabel B wijst aan de subsidien, die verleend zijn geworden door sommige provincien, en de tabel C doet het bedrag kennen der gelden, welke in elke provincie besteed zijn uit de gemeentekassen.

De vergelijking van eerstgemelde tabel met eene soortgelijke opgave over het jaar 1824, dat de gewone Rijks-uitgaven

ten behoefte van het lager onderwijs, sedert de twee laatste jaren, zijn vermeerderd met ruim *f* 40,000. Deze vermeerdering is hoofdzakelijk het gevolg van de toekenning van nieuwe onderwijzers-jaarwedden aan min vermogende gemeenten.

Eene vergelijking van de tabel B met den staat der sommen, welke, volgens het verslag van 1824, over dat jaar en over 1823 op de provinciale begrotingen zijn gebragt, kan tot bewijs strekken van de voortgaande belangstelling van sommige gewestelijke besturen in den voortgang en den bloei van het schoolwezen.

Mogt het voorbeeld door die besturen ook andere aansporen, om de belangen van het volksonderwijs meer en meer te behartigen.

De tabel C is geschikt om te doen kennen het bedrag en de mate der plaatselijke ondersteuning, die in onderscheidene provincien aan het onderwijs te beurt vallen, in verhouding tot hare bevolking.

Belangrijke bijzonderheden, deze of gene provincie betreffende, vallen over het jaar 1826 niet op te noemen. Men oordeelt het echter niet ongepast, met korte woorden te vermelden hetgeen omtrent elke provincie het meest aanteekenswaardig is voorgekomen.

In *Noord-Brabant* mogt men over het algemeen in de verbetering van het schoolwezen eenige meerdere belangstelling bespeuren.

Onderscheidene gemeente-besturen hebben zich beijverd, de schoolvertrekken te voorzien van de meubelen, welke vereischt worden tot het geven van gelijktijdig en klassicaal onderwijs. Binnen *'s Hertogenbosch* kwam eene stedelijke armenschool tot stand, op welke thans 400 kinderen uit de behoeftige klasse behoorlijk onderwijs ontvangen.

Het provinciaal bestuur van *Zuid-Brabant* heeft de belangen van het onderwijs met veel ijver blijven behartigen. Door de zorg van dat bestuur hebben vele gemeenten hunne

jaarijksche geldelijke bijdragen ten behoeve van het schoolwezen, op nieuw verhoogd; terwijl de provincie hare geldelijke hulp sedert de twee laatste jaren heeft verdubbeld. Ook het stedelijk bestuur van *Brussel* heeft bewijzen gegeven van bereidvaardigheid om tot verbetering van het volksonderwijs mede te werken. Getuige hiervan de oprigting en opening eener tweede stedelijke armenschool, welker tot stand brenging allezins wenschelijk was. Er blijven toch in die stad nog steeds een groot aantal armenkinderen, die van alle onderwijs verstoken zijn. Van eene andere zijde zijn pogingen in het werk gesteld, om de stad *Brussel* te voorzien van welingerigte kleine kinderscholen of bewaarplaatsen van zeer jonge kinderen uit den behoeftigen stand, aan hoedanige inrigtingen er binnen die stad groote behoefte was.

Van de verbeteringen binnen de provincie *Limburg*, gedurende het jaar 1826, aan het schoolwezen te beurt gevallen, mag met lof worden melding gemaakt. In die provincie wordt inzonderheid met ijver gewerkt aan de vernieuwing en stichting van goede schoolgebouwen, zoo als uit de hiervoren gedane opgave reeds is gebleken.

Vele gemeente-besturen hebben bovendien gezorgd voor de verbetering van het bestaan der openbare onderwijzers, eene zorg allezins prijzenswaardig, uit aanmerking van de noodzakelijkheid, dat de onderwijzers, om met vrucht werkzaam te kunnen zijn, behooren te kunnen staat maken op een toereikend inkomen.

Gedeputeerde Staten hebben het besluit genomen, om ook van hunne zijde het volgend jaar uit de provinciale fondsen eene ruimere bijdrage ten behoeve van het onderwijs te leveren. Van dien maatregel mag men zich veel goeds beloven, even als van de door Hun Edel Groot Achtbaren tevens gedane aansporingen van de gemeenten, die in de behartiging der belangen van het schoolwezen tot dus verre zijn nalatig gebleven.

In *Gelderland* zijn de Staten van het gewest blijven

voortgaan met het verstrekken van aanzienlijke toelagen uit de provinciale fondsen tot de oprigting van nieuwe, of de verbetering van reeds bestaande schoollocalen. Het laat zich aanzien, dat, wanneer hiermede op denzelfden voet wordt voortgegaan, deze provincie in dit opzicht binnen korten tijd weinig meer te wenschen zal overlaten. Uit de provinciale kas werd in 1826 mede een aanzienlijk aantal scholen voorzien van behoorlijke meubelen; terwijl diezelfde kas mede gestrekt heeft ter tegemoetkoming in het onderhoud van weinig bemiddelde onderwijzers.

In de provincie *Luik* is de voortgang van het onderwijs minder merkbaar geweest.

Een groot aantal landelijke gemeenten dezer provincie is weinig bemiddeld. Hieruit laat het zich gedeeltelijk verklaren, dat, even als in vorige jaren, de geldelijke opofferingen van die zijde gering waren. De ijver der schoolopzieners van dit gewest vindt in dezen staat van zaken een' grooten hinderpaal. Het ware te wenschen, dat, even als in andere provincien, zoo ook alhier op de provinciale fondsen eenige gelden ten behoeve van het onderwijs konden worden afgezonderd. Niet minder ware het te wenschen, dat er pogingen konden worden gedaan, om de gelden op de gemeente-begrootingen, ten behoeve van het onderwijs, te vermeerderen. Zulks verdient de bijzondere aandacht van het provinciaal bestuur. Binnen de stad *Luik* maakt het volks-onderwijs voortgangen. De aldaar tot stand gebragte stedelijke vrijscholen zijn, sedert het vorig jaar, aanmerkelijk verbeterd.

Het gewestelijk bestuur van *Oostvlaanderen* heeft, gedurende het jaar 1826, in het belang van het schoolwezen, onderscheidene gepaste maatregelen genomen, waarvan men het tot stand komen van heilzame verbeteringen mag verwachten. Ter ondersteuning van die maatregelen, is de provinciale schoolcommissie van hare zijde bedacht geweest op het doen samenstellen en uitgeven van geschikte schoolboeken. Door deze zorg heeft die commissie aanvan-

kelijk helpen voorzien in eene voornamte behoefte. Over het algemeen mag men de gegronde hoop voeden, dat de vroegere achterlijke staat van het onderwijs in deze provincie hoe langer zoo meer door eenen meer gunstigen stand van zaken zal vervangen worden. Van de zijde der gemeente-besturen bespeurde men reeds meerdere belangstelling in de verbetering van het schoolwezen. Een dertigtal gemeenten hebben autorisatie verzocht, om een deel van hare beschikbare fondsen te mogen besteden tot den opbouw van schoollocalen of tot het aankopen van de noodige schoolmeubelen. In twintig andere gemeenten werd het inkomen der onderwijzers verbeterd.

Het stedelijk bestuur van *Gend* heeft voorbereidende maatregelen genomen, om aldaar een volgend jaar behoorlijke armenscholen tot stand te brengen.

In *West-Vlaanderen* zijn vorderingen gemaakt in het onafgebroken schoolhouden, eene verbetering waarvan met lof verdient te worden melding gemaakt, vooral ook omdat dezelve het bewijs oplevert, dat de gemeenten meer en meer helpen voorzien in het bestaan der onderwijzers. Intusschen is het te bejammeren, dat nog meerdere bijdragen, welke de gemeenten voor het lager onderwijs, blijkens hare begrootingen, bestemd hadden, die bestemming niet hebben bereikt. Overigens is de commissie van onderwijs blijven voortgaan met de verspreiding van betere schoolboeken, een maatregel, welke aan het onderwijs zeer bevorderlijk is, doch welke nog nadrukkelijk verdient te worden voortgezet.

De provincie *Henegouwen*, die zich sedert den aanvang der schoolverbeteringen zoo loffelijk heeft onderscheiden, is ook in 1826 met het maken van vorderingen blijven voortgaan.

Nadrukkelijke en gepaste aanschrijvingen van het gewestelijk bestuur hebben daartoe niet weinig bijgedragen, inzonderheid ook de bepaling van heeren Gedeputeerde Staten, dat op alle lagere scholen jaarlijks ten minste ge-

urende tien maanden zal worden schoolgehouden, en de aanmaningen van den Gouverneur aan de plaatselijke besturen om bij het opmaken hunner begrootingen bedacht te zijn op de behoeften van het onderwijs.

Door de zorg van het provinciaal bestuur worden mede aanzienlijke vorderingen gemaakt in de verbetering van het onderwijs der armen. In vijf gemeenten zag men afzonderlijke armenscholen tot stand komen, en in een aantal andere werd het onderwijs der behoeftige klasse beter geregeld.

In *Zuid-Holland* gaat men voort met eenige schoolinrigtingen te verbeteren en in de nog bestaande behoeften te voorzien.

Lof verdient het bestuur van 's *Gravenhage* wegens het beramen van allezins gepaste maatregelen ter voorziening in het onderwijs der armen-kinderen. Te *Rotterdam* heeft het onderwijs gewonnen door de invoering van een nieuw stedelijk schoolreglement, ingerigt naar de tegenwoordige behoeften. De binnen die stad bestaande kweekscholen van onderwijzers gaan ijverig voort met het vormen van bekwame jongelingen.

Het in *Zuid-Holland* opgerigte fonds voor weduwen en nagelatene kinderen van onderwijzers blijft aan het oogmerk beantwoorden. Het ware wenschelijk, dat ook in andere gewesten zoodanige fondsen tot stand kwamen.

De in 1825 in *Noord-Holland* begonnen algemeene verbetering der schoollocalen werd in het jaar 1826 met ijver voortgezet, door opofferingen, zoo wel uit de provinciale als uit de gemeentelijke kassen.

De stads armen- en tusschenscholen te *Amsterdam*, hoewel een aantal van 4500 à 5000 leerlingen bevattende, zijn nog niet toereikend voor de behoefte dier stad. Men denkt er ernstig over, om het aantal dier scholen te vermeerderen, doch de uitvoering van dit voornemen vindt zwarigheid, bijzonder ook wegens het gemis van geschikte localen.

Ofschoon het uit de provincie *Zeeland* niet blijkt van verbeteringen van bijzonderen aard, heeft het schoolwezen echter ook in dat gewest over het algemeen vorderingen gemaakt.

Het onderwijs der armen-kinderen heeft vooral de aandacht der schoolopzieners tot zich getrokken. Men mag van hunne bemoeijingen ten deze, met grond, voordeelige uitkomsten verwachten. De in deze provincie gevestigde weduwen-beurs neemt steeds in aantal van deelnemers toe.

Mogt in het vorig verslag met lof melding worden gemaakt van het in *Namen* opgericht genootschap tot aanmoediging van het lager onderwijs, thans kan men de verzekering geven, dat de pogingen van dat genootschap reeds aanzienlijke voordeelen hebben opgeleverd. Door de bemoeijingen dezer maatschappij en de tusschenkomst der schoolopzieners, is reeds een groot getal scholen voorzien geworden van geschikte leerboeken en andere hulpmiddelen.

Hierdoor wordt in eene der behoeften voorzien, welke den voortgang van het verbeterd onderwijs in *Namen* zeer in den weg stond. Mogt even zoo kunnen en worden te gemoet gekomen in de verbetering van het bestaan der onderwijzers, dan ware het te verwachten, dat ook in de provincie *Namen* het onderwijs weldra aanzienlijke vorderingen zoude maken.

Het is opmerkelijk, dat een zoo groot gedeelte der gelden, welke op de gemeente-begrootingen waren gebragt ten behoeve van het onderwijs, daartoe niet zijn besteed, en tot andere einden schijnen te zijn gebruikt. Deze provincie geeft ook geenerhande toelage voor het onderwijs uit de provinciale opcenten.

Het is te hopen, dat in beiderlei opzigt, door de zorg en belangstelling van het provinciaal bestuur, verandering zal komen.

In *Antwerpen* maakt het onderwijs over het geheel aanzienlijke vorderingen. Het laat zich aanzien, dat al de landelijke gemeenten in die provincie, weldra van behoor-

lijke scholen zullen voorzien zijn. In de steden zijn mede vele bijzondere scholen aanmerkelijk verbeterd. Het ware te wenschen, dat de stedelijke armenscholen, vooral te *Antwerpen*, door de zorg van het bestuur, meerdere uitbreiding ontvingen.

Het provinciaal bestuur van *Utrecht* is blijven voortgaan met zoo veel mogelijk te voorzien in de materiële behoeften van het onderwijs ten platten lande; sedert 1824 zijn tot dat einde uit de provinciale kas aanmerkelijke sommen besteed.

De ziekte, die in 1826 in *Friesland* gewoed heeft, kon niet wel anders dan nadeelige gevolgen voor het onderwijs opleveren. In vele scholen moest het onderwijs, wegens de ziekte van den onderwijzer, worden gestaakt. In andere daalde het getal der leerlingen tot beneden de helft.

De commissie van onderwijs verloor een werkzaam medelid in den heer *H. W. C. A. Visser*, een der grondigste kenners en der ijverigste bevorderaars van het verbeterd lager onderwijs. Hij werd mede het slagtoffer der heerschende ziekte.

In de provincie *Overijssel* heeft men te *Zwolle* belangrijke verbeteringen tot stand gebracht in het onderwijs der armen-kinderen.

Op stads-kosten is daartoe een nieuw ruim lokaal gebouwd. Ook is te *Enschede* zoodanig nieuw lokaal voor eene tweede stadsschool tot stand gekomen.

Er is alle nitziht, dat de schade, welke door den jongsten zeevloed aan onderscheidene schoolgebouwen is toegebracht, weldra geheel zal zijn hersteld.

Dat het onderwijs in *Groningen*, gedurende het jaar 1826, ten gevolge der gewoed hebbende ziekte, meer achteruit dan vooruit is gegaan, zal naauwelijks behoeven te worden aangemerkt.

Dit geldt echter inzonderheid de stad *Groningen*. In die stad werden de lagere scholen gewoonlijk bezocht door 4000 leerlingen. Dat getal was in den herfst van 1826 verminderd op 800.

Omtrent het onderwijs binnen de provincie *Drenthe* kunnen over 1826 geene belangrijke bijzonderheden worden opgegeven; doch er valt aan te merken, dat de gemeentelijke scholen van dat gewest, meestal, in goeden staat zijn en bezet door geschikte onderwijzers. Het vroeger opgerigte fonds voor onderwijzers-weduwen blijft aan het oogmerk beantwoorden.

In het Groot-Hertogdom *Luxemburg* is de provinciale school-commissie met veel ijver werkzaam gebleven.

Door hare aanhoudende pogingen worden de moeilijkheden, die de verbetering van het onderwijs in deze provincie beletteden, langzamerhand uit den weg geruimd. Als eene belangrijke verbetering mag worden genoemd de verspreiding van meer geschikte en eenparige schoolboeken. Ook verdient de school-commissie lof wegens hare pogingen ter bevordering van het onafgebroken schoolhouden, in welk opzicht er niet te min nog zeer veel te verbeteren overblijft.

LATIJSCHESCHOLEN, ATHENAEA EN COLLEGIEN.

Het gewigtigste in 1826, bij de gymnasien ingevoerd, is de verbeterde inrigting van het onderwijs der *wiskunde*.

Dit onderwijs was er, indien men eenige voorname dier gestichten uitzondert, bijzonder in de Zuidelijke provincien, in eenen min of meer gebrekkigen staat gebleven. De oorzaak hiervan was te zoeken, deels in bekrompen meening van sommigen, dat de wiskunde in de gymnasien niet te huis behoorde, dat aldaar niets anders behoefde geleerd te worden dan de oude letteren en hetgeen daartoe onmiddellijk betrekking heeft, deels in het ongenoegzame der stedelijke toelage ter bezoldiging van den onderwijzer voor het vak.

Het onderwijs der wiskunde is intusschen onmisbaar in ieder gesticht, bestemd tot hoogere opleiding van jonge-

lingen uit den beschaafden stand, want die wetenschap bekleedt eene voorname plaats op den trap, waartoe de toestand der maatschappij thans geklommen is. Daarenboven heeft hare beoefening de algemeene strekking om het oordeel naar vaste regelen te doen werken, om het verstand op te scherpen en voor alle verdere oefening, en dus ook die der oude letteren, meer vatbaar te maken. De gymnasien zouden derhalve aan hunne bestemming onvolledig beantwoorden; zij zouden geen' gelijken tred met den algemeenen voortgang der beschaving houden, indien er de wiskunde niet bepaaldelijk een deel van het onderwijs uitmaakte.

Bij een Koninklijk besluit van September 1826 is, uit dien hoofde, haar geregeld onderwijs, zoo wel in de gymnasien als verder aan de hoogeschoolen, nader bepaald en verbindend gemaakt. Die maatregel is aanvankelijk reeds vrij algemeen van goed gevolg geweest. Bij eenige gymnasien hebben gewone leeraars zich, voor eenige verhooging hunner jaarwedde, met het onderwijs der wiskunde belast; bij andere zijn er afzonderlijke leeraars voor aangesteld. De meeste plaatselijke besturen hebben, tot dat einde, gewilliglijk eene nieuwe toelage verleend; zij strekken hierin tot voorbeelden voor die enkele plaatselijke besturen, welke tot nog toe zoodanige toelagen niet hebben toegestaan, en dus oorzaak zijn; dat het wiskundig onderwijs nog op den ouden gebrekkigen voet blijft, of wel, dat de leeraars, die er zich voorloopig mede belast hebben, voor dien vermeerderden arbeid tot nog toe onbeloond zijn gebleven.

Er was nog een voornaam vak, welks geregelde behandeling meer algemeen in de gymnasien behoorde ingevoerd te worden: het was de algemeene geschiedenis. Eene gepaste handleiding, sedert jaren verlangd, zal thans het middel aan de hand geven om in de behoefte ten deze te voorzien.

Voor oude, zoo wel als voor nieuwe, aardrijkskunde

zijn de noodige handleidingen voorhanden; in de gymnasien wordt er goed gebruik van gemaakt. Het onderwijs in de oude letteren gaat inmiddels in de meeste gymnasien voorwaarts, ook de evengemelde vakken bieden hiertoe de behulpzame hand.

De leervakken der delfstofkunde en metaalbereiding worden aanhoudend, bij het athenaeum te *Namen*, met meer en meer gelukkig gevolg onderwezen en met toemendenden ijver bijgewoond, niet alleen door de kweekelingen, maar zelfs nog meer door de militairen, artsenijmengers, smederijbezitters en de beambten van den waterstaat.

Uit hoofde van den afstand van het athenaeum, heeft men geoordeeld, dat het doelmatig zoude zijn eenige kleinere collegien in het Groot-Hertogdom *Luxemburg* op te rigten. Het is uit overweging dezer beweegreden, dat men zulks toegestaan heeft voor *Echternach*, *Virton* en *Bouillon*; zij zijn echter slechts zwak en kwijnende. Evenwel zijn de ingezetenen er op gesteld, voornamelijk die dezer beide laatste steden, omdat zij onder het voormalig bestuur een collegie bezaten.

Ook de provincie *Namen* bezit niet meer dan deszelfs athenaeum; om deze reden heeft men mede de oprigting van een collegie te *Dinant* toegestaan, alwaar er voormaals een werd gevonden. Het is te hopen, dat de ijver en aanhoudende pogingen der bestuurders van *Dinant* slagen zullen, om hetzelfde te doen bloeijen.

De lessen in de Nederlandsche taal worden, in de groote inrigtingen, aanhoudend met vlijt en in de kleinere collegien der Waalsche provincien, zoo veel zulks mogelijk is, bezocht.

Het gebruik der landtaal zal in het Vlaamsch gedeelte des Rijks over twee jaren algemeen zijn ingevoerd, door het stiptelijk opvolgen van den vastgestelden maatregel, om dat gebruik met ieder nieuw schooljaar tot eene hoogere klasse over te brengen.

Het getal leerlingen is over het algemeen meer toedan afgenomen. Het voortdurend goed zedelijk gedrag der leeraars, hunne zorg voor de goede orde en tucht

zal, zoo wel als hun ijver in het onderwijzen, hun meer en meer het vertrouwen der ouders doen verwerven en den bloei der gymnasia verzeeken.

HOOGESCHOLEN.

De staat van het hooger onderwijs was, in den afge-loopen jaarkring, over het geheel voldoende.

De regering is blijven voortgaan, daaraan aanmoediging te verleenen, hetzelfde uit te breiden, en, waar het noodig scheen, met nieuwe veerkracht toe te rusten.

Onder de verordeningen, welke met dit laatste oogmerk gedurende het jaar 1826 werden ingevoerd, mag Zijner Majesteits besluit van 14 Maart 1826 worden opgenoemd, door hetwelk eenige onderscheidingen bij de academische graden zijn vastgesteld. De maatregel bestond reeds grootendeels bij de Zuidelijke hoogeschole, en was aldaar niet zonder vrucht gebleven. Men heeft reden om te hopen, dat ook elders de ijver der studerende jongelingschap daardoor zal worden aangewakkerd.

Reeds sedert lang had de kwijnende toestand der wiskundige studien, ook op de hoogeschole, de aandacht der regering tot zich getrokken. De oorzaken dezer kwijning stonden in een naauw verband met de geringheid van den ijver, waarmede deze studien op de gymnasia werden beoefend. Uiterst beperkt waren doorgaans de voorbereidende kundigheden, met welke vele kweekelingen, bij hunne aankomst op de hoogeschole, in deze takken van wetenschap bleken toegerust te zijn. Bij sommige ging hetzelfde zoo ver, dat zij de eerste beginselen der cijferkunst niet verstonden.

Hierboven is reeds gezegd, dat, om dit gebrek tegen te gaan, is uitgevaardigd Zijner Majesteits besluit van 9 September 1826, n°. 144. Het moet als de grondslag beschouwd worden van de verbetering, welke in de wiskundige studien in ons vaderland kan en behoort te worden

bewerkt, en (zoo veel de korthed des tijds zulks toelaat te beoordeelen) is hetzelfde, benevens de maatregelen, welke daarmede in verband staan, wel geschikt, om de beoefening der wiskundige wetenschappen bij de instellingen van hooger onderwijs krachtig te bevorderen.

Bij het voorgaande verslag werd kennis gegeven van Zijner Majesteits besluit van 13 Mei 1825, n°. 27, waarbij bepaald is, dat op iedere hoogeschool onderwijs zou worden gegeven in de schei- en werktuigkunde, toegepast op de nuttige kunsten.

Op de eene plaats heeft dit onderwijs meer belangstelling gevonden, op de andere minder, veelal naar gelang van den aard der nijverheid en der nijvere klasse van de steden, waarin het onderwijs plaats vond. Men mag intusschen de beste verwachting koesteren van den voortgang van dit onderwijs te *Leyden* en te *Gend*.

Ook op andere plaatsen, waar het door particuliere genootschappen (gelijk zulks onder anderen het geval was te *Luik*) of door tusschenkomst der gemeente-besturen werd tot stand gebracht, mogt men zich in het goed gevolg dezer ontluikende inrigtingen verheugen.

Het Collegium philosophicum, in 1825 aan de hoogeschool te *Leuven* toegevoegd, is in 1826 op deszelfs tegenwoordigen, meer volkomen, voet van inrigting gebracht.

Elk, die deze stichting heeft bezigtigd, roemt de goede inrigting, de zindelijkheid en nitmuntende orde, de doelmatige verpleging zoo wel van de zieken als van de gezonden.

Met deze voordeelige gesteldheid van het gesticht kwam de goede geest overeen, welke zoo wel door leeraren als kweekelingen werd aan den dag gelegd. Het gedrag der laatsten verdient over het algemeen lof. Hun ijver was zichtbaar in de vorderingen, waarvan zij bewijs gaven bij het onderzoek. hetwelk tegen het einde van het academisch jaar van elk hunner werd afgenomen.

Volgens de ingekomen berichten, waren er in het Colle-

gium philosophicum, den 1sten November 1826, 252 jonge lieden aanwezig.

Bij ettelijke hoogeschoolen werd het personeel der leeren vermeerderd, nu eens, om aan de behoefte van het onderwijs te gemoet te komen, dan weder, om bekwame voorwerpen voor het onderwijs te bewaren, welke eene andere loopbaan zouden zijn ingeslagen. Het behoeft bovendien geen betoog, dat het onderwijs moet verbeteren naar mate de verschillende vakken meer regelmatig en naar de keuze en neiging der onderwijzers worden verdeeld.

Te *Utrecht* en *Leyden* werden waarnemers bij de sterrekundige observatoria geplaatst, zoo wel om de wetenschap der sterrekunde, welke onverdeeld moet beoefend worden, op te beuren, als om de gelegenheid te hebben tot het naauwkeurig doen beproeven van sterrekundige en natuurkundige werktuigen, in het bijzonder van de zoodanige, welke hier te lande zijn vervaardigd, of voor lands-gebruik moeten dienen. Indien men zich niet bedriegt, zal daardoor niet slechts voor de wetenschap veel gewonnen worden, maar ook de vervaardiging van deze kostbare, doch tevens zoo onontbeerlijke, werktuigen hier te lande worden aangemoedigd, en men eenmaal buiten de noodzakelijkheid worden gebragt, om, gelijk tot hiertoe veelal plaats vond, tot vreemde kunstenaars de toevlugt te nemen.

De academische verzamelingen bleven ook dit jaar in den besten staat. De meeste ondergingen aanzienlijke uitbreidingen en verbeteringen.

Onder de bijzonderheden van dezen aard verdient vermeld te worden de aanzienlijke gift van *f*10,000, door het stedelijk bestuur van *Utrecht* aan het natuurkundig kabinet der hoogeschool geschonken, eene gift, welke dat bestuur evenzeer tot eer verstrekt, als den hoogleeraar *Moll*, aan wiens bekwaamheden en verdiensten zij daardoor hare hulde toebragt. Over het geheel is het natuurkundig on-

derwijs aldaar in eenen bloeienden staat. De naauwe vereeniging, welke tusschen de academische inrigtingen voor dat onderwijs en het aanzienlijk natuurkundig genootschap bestaat, brengt daartoe mede veel bij.

De plantentuin te *Leyden* ondervindt aanmerkelijke verbeteringen, meestal bestemd, om het onderwijs in de kruidkunde gemakkelijker te maken. Het valt te bejammeren, dat de bezendingen van planten uit de *Indiën*, zoo wel bij den tuin te *Leyden*, als bij onderscheidene andere, niet gelukkiger uitvielen. Meestal waren de planten reeds dood, of gingen spoedig na hare aankomst verloren.

Bijal het goede, hetwelk men aanleiding vond bij dit rapport te vermelden, mag niet vergeten worden, dat de betreurenswaardige ziekte, welke in de stad *Groningen* geheerscht heeft, gelukkigerwijze geenen anderen invloed op de hoogeschool aldaar gevestigd heeft uitgeoefend, dan dat er de lessen later zijn aangevangen. Geen der hoogleeraren, ofschoon meest alle van de ziekte werden aangestast, heeft er het leven bij ingeschoten, en van de studerende jongelingen zijn er, gedurende het geheele jaar, drie door den dood weggerukt. Op eene loffelijke wijze hebben hoogleeraren en studenten het verlies van tijd ingehaald, door geen gebruik te maken van de kleinere vacantiën.

De nevensgaande tafel, waarop het getal der studerenden, op den 1. November 1826 aan de hoogeschoolen aanwezig, wordt vermeld, wijst op nieuw eene vermeerdering aan. In 1824 bedroeg het geheel 2275; in 1826 is dit getal tot 2774 geklommen, en alzoo in dit tusschentijdperk met ongeveer 500 vermeerderd geworden. Hierbij valt echter tevens aan te merken, dat het groot aantal kweekelingen, in het Collegium philosophicum opgenomen, tot deze vermeerdering veel heeft toegebracht.

Het totaal in elke faculteit bijeen trekkende, verkrijgt men de volgende uitkomsten:

		<i>In de jaren</i> 1824 1825 1826		
Studenten in de	Godgeleerdheid	246	325	351
	Regtsgeleerdheid	723	807	809
	Geneeskunde	355	374	386
	Wis- en natuurkunde	233	226	214
	Wijsbegeerte en letteren	718	904	992

De grootste vermeerdering heeft alzoo plaats gehad bij de godgeleerde faculteit der Noordelijke hoogeschole, en bij de faculteiten van wijsbegeerte en letteren, welke voor het grootste gedeelte hare kweekelingen leveren aan de godgeleerde en regtsgeleerde faculteit.

Uit deze opgave mag als geheele slotsom worden opgemaakt, dat de hoogeschole voortgaan door de natie gewaardeerd te worden als kweekhoven van beschaving en kennis, en dat zij tevens een genoegzaam aantal voorwerpen blijven opleveren, bestemd, om eenmaal het vaderland in de nuttigste betrekkingen van dienst te zijn.

A.

STAAT der sommen, welke uit 's Rijks Schatkist ten behoeve van het lager onderwijs zijn betaald, gedurende het jaar 1826.

AARD DER BETALINGEN.	BEGROOTING.		TOTAAL.
	Uit de gewone	Uit de buitengewone	
Subsidien en bureau-kosten voor de commissien van onderwijs	ƒ 57,200.52	"	ƒ 57,200.52
Normale scholen.	20,479.16	"	20,479.16
Subsidien voor normale lessen.	"	6,000.00	6,000.00
Schoolonderwijzers-gezelschappen	6,060.00	"	6,060.00
Jaarwedden van onderwijzers	150,917.94 ⁵	"	150,917.94 ⁵
Subsidien voor den opbouw, herstellingen en inrigting van schoollocalen.	1,061.63	28,000.00	29,061.63
Aanmoedigings-middelen, gratificatiën, enz. .	5,251.74	"	5,251.74
	ƒ 240,970.99 ⁵	ƒ 34,000.00	ƒ 274,970.99 ⁵

× B.

SOMMEN, welke over de dienst van 1826 zijn besteed
ten behoeve van het lager onderwijs, uit de provinciale
fondsen.

PROVINCIE.	Aan gebouw- herstelling of meubelering van het schoollocaal.	Aan onderwij- zers.	Aan andere uitgaven.	Geheel der uitgaven.
Noord-Brabant . .	f 2,500.00	"	"	f 2,500.00
Zuid-Brabant . .	9,900.00	"	f 100.00	10,000.00
Limburg	935.00	"	1,065.00	2,000.00
Gelderland	8,475.00	f 1,980.00	"	19,455.00
Luik	250.00	"	"	250.00
Oost-Vlaanderen .	7,000.00	"	1,511.10	8,511.10
West-Vlaanderen .	5,000.00	"	"	5,000.00
Henegouwen . . .	4,000.00	"	"	4,000.00
Noord-Holland . .	12,317.00	"	"	12,317.00
Zuid-Holland . . .	11,160.00	45.00	644.92 ⁵	11,849.92 ⁵
Zeeland	1,200.00	"	1,325.00	2,525.00
Namen	"	"	"	"
Antwerpen	1,060.00	"	"	1,060.00
Utrecht	7,000.00	"	"	7,000.00
Vriesland	"	"	"	"
Overijssel	"	"	"	"
Groningen	"	"	"	"
Drenthe	"	"	"	"
Luxemburg	"	"	"	"
	f 70,797.00	f 2,025.00	f 4,646.02 ⁵	f 77,468.02 ⁵

Door de Provinciale Staten van Luxemburg is het bedrag van één opcent
op de grondbelasting toegestaan voor de oprigting van eene groote school.

STAAT van het getal Studenten, ingeschreven op den
1 November 1826, bij de onderscheidene
faculteiten van iedere hoogeschool.

HOOGE- SCHOLEN.	Godge- leerdheid.	Rechtsge- leerdheid.	Genees- kunde.	Wis- en natuur- kunde.	Wijbe- geerte en letteren.	TOTAAL.
Leyden. . .	103	138	60 ^a	8	227	536
Utrecht. . .	154	103	20	33	170	480
Groningen .	94	73	28	14	91	300 ^b
Leuven. . .	"	154	70	63	335 ^c	622
Luik	"	197	84	63	115	481 ^d
Gend. . . .	"	144	124	33	54	355
	351	809	386	214	992	2,774
In 1825 . .						2,636
Meer alzoo in 1826 . .						138

AANMERKINGEN.

- ^a Onder het getal der geneeskundigen zijn begrepen 32 studenten, welke de geneeskundige met de voorbereidende studien vereenigen.
- ^b Deze opgave is later dan den 1 November, zijnde de opening der lessen van de hoogeschool, uit hoofde van de toen heerschende ziekte, verschoven geworden.
- ^c Onder dit getal zijn begrepen 252 kweekelingen van het collegium philosophicum.
- ^d Onder dit totaal zijn begrepen 22 leerlingen van de school der mijnen. Te Deventer 38, te Franeker 39 en te Amsterdam

Y C.

SOMMEN, welke over de dienst van 1826 zijn besteed

PROVINCIE.	Bevolking op 31 December 1826.	Som op de gemeente- begrotingen gebragt, over 1826.	UITGAVEN UIT DE GEMEENTE-	
			Aan den opbouw, de herstelling of de meubele- ring van schoolhuizen.	AAN DEN ON- Als vaste jaarwedde.
Noord-Brabant . . .	330,470	f 47,672.60	f 22,561.41	f 14,435.90
Zuid-Brabant . . .	494,012	74,293.50	63,125.00	4,063.00
Limburg	326,142	21,105.51 ⁵	9,192.58	9,305.23
Gelderland	290,152	58,244.78	21,776.71	26,464.66
Luik	344,159	12,422.82	2,729.29	3,740.58
Oost-Vlaanderen . .	701,035	623,658.86	6,771.45	8,916.78
West-Vlaanderen . .	573,562	44,635.40	14,468.46 ⁵	16,452.79
Henegouwen	559,858	62,811.68	34,857.91	18,435.80
Noord-Holland . . .	393,408	140,655.86 ⁵	32,368.92	86,837.34 ⁵
Zuid-Holland	447,724	95,988.25	40,518.31 ⁵	48,853.51
Zeeland	133,626	35,481.19	10,133.72 ⁵	19,727.00
Namen	192,387	51,949.96 ⁵	21,758.83 ⁵	14,228.83
Antwerpen	334,152	35,483.30	15,115.51 ⁵	15,703.12
Utrecht	129,724	28,695.24	15,457.17	9,183.98
Vriesland	202,106	52,333.13	9,168.98	31,892.60
Overijsscl	164,228	36,278.10 ⁵	14,444.79	12,454.53
Groningen	155,396	25,392.07	12,307.66 ⁵	2,575.00
Drenthe	58,336	5,852.93	1,071.41	4,313.97
Luxemburg	295,459	34,471.42	10,074.34	12,958.18
	6,116,936	f 887,344.62	f 357,802.48	f 360,542.80 ⁵

ten behoeve van het lager onderwijs, uit de gemeente-kassen.

KASSEN GEDURENDE 1826.			Verschil tusschen de geraamde en werkelijk uitgevene sommen.	
DERWIJZER.	Aan andere behoeften, als: verwarming, prijzen, enz.	Geheele uitgave.	Meerder uitgeven.	Minder uitgeven.
Uit anderen hoofde.				
f 3,363.08	f 7,685.76	f 48,046.15	f 373.55	" "
1,305.50	5,800.00	74,293.50	" "	" "
1,001.05 ⁵	2,551.11	22,049.97 ⁵	944.46	" "
751.75	9,251.66	58,244.78	" "	" "
5,059.60	801.31	12,310.78	" "	f 112.04
3,236.16	2,140.91	21,065.30	" "	2,591.56
974.32	2,885.29	34,680.86 ⁵	" "	9,954.53 ⁵
3,612.16	4,473.54	61,379.41	" "	1,432.27
7,160.35 ⁵	32,859.64	159,226.26	18,570.39 ⁵	" "
11,076.95 ⁵	16,266.38 ⁵	116,715.36 ⁵	20,727.11 ⁵	" "
3,327.56	2,078.24	35,266.52 ⁵	" "	134.66 ⁵
767.83	1,163.71	37,919.20 ⁵	" "	14,030.76
2,264.92	1,621.91	34,765.46 ⁵	" "	717.83 ⁵
809.76	1,982.31 ⁵	27,433.22 ⁵	" "	1,262.01 ⁵
1,895.56	51,471.15	48,104.29	" "	4,228.84
10,883.92	4,040.54 ⁵	41,823.78 ⁵	5,545.68	" "
1,192.31	7,585.34 ⁵	23,660.32	" "	1,731.75
1,532.32	1,654.50	8,572.20	2,719.27	" "
986.41	778.66	24,796.59	" "	9,673.83
f 61,181.52 ⁵	f 110,828.18	f 890,354.99	f 48,880.47	f 45,870.10

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1827.

Het verslag, hetwelk bij deze aan de Staten-Generaal, op last des Konings en in overeenstemming met de bepaling van art. 226 der grondwet, wordt aangeboden, behelst datgene, wat in 1827 ten aanzien van het lager, middelbaar en hooger onderwijs belangrijks is voorgevallen.

Het evengemelde jaar intusschen heeft zich van de vroegere door niets onderscheiden, hetwelk daaraan iets kenmerkends en eigenaardigs zou bijzetten. De instellingen bleven voortgaan zich te ontwikkelen. Geene bijzondere maatregelen van grooten omvang werden genomen. Op het bestaande werd voortgebouwd. Het zal welligt niet ongepast zijn hierbij ten overvloede aan te merken, dat het tijdperk, over hetwelk dit verslag gaat, die daadzaken of beschouwingen uitsluit, welke, aan latere gebeurtenissen zich vasthechtende, in dezen oogenblik de aandacht meer bijzonder hebben tot zich getrokken.

Overigens op de gewone wijze bij het geven van dit verslag te werk gaande, zal er eerst gesproken worden over het lager onderwijs, daarna over de latijnsche scholen,

athenæa en collegien, eindelijk over de hoogeschoolen.

LAGER ONDERWIJS.

A. Maatregelen van de regering.

In het vorig verslag is melding gemaakt van de in 1826 door Zijne Majesteit genomen besluiten, waarbij de grond werd gelegd tot meerdere uitbreiding der Rijks lagere scholen.

Die inrigtingen werden in den aanvang tot stand gebracht, om te strekken tot modèlscholen, doch alleen voor jongens. Ten gevolge der bepalingen, bij de bedoelde besluiten vastgesteld, zullen deze scholen ook worden dienstbaar gemaakt tot vorming en opleiding van jonge lieden voor den stand van onderwijzer; terwijl bovendien wel ingerigte meisjes-scholen, mede om tot modèlscholen te dienen, aan dezelve zullen verbonden worden. Zijne Majesteit heeft, bij een besluit van 6 November 1827, bepaald, dat het onderwijs op deze meisjes-scholen zal worden gegeven door uit 's Rijks kas bezoldigde onderwijzeressen, en uit kracht van dat besluit is bij de Rijks lagere school te Maastricht aanvanke-lijk eene zoodanige onderwijzeres geplaatst geworden.

Dan ten aanzien der verbetering van het onderwijs van kinderen van het vrouwelijk geslacht heeft de zorg van de regering zich verder uitgestrekt.

Op de vermoedens, van onderscheidene kanten geopenbaard, volgens welke de opvoeding der meisjes niet genoeg in acht zoude worden genomen, en dat er gebrek was aan wel ingerigte scholen voor meisjes, is opzettelijk onderzocht :

1°. Of het getal der bestaande schoolinrigtingen voldoende te achten is, om aan meisjes van verschillende standen beneden de 12 of 14 jaren een goed lager onderwijs te geven.

2°. Of er genoegzame schoolinrigtingen voorhanden zijn

voor de opvoeding van meisjes boven de 12 of 14 jaren, en 3°. Of er een genoegzaam aantal bekwame en geschikte onderwijzeressen gevormd wordt ter voorziening in de wezenlijke behoefte.

De uitslag van het onderzoek omtrent de twee eerst-gemelde punten was over het algemeen gunstig ten aanzien van de hoeveelheid der scholen, edoch niet even zeer ten aanzien van het onderwijs zelf. Men mag daarom de hoop doen voeden, dat het stellen van goede voorbeelden voldoende zijn zal, om hetgeen nog ten aanzien der schoolinrigtingen voor meisjes ontbreekt allengskens van zelve te zien verbeteren.

De uitslag van het onderzoek omtrent het derde punt heeft de noodzakelijkheid doen inzien, om de opleiding van aankomende meisjes voor den stand van onderwijzeresse aan te moedigen. Met dat oogmerk heeft Zijne Meijesteit, bij besluit van 9 Julij 1827, n°. 117, ingesteld een twintigtal Rijksbeurzen, door middel waarvan, jonge meisjes, die lust en aanleg voor den stand van onderwijzeresse toonen, daartoe op goede Nederlandsche kostscholen, onder de leiding der hoofd-onderwijzeresse, zullen kunnen worden gevormd.

Het Gouvernement is mede bedacht geweest op het helpen voorzien in eene andere behoefte van niet minder gewigt. Onder de inrigtingen, die in de meeste Nederlandsche steden nog ontbreken, behooren ongetwijfeld te worden gerangschikt wel ingerigte kleine-kinderscholen ten behoeve van armen en minvermogenenden, zoodanige scholen namelijk, alwaar de kinderen der behoeftige klasse, die gewoonlijk in den eersten leeftijd en vóór hunne opnemning op de gewone stedelijke armenscholen of andere gestichten van weldadigheid van alle leiding en toeverzigt verstoken zijn, kosteloos worden verzorgd en eene aanvankelijke lichamelijke en zedelijke opvoeding genieten.

Het tot stand brengen van zoodanige kinder-bewaarsplaatsen is aan de stedelijke besturen aanbevolen. Men

mag zich daarvan gunstige uitkomsten beloven. Volgens de uit de provincien ontvangene berigten, staan wel is waar onderscheidene moeilijkheden op vele plaatsen de uitvoering van den aanbevolen maatregel nog in den weg, maar men mag vertrouwen, dat de bestaande zwarigheden door de zorg der plaatselijke besturen en door de liefdadigheid der ingezetenen weldra zullen worden opgeheven.

Bij een besluit van 12 November 1827, n°. 44, heeft Zijne Majesteit bevolen, dat, ter bevordering der kennis van het nieuwe stelsel van maten en gewigten, al de openbare lagere scholen zullen worden voorzien van een volledig stel dier maten en gewigten.

De aanschaffing van die modellen is voor de gemeenten eene geringe uitgave, en levert het voordeel op, dat het aankomend geslacht volledig en practisch met het metrike stelsel bekend wordt gemaakt.

In het vorig verslag is melding geschiedt van het bij Koninklijk besluit van 29 Augustus 1826, n°. 193, geopend crediet van f 100,000 bij het Amortisatie-Syndicaat, om daaruit aan gemeenten, die genoegzamen waarborg voor de teruggave kunnen stellen, tegen betaling van eenen billijken interest, voorschotten te doen tot het aanbouwen van schoolhuizen.

Deze in het belang van het onderwijs genomen maatregel heeft aan de verwachting volkomen beantwoord. Door middel van de uit dat crediet verstrekte voorschotten, zijn bereids, in 1827, 28 nieuwe gemeentelijke schoollocalen tot stand gekomen, en het laat zich aanzien, dat de aanvragen van plaatselijke besturen, om eenig voorschot tot dat einde uit het gedachte crediet te erlangen, meer en meer zullen toenemen.

B. *Algemeene staat van het lager onderwijs.*

Men heeft het genoeg gehad, de verzekering te mogen

erlangen, dat de verbeteringen, die het schoolwezen in het jaar 1827 wederom onderging, niet onbeduidend waren.

Eene der belangrijkste verbeteringen bestond in de vermeerdering van wel ingerigte gemeentelijke school-localen. Geheel nieuwe schoolhuizen werden gesticht in een aanzienlijk getal gemeenten, alwaar de jeugd, bij gebrek aan de noodige lokalen, nog van alle onderwijs verstoken bleef. In vele andere gemeenten werden de schoolhuizen of vernieuwd of vergroot in evenredigheid van de plaatselijke behoefte, of beter ingerigt en voorzien van de noodige meubelen en hulpmiddelen tot het geven van een doelmatig onderwijs. Deze voordeelen werden verkregen gedeeltelijk door middel van onderstanden uit 's Rijks kas en uit de provinciale fondsen, maar hoofdzakelijk waren dezelve het gevolg van vrijwillige opoffering der gemeenten zelve.

In de tweede plaats verdient te worden gewag gemaakt van de verbetering, welke men heeft mogen bespeuren in het onderwijs zelf, dat op de scholen wordt gegeven. De vroegere dorre en alle leerlust en geestverdoovende leertrant maakte van zelf meer en meer plaats voor de nieuwe betere en de leezucht opwekkende leerwijzen. Op vele scholen werd, in navolging der vroeger gegevene voorbeelden, ingevoerd het klassikaal of zoogenaamd gelijktijdig onderwijs, eene leerwijze, die zich door hare voortreffelijkheid van zelve aanprijst. Door het meer en meer gebruik maken van de klankmethode en van de zoogenaamde leesmachine of letterkast, zijn de vorderingen in het leeren lezen aanmerkelijk geweest. Met het schrijven op de scholen werden in het algemeen mede voortgangen gemaakt, welke voortgangen grootelijks te danken zijn aan de uitbreiding en de meerdere beoefening hier te lande van de calligraphie. Ook het rekenen nam toe in gepastheid van behandeling en werd meer en meer dienstbaar gemaakt aan de verstands-ontwikkeling en toegepast op het gemeene leven.

Eene wezenlijke aanwinst, waarvan in de derde plaats mag worden gesproken, is de vermeerdering van het getal der welgeoefende en voor hunnen post wel herekende onderwijzers. De berigten over het afgelopen jaar waren hieromtrent zeer voldoende. Dezelve doen de gegronde hoop voeden, dat, in hetgeen te dezen aanzien nog te wenschen overblijft, bij vervolg van tijd naar behooren zal worden voorzien. In de Noordelijke provincien maakte de vorming en opleiding van meer bekwame en geschikte onderwijzers reeds sedert de schoolhervorming van 1806 eene der zorgen uit van het algemeen bestuur. In dat gedeelte des Rijks deed zich de behoefte aan een grooter getal welonderleide onderwijzers sedert de laatste jaren dan ook reeds minder gevoelen. In de Zuidelijke provincien dagteekenen de in dit opzigt verkregene voordeelen slechts van het tijdpunt der invoering van een geregeld schoolopzicht.

Bij dit rapport is gevoegd eene opgave van de door de provinciale commissien van onderwijs in het Zuidelijk deel des Rijks sedert hare vestiging afgenomen examens en uitgereikte acten van algemeene toelating. De cijfers, waaruit die opgave is te zamen gesteld, brengen het bewijs mede, dat met de verbetering van het onderwijzend personeel in die provincien werkelijk snelle voortgangen werden gemaakt. Bij deze omstandigheden is het der commissien van onderwijs mogelijk geworden eenigzins streng te zijn in het afnemen der examens en spaarzaam in het verleenen van acten en rangen. De goede uitwerking hiervan openbaart zich aanvankelijk in den ijver ter eigene oefening bij hen, die zich tot het afleggen van examen voorbereiden, en zal zich verder openbaren bij het bezetten der scholen door meer bekwame onderwijzers, dan die men tot hertoe gewoonlijk zag.

Men mag alzoo met grond zeggen, dat de inrigtingen tot vorming van onderwijzers aan hare bestemming hebben blijven beantwoorden.

Het is uit vroegere verslagen gebleken, dat die inrigtingen van drierlei aard zijn. De Rijks-kweekscholen namelijk van *Haarlem* en *Lier*, de onderwijskundige lessen, welke in de hoofd-plaatsen der Zuidelijke provincien gegeven worden, en de schoolonderwijzers-gezelschappen.

De beide gezegde Rijks-inrigtingen gingen voort in kweekelingen voltallig te zijn; terwijl de aanzoecken om bij deze scholen geplaatst te worden menigvuldig bleven en zelfs voor de kweekschool te *Lier* nog aanmerkelijk toenamen. De onderwijskundige lessen werkten op de vorming van aankomende onderwijzers niet minder voordeelig dan in vorige jaren, en het getal der onderwijzers-gezelschappen, dat, in 1826, 336 bedroeg, tellende 4939 leden, is, in 1827, aangegroeid tot 364, gezamenlijk 5376 leden tellende.

Dan, hetgeen de gemelde inrigtingen van jaar tot jaar al nuttiger heeft doen worden, is de toenemende belangstelling van de onderwijzers zelve. De verslagen der schoolopzieners over 1827 leverden daarvan menigvuldige bewijzen op. Die verslagen getuigden en van de toegenomen zucht der onderwijzers, om deel te mogen nemen aan de normale lessen, en van hunnen toegenomen ijver in het bijwonen der tot oefening bestemde vereenigingen.

Over het geheel zijn er redenen van zich te verblijden over de voordeelen, verkregen door de medewerking en de toegenomen belangstelling van vele plaatselijke en van al de gewestelijke besturen. Men had het genoegen te ontwaren, dat vele plaatselijke besturen, die zich vroeger weinig aan de belangen van het onderwijs schenen te laten gelegen liggen, opgewekt werden door de vruchten, die zij eene wel ingerigte school in eene naburige gemeente zagen opleveren, en zich beijverden de noodige schikkingen te maken, om ook hunne gemeente in dezelfde voordeelen te kunnen doen deelen.

In andere gemeenten, waar het onderwijs gebrekkig moest blijven door de ongeschiktheid van den onderwijzer,

werden de noodige opofferingen gedaan, om den afgeleefden, door eenen bekwamen, jeugdigen onderwijzer te kunnen doen vervangen.

Elders in volkrijke gemeenten gaven de plaatselijke besturen bewijzen van belangstelling in den bloei van het onderwijs, door het plaatsen van ondermeesters op scholen, wier omvang voor den hoofdonderwijzer alleen te groot was geworden.

Vele onderwijzers mogten door de zorg van het plaatselijk bestuur verbetering in hun bestaan ondervinden, hetzij door de verhooging van hun vast inkomen, hetzij door eene betere regeling van de door de ouders betaald wordende schoolgelden.

Bovendien was in het afgeloopen jaar niet onbeduidend de aanwinst van nieuw opgerigte scholen ten voordeele van armen en minvermogenden; terwijl ook op ettelijke plaatsen nieuwe avondscholen ten gerieve der volksklasse tot stand kwamen.

Nog een ander blijk van belangstelling gaven meerdere gemeenten door het bekostigen van openbare examens met uitdeeling van prijzen aan de schooljeugd, eene gewoonte, die in het belang der zaak wenschelijk is, dat overal mogt worden ingevoerd, waar het verbeterd onderwijs nog niet genoegzaam gekend of op prijs gesteld wordt.

Tot een bewijs van de toegenomen belangstelling der plaatselijke besturen wordt hiernaevens gevoegd eene tabellarische opgave van de gelden, welke over de dienst van 1827 uit de gemeente-kassen ten behoeve van het lager onderwijs besteed werden. Over 1826 werd hiervoor op de gemeente-begrootingen gebragt f 887,344.62, en over 1827, blijkens de nevensgaande tabel, f 1,052,483.20.

Eene andere tabel doet kennen de geldelijke bijdragen, welke de provincien wederom verleenden, en eene derde wijst aan hetgeen over 1827 aan het lager schoolwezen uit 's Rijks kas werd te koste gelegd.

Het zoude eene aangename taak zijn, aldus te kunnen

voortgaan met het gewagen van bijzonderheden zoo geheel ten voordeele van het lager onderwijs; maar het is pligtmag niet onopgemerkt te laten, dat, met al de bestaande redenen van tevredenheid over de gemaakte vorderingen, er niet te min in het algemeen nog zeer veel te wenschen overblijft.

Mogt er met lof melding worden gemaakt van de aanzienlijke vermeerdering van wel ingerigte gemeentelijke schoollocalen, waar is het ook, dat in vele gemeenten de toestand dier localen nog ellendig is, en, wat meer zegt, dat in vele gemeenten in deze materiële behoefte van het onderwijs nog op geenerhande wijze werd voorzien.

Niet minder ongunstig is het op vele plaatsen nog gesteld met het onderwijs zelf. Niet zelden wordt de school nog bediend door eenen onderwijzer te onkundig en te ongeschikt om eenig vruchtbaar onderrigt te kunnen geven; veelal ook is de onderwijzer reeds te ver in jaren gevorderd, om zich eene betere leerwijze eigen te maken.

Ook ontbreekt het nog op vele sterk bezochte scholen aan bekwame ondermeesters ter ondersteuning van den hoofdonderwijzer.

Niet overal werd ook naar behooren voorzien in het onderwijs der kinderen van armen en minvermogenden.

Maar, hetgeen vooral nog te overwinnen valt, is de op vele plaatsen nog heerschende gewoonte, van de scholen gedurende de zomermaanden te sluiten. Waar die gewoonte nog bestaat, blijft het onderwijs, hoe doelmatig dan ook gegeven wordende, voor de jeugd van weinig nut. Wat in de wintermaanden wordt aangeleerd, vergeet men schier wederom geheel in den zomer. Ras gaan de leerjaren om, en de aangewende moeite en kosten hebben niet dan schrale vruchten opgeleverd.

Eindelijk dient nog te worden opgemerkt, dat in een aantal gemeenten nog geenszins naar behooren is voorzien in een toereikend bestaan van den onderwijzer, en deze zwarigheid is moeilijk geheel te boven te komen. In sommige streken zijn de schoolgelden zeer gering; wanneer

de bevolking der gemeente daarbij minbeduidend is en de gemeente zelve geene genoegzame middelen bezit om eene vaste jaarwedde te verstrekken, dan kan de onderwijzer, die zich uitsluitend met zijn vak zal onledig houden, daarin geen toereikend middel van bestaan vinden. In vele gemeenten, waar de staat van zaken van zoodanigen aard is, genieten de onderwijzers daarom eenige jaarlijksche toelage uit 's Rijks kas, en men zal met het verstrekken van die bijdragen dienen te blijven voortgaan, zoo lang in deze behoefte door het aanwenden van andere gepaste middelen niet voorzien is.

C. Bijzonderheden uit de provincien.

NOORD-BRABAND.

Over het algemeen genomen is de staat van het onderwijs in Noord-Brabant niet ongunstig. Er mag gezegd worden, dat hetzelfde nagenoeg in gelijke mate als gedurende de vorige jaren langzaam is blijven voortgaan. Men zag wederom een aantal nieuwe schoolgebouwen in de plaats gesteld van ongeschikte. Onder toelage van pensioen maakten meerdere oudere onderwijzers plaats voor jongere en beter onderleide. Andere scholen werden verbeterd door de plaatsing op dezelve van bekwame ondermeesters. Elders bespeurde men verbetering in het bestaan van den onderwijzer, hetzij door verhooging zijner inkomsten uit de gemeente-kas, hetzij door de meerdere opbrengst der schoolgelden, ten gevolge van het toegenomen getal leerlingen. In onderscheidene districten treft men geene scholen meer aan, die gedurende den zomer stil staan. Het getal der leerlingen neemt meer en meer toe, een gevolg van de toenemende belangstelling in het onderwijs. Het onderwijzend personeel verbetert zich in kunde en beschaving, en de plaatselijke besturen beginnen meer en meer uit eigen beweging te voorzien in de materiële behoeften.

Veel echter blijft er nog in deze en meer andere opzigten te doen overig. In sommige steden zijn in het bijzonder de volksscholen nog zeer gebrekkig. Vooral is zulks het geval te *Bergen op Zoom* en te *Tilburg*.

ZUID - BRABAND.

Het schoolwezen ging in deze provincie hier en daar en in verschillende opzigten aanmerkelijk voorwaarts.

Bijzondere melding verdient te worden gemaakt van de besluiten, door meerdere gemeenteraden genomen, ten aanzien der schoolgelden, in navolging van het vroeger door het plaatselijk bestuur van *Malderen* gegeven voorbeeld. Door de naleving der hieromtrent vastgestelde bepalingen zullen de schoolgelden geregeld worden geïnd en het bestaan van den openbaren onderwijzer meer verzekerd zijn.

Aanmerkelijk was het gebruik, dat in deze provincie gemaakt werd van het crediet van f 100,000, geopend uit kracht van Zijner Majesteits besluit van 29 Augustus 1826, n°. 193, bij het Amortisatie-Syndicaat tot het verstrekken van voorschotten voor het bouwen van schoollocalen. Zoo wel hierdoor, als door de gelden, welke onmiddellijk door de gemeenten werden verstrekt, zag men, een groot aantal nieuwe schoolhuizen ontstaan. Hieromtrent begint de gewoonte meer en meer toe te nemen, om aan de gemeentelijke schoollocalen tevens te verbinden vertrekken voor de bijeenkomsten van het plaatselijk bestuur, en tot meer andere einden. Dit moge uit verschillende hoofde wenschelijk of verkieslijk zijn, maar zeker schijnt het, dat daaruit voor het onderwijs geene voordeelige uitkomsten te wachten zijn.

Men mogt het genoeg hebben in dit jaar te *Brussel* te zien tot stand komen een drietal inrigtingen voor de opnemings en verzorging van behoeftige kleine kinderen. Van deze nuttige en voor de grootere steden noodzakelijke

inrigtingen werd hiervoren in het algemeen reeds melding gemaakt. De tot stand bringing dezer drie kleine-kinderbewaarplaatsen is grootelijks te danken aan de loffelijke pogingen van edele menschevrienden.

De belangrijke scholen, welke vroeger te *Brussel*, ten behoeve van kinderen van minvermogenenden, gevestigd werden, deels ten koste dier stad zelve, deels ten gevolge van de bemoeijingen der lofwaardige maatschappij voor het onderling onderwijs, hadden den meest gewenschten voortgang. Op deze scholen was in 1827 een getal van 1315 leerlingen. Deze maken intusschen slechts een gedeelte uit van de in *Brussel* aanwezige armen-kinderen. Een groot gedeelte blijft tot dus verre van alle onderwijs verstoken.

Over het geheel zijn thans in alle de gedeelten der provincie goede scholen voorhanden, welke tot voorbeeld kunnen dienen voor de omliggende gemeenten. Vele besturen ten platten lande beseffen echter nog niet genoegzaam het belang van een wel ingerigt schoolwezen. Maar men mag het beste hopen van de zorg van het provinciaal bestuur, dat niet ophoudt alle gepaste middelen aan te wenden, om den verwaarloosden staat van het onderwijs in zeer vele dorpen zoo haast mogelijk te verbeteren.

LIMBURG.

In Limburg behield het schoolwezen niet alleen zijnen gestadigen voortgang, maar maakte het, alle deelen er van te zamen genomen, meerdere en grootere vorderingen dan in eenig jaar, sedert den aanvang van het schoolopzicht.

Onderscheidene omstandigheden mogten hiertoe gunstig medewerken, en lof verdient de commissie van onderwijs, welke van den beginne af aan steeds regelmatig en met groot beleid is werkzaam geweest.

Belangrijk waren de opgaven der districts-schoolopzie-

ners wegens het meest alom toegenomen getal leerlingen, een gevolg van de verbetering der schoolinrigtingen zelve en van de daardoor toegenomen belangstelling in het onderwijs. Op vele plaatsen was die vermeerdering zoodanig, dat men genoodzaakt is geworden over te gaan tot het aanmerkelijk vergrooten der schoolvertrekken.

Maastricht zag het eerste voorbeeld der oprigting eener meisjes-school bij de Rijks lagere school, op den voet van het hiervoren aangehaalde besluit van Zijne Majesteit van 6 November 1827.

De binnen die stad door de aldaar aanwezige maatschappij van onderling onderwijs tot stand gebragte school ten behoeve van onvermogenen bleef zich in hare soort ten voordeeligste onderscheiden. Op haar verzoek verkreeg die maatschappij eenigen geldelijken onderstand van het Rijk.

De steden *Tongeren* en *St. Truijen* hebben zich onderscheiden in het doen van opofferingen, ten gevolge waarvan het volksonderwijs aldaar weldra op eenen gewenschten voet zal kunnen gebragt worden.

Mogt hetzelfde kunnen worden gezegd van de stad *Hasselt*; doch in die stad en in het district van diennaam maakte de schoolverbetering nog weinige vorderingen. Alleen eenige aanvankelijke stappen, voorwaarts gedaan, doen eene betere toekomst verwachten.

GELDERLAND.

Gedurende het jaar 1827 was de voortgang van het schoolwezen toenemende in sommige gedeelten van dit gewest. In andere gedeelten der provincie bleef hetzelfde meer in den vorigen staat.

Bijzonder uitgemunt hebben vele gemeenten in het district *Zutphen*, welke grootelijks op eigene kosten niet alleen voorzagen in de verbetering harer hoofdscholen, maar ook in die van de onder dezelve behoorende gehuchten.

Ook in andere districten zijn, op zeer weinige na, al de schoolvertrekken gebragt in eenen behoorlijken staat.

Het onderwijs zelf is in verre de meeste scholen op eenen voordeelingen voet. Van 273 scholen, omtrent welke de schoolopzieners over 1827 berigt gaven, zijn 169 aangeteekend als goede en zeer goede, of ook uitmuntende, 53 als middelmatig en 51 als slechte, en deze laatste zijn, voor het grootste gedeelte, kleine buurtscholen.

Onder de Geldersche steden munt *Zutphen* uit in zorg en belangstelling ten opzichte van het schoolwezen. Binnen die stad valt omtrent de schoolverbetering weinig meer te wenschen.

Arnhem deed belangrijke stappen voorwaarts, en *Harderwijk* voltooide het verbeteringswerk, waartoe vroeger de grond werd gelegd.

Mogten de stedelijke besturen van *Nijmegen* en *Tiel* worden opgewekt om deze loffelijke voorbeelden ook weldra te volgen, en mogt ook te *Doesburg*, *Elburg*, *Hattem*, *Lochem* en *Kuilenburg* weldra worden voorzien in den binnen die plaatsen nog achterlijken staat van zaken.

LUIK.

Ook in deze provincie werd in 1827 wel vooruit gegaan, maar geenszins over geheel het gewest gelijkelijk, noch bij zoodanige klimming, als in andere provincien wordt waargenomen.

Hetgeen in het bijzonder ten goede valt aan te merken, is eene aanzienlijke verhooging der jaarlijksche gewestelijke geldelijke bijdrage, waardoor onderscheidene gemeenten van schoollocalen zijn voorzien geworden.

De gemeente *Jehay* en *Bodegnée* heeft het verkrijgen van een nieuw schoolhuis te danken aan haren pastoor, welke tot de stichting daarvan aan die gemeente, uit belangstelling in het onderwijs, eene toereikende som bij legaat vermaakte.

Eene andere belangrijke bijzonderheid is de vestiging te *Luik* van een genootschap, onder de benaming van *Société d'encouragement pour l'instruction primaire*, hetwelk bij de oprigting dadelijk meer dan 200 leden telde. De oprigting dier maatschappij kan tot bewijs strekken van de toegenomen belangstelling in de verbetering van het volks-onderwijs. Er bestaan daarom dan ook alle redenen om te vertrouwen, dat de werkzaamheden dier nieuwe maatschappij niet onbekroond zullen blijven.

Lof verdient het stedelijk bestuur van *Luik*, wegens deszelfs bemoeijingen ten voordeele der kinderen van minvermogenen. Dat bestuur deed in 1827 een geheel nieuw lokaal tot schoolgebruik voor behoeftigen oprigten, waardoor het getal der stedelijke armenscholen tot vier is gebracht.

Overigens zijn in deze provincie nog zeer vele gemeenten ten platten lande, waar het schoolwezen in de laatste jaren weinige of geene verbetering onderging, en waar derhalve het onderwijs of niet of hoogst gebrekkig gegeven werd. Het is te wenschen, dat de belangstelling van de besturen dier gemeenten zal kunnen opgewekt worden, en dat, waar die bestaat, edoch de middelen van uitvoering ontbreken, deze door de zorg der hoogere besturen zullen kunnen gevonden worden.

OOST-VLAANDEREN.

Belangrijk waren de vorderingen, die in Oost-Vlaanderen in 1827 gemaakt werden, en dit wel in verschillende opzigten. Vele schoolhuizen werden gebouwd; veel en nuttig gebruik werd er gemaakt van de normale lessen; aanmerkelijk was het getal scholen, waar eene betere leerwijze in zwang kwam. Men mag zeggen, dat het schoolwezen in deze provincie zich is beginnen te verheffen uit den achterlijken staat, waarin het lang verkeerd had.

Hetgeen gunstig heeft medegewerkt was het gebruik

maken door vele gemeente-besturen van het crediet, geopend bij koninklijk besluit van 29 Augustus 1826.

Het stedelijk bestuur van *Gend* onderscheidde zich door het beramen van gepaste maatregelen ter verbetering van het onderwijs der behoeftige klasse. Zij legde den grond tot de oprigting van drie uitgebreide stedelijke armenscholen.

Door de zorg van het schoolopzicht onderging het te *Gend* bestaande onderwijzers-gezelschap eene geheele hervorming en nieuwe samenstelling, waarvan zich belangrijke voordeelen voor geheel het schoolwezen daar ter stede en in den omtrek laten verwachten. Alle de te *Gend* gevestigde onderwijzers, ook die der buiten-wijken, hebben aan dat gezelschap deel genomen.

Ten aanzien der stad *St. Nicolaas* verdient gemeld te worden het bestaan eener armen- of zondagschool, alwaar omtrent 1450 leerlingen, alle beneden de 16 jaren, kosteloos onderwijs genieten in de beginselen der taal, schrijfen en cijferkunst en in de christelijke leering, door menschlievende personen, onder toezigt van het bestuur over de burgerlijke godshuizen.

WEST-VLAANDEREN.

Deze provincie mag zich beroemen op eenen gestadig en al krachtiger toenemenden staat van haar schoolwezen, zulks voor verre het grootste gedeelte harer oppervlakte, en ook ten aanzien der verschillende deelen van het lager onderwijs.

Ook op deze provincie werkte bereids vooral gunstig de opening van het meergemelde crediet van f 100,000 bij het Amortisatie-Syndicaat.

De commissie van onderwijs ging voort met het uitgeven van gepaste leerboekjes, waardoor het gebruik maken op de scholen van gelijksoortige boeken meer en meer is toegenomen en het klassikaal onderwijs in deze provincie bijna algemeen is geworden.

Behalve eene gestadige vermeerdering van belangstelling bij de plaatselijke besturen, leverden een aantal gemeenten blijken op van welwillende medewerking van de zijde der geestelijkheid, inzonderheid ter vestiging van armen-scholen, tevens bestemd tot werkscholen. In eene gemeente werd zulk eene school gesticht op eenen grond en uit gelden, waarmede zij door eenen ongenoemde is begiftigd geworden.

HENEGOUWEN.

Uit de vroegere verslagen is bekend, dat *Henegouwen*, ten aanzien van het schoolwezen, eene der meest gevorderde is der Zuidelijke provincien. Een overgroot getal scholen en schoolgebouwen heeft men in weinige jaren hier als uit den grond zien oprijzen, en vindt men die verspreid ook in streken, waar vroeger de naam van school schier geheel onbekend was. Zoo wel hierdoor, als door het groot getal kundige onderwijzers, en door de algemeene invoering eener betere leerwijze, ziet men in deze provincie een' geheel nieuwen staat van zaken geheel tot stand gebragt, welke niet kan nalaten, bij den opmerkzamen beschouwer bewondering en de hoogste deelneming te verwekken.

Ook in 1827 ging de verbetering voort zich uit te breiden en zich te bevestigen. Men zag nieuwe scholen bouwen op plaatsen, waar die nimmer bestonden, het getal leerlingen overal toenemen en bijzondere zorg gedragen worden voor het onderwijs der armen, voor welke meerdere nieuwe en afzonderlijke scholen werden opgericht. Aanmerkelijk wies het getal aan van die scholen, waar het onderwijs des zomers, of langer dan voorheen, of het geheele jaar door gegeven werd. De gunstige uitkomsten van den nieuwen staat van zaken wekten den ijver van vele gemeente-besturen op, blijkbaar in de verhooging van het vast inkomen der onderwijzers, het uitdeelen van

geschenken bij de examens en het voorzien der scholen van nuttige schoolbehoefden en meubelen. Ook bijzondere personen, zoo geestelijke als wereldlijke, deden zich kennen als begunstigers van het schoolwezen; vier pastoors, dekens hunner districten, onderscheidde zich bijzonderlijk; terwijl twee gemeenten *Hornu* en *Villers-Pirvin* nieuwe schoolhuizen te danken hadden aan de weldaden van particulieren. Nog verdient opmerking, dat op de grootere scholen het onderwijs zich niet bepaalde tot lezen, schrijven en rekenen, maar zich ook uitstrekke tot het lijnteekenen, de beginselen van aardrijkskunde en vaderlandsche geschiedenis en soms ook tot die der Hollandsche taal.

Deze provincie heeft slechts voort te gaan op den ingeslagen weg. Door eenstemmige samenwerking der verschillende autoriteiten zal alsdan in het gebrekkige, dat in sommige districten meer dan in andere is overgebleven, van lieverlede worden voorzien. Bijzondere aandacht zal alsdan verdienen het bouwen, waar die nog ontbreken, van woningen voor onderwijzers, en het meer en meer toekennen aan hen en verzekeren van vaste inkomsten.

NOORD-HOLLAND.

In provincien, waar de schoolverbetering reeds voor meerdere jaren eenen aanvang nam en eenen geregelden voortgang kreeg, moeten wel, uit hoofde van deze omstandigheden zelve, van jaar op jaar al mindere bijzonderheden daartoe betrekkelijk zich voordoen. Zoodanig is de gesteldheid van *Noord-Holland*. Hoezeer, wegens bijzondere omstandigheden, de schoolhervorming in dit gewest niet overal, noch ook in alle de deelen van het onderwijs zelf, evenzeer mogt slagen, de voortgang was echter aanhoudend, en het gevolg daarvan is, dat in *Noord-Holland*, zoo wel in de steden als ten platten lande, thans zeer weinig scholen meer worden aangetroffen, die niet aan het oogmerk voldoen. Hetgeen in dit opzicht nog te verbeteren valt, mag

men vertrouwen, dat door volharding en beleid zal worden tot stand gebragt.

In *Amsterdam*, waar de bestaande openbare scholen bij uitsluiting bestemd zijn tot het onderwijs van kinderen van armen of minvermogenden, zijn al de overige volkscholen particuliere inrigtingen. Deze bijzondere scholen gingen vroeger, en wel tot in 1826, van den eenen tot den anderen onderwijzer blootelijk over bij aankoop, onder goedkeuring van het stedelijk bestuur. Doch in het algemeen belang heeft dit jaar de stedelijke regering, naar evenredigheid der behoefte, een maximum bepaald van de bijzondere scholen, die binnen *Amsterdam* kunnen aanwezig zijn, en vastgesteld, dat ook die scholen voortaan niet zullen worden vervuld, dan na een vooraf gehouden vergelijkend examen der onderwijzers, die zich ter bekoming van de opengevallen school aanmelden. Langs dezen weg hoopt men aan het hoofd der scholen te zullen zien komen onderwijzers, die in bekwaamheid uitmunten; terwijl de vroeger gevolgde wijze van toelating geenen waarborg gaf voor verbetering en zelfs niet voor het behoud van den goeden voet, op welken de scholen door den vorigen eigenaar mogten zijn gebragt geworden.

ZUID - HOLLAND.

Hetgeen wegens den gang en stand van het lager onderwijs in het Noordelijk gedeelte der provincie *Holland* is gezegd en aangemerkt, is in vele opzigten toepasselijk op dat van derzelver Zuidelijk gedeelte.

Minder algemeen zijn hier echter de scholen, die werkelijk goed mogen worden genoemd, en dit zoo wel in de steden als op het platte land.

Ook valt er nog veel te verbeteren aan de gemeentelijke schoollocalen, en is de opleiding van aankomende onderwijzers, noch zoo gepast, noch zoo volledig, als wel behoorde.

In navolging van vroegere voorbeelden, zag men weder in enkele gemeenten invoeren de gewoonte om de schoolgelden aan den onderwijzer te doen uitbetalen uit de gemeente-kas, in stede van door de ouders, eene gewoonte, welke de ondervinding doet kennen als hoogst voordeelig voor het onderwijs.

ZEELAND.

In deze provincie, welke langer dan andere Noordelijke achterlijk was in de verbetering van haar schoolwezen, zag men in de laatste jaren zeer gunstige veranderingen. Het getal goede scholen neemt hier toe. De lang verwaarloosde schoolgebouwen worden verbeterd en meer en meer van de vereischte meubelen voorzien. Vele gemeente-besturen ziet men thans aan hunne verplichting voldoen, om te zorgen voor het onderwijs van de armen en behoeftigen. Meer dan vroeger wordt gelet op de vorming van aankomende onderwijzers. Zeer veel is men in dit alles verschuldigd aan de gepaste aanmoedigingen, welke door het provinciaal bestuur verleend worden. Onder deze mag bijzonder gesteld worden een subsidie, dat gegeven wordt aan het zoo nuttige fonds tot ondersteuning van onderwijzers-weduwen. Algemeen wordt in deze provincie geklaagd over het ongeregelde schoolgaan der kinderen en niet minder over de ongeregelde betaling der schoolgelden. Zonderling, edoch te bejammeren is het, dat het alhier zoo groote moeite kost, om de rekenkunde algemeen onderwezen te krijgen. Dit hangt zamen met oude gewoonten en is een gevolg van eene gebrekkige regeling der schoolgelden. Het ware tijd hierin te voorzien.

NAMEN.

Wanneer men in overweging neemt, dat deze provincie

voor den aanvang der schoolhervorming weinig of geene inrigtingen bezat, die men met regt scholen voor de jeugd mogt noemen, en dat het getal der leerlingen, die in 1827 op de nieuw tot stand gebragte openbare scholen onderwezen werden, in evenredigheid der bevolking grooter was dan in de meeste andere gewesten, zijn er voorzeker alle redenen om zich over eene zoodanige uitkomst te verheugen. Hieruit mag echter geenszins worden afgeleid, dat het schoolwezen in de provincie *Namen* weinig of niets meer zoude te wenschen overlaten. Omstandigheden van verschillenden aard beletten nog in vele gebreken naar wensch te kunnen voorzien; maar men mag zeggen, dat in geene andere provincie de algemeene belangstelling in een verbeterd onderwijs binnen korten tijd zulke snelle vorderingen maakte, en die toegenomen belangstelling kan voor eene gewisse voltooiing der aangevangen hervorming van het onderwijs ten waarborg strekken.

Getuige hiervan het te *Namen* in 1825 opgerigte genootschap tot aanmoediging van het lager onderwijs. Dat genootschap, hetwelk na het eerste jaar van deszelfs bestaan 247 leden telde, heeft het getal zijner leden in een kort tijdsbestek zien aangroeijen tot ruim 400 uit de onderscheidene standen der maatschappij. De tot stand bringing van dit genootschap is voor het schoolwezen der provincie *Namen*, en zelfs ook voor dat der naburige provincien, van zeer veel nut. Deszelfs welbestuurde werkzaamheden, in verband met die der commissie van onderwijs en met de pogingen van Gedeputeerde Staten, werkten hoogst weldadig, vooral op de innerlijke verbetering van het onderwijs. In 1827 werden door hetzelfde tegen goedkoope prijzen bezorgd en op de scholen verspreid niet minder dan 50,226 exemplaren van schoolwerkjes van verschillenden aard, behalve andere schoolbehoeften. Wenschelijk is het, dat deze maatschappij op denzelfden voet in hare loffelijke pogingen blijve volharden.

Belangrijk was ook het voorbeeld, door sommige ge-

meenten gegeven, om, ten gevolge van gepaste maatregelen, het onderwijs ten behoeve van alle ingezetenen geheel kosteloos te doen zijn. Bovenal verdient vermelding de maatregel, door Gedeputeerde Staten voorgesteld en door den Koning bekrachtigd, volgens welke twee ten honderd van de inkomsten van alle de gemeenten werden bestemd tot bevordering van het onderwijs.

ANTWERPEN.

De voortgang, welke in de provincie Antwerpen, gedurende het afgelopen jaar, gemaakt werd, bestond hoofdzakelijk in den opbouw van nieuwe schoollocalen, of in de betere inrigting der reeds aanwezige scholen. Voorbeeldig is bovendien binnen deze provincie toegenomen het onafgebroken schoolhouden en evenzeer de opkomst der leerlingen. Bijna geene scholen zijn er meer, (behalve hier en daar in kleinere gemeenten of gehuchten) die des zomers een' eigenlijken stilstand hebben. Voor zoo veel de grootere gemeenten betreft, mag men zeggen, dat de verbetering hieromtrent in het jaar 1827 werd voltooid.

Verre de meeste scholen zijn des winters sterk bezocht. Het aantal leerlingen beloopt bij meerdere tot 300 en meer. Dat getal vermindert wel aanmerkelijk in de zomermaanden, doch blijft ook dan het te schoolkomen in deze provincie sterker en gezetter dan wel elders.

Ook is er over het algemeen in deze provincie vrij goede zorg voor het onderwijs der armen-kinderen. Meerdere gemeenten echter zijn hierin nog zeer ten achteren. De aanzienlijke gemeenten *Boom* en *Brochem* zijn als zoodanig hier te noemen.

In het vorig verslag werd de wensch te kennen gegeven, dat ook de armenscholen te Antwerpen door de zorg van het stedelijk bestuur eene meerdere uitbreiding mogten ontvangen. Die wensch mogt tot dus verre nog niet worden vervuld.

In het jaar 1827 verloor de provinciale commissie van onderwijs een ijverig medelid in den heer Douglas. De onderwijzers van de aan zijne zorg toevertrouwde vierde en zevende schooldistricten verloren in hem eenen uitmuntenden raadgever, eenen kundigen en verstandigen geleider.

UTRECHT.

Geene der Noordelijke provincien gaf, even zeer als die van Utrecht, in de laatstverloopene jaren het voorbeeld van eene snelle en grondige hervorming van geheel haar lager schoolwezen, in onderscheidene opzigten.

Het is hier niet de plaats om in bijzonderheden te treden over de redenen, die, na de invoering der verordeningen van 1806, het schoolwezen hier nog gedurende eenen geruimen tijd op eenen achterlijken voet deden blijven, noch om op te tellen de allengskens verkregene verbeteringen en de daartoe aangewende middelen. Maar het verdient te worden gezegd, dat de in de laatste jaren verkregene uitkomsten grootelijks zijn te danken aan de krachtadige ondersteuning en medewerking, die het schoolwezen te beurt viel van de zijde der Provinciale Staten.

Belangrijk waren de bijdragen, door de provincie verstrekt tot het bouwen en verbeteren van gemeentelijke schoollocalen. Ten gevolge vooral dezer bijdragen mogt men op het einde van 1827 in de provincie tellen 95 zeer goede, 20 middelmatige en niet meer dan 7 slechte scholen.

Bij resolutie van den gouverneur der provincie van 28 Augustus 1827, werd aan de gemeente-besturen nader herinnerd hunne gehoudenheid om te zorgen voor de behoorlijke verwarming der schoolvertrekken. Ook deze aanschrijving werd niet vruchteloos gedaan.

Onder beleid der commissie van onderwijs werd, op den

4 Augustus 1827, binnen de stad Utrecht een aanvang gemaakt met het houden van normale lessen. Men mag met grond vertrouwen, dat door dezen maatregel het getal van bekwame en geschikte onderwijzers weldra evenredig zal zijn aan de behoefte.

VRIESLAND.

Omtrent deze provincie zijn over 1827 geenerhande bijzonderheden mede te deelen. Het onderwijs bleef aldaar nagenoeg geheel op denzelfden voet.

OVERIJSSSEL.

Uit de verslagen der schoolopzieners is het blijkbaar, dat het schoolwezen dezer provincie zich in een' bloeienden staat bevindt; dat het bij voortduring zich niet alleen handhaaft op die hoogte, waarop het uit het diepst verval gebragt is, maar zelfs nog steeds vooruitgaat, ofschoon de blijken daarvan thans, bij de gemaakte groote vorderingen, minder in het oog vallen.

In deze provincie geniet thans verre weg het grootste aantal onderwijzers, zoo al niet een geheel toereikend, althans een verzekerd bestaan.

In geene der overige provincien werd nog zoo algemeen wel voorzien in het onderwijs der armen-kinderen.

Ook staat hier het schoolwezen in de steden, grootere en kleinere, geheel in evenredigheid met dat ten platten lande, eene derde bijzonderheid, die elders, althans niet in gelijke mate, wordt aangetroffen.

Doch met dat al zijn er ook in het schoolwezen der provincie Overijssel nog gapingen en leemten. Vooral wordt hier bedoeld: de gebrekkige gesteldheid van de meeste localen in de talrijke gehuchten of buurtschappen dezer provincie en derzelver ontoereikendheid in verhouding van het aantal leerlingen, alsmede het nog voortdurend bestaan

van weinig nut opleverende winterscholen in vele dier gehuchten.

GRONINGEN.

Deze provincie had onder die van het Noordelijk deel des Rijks het in zijne soort eenig voorregt, van ten aanzien van haar schoolwezen, in verschillende opzigten, reeds belangrijke vorderingen te hebben gemaakt, vóór dat het algemeene Lands-bestuur zich de belangen van het onderwijs aantrok, ja zelfs vóór het bestaan der zoo verdienstelijk geworden Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, ten minste vóór dat derzelver bemoeijingen aanvingen zich ook tot scholen en schoolonderwijs uit te strekken.

De provincie *Groningen* heeft dit te danken aan den verdienstvollen opvoedkundige *Hendrik Wester*, wiens werkzaamheden ter verbetering van het schoolwezen in deze provincie reeds dagteekenen van het jaar 1772.

Nergens dan ook ontmoette de in 1806 van gouvernementszijde ondernomen schoolhervorming dadelijk zoo veel ingang, en nam dezelve zoo veel voortgang als in dit gewest ten aanzien zoo van het uit- als van het inwendige der scholen.

Op de reeds zoo vroegtijdig gelegde gronden werd te ligter voortgebouwd, en is ook op die grondslagen bij voortduring voortgewerkt tot gestadige aanwinst van geheel het schoolwezen van dit gewest.

Van daar dan ook, dat in 1827 onder de 234 scholen, welke toen in de provincie *Groningen* bestonden, geteld worden 105 voor zeer goede, 59 voor goede, 60 voor middelmatige, en maar 10 voor waarlijk slechte.

De laatste der zoogenaamde winterscholen, welke vroeger in deze provincie vrij talrijk waren, zijn in 1827 verdwenen en verkeerd in vaste bijscholen, zoodat dan nu ook alle de scholen van dit gewest het geheel jaar door gehouden worden.

De noodlottige ziekte, welke vooral in de stad *Groningen* geheerscht heeft, bragt ook in het schoolwezen aldaar groote verachtering te weeg. Intusschen heeft deze ramp in de uitkomst gestrekt tot belangrijke verbeteringen van hetzelfde in verschillende opzigten. Meerdere houders van bijzondere scholen, die niet dan onder de zeer middelmatige of slechte te tellen waren, zijn door overlijden of anderzins weg gevallen. De lokalen van de overgeblevene zijn uit de gelden, die voor de ongelukkig geworden onderwijzers dier stad werden ingezameld, in goeden staat gebragt en in twee, door bijzondere onderwijzers verlaten lokalen, zijn nieuwe stedelijke armen-scholen opgerigt.

DRENTHE.

Eigenlijke bijzonderheden, uitsluitend tot het jaar 1827 behorende, vallen ten aanzien der provincie Drenthe niet te vermelden. Sedert de invoering der verordeningen van 1806, had de schoolhervorming in dit gewest steeds eenen stillen maar vasten gang, en daardoor eenen gestagen en meest gelukkigen voortgang.

De gezamenlijke scholen, in *Drenthe* aanwezig, zijn ten getale van 122. Van deze worden in 1827, 41 als zeer goede, 54 als goede, en 27 als middelmatige opgegeven en beschreven, en alzoo geen ééne meer als merkelyk slecht.

Alle de schoollokalen zijn het eigendom der gemeenten of gehuchten, tot welke zij behooren, met uitzondering van een enkeld, dat gehuurd wordt. Ook van deze zijn verre weg de meeste goed of redelyk goed, en worden er nog maar weinige, die den naam van slecht verdienen, aangetroffen.

Men mag met grond zeggen, dat alleen in de talrijke gehuchten van *Drenthe* de staat van het onderwijs nog te wenschen overlaat.

LUXEMBURG.

Vele moeilijkheden en hindernissen vereenigden zich in het Groot-Hertogdom ten aanzien eener hervorming, of liever geheele nieuwe schepping van een lager schoolwezen. Van den aanvang af, dat hieraan van Gouvernementszijde de hand werd geslagen, werden er menigvuldige en nadrukkelijke maatregelen, uit den boezem van het Groot-Hertogdom zelve voortspruitende, aangewend met zeldzame belangstelling, ijver en eensgezindheid bij allen, die in de zaak betrokken waren, of ze ook uit eigen beweging ter harte namen.

Van al die moeilijkheden en de daartegen in het werk gestelde maatregelen hier in het bijzonder gewag te maken, behoort niet tot het bestek van dit verslag.

De ligging van het Groot-Hertogdom, de moeilijkheid der gemeenschap in vele oorden, de geringheid der bevolking van vele gemeenten en de bekrompenheid harer middelen, mogen wel als de meest voorname hindernissen genoemd worden. Om niet te gewagen van het volslagen gemis van alles, wat een geregeld schoolwezen samenstelt, zoo ten opzichte van personeel als materieel van allerlei aard.

Maar die moeilijkheden mogten door de aangewende middelen aanvankelijk reeds grootelijks worden te boven gekomen, zoo dat de provinciale commissie van onderwijs reeds meent te mogen tellen 252 scholen, die met opzicht tot het onderwijs goed of zelfs zeer goed te noemen zijn, en van deze scholen zijn er reeds 175 die het geheele jaar door gehouden worden.

Wanneer men echter in overweging neemt, dat er ten minste 600 scholen in de geheele uitgestrektheid van het Groot-Hertogdom aanwezig zijn, dan kan men zich een denkbeeld maken van hetgeen nog te verkrijgen valt, alvorens ook in dit gewest het schoolwezen te zien gebragt op de hoogte, die het elders door aanhoudende pogingen reeds bereikte.

LATIJSCHESCHOLEN, ATHENAEA
EN COLLEGIEN.

Het onderwijs der Gymnasiën is te vruchtbaarder, naar mate de kweekelingen beter tot hetzelfde zijn voorbereid, naar mate hunne voorafgaande verstands-ontwikkeling in het algemeen met meer wijze zorgvuldigheid is geleid, en zij in het bijzonder in de regels der moedertaal grondig zijn geoefend. De gebrekkige staat intusschen, waarin vroeger het lager onderwijs zich bevond en waaruit het nog niet op alle plaatsen zich heeft kunnen verheffen, was de oorzaak, dat men het noodig heeft geoordeeld bij vele dier gestichten eene voorbereidende klasse te plaatsen, ten hoofddoel hebbende, om bij de nieuwe leerlingen, alvorens zij in de gewone klassen worden opgenomen, aan te vullen hetgeen hun te dien aanzien bevonden wordt te ontbreken.

Bij het einde van het schooljaar 1826—1827 bestond die belangrijke klasse, onder anderen, nog niet bij de meeste collegien der provincie *Antwerpen*, met name bij die der zoogenaamde *Antwerpsche Kempen*, ofschoon zij aldaar, zoo veel als ergens elders, noodig was. Aan derzelver gemis vooral is de achterlijke staat, waarin zich het onderwijs in die inrigtingen nog steeds bevond, toe te schrijven. De bekrompen staat der plaatselijke geldmiddelen liet er de oprigting dier klasse niet toe. Uit aanmerking daarvan is het gouvernement te hulp gekomen, en heeft het eene kleine Rijks toelage aan elk der genoemde collegien toegeestaan, door middel van welke de voorbereidende klasse bij dezelve op eenen eenparigen voet tot stand gebragt is. Aanvankelijk beantwoordde derzelver inrigting aan het doel.

Het onderwijs der gewone vakken wint over het algemeen hoe lang zoo meer in doelmatigheid. De vroegere leerwijze van het *latijn* onderscheidde zich wel door grondige taalkunde, doch was niet altijd vrij te pleiten van

dorheid en langwijligheid; terwijl daarbij veelal uit het oog werd verloren het beoefenen der klassieke latiniteit, bij de behandeling der Latijnsche schrijvers, alsmede het aanwenden van oudheid, fabel-, geschied- en aardrijkskunde, tot regt verstand van die schrijvers. Van beide laatstvermelde wordt thans al meer en meer werk gemaakt, zonder dat het eerstgenoemde wordt veronachtzaamd.

De beoefening der Grieksche taal gaat thans, in een aantal gestichten, bijna gelijken tred met de Latijnsche, en wordt daarheen gerigt, niet alleen om de schoone letterkundige voortbrengselen van den Griekschen bodem in hunne oorspronkelijke schoonheid te leeren kennen en waardeeren, maar ook om, door vergelijking dier voortbrengselen met die van den Romeinschen grond, te doen opmerken, hoe de Latijnsche taal grootendeels uit de Grieksche is voortgesproten; hoe de Latijnsche schrijvers vele hunner denkbeelden van de Grieksche hebben ontleend, en hoe zij dezelve, in Romeinschen vorm en gewaad te voorschijn hebben doen treden, zoo dat de beoefening van het Grieksch als middel wordt gebruikt om in den geest der Latijnsche taal en letterkunde te dieper door te dringen. Onder de later opgerigte of erkende gymnasiën onderscheiden zich in dit opzicht in het bijzonder die van *Heusden*, *Tongeren*, *Geerardsbergen*, *Charleroy*, *Herenthals* en *Lier*.

Deze toenemende verbetering van het onderwijs is grootendeels hieraan te danken, dat de openvallende leerstoelen al meer en meer worden vervuld door voedsterlingen van 's Rijks hoogeschoolen, aldaar geoefend in de genoemde klassieke behandeling der oude schrijvers en in de kundigheden, welke daartoe onontbeerlijk zijn.

Hoe zichtbaar nogtans de gelukkige invloed zij van de klassieke opleiding, welke de gegradueerde leeraars hebben mogen genieten, is het evenwel niet te ontkennen, dat zij niet altijd van de hoogeschool genoegzame theoretische, veel min praktische kundigheid medebrengen, om hun onderwijs zoo bevattelijk, zoo uitlokkend mogelijk te maken, om op

het verstand en het hart der leerlingen heilzaam te werken. De overweging hiervan heeft doen bedacht zijn, om bij de hoogeschoolen deze gapingen in het vormen van leeraars voor de gymnasiën aan te vullen.

De *aardrijksbeschrijving* en de *geschiedenis* werden tot hiertoe op de gymnasiën elk afzonderlijk behandeld. Thans heeft men begonnen dezelve in onmiddellijk verband tot elkander te brengen, in diervoege, dat de eerste dier wetenschappen tot grondslag wordt gelegd voor de laatste, en alzoo telkens de beschouwing van ieder geschiedkundig tijdvak wordt voorafgegaan van de beoefening van het daartoe behoorende gedeelte der aardrijkskunde. Eene handleiding voor die zaamverbonden behandeling der beide wetenschappen, onlangs in het licht verschenen, biedt eenen geschikten leidraad voor dezelve aan.

Vroegere gegronde redenen van klagten over het gebrekkige van het onderwijs der *wiskunde* worden al minder en minder van toepassing. Eenige groote gestichten in de Zuidelijke provincien, met name die te *Brussel*, *Maastricht*, *Luik*, *Gend*, *Doornik*, *Namen* en *Luxemburg*, zijn de Latijnsche scholen der Noordelijke nog wel vooruit ten aanzien van de hoogte, waarop er dit onderwijs gevoerd is, doch vele der laatstgemelde beijveren zich, zoo wel als de overige der Zuidelijke gewesten, om diezelfde hoogte te bereiken. De Latijnsche school te *Nijmegen* en die te *Utrecht* verdient te dezen opzichte in het bijzonder eene eervolle vermelding.

Het onderwijs in de delfstofkunde, hetwelk in het *atheneum* te *Namen* steeds op de doeltreffendste wijze gegeven wordt, levert hoe langer hoe beter uitkomsten op.

In de collegien der Vlaamsche provincien is het gebruik der landtaal overgegaan tot de hoogste klasse. Vele gymnasiën zijn den maatregel lang vooruit geweest.

Het gebruik der Fransche taal aldaar dus in onbruik rakende bij het onderwijs, zal het in overweging moeten

komen, om voor die taal en derzelver letterkunde eene afzonderlijke klasse op te rigten bij elk dier gestichten.

Het collegie te *Echternach*, kort geleden opgericht, en het onlangs herstelde collegie te *Virton*, heeft zich niet kunnen staande houden, doch overigens is het getal leerlingen in 1827 over het algemeen meer toe dan afgenomen.

Eindelijk verdient vermeld te worden, dat de onderwijzers in het algemeen, ofschoon de vrijheid genietende om die leerwijze te volgen, welke de ondervinding hun als de meest doeltreffende doet kennen, gaarne beproeven hetgeen hun te dien aanzien van wege het Ministerie als aanbevelingswaardig wordt voorgesteld, en dat die proeven de gewenschte uitkomsten opleveren, zoo dat van lieverlede, zonder dwang, maar door proefondervindelijke overtuiging, op een' vrij eenparigen voet, het onderwijs steeds voorwaarts streeft, van het overtollige of onnoodige ontlast en vereenvoudigd wordt.

HOOGESCHOLEN.

Het hooger onderwijs leverde dit jaar weinig bijzonderheden op, die in dit verslag behooren vermeld te worden.

Gelijk reeds bij den aanhef van hetzelfde werd aangemerkt, zijn er, ook in dit gedeelte van het openbaar onderwijs, geene algemeen werkende maatregelen genomen van bijzonder gewigt. De regering ging voort het goede te bevestigen, het gebrekkige zoo veel mogelijk te verhelpen, of de middelen te beramen, welke tot dat doel zouden kunnen voeren.

Ofschoon tot geene der eigenlijke instellingen van hooger onderwijs behorende, is het niet ongepast hier melding te maken van het *Museum van wetenschappen en letteren te Brussel*, waarvan dit jaar door de zorg der regering de grondslag werd gelegd.

Reeds lang had het de aandacht tot zich getrokken, dat in eene stad van zoo groote bevolking en uitgebreid-

heid, en waarin zoo vele middelen tot veraangenaming des levens bijeen worden gevonden, geene gelegenheid bestond, om, door openbare lessen over belangrijke wetenschappen, den geest te beschaven en met nuttige kundigheden toe te rusten. Een enkel verdienstelijk geleerde had de baan aangewezen. De regering heeft die aanwijzing gevolgd door ook andere kundige mannen op te roepen, om openbare voorlezingen te houden. Met bereidwilligheid hebben zij zulks op zich genomen, en hunne eerste verdienstelijke pogingen zijn met dat gevolg bekroond geworden, hetwelk men zich mogt voorstellen van de geestdrift van hen, die zich eenen nieuwen weg geopend zagen, om aan hunnen weetlust te voldoen.

Met genoegen heeft de regering de meest voldoende berigten ontvangen omtrent de vlijt en de vorderingen der kweekelingen van het collegium philosophicum bij de hoogeschool te *Leuven*. Op orde en tucht wordt er vooral een gepast toezigt gehouden. Zij, die er aan onderworpen zijn, erkennen er meer en meer de waarde van. Voorzeker is het geene der minste belangrijke vruchten, die de handhaving van orde en tucht medebrengt, dat niet slechts uiterlijk onheil voorgekomen wordt, maar dat ook het innerlijk gemoed allengs meer voor zedelijke indrukken wordt geopend en vatbaar gemaakt.

In het personeel der hoogleeraren en onderwijzers der hoogeschoolen viel dit jaar geene aanmerkelijke verandering voor. Het zal echter welligt niet ongepast zijn hier een weinig stil te staan bij een punt, hetwelk meermalen is ter sprake gekomen, en hetwelk eenige opheldering verdient.

Men heeft namelijk aan de regering somwijlen ten kwade geduid, dat zij, zoowel bij de oprigting der Zuidelijke hoogeschoolen, als in het vervolg, eenige leerstoelen aan dezelve met buitenlandsche geleerden bezet heeft.

Deze omstandigheid zou berispelijk kunnen schijnen, wanneer zij niet door den loop der zaken was noodzake-

lijk geworden. Ook heeft de regering genoegzame blijken gegeven van het nationale in allen opzigte te willen bevorderen, dan dat zij zoude kunnen verdacht worden, van sommige gedeelten van het hooger onderwijs, zonder stelliger beweeggrond, aan vreemdelingen te hebben toe- vertrouwd.

Die beweeggrond was, in de eerste plaats, in de moeilijkheid gelegen, om onder de inboorlingen dezer gewesten eene goede keus te doen. Vijfentwintig jaren van oorlog hadden de neiging der gemoederen naar andere beroepen meer doen overhellen, dan naar die der letteren en der hoogere wetenschappen. Het gemis van groote en veel omvattende inrigtingen van onderwijs en van vereenigings-punten van geleerdheid had uitgewerkt, dat slechts weinigen eenen weg van studien hadden ingeslagen, geschikt om hen voor het professoraat te vormen. De regering moest zich dus wel naar elders wenden, hetzij naar de Noordelijke provincien (toenmaals met de Zuidelijke nog pas vereenigd), hetzij naar Duitschland of naar Frankrijk, ten einde de nieuw gestichte hoogeschoolen met geleerden te verrijken, welke op de toenmalige hoogte der wetenschap waren. In dit opzicht bevond zij zich in denzelfden toestand als de regering van *Pruissen* en zelfs van *Beijeren*: de hoogeschool te *Bonn* is bevolkt geworden met professoren, welke bijkans allen vreemd waren aan de Rijnprovincien en zelfs aan het koninkrijk *Pruissen*; terwijl ook de voornaamste leerstoelen der gymnasiën werden toe- vertrouwd aan leeraars, welke uit andere gedeelten van Duitschland geroepen waren.

De Nederlandsche regering heeft verre weg het kleinste getal der leerstoelen aan buitenlandsche geleerden gegeven, waarvan zelfs onderscheidene sedert lang in België te huis behoorden.

Zij is voorts in deze omstandigheid met alle omzigtigheid te werk gegaan, den raad inwinnende van de beroemdste hooggeleerden der beste vreemde hoogeschoolen,

en bij voorkeur hare keuze bepalende tot geleerden, wier jaren en geloofsbelijdenis deden verwachten, dat zij zich gemakkelijk naar de denkwijze van den landaard zouden schikken.

Maar behalve door redenen van noodzakelijkheid, is het Gouvernement in deze aangelegendheid tevens door overwegingen van eenen hooger aard geleid geworden. Het karakter der wetenschappen, even als de beschaving onzer eeuw, kenmerkt zich door algemeen te zijn, en aan geheel Europa toe te behooren. Een land van geringe uitgestrektheid gelijk het onze, gelukkig geplaatst tusschen groote natien, uitmuntende in veelsoortige beschaving, zoude ten achter blijven, wanneer het op zich zelve wilde blijven staan en den invloed eener vreemde letterkunde uitsluiten. Het schijnt veeleer van deze gelukkige ligging partij te moeten trekken en de vruchten der algemeene beschaving op zijnen bodem te moeten verzamelen. Deze beweegreden op zich zelve zoude misschien genoegzaam zijn, om de keuze van uitheemsche hoogleeraren voor sommige leerstoelen te regtvaardigen. Dat men daarbij het oog op Duitsche geleerden vallen liet, heeft, in verband met het aangegeven oogpunt, dezen grond voor zich, dat bijkans alle betrekkingen van de Zuidelijke gewesten met het geletterde Duitschland waren afgebroken.

De Fransche letterkunde had daarentegen, sinds vroege tijden herwaarts, eenen bijkans uitsluitenden invloed op deze gewesten uitgeoefend; zij was gedeeltelijk de letterkunde van Belgie geworden. Welk middel ware geschikt, om het evenwigt zoo veel mogelijk te herstellen en ook aan de Duitsche grondige geleerdheid ingang te verschaffen, dan het beroep van ettelijke hoogleeraren uit deze natie?

De hoogeschoolen der voormalige republiek der Nederlanden hadden reeds het voorbeeld gegeven. Sedert hare oprigting hebben zij vreemde geleerden onder hare hoogleeraren geteld, die men dikwerf met vele kosten deed

overkomen. In vroegere tijden hebben wederkeerig onderscheidene Nederlandsche geleerden op buitenlandsche hoogeschoolen eenen leerstoel bekleed.

Onpartijdige beoordeelaars mogen het beslissen, of niet de uitkomst, over het algemeen, aan de verwachting heeft beantwoord, en of niet onder de buitenlandsche hoogleeraren van elke hoogeschool mannen gevonden worden, welke er het sieraad van uitmaken.

De tijd nadert intusschen, waarop men niet meer elders naar bekwame personen zal behoeven om te zien, dan alleen in hoogst zeldzame gevallen, wanneer zeer uitstekende en algemeen erkende verdiensten zich vereenigen, om het bezit van geleerden, die zich door dezelve onderscheiden, voor onze hoogeschoolen wenschelijk te maken.

Wat de academische en andere verzamelingen, tot de hoogeschoolen in betrekking staande, betreft, zij nemen meer en meer in luister en uitgebreidheid toe.

Voornamelijk was zulks het geval met de verzamelingen te *Gend*, welke nu meerendeels in het geheel voltooide academie-gebouw in behoorlijke orde gerangschikt, allengs in overeenstemming worden gebragt met dit pronkstuk der nieuwe Nederlandsche bouwkunst.

Over het algemeen heeft men reden om tevreden te zijn over den ijver en het gedrag der studerende jongelingschap.

Eene voorbijgaande stoornis aan de hoogeschool te *Luik* is opgevolgd door een' toestand van zaken, welke voortdurend de beste uitkomsten belooft.

Het ware te wenschen, dat hier en daar meerdere zucht wierd bespeurd voor echt wetenschappelijke kennis en geestbeschaving, en dat de studien der jonge lieden minder wierden bestuurd door het bloot besef der behoefte aan kundigheden, die voor eene volgende bestemming meer bijzonder gevorderd worden.

Het getal der studerenden is overigens wederom eenigzins vermeerderd, gelijk zulks kan blijken uit de tabel, aan dit verslag gevoegd.

Met welgevallen brengt men hier hulde toe aan de uitstekende diensten, welke onderscheidene kandidaten in de geneeskunde, bij gelegenheid der algemeene ziekte te *Groningen* hebben bewezen. Zij hebben daardoor getoond het edele beroep waardig te zijn, waarvoor zij zich bestemd hebben, en blijken gegeven van menschlievendheid en kunde in eene loffelijke mate te vereenigen. Het is bekend, hoe hunne achtergeblevene makkers door milde bijdragen het lot van vele lijders hebben pogen te verzachten.

Er is geen aangenamer pligt voor de regering, dan zoodanige daadzaken te kunnen aanvoeren, omdat zij het treffendste bewijs opleveren, dat de Nederlandsche hoogeschole vruchtbare kweekscholen zijn voor ware verstandsbeschaving en voor de ontwikkeling der edelste aandoeningen van het hart.

Wanneer de uitkomsten, welke in dit verslag zijn voorgelegd, niet geschikt waren om de aandacht buitengemeen tot zich te trekken, laten zij echter, over het algemeen, eenen niet onbevredigenden indruk achter. Zij voeren het bewijs met zich eener allengs voortgaande verbetering, die het goede vasthoudt, maar die het gebrekkige niet voorbij ziet. Voorgelicht door de ondervinding, aan welke ons vaderland voor alle takken van 't volks-onderwijs zoo rijk is, en bezield door de zucht om 't onvolmaakte van lieverlede door het betere te doen vervangen, zonder naar een ijdel droombeeld van volkomenheid te willen streven, zal de regering de hoop kunnen voeden, om, bij volgende verslagen aan de Staten-Generaal, nieuwe bewijzen te kunnen aanbieden van de hooge belangstelling, welke zij aan de beschaving der natie, dien hoeksteen van derzelver voorspoed, blijft toewijden.

STAAT der sommen, welke uit 's Rijks Schatkist ten behoeve van het lager onderwijs zijn betaald, gedurende het jaar 1827.

AARD DER BETALINGEN.	BEGROOTING.		TOTAAL.
	Uit de gewone	Uit de buitengewone	
Subsidien en bureau-kosten voor de commissien van onderwijs.	f 57,061.69	" "	f 57,061.69
Normale scholen.	20,342.49 ⁵	" "	20,342.49 ⁵
Subsidien voor normale lessen.	"	6,000.00	6,000.00
Schoolonderwijzers-gezelschappen.	6,200.00	" "	6,200.00
Jaarwedden van onderwijzers.	153,343.43 ⁵	6,235.90	159,579.33 ⁵
Subsidien voor den opbouw, herstellingen en inrigting van schoollocalen.	13,600.00	47,112.00	60,712.00
Aanmoedings-middelen, gratificaten enz. . . .	6,466.40	"	6,466.40
	f 257,014.02	f 59,347.90	f 316,361.92

SOMMEN, welke over de dienst van 1827 zijn besteed ten behoeve van het lager onderwijs uit de provinciale fondsen.

PROVINCIE.	Aan aanbouw, herstelling of meubelering van gemeentelijke schoollocalen.	Aan onderwij- zers.	Aan andere uitgaven.	Geheel der uitgaven.
Noord-Brabant. . .	f 2,500.00	"	"	f 2,500.00
Zuid-Brabant. . .	9,900.00	"	f 100.00	10,000.00
Limburg.	875.00	f 2,625.00	"	3,500.00
Gelderland.	8,234.25	2,170.00	"	10,404.25
Luik.	5,500.00	500.00	"	6,000.00
Oost-Vlaanderen. . .	7,000.00	1,415.00	385.00	8,800.00
West-Vlaanderen. . .	5,000.00	"	"	5,000.00
Henegouwen.	4,000.00	"	"	4,000.00
Noord-Holland. . . .	12,317.00	"	"	12,317.00
Zuid-Holland.	9,700.00	95.00	250.00	10,045.00
Zeeland.	"	1,191.00	200.00	1,391.00
Namen.	7,795.00	"	80.00	7,875.00
Antwerpen.	2,000.00	"	"	2,000.00
Utrecht.	11,800.00	"	"	11,800.00
Vriesland.	200.00	"	"	200.00
Overijssel.	875.00	"	"	875.00
Groningen.	"	"	"	"
Drenthe.	"	"	"	"
Luxemburg.	"	"	"	"
	f 87,696.25	f 7,996.00	f 1,015.00	f 96,707.25

Door de Provinciale Staten van Luxemburg is het bedrag van één' opcent op de grondbelasting toegestaan voor de oprigting van eene groote school.

✕ SOMMEN, welke over de dienst van 1827 zijn besteed ten

PROVINCIE.	BEVOLKING op 31 Dec. 1827.	SOMMEN op de gemeente begrootingen gebragt in 1827.	UITGAVEN UIT DE	
			Aan den opbouw, de herstelling of de meubelering van schoolhuizen.	AAN DEN ON- Als vaste jaarwedde.
Noord-Brabant . .	332,551	f 53,401.16	f 27,885.04	f 14,519.25
Zuid-Brabant . .	499,728	90,680.70	76,098.00	8,938.00
Limburg	328,234	41,990.13	19,470.10	11,879.68
Gelderland . . .	293,396	63,027.85	24,402.06 ⁵	23,772.29 ⁵
Luik	347,625	13,703.56	10,041.70	4,184.69
Oost-Vlaanderen .	708,705	37,233.78	19,297.85	10,802.27
West-Vlaanderen.	575,807	51,465.80	21,013.88	15,359.19
Henegouwen . .	567,300	71,471.62	32,519.54	19,680.50
Noord-Holland . .	391,586	140,385.66	37,807.56	85,106.64
Zuid-Holland . .	453,818	103,670.45	35,986.04	49,732.29
Zeeland	133,932	34,090.75	9,665.26	19,835.49
Namen	194,845	76,511.86	34,222.86	17,214.94
Antwerpen . . .	338,294	38,281.25	16,895.63	15,540.74
Utrecht	122,213	32,433.57	19,244.33	12,447.89
Vriesland	200,332	59,304.00	12,484.42	35,250.92
Overijssel . . .	165,936	24,482.65	12,546.48	9,045.23
Groningen . . .	153,982	16,867.43	3,903.70	2,568.75
Drenthe	59,915	9,550.24	3,273.35	4,156.59
Luxemburg . . .	298,655	93,930.74	35,053.88	15,903.09
	6,166,854	f 1,052,483.20	f 451,811.68 ⁵	f 375,938.44 ⁵

* Van deze som van f 38,7588 is een montant van f 32,028.17 bestemd voor den aanbouw of de verbetering van schoollocalen binnen 32 gemeenten, doch over die penningen werd in 1827 nog niet beschikt.

behoefte van het lager onderwijs uit de gemeente-kassen.

GEMEENTE-KASSEN GEDURENDE 1827.			VERSCHIL tusschen de geraamde en werkelijk uitgegevene sommen,	
DERWIJZER,	Aan andere behoeften, als verwarming, prijzen, enz.	GEHEELE UITGAVEN.	Meerder uitgegeven.	Minder uitgegeven.
Uit anderen hoofde.				
f 3,189.17	f 8,603.19	f 54,196.65	f 795.49	f "
3,636.70	2,008 "	90,680.70	"	"
1,167.16	814.34	33,331.28	"	8,658.85
4,470.18	8,738.80	61,383.34	"	1,644.51
4,310.52	888.35	19,425.26	5,721.70	"
2,132.75	2,001.11	34,233.98	"	2,999.80
731.72	13,564.39	50,669.18	"	796.62
3,493.70	5,067.94	60,761.68	"	10,709.94
7,496.07	30,983.73	161,394.00	21,008.34	"
12,438.96	16,659.17	114,816.46	11,146.01	"
3,512.97	2,254.55	35,268.27	1,177.52	"
1,207.90	2,560.76	55,206.46	"	21,305.40
2,011.17	2,313.43	36,760.97	"	1,520.28
1,384.99	3,119.39	36,196.60	3,763.03	"
1,666.45	6,423.71	55,825.50	"	3,478.50
1,467.07	3,232.43	26,291.21	1,808.56	"
1,164.37	7,090.26	14,727.08	"	2,140.35
704.65	2,020 "	10,154.59	604.35	"
2,398.50	1,822.39	55,177.86	"	38,752.88
f 58,585 "	f 120,165.94	f 1,006,501.07	f 46,025 "	f 92,007.13

STAAT van het getal der Studenten, ingeschreven op 1° November 1827 bij de onderscheidene faculteiten van iedere Hoogeschool.

HOOGESCHOLEN.	HOOGESCHOLEN.					Totaal.
	Godge- leerheid.	Rechtsge- leerheid.	Genees- kunde.	Wis- en natuur- kunde.	Wijsbe- geerte en letteren.	
Leyden	158	191	62	10	167	588 *
Utrecht	169	95	21	45	168	498
Groningen	92	68	29	14	84	287
Leuven	"	158	70	83	373	678 "
Lulk.	"	185	89	78	154	506
Gend.	"	207	165	11	21	404 ***

* Onder de geneeskundigen zijn begrepen 23 studenten, welke de geneeskundige studien met de voorbereidende wetenschappen vereenigen.

** Hieronder zijn begrepen 269 kweekelingen van het collegium philosophicum.

*** Onder de rechtsgeleerden en geneeskundigen zijn mede opgenomen, die zich alnog voor die studien voorbereiden.

In 1826 . . . 2,961
 Meer alzoo in 1827 . . 2,774
 187

STAAT der examens, afgelegd voor de commissien van onderwijs in de hierna vermelde provincien, te rekenen van het eerste jaar harer oprigting.

Jaren.	VIERDE RANG.		DERDE RANG.		TWEEDE RANG.		EERSTE RANG.		Acte als onderwijzeresse.		Acte als huisonderwijzer.	
	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.
ZUID-BRABAND.												
1824	58	18	9	3	0	0	0	0	0	0	0	0
1825	84	28	13	5	0	0	0	0	7	6	6	6
1826	296	121	36	16	1	0	0	0	49	33	19	11
1827	159	56	89	44	1	1	0	0	67	64	25	22
LIMBURG.												
1821	15	8	10	10	0	0	0	0	1	1	1	1
1822	27	22	12	12	3	3	0	0	1	1	0	0
1823	40	39	27	20	3	1	0	0	1	1	0	0
1824	44	42	23	17	0	0	0	0	1	1	0	0
1825	56	53	11	7	2	2	0	0	0	0	0	0
1826	41	37	17	13	1	1	0	0	8	7	0	0
1827	46	40	21	15	0	0	0	0	3	3	0	0
LUIK.												
1824	12	39	77	42	0	0	0	0	0	0	0	0
1825	16	68	104	46	2	2	0	0	15	15	1	1
1826	38	42	92	30	0	0	0	0	4	4	5	5
1827	97	46	38	18	1	1	0	0	8	8	1	1

Jaren.	VIERDE RANG.		DERDE RANG.		TWEEDE RANG.		EERSTE RANG.		Acte als onderwijzeresse.		Acte als huisonderwijzer.	
	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.
OOST-VLAANDEREN.												
1824	104	18	25	4	6	0	0	0	10	7	2	1
1825	162	73	56	24	0	0	0	0	5	2	0	0
1826	285	74	78	33	0	0	0	0	25	10	3	3
1827	182	53	84	26	3	0	0	0	29	22	8	8
WEST-VLAANDEREN.												
1822	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0
1823	40	26	19	19	0	0	0	0	5	5	0	0
1824	22	22	8	8	3	3	0	0	10	10	2	2
1825	22	22	10	10	3	3	0	0	6	6	0	0
1826	46	48	18	16	1	1	0	0	9	9	0	0
1827	27	26	12	11	0	0	0	0	48	41	2	2
HENEGOUWEN.												
1822	37	21	12	12	0	0	0	0	0	0	0	0
1823	28	27	30	23	0	0	0	0	3	3	1	1
1824	41	30	42	41	2	2	0	0	8	7	0	0
1825	55	41	36	35	0	0	0	0	12	12	2	2
1826	61	58	42	37	6	6	0	0	39	30	18	15
1827	60	55	27	18	2	2	0	0	21	18	10	9
ANTWERPEN.												
1821	8	3	1	1	0	0	0	0	1	1	0	0
1822	35	15	12	5	0	0	0	0	5	4	4	3
1823	18	16	24	20	0	0	0	0	8	6	1	1
1824	13	14	18	12	0	0	0	0	9	4	0	0
1825	27	15	12	9	3	3	0	0	16	12	2	2
1826	31	28	15	15	4	3	0	0	14	10	3	3
1827	30	21	21	17	0	0	0	0	7	5	2	2

Jaren.	VIERDE RANG.		DERDE RANG.		TWEEDE RANG.		EERSTE RANG.		Acte als onderwijzeresse.		Acte als huisonderwijzer.	
	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.
NAMEN.												
1824	27	18	19	2	3	1	0	0	3	3	3	3
1825	28	44	20	2	2	2	0	0	56	51	2	2
1826	113	85	39	7	0	0	0	0	11	1	2	2
1827	77	39	7	2	0	0	0	0	16	14	0	0
LUXEMBURG.												
1824	362	41	103	10	0	0	0	0	17	5	0	0
1825	106	27	83	18	0	0	0	0	10	1	0	0
1826	189	23	117	19	4	3	0	0	8	2	1	1
1827	187	73	136	33	5	5	0	0	25	5	1	1

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGÈRE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1828.

LAGER ONDERWIJS.

Het belang van dit gedeelte van het openbaar onderrigt levert eene gereede verschooning op voor de bijzonderheden, welke men ook thans weder deswege zal mededeelen. De bronnen, waaruit dezelve zijn geput, zijn censdeels de verslagen, welke door de collegien van Gedeputeerde Staten aan de vergadering der Provinciale Staten zijn gedaan, en anderdeels, de overzigten der provinciale commissien van onderwijs, welke jaarlijks aan het departement worden ingezonden. Veelal zullen de berigten, welke daarin voorkomen, woordelijk worden medegedeeld.

NOORD-BRABAND.

Volgens het overzigt der commissie van onderwijs in dit gewest bespeurde men overal eenen langzamen, doch zekeren voortgang ten goede.

Werd er bij sommige plaatselijke besturen ten aanzien der verbetering van het onderwijs bekrompen gedacht en gehandeld, bij anderen was één wenk genoegzaam,

om op eene voorbeeldige wijze, niet zelden meer dan men had verlangd, het goede tot stand te zien brengen.

Getuigen hiervan *Tongelre*, *Deurne*, *Prinsenhage*, *Haarsteeg* en *Heusden*, alwaar door de stichting van nieuwe en doelmatig ingerigte schoolgebouwen zeer veel is gewonnen.

Bestaat er nog een al te groot getal scholen, wier uit- en inwendige toestand nadrukkelijke voorziening vordert, de commissie vertrouwt, dat de daarin betrokkene besturen hun waar belang daardoor zullen erkennen, om, door het daarstellen van nuttige verbeteringen, de zedelijke voordeelen, daaruit te ontleenen, met woekerwinst tot hunne eigene gemeenten te doen wederkeeren.

Aan de onderwijzers wordt door de commissie de lof toegekend, dat zij hunne pligten getrouw vervullen.

De geregelde schoolgang der jeugd bleef door gepaste aanmoedigingen, vooral uit de eenigzins vermogende klasse, bevorderd; al de vakken van onderwijs werden regelmatig opgevolgd, en de zedelijke en verstandelijke vorming van het aankomend geslacht ter harte genomen.

Op slechts enkele scholen staat het onderwijs een gedeelte van het jaar stil, dit kleine getal is in het verleden jaar nog verminderd.

Het stelsel van nieuwe maten en gewigten wordt algemeen, en zonder tegenkanting, onderwezen. De invoering van een stel maten en gewigten, op iedere school, heeft aanvankelijk voordeelig hiertoe mede gewerkt en belooft nog den gelukkigsten invloed op het dagelijksche leven.

De onderwijzers-gezelschappen blijven zich al meer en meer, door nutte werkzaamheid, onderscheiden, en zij bevestigen op nieuw het heilzame hunner instelling.

Al dit goede met blijdschap erkennende, verheugt zich de commissie er bij te mogen voegen, dat het verbeterd onderwijs de ouders meer en meer gunstiglijk inneemt. Voor het laatste getuigt in eene hooge mate het toenemend getal leerlingen en de behoefte aan ruimere schoollocalen.

In het slot van haar berigt dringt de commissie er op aan, dat er een provinciaal schoolfonds worde opgericht, ten einde de behoefte klasse, welke nu nog te zeer in deze provincie van onderwijs verstoken blijft, mede meer algemeen in dit voorregt te doen deelen.

In het verslag van Gedeputeerde Staten gedragen zich Hun Ed. Groot Achtbaren aan het berigt der commissie, welks gunstige uitkomsten zij bevestigen, onder toevoeging van eenige bijzonderheden, betreffende hetgeen, in een financieel opzicht, ten gunste van het onderwijs in Noord-Brabant is gedaan. De aan dit rapport toegevoegde staten zullen deswege het noodige doen kennen.

ZUID - BRABAND.

Had de commissie van onderwijs in dit gewest in de afgelopen jaren alle redenen zich te mogen verheugen over de snelle vorderingen, welke het lager onderwijs door de opvolging der voorschriften van het Gouvernement mogt maken, zoo strekt het haar in dit oogenblik tot geen minder genoegen te kunnen verzekeren, dat, in het afloopen van een jaar, de ondervinding haar heeft geleerd, welk eenen heilzamen invloed de aanhoudende zorg van het Staatsbestuur, door de verschillende schoolopzieners ten uitvoer gelegd, op de verdere verbetering heeft te weeg gebracht.

Met den besten wil beziel, zou het haar echter niet mogelijk zijn geweest, hare pogingen met zulk eenen goeden uitslag bekroond te zien, ware het niet, dat de verschillende onderwijzers zelven, door het ontvangen eener betere opleiding, al het gebrekkige van den ouden slenter, en de ongenoegzaamheid hunner kundigheden, om eer aan hun beroep te doen, hadden leeren inzien. Aanvankelijk kon men gewis zulk eene overtuiging van hen niet verwachten, daar zij, onbekend met den wezenlijken aard en omvang van hun beroep, in de gelegenheid

moesten worden gesteld, hunne scholen te vergelijken met die, welke van Gouvernementswege werden opgerigt, en de vruchten te leeren kennen, welke goede zaden in eenen wel voorbereiden grond steeds voortbrengen en doen gedijen.

De commissie kan niet genoeg roemen de gevolgen, welke de maatregelen hebben gehad, die met dat inzicht zijn genomen. De gemeente-besturen, de onderwijzers, de ouders der kinderen hebben de voordeelen eener verbeterde inrigting der scholen leeren inzien. De aangewende middelen van overreding, het goede voorbeeld, doch voornamelijk de aanneming eener verbeterde leerwijze, hebben eenen zichtbaren invloed uitgeoefend.

De commissie heeft dan ook het genoegen gehad te mogen ondervinden, dat onderwijzers, die van alle kundigheden ontbloot waren, zich zoo hebben beijverd, de noodige bekwaamheid te verkrijgen, dat bij elke vergadering, waar zij zich vrijwillig tot het afleggen van een examen onderwierpen, de commissie zich moest verwonderen over de kundigheden, die zij zich in zulk eenen korten tijd hebben weten te verwerven. Dit gaat zelfs zoo verre, dat, terwijl in den beginne slechts weinige onderwijzers acten van bekwaamheid konden verkrijgen, het thans een genoeg is te zien, welk een aanzienlijk getal van hen zoodanige acten erlangen.

De commissie roemt verder den invloed der onderwijzers-gezelschappen, welker getal dit jaar weder is vermeerderd, en zulks op het aanhoudend verzoek der onderwijzers zelve. Zulks heeft niet alleen ten platten lande plaats gegrepen maar ook in de stad *Brussel*, waar eenige leermeesters, ten getalle van 22, de beide schoolopzieners hebben uitgenoodigd een derde onderwijzers-gezelschap op te rigten ten behoeve van hen, welke, den derden rang bezittende, tot het bekomen van den tweeden zouden worden voorbereid.

Ook de onderwijzeressen hebben het belang van soort-

gelijke gezelschappen leeren inzien, en tot een bewijs van hare zucht voor het betere kan hier worden aangevoerd, dat haar gezelschap te *Brussel*, waarin wekelijks de voornaamste vakken van onderrigt worden behandeld, telkens meer en meer en met verdubbelden ijver wordt bezocht, en ook zij ten vollen overtuigd zijn van het nut, hetgeen daardoor bewerkt wordt; terwijl ook te *Leuven* een soortgelijk gezelschap is opgerigt en veel goeds van zich doet verwachten.

De commissie heeft wijders een middel ter bevordering van het verbeterd onderwijs gevonden, in het aanmoedigen der plaatselijke besturen, ter oprigting van geschikte schoollocalen en ter aanschaffing van de noodige hulpmiddelen om eene goede leerwijze naar behooren te kunnen uitoefenen. In den loop van dit jaar zijn in de navolgende gemeenten zoodanige gebouwen ingerigt, als: te *St. Renelle* en *Bierk*, te *Gallemaerden*, te *Sempst*; daar te *Limbeek*, te *Bellinghen*, te *Corbeek-Loo*, te *Erbs-Querbs*, te *St. Agatha-Rhode*, te *Velthem*, te *Reyssen* nieuwe school-inrigtingen tot stand kwamen.

Terwijl het zich laat aanzien dat dit voorbeeld zal worden gevolgd door de gemeenten *Laken*, *Kester*, *Forst*, *Uccle*, *Lembeek* en *St. Peeters-Leeuw*.

In sommige dezer gemeenten is men met het bouwen der scholen reeds aanmerkelijk gevorderd, en andere zijn zelf thans voltrokken.

Het groote voordeel, wat hiernit voortvloeit, is daarin gelegen, dat de plaatselijke besturen in de gelegenheid worden gesteld een *concours* ter bekoming van een goed onderwijzer uit te schrijven, en zoo doende eene keus te doen van een' man, die alle vereischten in zich bezit om de jeugd te onderrigten.

Door het openen van een *concours*, hetgeen een fatsoenlijk bestaan voor dien onderwijzer verschaft, welke zich het meest door zijne bekwaamheid en geschiktheid onderscheidt, wordt natuurlijk de naijver bij allen opgewekt,

die hun lot wenschen te verbeteren, en deze drijfveer is te wel bekend, om hare krachtdadigheid hier nader te ontwikkelen.

De commissie heeft hare pogingen ter bevordering van het onafgebroken schoolgaan met geen ongunstigen uitslag bekroond gezien. Vooral is het haar gelukt, om in den loop van dit jaar op vele plaatsen het voorregt van schoolfondsen te doen kennen, en een aantal gemeenten hebben haar verlangen aan den dag gelegd, om deze inrigting bij haar te doen plaats grijpen.

Als zoodanig kan de commissie hier aanvoeren de gemeenten *Bierbeek*, *Blanden*, *Corbeek-Loo*, *Erbs-Querbs*, *St. Agatha-Rhode*, *Velthem*, *Reyssen* en *Weert*, welke allen thans in het genot van schoolfondsen zijn, en daartoe zelve het verlangen hebben aan den dag gelegd.

De commissie twijfelt niet, of andere plaatsen zullen dergelijke voorbeelden, tot welzijn der jeugd, navolgen; terwijl zij dit middel als het geschiktste beschouwen moet, om het geheele jaar door onafgebroken school te doen houden. Dan toch is het belang der ouders, ten aanzien van het onderwijs hunner kinderen, meer in werking gebragt, en deze zullen zich bevljtigen dezelve naar de school te zenden.

Hierdoor moet aan den anderen kant het onderwijs in deugdelijkheid winnen; de onderwijzer kan zich met uitsluiting op zijn beroep toeleggen, en zijne school al meer en meer verbeteren; iets aan hetwelk op die plaatsen, waar de onderwijzer verplicht is een goed gedeelte van den zomer en het najaar met den veldarbeid door te brengen, niet te denken is.

De onderwijskundige lessen hebben niet weinig toegebragt om den voortgang van het onderwijs in Zuid-Brabant te bevorderen.

In den loop van dit jaar zijn voor de commissie, ter aflegging van een examen, toegelaten een aantal van 360 personen; van deze werden er 190 voor den vierden

rang, 93 voor den derden, en 1 voor den tweeden rang geëxamineerd; terwijl er 64 als schoolhouderessen, en 12 als huisonderwijzers of taalmeesters werden onderzocht. Van deze personen zijn aangenomen 76 voor den vierden rang; 40 bekwamen den derden rang; 52 schoolhouderessen verkregen eene acte van algemeene toelating in onderscheidene vakken, en 12 huisonderwijzers werden door de commissie toegelaten.

Het blijkt hieruit, dat de toevloed van personen nog altijd aanzienlijk blijft, en dat de commissie, in het toelaten van onderwijzers, steeds in staat is eene geschikte keuze te doen.

In het verslag van Gedeputeerde Staten treft men onder anderen het volgende aan, hetwelk ter bevestiging kan strekken van hetgeen reeds uit het overzicht der commissie van onderwijs is medegedeeld.

De ijver door de plaatselijke besturen, sedert eenige jaren voor de herschepping van het lager onderwijs onophoudelijk betoond, verflaauwt niet, het getal bekwame onderwijzers neemt jaarlijks toe, en wij durven vertrouwen, dat het tijdstip niet ver af is, waarin door wel ingerigte scholen, op alle punten, aan al de bewoners van het platte land der provincie, een op hunne behoeften toepasselijk onderwijs, van het welk zij schier allen beroofd waren, zal verzekerd worden.

LIMBURG.

De commissie, in den aanvang van haar*overzicht, den toestand van het schoolwezen, gelijk het zich voor tien jaren in dit gewest bevond, vergelijkende met hetgeen het nu is, roemt de weldadige vruchten, welke door de maatregelen van de regering, van de gewestelijke en van de plaatselijke autoriteiten zijn tot stand gebracht.

Er bestaat thans een groot aantal wel ingerigte scholen in de provincie *Limburg*, en dit getal is weder toegenomen.

In het afgeloopen schooljaar is zulks het geval geweest in de gemeenten *Brunssum*, *Herkenbosch* en *Melich*, *Hoensbroek*, *Maasbracht*, *Moutfort*, *Schinveld*, *Vlodrop*, *Leveroy* (gemeente *Nederweert*), *Neeritter*, *St. Huberts Lille*, *Binderfeld* en *Reckheim*, alwaar nieuwe schoollocalen zijn daargesteld; voorts te *Buchten*, *Roosteren*, *Meyel*, *Beek* (district *Roermond*) en *Neeroeteren*, op welke plaatsen de aanwezige oude schoolgebouwen aanmerkelijke verbeteringen of vergrootingen hebben ondergaan.

In de stad *Tongeren* werden twee geheel nieuwe meisjesscholen, in zeer doelmatig ingerigte localen, eene voor de burgerklasse en de andere voor de armen, gesticht.

Te *Weert* is een nieuw lokaal voor de stads-school, in het nieuw opgebouwde stadhuis, aangebragt. De openbare school te *Maaseyk* is thans in het nieuwe, zeer ruime, gebouw gevestigd, en te *Sittard*, eindelijk, werden de aanwezige school-inrigtingen vermeerderd met eene school voor kleine kinderen in een daartoe ingerigt stedelijk gebouw.

Voorts zijn in meer andere gemeenten aanvankelijke schikkingen gemaakt tot daargestelling van behoorlijke schoollocalen, waarvan eenige, nog in den loop van dezen zomer, zullen tot stand komen.

In een ander belangrijk opzigt, dat der vorming van bekwame onderwijzers en onderwijzeressen, mag men zich over steeds toenemende vorderingen verheugen. De twee leercursussen, welke daartoe opzettelijk telken jare te *Maastricht* gehouden worden, doen reeds zeer goede vruchten bespeuren, niet minder dan de gelegenheid, welke de Rijks lagere scholen te *Maastricht*, *Roermond* en *Venloo*, ook geheel het jaar door, voor jongelingen, die zich voor den onderwijzersstand bestemmen, hiertoe daarstellen; terwijl die te *Maastricht*, door de bij dezelve gevestigde meisjesschool, gelijk voorregt voor jonge dochters, om als onderwijzeressen te worden opgeleid, aanbiedt.

Het getal der onderwijzers-gezelschappen is met twee vermeerderd en dus tot 13 gebragt. Meest allen hebben

van het Gouvernement eene geldelijke tegemoetkoming erlangd.

Voor de inkomsten der onderwijzers is zoo veel mogelijk zorg gedragen.

Ook in dit gewest is de kennis van het stelsel van maten en gewigten, door het aanschaffen van stellen derzelve, voor vele lagere scholen aanmerkelijk bevorderd geworden.

Het verslag der Gedeputeerde Staten bevestigt dit gunstig berigt.

Over het algemeen wint de vestiging van een wel geregeld en doelmatig lager onderwijs meer en meer veld, al zoo de, slechts weinige jaren geleden, nog zoo zeer verwaarloosde staat in dat opzigt meer en meer verbetert, en het aantal wel ingerigte scholen in de provincie, door de aanhoudende zorg der plaatselijke besturen en de medewerking der commissie van onderwijs en derzelver leden, jaarlijks aanmerkelijk aangroeit.

Bij resolutie van 19 September 1828 zijn de noodige voorschriften gegeven, ten einde het onderwijs der vondelingen en verlatene kinderen, ten platten lande uitbesteed, op eene doelmatige wijze te verzekeren.

GELDERLAND.

Het overzicht der commissie van onderwijs schildert den toestand van het onderwijs in deze provincie als zeer voordelig af. Het neemt eenen geregelden en vasten gang ter verbetering.

Vele schoolvertrekken zijn nieuw aangebouwd of verbeterd. Onder de eerste munt bijzonder uit eene inrigting te *Arnhem*, in welke bij dag en avond te zamen een aantal van bijna 500 kinderen wordt onderwezen.

In den nood der bezoldigde schoolonderwijzers wordt zoo veel mogelijk te gemoet gekomen. Het aantal der scholieren neemt toe ten gevolge van de vermeerderde belangstelling in het onderwijs zelve.

Het geheel geeft het gunstig uitzigt voor de toekomst, zoo men blijft voortgaan op den ingeslagen weg, op welken men meer goeds heeft gevonden, dan men zich in den beginne heeft kunnen voorstellen of durven beloven.

Ook hier wordt dit gunstig berigt door het getuigenis der Gedeputeerde Staten versterkt.

LUIK.

De commissie schrijft in hare rapporten de zichtbare verbetering, welke zich in het lager onderwijs in dat gewest heeft doen bespeuren, grootendeels toe aan de onderwijskundige lessen en aan de onderwijzers-gezelschappen. Daár, waar deze inrigtingen niet gevonden worden, is hetzelfde meer achterlijk gebleven.

Bijkans alle onderwijzers schafften zich de boekjes aan, welke door de vrije maatschappij tot aanmoediging van het onderwijs zijn in het licht gegeven. Jammer slechts, dat de middelen van dit genootschap niet toelaten, om zich grootere opofferingen op den prijs dezer werken te getroosten, of er een grooter getal van in het licht te zenden.

Het ontoereikende van de gemeente-kassen, welke te zeer met schulden bezwaard zijn, en daarbij de zorgeloosheid en geringe belangstelling van sommige burgemeesters en gemeenteraden, worden door de commissie aangewezen als de hoofdoorzaken, waardoor op vele plaatsen nog weinig voor de scholen en voor de onderwijzers is gedaan.

De commissie beschouwt het als zeer wenschelijk, dat het schoolgeld niet meer door de onderwijzers zelve, maar te hunnen behoefte door de ontvangers der gemeenten worde geïnd.

Overigens is er ook weder dit jaar veel goeds tot stand gebracht, en kunnen de scholen dezer provincie, volgens de commissie, wedijveren met die der overige gewesten.

Er zijn thans in de provincie 17 onderwijzers-gezelschappen en 1 voor onderwijzeressen.

Eenenveertiggemeenten zijn door de schoolopzieners onderscheiden ten aanzien der verbetering van het onderwijs. Vele andere worden gezegd dezelfde onderscheiding te verdienen.

Negen scholen zijn aangewezen als achteruitgaande ten gevolge van den geringen ijver der onderwijzers en van de gemeente-besturen, die niets voor het onderwijs over hebben.

Achtenveertig scholen staan gedurende den zomer meer dan zes weken stil. Het zevende district telt er alleen 18 van dezoedanige. De groote armoede der ouders, welke des zomers hunne kinderen voor den arbeid behoeven, schijnt er de oorzaak van te zijn.

De commissie maakt melding van vele nieuw gebouwde of verbeterde scholen; Gedeputeerde Staten bevestigen zulks. Laatstgenoemde zeggen voorts in hun verslag, dat het crediet, hetwelk voor de behoeften van onderwijs op de begrotingen der gemeenten werd geopend, op vele plaatsen nog ontoereikend is, waarom de behoeftige gemeenten aan de milde ondersteuning der Staten worden aanbevolen, ter erlanging van een subsidie uit het provinciale budget.

Niettegenstaande zoodanige tegemoetkoming, zeggen Gedeputeerde Staten, zijn de onkosten, welke de meeste gemeenten voor het lager onderwijs moeten maken, nog zeer bezwarend; wij zouden minder dezen staat van zaken betreuren, indien het bij ons bewezen ware, dat het overigens onmogelijk is dezen last te verminderen met voordeel tot het onderwijs; maar eene vrije mededinging, wijselijk daargesteld, zoude, in het algemeen, wij mogen zulks gelooven, een dubbel voordeel opleveren; vooreerst van aan de gemeente-kassen eenige verligting te bezorgen, door het verminderen der noodzakelijkheid van hunne ondersteuning, en te doen herleven den wedijver van vlijt en van talenten bij de onderwijzers (*).

(*) NOTA. De onpartijdigheid van het rapport heeft de woordelijke

OOST-VLAANDEREN.

De commissie beklaagt zich over de tegenkantingen, welke zij heeft ondervonden, doch welke niet dat gevolg hebben gehad, hetwelk men er zich van had voorgesteld, en integendeel den moed en lust van hen, die het verbeterd onderwijs weten te waarden, hebben verdubbeld.

Het gedrag der onderwijzers is voorbeeldig geweest. De 20 onderwijzers-gezelschappen bleven met ijver werkzaam.

Onder de verbeteringen, welke het onderwijs heeft ondergaan, mag men te regt drie nieuw gestichte armen-

overneming van het aangehaalde gedeelte uit het verslag van Gedeputeerde Staten noodzakelijk gemaakt.

Men mag daartegen vergelijken de eenstemmige adviŕzen uit de andere provincien.

Als eene daadzaak kan worden bijgevoegd, dat de onderwijzers in de laatste jaren aanmerkelijk in kunde zijn toegenomen ten gevolge van de aan hen op verschillende wijze verschaft middelen, om zich te bekwamen en ten gevolge van de examens, waaraan zij bij herhaling zijn onderworpen geweest.

Het is mede eene daadzaak, dat hun ijver zeer is opgewekt door de tot stand bringing van een aanzienlijk getal schoolgebouwen, en door eene aanmerkelijke verbetering van hun bestaan.

De onderwijzers-stand, welke vroeger allerellendigst was, begint zich op te beuren. Kan men trouwens ook immer verwachten eene school op eenen behoorlijken voet te zien houden, wanneer de onderwijzer zich niet uitsluitend met het onderwijs kan onledig houden, dat is, wanneer zijne school hem geen genoegzaam middel van bestaan oplevert?

Het is niet minder waar, dat eene gemeentelijke school niet alleen in verschillende opzigten in het welbegrepen belang is van het openbaar onderwijs, maar dat zij ook het minst bezwarend is, vermits de ingezetenen der gemeente gezamenlijk dragen in de kosten, die voor hare instandhouding benodigd zijn.

Zoo dikwerf de gemeentelijke school niet beantwoordt aan al de behoeften der ingezetenen, kan het plaatselijk bestuur, volgens de bestaande verordeningen, vrijelijk de oprigting veroorloven van zoo vele bijzondere scholen als hetzelve nuttig en noodzakelijk acht.

Eindelijk verdient opmerking, dat, volgens eene langdurige ondervinding, eene onbeperkte mededinging, gelijk die voorheen plaats had, geenszins heeft gewerkt ten voordeele van scholen en onderwijzers.

scholen te *Gend* tellen, welke met de beste van dien aard mogen vergeleken worden.

In onderscheidene gemeenten worden nieuwe schoolgebouwen gesticht of de oude verbeterd, of nieuwe schoolmeubelen gegeven, of eindelijk in het lot der onderwijzers voorzien.

De onderwijskundige lessen hebben ook in dit gewest goede vruchten gedragen. Er zijn twee cursussen gegeven, welke door 37 onderwijzers of candidaten voor het onderwijs met vlijt zijn bijgewoond.

Er hebben zich tot het examen 292 candidaten aangeboden, van welke 104 den gevraagden rang bekomen hebben, als 48 den vierden, 25 den derden, 4 den tweeden, 1 dien van huis-onderwijzer, 26 dien van onderwijzeresse.

Thans zijn er in de provincie 219 fungerende onderwijzers en onderwijzeressen, die eenen rang hebben, en 203, die nog met een bewijs van algemeene toelating bestaan.

Te *Gend* heeft zich eene plaatselijke commissie, belast met het opzigt over de stads-armenscholen, gevestigd. Ook *Ronse* heeft eene plaatselijke schoolcommissie bekomen.

Volgens het verslag van Gedeputeerde Staten, heeft het getal leerlingen in de drie nieuwe armenscholen te *Gend*, dat ongeveer 600 beloopt, het stedelijk bestuur bewogen, om aan elk nog eenen ondermeester toe te voegen, en het houdt zich onledig de middelen te beramen, om eene vierde dergelijke school op te rigten, daar al de kinderen, die zich aanbieden, niet kunen aangenomen worden.

Omtrent de geldelijke subsidien van onderscheidenen aard vergelijke men de bij dit rapport gevoegde tabellen.

WEST-VLAANDEREN.

Ingevolge het overzicht, hetwelk door de provinciale commissie van onderwijs is opgemaakt uit de algemeene verslagen van den staat van het schoolwezen en onderwijs, afzon-

derlijk door de respective schoolopzieners van hunne districten opgemaakt, valt er te bemerken: dat geheel het lager schoolwezen binnen de provincie *West-Vlaanderen* met de meeste zorg ter harte wordt genomen; dat de pogingen tot verbetering van hetzelfde, op alle punten der provincie aangewend, dien gunstigen uitslag opleveren, welke allezins beantwoorden aan de onvermoeide zorgen en beschikkingen ten behoeve van hetzelfde genomen; dat thans het goede, dat voor de maatschappij uit een behoorlijk geschikt en doelmatig onderwijs der jeugd voortvloeit, zich ten platten lande onder het opkomend geslacht meer doet gevoelen; dat de vooroordeelen, welke tegen het invoeren van de nieuwe verbeterde wijze van onderwijzen, die over het algemeen bestonden, meest overal verdwijnen, en de belangstelling voor dezelve thans bijna algemeen zijn geworden.

De commissie van onderwijs roemt verder hetgeen door vele gemeenten ten behoeve van het onderwijs is gedaan, doch meldt tevens, dat er nog veel te doen overig is.

Ter vermeerdering der kennis van het stelsel der maten en gewigten zijn in dit gewest 116 stellen aangekocht en rondgedeeld in de onderscheidene scholen, waar zulks het doelmatigst werd geoordeeld.

Vierenvijftig personen hebben de onderwijskundige lessen te *Brugge* bijgewoond.

Vijf schoolonderwijzers - gezelschappen slagen naar wensch.

Het is blijkbaar, dat men allerwege op het schoolonderwijs meer prijs stelt dan vroeger; het getal der schoolgaande kinderen neemt overal aanmerkelijk toe; doch jammer, dat vele te vroeg de school verlaten, en wel bijzonder uit die klasse, die vooral een langer schoolonderwijs ter ontwikkeling van het verstand en de vorming van het hart allermeeft behoeven.

In verscheidene districten is het onafgebroken schoolgaan meest overal ingevoerd of aanmerkelijk verbeterd.

Het inkomen insgelijks der onderwijzers heeft op vele plaatsen aanmerkelijke verbeteringen ondergaan.

Het verslag van Gedeputeerde Staten behelst vele bijzonderheden aangaande de geldelijke onderstanden en toelagen, waaromtrent de uitkomsten in de staten, aan dit rapport toegevoegd, zullen medegedeeld worden.

Het bevestigt voorts den gunstigen stand van het onderwijs, gelijk die door de provinciale commissie is omschreven.

HENEGOUWEN.

Volgens het overzicht, door de provinciale commissie ingeleverd, bevat dit gewest 544 lagere scholen, waarvan 379 door het openbaar gezag en 165 door particulieren zijn opgericht. Er zijn dus 15 scholen meer dan in 1827, en 23 scholen van particulieren, welke in scholen, op openbaar gezag gevestigd, zijn veranderd.

17 scholen van de laatste soort, en 10 van de eerste, zijn nieuw opgebouwd of aangekocht. Een aanmerkelijk aantal is verbeterd en van de noodige meubelen voorzien.

Eenentwintig onderwijzers hebben eene vermeerdering van jaarwedde erlangd; en ofschoon enkele gemeentebesturen het voornemen hadden te kennen gegeven, om de jaarwedden der onderwijzers te verminderen, is zulks echter door de onvermoeide zorg van het provinciaal bestuur voorgekomen.

De 544 lagere scholen worden bestuurd door 10 onderwijzers van den tweeden rang, 142 van den derden en 130 van den vierden rang, 32 onderwijzeressen, welke eene acte bekomen hebben (institutrices brevetées).

230 onderwijzers en onderwijzeressen zijn werkzaam ten gevolge van eene acte van voorloopige toelating.

Het getal van dezoodanige was, in 1827, 250 en, in 1826, 273, zoodat het jaarlijks wel ongeveer $\frac{1}{12}$ vermindert.

Aan een groot getal ondermeesters en aspiranten zijn daarenboven acten van bekwaamheid afgegeven.

Van de 150, welke zich tot het examen hebben aangeboden, zijn er toegelaten: 1 tot den tweeden rang; 29 tot den derden, en 52 tot den vierden rang; 23 als onderwijzeressen, 12 als taalmeesters, en 33 zijn afgewezen; de laatsten veelal om hunne geringe kennis van het nieuwe stelsel van maten en gewigten.

Bijna al de onderwijzers geven thans onderrigt in het lezen en rekenen, door middel van nieuwe leerwijzen.

De getalleer (*le calcul intuitif*), het lijnteekenen en het Amerikaansch schrift, beginnen in de gewone scholen ingevoerd te worden; terwijl te gelijker tijd de beoefening der spraakkunst en der aardrijkskunde zich meer en meer in de hoogere inrigtingen volmaken.

Deze vorderingen zijn grootendeels te danken aan de 25 onderwijzers-vereenigingen en aan de normale lessen, waarvan de laatste cursus door 64 toehoorders is gevolgd.

In 78 school-inrigtingen is het onderwijs verbeterd, in 145 is de school-cursus met eene prijsuitdeeling geëindigd. De commissie meent, dat de meerdere aanmoediging van dit gebruik, vooral ten behoeve van het onafgebroken schoolgaan, niet weinig zou bijdragen, om hierin eene verbetering te bewerken.

De leerboekjes zijn over het algemeen gelijkvormig en goed. Ten einde het verspreiden derzelve voor eenen verminderden prijs te bewerken, is er door de commissie een genootschap opgericht tot bevordering van het lager onderwijs. Het eerste jaar telde dit genootschap reeds meer dan 400 leden. Vermits echter het bestuur van dit genootschap de omstandigheden weinig gunstig achtte, om de gelden, welketer zijner beschikking waren, te besteden, hebben de uitwerkselen dezer weldadige inrigting zich nog niet gedurende het jaar 1828 doen gevoelen; in het volgende jaarlijksche verslag zal eerst daarvan berigt kunnen gegeven worden.

Ter verzekering der uitvoering van het reglement van orde voor de lagere scholen, vastgesteld bij resolutie van

den 20sten Mei 1821, heeft de commissie dit reglement bij wijze van plaatschrift doen drukken en alom doen ronddeelen. Zij heeft er aan toegevoegd eenige bepalingen betreffende het onderwijs van het nieuwe stelsel van maten en gewigten, mitsgaders de verplichtingen der onderwijzers aangaande de koopkinënting.

Overtuigd van de nuttige werking eener geschikte verdeeling van het onderwijs, heeft de commissie eene tabel doen drukken, waarop de geregelde orde van onderwijs, gedurende eene geheele week, wordt aangewezen. Deze tabel is gratis aan al de onderwijzers in de lagere scholen uitgedeeld. Onderscheidene schoolopziëners in de naburige gewesten hebben, uit hoofde van het goed gevolg van dezen maatregel, een aantal exemplaren van deze tabel aan de commissie verzocht.

Zij zwaait allen lof toe aan het provinciaal bestuur over de wijze, waarop hetzelfde, door eene verordening van 7 Junij 1828, in het onderwijs van verlatene kinderen en vondelingen heeft voorzien, mitsgaders aan de Provinciale Staten voor het verleenen van geldelijken onderstand ten behoeve van het onderwijs.

De bloei van het onderwijs in dit gewest mag ook worden afgeleid uit het zigbaar toenemen der bevolking van de scholen.

Het getal van kinderen, die in December 1828 de lagere scholen (met uitzondering van de kleine-kinderscholen) bezochten, bedroeg 44,698, hetgeen, in vergelijking van het vorige jaar, eene vermeerdering oplevert van 2,000 kinderen in de 2de, 3de, 4de, 5de en 8ste schooldistricten. Het 7de heeft daarentegen, ondanks de pogingen van den schoolopziëner, 800 kweekelingen verloren. De commissie merkt echter daarbij aan, dat dit district is zamengesteld uit kantons, waarin het onderwijs over het algemeen nog het meest ten achteren is, en waar het volk het gemakkelijkt toegeeft aan allerlei inblazingen. Deze overweging, zegt de commissie, zonder te treden in andere bijzonder-

heden, kan doen vermoeden, wat van het onderwijs der jeugd zou worden, indien het, verstoken van den invloed van een beschermend en edelmoedig staatsbestuur, zich vond overgeleverd aan de grillen van een publiek, te onwetend, om er de voordeelen van te beschouwen, en te verblind, om het genot van die voordeelen te begeeren.

Het verslag van Gedeputeerde Staten levert dezelfde uitkomsten op als in het bovenstaande zijn vervat.

NOORD-HOLLAND.

Volgens de opgave der provinciale commissie van onderwijs zijn er acten van algemeene toelating afgegeven aan schoolonderwijzers

van den 2den rang.....	15,
" " 3den " 	43,
" " 4den " 	50,
aan schoolhonderessen.....	4.

Vernieuwd of geheel verbouwd zijn:

schoolhuizen.....	18,
schoolvertrekken.....	21.

Men heeft te *Amsterdam* het plan gevormd tot het oprigten eener *Nederduitsche Stads-Burgerschool*, en is door edelmoedige ondersteuning eene verbeterde kleine-kinderschool tot stand gebracht, waar veertig kinderen *om niet* zijn opgenomen, wel worden bewaard en aanvankelijk opgeleid. Men heeft reden te verwachten, dat dit goede voorbeeld zal worden nagevolgd. Reeds doet het de zucht tot verbetering der kleine-kinderscholen aanwakkeren.

Op de stads-tusschenscholen, vier in getal, ontvangen omstreeks 14 à 1500 leerlingen, tusschen de 6 en 14 jaren oud, geregeld onderwijs. De toestand dezer scholen is allergunstigst; als een bewijs hiervan mag aangevoerd worden, dat er, op de registers in Maart 1829, 700 kinderen zijn ingeschreven, welke voor als nog, uit gebrek aan plaats, niet opgenomen konden worden.

Het stedelijk Bestuur heeft, volgens het verslag van Gedeputeerde Staten, besloten, om eene vijfde tusschenschool, op denzelfden voet en onder hetzelfde toezigt als de overige, tot stand te brengen.

Men heeft zich echter niet ontveinsd, dat scholen, waar voor een matig schoolgeld een goed onderwijs gegeven wordt en tevens een groot aantal van leerlingen worden opgenomen, voor de gevestigde onderwijzers schadelijk zijn en het getal hunner scholieren verminderen; doch men heeft tevens geoordeeld, dat, daar de ondervinding leert, dat de tusschenscholen, waar men zich op de oefening van hen toelegt, wier ouderen onvermogen, schoon niet bedeed zijn, grootelijks het goed onderwijs voor weinig geld bevorderen, de belangen der burgerij boven die van bijzondere personen moeten gaan.

Gedeputeerde Staten hechten hunne goedkeuring aan het op 7 Mei 1828 door den stedelijken Raad vastgestelde reglement voor het lager schoolwezen te *Amsterdam*, betuigende de commissie van onderwijs, dat de ondervinding de goede vruchten daarvan reeds heeft doen kennen. Volgens dat reglement zal het getal der lagere scholen binnen *Amsterdam*, door de stedelijke regering, overeenkomstig de behoefte, worden vastgesteld; terwijl tevens daarbij bepaald is, dat de houders van bijzondere scholen zich voortaan zullen hebben te onderwerpen aan een voorafgaand vergelijkend onderzoek, waarbij bij voorkeur zullen worden toegelaten zijn die bezitters zijn van den eersten of tweeden rang.

De berigten uit de overige plaatsen dezer provincie zijn mede zeer voordeelig.

Het onderwijs in het nieuwe stelsel van maten en gewigten is ook hier bevonden, door het gebruik van modellen derzelve, aanmerkelijk bevorderd te worden.

De commissie van onderwijs eindigt haar verslag door de betuiging van met allen grond te verwachten, dat het lager onderwijs en schoolwezen gevestigd zal blijven op de

tegenwoordige grondslagen; op die grondslagen, zegt de commissie, welke, door de ondervinding van meer dan een vierde van eene eeuw beproefd, den toets hebben doorgegaan van een onpartijdig en bezadigd oordeel, tot eer van Holland, tot heil van een geheel menschengeslacht, en tot verdere voorbereiding van het ware welzijn des Rijks.

ZUID-HOLLAND.

Uit de berigten der schoolopzieners en plaatselijke schoolcommissiën blijkt, dat verre het meerderdeel der Zuid-Hollandsche onderwijzers de hun aanbevolen taak met grooten ijver en lust vervult. Hierdoor kan *Zuid-Holland* zich beroepen op het bezit van een aanzienlijk getal uitmuntende scholen, naar de beste vormen der schoolverbetering ingerigt, en waar bijna alle voorschriften van een geregeld, verstandig en zedelijk onderwijs met wijsheid beproefd en doeltreffend aangewend worden. Steden en dorpen vertoonen zulke oefenplaatsen om strijd en staan hierin niet te verflaauwen. Terwijl *'s Gravenhage* eene openbare school voor vreemde talen, wis- en natuurkunde geopend heeft, bereidt men zich te Rotterdam voor de oprigting eener tweede stads-tusschenschool.

Wel is waar, er bestaan nog scholen, waar de verbetering, door den invloed van ongunstige omstandigheden, minder wordt gezien. Doch, daar de meeste dezer scholen hoog bejaarde onderwijzers hebben, hoopt men, bij niet verre af zijnde vacatures, op derzelver meer passende vervulling en geheele verlevendiging.

Voor eene harer armenscholen liet de Rotterdamsche regering een gebouw zetten. Geheel nieuwe of gansch verbouwde lokalen verkregen daarenboven onderscheidene openbare scholen ten platten lande.

Eene vereerende koninklijke bijdrage hielp op nieuw negenentwintig onderwijzers-gezelschappen in de bekos-

tiging van boeken en andere hulpmiddelen voor de oefeningen, waartoe zij onder leiding der districts-schoolopzieners zamenkomen.

Voor de opleiding van ondermeesters en kweekelingen voor den onderwijzers-stand bleven er inzonderheid te 's Gravenhage, Leyden en Rotterdam goede en gezochte gelegenheden bestaan. Meer dan honderd zulke jonge lieden genoten in de drie genoemde steden geregelde lessen, vereenigd met de dagelijksche schooldienst. Ook elders ontbrak het niet aan onderrigt en voorbeeld voor toekomstige onderwijzers der jeugd.

Er zijn in dit gewest als onderwijzers toegelaten :

tot den 1sten rang	1,
" " 2den	" 31,
" " 3den	" 48,
" " 4den	" 31,
schoolhonderessen	7.

Al meer en meer toenemend was het gebruik der scholen, inzonderheid dat der openbare in de steden, waarvan de uitbreiding en vermeerdering noodzakelijk werd.

De modellen van nieuwe maten en gewigten worden ook in dit gewest op onderscheidene plaatsen ingevoerd.

Allerbelangrijkst, om het schoolonderwijs het meest algemeen en voor elken leerling in alle opzigten het meest nuttig te maken, acht de Zuid-Hollandsche commissie van onderwijs de aangevangene poging van het Provinciaal Bestuur ter algemeene invoering van gemeentelijke schoolfondsen. Dit middel van bevestiging en uitbreiding der schoolverbetering, bij het Zuid-Hollandsche reglement van 15 Junij 1824 voorgeschreven, om, zoodra doenlijk, te worden aangegrepen, was nog maar weinig in het werk gesteld. Het is den 6den Januarij en 20 Februarij 1829, bij circulaires van het Provinciaal Gouvernement, aan de hoofden der plaatselijke besturen, zoo wel als aan de schoolopzieners, herinnerd; en deze herinnering kan niet anders dan eene zoo wenschelijke zaak algemeen bespoe-

digen. *Rijswijk, Hazerswoude, Woerden, Brandwijk, Streefkerk, Sommeldijk, Schipluiden, Naaldwijk* leveren er voorbeelden van op, welke men reeds op een grooter getal plaatsen gereed staat na te volgen.

In het verslag van Gedeputeerde Staten leest men ten aanzien van het schoolwezen, onder anderen, het volgende: Voor de inrigting van goede scholen en onderwijzerswoningen worden bij voortduring subsidien uit 's Rijks en provinciale kassen verleend, en brengen vele gemeenten daartoe, uit de in derzelver eigen boezem voorhanden bronnen, gereedelijk het hare toe.

Allen vinden in die opofferingen de voldoening, dat het openbaar onderwijs in *Zuid- en Noord-Holland* dermate is gevestigd, dat wij ons hierin aan velen ten voorbeeld mogen stellen, en den lof blijven verdienen, dat wij, met betrekking tot dat onderwijs, op den weg eener verstandige en niet overdrevene verlichting voort blijven gaan, en niet stil blijven staan op dien der daarmede in zulk een naauw verband staande zedelijke beschaving.

Het gewestelijk bestuur zorgt er ook voor, dat de nuttige inrigtingen en goede voorschriften, daarvoor bij de wet en reglementen bepaald, altoos, in afwachting wat daaromtrent later bepaald zal worden, stiptelijk nageleefd en naauwkeurig bewaakt worden.

ZEELAND.

De provincie *Zeeland* bevat in de 117 onderscheidene steden en gemeenten, op eene bevolking van 133,932 inwoners, het gemiddelde getal van 10,375 leerlingen (6,144 jongens en 4,231 meisjes) op 143 openbare en 15 bijzondere scholen; benevens 997 kinderen (399 jongens en 598 meisjes) op 38 matressen-scholen.

Onder de openbare zijn begrepen 5 kostscholen, van welke 3 zijn voor jongelingen en 2 voor meisjes, voorts 5 armenscholen, 1 Israëlitische school en 1 Zondagschool.

Onder de bijzondere behooren 3 van de 1ste klasse, namelijk eene weezen- en armenschool, eene Zondag-armenschool en eene Israëlitische school, en 12 van de 2de klasse, waaronder 2 meisjesscholen.

Nog worden geteld te *Middelburg* 4 huisonderwijzers, en te *Vlissingen* 1; terwijl zoo aldaar als te *Zierikzee*, *Goes* en elders, onderscheidene schoolonderwijzers ook aan de huizen les geven.

Geëxamineerd en geadmitteerd zijn voor onderscheidene rangen of onderwijskundige vakken 27 personen, waaronder 1 onderwijzeresse in de Nederduitsche, Engelsche en Fransche talen; 1 onderwijzer in de Hoogduitsche taal en in de Nederduitsche voor den 3den rang; 1 onderwijzer in het Hoogduitsch; 1 onderwijzer in het Engelsch; 5 onderwijzers voor den 2den rang; 10 voor den 3den rang, en 7 voor den 4den rang.

Zestien onderwijzers-gezelschappen zijn in deze provincie gevestigd; ook geeft de lofwaardige *Petrus Johannes Helm*, onderwijzer van den 2den rang in de stads-armenschool n°. 1, te *Middelburg*, vrijwillig en zonder belooning, des avonds, onderrigt aan jonge lieden, welke zich tot het geven van onderwijs willen bekwamen.

Het onderwijs op de middelbare en lagere scholen, in deze provincie, blijft op eene goede hoogte; ofschoon geen bijzondere voortgang te vermelden valt, mag echter met volle waarheid getuigd worden, dat nergens goede instellingen verloren worden, maar dat, zoo tot het geven van klassikaal en oordeelkundig onderwijs, als van eenen geregelden gang aan de schoolwerkzaamheden, van dag tot dag pogingen aangewend en met de beste uitkomsten bekroond worden.

De welwillendheid der onderwijzers, jegens het opzicht over hunne school gesteld, is zeer voldoende. Altijd worden de opzieners met vreugde door hen ontvangen.

De meeste onderwijzers deelen in de achting der besturen, der ouders en der leerlingen, nemen hunnen post met

lust en ijver waar, en oefenen zich nog verder in de meest doelmatige betrachting hunner moeilijke en gewigtige werkzaamheden.

Ook de gemeente-besturen gaan voort de pogingen, welke ten nutte der jeugd worden aangewend, te ondersteunen, zoo door stichting van nieuwe schoolvertrekken, waarin zij uit de provinciale fondsen worden te gemoet gekomen, als door verbetering van oude, en voorziening derzelve van allerlei wel ingerigte schoolmeubelen.

De bovenstaande berigten, welke uit het overzicht der provinciale commissie van onderwijs worden getrokken, doen den goeden stand van hetzelfde in dit gewest kennen.

Het verslag der Gedeputeerde Staten drukt zich op dezelfde gunstige wijze over hetzelfde uit.

De klagen, welke elders over het schoolwezen worden aangeheven, worden door de ingezetenen dezer provincie niet gedeeld.

Wel verre daarvan, zeggen Gedeputeerde Staten, is men meer en meer overtuigd van het nuttige der ingevoerde leerwijzen, verdwijnen de vooroordeelen tegen dezelve en ziet men met verwondering den invloed, welken dezelve hebben op de opvoeding en vorming der kinderen.

De scholen worden meer bezocht, de ingezetenen dragen gewillig de meerdere lasten, welke eene ruimere bezoldiging der onderwijzers veroorzaakt, of die, welke tijdelijk uit de verbetering der schoollocalen voortspruiten; de plaatselijke besturen worden dan ook niet terug gehouden, maar veeleer door hunne onderhoorigen aangemoedigd om deze uitgaven te doen.

Het gevolg daarvan is, in onderscheidene gemeenten, in eene meer zindelijke en beschaafde houding der kinderen zichtbaar, in welke uitwendige teekenen niemand over het algemeen de kenmerken van zedelijke beschaving en vorming, het gevolg van een welingerigt onderwijs, zal misskennen.

De onderwijzers weduwen-beurs, welke ten jare 1823 is opgerigt, en door de bijdragen der onderwijzers, mits-

gaders een aanzienlijk subsidie uit de provinciale fondsen, is zamengesteld, telt thans 125 deelnemers, en de daartoe over het jaar 1828 uit de provinciale fondsen gedane bijdrage heeft f 1248 beloopt; zes weduwen hebben reeds het genot der uit dezelve toegekende pensioenen, en deze instelling, welker nuttige en doelmatige strekking zeker door niemand zal worden betwist, mag gerekend worden ook geenen geringen invloed te hebben op de regelmatige vervulling der openvallende scholen, voor welke steeds genoegzame aspiranten zich opdoen.

NAMEN.

Volgens het getuigenis der provinciale commissie gaat de verbetering van het schoolwezen ook in dit gewest voorwaarts. Voornamelijk heeft men deswege veel te danken aan de invoering van de goede leerwijzen. Het individueel onderwijs is daardoor geheel verdwenen.

De onderwijskundige lessen, ook in deze provincie door de regering ingevoerd en aangemoedigd, zijn met goeden uitslag gegeven. In stede van 14 dagen, gelijk bevorens plaats had, bezoeken de onderwijzers dezelve gedurende eene maand. Daarentegen is het getal der onderwijzers, welke aan dezelve deel namen, verminderd. Bij de uitkomst is zulks gebleken voor de vorderingen der onderwijzers voordeeler te zijn.

Veertien onderwijzers zijn tot de model-school te Namen toegelaten geweest, behalve onderscheidene kweekelingen voor dien stand. Over het algemeen wordt dit voorregt gretig gezocht.

De voortgang en voldoende staat van het onderwijs maken het der commissie mogelijk in haar onderzoek strenger te werk gaan. Vierenvijftig individus zijn dit jaar afgewezen geworden, die eenen hooger rang of eene acte van toelating begeerden. Deze gestrengheid, zegt de commissie, heeft den wedijver opgewekt.

Aan 12 onderwijzers van den 4den rang is, na het ge-

ven van voldoende bewijzen van bekwaamheid, de derde rang toegekend.

Aan drie andere, welke zich bijzonder hadden onderscheiden, werd insgelijks de 3de rang verleend. Eenenveertig verwierven den 4den. Vijf onderwijzeressen en een meester voor de Hollandsche taal werden toegelaten.

Het personeel der onderwijzers in de provincie is zamengesteld als volgt:

5 onderwijzers van den 2den rang,	
101 " " " 3den "	
207 " " " 4den "	
84 onderwijzeressen,	
8 taalmeesters.	

Het ware, naar het inzien der commissie, te wenschen, dat het getal der onderwijzeressen vermeerderde, vooral indien in de scholen de jongens van de meisjes konden worden afgescheiden, en men daardoor de gelegenheid konde daarstellen om aan de laatste nuttige handwerken te doen leeren. Het gebrek aan onderwijzeressen, zegt zij, wordt voornamelijk veroorzaakt door het gemis van eene inrigting, waar zij zich kunnen vormen, en door gemis van aanmoediging, wanneer zij eenmaal zijn geadmitteerd. Eene model-school in iedere provincie zoude, naar de meening der commissie, daarvoor zeer nuttig zijn, even zeer als het toeleggen van eenige jaarwedden uit 's Rijks schatkist.

Van de oude onderwijzers, die geenen rang bezitten, maar welke toegelaten zijn geworden, zijn er nog veertig over; daaronder behooren 14 onderwijzeressen.

De provincie Namen telt thans 313 scholen, waarvan slechts 25 uitsluitend voor meisjes bestemd zijn; 36 dezer scholen worden voor partikuliere rekening gehouden.

Tachtig gemeenten zijn nog van geene scholen voorzien. Het volslagen gemis van toereikende inkomsten beneemt alle hoop, dat zij zelve dezen staat van zaken zullen kunnen doen ophouden. Alleen te gemoetkoming uit 's Rijks of provinciale fondsen zal langzamerhand dit gemis ten

aanzien van eenigen kunnen verhelpen. De overige zijn van te weinig aanbelang met betrekking tot hare uitgestrektheid of bevolking, of te nabij aan andere gemeenten gelegen, om aldaar afzonderlijke scholen te vestigen; ook gaan vele kinderen derzelve in naburige gemeenten ter school.

De gemiddelde bevolking der scholen, gedurende het afgelopen jaar, bedraagt 24,827, waarvan 13,573 jongens en 11,254 meisjes, alzoo meerder dan het vorige jaar 1,122.

De bevolking der scholen kan mitsdien op een achtste van de geheele bevolking der provincie gerekend worden.

De stads armenscholen te Namen en te Dinant zijn bepaaldelijk georganiseerd geworden. Zijne Majesteit heeft daarvoor aan deze steden subsidien toegestaan.

Negen nieuwe scholen zijn gesticht, 7 hersteld of vergroot. Onderscheidene andere bouwingen zullen eerlang plaats hebben. Er blijft echter ten aanzien van school-localen of onderwijzers-woningen in sommige gemeenten nog veel te doen overig; alleen bij verloop van tijd zal daarin eene gunstige verandering kunnen komen; de volharding en goede wil der gemeente-besturen kunnen daartoe veel bijdragen.

Een onderwerp, waarin nog het meest te wenschen overblijft, is de bezoldiging en het inkomen der onderwijzers. Zij, welker bestaan niet behoorlijk verzekerd is, moeten zich aan andere beroepsbezigheden overgeven, of verkeerden in afhankelijkheid van de ouders hunner leerlingen. Het ware te wenschen, dat de gemeente-besturen daarin trachten te voorzien. De commissie stelt daartoe voor, dat het onderwijs geheel kosteloos werd gemaakt of ten minste alle betrekking tusschen de ouders en den onderwijzer werd opgeheven. In het eerste geval, en wanneer de inkomsten der gemeente niet toereikende waren, zou er een algemeene omslag over alle inwoners, de armen niet mede gerekend, kunnen plaats hebben, tot vinding van de bezoldiging van den onderwijzer; in het andere geval zou de gemeentelijke ontvanger met de inzameling der schoolgel-

den kunnen belast worden, na deze schoolgelden te hebben vastgesteld in evenredigheid van de behoefte des onderwijzers en het vermogen der inwoners.

Door middel der tegemoetkomingen van de maatschappij van aanmoedigingen is er thans eenvormigheid van leesboeken in bijna al de scholen. Daardoor is het invoeren van het gelijktijdig onderwijs aanmerkelijk bevorderd.

Te Namen bestaan twee scholen van wederkeerig onderwijs; eene derzelve brengt, volgens het zeggen der commissie, gelukkige uitkomsten voort. Sedert bijkans een jaar is aldaar ook eene school gesticht, waarin de leerwijze, genaamd *al omvattende*, wordt aangewend. Deze school is wel bestuurd, maar men zal nog eepigen tijd moeten wachten, alvorens het gevoelen aan te nemen voor de vruchten, welke men zich van deze inrigting zal kunnen beloven.

De commissie betreurt, dat er in dit gewest nog geene bewaarscholen voor kleine kinderen zijn ingevoerd.

Volgens hun getuigenis gaan de onderwijzers-gezelschappen ook in dit gewest voorspoedig voort.

In het verslag van Gedeputeerde Staten vindt men het gunstig getuigenis aangaande den staat van het onderwijs in dit gewest bevestigd.

ANTWERPEN.

Het lager openbaar onderwijs, zeggen Gedeputeerde Staten (met welker verslag het overzicht der commissie zakelijk overeenkomt), heeft in deze provincie sedert eenige jaren eenen grooten voortgang gekregen.

Al de steden en meest al de gemeenten ten platten lande zijn thans van goede schoollocalen voorzien, die aan hunne bestemming beantwoorden, en daar, waar er nog ontbreken, worden er, zoo uit eigene middelen der gemeenten, als bij middel van subsidien, welke hun tot dat einde uit de provinciale fondsen en uit 's Rijks schatkist worden verleend, opgebouwd.

Van deze mededeeling vindt men eene uitgebreide opgaaf toegevoegd, betreffende de fondsen, welke zoo uit 's Rijks als uit de provinciale en gemeentelijke kassen ten behoeve van het lager onderwijs in dit gewest zijn verstrekt, en welke de duidelijke blijken draagt, dat ook hier het onderwijs der jeugd toenemende belangstelling ontmoet.

Men meent echter deswege te dezer plaatse naar de tabellen te mogen verwijzen, welke achter dit rapport worden aangetroffen.

UTRECHT.

Volgens het verslag van Gedeputeerde Staten vallen er van dit gewest geene bijzonderheden te vermelden. Ook hier gaat het lager onderwijs bestendig voorwaarts, er wordt voor het aanbouwen of verbeteren van schoollocalen en huizingen der onderwijzers voortdurend zorg gedragen. Negen schoolhuizen werden dit jaar gebouwd of vernieuwd, en men nadert het tijdstip, waarop de groote maatregel om alle gemeentelijke schoolhuizen door de geheele provincie, met behulp der provinciale fondsen, in behoorlijken staat te brengen, geheel zal zijn volvoerd.

De commissie van onderwijs beperkt haar verslag tot eene beknopte opgave van de veranderingen, welke in het schoolwezen gedurende het afgeloopen jaar binnen de provincie Utrecht hebben plaats gehad.

Volgens die opgave heeft de commissie gedurende dat jaar afgegeven 6 acten als schoolonderwijzer van den 2den rang, 10 van den 3den, 10 van den 4den, 10 acten als huisonderwijzer en 4 als schoolhouderesse.

Schoolonderwijzers-gezelschappen vergaderen te Utrecht twee, en voorts één te Vinkeveen, Amersfoort, Baarn en Amerongen; terwijl er bovendien te Utrecht eene inrigting bestaat tot vorming van jonge onderwijzers, waarin doorgaande een getal van 14 ondermeesters opleiding ontvangen.

De plaatselijke schoolcommissie te Utrecht is door middel eener bijdrage uit de stedelijke kas in staat gesteld

geworden tot het oprigten aldaar eener Fransche school naar de verbeterde manier van onderwijzen.

Ook is die plaatselijke schoolcommissie werkzaam tot verbetering van het gezang op de burgerscholen.

VRIESLAND.

Volgens het overzicht der commissie is het geheele getal leerlingen, welke gedurende het voornoemde jaar ter school hebben gegaan, 28,673, bestaande uit 16,518 jongens en 12,155 meisjes.

De commissie vermeldt voorts met erkentelijkheid de resolutie, door den Gouverneur der provincie in Augustus 1828 genomen, omtrent den opbouw van nieuwe of het herstel van aanwezige, doch niet naar de bestaande voorschriften ingerigte, scholen, en omtrent de geheele of gedeeltelijke vernieuwing of verbetering van de woningen der onderwijzers, binnen een tijdvak van vijf jaren; een maatregel, welke algemeen bijval vindt, ook bij de plaatselijke besturen.

Er vergaderen maandelijks 32 onderwijzers-gezelschappen, te zamen tellende 354 leden. Deze vereenigingen leveren goede vruchten op.

Het getal der examinandi, welke zich bij de commissie ter bekoming of van eenen rang of van eenen hooger rang, dan dien zij reeds bezaten, hebben aangegeven, is over het geheel geweest 62, onder de welken een voor den 1sten rang, welken hij ook met grooten lof heeft bekomen, zeven voor den 2den rang, die aan vijf van dezelve met ruijme is toegewezen; zes en dertig voor den 3den rang, doch aan veertien slechts mogt het gebeuren dien te erlangen; en van de achttien kweekelingen, die den 4den rang verlangden, bereikten zestien hun oogmerk met algemeene goedkeuring der commissie. Daarenboven is een der examinandi ook voor de Fransche taal toegelaten, gelijk mede voor diezelfde taal eene schoolhouderesse.

Het aanschouwelijk onderwijs van het nieuwe stelsel van maten en gewigten door middel van modellen derzelve vindt ook in dit gewest bijval.

In het verslag van Gedeputeerde Staten worden mede onderscheidene bijzonderheden ten aanzien van het schoolwezen in deze provincie aangetroffen, welke te veel zijn om hier te melden. Met genoegen treft men echter daarin aan, hoe in de stad *Leeuwarden*, waar bereids twee stadscholen aanwezig zijn, in welke omstreeks 700 kinderen *om niet* onderwijs ontvangen, nog eene tusschenschool met onderwijzerswoning op stads kosten wordt gebouwd, in welke voor een gering schoolgeld aan 400 kinderen van minvermogende ouders onderwijs zal worden gegeven.

OVERIJSEL.

Het overzicht der commissie van onderwijs getuigt van den steeds toenemenden voortgang van het lager onderwijs.

Blijkens de driemaandelijksche schoollijsten is het aantal leerlingen in de meeste schooldistricten dezer provincie merkbaar vermeerderd, en meer afgebroken worden de scholen op de meeste plaatsen bezocht.

De bestendig voortgaande ontwikkeling van ons lager schoolonderwijs ten goede vermindert bij ons van jaar tot jaar de lijst der wenschen, die men nog omtrent de volmaking van hetzelfde voedt; en nadert men, ofschoon met kleine, echter vaste, schreden die hoogte ter volmaking, waarvoor hetzelfde vatbaar is.

Het onderwijs en de opvoeding van de kinderen onzer minvermogende medeburgers wordt bij ons in het bijzonder zeer behartigd; alom kunnen in deze provincie de min- en onvermogenen een behoorlijk schoolonderwijs genieten, hetzij voor een klein schoolgeld, of, naar gelang der omstandigheden, ook geheel *om niet*. Op die plaatsen, alwaar bijzondere armenscholen zijn gevestigd, zoo als in onze

voornamen steden, is men steeds met groote zorgvuldigheid bedacht op uithreiding en volmaking van dezelve: zoo, bij voorbeeld, heeft men, in dezen jare, te Deventer, de stads-armenschool met twee lokalen vergroot, zoodat dezelve nu omtrent 700 leerlingen bevat, die, of geheel *om niet* (waaronder mede de schoolbehoefden zijn begrepen), of voor een gering schoolgeld, onderwezen worden; de meisjes van deze scholen worden tevens onderwezen in de noodzakelijke vrouwelijke handwerken. Te Zwolle is met de daar gevestigde industrie-school in verband gebragt eene kleine kinderschool, met dat gevolg, dat dezelve thans reeds ruim honderd kinderen telt.

Ten aanzien van het verbeteren der ongeschikte school-localen blijft er, naar het inzien der commissie, nog veel te wenschen over. Zij wijt de verwaarloozing van dit belang aan de onverschilligheid van de gemeente-besturen, welke de aanmerking betreft.

GRONINGEN.

In het overzicht der commissie van onderwijs, hetwelk over het algemeen voldoende narigten bevat, treft men onder anderen het volgende aan, hetwelk hier allezins eene plaats schijnt te verdienen.

Wat het onderwijs betreft, langzamerhand komt men terug van het denkbeeld, waaraan men hier langen tijd heeft vastgehouden, dat de plicht van den schoolonderwijzer alleen was te *onderwijzen*, en daardoor verstond men dan het inscherpen van wetenschappelijke kennis, hetzij werktuigelijk, hetzij verstandig; daarbij werd de opvoeding, en speciaal het *zedelijke*, maar al te veel uit het oog verloren; dit laatste ziet men thans met genoegen in vele scholen aanmerkelijk toenemen, en men beschouwt zich nu mede als *opvoeder* der jeugd. Hoe meer dit punt bevorderd wordt, des te zekerder zal het groote doel van het onderwijs — verlichting en verbetering — bereikt worden.

Wat de inkomsten der onderwijzers betreft, wanneer de schoolgelden regelmatig inkwamen, dan zouden die onderwijzers dezer provincie, welke talrijke scholen hebben, op de meeste plaatsen wel kunnen bestaan; maar dit laatste wordt voor vele onderwijzers meer een last dan een voordeel, alzoo het aantal niet betalende personen van tijd tot tijd grooter wordt, en sommige onderwijzers klagen, dat zij bijna geene schoolgelden meer beuren.

De klagten over de wanbetaling duren dan ook voort en doen reikhalzend uitzien naar verandering en naar de invoering van een reglement, dat deze klagten zal doen ophouden.

Gedeputeerde Staten hechten over het algemeen hun zegel aan het bericht der commissie in het verslag, hetwelk door hen aan de vergadering der Provinciale Staten is aangeboden.

DRENTHE.

Het overzicht der commissie van dit gewest geeft geene aanleiding tot vermelding van vele bijzonderheden. Alleen mag men niet nalaten hier op te teekenen, hoezeer de commissie in het bijzonder hare voldoening te kennen geeft over het uitstekend zedelijk gedrag, hetwelk, op zeer weinige uitzonderingen na, de onderwijzers in het algemeen leiden, en waardoor zij zulk een loffelijk voorbeeld aan de jeugd geven.

Tot opwekking van het zedelijk en godsdienstig gevoel in de harten der jeugd strekt, naar de opgaaf der commissie, niet weinig het aanmerkelijk verbeterde onderwijs in de zangkunst, hetwelk zeer wordt ter harte genomen.

LUXEMBURG.

Het gelijktijdig onderrigt is in het grootst aantal scholen ingevoerd. De meesters wedijveren in de toepassing dezer leerwijze.

Daar, waar de scholen het geheele jaar door gehouden worden, maakt het onderwijs grooten voortgang.

De commissie vermeent, dat de ten uitvoerlegging van het provinciaal reglement van den 2den Junij 1828 het staken van het onderwijs gedurende een gedeelte van het jaar zal doen ophouden.

In onderscheidene cantons hebben de mazelen verwoestingen aangerigt, en zijn de scholen gedurende een zeker tijdperk verlaten geweest.

De schoolboekjes zijn hijkans overal dezelfde. Volgens het nieuwe reglement zullen de behoeftige leerlingen, op kosten van de gemeenten, van dezelve voorzien worden.

In het algemeen zal de invoering van dit reglement, naar de meening der commissie, veel goeds uitwerken.

Hier en daar ontmoet het echter tegenstand, voornamelijk op die plaatsen, welker verwijderde ligging het vormen van een school-arrondissement moeilijk maakt.

In het verslag van Gedeputeerde Staten wordt berigt gegeven aangaande de fondsen, welke aan het onderwijs in dit gewest zijn toegelegd geworden.

Het verschaft tevens genoeg te vernemen, dat de model-school te Luxemburg meer dan ooit bloeit. Zij bevat 332 leerlingen, welke door 17 onderwijzers worden opgeleid, welker ijver, volgens verklaring van Gedeputeerde Staten, boven allen lof verheven is.

Gemeld collegie stelt zich mede de beste uitkomsten voor van het hier boven genoemd reglement, goedgekeurd bij besluit des Konings van 12 Julij 1828. Daardoor zal aan alle kinderen van 6 tot 12 jaar het genot van het lager onderwijs kunnen toegedeeld en het lot der onderwijzers verzekerd worden.

Die gunstige uitkomsten zijn reeds zigbaar, onder anderen in het getal der schoolgaande kinderen. In den winter van 1827 bedroeg zulks 36,428, in den winter van 1828 40,454; eene vermeerdering opleverende van 4,026. De verhouding van het getal der schoolgaande kinderen tot

de bevolking van het Groot-Hertogdom is die van 1 op de 7.

Het zoude echter eene dwaling zijn, zeggen Gedeputeerde Staten, van uit het toenemen in schoolbevolking af te leiden, dat het getal der scholen eveneens moest zijn genomen. Er waren 645, toen het getal schoolgaande kinderen het zwakste was, in 1827, en 621 in het volgende jaar. Het is dus niet, vervolgen zij, de menigte der scholen, die de menigte van leerlingen doet toevloeijen, maar het is eene goede inrigting; het is niet de mededinging der onderwijzers, die het onderwijs doet bloeijen, maar hunne bekwaamheid; het is niet de vrijheid van te onderwijzen waar zij verkiezen, die bekwame voorwerpen tot deze betrekking uitlokt, maar het uitzigt op een zeker bestaan.

Andere overwegingen kunnen in de steden gelden, maar op het platte land, waar de zeden en gebruiken verschillende zijn, zijn alleen de aangewezenen voorwaarden geschikt, om wel te doen slagen; en om die voort te brengen, is niet blootelijk genoeg de onzekere en grillige werking van gezinnen, die meestendeels geene kennis van zaken hebben, maar de geregelde, wijze en verlichte tuschenkomst van het plaatselijk bestuur, het welbegrepen belang der familien, rigtende naar het geheiligd middelpunt van het algemeen welzijn.

Bij dit verslag zijn gevoegd drie gelijksoortige financiële staten, als overgelegd werden bij het rapport over het jaar 1827, bevattende opgave van de sommen, welke in 1828, ten behoeve van het lager onderwijs, zijn verstrekt geworden uit de gemeente-kassen, uit de provinciale fondsen en uit 's Rijks schatkist.

In 1827 werd uit de gemeente-kassen besteed in het geheel eene som van f 1,006,501.07. In 1828 is uit de plaatselijke middelen, blijkens den bij dit rapport gevoeg-

den staat litt. A, ten behoeve van het schoolwezen verstrekt de nog ruimere som van *f* 1,129,958.25.

De uitgaven uit de provinciale kassen, welke in 1827 *f* 96,707.25 bedroegen, zijn in 1828, blijkens den staat litt. B, geklommen tot de som van *f* 101,411.83.

Uit 's Rijks kas werd in 1827, in het belang van het lager onderwijs, te koste gelegd eene som van *f* 316,361.92; terwijl, blijkens den staat litt. C, de uitgaven, die het gouvernement in 1828 ter instandhouding en uitbreiding van dat onderwijs gedaan heeft, de som van *f* 327,060.38 bedragen.

Behalve deze drie staten, is bij het tegenwoordig rapport gevoegd eene tabèl onder litt. D, bevattende opgave van het getal gemeentelijke schoolvertrekken en onderwijzers-woningen, welke binnen de Zuidelijke provincien nieuw gebouwd of vernieuwd zijn sedert het jaar 1817; wordende in die tabèl mede aangetroffen eene vergelijking der vaste inkomsten van de gemeentelijke onderwijzers binnen de gezegde provincien, zoo als die waren in 1817 en in 1828, mitsgaders eene vergelijking van het aantal leerlingen, die in 1817 en in 1828 de gemeentelijke scholen bezochten.

Eindelijk wordt, onder litt. E, overgelegd eene tabèl, houdende opgave van het getal der dienstdoende onderwijzers en onderwijzeressen binnen de evengemelde provincien, in welke tabèl zijn begrepen zoo wel de onderwijzers en onderwijzeressen, die nog geen bewijs van bekwaamheid bezitten, als zij, die, na het afleggen van examen voor de commissien van onderwijs, eene acte van algemeene toelating met rang hebben verkregen.

Deze twee laatstgemelde tabellen mogen ten bewijze strekken, dat de sedert het jaar 1817 aangewende pogingen, om het lager schoolwezen binnen het Zuidelijk deel op eenen verbeterden voet te brengen, niet vruchteloos waren.

Het aantal nieuw gebouwde schoolvertrekken en onderwijzers-woningen in een tijdvak van 10 jaren is opmerkelijk.

Meer dan 1,100 van de 2,751 binnen de Zuidelijke provincien aanwezige gemeenten, die vroeger geen of niet dan een gebrekkig schoolhuis bezaten, zijn thans voorzien van ruime en doelmatig ingerigte vertrekken, geschikt tot het geven van een vruchtbaar onderwijs; en in welk eene mate dat onderwijs in het algemeen door de ingezetenen wordt op prijs gesteld, is in het oog vallend, wanneer men vergelijkt het getal der leerlingen, die in 1817 en in 1828 de gemeentelijke scholen bezochten.

Niet minder in het oog vallend is de uitkomst der bemoeijingen van de provinciale commissien van onderwijs, wat betreft de verbetering van het onderwijzend personeel, daar, blijkens de tabél E, meer dan 2,000 binnen de Zuidelijke provincien werkelijk dienstdoende onderwijzers en onderwijzeressen in 1828 reeds in het bezit waren van acten van bekwaamheid, verkregen ten gevolge van de door hen in de verschillende vakken van het lager onderwijs afgelegde examens.

Buiten twijfel zullen de onderwijzenden, door te blijven voortgaan op den weg van bekwaamheid en geschiktheid, de belangstelling der ingezetenen in het onderwijs meer en meer opwekken, vooral bij het bespeuren der vorderingen, welke hierdoor op de scholen gemaakt worden. Het algemeen bestuur rekent het zich daarom tot plicht, om aan hen, die zich aan het onderwijs der jeugd wijden, zoo veel mogelijk, de middelen tot het opdoen van kundigheden te blijven verschaffen, en het vertrouwt, dat ook de gemeentelijke besturen en de gewestelijke autoriteiten niet zullen nalaten naar vermogen te blijven medewerken, zoo wel in dit opzigt, als ten aanzien van hetgeen verder kan strekken om het lager onderwijs te brengen tot die volmaaktheid, waarvoor hetzelfde kan vatbaar zijn.

ATHENAEA, COLLEGIEN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

De ijver en de bekwaamheid, welke de onderwijzers in

de uitoefening hunner ambtspligten aan den dag leggen, is bij voortduring toenemende. De meer uitgebreide en grondige kundigheden, die de gegradueerden in de letteren, wier getal steeds aangroeit, bij het aanvaarden der leerstoelen, medebrengen, wekken meer en meer eenen edelen naijver op bij hunne oudere niet gegradueerde ambtgenooten, een' naijver, vruchtbaar in de aanmerkelijke verbetering van het onderwijs.

Aan de kundigheden, welke de kweekelingen der hoogeschoolen aldus gunstig onderscheiden, zullen zij, van nu af, in meerdere mate dan te voren, de geschiktheid paren, om dezelve op eene bevattelijke wijze aan hunne leerlingen mede te deelen. Zij zullen zich te beter op het verheven standpunt weten te plaatsen, om het onderwijs, hetwelk zij op zich nemen, te beschouwen als middel, zoo ter verstands-ontwikkeling, als ter inplanting en versterking van goede beginselen en ter vorming van het hart, zoo wel als van den smaak. Deze meerdere geschiktheid zullen zij te danken hebben aan den maatregel, waarvan in het rapport des vorigen jaars gewag is gemaakt, en welke, met den aanvang van het schooljaar 1828—1829, bij 's Rijks hoogeschoolen, ingevolge koninklijk besluit, ingevoerd is, om namelijk aan de toekomstige onderwijzers der gymnasien te dezen opzigte de noodige theoretische en praktische opleiding te geven; zullende voortaan, bij de vervulling der leerstoelen, diegenen bij voorkeur in aanmerking komen, die niet alleen van het voorgeschreven onderwijs, maar ook van evengemelde opleiding, het meeste gebruik zullen hebben gemaakt.

De vermelde verbetering van het onderwijs is merkbaar in elk der voorgeschreven vakken, maar bijzonder in het vak der geschiedenis. De synchronistische behandeling derzelve, welke tot hiertoe meestal in gebruik was, niet zoo bevorderlijk zijnde bevonden als de ethnographische, om den samenhang der gebeurtenissen naauwkeurig te leeren kennen, den gang te volgen van de opkomst, den

bloei en het verval van elk der voornamen staten, zoo heeft dezelve plaats gemaakt voor de laatstgenoemde behandeling.

Voorts is het niet meer de oude geschiedenis alleen, waartoe zich het onderwijs bepaalt; het omvat de algemeene geschiedenis tot den tegenwoordigen tijd, en wordt voor ieder tijdvak en iederen staat in onmiddellijk verband gebragt met de aardrijks- en de tijdrekenkunde. Het athenaeum te *Namen* en dat te *Antwerpen*, het collegie te *Luik*, te *Yperen*, te *Kortrijk*, het gymnasium te *Utrecht* en verscheidene andere verdienen allen lof te dezen opzichte.

In evengemeld athenaeum te *Namen* doen de lessen over de delfstofkunde en de metaalbereiding steeds derselver doelmatigheid gevoelen.

De Nederlandsche taal wordt, benevens de Fransche, op eene voldoende wijze, in de gestichten der Waalsche provincien onderwezen. De grootste vorderingen worden in dezelve gemaakt te *Luik*, *Hoei*, *Bergen* en *Namen*, door den ijver en de bekwaamheid der onderwijzers.

Het gebruik van het Fransch bij het onderwijs in de gestichten der Vlaamsche provincien thans vervangen zijnde door dat van het Nederduitsch, zoo is aldaar de behoefte ontstaan aan meer opzettelijk onderrigt in eerstgenoemde taal en letterkunde, aansluitende aan het elementair onderwijs, hetwelk er in die taal gegeven wordt. Eenige leeraars der oude talen hebben vrijwillig dat onderwijs op zich genomen, zonder daarvoor buitengewone vergelding te begeeren. Onder hen verdienen in het bijzonder met lof vermeld te worden de leeraars te *Leuven*, de leeraar der hoogste klasse te *Geraardsbergen*, te *Kortrijk* en te *Gheel*, wedijverende die te *Kortrijk* met een' zijner ambtgenooten, als welke even vrijwillig op zich genomen heeft het onderwijs in de Nederduitsche taal en letterkunde.

De voorbereidende klasse der collegien in de *Antwerp-*

sche Kempen en te *Lier*, in het laatst van 1827 aldaar opgerigt, heeft reeds een' grooten trap van volkomenheid bereikt. Eene uitmuntende leerwijze, daarbij aangewend, verschaft aan de kweekelingen eene verstands-ontwikkeling en vatbaarheid voor het verdere onderwijs, welke sterk afsteekt tegen de weinige vatbaarheid der leerlingen, die, drie jaren en korter geleden, aldaar door de vorige onderwijzers naar den ouden leertrant werden opgeleid. Het gymnasium te *Herenthals*, even als dat te *Lier*, mag nu reeds met de best ingerigte gymnasia in doelmatigheid van onderwijs gelijk gesteld worden.

In het collegie te *Weert*, waar nog geene voorbereidende klasse bestond, ofschoon deszelfs kweekelingen er geen minder behoefte aan hebben dan die der *Antwerpsche Kempen*, is er, in het laatst van 1828, insgelijks eene opgerigt, en wel met de gunstigste voortteekens.

Het collegie te *Meenen*, eerst sedert twee jaren geopend, mag ook op eene wel ingerigte voorbereidende klasse roemen; de rigting, die er het geheele onderwijs genomen heeft, doet veel goeds van dat pas herboren gesticht verwachten.

Onder de verbeteringen, welke de inrigting van het onderwijs in 1828 ondergaan heeft, verdient bovenal vermeld te worden die van het *Utrechtsche* gymnasium. De bekwaamheid en voorbeeldige ijver van elk der leeraars, die alle den doctoralen graad bezitten, hebben curatoren in staat gesteld om de vakken van onderwijs op eene geheel nieuwe wijze te verdeelen.

Die nieuwe verdeeling is in dezer voege ingerigt: twee der leeraars zijn uitsluitend belast met het onderwijs van het latijn, de een voor de benedenste klassen, de andere voor de bovenste klassen.

Het onderwijs der Grieksche taal is op dezelfde wijze aan twee leeraars opgedragen, een van welke tevens het onderwijs in de fabelkunde op zich genomen heeft. Een vijfde onderwijzer is belast met het vak der geschiedenis, vereenigd met de aardrijkskunde voor alle de klassen.

Het wiskundig onderwijs was reeds verdeeld tusschen twee afzonderlijke leeraars voor het vak, en is hierin dus geene verandering gebragt.

Deze nieuwe verdeeling levert aanvankelijk de beste uitkomst op. Zij biedt het groote voordeel aan, eensdeels van in de behandeling van ieder vak volkomen eenheid en samenhang tusschen de opeenvolgende klassen daar te stellen, anderdeels van elk der leeraars in staat te stellen, om voor zijn bijzonder vak en voor de wijze van behandeling de meest mogelijke bekwaamheid te erlangen.

Daar, waar het personeel der leeraars zoo gelukkig zamengesteld is als bij het *Utrechtsche* gymnasium, zoude het eene ernstige overweging verdienen, of deze nieuwe verdeeling niet konde nagevolgd worden.

De jaarlijksche verslagen der leeraars nopens den staat van hun onderwijs behooren te bevatten de vermelding van hetgeen door hen is beproefd om aan hun onderderrigt de meest doeltreffende rigting te geven, mitsgaders alle zoodanige aanmerkingen en voorstellen, als zij oordeelen in het belang van het onderwijs te wezen. De verslagen van het jaar 1828 hebben zich boven die van vorige jaren in dit opzigt op eene gunstige wijze onderscheiden, behelzende dezelve bijzonderheden, waardig om door de leeraars van andere gestichten gekend te worden, ten einde zij dezelve met hun eigen onderwijs zouden kunnen vergelijken en zich dezelve ten nutte maken. Tot dat einde is besloten het meest belangrijke uit de ingekomen verslagen te trekken en die in orde samen te brengen, die uittreksels vervolgens te doen afdrukken en exemplaren daarvan uit te reiken aan de leeraars, zoowel als aan de curatoren.

Door dit middel kan hetgeen door afzonderlijke leeraars is verbeterd het eigendom worden van allen en het goede grootelijks worden bevorderd.

Een aantal leeraars van collegien, op geenen grooten

afstand van elkander gevestigd, hebben zich, op het voetspoor van hetgeen bij de lagere onderwijzers is ingevoerd, vereenigd tot een onderwijzers-gezelschap; op gezette tijden komen zij bij elkander ter onderlinge mededeeling der vruchten van hunne verzamelde kundigheden, van hunne manier van onderwijzen, enz.

Door middel eener kleine bijdrage, hebben zij tevens een leesgezelschap onder elkander opgericht, uitsluitend zich bepalende tot werken in onderscheidene talen, het onderwijs betreffende.

Aan die vereeniging tot zulke heilzame bedoelingen is grootendeels te danken de bijzonder goede inrigting, waardoor het onderwijs dezer leeraars gekenmerkt wordt, en is dezelve mitsdien waardig om aan andere leeraars ter navolging aangeprezen te worden. Bijgevoegde staat F zal het getal leerlingen doen kennen, door welke de gymnasien van iedere provincie in 1828 zijn bezocht geworden.

HOOGESCHOLEN.

In het verslag over deze inrigtingen verdient in de eerste plaats gesproken te worden van eenen maatregel, die dezelve zeer nabij betrof:

Een koninklijk besluit van 13 April 1828, n°. 100, riep eene commissie bijeen, met het oogmerk om Zijner Majesteit van considerationen en advies te dienen over al zoodanige punten der inrigting van het hooger onderwijs, als uit Hoogstdezelfs naam door het departement van Binnenlandsche zaken aan de overweging der commissie zouden worden onderworpen.

Onderscheidene omstandigheden hadden tot dezen maatregel aanleiding gegeven. Van vele zijden waren, reeds sedert lang, aanmerkingen gemaakt over sommige bepalingen der bestaande reglementen. Er waren aan de regering menigvuldige en uiteenlopende plannen van ver-

betering of wijziging aangeboden, welke noch voetstoots aangenomen, noch zonder onderzoek, ter zijde gelegd konden worden. De regering zelve had tot haar leedwezen meenen te bespeuren, dat ettelijke verordeningen, die bij de organisatie der hoogeschole in 1815 en 1817 grootendeels nieuw waren, en die aanvankelijk schenen nuttig te zullen werken, door verloop van tijd veel van hare kracht hadden verloren. Dit alleen scheen de noodzakelijkheid te betoogen, om de verordeningen van het hooger onderwijs aan een nader onderzoek te onderwerpen, ten einde ze naar bevind van zaken te wijzigen; terwijl het geschiktste middel, om in deze belangrijke zaak met beradenheid te werk te gaan, daarin gelegen scheen, dat men het gevoelen inriep van bekwame en der zaak kundige mannen.

De vragen, welke aan de bedoelde commissie tot leiddraad bij hare overwegingen werden medegedeeld, zijn in der tijd openbaar gemaakt. Het zal dus onnoodig zijn daarbij hier ter plaatse opzettelijk stil te staan. Alleen mag men niet onopgemerkt laten, dat men derzelver bedoeling niet heeft gevat, wanneer men meende, dat met dezelve beoogd werd de tot nog toe bestaan hebbende inrigtingen van hooger onderwijs op losse schroeven te stellen en aan eene volkomene omkeering te onderwerpen. De aandachtige beschouwing der vragen zelve moest zulk een vermoeden wederleggen, en daarentegen duidelijk maken, dat zij opgesteld zijn met het verlangen, om de gemaakte aanmerkingen en bedenkingen eene naauwkeurige en onpartijdige toetsing te doen ondergaan. Daarom werden ook de zoodanige daartoe gebragt, omtrent welke bij de regering geen twijfel bestond; doch welke zij begreep aan het welwikkend onderzoek der commissie niet te mogen onttrekken.

Het blijft voor een volgend verslag bewaard de uitkomsten te doen kennen, welke de arbeid der commissie heeft opgeleverd, en welke in den jaarkring, waarover

thans gehandeld wordt, nog niet was ten einde gebracht.

Onder de maatregelen, welke eene algemeene strekking hebben, behoort vermeld te worden de, bij Koninklijk besluit van 8 September 1827, n°. 216, geregelde tijdsbepaling der vacantien op de hoogeschoolen.

De regering achtte zich verplicht het gemis van regelmatig en eenparige verordeningen op het stuk der vacantien weg te nemen. Het was moeilijk op dit punt vele uiteenlopende wenschen en belangen te vereenigen; doch men mag zich vleijen, dat evengemeld besluit den grondslag heeft gelegd tot zoodanige orde van zaken, als met het welbegrepen belang van hoogleeraren en studerenden het best is overeen te brengen. De regering heeft tevens in dezen van hare zijde datgene gedaan, wat konde strekken, om de uitvoering dezer nieuwe bepalingen gemakkelijk te maken.

Bij de vermelding van algemeene maatregelen behoort tevens te worden herinnerd aan hetgeen hierboven reeds is aangeteekend nopens het opvoedkundig onderwijs aan de hoogeschoolen ten behoeve van jonge lieden, die zich voor eenen leerstoel der oude talen of der wis- en natuurkundige wetenschappen voorbereiden; hetgeen daar gezegd is maakt het overbodig te dezer plaatse meer over dit onderwerp te melden.

De berigten, welke van de collegien van curatoren der hoogeschoolen en der athenæa van *Franeker* en *Deventer* ontvangen zijn, waren over het algemeen gunstig.

Het onderwijs ging meerendeels geregeld voort. Hier en daar werd het getal der leervakken uitgebreid. Sommige hoogleeraren vermeerderden hunne verdiensten door het uitgeven van wetenschappelijke werken.

De hoogeschool te *Groningen* onderging in dit jaar het opmerkelijk verlies van vijf hoogleeraren, welke haar door den dood werden ontnomen.

De namen van *Guyot*, *Driessen*, *Bakker*, *Tinga* en *Cl-*

risse zullen aldaar en bij de geheele geleerde wereld nog lange om hunne verdiensten jegens de menschheid en ten aanzien der wetenschappen in eervol aandenken blijven.

Te *Luik* werden ettelijke doctoren in de genees-, heel- en verloskundige wetenschappen, op het daartoe strekkend verzoek van sommige hoogleeraren, en onder toestemming van de faculteit, tot het geven van academisch onderwijs, toegelaten. Curatoren berigten, dat deze proeve aanvankelijk eenen goeden uitslag belooft.

Het gedrag en de ijver der studerende jeugd wordt in de verslagen over het algemeen geprezen. Velen verwierpen zich aanspraak op gunstige onderscheiding, zoo door het beantwoorden van prijsvragen, als bij hunne examina voor verschillende graden.

De academische gebouwen en verzamelingen worden met zorg onderhouden. Hier en daar ondergingen dezelve aanmerkelijke uitbreidingen of verbeteringen. Zij beantwoorden daardoor meer en meer aan het oogmerk, waarmede zij werden opgericht.

Ook het jaar 1828 was alzoo voor het onderwijs niet verloren. De bloei van het lager en middelbaar onderwijs nam toe, zelfs op die plaatsen, waar men vroeger weinig of zelfs geen genot van deze weldaad mogt smaken. De regering was bedacht, om datgene, wat bij de inrigtingen van hooger onderwijs te verbeteren viel, op eene gepaste en omzigtige wijze te verhelpen.

Onophoudelijk naar het goede te streven, daarbij geen licht te versmaden, maar dankbaar gebruik te maken van alles wat de groote zaak van het onderwijs kan bevorderen, deze waren de beginselen, welke de regering ook weder in het afgelopen jaar zich tot rigtsnoer heeft gesteld, en welke zij ook verder niet uit het oog zal verliezen. Langs dezen weg meent zij aan hare verplichtin-

7
gen te beantwoorden. Zij kan zich daardoor tegen geene
miskenning van hare bedoelingen waarborgen; maar ook
nimmer de overtuiging verliezen, dat zij het goede heeft
gewild, en, naar haar beste weten, het goede heeft
betracht.

SOMMEN, welke, over de dienst van 1828

PROVINCIE.	Bevolking op 31 December 1828.	Sommen, op de gemeente- begrootingen gebragt, over 1828.	UITGAVEN UIT DE GEMEENTE	
			Aan den opbouw, de herstelling of de meubele- ring van schoolhuizen.	AAN DE ON- DERWIJZEN Als vaste jaarwedde.
Noord-Brabant . . .	335,854	f 45,668.96	f 27,907.82	f 15,010.40
Zuid-Brabant . . .	540,320	103,198.76	87,341.27	9,971.50
Limburg	330,188	38,067.10	19,947.81	13,321.29
Gelderland	297,533	65,245.65	25,336.08	25,140.40
Luik	352,228	21,509.39	7,240.02	5,815.79
Oost-Vlaanderen . .	717,074	54,662.35	33,334.11	13,308.77
West-Vlaanderen . .	587,082	58,728.86	36,912.47	16,010.85
Henegouwen	574,771	64,407.67	29,345.88	20,276.53
Noord-Holland . . .	402,449	148,668.02	40,819.89	87,826.77
Zuid-Holland	459,035	122,739.37	45,063.70	50,407.37
Zeeland	134,184	36,096.59	10,158.91	20,896.40
Namen	197,661	61,506.31	18,497.00	19,103.36
Antwerpen	343,214	39,534.69	18,935.89	16,548.06
Utrecht	125,748	44,026.16	28,151.33	12,291.46
Vriesland	198,248	75,733.02	26,752.83	36,589.20
Overijssel	166,747	42,438.06	24,857.03	11,186.59
Groningen	155,183	22,576.28	10,556.30	2,337.02
Drenthe	61,119	8,319.24	2,137.50	4,156.39
Luxemburg	302,654	99,714.88	41,714.01	16,779.01
	6,281,292	f 1,152,841.36	f 535,009.85	f 369,977.89

ten behoeve van het lager onderwijs zijn besteed uit de gemeente-kassen.

KASSEN GEDEURENDE 1828.			Verschil tusschen de geraamde en werkelijk uitgevene sommen.	
DERWIJZEN.	Aan andere behoeften, als: verwarming, prijzen, enz.	Geheele uitgave.	Meerder uitgeeven.	Minder uitgeeven.
Uit anderen hoofde.				
f 3,067.90	f 9,546.60	f 55,532.72	f 9,863.76	"
3,537.65	2,348.34	103,198.76	"	"
1,610.99	2,894.02	37,774.37	"	f 292.74
5,375.49	8,002.53	63,854.56	"	1,391.09
3,725.25	2,087.30	18,868.27	"	2,641.11
5,139.12	3,631.58	55,413.55	751.20	"
1,196.56	4,691.60	58,811.50	82.65	"
4,184.10	5,040.78	58,847.29	"	5,560.38
8,779.25	35,111.51	172,537.42	23,869.40	"
13,302.86	21,652.78	130,426.71	7,687.33	"
3,385.49	2,488.98	36,929.38	832.78	"
732.40	7,428.92	45,761.68	"	15,744.63
2,389.54	1,610.28	39,483.77	"	50.92
1,049.84	3,805.63	45,298.76	1,272.60	"
1,860.33	6,690.51	71,892.87	"	3,840.15
2,414.05	2,794.28	41,251.95	"	1,186.11
1,688.36	6,841.13	21,422.81	"	1,163.47
704.65	2,125.15	9,123.89	804.65	"
2,339.55	2,695.11	63,527.91	"	36,186.97
f 66,483.38	f 131,487.03	f 1,129,958.15	f 44,164.37	f 68,057.48

B.

SOMMEN, welke over de dienst van 1828 ten behoeve van het lager onderwijs zijn besteed uit de provinciale fondsen.

PROVINCIE.	Aan aanbouw, herstelling of meubelering van gemeentelijke schoollocalen.	Aan onderwijzers.	Aan andere uitgaven.	Geheel der uitgaven.
Noord-Brabant . .	f 3,000.00	"	"	f 3,000.00
Zuid-Brabant . .	8,210.00	"	f 191.00	8,401.00
Limburg	700.00	f 2,000.00	"	2,700.00
Gelderland	10,367.33	2,050.00	"	12,417.33
Luik	5,500.00	500.00	"	6,000.00
Oost-Vlaanderen .	6,072.41	300.00	1,827.59	8,200.00
West-Vlaanderen .	7,000.00	"	"	7,000.00
Henegouwen . . .	2,765.00	"	"	2,765.00
Noord-Holland . .	17,030.00	"	236.00	17,266.00
Zuid-Holland . . .	14,600.00	345.00	"	14,945.00
Zeeland	3,975.00	1,348.00	342.00	5,665.00
Namen	4,177.50	"	"	4,177.50
Antwerpen	3,100.00	"	"	3,100.00
Utrecht	2,800.00	75.00	"	2,875.00
Vriesland	1,200.00	"	"	1,200.00
Overijssel	1,700.00	"	"	1,700.00
Groningen	"	"	"	"
Drenthe	"	"	"	"
Luxemburg	"	"	"	" (*)
	f 92,197.24	f 6,618.00	f 2,596.59	f 101,411.83

(*) Door de Provinciale Staten van Luxemburg is het bedrag van één opcent op de grondbelasting toegestaan voor de oprigting van eene groote school.

G. STAAT der sommen, welke uit 's Rijks Schatkist ten behoeve van het lager onderwijs zijn betaald, gedurende het jaar 1828.

AARD DER BETALINGEN.	DEEROOTING.		TOTAAL.
	Uit de gewone	Uit de buitengewone	
Subsidien en bureau-kosten voor de commissien van onderwijs	f 56,771.24	"	f 56,771.24
Normale scholen	20,300.00	"	20,300.00
Subsidien voor normale lessen	"	6,000.00	6,000.00
Beurzen voor de vorming van onderwijzeressen	"	3,150.00	3,150.00
Schoolonderwijzers-geselschappen	6,600.00	"	6,600.00
Jaarwelden van onderwijzers	154,104.13½	17,161.74	171,265.87½
Subsidien voor den opbouw, herstellingen en inrigting van schoollocalen	20,300.00	35,900.63	56,200.63
Aanmoedigings-middelen, gratificaten, enz. .	4,512.635	2,200.00	6,712.635
	f 202,648.01	f 64,412.37	f 327,060.38

D. OPGAVE van het getal der binnen de Zuidelijke provincien des Rijks sedert het jaar 1817 nieuw gebouwd of vernieuwd schoolvertrekken en onderwijzers-woningen, mits-gaders vergelijking van de vaste inkomsten der openbare onderwijzers en van de leerlingen op de openbare scholen, in 1817 en 1828.

PROVINCIE.	GETAL der binnen elke provincie aanwezige gemeenten.	Gemeentelijke schoolhuizen, gebouwd of vernieuwd sedert 1817.		Vaste inkomsten van den gemeentelijken onderwijzer.		Geal leerlingen op de gemeentel-scholen des winters.	
		School-vertrekken.	Woningen van onderwijzers.	In 1817.	In 1828.	In 1817.	In 1828.
Zuid-Brabant	336	93	77	8,671.31	29,313.10	20,950	31,592
Limburg	323	166	95	5,801.70	21,597.20	13,728	21,835
Luik	326	88	56	6,045.63	22,172.60	9,845	18,316
Oost-Vlaanderen	294	60	45	7,588.58	19,949.04	20,231	22,899
West-Vlaanderen	248	95	59	9,982.61	23,090.03	21,521	31,516
Henegouwen	424	176	107	6,318.05	41,987.02	7,963	35,757
Namen	348	152	84	10,300.02	29,063.71	13,855	23,631
Antwerpen	142	73	22	12,823.00	18,044.15	17,167	20,828
Luxemburg	310	243	123	6,923.67	25,431.16	27,638	41,122
	2,751	1,146	668	74,454.57	230,648.01	152,898	247,496

In dieris staat zijn niet begrepen de scholen van bijzondere onderwijzers en andere, welke buiten betwaar der gemeentel-lecturen bestaan.

E.
OPGAVE van het getal der in 1848 binnen de Zuidelyke provinciën des Rijks dienst-
doende onderwijzers en onderwijzeressen, met en zonder acte van bekwaamheid.

PROVINCIE.	ONDERWIJZERS MET RANG.					Onder- wijzers zonder rang.	Gehel getal der dienst- doende onder- wijzers.	Onder- wijzers son- der rang.	Onder- getal der dienst- doende onderwij- zeressen.	Gehel getal der dienst- doende onderwij- zeressen.	Algemeen getal.
	1 ^o . rang.	2 ^o . rang.	3 ^o . rang.	4 ^o . rang.	TOTAAL.						
Zuid-Brabant . . .	"	4	84	135	223	203	426	85	53	138	564
Limburg . . .	"	12	85	120	217	39	256	3	15	18	274
Luik . . .	"	1	109	112	222	78	300	14	23	37	337
Oost-Vlaanderen . .	"	4	90	120	214	123	337	5	80	85	422
West-Vlaanderen . .	"	7	39	103	169	198	367	6	190	196	563
Henegouwen . . .	"	10	142	130	282	98	380	32	100	132	512
Namen . . .	"	5	101	207	313	55	368	6	78	84	452
Antwerpen . . .	"	6	46	33	85	132	217	2	64	66	284
Luxemburg . . .	2	10	81	159	252	342	594	15	14	29	623
	2	59	797	1,119	1,977	1,268	3,245	168	617	785	4,030

Op dezen staat zijn niet gebragt de ondermeesters noch de ondermeesteressen.

F.

STAAT van het getal leerlingen der athenæa, collegien
en latijnsche scholen voor iedere provincie,
in 1828.

PROVINCIE.	Getal leerlingen.	Aanmerkingen.
Noord-Brabant	339	
Zuid-Brabant	691	
Limburg	584	
Gelderland	157	
Luik	436	
Oost-Vlaanderen	340	
West-Vlaanderen	355	
Henegouwen	1,246	
Noord-Holland	202	
Zuid-Holland	251	
Zeeland	32	
Namen	354	
Antwerpen	437	
Utrecht	108	
Vriesland	121	
Overijssel	145	
Groningen	110	
Drenthe	49	
Groot-Hertogdom	348	
TOTAAL	6,305	

G. STAAT van het getal der Studenten, ingeschreven op 1. November 1828,
bij de onderscheiden faculteiten van iedere hoogeschool.

HOOGESCHOLEN.	HOOGESCHOLEN.					Totaal.
	Godge- leerheid.	Rechtsge- leerheid.	Genees- kunde.	Wis- en natuur- kunde.	Wijdsbe- geerte en letteren.	
Leyden	152	191	43	59	210	655 *
Utrecht	166	71	15	53	194	499
Groningen	83	72	26	18	88	287
Leuven	*	161	69	79	342 **	651
Luik	*	187	91	105	128	511
Gend.	*	170	148	32	45	395 ***
						2,998
						2,961
						37

* Onder dit getal zijn begrepen 59 studenten, die zich sedert 1 November 1827 slechts tot het afleggen van hunne examina hebben laten inschrijven, doch steeds aan de onderscheidene alkenza studeren.

** Hieronder zijn begrepen 252 kweekelingen van het collegium philosophicum.

*** Het onderwys in de toegepaste scheikunde werd door 125, dat in de toegepaste werktuigkunde door 70 toehoorders gevolgd.

Alzoo meer in 1828

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1829.

Volgens een voorschrift der grondwet, vervat in artikel 226, behoort jaarlijks aan U Edel Mogenden verslag te worden gedaan van den staat van het onderwijs. Het laatste verslag ging over den jare 1828. Het tegenwoordige betreft den jare 1829.

De staat der scholen onderging in dit jaar geene zeer wezenlijke verandering en deed zich voortdurend van eene gunstige zijde kennen, gelijk het tegenwoordig verslag dit zal aantoonen. Maar het jaar 1829 was echter in andere opzigten zeer merkwaardig ten aanzien van het openbaar onderwijs. Meer dan immer verhieven zich stemmen, wenschen en meeningen omtrent veranderingen, voor welke de bestaande inrigtingen vatbaar schenen. Zulks had voornamelijk plaats in sommige provincien, waar men eene stemme deed opgaan, om voor personen en gemeenschappen de vrijheid te erlangen van overal allerlei scholen te mogen oprigten, zonder noodig te hebben daartoe verlof te vragen van het algemeen of van het plaatselijk bestuur. Gedurende ditzelfde tijdperk zag men de regering zorgvuldiger en ernstiger dan ooit pogingen aanwen-

den, om de gewite meeningen te onderzoeken, en, wat nuttig in dezelve mogt zijn, aan te nemen en in te voeren.

In het verslag van het jaar 1828 is reeds vermeld, hoe Zijne Majesteit in dat jaar eene commissie had benoemd, om alle de opgeworpene denkbeelden ten aanzien van het hooger onderwijs te onderzoeken, en daardoor aan den eenen kant de openbare meening op het regte spoor te leiden en tevens aan Zijne Majesteit de middelen voor te stellen, welke tot verbetering en volmaking der bestaande inrigtingen zouden kunnen strekken.

Deze commissie bragt in den jare 1829 een belangrijk en uitvoerig rapport uit, doch het bleek tevens, dat de leden omtrent verscheidene gewigtige punten niet tot eenstemmigheid hadden kunnen geraken.

Behalve het hooger onderwijs of de hoogeschoolen, waren de collegien en latijnsche scholen, alsmede zoodanige andere inrigtingen, aan welke men meer algemeen den naam van middelbaar onderwijs begon te geven, evenzeer, ja meer, het voorwerp van beschouwing, en, bij velen, van berisping.

Ten aanzien der doelmatigheid van het onderwijs der geleerde talen en der geschiedenis waren in deze scholen zeer aanmerkelijke verbeteringen ingevoerd. Maar men verlangde, behalve de vrijheid om zoodanige scholen overal, naar goedvinden, op te rigten, meer bepaaldelijk, dat het onderwijs, meer nog dan zulks aanvankelijk geschiedde, dienstig zou worden gemaakt voor leerlingen, die zich bij uitsluiting aan onderscheidene takken van nijverheid of van handel wilden wijden.

Ten einde de belangen van dit vak van onderwijs opzettelijk te doen onderzoeken, benoemde Zijne Majesteit eene afzonderlijke Staats-commissie, gelijksoortig aan de vroegere voor het hoogere onderwijs en met gelijksoortige bedoelingen.

Het lager onderwijs had steeds uitgemaakt een voorwerp der bijzondere zorgen van Zijner Majesteits bestuur. Goede

lagere scholen waren van lieverlede in genoegzaam alle dorpsgemeenten tot stand gekomen. De aangenomene beginselen hadden zoo goede vruchten gedragen, dat er niet veel te doen overig scheen, dan die beginselen ook voor de toekomst te bevestigen. Sedert 1827 waren dan ook beraadslagingen aanhangig over ontwerpen van algemeene verordeningen, houdende duidelijke omschrijving van de pligten der gemeente-besturen, met opzigt tot het oprigten en onderhouden van gemeente-scholen en het verzekeren van de inkomsten der onderwijzers. De beraadslagingen hierover waren voornamelijk aanhangig geweest bij het ministerie van Binnenlandsche zaken en bij den Raad van State.

Er was thans drierlei arbeid aanwezig. De rapporten der twee Staats-commissien voor het hooger en middelbaar onderwijs en de beraadslagingen over het lager onderwijs.

Deze drierlei arbeid behoorde tot eenheid van beginselen te worden gebragt, en tevens behoorde er eene afscheiding plaats te hebben tusschen hetgeen voorwerp van wetgeving en tusschen hetgeen voorwerp van reglement moest worden. Zijne Majesteit benoemde daartoe eene nieuwe commissie, welke in de eerste plaats belast werd met het zamenstellen van een ontwerp van wet.

Terwijl deze commissien vergaderden, was de onrust in de gemoederen van velen gaande weg toegenomen, en niet minder de onstuimige drift, waarmede eene geheele vrijstelling van het onderwijs door hen begeerd werd, iets waartegen anderen zich niet minder hevig verzetteden, als ziende daarin de vernietiging zoo wel der beginselen, waaruit de aanwezige onmiskenbare bloei der scholen was ontstaan, als ook der waarborgen tegen velerlei misbruiken.

Deze toestand van zaken bragt de regering in moeilijkheden. Aan den eenen kant bestond de begeerte om aan regmatige wenschen voldoening en aan bestaande meeningen geenen aanstoot te geven; aan den anderen kant

was de verpligting, om voor het openbaar onderwijs bij aanhoudendheid te zorgen, en om genoegzame waarborgen te handhaven tegen eene misbruiking van de te verleenen vrijheid. De beslissing, in deze omstandigheid te nemen, stond in het naauwste verband met de ten uitvoerlegging van het concordaat, hetwelk in Junij 1827 met het hof van Rome was gesloten. Volgens dit concordaat waren thans drie nieuwe bisschoppen benoemd, wier eerste zorg zoude moeten zijn de inrigtingen van hunne seminariën.

Ten einde hen dit gemakkelijk te maken en hun een bewijs van vertrouwen te schenken, bepaalde Zijne Majesteit, bij besluit van 2 October 1829, dat de bisschoppelijke seminariën, naar de ruimste uitlegging van den zin des concordats, door de bisschoppen vrijelijk en volgens eigene keuze zouden kunnen ingerigt worden.

Door dezen gewigtigen maatregel werd, voor het vervolg, weggenomen de mogelijkheid van voortdurend te kunnen klagen over de besluiten, in 1825 genomen tot opheffing der kleine seminariën.

De wet, welke vervolgens door Zijne Majesteit, in November 1829, tot vaststelling der beginselen voor het onderwijs aan de Staten-Generaal werd voorgedragen, was ook in eenen milden zin ontworpen, doch het bleek welras, dat de gemoederen door de gebeurtenissen van den dag te zeer in beweging waren geraakt, om met kalmte te kunnen beraadslagen over de voorgedragene concept-wet. De uitkomst was dan ook dat Hun Edel Mogenden in het algemeen van gevoelen waren, dat het raadzamer en voordeeliger zoude wezen, om, voor als nog, niet over te gaan tot het maken van wetsbepalingen over het onderwijs. Het gevolg van deze verklaring is geweest de intrekking der concept-wet.

HOOGESCHOLEN.

Uit het gezegde kan reeds blijken, dat in den toestand

der hoogeschoolen geene wezenlijke veranderingen hebben plaats gevonden. Intusschen luiden alle nopens dien toestand ontvangene berigten gunstig. Het getal der studerenden te *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen* overtrof weder in 1829 dat van 1828. Hetzelve bedroeg 1477. Daaronder waren niet begrepen de jonge lieden die hunne voorbereidende studien deden te *Amsterdam*, *Franeke* en *Deventer*. Deze plegen op de hoogeschoolen eerst dan ingeschreven te worden, wanneer zij eenen graad verlangen te verkrijgen. Het schijnt dat het aantal studerenden, onder welke, vergelijkenderwijze gesproken, weinige vreemdelingen werden gevonden, meer dan genoegzaam is voor de behoefte der verschillende standen, voor welke zij zich bekwamen. Ten minste hoorde men meermalen, dat wegens de veelheid van aankomende godgeleerden, regtsgeleerden, letterkundigen, enz., het moeilijk voor hen was, om, of geplaatst te worden, of geregelde bezigheid te verkrijgen. Alleen ten aanzien der geneeskundigen hoorde men deze klagte niet.

Nopens het gedrag en de studien wordt ook door curatoren een loffelijk getuigenis afgelegd, en in het bijzonder door eenigen de opmerking gemaakt, dat ook vele lessen, over welke geen examen wordt afgenomen, sterk zijn bezocht geworden.

Jammer, dat nog steeds door de oudere studenten, ten aanzien der nieuwelingen, zekere oude gebruiken worden gehandhaafd, welke aanleiding geven tot wezenlijke belemmering der studien en tot andere nadeelen. Het is te wenschen, ja, van den goeden geest der jonge lieden te verwachten, dat zij deze oude gebruiken, welke met onze zeden en onze beschaving niet meer overeenstemmen, en overal buiten de hoogeschool worden afgekeurd, welhaast zelve voor de toekomst zullen afschaffen, en alzoo een uitstekend bewijs geven van hunne goede denkwijze en hunne goede beginselen.

Het verlies van hoogleeraren, dat aan de hoogeschool

te *Groningen* in het vorige jaar zoo groot was, werd in den loop van 1829 hersteld. Bij zoodanige gelegenheden bespeurt men de nadeelen van het naauwbeperkt getal hoogleraren. Die nadeelen doen zich ook gevoelen bij ouderdom, ziekte of andere omstandigheden, welke soms te weeg brengen, dat de lessen of niet kunnen gegeven, of niet met vrucht kunnen bijgewoond worden. Ook wordt door dit beperkt getal, zelfs aan de meest ijverige hoogleraren, zeer bezwaarlijk gemaakt het geven van afzonderlijke lessen over afzonderlijke gedeelten der wetenschap, hetwelk anders een der beste middelen is, om dieper in dezelve in te dringen. Dan deze nadeelen zijn bijna onafscheidbaar van de inrigting onzer hoogeschole, welker uitbreiding, door de bekrompenheid der geldmiddelen, niet wel uitvoerbaar is.

Ten aanzien van het onderwijs zelf valt op te merken de strekking, om bij de zuivere theoretische lessen, ook te voegen eene meer praktische opleiding voor de waarneming van den stand of het beroep, waaraan de jonge lieden zich denken te wijden. Tot zoodanig oogmerk zag men op de scholen opzettelijke lessen geven ten behoeve van aanstaande godsdienst-leeraars. Daartoe zag men door de geneeskundigen met hooge belangstelling het klinisch onderwijs behartigen; terwijl hierna nog opzettelijk zal worden melding gemaakt van de opleiding, welke gegeven wordt aan de letterkundigen, die zich tot onderwijzers van geleerde talen en aan hen, die zich voor de wetenschappen bestemmen.

Ook zag men, waar dit gegeven werd, het opzettelijke onderwijs over de toepassing der wetenschappen op de nuttige kunsten met welgevallen ontvangen worden. De toegepaste scheikunde mogt bijzonder te *Leyden* veel opgang maken, waartoe, behalve de verdienste des jeugdigen leeraars, ook veel heeft bijgedragen de zorg van het stads-bestuur, hetwelk op eigen kosten een voortreffelijk en kostbaar laboratorium heeft doen inrigten.

De openbare verzamelingen ondergingen dit jaar eene meer dan gewone uitbreiding. Voor de hoogeschool van *Groningen* werd aangekocht het kabinet van anatomische preparaten, nagelaten door den hoogleerar *Bakker*.

Te *Utrecht* ondergingen de verzamelingen van natuurlijke historie en van natuurkundige werktuigen belangrijke verbeteringen. Desgelijks te *Leyden* het Rijks-museum van natuurlijke historie, hetwelk thans onder de groote musæa van *Europa* eene waardige plaats bekleedt. Maar bovenal was belangrijk de aanwinst van eene zeer aanzienlijke verzameling van Egyptische oudheden, welke door Zijne Majesteit in het vorig jaar was aangekocht van den heer *Anastasy*, Zweedsch consul in *Egypte*, en welke dit jaar te *Leyden* (hoezeer gebrekkig) werd geplaatst, in het daar bestaand museum van oudheden. In een tijd, dat men in verschillende gedeelten van *Europa* gelukkige vorderingen maakt in de kennis der Egyptische oudheden, en in het wel verstaan der onderscheiden soorten van schrift, welke in zwang zijn geweest bij een der vroegst beschaafde volken, in zoodanigen tijd is het gewis voor de Nederlandsche geleerden van veel belang, zich in de gelegenheid te zien gesteld, om mede te kunnen werken tot uitbreiding van een vak van kennis, dat grootendeels nieuw is, en dat waarschijnlijk zal leiden tot uitkomsten, hoogstgewichtig voor de geschiedenis van het menschedom en van de godsdienst.

De terugkomst hier te lande van den heer *Blume* met eene zeer rijke verzameling planten, door hem op *Java* en andere landen van den Indischen Archipel verzameld, en voor een groot gedeelte in *Europa* onbekend en onbeschreven, gaf aan Zijne Majesteit nog aanleiding tot de oprigting van een Rijks-herbarium, ten einde de oorspronkelijke planten van de heeren *Blume*, *Reinwardt*, *Kuhl*, *van Hasselt*, en die van andere Nederlandsche kniudkundigen, wel te bewaren, en alzoo tevens een middelpunt van botanische studie hier te lande te vestigen. Het opzigt

over dit herbarium werd aan den heer *Blume* opgedragen en hem tevens de noodige hulp toegevoegd om de *Flora Javae* uit te geven.

LATIJNSCHE SCHOLEN.

Terwijl eene Staats-commissie, gelijk hiervoren is gezegd, zich onledig hield met de overweging en beantwoording van vraagpunten, het onderwijs der gymnasia betreffende, is het ministerie voortgegaan op den vroeger ingetreden weg, bij welken dat onderwijs steeds van lieverlede zoodanige meerdere uitbreiding en verbetering erlangt, als algemeene behoefte schijnt te vorderen en plaatselijke hulpmiddelen uitvoerbaar maken.

Het eerste vereischte van het onderrigt in de gymnasia bestaat hierin, dat het zich aansluit aan het onderrigt, op goede lagere scholen genoten.

Ter bereiking van dit doel is thans aan de hoogeschoolen de maatregel in volle werking, van welks aanvanke-lijke invoering in het vorige rapport melding is gemaakt.

De kweekelingen, welke zich voorbereiden voor het leeraarsambt van eerstgemelde gestichten, worden thans aan de hoogeschoolen theoretisch en praktisch voor die betrekking opgeleid, met gelijke doelmatigheid als de opleiding voor de betrekking van lagere onderwijzers in 's Rijks kweekscholen pleeg te geschieden.

De hoogleraren, welke zich met die opleiding wel hebben willen belasten, geven niet alleen onderwijs in de verschillende leerwijzen en de beginselen, waarop een goede leertrant steunt, alsmede in de toepassing daarvan bij het onderwijzen der verschillende vakken; maar sommige hunner maken tevens van hunne betrekking van schoolopziener gebruik, om de verdienstelijkste kweekelingen, welke voor de betrekking van onderwijzer in een gymnasium bestemd zijn, van tijd tot tijd, in wel ingerigte lagere scholen te brengen, ten einde zij aldaar de kunst

van wel te onderwijzen zouden afzien. Niet alleen echter in zoodanige lagere scholen, maar ook in die gymnasia, welke, van wege hunne voortreffelijke inrigting, model-scholen verdienen genoemd te worden, zullen zij mogen worden gebragt, zoowel tot het gezegde einde, als om, onder de leiding van den leeraar derzelve, hunne krachten in de kunst van onderwijzen te beproeven en te oefenen. Ook de zorg hiervoor hebben eenige hoogleeraren op zich willen nemen.

Ingevolge het besluit, bij het vorige verslag aangekondigd, is uit de jaarlijksche verslagen, door curatoren en leeraars in 1828 ingezonden, het meest opmerkenwaardige getrokken, zijn die uittreksels gedrukt en zijn exemplaren daarvan aan hen uitgereikt geworden. Deze maatregel heeft vrij algemeen het doel bereikt. Het mededeelde bij die uittreksels is door hen beoordeeld. Hetgeen aan sommigen gepast is toegeschenen is nagevolgd.

Velen zijn uitgelokt geworden, om andere opmerkingen bij het verslag, hetwelk in 1829 is ingediend, voor te dragen, onder welke er verscheiden belangrijk genoeg zijn bevonden, om, insgelijks door middel van uittreksels, bekend te worden gemaakt, en is dan ook besloten geworden van deze verslagen hetzelfde gebruik te maken.

Aan deze en soortgelijke hulpmiddelen mag het dan ook worden toegeschreven, dat het onderwijs, over het algemeen, in 1829, wederom in doelmatigheid is toegenomen, zoo dat der oude talen en der wiskunde, als in het bijzonder dat der geschiedenis, verbonden met de aardrijkskunde, het onderwijs, in welke beide laatste vakken het meest voor verbetering vatbaar was.

In het gymnasium te *Utrecht* is die meerdere doelmatigheid het meest in het oog gevallen.

De algemeene geschiedenis, in vijf afdeelingen gesplitst zijnde, wordt in iedere klasse een jaar aan eene dier afdeelingen besteed; in de onderste klasse, aan de eerste afdeeling, of die der Oostersche volken, en zoo vervolgens

in de volgende klassen, zoodat de laatste afdeeling, of die der hedendaagsche geschiedenis, in de hoogste klasse behandeld wordt; wordende er tevens zorg gedragen, dat het onderwijs in iedere opvolgende klasse aanvangt met eene herhaling van het behandelde in de vorige.

De leerlingen bekomen dus zoodanig aaneengeschakeld overzicht der hoofdgebeurtenissen, als geschikt is, om hen voor de meer wijsgeerige beschouwing der geschiedenis, welke voor het academisch onderwijs bewaard blijft, voor te bereiden.

Deze verbeteringen in het geschiedkundige onderrigt bij dit gesticht zijn verder toe te schrijven aan de bij het vorige verslag vermelde nieuwe verdeling van alle de vakken van het onderwijs, waarbij, even gelijk met de overige vakken plaats heeft, het onderwijs der geschiedenis aan eenen en denzelfden onderwijzer uitsluitend is opgedragen.

De vaderlandsche geschiedenis wordt in dit gesticht mede opzettelijk onderwezen, hetgeen voorzeker algemeene navolging verdient.

Curatoren van dit gymnasium, van oordeel zijnde, dat de Latijnsche scholen de gelegenheid moeten aanbieden tot het beoefenen der hedendaagsche talen en letteren, welker kennis voor den geleerden onontbeerlijk is, hebben, door middel eener geringe verhooging van het minerval, voor desbegeerenden in derzelver onderwijs voorzien. Die talen en letteren zijn, in de eerste plaats, de Nederlandsche, voorts de Fransche en Hoogduitsche.

Dezelfde gelegenheden bestaan reeds bij eenige andere gymnasia, met name te *Groenlo*, *Haarlem*, *Ahmelo*, *Enschede*, *Veendam* en *Assen*.

Ook bij andere gymnasia is men reeds op de invoering dier talen bedacht. Bij eenige derzelve heeft men zelfs de gelegenheid geopend tot gymnastische oefeningen; ook hierin is dat van *Utrecht* niet ten achteren gebleven, evenmin als dat van *Assen*.

Voorts was het getal leerlingen der gymnasiën, over het algemeen genomen, bij het einde van 1829, nagenoeg gelijk aan dat des vorigen jaars.

LAGERE SCHOLEN.

Ten einde den toestand der lagere scholen te doen kennen, zal men hier, volgens de rangorde der provincien, doen volgen uittreksels uit het overzicht, dat jaarlijks door iedere provinciale schoolcommissie nopens deze scholen wordt opgemaakt, alsmede uit de rapporten, welke door de Gedeputeerde Staten in de maand Julij jl. aan de Staten der verschillende provincien zijn gedaan.

NOORD-BRABAND.

De gang van het onderwijs is nergens achteruit gegaan, maar op verscheidene plaatsen aanmerkelijk verbeterd.

De onderwijzers geven bijna overal de aangenaamste bewijzen van een voorbeeldig, zedelijk gedrag, en evenzeer van getrouwheid en ijver in hunnen post. Bij voortdurend mag de zucht der onderwijzers, om zich meer en meer in hun vak te bekwamen, loffelijk vermeld worden; elk onderzoek der candidaten voor de commissie geeft hiervan het stelligste bewijs. In 1828 werden van de 87 personen, die zich tot het examen hadden aangemeld, 66 en in 1829 van de 98 mede 66 toegelaten.

De vernieuwing of doelmatige verbetering van schoolgebouwen en woningen gaf hier en daar ruimere gelegenheid tot beter en regtmatiger onderwijs; in evenredigheid van de groote behoefte werd hierin nogtans niet veel gedaan, en hoezeer vele plaatselijke besturen, in overtuiging van het hooge nut en hun eigen belang, gunstiglijk medewerkten, zoo moet men ook onderscheidene gemeenten van deze ijverige stemming uitzonderen.

Op vele plaatsen zijn bejaarde onderwijzers gepensio-

neerd of hebben vrijwillig afstand gedaan; door andere geschikte personen vervangen, heeft het onderwijs hierdoor aanmerkelijk gewonnen.

De bestaande verordeningen op het onderwijs in de kennis en het gebruik van maten en gewigten worden naar wensch en op iedere school opgevolgd. Algemeener, beter en zonder tegenkating, wordt dit schoone stelsel op eene aanschouwelijke wijze der jeugd ingeprent, en men mag zich van deze ernstige bemoeijingen de rijkste vruchten voor de toekomst beloven.

Alle deze bijzonderheden, zegt de commissie, duiden op nieuw wezenlijken voortgang ten goede aan, en iedere schets van het geheel bevestigt het, dat men zich op den regten weg bevindt, om door de welbeproefde en doelmatigste middelen de groote zaak voor het onderwijs meer en meer te bevorderen en tot volkomenheid te brengen.

Aan het slot dezer beschouwing mag de commissie niet nalaten zich van eenen duren pligt te kwijten, en eenige bezwaren op te noemen, welke de algemeenmaking en verzekering van het verbeterd onderwijs in den weg staan.

In de eerste plaats, het onderwijs aan armen en behoeftigen wordt al meer en meer gebrekkig, omdat de meeste besturen zich deze aangelegenheid niet aantrekken. Het gevoelen omtrent armoede en behoeftigen is zeer betrekkelijk, en het is maar al te zeker, dat op zeer vele plaatsen alleen de welgegoede burger de vruchten van het weldadig onderwijs plukt; terwijl de minvermogende het slagtoffer blijft van de bekrompene denkwijze der plaatselijke besturen. Wel bestaan er verordeningen om deze ongelukkigen, even als alle anderen, genot van het onderwijs te doen erlangen, maar de opvolging dezer verordeningen kan, bij minderen goeden wil, zoo gemakkelijk ontdoken worden.

Eenige grootere gemeenten mogen hierin eene gelukkige

uitzondering maken, met name 's *Bosch*, *Breda*, *Helmond* en andere; over het geheel echter is het onderwijs aan armen en behoeftigen *verwaarloosd*.

Voorts is de gebrekkige en geheel ondoelmatige inning der schoolgelden, der toepassing van het openbaar onderwijs boven alles in den weg. Waar men elders dit kwaad heeft verholpen en door de invoering van een schoolfonds vervangen, is het onderwijs tot eene aanzienlijke hoogte geklommen en zoo wel de armste als de rijkste burger kan de weldaden der school deelachtig worden.

Moelijk voorzeker is de daarstelling van een zoodanig fonds, maar bij de aanwending van eene werkdadige hand is de invoering van hetzelfde zeer mogelijk, en boven alle bedenking verheven is de zekerheid van deszelfs gelukkige gevolgen.

De Gedeputeerde Staten bevestigen in hun verslag het bovenstaande. Zij melden nog, dat uit de gemeente-kassen voor het lager onderwijs is besteed *f* 55,532.72; terwijl tot opbouw of vernieuwing van schoollocalen *f* 6,500 uit 's Rijks kas en *f* 4,150 uit de provinciale fondsen, als buitengewone subsidien, werden verleend. Behalve dit, werden nog uit 's Rijks kas verleend eenige nieuwe jaarwedden en pensioenen.

GELDERLAND.

In *Gelderland* bevindt men zich gewisselijk op den weg der verbetering van het schoolwezen, en men kan verzekeren, dat men op dien weg gestadig vordert. Voor de noodige herstellingen van schoolgebouwen is door Gedeputeerde Staten verleend *f* 6,880. De subsidien, hieruit aan verschillende gemeenten verstrekt, hebben een aantal van tien scholen of geheel of grootendeels doen vernieuwen, zijnde hetgeen hiertoe meer dan het verleende subsidie werd vereischt door de gemeenten met lofwaardige gewilligheid bijgedragen.

In onderscheidene scholen zijn, op gelijke wijze, de schoolmeubelen verbeterd.

Gelijk in vorige jaren, alzoo ook zijn in het laatst verloopen jaar een aantal onderwijzers begunstigd uit de f 2,000, door de Staten voor gratificatiën aan dezelve bestemd.

Met uitzondering van eenige scholen, in welke onderwijzers werkzaam zijn, die, uit hoofde van derzelver vroegere ongelukkige opleiding, min tot het geven van oordeelkundig onderwijs geschikt zijn, als ook met uitzondering van plaatsen, in welke de nog gebrekkige inrigting van het schoolvertrek de goede inrigting het onderwijs grootelijks belemmert, is eene oordeelkundige manier van onderwijzen algemeen, en bijzonder het onderwijs volgens de klankmethode alom en met het beste gevolg ingevoerd.

Het verslag van Gedeputeerde Staten komt met het overzigt der commissie van onderwijs zakelijk overeen.

HOLLAND.

In een jaar van onzekere toekomst voor het schoolwezen heeft Zuid-Holland met de begonnen invoering van schoolfondsen weinig vordering kunnen maken. Slechts op twee plaatsen meer, te *Voorburg* en op de *Oude Tonge*, is dit werk tot stand gebracht. Hier en waar verder in kleine steden en op de dorpen aldus het voor allen noodzakelijk onderwijs en de daarvoor onmisbare schoolbehoeften aan elk kosteloos worden aangeboden, roemt men de goede werking van dezen belangrijken maatregel. Verdwenen is daár het meer of minder leeren naar mate der verschillende betaling — verdwenen de ongelijkheid en het gebrekkige der hulpmiddelen —, aanmerkelijk bevordert de inrigting en orde der scholen en het voordeel hiervan uitgestrekt tot de oude en nieuwe leerlingen tevens, te zaam een te voren ongekend getal. Zulk eene gelukkige ondervinding moge aan de reeds hiervan door geheel

Zuid-Holland verspreide voorbeelden veel navolging verzerken, en hen, wier kinderen volwassen zijn, of die er geen hadden, zich eenige verhooging der gemeente-lasten doen getroosten tot onderhoud van school of scholen op algemeene kosten.

Met hetzelfde oogmerk van uitbreiding van goed school-onderwijs en goede schoolopvoeding is men in de groote steden voortgegaan met de stads-scholen te vermeerderen.

Te *Rotterdam* is eene tweede openbare tusschenschool werkelijk geopend, vooreerst in een gehuurd lokaal.

Tevens is, op voorstel der plaatselijke schoolcommissie van *Schiedam*, door de regering aldaar besloten tot het stichten van een gebouw ter toevoeging van nog eene stads-school voor armen en minvermogenden tot de vier reeds bestaande.

In alle districten bleven de onderwijzers-gezelschappen de bekwaamheid en onderlinge welwillendheid der onderwijzers vermeerderen.

Eveneens bleef overal de oude zorg aangewend en aangemoedigd ter goede opleiding van aankomende onderwijzers en onderwijzeressen.

Zoo konden er dan in *Zuid-Holland* weder, behalve twee acten van algemeene toelating als schoolhouderesse, en eene als huisonderwijzer, zeventig zulke acten worden verleend als schoolonderwijzer, 17 voor den tweeden, 23 voor den derden en 30 voor den vierden rang. Tegen deze 70 acten waren er 102 geëxamineerden, zoo dat er 32 geheel werden afgewezen; terwijl nog anderen zich met een minderen rang, dan den verlangden, moesten vergenoegen.

Uit al deze oefening spruit groote mededinging voort bij elke schoolvervulling, zelfs waar eene eenigzins voordeelige plaats als ondermeester te verkrijgen is.

Hazerswoude, *Noordwijkerhout*, *Oegstgeest*, *Groot-Anmers*, *Giessendam*, *Zijderveld*, *Nieuwlekkerland*, 's *Gravendeel*, *Melissant* en *Honsholredijk* hadden het geluk hunne nieuwe schoolgebouwen voltooid te zien.

De goede geest der onderwijzenden vertoonde zich op alle wijzen, onder anderen door het meer en meer gemeenzaam maken der jeugd met de nieuwe maten en gewigten en het volharden in het voorstaan van de middelen ter wering der kinderpokken.

In *Noord-Holland* zijn, in het afgeloopen schooljaar, uit de som van *f* 12,000, welke jaarlijks uit de provinciale fondsen ten behoeve van het schoolwezen wordt versterkt, alsmede uit de toelagen van de gemeente-besturen, en, waar de nood het vorderde, uit 's Rijks kas, onderscheiden scholen en onderwijzers-woningen gebouwd, vernieuwd, verbeterd en in goeden staat gebragt, als: in het tweede district, te *Velsen* en in den *Vogelenzang*; in het derde te *Schoorl* en te *Driehuizen*; in het vierde aan de *Burgerbrug*, in de *Zijpe* en te *Barsingerhorn*; in het vijfde te *Hoorn* en *Enkhuizen*, *Opperdoes*, *Zwaag* en *Hoog-Karspel*; in het zesde te *Ilp*, *Oudendijk*, *Kwadijk*, *Purmerland* en *Purmerende*; in het zevende te *Westzaan* en *Assendelft*; terwijl in het achtste schooldistrict aan den *Overtoom*, onder *Nieuwer-Amstel*, een geschikt huis is aangekocht, hetwelk zoo wel tot woning voor den onderwijzer als tot schoolvertrek is ingerigt.

Ook aan verbeteringen, opzigtelijk de inkomsten van de onderwijzers, onthrak het niet in het afgeloopen jaar. Te *Graft* en te *Zuid- en Noord-Schermer*, in het derde district, bekwamen de onderwijzers eene jaarlijksche toelage van *f* 150 uit 's Rijks kas. Aan den *Helder*, in het vierde district, werd, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, *f* 1000 uit de gemeente-kas besteed tot voldoening van achterstallige schoolgelden, waartoe het aldaar bestaande schoolfonds ontoereikend was; terwijl tevens een geschikte maatregel genomen werd om dit fonds jaarlijks te stijven. Te *Kwadijk*, in het zesde district, is door in-teekening, dewijl geen ander middel mogelijk scheen, gezorgd voor de schadeloosstelling van den onderwijzer, wegens het schoolgaan van kinderen, die niet konden betalen. Te *Assendelft*, in het zevende district, is voor het

onderwijs van kinderen, wier ouders onvermogen doch niet bedeed zijn, eene som op de gemeente-begroting uitgetrokken. Hetzelfde heeft plaats gehad te *Nauerna* tot het verstrekken van huishuur aan den onderwijzer.

De deugdelijkheid der leerwijze en de nuttige invloed van het onderwijs blijven in *Noord-Holland*, in het algemeen, van jaar tot jaar toenemen.

De staat van het openbaar onderwijs in de stads-armen- en tusschenscholen te *Amsterdam* laat weinig te wenschen over. Men houdt zich aldaar onledig met de voorbereidende schikkingen tot oprigting eener twaalfde stads-armenschool, benevens met de oprigting eener stads-burgerschool.

De loffelijke staat van het schoolwezen te *Haarlem* en in den omtrek dier stad is genoeg bekend, en uit vroegere verslagen is gebleken van hoe veel belang voor het onderwijs is de instandhouding van de aldaar gevestigde kweekschool.

De te *Alkmaar* nieuw tot stand gebragte stads-armenschool bevat vier honderd leerlingen, en beantwoordt in allen opzichte aan haar doel.

Ook te *Enkhuizen* is thans voor het onderwijs der armen en minvermogenen naar behooren gezorgd. De aldaar aanwezige stads-armenschool is vergroot met een geheel nieuw schoolvertrek.

De staat van het schoolwezen te *Hoorn* is zeer voldoende.

In het verslag, door de Gedeputeerden aan de Staten van *Holland* gedaan, worden geene zeer merkwaardige bijzonderheden aangetroffen, behalve de reeds hierboven vermelde.

ZEELAND.

De staat van het onderwijs binnen deze provincie levert veel stof tot tevredenheid op.

Het aantal leerlingen onderging over de geheele provincie eene vermeerdering van 594 jongens en 363 meisjes, te zamen 957 schoolgangers, en bedroeg bij het einde van

het schooljaar (de kinderen op de matressenscholen onbegrepen) 7,738 jongens en 4,594 meisjes, zamen 12,332 leerlingen, waaronder 2,668 die uit armen- en andere fondsen gratis onderwezen werden.

Aan 22 personen zijn, na afgelegd voldoende onderzoek, acten of rangen als onderwijzers toegewezen.

De onderwijzers-gezelschappen zijn nog ten bedrage van 16 aanwezig, en de onderwijzer *Petrus Johannes Helm*, te Middelburg, gaat voort vrijwillig en om niet avond-school voor kweekeling-onderwijzers te houden.

Ook in het afgeloopen jaar is het aantal bekrompene of bouwvallige schoollocalen, dank zij de bemoeijng der verschillende besturen en de milde ondersteuning van het gouvernement, met zes verminderd en door doelmatige en wel ingerigte vervangen.

Te *Cadzand*, de *Graauw*, *Hoek* en *Sint Laurens* en *Brigdamme* werden geheel nieuwe gesticht.

Te *Aagtekerke* werd de school vergroot en opgetrokken, die te *IJzendijke* werd aanmerkelijk verbeterd.

Onderscheidene scholen, als te *Gapinge*, *Kortgeen*, *Kruiningen*, *Zuidlande*, enz., werden van nieuwe schoolmeubelen voorzien, al de openbare ontvingen een volledig stel maten en gewigten.

Over het algemeen ging het verbeterd onderwijs en de opvoeding zelve, in de lagere scholen, aanhoudend voorwaarts: waar, bij voortdurende welwillendheid der onderwijzers, ook vriendschappelijke en vertrouwelijke beraadslaging met de opzieners plaats had, leverde zulks zichtbaar goede uitkomsten.

Onderscheidene scholen traden uit den rang der slechte, waarin zij vele jaren gestaan hadden, in dien der goede, en geen wonder bij de toenemende kundigheden der onderwijzers en ondermeesters, bij den overvloed van nuttige, opklimmende en voor het verstand der leerlingen bevatte-lijke schoolboeken, bij de onophoudelijke verbetering der schoolvertrekken en schoolmeubelen. In slechts wei-

nige ging het onderwijs door de onkunde, de ijverloosheid of het wangedrag des schoolmeesters, of door buitengewone omstandigheden, achteruit. Eén onderwijzer werd wegens misbruik van sterken drank van zijnen post ontzet, met finale intrekking zijner acte; drie andere inzonderheid hebben reden, om zich aan het lot van dezen te spiegelen.

Hoezeer het onafgebroken schoolgaan naar vermogen werd aangemoedigd, stonden echter des zomers nog veertien scholen korteren of langeren tijd stil.

Het jaarlijksch inkomen der onderwijzers was over het geheel iets meerder dan in vorige jaren.

De kas der provinciale schoolonderwijzers-weduwen-beurs bevestigde zich naar wensch. De commissie heeft dan ook gemeend het jaarlijksch pensioen der weduwen voorloopig met *f* 10 te mogen verhoogen: hetzelfde bedraagt alzoo *f* 60 'sjaars.

De Gedeputeerde Staten zeggen in hun verslag, dat het lager onderwijs steeds een aangenaam onderwerp hunner bemoeijingen blijft, omdat iedere stap, welke tot bevordering van hetzelfde wordt gedaan, blijkbare vruchten voortbrengt en tot nieuwe verbeteringen leidt. Zij zeggen te durven verzekeren, dat het hooge belang van hetzelfde niet meer wordt miskend, maar integendeel zeer algemeen wordt erkend, waardoor de opofferingen, welke in de meeste gemeenten tot verbetering der schoollocalen, tot betere bezoldiging der onderwijzers, tot het onderwijs der behoeftigen, worden vereischt, gereedelijk gedaan worden; en zoo nog hier en daar te dezen aanzien iets te doen overblijft, is zulks aan het onvermogen der gemeenten en niet aan derzelver gebrek aan goeden wil en aan belangstelling in het onderwijs toe te schrijven.

UTRECHT.

In het algemeen doen de onderwijzers getrouw hunnen pligt. Enkele worden door ouderdom of door andere ambts-

betrekkingen in hunne werkzaamheden verhinderd. Hier van zijn echter alleen in het eerste en derde district zeldzame voorbeelden.

Overal wordt onafgebroken des zomers en winters school gehouden.

Het onderwijs in de maten en gewigten met derzelver onderlinge betrekking tot de muntspecien neemt meestal in verbetering toe.

De proefschool, ter verbetering van het middelbaar onderwijs in de stad *Utrecht*, voldoet zeer wel.

De instelling tot opleiding van jonge onderwijzers in dit gewest leverde in dit jaar weder voldoende proeven op, dat zij aan het doel beantwoordt.

De plaatselijke besturen blijven welwillend medewerken om het onderwijs te bevorderen.

Indien er geene belangrijke verbetering betreffende het onderwijs plaats heeft, mag men veilig aannemen, dat hetzelve dit jaar niet is verachtard, maar zelfs op onderscheiden scholen doelmatiger gegeven wordt.

De matressenscholen bleven op den ouden en gebrekken voet.

Voor kinderen van behoeftige ouders werd meer gezorgd, deels door eene armenschool te *Wijk* (uit bijdrage der Heeren Staten, der gemeente, der diakonie der Roomschen en Hervormden opgericht), deels ook door de milddadigheid van bijzondere personen, welke voor hunne rekening te *Leersum*, *Doorn*, *Loeven* en in de *Loosdrecht*, een aantal kinderen van behoeftigen laten onderwijzen.

Het getal werkelijk ter school gaande kinderen in de maand Januarij 1829 was bevonder te bestaan uit 12,096, van welke 6848 jongens en 5248 meisjes. Van dezelve waren 4398 tusschen de 5 en 8 jaren, 6061 tusschen de 8 en 12 jaren en 1637 boven de 12 jaren.

De commissie maakt nog de opmerking, dat in de stad *Utrecht* een aanzienlijk getal kinderen uit de welgestelde burgerij noch openbare noch bijzondere scholen bezoekt,

en alzoo aan huisonderwijs de voorkeur schijnt te geven.

De Gedeputeerde Staten zeggen, dat in de laatste jaren wel veel aan het openbaar onderwijs is te koste gelegd, maar dat daarin ook gewigtige verbeteringen zijn tot stand gekomen.

Zij roemen het nieuw gebouwde schoolhuis te *Veenendaal*, berekend voor een getal van 550 leerlingen, zoo uit het Geldersch als uit het Stichtsch gedeelte dezer gemeente. Zij roemen ook de armenschool te *Wijk* en het voorbeeld van Christelijke verdraagzaamheid aldaar gegeven, zoo bij de oprigting als bij het gestelde toezigt.

VRIESLAND.

In het vorig verslag is melding gemaakt van de door den Gouverneur der provincie genomen resolutie, omtrent den opbouw van nieuwe of het herstel van aanwezige, doch niet naar de bestaande voorschriften ingerigte, scholen, en omtrent de geheele of gedeeltelijke vernieuwing of verbetering van de woningen der onderwijzers, binnen een tijdvak van vijf jaren. Volgens het jongste rapport aan de Provinciale Staten, mag men vertrouwen, dat die resolutie naar wensch aan het oogmerk zal beantwoorden. De Gouverneur zegt, omtrent dat onderwerp, namens Gedeputeerde Staten, het volgende :

„ Het blijft intusschen noodig, met de verbetering der
„ scholen en schoolonderwijzers-woningen voort te gaan,
„ en, gelijk ik bij mijn vorig verslag U Edel Groot Acht-
„ baren de meest voldoende berigten hierover mogt mede-
„ deelen, strekt het mij tot genoegen, U Edel Groot
„ Achtbaren met den ijver te mogen bekend maken,
„ waarmede de onderscheidene besturen voortgaan deze
„ belangrijke zaak ter harte te nemen, en dat alles tot
„ stand te brengen wat gevorderd wordt, om het school-
„ wezen in dit gewest geheel aan de bestaande bepalingen

» gen te doen beantwoorden; veel is reeds gedaan, en
» ook dit jaar zullen weder vele scholen en schoolonderwij-
» zers-woningen, of geheel vernieuwd of aanzienlijk ver-
» beterd, en naar vereischte, in orde gebragt worden; en
» ik mag hier van deze verbeteringen niet gewagen, zon-
» der tevens met genoegen te vermelden, dat daar,
» waar die gebouwen niet aan de burgerlijke gemeente
» toebehooren, de meeste medewerking van de kerkvoog-
» den, of degenen, die met derzelver onderhoud belast
» zijn, ondervonden wordt, om, naar vermogen, die
» verbeteringen te helpen tot stand brengen.”

Tot hetzelfde einde is eene aanzienlijke som verstrekt geworden uit 's Rijks kas, inzonderheid ten behoeve dier plaatsen, welke uit erkend onvermogen, zonder hulp van het Rijk of de provincie, de vereischte schoolverbetering niet zouden kunnen tot stand brengen.

Door middel van deze provinciale en Rijks-subsidien, gevoegd bij eigene middelen, zag men dit jaar 22 nieuwe schoolvertrekken gebouwd en 14 andere aanzienlijk verbeterd.

Gedurende het jaar 1829 hebben er 16,931 jongens en 12,619 meisjes school gegaan, te zamen 29,550 kinderen.

Alle deze kinderen zijn onderwezen geworden op 344 scholen, waarvan 317 openbare: van deze scholen wordt gezegd, dat er 179 zijn, waarin het onderwijs zeer goed, 116 waarin het matig en 49 waarin het nog slecht is.

Ofschoon de commissie, betreffende de verbetering van het lot der onderwijzers, weinig heeft te melden, berigt zij niet te min met erkentenis, dat op zes scholen de traktementen eenigzins verhoogd en op vijf scholen de schoolpenningen beter geregeld zijn.

Nopens het gedrag der onderwijzers wordt in het overzigt der commissie het volgende aangetroffen: » Gaven wij » in het algemeen overzigt van het vorige jaar aan de » onderwijzers den welverdienden lof wegens goed zede- » lijk en burgerlijk gedrag, diezelfde lof behoort hun nog,

» en het is met innige blijdschap, dat de commissie zulks
» met overtuiging kan en moet erkennen.

» Derzelver ijver, vlijt en getrouwe pligtsbetrachting
» gaven reden tot algemeene tevredenheid. Naar behooren
» namen zij hunne ambtsbetrekkingen waar, en, tot ver-
» meerdering hunner kennis, lagen zij zich met ijver zoo
» wel op het beschouwende als het werkdadige van hun
» vak toe. Tot bewijs hiervan kan men aanvoeren de 33
» gezelschappen, die eenmaal in de maand vergaderen, en
» waaraan 370 meesters en ondermeesters getrouwelijk
» deel nemen."

Een aanzienlijk getal examinandi heeft zich bij de commissie ten examen aangeboden. Dit getal was 83. Onder dezelve is aan 14 toegewezen den tweeden rang, aan 15 den derden en aan 23 den vierden rang.

Aangaande het onderwijs der armen-kinderen kan worden aangemerkt, dat in hetzelfde op elf plaatsen is voorzien geworden, van welke plaatsen alleen tien tot het zesde district behooren.

Met het onderwijs in het nieuwe stelsel van maten en gewigten wordt geregeld voortgegaan, en alle scholen, uitgenomen in eene grietenij, zijn voorzien van een stel nieuwe maten en gewigten.

OVERIJSEL.

In deze provincie, zegt de commissie, tracht men op de scholen ten platten lande meer de noodzakelijke kundigheden goed te onderwijzen, dan wel het onderwijs verder uit te breiden, daar zich dit onderwijs hoofdzakelijk bepaalt tot het leeren lezen en wel verstaan wat men leest, tot het leeren schrijven, en zijne denkbeelden aan anderen verstaanbaar in schrift mede te kunnen deelen, en tot het rekenen, welke wetenschap men niet tot eene buitengewone hoogte opvoert, met opoffering van het goed begripen der eerste beginselen en derzelver toepassing op vraagstuk-

ken, die van dagelijksch gebruik zijn; maar van den beginne af grondig onderwijst, in het oog houdende, dat zij op die wijze tevens een uitmuntend middel ter verstandsontwikkeling is.

In dit opzigt ziet men dan ook de beste uitwerksels van de onderwijzers - gezelschappen, waarvan de meeste door de schoolopzieners in persoon bestuurd worden. Deze bijeenkomsten bepalen zich wel gedeeltelijk ter vermeerdering van wetenschappelijke kunde, maar dienen vooral ook, om, gepaard met het onderling bezoek van elkanders scholen, den onderwijzere de gebreken, welke zij in de manier van onderwijzen mogten hebben, te doen opmerken en verbeteren. Hiervan is dan ook het gevolg, dat de verbeterde leerwijze, die men op de best ingerigte scholen vindt, zich langzamerhand uit overtuiging algemeen verspreiden, zoodat men zich dikwijls bij de schoolbezoeken verwonderen moet, wat niet een vaste wil en aanhoudende ijver uit kunnen werken ter tebovenkoming van vele groote zwarigheden, die uit het gebrekkige der lokalen en schoolmeubelen voortvloeijen.

Deze vlijt der onderwijzers doet hen in achting winnen bij de inwoners hunner gemeenten, die, de nuttigheid van hetgeen onderwezen wordt inziende, de kinderen geregeld ter school zenden en de verbeteringen, van tijd tot tijd in het onderwijs ingevoerd, goedkeuren.

Het is echter te bejammeren, dat deze ijver der onderwijzers en belangstelling der ouders in het onderwijs op sommige plaatsen zoo weinig aangemoedigd, of liever tegen gewerkt wordt, door de nalatigheid der gemeentebesturen in het geregeld uitbetalen der schoolfondsen en het in orde brengen der schoollokalen.

Het is toch in deze provincie geene zeldzaamheid, dat men gemeenten vindt, waar men met de uitbetaling uit de schoolfondsen meer dan een jaar ten achteren is. Hierdoor worden de goede uitwerksels dezer ter bevordering van het onderwijs der minvermogenden en van het onaf-

hankelijk bestaan der onderwijzers zoo belangrijke inrigting voor een groot deel vernietigd.

GRONINGEN.

Het algemeen overzicht der commissie van onderwijs roemt zeer de gesteldheid der lokalen.

Met weinige uitzonderingen, zijn de vertrekken der openbare scholen thans volkomen doelmatig ingerigt en voorzien van al het noodige.

Ook de bijzondere scholen der eerste klasse zijn sedert eenigen tijd aanmerkelijk verbeterd, en met geschikte tafels, banken en andere meubelen voorzien. Inzonderheid is ook in alle scholen aanwezig een volledig stel der nieuwe maten en gewigten.

De meeste onderwijzers hebben thans eenen rang overeenkomstig de vereischte van hunne scholen. Van diegene, welke in scholen van den middelsten en laagsten rang geplaatst zijn, hebben de meeste een' hooger en rang dan hunne school vordert. Hun gedrag is over het algemeen loffelijk en voorbeeldig.

In de meeste districten zijn de scholen, waar ondermeesters noodig zijn, van deze behoorlijk voorzien.

De commissie zegt verder, dat de goede regel, welke in de betaling der schoolgelden heeft plaats gehad, meer en meer vervalt, en veroorzaakt, dat de betaling op zeer vele plaatsen, zoo niet op allen, zeer gebrekkig is en op vele plaatsen telkens minder wordt. Zij geeft voorts den wensch te kennen, dat overal meer en doelmatig werd gezorgd voor het onderwijs der armen en minvermogenden.

Sommige gemeente-besturen en armenverzorgeren verdienen echter, volgens haar verslag, allen lof; terwijl zij of eene zekere som gelds in het jaar geven tot het onderwijs van zoodanige kinderen, of de vorderingen van den onderwijzer deswege voldoen.

De Gedeputeerde Staten betuigen mede, dat het onderwijs

in de provincie Groningen overal geregeld en goed gegeven wordt, onder te kennengeving, dat zij, met betrekking tot het afgelopen jaar, geene bijzonderheden hebben mede te deelen.

DRENTHE.

Het blijkt overvloedig, wordt door de commissie van onderwijs gezegd, uit de opgaven en verslagen der districts-schoolopzieners, dat zij over het algemeen uitmuntend tevreden zijn over het onderwijs en het gedrag der onderwijzers, en dat zij bij hunne schoolbezoeken niet zelden met het grootste genoegen de vlijt der onderwijzers en de vorderingen der leerlingen vernemen.

De jonge lieden, die eenmaal den vierden rang verkregen, komen vervolgens bijna alle weder voor de commissie, ten einde den derden rang te vragen, en onder diegene, die eenmaal den derden rang verkregen, zijn er slechts enkele, die niet later wederkomen, om, door betooning van gemaakte vorderingen, den tweeden rang deelachtig te worden; een duidelijk bewijs, dat diegene, welke zich aan het onderwijzen der jeugd hebben toegewijd, bij aanhoudendheid zich zelven oefenen, en niet rusten, voor dat zij tot die kunde zijn gekomen, die hun eene regtmatige aanspraak geeft op het staan ook naar de voornaamste scholen.

Van hier dan ook, dat er in deze provincie een aantal jongelingen is, geschikt om groote scholen met lof waar te nemen, die echter zich te vreden moeten stellen met het bezit van eene bijschool.

De bewoners der kleinere gehuchten maken hoe langer hoe meer overeenkomsten met de houders hunner bijscholen, volgens welke deze langer, dan zij anders behoeven, die scholen waarnemen, waarvoor zij hun dan eene kleine belooning geven boven hetgeen zij vast verdienen.

Een bewijs, dat die ingezetenen er hoe langer hoe meer van overtuigd worden, dat hunne kinderen gelukkig zou-

den zijn, wanneer zij ook een onafgebroken onderwijs konden genieten, tot welk geluk dezelve echter niet zullen kunnen geraken, zonder dat er aanmerkelijke kosten besteed worden; kosten, tot het dragen van welke de gemeenten, zonder de krachtadige hulp des gouvernements, volstrekt niet in staat zijn.

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1830.

Naar aanleiding van het voorschrift van art. 226 der grondwet, zal het volgend verslag een overzicht geven van den staat van het openbaar onderwijs gedurende het jaar 1830.

Alvorens echter meer bepaald de hooge, middelbare en lagere scholen, gedurende dat tijdvak, te beschouwen, zal het gepast zijn de belangrijke algemeene verordening te vermelden, welke in dat jaar werd uitgevaardigd.

In het vorig verslag is gezegd, dat het ontwerp van wet, hetwelk in November 1829 tot vaststelling der beginselen voor het bestuur van het onderwijs aan de Staten-Generaal was voorgedragen, later werd ingetrokken.

Aan Hun Edel Mogenden werd daarvan kennis gegeven bij een schrijven van den Secretaris van Staat van den 27 Mei 1830.

Het behaagde Zijne Majesteit onder dezelfde dagteekening een besluit te nemen (te vinden in het Staatsblad n°. 9), houdende wijzigingen in de bestaande bepalingen omtrent het onderwijs.

Uit de overwegingen, welke aan het besluit voorafgaan,

blijkt, dat de bedoeling daarmede was, om, bij wijziging der bestaande verordeningen, het daaromtrent in onderscheidene gedeelten van het Rijk plaats hebbende verschil, ten aanzien van sommige bepalingen, te doen ophouden, en aan de beginselen van vrijheid in het onderwijs, onder de noodige voorzorgen, meerdere ruimte te verleenen; terwijl men tevens verlangde den voortgang van het lager onderwijs meer en meer te bevorderen.

In verband beschouwd met het reeds vermelde schrijven van den Secretaris van Staat, moesten de maatregelen, in dit besluit voorgeschreven, medewerken om de hoop te verwezenlijken, welke Zijne Majesteit voedde, dat de gemoe-deren zouden worden vereenigd; terwijl diezelfde maatregelen moesten toebrengen, om het licht der ondervinding te vermeerderen, en later, bij meerdere overeenstemming van denkbeelden, en, naar gelang van de behoeften van den tijd zoo wel als van de belangen van het onderwijs, in nadere overweging te nemen, in hoeverre alsnog wettelijke bepalingen te dezer zake zouden worden noodig bevonden.

Het zal niet noodig wezen, om nopens den inhoud van dit besluit, hier ter plaatse, in bijzonderheden te treden.

Het omvatte belangrijke onderwerpen, als daar zijn: de autorisatie tot het oprigten van lagere scholen en andere instellingen van onderwijs; het vervullen van schoolopzieners-plaatsen; het bestaan der onderwijzers, de bevoegdheid tot het geven van onderwijs en tot het verkrijgen van graden of getuigschriften en andere meer: allen, geene uitgezonderd, het bewijs opleverende van de zorg, welke Zijne Majesteit draagt voor het onderwijs en van Hoogst-deszelfs genegenheid om de zorg voor dat aangelegen onderwerp, met de wenschen, toenmaals door velen geuit, zoo veel mogelijk in overeenstemming te brengen.

De opvolgende gebeurtenissen hebben den weg afgesneden, om de uitkomsten te leeren kennen, welke men zich mogt voorstellen, dat uit dit besluit voor de Zuidelijke Nederlanden zouden voortvloeijen.

Andere algemeene verordeningen, welke hier melding zouden verdienen, zijn er in den bedoelden jaarkring niet uitgevaardigd.

HOOGESCHOLEN.

Hetgeen op deze stichtingen van openbaar onderwijs plaats vond, met betrekking tot de hulpmiddelen van het onderrigt, levert weinig stof op tot bijzondere vermelding. Men ging voort, zoo veel de omstandigheden dit gedoogden, de academische verzamelingen uit te breiden, of, waar dit noodig werd bevonden, doelmatiger in te rigten.

Dit had onder anderen plaats te *Leyden* met de verzameling van landhuishoudkundige werktuigen, door de verandering toegebracht aan het lokaal, waarin die verzameling thans behoorlijk is gerangschikt.

Men roemt ook aldaar het welslagen eener proeve om eene der kassen in den kruidtuin met stoom te verwarmen; men beschouwt dit niet slechts voordeelig voor de planten zelve, maar ook voor de besparing van brandstoffen.

De landhuishoudkundige tuin te *Groningen* heeft eene aanzienlijke verbetering ondergaan door de uitbreiding, welke daaraan is kunnen gegeven worden, door toevoeging van een stuk gronds, hetwelk bovendien door deszelfs hoogere ligging voordeelen aanbiedt. Die tuin is thans ruim eenmaal grooter dan vroeger, en zal, op de vereischte wijze aangelegd, aan het oogmerk voldoen. Ook de kruidtuin te *Groningen* verdient hier eene gunstige vermelding.

In het personeel der hoogleeraren had geene merkelijke verandering plaats. De berigten over den omvang en de strekking van het onderwijs bleven aan de verwachting beantwoorden. Ettelijke hoogleeraren hebben ook door het uitgeven van geleerde geschriften mede gewerkt, om ken-

nis te verbreiden, en den naam onzer wetenschappelijke inrigtingen te handhaven.

Het getal der studenten bleef aanzienlijk. Volgens de recensie, gehouden in 1830, bedroeg het te *Leyden* 684, te *Utrecht* 476, te *Groningen* 284, te zamen 1444.

Het gedrag en de ijver der jonge lieden waren prijsselijk. Lof verdient hunne bezadigdheid, toen de gebeurtenissen zich ontwikkelden, welke het jaar 1830 zoo ongunstig kenmerkten. Niet weggesleept door het voorbeeld, hetwelk elders zoo dikwerf werd gegeven, bleven zij hunne letteroefeningen ongestoord voortzetten tot op het oogenblik, waarin de mare van den nood des vaderlands zelfs in de gehoorzalen en studeervertrekken weérklonk. Het blijft voor een volgend verslag bewaard te vermelden, welke bewijzen van vaderlandsliefde en zucht voor orde en wet de Nederlandsche studenten te dezer gelegenheid hebben aan den dag gelegd.

Het atheneum te *Franeke* wordt meer en meer bezocht. Het getal studenten, hetwelk vóór drie en vier jaren naauwlijks 30 beliep, klom in 1830 tot 60. Hun gedrag en vlijt worden geroemd. De ijver der hoogleeraren strekt hun tot een loffelijk voorbeeld.

Ofschoon het atheneum te *Deventer* als eene stedelijke inrigting gewoonlijk niet in dit verslag wordt begrepen, mag hier echter niet met stilzwijgen worden voorbij gegaan, dat het, op den 16 Februarij 1830 en volgende dagen, het tweede eeuwfeest van deszelfs bestaan mogt vieren. Men merkte bij die gelegenheid op, dat het getal der studenten ook daár was toegenomen; bedragende het bijkans 50.

Kort daarna had het atheneum het verlies te betreuren van een' van deszelfs hoogleeraren, *C. Fransen van Eck*, die zich in zoo vele opzigten bij dat gesticht en bij het vaderland heeft verdienstelijk gemaakt; hij laat eene eervolle gedachtenis na, aan welke in dit verslag eene onderscheidende hulde mag worden toegebracht.

GYMNASIEN.

Gelijk in het vorige verslag is aangekondigd, is het belangrijkste der berigten en aanmerkingen, betreffende het onderwijs, welke vervat waren in de door curatoren ingezonden verslagen der leeraars over 1829, door middel van gedrukte uittreksels, bij vervolg aan hen allen, ter beoordeeling en, naar bevind, ter beproeving, medegedeeld geworden. Deze maatregel heeft bij voortzetting doel getroffen, zijnde deszelfs vruchtbare invloed gebleken, niet alleen bij veler letterkundig en wetenschappelijk onderrigt, maar ook bij de meer algemeen aangewende pogingen om op der leerlingen beginsels, gemoed en gedrag, bij iedere gepaste aanleiding, heilzaam te werken; nopens welke verplichting in die uittreksels belangrijke wenken voorkomen.

Van het toepasselijk nut der in 1827 op de hoogeschole aangewende theoretische en praktische opleiding voor de gewichtige betrekking van onderwijzer in het algemeen, en van dien eens gymnasiums in het bijzonder, zijn, in den loop van 1830, de eerste proeven geleverd.

Voor het eerst zijn leerstoelen bij gymnasien vervuld geworden door kweekelingen der hoogeschole, met die opleiding begunstigd. De bevattelijkheid van hun onderrigt, de leerlust, het ordelijk gedrag en toegenegenheid der aan hunne zorg opgedragen jongelingen jegens hen, getuigden, dat zij niet eerst, bij de aanvaarding van hunnen post, de kunst moesten gaan leeren, om duidelijk en aanmoedigend te onderwijzen en invloed op het hart hunner kweekelingen te verwerven.

In die gymnasien, waar iedere leeraar der oude talen voor zijne taak wel berekend was, en waar eenstemmigheid tusschen de ambtgenooten heerschte, blijkbaar in den eenparigen gang van het onderwijs en den onafgebroken samenhang van hetzelfde door alle de klassen onderling, heeft de beoefening dier talen eene aanmerkelijke hoogte

bereikt. Ten voorbeelde mogen verstrekken, de scholen te 's Gravenhage, Leyden, Middelburg, Utrecht.

Na deze verdienen, onder de kleine gymnasien, opzigtelijk het onderwijs dier talen, bijzonder vermeld te worden, dat, te *Tiel*, te *Wageningen*, *Zevenaar*, *Delft*, *Sneek*, *Assen*, de hulpmiddelen tot het aanleeren van hetzelfde, het grieksch in het bijzonder, in 1830 weder aanmerkelijk zijn vermeerderd geworden.

De geschiedenis werd, op het voetspoor der handleiding van den heer *Dorn Seiffen*, meer algemeen in verband met de aardrijkskunde behandeld.

Het onderwijs van laatstgemelde wetenschap, voor zoo verre zij tot de oude geschiedenis betrekking heeft, zal op eene meer klassikale wijze kunnen gegeven worden, wanneer de door eenige leeraars ondernomen en algemeen verlangde uitgave van landkaarten voor dezelve, op eene grootere schaal dan de bestaande getrokken, in het licht zal verschijnen.

Terwijl in verscheiden gymnasien de geheele omvang der geschiedenis, en dus van het begin tot op den tegenwoordigen tijd, behandeld werd, zoo als te *Tiel*, *Haarlem*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Utrecht*, waren er nog, waarin die behandeling binnen de grenzen van de oude geschiedenis besloten bleef. Het is nogtans te verwachten, dat de aanstaande uitgave der nog ontbrekende laatste deelen van het *Handboek* der algemeene geschiedenis van den heer *Dorn Seiffen*, hetwelk eene uitbreiding van zijne handleiding bevat, aan de uitzetting dier grenzen, waar zulks nog vereischt mogt worden, bevorderlijk zal wezen.

De fabelkunde is hier en elders zorgvuldig behandeld, b. v., te 's Gravenhage, Utrecht, enz. Doch men zag schier overal met verlangen eene geschiktere handleiding, dan de bestaande, voor dezelve te gemoet.

De vorderingen in de wiskunde waren zeer verschillend: in het eene gymnasium heerschte algemeene lust en naijver voor hare beoefening, in het andere werd over gebrek aan dezelve geklaagd.

Dit gebrek was echter geringer, naar mate gezegde

beoefening aanmoediging vond, deels in hare aanprijzing van de zijde der leeraars voor de oude talen, deels in de belooning van den kant der curatoren, door middel van prijzen, of, des noods van enkele getuigschriften; doch waar met die aanprijzing en belooning zich, bij den onderwijzer der wiskunde zelve, een bevattelijke leetrant paarde, waar hij, van de eenvoudigste begrippen uitgaande, nooit een' trap hooger met zijne leerlingen waagde, alvorens hunne voeten op den lagere trap vast stonden, aldaar werd gemelde klagte niet gehoord.

Eenige stedelijke besturen hebben treffende blijken gegeven van hunne belangstelling in het gymnasium; de bejaarde en verdienstelijke rector en conrector te *Middelburg* zijn beide op eene vereerende wijze met het genot van een aanzienlijk stedelijk pensioen, van hunne, gedurende eene lange reeks van jaren, met ijver bekleede posten ontslagen, en is, door eene gelukkige vervulling derzelve, nieuw leven en bloei aan het gesticht verschaft.

Te *Delft* is gelijke maatregel mede met goed gevolg genomen, met dit onderscheid, dat de werkzaamheden van den ontslagen rector en conrector vereenigd zijn in eenen persoon. Mogen die beide loffelijke voorbeelden navolging vinden, overal elders, waar hooge jaren of toenemende ligschaamskwalen de onderwijzers minder geschikt maken voor hunne ambtsbetrekking.

Van hunne belangstelling in het gymnasium hebben insgelijks evengemelde stedelijke besturen, mitsgaders andere, zoo als dat van *Schiedam* en dat van *Leeuwarden*, uitmuntende proeven gegeven, door aanmerkelijke verbeteringen van het schoolgebouw; zoodanige verbeteringen kunnen niet nalaten van weldadige uitwerking te zijn op den ijver en de opgewektheid van onderwijzers en leerlingen.

In weêrwil der tijdsomstandigheden, heeft het getal der leerlingen, dooreen gerekend, bij het einde van 1830 slechts eene geringe vermindering ondergaan; zelfs is dat getal in eenige provincien toegenomen.

Ten bewijze verstrekke de hier volgende vergelijkende staat van het getal leerlingender gymnasien in 1829 en 1830.

Vergelijkende staat van het getal leerlingen der gymnasien voor iedere provincie in 1829 en 1830.

	1829.	1830.
Noord-Brabant	339	322
Gelderland	153	165
Noord-Holland	202	202
Zuid-Holland	251	257
Zeeland	32	48
Utrecht	108	113
Vriesland.	121	120
Overijssel.	128	107
Groningen	96	78
Drenthe	49	47
	1479	1459

LAGERE SCHOLEN.

Dit gedeelte van het verslag bevat als naar gewoonte uittreksels uit het overzicht, hetwelk jaarlijks door de provinciale commissien van onderwijs wordt ingediend, als mede uit de rapporten, welke door de Gedeputeerde Staten aan de vergadering der Staten van elke provincie zijn aangeboden.

NOORD-BRABAND.

De provinciale commissie van onderwijs geeft over het algemeen een gunstig verslag van het schoolwezen.

De theoretische en vooral de praktische kennis der onderwijzers neemt voordeelig toe.

De blijken, die zij hiervan openlijk, bij verschillende examina, bijzonder ook bij de onderwijzers-gezelschappen en vooral in hunne eigene scholen, geven, zijn in het oog vallend.

Bij de plaatselijke besturen neemt de werkdadige zucht tot vestiging en uitbreiding van het verbeterd onderwijs klaarblijkelijk toe, naar mate de heilrijke vruchten van hetzelfde zoo algemeen en zeker onder elks beschouwing liggen.

Bij de gunstige stemming wordt de ondersteuning van het provinciaal bestuur, ook in de handhaving der verordeningen, met gelukkiger gevolg bekroond. Jammer, zegt de commissie, dat bij dat alles nog zoo veel in den weg staat om het onmiskenbare goede meer algemeen te doen worden.

Nog steeds is er een aantal uit- en inwendig gebrekkige schoolgebouwen en woningen, nog steeds een aantal oude en ongeschikte mannen aan het hoofd van scholen.

Voorts zegt de commissie, dat het bestaan van bijna alle onderwijzers te sober en te afhankelijk is, hetwelk vooral veroorzaakt wordt door eene veranderde en verderfelijke wijze van de schoolgelden te innen.

GELDERLAND.

De onverwachte gebeurtenissen, welke de rust van het Rijk der Nederlanden hebben verstoord, hebben niet belet, dat de staat van het onderwijs in dit gewest gebleven is op de wenschelijke hoogte, op welke die gekomen is, of zelfs vorderingen heeft blijven maken.

Het werk der noodzakelijke verbetering of geheele ver-

nieuwing der schoolvertrekken is voortgezet. Van wege de Staten is uit de provinciale opcenten hiertoe besteed de somma van *f* 7800, waaruit de verbetering is tot stand gebracht voor 12 scholen, zijnde het bedrag van hetgeen meer dan de genoemde *f* 7800 werd vereischt, ten deele uit 's Rijks kas, ten deele uit de kassen der belanghebbende gemeenten, gevonden.

Aan gratificatie is uit de algemeene provinciale begroo-ting aan verschillende, hiertoe door de provinciale com-missie van onderwijs voorgedragene, onderwijzers verstrekt de som van *f* 2005, en is hierdoor het lot van onderschei-dene te weinig bezoldigde onderwijzers aanmerkelijk ver-light en voor verschillende, zeer verdienstelijke, onderwij-zers aanmoediging verleend, om op den ingeslagen goeden weg loffelijk voort te gaan.

Met weinige uitzondering kan algemeen lof worden ge-given aan de onderwijzers wegens ijver, geschiktheid en goed gedrag.

De scholen zijn en worden steeds meer en meerdooreen groot aantal leerlingen bezocht, welker snelle vorderingen de beste lofspraak is op de oordeelkundige manier van on-derwijzen, die alom wordt gevolgd.

HOLLAND.

Ofschoon de omstandigheden voortdurend en bij toene-ming nadeelig zijn geweest voor de in *Zuid-Holland* begon-nen invoering van schoolfondsen, hebben dezelve echter niet geheel verhinderd daarmede voort te gaan. Drie voorbeelden van deze inrigting heeft dit jaar tot de vorige bijgevoegd, namelijk te *Dubbeldam*, *Puttershoek* en *Poor-tugaal*.

Overal, waar dezelve tot stand kwamen, blijft men spre-ken van haren gunstigen invloed op het onderwijs. Te-vens zijn op die plaatsen de inkomsten der onderwijzers beter geregeld.

Eveneens hebben een grooter en geschikter schoolvertrek gekregen de zes gemeenten van *Rijswijk*, *Sassenheim*, *Streefkerk*, *Klaaswaal*, *Melissand* en de *Lier*.

Aan hetzelfde werk is te *Arkel* en *Leerdam* de eerste hand geslagen. Daartoe zijn ook te *Giessen-Nieuwkerk* toebereidselen gemaakt.

Vooraf dient vermeld de voltooiing te *Schiedam* van den in het vorige jaar aangevangen bouw van een stedelijk lokaal voor eene nieuwe openbare school ten dienste der kinderen van armen en minvermogens.

Deze school is geopend voor 160 leerlingen.

Door de *Brielsche* regering is het bestaan van den onderwijzer op hare armenschool verbeterd, en aan den onderwijzer van de *Lier* is hetzelfde te beurt gevallen door verhooging van zijn Lands-traktement.

Twaalf in dit schooljaar opengevallen scholen zijn binnen hetzelfde jaar vervuld geworden, met nog zeven vroegere vacatures; slechts weinige scholen zijn er open gebleven.

Naar *Noordwijk-Binnen* is verplaatst een *Antwerpsch* instituut voor jonge heeren en naar 's *Hage* een *Brusselsch* instituut voor jonge jufvrouwen.

Na afgelegd examen zijn door de commissie van onderwijs in *Zuid-Holland* uitgereikt 24 acten van algemeene toelating van den tweeden rang, 54 van den derden, 24 van den vierden, en 3 acten van algemeene toelating als schoolhouderesse.

Voordeelig zijn de berichten nopens het onderwijs in *Noord-Holland*, inzonderheid ook te *Amsterdam*. De bestaande inrigting tot opleiding van onderwijzers aldaar gaat steeds goed en geregeld voort, even als de inrigting tot aanleeren van vrouwelijke handwerken voor meisjes.

Het geheele getal leerlingen op de armenschoolen bedraagt thans 4,170, doordien er 600 meer geplaatst werden op de twaalfde school, welke in het afgelopen jaar werd gevestigd. Bij de stads-tusschenscholen is het getal leer-

lingen 1332. Voor de eerste maal hebben bestuurders der stads-tusschenscholen verslag geleverd van de op 1°. Augustus 1830 geopende Nederduitsche stads-burgerschool, begonnen met 143 kinderen. Het schoolvertrek is ruim, licht en luchtig, goed verwarmd in den winter, en 's avonds behoorlijk verlicht.

De vermenigvuldiging der gelegenheid, om eigenlijk gezegd openbaar onderwijs op armen- en tusschenscholen en op de Nederduitsche stads-burgerschool te verkrijgen, brengt veel tot verbetering van het onderwijs ook op de bijzondere scholen bij. » Ik heb de voldoende opmerking » kunnen maken (aldus luidt het verslag van den districts-schoolopziener) » dat de nieuw opgerigte burgerschool, » ofschoon in de nabijheid van mijn arrondissement ge- » plaatst, alleen die schoolhouders wezenlijk nadeel toe- » brengt, wier onderwijs in der daad gebrekkig is." Van deze zijde schijnt die instelling derhalve aan haar doel te beantwoorden.

Het verslag van denzelven districts-schoolopziener bevat verder de opmerking, dat het onderwijs in *Amsterdam* in de burgerscholen van onderscheiden aanleg, op den duur verbetering ondergaat; dat bepaaldelijk de nieuw opgerigte jongens-scholen beter zijn dan de oude; dat inzonderheid de vaderlandsche geschiedenis sedert de opwekking, daartoe door de plaatselijke schoolcommissie voor eenigen tijd gedaan, meer algemeen en met grooter belangstelling wordt onderwezen.

De drie stads-armenscholen te *Haarlem* bevatten ruim 1,100 leerlingen en de stads-burgerschool bevat ruim 500 kinderen.

Aan de opleiding van jonge lieden voor den stand van onderwijzer is op de aldaar gevestigde Rijks-kweekschool dezelfde zorg besteed als vroeger.

Te *Alkmaar* telt de armenschool 430 leerlingen. Om-trent de gesteldheid der stads-scholen te *Hoorn* en te *Enkhuizen* zijn de berigten niet minder voldoende.

Tot stand zijn gekomen uit de subsidien over 1830, tot dat einde uit de provinciale en gemeente-fondsden toegestaan, de verbouwing en verbetering der schoolhuizen en schoolvertrekken te *Graft, Driehuizen, Akersloot, Hoogwoud, Midwoud, Schardam, Scharwoude, Westzaan en Ankeveen.*

ZEELAND.

Ook over het jaar 1830 levert de staat van het schoolwezen in *Zeeland* blijken op van vastigheid.

Het aantal scholen bleef over de gansche provincie hetzelfde.

Het getal scholieren, die der kleine-kinderscholen uitgezonderd, bedroeg in de drie eerste districten, op eene bevolking van 89,055 inwoners, 9628.

Dat der twee overigen, op 46,801 inwoners, 2755.

De drie eerste districten telden alzoo, vergeleken met het jaar 1829, eene aanwinst van 571, en de twee andere, ten gevolge der tijdsomstandigheden en de nabijheid van België, een verlies van 550 leerlingen.

Dertig personen, zoo onderwijzers als kweekelingen, hebben zich aan het examen der commissie onderworpen, van welke zijn opgenomen:

Een als onderwijzer in de Hoogduitsche taal.

Drie als onderwijzers in de Fransche taal.

Drie als onderwijzers van den tweeden rang.

Twaalf als onderwijzers van den vierden rang.

De zestien schoolonderwijzers-gezelschappen bleven in volle werking; schier alle strekken zij bij aanhoudendheid tot ware oefenscholen voor derzelver leden en tot doelmatige verbreiding van alles, wat tot een gepast onderrigt voor onderwijzer en leerling nuttig en noodig is.

Ofschoon de omstandigheden des tijds vele heilzame verbeteringen van schoolmeubelen en schoolhuizen billijk tot gunstiger dagen hebben doen uitstellen, ontbrak het echter niet ten eenenmale aan dadelijke vernieuwing of verbetering van schoolvertrekken voor gemeentelijke rekening.

Geheel nieuwe schoolgebouwen werden gesticht te 's *Heer Hendrikskinderen*, *Neuze* en *Zaamslag*.

Verouderde werden vergroot en verbeterd te *Colynsplaet* en te *Hoedekenskerke*.

Te *Nieuwland* werd eene onderwijzers-woning gesticht, en te *Serooskerke* en *Walcheren* werd het schoolgebouw door het gemeente-bestuur aangekocht: elders ondergingen de scholen eene verbetering in meubelen.

Nergens ondergingen de vaste inkomsten der onderwijzers vermindering. Die van *Brouwershaven*, *Grijpskerke*, *Noordwelle*, *Nieuwerkerke* en *Westkapelle* ontvingen eenige te gemoetkoming in hun bestaan, hetzij in vermindering van schoolhuur, of toelage voor het onderwijs van armen.

Ook in het afgelopen jaar verleenden Gedeputeerde Staten aan ieder' schoolopziener *f* 40, tot aankoop en uitreiking van schoolbehoeften voor armen-kinderen, op plaatsen alwaar in dezelve niet of niet genoegzaam was voorzien.

De schoolonderwijzers-weduwen-beurs blijft op den duur in eenen gunstigen staat; dezelve telt 127 deelhebbers en 6 pensioen trekkende weduwen.

UTRECHT.

De onderwijzers zijn, wat derzelver zedelijk gedrag aanbelangt, achtenswaardig.

Sommige bejaarde hebben meestal bekwame ondermeesters, welke in onderscheidene scholen den post van hoofd-onderwijzer in der daad vervullen.

Tot oefening voor onderwijzers bestaan in deze provincie zeven onderwijzers-gezelschappen. Het nut derzelve tot voortgang van het verbeterd onderwijs is in de scholen zichtbaar. Er worden bovendien normale lessen voor aankomende onderwijzers gehouden.

Zestien kweekelingen wonen dezelve bij, en in de examens voor eenen rang zijn genoegzame bewijzen te vinden voor het nut dezer inrigting.

Het onderwijs is op alle scholen klassikaal en op de meeste doelmatig ingerigt, schoon niet overal dezelfde leerwijze gevolgd wordt. Nieuwe inrigtingen, welke dit jaar kennelijk van een vorig doen onderscheiden, zijn wel niet tot stand gekomen, maar overal is verbetering, waar die noodig scheen, aangebragt, en de middelen, welke tot dat einde door de ondervinding worden aangeprezen, zijn meer algemeen aangewend; zoo wordt niet alleen de getalleer, maar ook de vormleer tot ontwikkeling van het verstand, zelfs ten platten lande, met veel vrucht gebezigd.

De maten en gewigten worden meest overal met toepassing op het muntstelsel gekend.

In dit jaar zijn de schoollocalen te *Veenendaal* en in den *Achterberg* voltooid. Te *Amersfoort* maakte men eenen aanvang met het bouwen eener stadsschool. Te *Zoest* verbeterde men de woning van den onderwijzer aanmerkelijk.

Overal zijn de localen van die meubelen en hulpmiddelen van onderwijs voorzien, welke naar deszelfs bestaande verbetering gevorderd worden.

VRIESLAND.

In den jare 1830 hebben 31,512 kinderen in de provincie *Vriesland* ter school gegaan; onder dezelve waren 17,898 jongens en 13,614 meisjes. In het vorige jaar bedroeg dit getal 29,550, zoodat er in 1830 1962 kinderen meer op de scholen onderwezen zijn dan in 1829.

Van de leerlingen, die in het laatst verlopen jaar ter school gingen, waren 4106 boven de twaalf en 769 beneden de vijf jaren; 3767 hebben de scholen verlaten.

Het getal scholen, waarop de gemelde kinderen onderwezen zijn geworden, was 347, onder welke 321 openbare, 4 bijzondere van de eerste klasse, 14 van de tweede klasse en 8 Fransche. De leerlingen beneden de vijf jaren gingen meest alle, met uitzondering van eenige weinige, op 32 zoogenaamde matressen-scholen.

Het getal huisonderwijzers is slechts acht.

Het onderrigt op de gezegde scholen is aanmerkelijk verbeterd.

Waren er in 1829 48 scholen, waarin het onderwijs slecht, en 116, waarin het matig was, derzelver getal is in 1830 verminderd tot 36 en 85. In de overige scholen kan het onderwijs met regt *goed* en op vele *zeer goed* genoemd worden. Deze verbeteringen zijn voornamelijk veroorzaakt door de eensgezindheid tusschen de plaatselijke besturen en de schoolopzieners, en door derzelver vereenigde zorg, om bij vacature de scholen van goede onderwijzers te voorzien en hunne keuze te bepalen bij die sollicitanten, welke hun het meest geschikt voorkomen.

Op vele plaatsen is het onderwijs beter geregeld geworden door het verbeteren en vernieuwen der lokalen.

Tien scholen zijn verbeterd en vijf en twintig nieuwe zijn er gebouwd, allen naar behooren ingerigt en van de vereischte meubelen voorzien; en bij onderscheidene van deze laatste zijn ook nieuwe schoolhuizingen gemaakt; daarenboven zijn er nog eenige schoolhuizingen veel verbeterd en geheel vernieuwd op plaatsen, waar de scholen, zelve vroeger reeds verbeterd en vernieuwd waren.

Er zijn thans 189 goede schoollocalen in de provincie, onder de overige bevindt zich nog een aantal slechte, doch voor het grootste gedeelte zijn dezelve middelmatig.

Alle deze verbeteringen in de gebouwen zijn een uitvloeisel van een daaromtrent bij het provinciaal gouvernement genomen besluit, en van de goede medewerking en belangstelling der meeste plaatselijke besturen in het onderwijs.

Het getal nieuw opgerigte scholen is twee.

Vier andere zijn daarentegen komen te vervallen.

Te *Franeke* is met de aldaar bestaande armenschool eene zondagschool vereenigd geworden.

In het onderwijs der armen-kinderen en van kinderen van behoeftigen is weinig verbetering voorgevallen. Alleen is in de stad *Leeuwarden* eene tusschenschool in werking gebracht in een geheel nieuw groot en zeer wel ingerigt lokaal.

Het gedrag der onderwijzers in het burgerlijke en zedelijke was prijzenswaardig. Slechts omtrent één is eenige klagte ter kennis van de commissie gekomen. Zij waren ijverig in hun werk en naauwgezet in het vervullen van hunne verplichtingen. De groote vorderingen hunner leerlingen zijn daarvan de sprekendste bewijzen; en, dat zij belang in het onderwijs en in het vermeederen van kennis ter verdere volmaking van hun onderwijs stellen, getuigen de 33 onderwijzers-gezelschappen, welke in *Vriesland* bestaan, waaraan 358 onderwijzers en ondermeesters deel nemen.

OVERIJSEL.

De commissie doet opmerken, dat men het in *Overijssel* omtrent het doel van het onderwijs sedert lang eens is; men tracht namelijk op elke school het onderwijs zoo in te rigten, dat het in de bijzondere behoeften der leerlingen op de eenvoudigste wijze voorziet.

Wat het leeren lezen betreft, wint de klankmethode meer en meer veld, en men behoudt bij het verder onderwijs in het lezen vooral in het oog, dat dit onderwijs nergens nuttig toe zijn kan, ten zij men het gelezene wel versta.

Het onderwijs in het schrijven wordt op de wel ingerigte scholen zoo gegeven, dat men, zonder het schoon-schrijven te veronachtzamen, vooral in het oog houdt, dat zich dit onderwijs niet moet bepalen tot het maken van fraaije letters, maar dat elke leerling, naar zijne behoefte in staat moet gesteld worden, om op die wijze zijne gedachten aan anderen te kunnen mededeelen.

Het klassikaal invoeren van het onderwijs in het rekenen vindt, om verschillenderedenen, in vele huurschapsscholen, nog veel zwarigheid. In de voornamere scholen en ook in die huurschapsscholen, waar de onderwijzers kunde bezitten, en in de levering der schoolbehoeften

minder afhankelijk van de ouders zijn, wordt dit onderwijs echter ook zeer gepast gegeven.

Met de getallen beginnende, en verder voor eene genoegzame oefening in het werktuigelijke der kunst zorgende, tracht men vooral den kinderen hetgeen zij rekenen te doen begrijpen, waardoor zij niet alleen geschikte rekenaars worden, maar het onderwijs dezer wetenschap ook veel medewerkt ter ontwikkeling van het oordeel.

Wat de verdere vakken van het lager onderwijs betreft, zoo als de taal-, aardrijks- en geschiedkunde, daarin wordt, volgens het getuigenis der commissie, op die scholen, waar zulks behoefte is, over het algemeen een zeer gepast onderrigt gegeven.

Door de beschikkingen van het gouvernement en onder medewerking van het provinciaal bestuur, zijn er in dit jaar wederom eenige scholen geheel of gedeeltelijk vernieuwd, zoo als te *Wateringen*, *Diepenveen*, *Halteren*, *Albergen*, *Tubbergen*, *Brugt*, in den *Velden*, *Oosterhuizen* en te *Staphorst*. Het inkomen der onderwijzers is verbeterd te *Batmen*, *Deldeneresch*, *Deldenerbroek*, *Bekum*, *Volte* en *Lattrop*.

GRONINGEN.

Bij besluit Zijner Majesteit van den 24sten Julij 1830, n°. 44, zijn Lands-jaarwedden toegekend aan de openbare schoolonderwijzers te *Onnen*, *Euvelgunnen*, *Uitwierde* en *Waar*, en zijn daarbij verhoogde jaarwedden verbonden aan de dorpsscholen van *Oosterwold*, *Dorkwerd*, *Witte Wierum*, *Veendijk*, *Mensingeweer*, *Stitsweerd*, *Opwierde*, *Heveskes*, *Oosterwijtwerd* en *Wedde*.

In de meeste scholen dezer provincie is de verbetering van het onderwijs zeer kennelijk.

Het bezoeken van elkanders scholen door de onderwijzers en het overnemen van het goede, dat men daâr opmerkt, werkt hiertoe weldadig mede.

Bij de onderwijzers ontwikkelde zich, ook in de tegenwoordige omstandigheden des vaderlands, de beste geest.

De ondermeesters zijn meest alle wel voor hunne taak berekend. Derzelver vlijt en ijver verdienen allen lof.

Tot de aankweeking en verdere vorming ook van deze ondermeesters zijn de daargestelde onderwijzers-gezelschappen een uitmuntend middel.

Eene nieuwe middelbare school is tot stand gebragt te *Sappemeer*.

Binnen de stad *Groningen* werd eene herhalingschool geopend, alsmede eene avondschool voor meisjes.

Te *Bovenburen* onder *Winschoten* is eene bijzondere school der eerste klasse daargesteld.

Wat de schoolvertrekken betreft, en wel met name die der openbare scholen, deze zijn thans meest alle goed ingerigt.

In het afgeloopen jaar werd nog verbetering aangebragt aan de schoollocalen te *Thesinge*, *De Meeden*, *Westerlee*, *Hoogkerk*, *Hoogmeeden*, *Tolbert*, *Den Hoornschendijk*, *Oostwold*, *Opende*, *Kleinemeer*, *Helpen*, *Euvelgunne* en *Marum*.

DRENTHE.

Het lager schoolwezen heeft in het verloopenen jaar groote voorregten genoten. Het gouvernement bevorderde de belangen van sommige onderwijzers, door de toekenning van jaarwedden of de verlenging van andere, die vroeger werden toegestaan voor eenen bepaalden tijd. De Gouverneur der provincie nam ter harte hetgeen hem door de leden der commissie van onderwijs werd voorgedragen en voorzag zoo veel mogelijk in de bestaande behoeften. De schoolopzieners vonden bestendig stof tot blijdschap over de vlijt en getrouwheid der onderwijzers. De gezelschappen werden aanhoudend bijgewoond en genoten gewenschte ondersteuning. De gehouden examens overtuigden het publiek, op een groot aantal plaatsen, van de uitmuntende vorderingen, die de schooljeugd gemaakt had. Over het gedrag van geenen onderwijzer kwam eenige klagte in.

Nadeelig was het daarentegen voor het schoolwezen, dat de laatste jaren zoo ongunstig geweest zijn voor landbouw en veeteelt, waardoor de ingezetenen niet in staat waren, om voor het onderwijs buitengewone lasten te dragen; zoodat onderscheidene herstellingen en verbeteringen van schoollocalen en onderwijzers-woningen, die anders in het verloop van jaar zouden hebben plaats gehad, hebben moeten worden uitgesteld tot eenen meer gunstigen tijd.

Aan dit verslag omtrent de lagere scholen wordt toegevoegd een staat, houdende opgaaf van hetgeen, gedurende den jare 1830, ten behoeve van het lager onderwijs, uit de provinciale en gemeente-fondsen alsmede uit 's Rijks kas is besteed geworden.

A.

SOMMEN, welke over de dienst van 1830 zijn besteed ten behoeve van het
lager onderwijs uit de provinciale fondsen.

PROVINCIE.	Aan aankoop, herstelling of menbeetering van gemeentelijke schoollocalen.	Aan onderwij- zers.	Aan andere uitgaven.	Geheel der uitgaven.	Aanmerkingen.
Noord-Brabant	ƒ 2,600.00	"	ƒ 400.00	ƒ 3,000.00	
Gelderland	7,800.00	ƒ 2,005.00	"	9,805.00	
Noord-Holland	11,873.00	127.00	"	12,000.00	
Zuid-Holland	9,655.00	345.00	"	10,000.00	
Zeeland	1,900.00	1,355.00	290.00	3,545.00	
Utrecht	3,500.00	150.00	"	3,650.00	
Vriesland	4,200.00	118.75	"	4,318.75	
Overijssel	1,300.00	"	"	1,300.00	
Groningen	"	"	"	"	
Drenthe	"	"	"	"	
	ƒ 42,828.00	ƒ 4,100.75	ƒ 690.00	ƒ 47,618.75	

B

SOMMEN, welke voor de dienst van 1830 zijn besteed en behoefte van het lager onderwijs uit de gemeente-kassen.

PROVINCIE.	BEVOLKING op 1 ^o . Jan. 1830.	SOMMEN, op de gemeente begrotingen gebragt in 1830.	UITGAVEN UIT DE		GEMEENTE-KASSEN GEDURENDE 1830.			VERSCHIL tusschen de geraamde en werkelijk uitgegevene sommen,	
			Aan den opbouw, de herstelling of de meubelering van schoolhuizen.	AAN DEN ON- ALS VASTE jaarwedde.	DERWIJZER, Uit anderen hoofde.	Aan andere behoefte, als verwarming, prijzen, enz.	GEHEELE UITGAVEN.	Meerder uitgegeven.	Minder uitgegeven.
Noord-Brabant. .	348,891	f 46,567.13	f 20,570.05	f 13,054.90	f 4,118.92	f 9,223.16	f 46,967.03	f 399.90	"
Gelderland. . . .	309,793	74,856.26	25,765.96	25,409.29	8,381.26	8,519.67	68,076.18	"	f 6,780.08
Noord-Holland. .	413,988	136,506.78	20,880.73	86,565.07	9,596.55	18,660.30	135,702.65	"	804.13
Zuid-Holland . .	479,737	129,129.38	27,839.86	58,831.53	24,602.16	21,007.91	132,281.46	3,152.08	"
Zeeland	137,262	41,838.72	14,574.98	21,068.73	3,599.05	3,784.58	43,027.36	1,188.62	"
Utrecht.	132,359	30,059.39	20,303.32	12,767.23	991.17	3,834.43	37,896.15	7,836.76	"
Vriesland.	204,909	127,485.83	62,970.95	66,848.30	4,229.52	10,854.14	144,902.91	17,417.08	"
Overijssel	178,895	26,256.68	8,773.00	13,247.51	1,619.21	2,934.44	26,574.16	317.52	"
Groningen	157,504	20,848.93	7,556.45	5,587.26	"	7,705.22	20,848.93	"	"
Drenthe	63,868	9,704.44	3,391.80	4,156.59	694.65	2,166.05	10,409.09	704.56	"
	2,427,206	f 643,253.54	f 212,627.10	f 307,934.41	f 37,832.49	f 88,689.90	f 666,685.92	f 31,016.61	f 7,584.21

STAAT der sommen, welke uit 's Rijks schatkist ten behoeve van het lager onderwijs zijn betaald, gedurende het jaar 1830.

AARD DER BETALINGEN.	BEGROOTTING.		TOTAL.
	Uit de gewone	Uit de buitengewone	
Subsidien en bureau-kosten voor de commissien van onderwijs.	f 28,419.26 ⁵	"	f 28,419.26 ⁵
Normale scholen.	10,054.96 ⁵	600.00	10,654.96 ⁵
Beurzen voor de vorming van onderwijzeressen.	1,950.00	"	1,950.00
Schoolonderwijzers-gezelschappen	"	3,605.00	3,605.00
Jaarwedden van onderwijzers.	109,528.45	1,856.27 ⁵	111,384.72 ⁵
Subsidien voor den opbouw, herstellingen en inrigting van schoollocalen	5,800.00	38,237.14	44,037.14
Aanmoedigings-middelen, gratificaten enz.	300.00	1,100.30	1,400.30
	f 156,052.68	f 45,398.71 ⁵	f 201,451.39 ⁵

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1831.

Het tegenwoordige verslag omtrent den staat der hooge, middelbare en lagere scholen, opgemaakt naar aanleiding van artikel 226 der grondwet, omvat den jaarkring van 1831.

HOOGESCHOLEN.

De omstandigheden, waarin het vaderland zich in het gemelde jaar bevond, hebben ook op de inrigtingen van hooger onderwijs haren invloed uitgeoefend.

Eene talrijke schaar van studenten was de roepstem des Konings gevolgd, en had, in het najaar van 1830, de wapenen ter verdediging van het vaderland opgevat.

Hun getal was zoo aanzienlijk, dat zich aan elk der hoogeschole afzonderlijke korpsen konden vormen; terwijl nog bovendien vele studenten in de gelederen van andere korpsen van onderscheidene wapening plaats namen.

Had dit voorbeeld krachtig medegewerkt, om eene menigte van verschillenden stand en leeftijd vrijwillig te wapen te doen snellen, door hun opvolgend gedrag mochten de studenten niet minder ten voorbeeld strekken.

In de dienstverrigtingen, tot welke zij aanvankelijk op de grenzen geroepen werden, muntten zij uit door tucht en orde, door ijver in pligsbetrachting, en, over het algemeen, door een gedrag, hetwelk de kenteekenen droeg van den invloed, dien het hooger onderwijs op de beschaving van den geest en op de veredeling van het hart vermag uit te oefenen.

In Augustus 1831 ten strijde opgetrokken, hebben deze brave jongelingen aan de verwachting beantwoord, welke men, ook voor het oogenblik des gevaars, van hen had opgevat. Bij de krijgsverrigtingen van den tiendaagschen veldtocht, aan welke zij deel namen, hebben zij getoond bedaardheid met moed te vereenigen, en zich den lof van oudere krijgsvroeders waardig gemaakt. Sommige keerden met eervolle wonden uit den strijd; terwijl één hunner, de brave *Beeckman*, van het vrijwillige Leidsche jagerkorps, den dood der helden stierf.

De opgevolgde gebeurtenissen maakten het mogelijk aan de opofferingen, welke deze jongelingschap zich had getroost, voorloopig een perk te stellen. De regering vermeende aan het algemeen belang verplicht te zijn, om de studenten der hoogeschoolen en athenaea, die zoo lang aan de letteroefeningen waren onttrokken geworden, aan dezelve terug te geven, en hun op nieuw de gelegenheid te verschaffen, om zich voor te bereiden tot de verschillende betrekkingen in de maatschappij, voor welke zij zich bestemmen, en om welke de studerende jongelingschap te regt als de hoop des vaderlands beschouwd wordt.

Met luiden jubel werden de jeugdige vrijwilligers bij hunnen terugkeer begroet. In de meeste plaatsen, welke zij doortrokken, werden zij met onderscheiding ontvangen. Hartelijk en vereerend was bovenal het onthaal, hetwelk hun in de academie-steden verbeidde. Hunne terugkomst leverde eene feestvreugde op, waarbij allen, die er deel aan konden nemen, hunne levendige belangstelling in deze edele jongelingen deden blijken; terwijl zij zelve

eene voldoening mogten genieten, welke volkomen geschikt was, om eenen blijvenden indruk in hun gemoed achter te laten, hetzelve met nieuwe geestdrift voor het vaderland te bezielen, en tot een krachtigen spoorslag te verstrekken om te volharden in het goede.

Aan hunne letteroefeningen wedergegeven, hebben zij getoond deze weldaad te waarden. De vrees, dat het krijgsmansleven, min voegende voor stille studien, een' nadeeligen invloed zou hebben gehad op den lust tot gezetten arbeid, is ongegrond bevonden.

Integendeel scheen de langdurige ontbering der hulpmiddelen van geestbeschaving de gretigheid te hebben opgewekt, waarmede nu van dezelve gebruik werd gemaakt. De berigten, deswege ingekomen, zijn, schier zonder uitzondering, zeer voldoende geweest. Meest allen hebben getracht het verzuimde in te halen. De lessen der hoogleeraren werden met vlijt bezocht, en de proeven van bekwaamheid, bij examen en promotie door velen gegeven, hebben de blijde verwachting doen toenemen, dat zij, die in het oorlogsveld zoo vele bewijzen hadden gegeven van trouw aan Koning en Vaderland, ook in burgerlijke betrekkingen zullen voortgaan zich te onderscheiden en door kunde en gedrag zich de algemeene achting te blijven waardig maken.

Het zal niet noodig zijn te zeggen, dat, gedurende de afwezenheid van zoo vele academieburgers, sommige lessen schaars werden bezocht, of zelfs geheel moesten stilstaan. De hoogleeraren, ofschoon noodwendig bezwaard over het gemis van zoo vele beminde kweekelingen, zijn met ijver blijven voortgaan aan de studenten, die hunne makers niet mogten volgen, onderwijs te geven. Twee hunner echter, wier namen eene eervolle melding in dit verslag verdienen, waren met hunne leerlingen uitgetrokken ter verdediging des vaderlands: het zijn de hoogleeraren *J. F. van Oordt JWz.* en *N. Frolik*, beide van de hoogeschool te Groningen. De diensten, door hen onder de

wapenen bewezen, zijn door den Koning erkend, door hunne benoeming tot ridders der militaire Willemsorde, 4de klasse.

Het personeel der hoogleeraren heeft overigens in 1831 eene tijdelijke vermeerdering ondergaan, door het toevoegen aan onderscheidene faculteiten der drie hooge scholen van eenige professoren, die vroeger in het Zuidelijk gedeelte des Rijks waren geplaatst geweest. Er is alle grond om te verwachten, dat de wetenschappen en het onderwijs goede vruchten van dezen maatregel zullen inoogsten.

In een tijdperk, waarin de meest mogelijke spaarzaamheid moest worden betracht, hebben de academische verzamelingen geene of slechts geringe uitbreiding kunnen ondergaan. De voorname zorg was, om hetgeen aanwezig is in goede orde te bewaren, en het gebruik dezer hulpmiddelen van het onderwijs te bevorderen.

Met genoeg echter teekent men aan, dat bij het belangrijke museum van natuurlijke historie te *Leyden*, in 1831, niet onaanzienlijke bezendingen van voorwerpen uit verschillende werelddeelen zijn aangekomen. Van de natuurskundige commissie in *Oost-Indië* alleen ontving het museum 46 kisten. Zij bevatteden hoofdzakelijk hoogst-belangrijke voorwerpen van *Nieuw Guinea*, *Timor*, en in het algemeen van alle de door die commissie aangedane plaatsen. Als eene bijzonderheid verdient wellicht hier vermeld te worden, dat onder de visschen, welke zich bij die verzameling bevonden, vele soorten werden aange troffen, die sinds den tijd van *Renard* niet meer gezien waren, en waaruit dus blijkt, dat de door dezen, vóór eene eeuw, te *Amboina* vervaardigde teekeningen, ofschoon dikwerf monsters voorstellende, echter naar voorwerpen in de natuur genomen zijn.

De merkwaardige verzameling van insecten, welke in het museum geplaatst zijn, was in 1831 tot een getal gebragt van niet minder dan 16,400.

Vergelijkende opgaaf van het getal der aan de hoogeschoolen ingeschreven STUDENTEN in 1830 en 1831.

Te Leyden,	in 1830,	684,	in 1831,	791.
" Utrecht,	" "	476,	" "	519.
" Groningen,	" "	284,	" "	314.
Te zamen, in 1830,		1,444,	in 1831,	1,624.

GYMNASIEN.

Het doel, hetwelk bij het toezigt over de gymnasien steeds voor oogen moet gehouden worden, is: bevestiging van het grondige, waardoor zich het onderwijs in dezelve van oudsher gekenmerkt heeft, met afsnijding van het overtollige, en aanvulling van hetgeen nog als ontbrekende te beschouwen is op den trap, welken de maatschappelijke beschaving bereikt heeft. Naar dit doel blijft men streven met vasten doch behoedzamen tred.

In den laatsten tijd had zekere zucht tot bespoediging hier en daar aanleiding gegeven tot oppervlakkigheid in het behandelen der regels van de Latijnsche taal, van hare versmaat en van de redekunst (*rhētorica*). Dit gebrek is tegengegaan, waar hetzelfde bespeurd werd, en alzoo is thans het onderwijs dier regels terug gebragt tot dien graad, welke het behoorde te bereiken, doch met vermijding van noodelooze omslagtigheid.

De vroegere weêrzin tegen het aanleeren der Grieksche taal is algemeen overwonnen, zoo zelfs, dat zij thans met buitengewone geestdrift beoefend wordt.

Die weêrzin was hieruit ontstaan, dat met het onderwijs dier taal, geen aanvang plagt gemaakt te worden, dan wanneer de leerling in de kennis der Latijnsche zoo ver gevorderd was, dat hij de schoonheden der Latijnsche schrijvers kon opmerken. Noodwendig moest hij weinig lust gevoelen, dat bloemrijk pad te verwisselen met den doornenweg der eerste beginselen van het Grieksch. Thans wordt

het Grieksch nagenoeg gelijktijdig met het Latijn aangevangen en gelijkmatig voortgezet. Hetgeen daarenboven het voordeel oplevert, dat de beide talen en beiderlei schrijvers, gaande weg, met elkander kunnen worden vergeleken, met opzigt zoo tot verschil als tot overeenkomst onder elkander. Het gevolg van deze verbetering is, dat vele kweekelingen zoo verre in de kennis van het Grieksch indringen, dat zij niet alleen *Homerus*, maar ook Grieksche treurspelen, ofschoon met eenige inspanning, lezen en er de schoonheden van smaken kunnen.

Het opzettelijk onderwijs in aardrijkskunde en geschiedenis, weleer vreemd in de gymnasien, verkrijgt er meer en meer eenen geregelden gang. Die verbetering is daar het meest in het oog vallend, waar dat onderwijs niet is versnipperd tusschen verschillende onderwijzers, waarbij het in acht nemen van eenparigheid hoogstmoelijk is; maar vooral daar, waar de vakken van onderwijs onder hen verdeeld zijn, in dier voege, dat een hunner zich uitsluitend, zoo als te *Utrecht*, toewijdt aan de behandeling der geschiedenis, vereenigd met die der aardrijkskunde.

Terwijl intusschen het onderwijs der oude geschiedenis, als in naauw verband staande met dat der oude letteren, thans algemeen op de gymnasien is ingevoerd, is zulks zoo algemeen het geval niet met dat der nieuwe geschiedenis, hoe onmisbaar anders hare kennis zij voor iederen beschaafden jongeling. Eenige gymnasien, waaronder het zoo even vermelde, maken hierin eene gunstige uitzondering; terwijl andere hun voorbeeld beginnen na te volgen.

Het onderwijs der fabelleer is grootelijks bevorderd geworden door de uitgaven van twee handleidingen, de eene van den rector te *Zierikzee*, van *Wieringen Borski*, de andere van *de Gelder*, doctor in de letteren te *Leyden*.

Het wiskundige onderrigt, gevolgd naar de leidraden, door den hoogleeraar *de Gelder*, vader des laatstgenoemden, opzettelijk voor de Latijnsche scholen bewerkt, verkrijgt zoo langs zoo meer eenen geregelden en eenparigen gang.

In sommige dier gestichten worden ook de Nederlandsche taal, stijl en letterkunde opzettelijk beoefend. In eenige zijn er vreemde hedendaagsche talen bijgevoegd, zoo als insgelijks te *Utrecht*. De navolging daarvan verdient alzins overwogen te worden, daar, waar geene onoverkomelijke hinderpalen in den weg staan.

Meer en meer beschouwen zich de leeraars niet slechts als onderwijzers, maar ook als opvoeders, van elke gepaste gelegenheid gebruik makende, om in het hart hunner leerlingen diep in te prenten eerbied voor de godsdienst, liefde voor Vaderland en Koning en alle maatschappelijke deugden.

Vele stedelijke besturen sparen geene kosten, om, zulks noodig zijnde, de schoollocalen doelmatig te verbeteren. Zoodanige verbetering hebben die localen in het bijzonder ondergaan te *Middelburg*. In die stad is daarenboven des rector's woning grootelijks verfraaid en beter geschikt gemaakt voor het houden van kostleerlingen.

Het getal leerlingen, ofschoon op eenige plaatsen vermeerderd, is over het algemeen sedert verleden jaar eenigzins afgenomen, blijkens bijgevoegden vergelijkenden staat. De voornaamste oorzaak dier afneming is waarschijnlijk gelegen in het toenemen der scholen van middelbaar onderwijs, in welke ook de oude talen worden onderwezen.

VERGELIJKENDE STAAT *van het getal leerlingen*
der Latijnsche scholen.

PROVINCIE.	1830.	1831.
Noord-Brabant	322	253
Gelderland	165	182
Noord-Holland	202	162
Zuid-Holland	257	245
Zeeland	48	48
Utrecht	113	99
Vriesland	120	121
Overijssel	107	93
Groningen	78	64
Drenthe	47	48
	1,459	1,315

LAGERE SCHOLEN.

Dit gedeelte van het verslag bevat als naar gewoonte uittreksels uit de jaarlijksche overzigten der provinciale commissien van onderwijs, en uit de rapporten, welke door de Gedeputeerde Staten aan de vergadering der Staten van elke provincie zijn aangeboden.

NOORD-BRABAND.

Het is ten uiterste moeilijk, bij de omstandigheden, waarin dit gewest bleef verkeeren, een juist tafereel op te hangen omtrent den staat van het lager onderwijs. Bijna door de geheele provincie bleef men het krijgsumoer hooren, en het talrijke Nederlandsche leger werd in Noord-Brabant onafgebroken gehuisvest.

Uit den aard der zaak kan het niet anders, of het onderwijs moest daardoor lijden. Men zag over het algemeen den schoolgang der jeugd verminderen, en zelfs op enkele plaatsen de school geheel stilstaan. De deugdelijkheid van het onderwijs heeft om dezelfde redenen over het algemeen ook geenszins gewonnen.

Op een aantal scholen bleef echter alles op den ouden voet, en zelfs niet weinigen derzelve hebben zich te midden der buitengewone omstandigheden weten te verheffen en gingen als in gewone tijden voorwaarts.

Met het verbeteren der schoollocalen is weinig voortgang gemaakt. Slechts in de gemeenten *Son en Breugel*, *Veldhoven* en *Wanrooij* zijn de schoollocalen vernieuwd of hersteld.

Van het zedelijk gedrag der onderwijzers geeft de commissie van onderwijs even als vroeger een loffelijk getuigenis. Zoo veel in hem was, deed ieder bijna zonder uitzondering zijnen plicht, en hoezeer onderscheidene plaatsen door oproeping der onderwijzers voor de schutterlijke dienst hebben geleden, zoo is dit nadeel later grootendeels hersteld.

De onderwijzers-gezelschappen vergaderen meerendeels niet zoo regelmatig en voltallig als voorheen; echter bleven de leden zoo veel mogelijk ook in dezen in plicht en ijver volharden, en stonden die nuttige vereenigingen nergens geheel stil. Dezelve waren ook nu nog den onderwijzer in menig wetenschappelijk en zedelijk opzigt voordeelig, en inzonderheid werd hierdoor aan meer dan eenen kweekeling de gelegenheid gegeven, om zich in het gekozene vak van onderhoud te bekwamen.

Nagenoeg in elke school is een stel maten en gewigten voorhanden, en vrij algemeen wordt er een doelmatig gebruik van gemaakt.

Ook daaromtrent verdient de onderwijzer lof; hij verdient dien evenzeer met de voorzigtige opvolging der verordeningen wegens de vaccine en besmettelijke ziekten, waartegen de steeds verminderende bezwaren der ouders weinig of geene moeilijkheden te weeg bragten.

Minder gelukkig was de onderwijzer hier en daar met genomene proeven van *Keppenne*, want deze vielen niet altijd even goed uit; niet zelden ontmoette dezelve tegenkanting in het vooroordeel der ouders, zoodat de onderwijzer, hoezeer anders niet ingenomen tegen deze nieuwe methode, niet te ijverig daarmede voortgaat.

GELDERLAND.

Het schoolwezen en onderwijs in deze provincie vertoonden in den afgelopen jaren denzelfden goeden voortgang, welken vroegere jaren ook reeds vertoond hebben. Het verbeteren en vernieuwen der schoolgebouwen werd vlijtig voortgezet; waarbij eenige gemeenten werden te gemoet gekomen door toelagen van wege het Rijk en voor een niet onaanzienlijk gedeelte uit de provinciale fondsen.

Een toereikend aantal bekwame jongelingen werd voor verschillende rangen geëxamineerd.

De fungerende onderwijzers vonden in een aanmerkelijk

aantal leerlingen aanmoediging bij hun moeilijk werk, en voor zoo verre hunne behoeften dit noodzakelijk maakten, of hunne verdiensten uitstekend waren, onvingen zij gratificaties uit de gemeentelijke kas.

Van het onderwijs zelfs wordt in de verslagen van de leden der provinciale commissie van onderwijs bijna algemeen gunstige getuigenis gegeven, en, waar dit nog gebrekkig is, ontbreekt het niet aan uitzigt op verbetering, welke, naar het oordeel der commissie, niet verre meer af kan zijn.

Aan de vlucht en het zedelijk gedrag der onderwijzers wordt schier op alle plaatsen lof gegeven.

Geen enkel deel van het schoolwezen en onderwijs heeft gronden van bezwaar of klacht opgeleverd.

Van het handhaven en verder volmaken van het bestaande verwacht de commissie van onderwijs de schoonste vruchten voor het aankomend geslacht.

HOLLAND.

Het lager onderwijs bevindt zich voortdurend in eenen bloeienden toestand. En moge al een enkel bestuur ten platten lande weinigen ijver in de verzorging dezer gewichtige aangelegenheid hebben aan den dag gelegd, vrij algemeen toch was de stemming gunstig en vertoonde zich eene lofwaardige medewerking.

Terwijl de schoolfondsen van *Hazerswoude* en *Streefkerk* in *Zuid-Holland* voor het minst geschorst zijn en hierdoor het algemeen en onafgebroken schoolgaan aldaar merklijk verminderde, is het onderwijs te *Rhoon* door een nieuw opgericht schoolfonds zeer bevorderd. Dit voordeel blijft men overal, waar dezelfde maatregel aangewend wordt, daarvan ondervinden.

De belangrijke verbetering der schoolvertrekken is op onderscheidene plaatsen voortgezet. Geheel nieuwe zijn er afgebouwd in *Leerdam*, *Arkel* en *Heinenoord*, en een is

er onderhanden te *Kapelle op den IJssel*. Bij het nieuwe schoolvertrek van *Arkel* is eene nieuwe onderwijzerswoning gevoegd en hetzelfde heeft men te *Heinenoord* begonnen.

Voor verruiming of andere aanmerkelijke verbeteringen is almede de beurt gekomen aan de drie schoolvertrekken te *Stompwijk* en aan dat van *den Bommel*. Het nieuwe lokaal, in het vorig jaar te *Schiedam* tot de armenschool gevoegd, is weldra gansch gevuld geraakt. Zoo heeft ook de in 1830 te *Rotterdam* geopende tweede stads-tusschen-school reeds haar vol getal van leerlingen bekomen, en telt er ruim 300, even als de eerste. Overal worden in *Zuid-Holland* de openbare scholen voor armen, en minvermogenen, ook waar de laatsten eenig schoolgeld betalen, sterk bezocht.

Zes en twintig onderwijzers-gezelschappen, in *Zuid-Holland* werkzaam gebleven, hebben niet opgehouden aan de voortdurende ondersteuning van het Gouvernement te beantwoorden, door bevordering van kunde en overeenstemming onder de onderwijzers.

Veel verplichting hadden de aankomelingen in dezen stand op nieuw aan de *Rotterdamsche*, *Leidsche*, *Haagsche* en andere opzettelijke inrigtingen ter hunner opleiding door de zorg der plaatselijke school-commissien of van bestuurders van de Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, in stand gehouden.

Waar ledige plaatsen in school-commissien van steden of dorpen kwamen, werden dezelve naar wensch aangevuld. Aan deze commissien heeft men, onder anderen, de examens en prijsuitdeelingen te danken, welke in onderscheidene gemeenten het onderwijs hebben aangemoedigd.

In *Noord-Holland* is men mede voortgegaan met het verbeteren der schoolhuizen en schoolvertrekken. Te *Bennebroek*, *Hensbroek*, *Oosterleek*, *Beets*, *Avenhorn* en *Kudelsteert* werden beide verbouwd en wel ingerigt. Te

Schermerhorn en *Urk* bepaalde zich de verbetering tot de schoolhuizen.

Te *Amsterdam* werden de middelen tot onderwijs der armen op nieuw uitgebreid.

De commissie van onderwijs in *Noord-Holland* doet opmerken, dat door haar in 1831 zestien personen voor de betrekking van schoolhouderesse zijn toegelaten; terwijl anders derzelver getal zich tot twee of drie 's jaars bepaalde.

De commissie vindt in die bijzonderheid een bewijs, dat het verkiezen van hier te lande onderwezene en gevormde hoofd- en hulp-onderwijzeressen, in de scholen en bijzondere huizen, boven dezulke, die van buiten 's Lands aankomen, toeneemt.

ZEELAND.

Terwijl zeven dorpen in de districten *Sluis* en *Hulst*, door derzelver nabijheid aan *Belgie*, bij voortduring in mindere of meerdere ongelegenheid ten aanzien van het schoolwezen verbleven, had, in nagenoeg al de overige 110 gemeenten der provincie, de rustige en meest wenschelijke uitoefening van het onderwijs plaats, zonder opmerkelijke verandering in het getal scholieren, dengdzaamheid van leerwijze, of anderzins.

Alleenlijk ging in de stad *Sluis* de zondagschool, welke onderscheidene jaren veel nut verspreid had, te niet, door het innemen van het lokaal voor eene militaire caserne; daarentegen onderging de weezen- en armenschool te *Vlissingen* eene belangrijke en heilzame uitbreiding.

Zeer vele onderwijzers verdienen, wegens hunnen onvermoeiden ijver in de behoorlijke opleiding der jeugd tot nuttige wetenschappen en vaderlandsche zeden, de voortdurende bescherming van het openbaar bestuur. Slechts weinige maakten in dit opzigt eene treurige uitzondering.

De zestien onderwijzers-gezelschappen, te zamen 116

leden tellende, hielden, op gezette tijden, de meeste maandelijks, hunne vergadering, en strekten tot wezenlijk nut, hetwelk vervolgens in de scholen werd overgebracht.

De leden der provinciale commissie van onderwijs ontvingen wederom eene toelage uit de provinciale fondsen, tot aankoop en uitreiking van schoolbehoefte aan minvermogene leerlingen.

Ook bekwamen zes openbare scholen ieder eene leesmachine en toebehooren. De school te *Serooskerke* in *Walcheren* werd aanmerkelijk verbeterd en van nieuwe schoolmeubelen voorzien.

De in den jare 1823 opgerigte provinciale schoolonderwijzers weduwen-beurs neemt toe in bloei, zijnde het getal deelhebbers aangegroeid tot 131.

De Nederlandsche maten en gewigten zijn in al de openbare scholen aanwezig. Uit de provinciale fondsen is eene som van *f* 274.12½ besteed, om de aanschaffing daarvan op de minst kostbare wijze voor de scholen te doen plaats hebben.

UTRECHT.

De toestand des vaderlands had in het jaar 1831 geen bijzonder nadeeligen invloed op het onderwijs in dit gewest. Het personeel der onderwijzers is over het algemeen vrij goed zamengesteld, en beijveren zij zich om hunne kundigheden te vermeerderen en die op eene doelmatige wijze aan hunne leerlingen mede te deelen. Indien al op enkele plaatsen onderwijzers vielen in de termen van dienstpligtigheid bij de mobiele schutterijen, zoo werden echter derzelver werkzaamheden door een' hulp-onderwijzer waargenomen.

Alhoewel omtrent het ter school zenden van de kinderen nog veel te wenschen overblijft, zoo heeft men echter met genoegen opgemerkt, dat het getal der scholieren in het afgelopen jaar is vermeerderd en een aantal van 11,155 kinderen heeft bedragen.

De Gouverneur der provincie is met de commissie van onderwijs in overleg getreden tot het beramen van mid- delen, geschikt om het ter school zenden van kinderen te bevorderen. Behalve dat het bestaan der onderwijzers langs dien weg zoude worden verbeterd, zou hen dit in de ge- legenheid stellen, om zich meer bekwame hulp te verschaffen, hetgeen de bekrompene inkomsten der onderwijzers-plaats thans aan velen niet toelaat.

De schoollocalen zijn, in het 1ste district met uitzonde- ring van *Blaauw Capel*, in het 4de district met uitzonde- ring van *Elst*, alle in goede orde en herbouwd of verbe- terd en van de noodige hulpmiddelen voor het onderwijs voorzien. In het 3de district werd de school te *Tienhoven* voltooid, waar zich de gunstige invloed van een welinge- rigt schoollocaal op het onderwijs heeft doen opmerken. In dit en het 2de district zijn nog eenige scholen welke verbetering behoeven. Vooral geldt dit omtrent *Wa- verveen*.

Het onderwijs zelf is op eenige plaatsen beter gewij- zigd. Vooral is hetzelfde in de stad *Utrecht* veel verbeterd. Op de armenscholen aldaar heeft men begonnen onderrigt te geven in de hoogere zangkunst aan de zoodanigen, die blijken hebben gegeven van daartoe bijzonderen aanleg te bezitten. Eene proeve van derzelver vorderingen, door een honderdtal dezer leerlingen gegeven, heeft bij uitstek aan de verwachting beantwoord.

Behalve de verbetering, welke de zang onder de lagere volksklasse van dit onderrigt te wachten heeft, brengt hetzelfde inzonderheid veel toe tot hare beschaving, het- geen zich bij de voormelde muzicale oefening kennelijk heeft doen opmerken.

VRIESLAND.

In het jaar 1831 hebben in deze provincie 18,074 jon- gens, 14,022 meisjes, en alzoo te zamen 32,096 kinderen,

op de lagere scholen onderwijs genoten, zijnde 584 meer dan in 1830. Van die leerlingen waren 4,035 boven de twaalf en 933 beneden de vijf jaren; 3,421 behoorden tot bedeelde huisgezinnen.

Niettegenstaande de tijdsomstandigheden, heeft men in deze provincie wederom eenige verbetering aan de schoollocalen zien tot stand komen. Er zijn namelijk vijf schoolhuizen hersteld en zeven geheel nieuw gebouwd geworden.

Het getal goede schoollocalen bedraagt thans 202, en dat der slechte 49. De overige zijn middelmatig.

Op het *Heerenveen* is eene nieuwe Fransche school opgericht, waarop tevens onderwijs wordt gegeven in de Engelsche en Hoogduitsche talen, in de meetkunde, enz. Daarentegen zijn er drie scholen vervallen, waaronder eene Fransche te *Sneek*.

Op eene school zijn de schoolgelden beter geregeld, en op vier andere de traktementen der onderwijzers verhoogd.

Gedurende het schooljaar van 1831 zijn tien scholen vacant geworden, en negen wederom vervuld.

De toestand van het onderwijs zelf is over het algemeen zeer goed, doch overigens in 1831 op dezelfde hoogte gebleven, waarop het reeds was in 1830. Slechts op enkele scholen heeft in dat opzigt vooruitgang plaats gehad, door het beroepen van geschikte personen in vacante plaatsen.

Aangaande het zedelijk en burgerlijk gedrag van de onderwijzers, wordt door de provinciale commissie hetzelfde loffelijk getuigenis gegeven als in de vorige jaren. Die commissie roemt evenzeer hunnen ijver en naauwgezetheid in het vervullen hunner verplichtingen en hunne pogingen om zich door onderlinge oefeningen op de onderwijzers-gezelschappen meer en meer te bekwamen.

OVERIJSEL.

Het onderwijs blijft in deze provincie met eenen vasten tred vooruitgaan.

Dewijl men echter op de eenmaal gelegde grondslagen voortbouwt, wordt er geene in het oog vallende verandering bespeurd. De verbetering is alleen zichtbaar op die plaatsen, waar ongeschikte onderwijzers door kundige vervangen zijn geworden.

De nieuwe schrijfwijze van *Keppenne* heeft in dit gewest eenigen voortgang gemaakt en bijval gevonden, zoo uit hoofde van het meer losse der letters, als om de vorderingen, welke de leerlingen, die vroeger geen schrijven geleerd hadden, daarin maakten.

Overigens gaat men met het onderwijs in dit en de andere vakken op dezelfde wijze voort, als in het verslag over het jaar 1830 is vermeld geworden.

Over het algemeen beijveren de onderwijzers zich, om alles, wat ter verbetering van het onderwijs dienen kan, te bevorderen.

De goede invloed der onderwijzers-gezelschappen en der onderlinge schoolbezoeken blijft duidelijk merkbaar.

De instituten van onderwijs te *Zwolle*, *Kampen*, *Vollenhove* en *Hasselt* behouden eenen voortdurenden bloei.

De schoolgebouwen en ook de schoolmeubelen vorderen nog hier en daar aanzienlijke verbeteringen. Uit hoofde van de tijdsomstandigheden is daaraan in het afgeloopen jaar weinig te kosten gelegd.

Naar behooren is gezorgd voor het onderwijs der kinderen van behoeftigen. Het getal armen-kinderen, die op de scholen werden toegelaten, heeft 5,600 bedragen.

GRONINGEN.

Er hadden sedert het vorige jaar geene nieuwe omstandigheden plaats, die eenen merkbaren invloed op het schoolwezen van dit gewest uitoefenden.

Eenige nog overgeblevene verbeteringen aan schoolvertrekken ten platten lande, en hier en daar eenige aanvulling van schoolmeubelen en schoolbehoeften, werden be-

werkstelligd, zoo als te Zuidhorn, Enumatil, op de Leek, te Beerta, Westeinde, Lutjegast, Aduard, Niezijl, Oostwold, Zevenhuizen, Zuidwending, Westerlee, op de Meeden, te Nieuwolde en te Winschoten. Als meer belangrijke verbeteringen kunnen genoemd worden: het bouwen van een nieuw schoolvertrek te Glimmen, de vergrooting der schoolvertrekken te Warffum en te Baslo, en het bouwen eener nieuwe school te Friesschelo.

De vacante onderwijzers-plaatsen in de stad Groningen, alwaar geklaagd is geworden over gebrek aan voldoende gelegenheid tot het verkrijgen van onderwijs voor den burgerstand, worden opvolgelyk aangevuld.

Examina en prijsuitdeelingen hadden plaats te Groningen in de kweekschool, te Appingadam in het instituut van T. Raven, te Friesschelo bij de inwijding der nieuwe school. Te Garnwerd werd op den 24sten Augustus een kinderfeest gevierd.

De geest der ingezetenen van dit gewest blijft gunstig voor de schoolverbetering gestemd, en vooral de talrijke departementen der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, in deze provincie gevestigd, onderscheiden zich te dezen. Het departement Groningen wordt door de provinciale commissie van onderwijs met name genoemd.

DRENTHE.

Het lager onderwijs ging gedurende het afgelopen jaar denzelfden stillen gang, dien het in deze provincie steeds gehad heeft.

De onderwijzers, aan welke ten aanzien der leerwijze de meest mogelijke vrijheid wordt gegeven, zijn, volgens het getuigenis der provinciale commissie van onderwijs, algemeen vlijtig en getrouw, door onderlinge oefening zich opscherpende, en gaarne zich ten nutte makende de opmerkingen en aanwijzingen, die hun gegeven worden door de schoolopzieners.

Door een daartoe onderling bijeen gebragt fonds worden derzelver weduwen en wezen tegen gebrek gewaarborgd.

Verbeteringen aan schoollocalen of onderwijzers-woningen zijn, uit hoofde van de tijdsomstandigheden, bijna nergens tot stand gebragt.

Het instituut voor middelbaar onderwijs te *Assen* blijft bij voortduring voor die plaats eene belangrijke inrigting.

In de openbare gemeentelijke scholen is gezorgd voor het onderwijs der kinderen van minvermogenenden; zijnde binnen de gezamenlijke gemeenten der provincie aan 1,467 zoodanige kinderen kosteloos onderwijs verschaft, waaronder 459 van bedeelde, en 1008 van niet bedeelde, doch behoeftige huisgezinnen.

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1852.

Dit verslag omtrent den staat van het onderwijs, opge-
maakt overeenkomstig het voorschrift van artikel 226 der
grondwet, bevat het meest vermeldenswaardige, hetwelk
het jaar 1832 te dezen aanzien heeft opgeleverd; en ver-
mits, gedurende dat jaar, geene verordeningen werden
uitgevaardigd, welke zouden verdienen hier aangeteekend
te worden, zoo kan al dadelijk worden overgegaan tot
het mededeelen der berigten aangaande de

HOOGESCHOLEN.

Vele opmerkenswaardige bijzonderheden zijn er, gedu-
rende 1832, niet voorgekomen. Het hooger onderwijs
bleef op denzelfden gelijkmatigen voet, als vroeger, gege-
ven werd.

Curatoren roemen den ijver der hoogleeraren en houden
het er voor, dat de academische lessen goede vruchten
blijven dragen.

De hoogeschool te *Groningen* had het verlies te betreu-
ren van den emeritus hoogleeraar *E. J. Thomassen* à

Thuessink, die op den 3. Junij 1832 overleed. Ruim zeven en dertig jaren was hij aan die hoogeschool werkzaam, van welke hij met regt een sieraad mag genoemd worden. Zijne uitstekende verdiensten zullen in dankbaar aandenken blijven, en geven hem aanspraak op de onderscheidene vermelding, welke hem hier ter plaatse te beurt valt.

De berigten omtrent de vlijt en het gedrag der studerende jongelingschap luiden, over het algemeen, gunstig. Ook in dit opzigt sluit zich het tegenwoordige verslag op eene voldoende wijze aan het vorige aan, waarin met genoegen herdacht wordt, hoe de studenten, die den wapenhandel met de letteroefeningen verwisseld hadden, blijken hebben gegeven van dit voorregt te waarderen. De studenten in de geneeskunde, die in hunne studien genoegzaam gevorderd waren, hebben loffelijke diensten bewezen, toen de geduchte ziekte uitbrak, welke ook hier te lande haren geesel heeft doen gevoelen. Zij hebben daardoor over het algemeen de schoonste verwachtingen doen geboren worden voor hunne volgende bestemming.

Mogten de berigten aangaande de studerende jeugd voortdurende even gunstig kunnen zijn! Mogten zij, die het voorregt genieten van eenen kostbaren tijd aan de beschaving van het verstand en aan de veredeling van het hart te kunnen toewijden, doordrongen blijven van het besef hunner verplichtingen, zich wachten voor overhaasting, de voedster der oppervlakkigheid, en zich vrijwaren van den toenemenden invloed dier schadelijke voortbrengselen van hedendaagsche, meest vreemde letterkunde, welke onder een bevallig kleed heillooze denkbeelden verbergen, en niet weinig bijdragen, om ligzinnigheid en zedeloosheid aan te kweken en goede beginsels te verstikken!

De academische verzamelingen bleven meestal in goede orde bewaard.

De omstandigheden gedoogden niet, daaraan de uitbreiding te geven, waarvoor onderscheidene derzelve nog

vatbaar zijn, of wel de lokalen zóó te vergrooten, als het gebruik van sommige verzamelingen en zelfs het naar eisch bewaren van derzelver voorwerpen zoude vorderen.

Men was intusschen op middelen bedacht, om in dit gebrek aan voldoende lokalen, hetwelk vooral te *Leyden* wordt opgemerkt, te voorzien.

Te *Groningen* werd in Mei 1832 een nieuw *theatrum anatomicum* voltooid, hetwelk aan het oogmerk volkomen beantwoordt.

Het uitmuntende museum van natuurlijke historie te *Leyden* heeft dit jaar weder eenige belangrijke aanwinsten gedaan. In het verslag, hetwelk men omtrent den staat dier inrigting heeft ontvangen, wordt eene regtmatige hulde toegebracht aan wijlen Dr. *Macklot*, die, als chef van de [natuurkundige commissie in Oost-Indie, ook aan het museum uitstekende diensten heeft bewezen, en het slagtoffer geworden is van zijnen mammoedigen tegenstand aan het oproer van de muitende Sinezen, bij *Tjikao*. » De heer *Macklot*, » wordt in het aangehaalde verslag gezegd, » was zonder twijfel een » voortreffelijk mensch en uitmuntend voor de hem aanver- » trouwde taak berekend. Het verlies, dat in hem gele- » den wordt, is daarom treffend en groot.»

In dit jaar vierde het *athenaeum illustre* te *Amsterdam* het tweede eeuwfeest van deszelfs bestaan. Ofschoon eene stedelijke inrigting zijnde, van welke in dit gedeelte van het verslag niet pleegt gesproken te worden, kan men echter die gebeurtenis hier ter plaatse niet met stilzwijgen voorbijgaan, vermits het bedoelde *athenaeum* onder de inrigtingen van hooger onderwijs hier te lande geen' onaanzienlijken rang bekleedt, en onderscheidene mannen heeft opgeleverd, die aan deze stichting en aan het vaderland, door den roem van hunnen naam, luister hebben geschonken.

Ten besluite volgt hier, als naar gewoonte, eene

*Vergelijkende opgave van het getal der aan de hoogeschoolen
ingeschrevene studenten, in 1831 en 1832.*

Te Leyden,	in 1831,	791;	in 1832,	711.
" Utrecht,	" "	519;	" "	543.
" Groningen,	" "	314;	" "	314.
Te zamen in.	. . 1831, 1624; in 1832, 1568.			

GYMNASIEN.

De gymnasien, als de eerste trap van het hooger onderwijs beschouwd, zijn bestemd om voor te bereiden voor de academische lessen. Zij moeten derhalve hechte grondslagen leggen voor de letterkundige en wetenschappelijke vorming, welke aan de hoogeschoolen moet voltooid worden.

De uitbreiding, die in de laatste jaren het onderwijs in de gymnasien heeft bekomen, de academische kundigheden, sedert in de onderwijzers gevorderd, konden aanleiding hebben gegeven, dat die bepaalde bestemming van gemelde gestichten meer of min uit het oog werd verloren en alzoo de, ofschoon beperkte, nogtans grondige, kunde, vroeger aan de Latijnsche scholen verkregen, onttaardde in eene oppervlakkige veelweterij, of dat het eigenlijk *hoogere*, het *academische*, onderwijs werd vooruit geloopen.

Waar zoodanige afwijking van het doel zich mogt openbaren, werd daartegen zorgvuldig gewaarschuwd, en sedert de aankomende onderwijzers, bij de pædagogische opleiding, die zij thans aan de hoogeschoolen ontvangen, den aard en strekking van het onderrigt, hetwelk hun in de gymnasien zal worden toevertrouwd, vroegtijdig leeren inzien en van die der academische lessen onderscheiden, is hoe langer hoe minder voor die afwijkingen te vreezen.

Het is dan ook reeds hoogst zeldzaam, dat een onderwijzer, in plaats van de oude talen grondig grammatisch te behandelen, na een vlugtig onderrigt in dezelve, zijne leerlingen tot de hooge kritiek zoekt op te heffen; dat hij,

bij het onderwijs der geschiedenis, zich, hetgeen voor rijper leeftijd moet bespaard worden, met hen verdiept in wijsgeerige bespiegelingen, liever dan met hen de gebeurtenissen in haren loop na te gaan, en, volgens de tijdorde, vast in het geheugen te prenten.

Men kan alzoo verzekeren, dat ook in deze gestichten, over het algemeen, het onderwijs gedurende 1832 deszelfs voorwaartschen gang bedoord en gelijkmatig heeft voortgezet. Tevens is het getal klassieke geschriften, voor schoolgebruik doelmatig bearbeid, wederom met eenige vermeerderd geworden.

Bij het *Amsterdamsche* gymnasium heeft men in dat jaar begonnen eene proeve te nemen der verdeeling van de vakken van onderwijs onder de leeraars, in navolging van hetgeen bij het *Utrechtsche* met gewenschten uitslag is daargesteld. Het onderwijs der wiskunde, hetwelk bij eerstgemelde instelling steeds in een' min gunstigen staat was gebleven, is, bij deze verdeeling, geheel afgescheiden en onafhankelijk gemaakt van dat der overige vakken; zijnde daartoe thans afzonderlijke uren bestemd. Hierdoor is een groot bezwaar opgeheven, waardoor dit onderwijs gedrukt werd; bestaande dat bezwaar hierin, dat de kweekelingen, die volgens verdiensten tot eene hoogere klasse der oude talen werden bevorderd, ook tot eene hoogere klasse der wiskunde moesten opklimmen, al waren zij voor deze klasse niet berekend. Er zijn ongelukkig nog eenige Latijnsche scholen, waar dit bezwaar blijft bestaan, doch bij de meeste is hetzelfde reeds uit den weg geruimd.

Onder de stedelijke besturen, die zich door blijken van belangstelling in den bloei van hun gymnasium weder onderscheiden hebben, verdient dat van *Utrecht* in het bijzonder vermeld te worden.

Aldaar is, in plaats van het schoolgebouw, belendende aan een gedeelte der stads-wallen, welke in fraaije terrassen werden herschapen, en uit dien hoofde moetende

ontruimd worden, een ander gebouw, in het midden der stad gelegen, grooter, luchtiger en in het geheel beter ingerigt dan het vorige, voor de Latijnsche scholen ingeruimd.

De bejaarde en verdienstelijke rector *Nyhoff* is er, met een aanzienlijk pensioen, van zijne ambtsbetrekking eervol ontslagen, en de vacature is vervuld op eene wijze, waarbij het vereenigd belang van het onderwijs en van de onderwijzers in het oog is gehouden, en alzoo het voortdurend welzijn van het gesticht gewaarborgd.

Tevens is er voorzien geworden in het lot van alle de onderwijzers bij gevorderden leeftijd en in dat hunner weduwen en kinderen, in geval van hun vooroverlijden, en zulks door middel van een vast pensioen-fonds, gelijk zulks eenige jaren vroeger ten behoeve der onderwijzers bij het gymnasium te *Rotterdam* geschied is. Mogten die beide voorbeelden navolging vinden!

Wat eindelijk betreft het getal leerlingen der Latijnsche scholen gedurende 1832, hetzelfde is in de meeste provincien eenigzins verminderd; doch, over het geheel, is die vermindering gering te achten, zoo als blijkt uit den navolgenden vergelijkenden staat.

VERGELIJKENDE STAAT *van het getal leerlingen*
der gymnasien in 1831 en 1832.

PROVINCIE.	1831.	1832.
Noord-Brabant	253	245
Gelderland	182	159
Noord-Holland	162	193
Zuid-Holland	245	236
Zeeland	48	35
Utrecht	99	105
Vriesland	121	115
Overijssel	93	88
Groningen	64	72
Drenthe	48	47
	1,315	1,295

LAGERE SCHOLEN.

Het lagere schoolwezen is, te midden van de omstandigheden, waarin het vaderland verkeert, over het algemeen, in bloei gebleven.

In de tijdelijke vervanging der schoolonderwijzers, die, ter oorzaak van de krijgsdienst, afwezig waren, is voorzien geworden.

De schoolgebouwen, in sommige streken, waar 'slands krijgsmagt gelegerd was, bij gebrek aan andere geschikte lokalen, tot wachthuizen, enz. afgestaan, werden grootendeels aan hunne bestemming terug gegeven; waar zulks nog niet geschieden kon, is, zoo veel plaatselijke gelegenheid gedoogde, gezorgd, dat het schoolonderwijs wierd voortgezet, ofschoon het huisvesten van militairen aan den onderwijzer het geregeld schoolhouden en aan de kinderen het geregeld ter school gaan moest beletten.

De uitbarsting der cholera heeft, op eenige plaatsen, ook daardoor, dat de schoollocalen tot ziekenzalen werden aangelegd, belemmering in den gang van het onderwijs te weeg gebracht; doch werd dit nadeel zoo veel mogelijk verholpen door andere huizen voor het onderwijs in te rigten.

Niet aanmerkelijk was de nadeelige invloed dier ziekte op de werkzaamheden der onderwijzers-gezelschappen: in sommige derzelve zijn zij niet eens afgebroken geweest, gedurende het heerschen der ziekte.

De jaarlijksche verslagen der schoolopzieners nopens die werkzaamheden strekken voorts ten bewijze, dat de toelagen, welke genoemde gezelschappen van Rijks wege zijn toegelegd, hoe gering derzelve bedrag voor ieder gezelschap zijn moge, groot nut aanbrengen.

Door verstandige en ijverige schoolopzieners bestuurd, arbeiden de onderwijzers hier aan de vermeerdering hunner kundigheden en hunner geschiktheid voor hunne roeping, zoo door onderlinge mededeeling van hunne denk

beelden en van de vruchten hunner ondervinding, als door wedstrijd in het oplossen van gepaste in hun midden opgegeven vraagstukken, en door andere doelmatige verstandige oefeningen, zonder buiten hunnen werkkring te treden, of dien kring te verre te willen uitbreiden, en dus zonder gevaar te loopen van de veerkracht hunner vereenigde werkzaamheid te verlammen.

De heilzame gevolgen dier werkzaamheden zijn zichtbaar in de zich hoe langs zoo meer verspreidende verbeterde leerwijze op de scholen.

Aan die toenemende verbetering is mede dienstbaar de zorg, die in vele groote steden wordt aangewend, om de kweekelingen, of jonge adjuvanten der stads-scholen, gezamenlijk, op vastgestelde uren, door de hoofdonderwijzers te doen onderrigten en opleiden voor den schoolonderwijzers-stand. Iedere inrigting van dien aard kan als eene bijschool van de te *Haarlem* gevestigde kweekschool voor onderwijzers beschouwd worden.

Het evengemeld gesticht blijft aan zijne bestemming beantwoorden, die, van jaarlijks eenige jonge lieden aan de maatschappij te leveren, welke, voor zoo verre zij de school niet verlaten, dan na den vierjarigen cursus voleindigd te hebben, de lagere scholen van bekwame en geschikte onderwijzers voorzien.

De opleiding van meisjes van goeden aanleg voor den stand van schoolhouderesse, op wel ingerigte jongefr-vrouwen-scholen, waartoe vijf geheele en even zoo veel halve Rijks - prebenden verleend zijn, biedt goede uitkomsten aan.

De aldus bevoorregte behooren slechts in het oog te houden de verplichting, die op haar rust, van zich aan dien stand bepaaldelijk te blijven toewijden.

Terwijl de verbetering van het onderwijs schier overal het meest zichtbaar is in de stads-armenscholen, bespeurt men nogtans weinig zorg voor de bewaring en eerste doelmatige verstands-ontwikkeling der kleine kinderen van

de geringe volksklasse, zijnde die wichtjes, gedurende den dagelijkschen arbeid hunner ouders, meestal toevertrouwd aan zoogenoemde matrassen, in bekrompen en onreine vertrekken, welke aan de gezondheid nadeelig zijn, en waar zij zich allerlei onhebbelijkheden aanwennen. Mogten de stedelijke besturen, doordrongen van het belang der zaak, het voorbeeld volgen van dat van *Overijssels* hoofdplaats. De bewaarschool van bijna drie honderd armen-kinderen, van twee tot zeven jaren oud, in het gebouw der armen-inrigting te *Zwolle* gevestigd, kan in allen opzichte tot model voor alle zoodanige scholen verstrekken.

Wat de verbetering of vernieuwing der schoolgebouwen aangaat, ofschoon daarin veel tot stand is gebracht, blijft er desniettemin nog veel te doen overig. Door de tijdsomstandigheden is, gedurende 1831 en 1832, daaraan weinig te kosten kunnen gelegd worden, en hebben dan ook de bijdragen van 's Rijks wege, die in 1831 gestaakt waren, zich in 1832 moeten bepalen tot de voorziening in de alderdringendste behoeften ten deze.

Meer plaatselijke bijzonderheden, den staat van het lager onderwijs in 1832 betreffende, behelzen de jaarlijksche overzigten van dien staat der provinciale commissien van onderwijs, mitsgaders de jaarlijksche verslagen der Gedeputeerde Staten, aan de Provinciale Staten gedaan. Het hiervolgende bevat het belangrijkste, in dezelve voorkomende:

NOORD-BRABAND.

De commissie van onderwijs betuigt over het afgelopen jaar, evenmin als over 1831, een juist tafereel omtrent den staat van het schoolwezen te kunnen ophangen. Even als in dat jaar, bleef men in 1832 het krigsrumoer hooren, bijna door de geheele provincie. De zaak van het onderwijs moest daaronder noodwendig lijden, en, dat het kwaad geen en hooger en trap heeft bereikt; is alleen dank te

weten aan de uitmuntende krijgstucht en aan de goede verstandhouding tusschen burger en krijgsman.

Het is waar, het uitvoeren van voorgenomen werken tot opbouw of herstelling van schoollocalen en onderwijzers-woningen, waarvoor reeds vroeger, zoo uit 's Rijks kas als uit de provinciale fondsen, subsidien waren verleend, heeft men veelal moeten uitstellen; er zijn nogtans nieuwe scholen gebouwd te *Schijndel*, *Cromvoirt* en *Asten*.

De onderwijzers-gezelschappen mogen niet geheel aan het doel der instelling hebben kunnen beantwoorden, geen derzelve echter bleef werkeloos.

De commissie roemt het gedrag der openbare onderwijzers. Te midden der tijdsomstandigheden, bleven zij bijna alle voortgaan hunnen pligt met getrouwheid te vervullen. Geen hunner gaf aanleiding tot dadelijke klagten.

GELDERLAND.

Bijna zonder uitzondering is op alle plaatsen het schoolonderwijs gedurende het gansche jaar onafgebroken voortgezet. De scholen worden steeds door een grooter aantal leerlingen bezocht, zoodanig, dat op meer dan ééne plaats vergrooting der vertrekken noodzakelijk wordt, welke tot voor weinige jaren ruim genoeg waren. De ijver en lust, waarmede de kinderen zich derwaarts begeven, is de beste lofspraak op de behandeling, die zij er ondervinden, en getuigt, hoezeer het verbeterd onderwijs het ontvangen van hetzelfde voor de jeugd aangenaam maakt.

Het getal scholen binnen de provincie bestaat uit 269 openbare, 16 bijzondere van de eerste en 45 van de tweede klasse; voorts 16 meisjes-scholen.

Wederom zijn een aantal van acht schoollocalen of geheel vernieuwd of aanmerkelijk verbeterd, waartoe door de provincie is verstrekt de som van f 5,694, van 's Rijks wege f 1,200; terwijl het overige door de gemeenten zelve is bijgedragen.

Aan het geringe inkomen van sommige onderwijzers is aanmerkelijk te gemoet gekomen door gratificaties, verleend uit de provinciale fondsen.

Op vier plaatsen is aan de openbare onderwijzers Rijks-traktement verleend.

HOLLAND.

In de beide deelen van dit gewest ging het schoolwezen, te midden van de moeilijkheden, waarin het vaderland verkeerde, zijnen stillen, rustigen en goeden gang, zonder iets bijzonders kenmerkends op te leveren.

Vele kinderen echter, uit alle standen, heeft de heerschende ziekte, in de steden en op het land, weken en maanden van de scholen afgehouden. Dit is inzonderheid het geval geweest ten aanzien der jeugd onder de armen en minvermogenenden, als het meest van de ziekte aangetast, of van derzelver schoollocalen tijdelijk verstoken, of verspreid gehouden, ter wering van besmetting.

Doch, nadat de cholera geweken was, is weldra het onderwijs der jeugd met nieuwen ijver aan den gang gegaan.

Op eenige plaatsen in *Zuid-Holland*, waar men hoop had nieuwe schoolfondsen te zien daarstellen, is de oprigting daarvan door de omstandigheden tegengehouden. De vroegere voorbeelden van schorsing van schoolfondsen zijn zelfs met nog twee nieuwe vermeerderd.

De verbouwing en belangrijke verbetering der schoolhuizen en schoolvertrekken, die uit 's Rijks en provinciale fondsen zijn ondersteund, worden met ijver voortgezet. Te *Leerdam*, *Arkel* en *Heinenoord* zijn geheel nieuwe afgebouwd. Aan den *Helder*, te *Wormerveer* en te *Kapelle op den IJssel* worden er andere opgericht.

De commissie van onderwijs in *Zuid-Holland* heeft in 1832 afgegeven 30 onderwijzers-acten van den vierden rang, 28 van den derden, 31 van den tweeden, en 8 acten van algemeene toelating als schoolhouderes.

Ofschoon er van school-examens en prijsuitdeelingen onder de jeugd niet zoo veel werk heeft kunnen worden gemaakt, als gewoonlijk, gewaagt de commissie van onderwijs in *Zuid-Holland* echter van verscheidene, die gehouden zijn in steden en in land-gemeenten.

De commissie van onderwijs in *Noord-Holland* heeft in 1832 afgegeven 44 onderwijzers-acten van den vierden rang, 44 van den derden, 32 van den tweeden en 10 acten als schoolhouderes.

In *Noord-Holland* zijn aanwezig 268 openbarescholen, 31 bijzondere der 1ste klasse, 163 bijzondere der 2de klasse, en 83 meisjes-scholen.

In *Zuid-Holland* telt men 238 openbare scholen, 29 bijzondere der 1ste klasse, 106 bijzondere der 2de klasse, en 54 meisjes-scholen.

ZEELAND.

De drie eerste schooldistricten genoten weder gedurende den ganschen jaarkring het voorregt, dat het onderwijs en de opvoeding in derzelver middelbare en lagere scholen vrij geregeld en voorspoedig plaats had; terwijl de twee overige districten, aan gene zijde der *Schelde* gelegen, door de onvermijdelijke gevolgen van de tijdsomstandigheden noodwendig lijden moesten.

Het getal der scholen, in de 117 gemeenten van dit gewest aanwezig, bleef, even als in het voorgaande jaar, 157, te weten: 142 openbare, die Rijks- of gemeentelijke ondersteuning, of wel beide ontvangen, en 15 bijzondere der tweede klasse, welke alleen uit de schoolgelden bestaan. Op dezelve vindt men 185 onderwijzers, namelijk 35 onderwijzeressen, 3 onderwijzers van den eersten of hoogsten rang, 48 van den tweeden, 65 van den derden, 9 van den vierden, en 29 zonder rang, slechts acten van toelating bezittende.

De leerwijze, volgens de klankmethode, wordt met

gunstigen uitslag schier overal gevolgd , en het is geen vreemd verschijnsel welingerigte scholen aan te treffen , in welke , na een' afgeloopen winter , al de leerlingen tot het aanvankelijk lezen en tot verdere vakken van onderwijs zijn gevorderd.

Door de commissie van onderwijs zijn , na afgelegd examen , van acten van algemeene toelating voorzien 22 personen. De afgegeven acten zijn : 1 als onderwijzeresse in de Nederduitsche en Engelsche talen , 3 als onderwijzer van den tweeden rang , 9 als onderwijzer van den derden rang , en 9 als onderwijzer van den vierden of laagsten rang.

Door de oprigting van een schoolonderwijzers-gezelschap , hetwelk tien leden telt , in het eiland *Tholen* , beloopt het getal dier vereenigingen in dit gewest thans 17 , met 144 schoolonderwijzers en rang hebbende ondermeesters.

UTRECHT.

In de provincie *Utrecht* is het onderwijs in denzelfden stand als vroeger gebleven.

De plaatselijke schoolcommissien te *Utrecht* en *Amersfoort* zijn ijverig werkzaam in het beramen van maatregelen , die het onderwijs kunnen bevorderen.

De vier openbare scholen , welke te *Utrecht* door de zorg der plaatselijke school-commissie reeds vroeger tot stand kwamen , voldoen ten volle aan het doel harer instelling. Die welingerigte scholen zijn reeds zoo voltallig , dat aan het aanzoek van ouders , om hunne kinderen bij voorkeur op dezelve geplaatst te zien , niet altijd kan worden voldaan.

Met weinige uitzonderingen kan aan de onderwijzers lof worden toegekend wegens ijver , geschiktheid en goed gedrag.

De onderwijskundige lessen te *Utrecht* , die gestaakt waren , zijn wederom met goed gevolg hervat. Een zestiental kweekelingen voor den onderwijzersstand nemen aan die lessen deel.

De manier van onderwijzen is overal klassikaal en doelmatig ingerigt; op de eene school echter beter dan op de andere, naar mate de onderwijzers meer in staat zijn om aangebragte teregtwijzingen ten meesten nutte te kunnen aanwenden.

VRIESLAND.

De toestand van het onderwijs is over het algemeen niet verschillend geweest van dien der laatstvoorgaande jaren.

Nieuwe scholen zijn gebouwd te *Westergeest*, *Munneke-zijl*, *Arum*, *Dedgum*, *Offingewier*, *Heerenveen*, *IJlst*, *Augsbuurt*, *Oude Haske*, *Haskerdijke* en *Nieuwe Horne*.

In *elf* dorpen is, door eene vernieuwde inrigting van het schoolwezen, verbetering toegebracht in het onderrigt aan de armen-kinderen.

De personen, aan welke de vorming en leiding der jeugd is toevertrouwd, verdienen in deze hunne bemoeijingen den meesten lof. Met genoegen bespeurt men, dat vooral bij hen de lust aanwezig is, om zich zelve meer en meer te oefenen in alles wat tot de geregelde waarneming van den onderwijzerspost vereischt wordt; 33 onderwijzers-gezelschappen, zamengesteld uit 353 leden, vergaderen hiertoe, veelal maandelijks, in het bijzijn of onder de leiding der schoolopzieners.

In 1832 werden de scholen bezocht door 17,481 jongens en 13,424 meisjes, en alzoo te zamen door 30,905 leerlingen, zijnde 1,191 minder dan in 1831, van die leerlingen behoorden 4,155 tot bedeelde huisgezinnen.

In *Friesland* zijn aanwezig 318 openbare scholen, 4 bijzondere van de 1ste klasse, 13 bijzondere van de 2de klasse en 11 huisonderwijzers.

School-examina hebben er *negen* plaats gehad, waaronder zeven vergezeld gingen van prijsuitdeelingen.

OVERIJSEL.

Het onderwijs in deze provincie blijft, even als in vorige

jaren, vooruitgaan. In die weinige landelijke gemeenten, welke daarop eene uitzondering maken, is zulks aan tijdelijke en plaatselijke omstandigheden toe te schrijven, zoodat er ook nu wederom alle reden is, om over den ijver der onderwijzers voldaan te zijn. Zij maken gretig gebruik van alle gelegenheden, welke hun, ter vermeerdering hunner kunde, ten dienste staan, bezoeken hunne onderwijzers-gezelschappen getrouw, als ook van tijd tot tijd elkanders scholen, en trachten het betere, dat zij bij anderen zien, op hunne eigene scholen in te voeren.

Het getal schoolgaande kinderen is in 1832 met 1287 vermeerderd en tot 29,449 geklommen. Het bedraagt derhalve nagenoeg een zesde der geheele bevolking.

Men kan hieruit vrij zeker besluiten, dat er ten minste des winters bijna geene kinderen van het openbaar onderwijs verstoken blijven.

De toestand der schoollocalen laat nog in onderscheidene gemeenten veel te wenschen over. Gedeputeerde Staten hebben de plaatselijke besturen tot verbetering dier gebouwen aangespoord.

Intusschen is te *Deventer* een zesde lokaal bij de stads-armenschool gevoegd, waarvan de uitbreiding, door de groote aanvraag om aldaar kinderen geplaatst te krijgen, noodzakelijk was geworden.

Met deze school is eene brei- en naaischool voor de meisjes verbonden.

De schrijfwijze van *Keppenne*, op vele scholen ingevoerd, blijft in het algemeen voldoen. Volgens sommige schoolonderwijzers, zou echter dezelve meer geschikt zijn, om eene stijve en onregelmatige hand spoedig te verbeteren, dan om er het onderwijs in het schrijven mede aan te vangen.

De verordeningen op het schoolfonds worden niet overal met dezelfde naauwkeurigheid achtervolgd; intusschen is de bloei van het lager onderwijs in *Overijssel* aan die instelling ontwijfelbaar veel verschuldigd.

Het ontwerpen van maatregelen, om die verordeningen meer juist te doen toepassen, is een onderwerp der overweging van Gedeputeerde Staten.

GRONINGEN.

Het schoolwezen behield in het afgelopen jaar zijnen geregelden loop. Het gedrag der onderwijzers bleef over het algemeen onbesproken en loffelijk.

Te *Nuis* en *Leegkerk* werden de scholen aanmerkelijk verbeterd en vergroot, en te *Dorkwert* werd eene nieuwe woning voor den onderwijzer gesticht.

De kweekschool te *Groningen* voor jongens bloeit bij voortduring.

Door de weldadige bemoeijingen van het departement *Groningen*, der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, kwamen binnen die stad tot stand twee herhalings-scholen voor behoeftige jongens.

DRENTHE.

Ofschoon in de gegevene omstandigheden de plaatselijke fondsen in het algemeen geene buitengewone uitgaven gedoogden, zijn echter in het afgelopen jaar wederom eenige nieuwe schoollocalen gesticht, terwijl sommige der bestaande verbetering hebben ondergaan.

Uit 's Rijks kas is tot den opbouw eener geheel nieuwe school in de gemeente *Nijeveen* een subsidie verleend van *f* 1000, en zijn bovendien aan twee oude, tot het geven van verder onderrigt ongeschikt gewordenen, onderwijzers, te *Kolderveen* en *Smilde*, landelijke pensioenen toegelegd; terwijl aan de gemeente *Peize*, als onvermogen om daarin geheel uit eigene middelen te voorzien, tot aanvulling der wedde van eenen onderwijzer, eene jaarlijksche toelage van *f* 100 van 's Rijks wege is verzekerd.

Het onderwijs en de goede orde op de scholen zijn op

vele plaatsen voorwaarts gegaan. De onderwijzers, door onderlinge opscherping en wisseling van denkbeelden in kunde en beschaafdheid vorderende, hebben, zeer algemeen, zich van hunnen pligt wel gekweten. Het getal der schoolgaande kinderen is op een aantal plaatsen aanmerkelijk toegenomen, zoo dat verscheidene schoollocalen reeds te klein zijn of welhaast worden zullen.

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1855.

Er werden in het jaar 1833, waarover dit verslag loopt, geene algemeen werkende maatregelen ten aanzien van het onderwijs genomen. Alleen mag hier vermeld worden het Koninklijk besluit van 34 December 1833 (Staatsblad n°. 78), bij hetwelk het tijdstip der drie gewone jaarlijksche vergaderingen der commissien van onderwijs eenigzins anders dan te voren is geregeld.

HOOGESCHOLEN.

De toestand dezer instellingen is over het geheel dezelfde gebleven. Allengs herstellen zij zich van den invloed, welken de gebeurtenissen van vorige jaren ook op haar hebben uitgeoefend.

Het onderwijs bleef op denzelfden voet gegeven worden, en de ijver der hoogleraren wordt door de collegien van curatoren bij voortduring geroemd.

Omtrent het afnemen der *examina pro gradu* worden geene bijzonderheden in de verslagen van curatoren medegedeeld.

Bij de regering bestaat het vertrouwen, dat de onderscheidene faculteiten steeds beseffen, hoe gewichtig dit gedeelte harer werkzaamheden is.

Er rust in der daad op de hoogeschoolen eene groote verantwoordelijkheid, door de bevoegdheid, welke zij bezitten, tot het verleen van academische graden, welke gevorderd worden tot-, of eenig voorregt geven bij het bekleeden van sommige waardigheden, ambtsbedieningen en standen. Het oogmerk, waartoe deze bevoegdheid is verstrekt, eischt naauwgezetheid en strengheid in het afnemen der examina. Deze strengheid schijnt zelfs te moeten toenemen, naar mate het getal grooter wordt van hen, die academische graden begeeren, en er alzoo een niet gering te schatten gevaar ontstaat, dat het getal van gegraduëerde personen de wezenlijke behoefte, welke de maatschappij aan dezelve heeft, zal te bovengaan. Wenschelijk is het wel is waar, dat het academisch onderwijs zich in ruimen kring verspeidde; maar het schijnt niet wenschelijk, dat er te groote overvloed ontsta van gegraduëerde personen, die te vergeefs zouden trachten zich, door middel van hunnen academischen graad, eene loopbaan te openen.

De orde der hoogleeraren van de onderscheidene hoogeschoolen heeft in het jaar 1833 treffende verliezen geleden.

Die te *Leijden* zag den waardigen emeritus-hoogleeraar *J. van Voorst* verscheiden, en betreurde het afsterven van den verdienstelijken hoogleeraar *L. Suringar*; beide behoorden tot de godgeleerde faculteit, in welke zij hunne plaats met roem hebben bekleed. De emeritus-hoogleeraar *J. H. Pareau*, die, als beoefenaar der Oostersche letteren, der letterkundige faculteit te *Utrecht* tot sieraad had verstrekt, eindigde dit jaar aldaar zijne reeds hoog geklommen dagen.

De hooge school te *Groningen*, welke meermalen het ongeluk trof van verdienstelijke hoogleeraren in de kracht hunnes levens te moeten derven, zag zich dit jaar den

hoogleeraar van de regtsgeleerde faculteit *Gabinus de Wal* ontrukken, en zulks in een' leeftijd, welke scheen te voorspellen, dat men, ware hij gespaard gebleven, nog de schoonste vruchten van zijnen werkzamen geest zoude hebben mogen plukken.

Curatoren laten zich in hunne verslagen, over het geheel, niet ongunstig uit over de vlijt door de studenten aan den dag gelegd.

In een der verslagen heeft men met genoegen opgemerkt, dat ook niet voorgeschrevene lessen door een goed getal toehoorders met ijver bezocht worden.

Ook dit jaar maakten zich onderscheidene studenten in de geneeskunde zeer verdienstelijk door hunnen ijver om aan de cholera-lijdens hulp toe te brengen. Vier kweekelingen der *Leijdsche* hoogeschool werden door den academischen senaat uit dien hoofde, reeds in 1832, tot doctoren in de geneeskunde *honoris causa* bevorderd. Ook elders erlangden zij, die zich in dit opzigt allen dank hadden verworven, eene verdiende onderscheiding.

Het berigt omtrent het gedrag der studerende jongelingschap mag ook dit jaar, over het algemeen, gunstig luiden. De waarheid gebiedt evenwel te vermelden, dat aan de hoogeschool te *Groningen*, gelukkigerwijze kortstondig, eenige voorvallen hebben plaats gehad, welke op zich zelve niets verontrustend inhielden, doch blijken droegen van geen genoegzaam inzicht omtrent de pligten, welke de academische tucht aan de burgers eener hoogeschool oplegt.

De vermelding daarvan geschiedt dan ook alleen om de verwachting uit te drukken, dat de bezadigde geest, welke overigens de studenten onzer hoogeschoolen zoo zeer bezielt, voortaan alles zal doen vermijden, wat zoude kunnen aanleiding geven, om wanorde te veroorzaken en de echte wetenschappelijke studien te storen.

De academische verzamelingen bleven, over het geheel, in denzelfden meestal voldoende toestand. Het valt echter

niet te ontveinzen, dat de noodzakelijkheid om te bezuinigen, en alle buitengewone uitgaven zoo veel immer doenlijk te besparen, belemmering veroorzaakt, niet slechts in het behoorlijk uitbreiden der verzamelingen, maar ook in het vergrooten van lokalen, of het daarstellen van anders voor ettelijke verzamelingen zoo noodwendige nieuwe gebouwen.

Te *Leyden* werd intusschen, als geen langer uitstel gedoogende, eene warme kas in den hortus vernieuwd. Het kabinet van natuurlijke historie te *Groningen* onderging belangrijke verbeteringen. Het anatomisch en chirurgisch museum en auditorium aldaar staan thans geheel op zich zelve, en afgescheiden van het daarnevens gelegen academisch gasthuis; gelijk het lokaal voor het museum van natuurlijke historie nu even zoo voor die verzameling uitsluitend bestemd is. Het nut dezer afscheidingen wordt meer en meer gevoeld.

Met dank wordt aldaar erkend de belangrijke aanwinst, welke de hoogeschool heeft gedaan in het geschenk van het fraai anatomisch - physiologisch kabinet van wijlen den verdienstelijken professor *P. de Riemer*, te 's *Gravenhage*.

De nieuwe catalogus der bibliotheek van de hoogeschool te *Groningen*, door den bibliothecaris, den hoogleeraar *van Eerde*, voltooid, is dit jaar gedrukt in het licht verschenen.

Het strekt steeds tot een wezenlijk genoegen in dit verslag met onderscheiding te kunnen gewagen van 's *Rijks* museum van natuurlijke historie te *Leyden*, waaromtrent ook thans weder, in hun geheel, gunstige berichten werden ontvangen.

Nu en dan is er voorheen in dit verslag van den rijkdom dier verzameling melding gemaakt. Als eene gelijksoortige hoewel oppervlakkige bijdrage tot de kennis van deze uitmuntende instelling zal men hier aantekenen, dat, volgens het laatste verslag over den staat dier inrigting, dezelve toenmaals een totaal bevatte van 15,986 gewervelde en 30,366 ongewervelde dieren. Meer en meer

wordt dan ook deze verzameling geschat door inboorling en vreemden, en zij verdient zulks in allen deele. Zij was reeds eene rijke bron van kennis voor velen, en het laat zich aanzien, dat de wetenschap zal voortgaan niet weinig te winnen door de nog te wachten geschriften van de geleerden, die, aan het hoofd van het bestuur des museums geplaatst, of door andere betrekkingen daaraan verbonden, in hetzelfde overvloediger bouwstoffen vinden, en van dezelve een nuttig gebruik maken.

Vergelijkende opgaaft van het getal der aan de hoogeschoolen ingeschreven Studenten in 1832 en 1833, zoo als dit was op den 1sten November van beide jaren.

Te Leyden,	in 1832,	711;	in 1833,	774.
" Utrecht,	" "	543;	" "	532.
" Groningen,	" "	314;	" "	316.

Te zamen, in 1832, 1568; in 1833, 1622.

GYMNASIEN.

Het onderwijs der Latijnsche scholen bleef, gedurende 1833, over het algemeen, met beraden tred voortgaan. Aan nieuwe vormen van hetzelfde, plaatselijk beproefd, werd alleen dáár streng vastgehouden, waar de deugdelijkheid derzelve overtuigend was gebleken. Zulks had plaats te *Utrecht*, alwaar de ingevoerde verdeeling der vakken tusschen de leeraars bij voortduring aan het daarbij beoogde heilzame doel beantwoordde. Te *Amsterdam* daarentegen is de proeve van zoodanige verdeeling, die er, gelijk in het laatstvorige verslag vermeld is, in 1832 was aangevangen, minder gelukkig uitgevallen, en is men, uit dien hoofde, in 1833 daarvan terug gekomen.

In sommige Latijnsche scholen heeft het onderwijs aan-

merkelijk gewonnen door verandering van personeel. Onder dezelve verdient, in de eerste plaats, genoemd te worden het onder den alouden naam van *Nassausch-Veluw-sche*, bekende gymnasium te *Harderwijk*.

Nadat de minvoldoende staat van het onderwijs dat gesticht in de laatste jaren had doen te niet loopen, zijn de drie onderwijzers, in den herfst van 1832, opgevolgd door éénen enkelen, *J. Terpstra*, als rector. Van dat oogenblik is hetzelfde uit het niet herrezen, en heeft het, reeds in 1833, eenen bloei verkregen, hoedanig het, sedert de algemeene invoering van het verbeterd onderwijs in 1816, niet beleefd had.

Te *Gorinchem* en te *Amersfoort* is de staat van het onderwijs insgelijks grootelijks verbeterd, door de optreding van mede allezens verdienstelijke rectoren, *J. Elink Sterk*, ter eerstgenoemde stede, alwaar de school, na het overlijden des vorigen rector, eene genuine poos was gesloten geweest, en *S. Karsten*, ter laatstgenoemde.

Een zware slag trof, in den zomer van 1833, het gymnasium van 's *Gravenhage*, door den dood van deszelfs hooggeschatten rector *J. Kappeijne van de Coppello*, beroemd door het aanzienlijk getal, onder zijne leiding, voor het academisch onderwijs gevormde kweekelingen, van welke thans reeds vele, in onderscheidene gewigtige betrekkingen, het vaderland tot sieraad verstrekken. De nadeelige gevolgen van dien slag zijn nogtans gelukkig voorgekomen, door het bevorderen van den even zeer te regt geachten conrector *C. Bax* tot het rectoraat, als door wien het spoor zijns voorgangers met naauwgezetheid gedrukt wordt.

Over het algemeen is, gelijk hier achter in den vergelijkenden staat van het getal leerlingen wordt aangewezen, dat getal, hetwelk reeds in 1831 en 1832 eenige vermindering had ondergaan, in 1833 wederom, en wel iets merkbaarder, afgenomen.

Onder de oorzaken dier vermindering mogen geteld

worden, deels de toenemende gelegenheden op zoogenoemde instituten, of bij particuliere onderwijzers, tot het aanleeren der oude talen, deels het verlaten der Latijnsche school door sommige leerlingen, vóór dat zij den volledige school-cursus hebben afgehoopen.

Dit laatste geeft aanleiding om te vermoeden, dat het examen, hetwelk door ieder, die niet van een openbaar gymnasium naar de hoogeschool bevorderd is, moet afgelegd worden om als *civis academicus* te worden ingeschreven, niet met genoegzame gestrengheid wordt afgenomen.

Het belang der zaak, ook voor het welslagen der academische studien, zou het noodzakelijk kunnen maken, om deswege een onderzoek in het werk te stellen, ten einde, des gevorderd, gepaste maatregelen te nemen.

VERGELIJKENDE STAAT *van het getal leerlingen*
der Latijnsche scholen.

PROVINCIE.	1831.	1832.	1833.
Noord-Brabant	253	245	249
Gelderland	182	159	167
Noord-Holland	162	193	153
Zuid-Holland	245	236	208
Zeeland	48	35	40
Utrecht	99	105	110
Vriesland	121	115	99
Overijssel	93	88	91
Groningen	64	72	65
Drenthe	48	47	43
TOTAAL	1,315	1,297	1,225

LAGERE SCHOLEN.

De jaarlijksche overzichten van den staat van het onderwijs, opgemaakt door de provinciale commissien van onderwijs, alsmede de jaarlijksche verslagen van de Gedeputeerde Staten der provincien, hebben wederom de bouwstoffen geleverd voor de bijzonderheden, welke hier zullen worden medegedeeld.

Uit diezelfde bronnen is de inhoud geput der drie staten, welke achter dit verslag zijn gevoegd. Zij bevatten, de eerste (A), eene opgave der examens, afgelegd voor de commissien van onderwijs in elke provincie, ter verkrijging van een' onderwijzers-rang. Uit dien staat zal men ontwaren, dat de stand van onderwijzer nog steeds zeer wordt begeerd, en dat er geene vrees bestaat voor gebrek aan onderwijzers.

De tweede (B) eene opgaaf van het getal der in elke provincie bestaande vereenigingen van onderwijzers of onderwijzers-gezelschappen, en van derzelver leden. Aan deze, voor de verdere verbetering van het onderwijs zoo heilzame, instelling wordt door vele, doch op verre na niet door alle schoolonderwijzers deel genomen. De belangstelling, waarmede vele schoolopzieners die vereenigingen besturen en tot derzelver bijwoning opwekken, zal het krachtigste medewerken tot de vermeerderde deelneming.

De derde (C) het getal der gewone middelbare en lagere scholen, binnen elke provincie aanwezig, en welke het hoofdonderwerp uitmaken van dit gedeelte van het verslag.

NOORD-BRABAND.

Het schoolwezen bleef bijna in dezelfde gesteldheid als in de beide vorige jaren.

Bij het aanwezen eener talrijke krijgsmagt, kon het,

in weêrwil van de gestrengste handhaving van orde en tucht, niet anders, of op vele plaatsen moesten onderwijs en opvoeding van deze eerstgemelde omstandigheid eenen meerder of minder ongunstigen invloed ondervinden.

Niet overal echter vertoonden zich die gevolgen in gelijke mate.

In enkele districten zelfs verhief zich het onderwijs, zoo wel in deugdelijkheid als in meer talrijke en duurzame opkomst van leerlingen.

Slechts op zeer weinige scholen stond het onderwijs een gedeelte des jaars stil. Op enkele plaatsen werd dit nog veroorzaakt door inneming van de schoollocalen tot militaire wachthuizen.

Niettemin bleven over het algemeen de onderwijzers, zoo wel openbare als bijzondere, voortgaan met de getrouwe vervulling hunner pligten.

Door middel grootendeels van landelijke en provinciale subsidies, zijn de noodige verbeteringen aangebragt aan de gemeentelijke schoolhuizen van *Duizel* en *Steensel*, *Herpen*, de *Klundert*, *Maashees* en *Overloon*, *Rosendaal* en *Nispen*.

GELDERLAND.

Het lager schoolwezen in deze provincie bleef in dit jaar voortgaan op denzelfden weg van toenemende verbetering, zoo wat deszelfs uitwendigen als wat den inwendigen toestand betreft.

Verschillende schoolvertrekken werden wederom verbeterd of vergroot. Te *Barneveld*, *Beltrum*, *Dieren*, *Beest* en *Bergh* werden de scholen geheel vernieuwd.

Tot aanmoediging van bijzonder verdienstelijke onderwijzers, en tot ondersteuning van zulke, wier inkomen te gering is, zijn door Gedeputeerde Staten gratificaties verleend tot het gezamenlijk bedrag van f 1,500.

De ijver, welken de onderwijzers aan den dag leggen,

zoo tot eigene oefening als ter vervulling van hunnen post, verdient bijna algemeen den hoogsten lof.

De inrigting van het onderwijs getuigt in de meeste scholen van het goed oordeel, met hetwelk de onderwijzers bij hetzelfde te werk gaan.

Het aantal leerlingen neemt steeds op eene zeer aanmerkelijke wijze toe. De scholen werden onder andere leerlingen bezocht door 9,707 kinderen van behoeftige ouders, waarvan het getal der bedeeden bedroeg 4,840, en dus dat der nietbedeeden 4,867.

HOLLAND.

Het schoolwezen heeft in het afgelopen jaar geene merkbare veranderingen ondergaan. Zoo wel in *Zuid-* als in *Noord-Holland* bleef hetzelfde in den vorigen bloeijenden staat.

Verbeteringen aan schoollocalen kwamen tot stand te *Sloterdijk*, *Bloemendaal*, *Obdam*, *Zuid-Schermer*, aan den *Helder*, aan den *Burg*, aan het *Oude Schild*, te *Wijdenesse*, *Opmeer*, *Avenhorn*, *Assendelft*, *Wormerveer*, *Zaandam*, *Muiderberg*, *Weesper-Carspel*, *Poeldijk*, *Nootdorp* en *Zevenhuizen*.

Deze verbeteringen zijn geschied, voor het grootste gedeelte uit provinciale toelagen en plaatselijke bijdragen; zijnde in het algemeen de bijdragen van het Rijk voor schoollocalen, uit hoofde van de tijdsomstandigheden, niet zoo ruim geweest als in vroegere jaren.

Te *Rotterdam* werd aangekocht en ingerigt een nieuw ruim lokaal voor eene der stedelijke armenscholen.

Verbeterd werd het vast inkomen der onderwijzers en de schoolgelden in de *Midden Beemster*, te *Zijdewind*, *Zwaagdijk*, *Hobrede*, *Warder*, *Laren* en *Aalsmeer*.

De belangstelling van vele plaatselijke besturen in de zaak van het verbeterd lager onderwijs nam in 1833 aanmerkelijk toe. Inzonderheid heeft men die meerdere be-

langstelling ook opgemerkt te *Amsterdam*, zoowel als te *Rotterdam*.

Te *Gouda* werd, op de voordragt der plaatselijke school-commissie, door den stedelijken Raad eene commissie van drie leden uit deszelfs midden benoemd, ten einde met de school-commissie alle zoodanige maatregelen te beraamen, als tot opbeuring, uitbreiding en bevestiging van het schoolwezen zullen kunnen strekken.

Het getal der bestaande commissien van plaatselijk schooltoeverzigt ten platten lande is vermeerderd.

Te *Ouderkerk aan den Amstel* is gevestigd eene nieuwe bijzondere school der tweede klasse; daarentegen is de kost- en dagschool voor meisjes te *Naarden* te niet gegaan.

Te *Oud-Karspel*, *Noord-Scharwoude* en *Hoog-Karspel* hebben de afdeelingen der maatschappij: *Tot Nut van t' Algemeen*, proeven genomen met het oprigten van herhalings-scholen.

Hier en elders beproeft men de nieuwe schrijfwijze, zoo als op de tusschenscholen te *Rotterdam* en eenige stads-scholen te 's *Gravenhage*.

ZEELAND.

Gedurende het afgeloopen jaar werden het onderwijs en de opvoeding in de drie eerste districten rustig voortgezet, en ook in de twee andere, aan gene zijde der *Schelde* gelegene districten, *Sluis* en *Hulst*, namen dezelve, wegens de rust der wapenen, van lieverlede een' gunstigeren gang, dan de drie vroegere jaren.

De scholen werden getrouw bezocht en bleven plaatsen van wezenlijke vorming en beschaving der toekomstige leden van de maatschappij.

De verordeningen op het onderwijs werden, met aanwassende overtuiging van derzelver heilzame strekking, gereedelijk nageleefd.

Te *Zierikzee* werd van stads wege eene nieuwe Neder-

duitsche school opgerigt en door een' kundig' onderwijzer bezet.

Te *Schore* werd een nieuw schoolgebouw gesticht; te *Brouwershaven* werd het aanwezige zeer aanmerkelijk verbeterd.

Andere localen ontvingen door de zorg van ijverige besturen aanmerkelijke herstellingen, als ook betere schoolmeubelen.

Te *Rilland*, *Kortgene*, *Wissekerke*, *Overslag* en *Biervliet* zijn de schoolvertrekken nog in eenen zeer ongunstigen staat.

Gelijk vroeger, zijn weêr aan elk der schoolopzieners eenige gelden uit de provinciale kas verstrekt ter bestrijding van schoolbehoefte voor leerlingen van ouders in bekrompene omstandigheden; terwijl de toelagen voor het onderwijs van behoeftigen uit de gemeente-kassen nog is vermeerderd, ten gevolge waarvan in 1833 aan 4165 behoeftige kinderen kosteloos onderwijs werd gegeven; zijnde nagenoeg een derde gedeelte der schoolgaande kinderen, als welker getal 13,590 heeft bedragen.

De zoogenaamde calligraphische schrijfwijze ziet men in slechts weinige scholen beoefend, doch sedert een tweetal, onlangs in het licht verschenen, werken over de schrijfkunst op de onderwijzers-gezelschappen behandeld zijn, worden in dit belangrijk deel van het onderrigt, op een aantal scholen, zeer aanmerkelijke vorderingen waargenomen.

De staat der provinciale onderwijzers weduwen-beurs blijft allergunstigst. Bij de renten van f 37,600 aan 24 per cents inschrijvingen Nederlandsche werkelijke schuld, ontvangt zij nog bovendien jaarlijks ruim f 2000 aan persoonlijke bijdragen der deelhebbers en aan toelagen uit de kas der provincie.

Dezelve telt 129 leden en slechts vijf pensioentrekkende weduwen, welke ieder f 60 's jaars genieten.

UTRECHT.

Gunstig is de staat van het schoolwezen in dit gewest.

Op vele plaatsen is het getal scholieren wederom toegenomen, inzonderheid te *Utrecht*, alwaar men uit dien hoofde is moeten overgaan tot het aanleggen van nieuwe schoollocalen, en alwaar ook eene nieuwe bijzondere school is opgericht; terwijl te *Leusden* het getal schoolgaande kinderen is verdubbeld.

De in het verleden jaar opgerigte stads-armenschool te *Amersfoort*, onder de leiding van een' verdienstelijken onderwijzer, voldoet bij nitnemendheid aan de verwachting.

Het schoollocaal te *Nichtevecht*, dat te bekrompen was, is door middel eener toelage uit de provinciale fondsen vergroot geworden, en tot het vergrooten van de scholen te *Doorn* en *Abcoude* zijn de noodige fondsen aangewezen; op andere plaatsen, zoo als te *Zeist* in het bijzonder, is de vergrooting en verbeterde inrigting niet minder noodzakelijk.

In de buurtschap *Berg*, onder *Soest*, heeft men eene bijschool opgericht.

Te *Jutphaas* is eene nieuwe kostschool opgericht.

Te *Austerlitz*, onder *Zeist*, heeft men met de oprigting eener nieuwe school eenen aanvang gemaakt.

Aan de schoolhouders te *Utrecht* is de gelegenheid verschaft, om zich kosteloos in de zangkunst te oefenen, ten einde langs dien weg het gezang op de scholen verbeterd te zien. Ook is men aldaar werkzaam om de onderwijzers op gelijke wijze te oefenen in de wiskunde.

Het getal der kinderen, die in 1833 binnen dit gewest de scholen hebben bezocht, bedraagt 16,539.

VRIESLAND.

Eenige verbeteringen zijn ook hier aan het schoolwezen ten deel gevallen.

De herstelling van schoolgebouwen in steden en dorpen, waar zulks nog wordt vereischt, werd naar gelang der omstandigheden voortgezet.

Aanzienlijke verbeteringen door verbouwing zijn toegebracht aan de scholen van *Boornbergum*, *Burum*, *Gaats*, in *Wonseradeel* en *Lekkum*, op welke laatstgemelde plaats ook tevens voor eene onderwijzers-woning is gezorgd.

Nieuwe scholen werden gebouwd te *Britsum*, *Parrega*, *Schraard* en *Delfstrahuizen*, en bij deze laatste tevens eene woning voor den onderwijzer.

In de *Compagnie onder Dragten* is eene nieuwe openbare school opgericht en te *Heerenveen* eene tweede school voor mingevoeden.

Te *Leeuwarden*, alwaar het stedelijk bestuur het onderwijs zeer ter harte neemt, werd het plan gereed gemaakt ter oprigting van twee openbare burgerscholen, eene voor jongens en eene voor meisjes.

Het geheele getal der schoolgaande kinderen heeft bedragen 31,123.

OVERIJSEL.

Het schoolwezen dezer provincie is in 1833, even als in de vorige jaren, blijven vooruitgaan.

Inzonderheid was de verbetering zichtbaar op die plaatsen, alwaar, in den loop des jaars, oudere en minder geschikte onderwijzers door nieuwbenoemden vervangen zijn, of daar bekwame onderwijzers door de vernieuwing of verbetering hunner schoollocalen in staat gesteld zijn, om het onderwijs goed en doelmatig te kunnen geven.

Nieuwe scholen zijn gebouwd of de bestaande aanmerkelijk verbeterd te *Grafhorst*, *Enschede*, *Goor*, *Sluiterveld*, *Tubbergen*, *Bornerbroek*, *Radewijk*, en op andere plaatsen was men daarmede bezig.

Te *Deventer* is de stads-armenschool aanmerkelijk uitgebreid door de toevoeging van een nieuw lokaal.

De geregeld bezocht wordende onderwijzers-gezelschappen gaan meestal met het onderling bezoeken der scholen gepaard, en maken aldus de verbeteringen, door den eenen of anderen onderwijzer ingevoerd, spoedig algemeen.

Het onderwijs in het lezen wordt, met uitzondering van die weinige scholen, welker onderwijzers, uit hoofde hunner jaren en ongeschiktheid, daartoe niet in staat zijn, algemeen volgens de klankmethode gegeven.

Het schrijven, volgens de leerwijze van *Keppenne*, vindt op die scholen, waar geschikte schrijftafels voorhanden zijn en eene behoorlijke ruimte bestaat, meestal bijval.

Het onderwijs in het rekenen wordt meestal voorafgegaan door het onderwijs in de getallen; en bij dat in de taalkunde wint de zoogenaamde logische ontleding van volzinnen meer en meer veld.

Tot lof der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, mag worden vermeld, dat bij eenige harer departementen, vooral te *Enschede*, *Oldenzaal* en *Olst*, met eenen goeden uitslag, wordt getracht gelegenheid van onderwijs te bezorgen aan personen, wier opvoeding is verwaarloosd, of aan kinderen, die, wegens hunne werkzaamheden in fabrieken, de gewone scholen niet kunnen bijwonen.

De te *Zwolle*, *Kampen*, *Hasselt* en *Vollenhove* aanwezige instituten blijven in eenen bloeienden staat.

Te *Enschedé* is opgerigt eene openbare Fransche school voor meisjes.

De bemoeijingen van het provinciaal bestuur hebben aanvankelijk eene gunstige werking op de uitbetaling der schoolfondsden gehad en de belangstelling in het onderwijs opgewekt van vele gemeente-besturen.

GRONINGEN.

Het schoolwezen heeft in 1833 geene merkbare veranderingen ondergaan. Hetzelve behield zijnen vorigen gang.

De onderwijzers bleven in het algemeen vol ijver voortgaan in de voorbeeldige betrachting hunner pligten, gelijk ook meest al de scholen trouw bezocht werden. Dit mogt echter het geval niet zijn in den winter van 1833, toen in sommige streken het hooge water eenen geheelen stilstand in het schoolhouden heeft te weeg gebracht.

Ofschoon er geene nieuwe schoollocalen werden gesticht, zijn nogtans zeven schoolhuizen en achttien schoolvertrekken vernieuwd of aanmerkelijk verbeterd.

Te *Groningen* is eene nieuwe meisjes-school tot stand gekomen, benevens eene namiddagschool voor vreemde talen.

Het aldaar gevestigde departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, ging voort in hare loffelijke werkzaamheden tot aanmoediging en ondersteuning van de hulp- en herhalings-scholen en van de inrigting tot aankweeking van ambachten. Het departement heeft zich mede aangetrokken de werkscholen, die met de armenscholen verbonden zijn, en het bestuur daarvan, met toestemming der stedelijke school-commissie, opgedragen aan eene vereeniging van aanzienlijke vrouwen.

De te *Groningen* bestaande zangvereeniging, waaraan zes en vijftig onderwijzers deel nemen, maakt goede vorderingen en vindt veel ondersteuning.

De aldaar aanwezige kweekschool gaat voort aan het doel harer instelling te beantwoorden. Door het opnemen van buitengewone kweekelingen, van jonge lieden namelijk, die buiten de stad wonen, doch aan het onderwijs geregeld deel nemen, biedt dezelve eene nieuwe gelegenheid aan tot vorming van kundige onderwijzers.

DRENTHE.

Het lager schoolwezen heeft gedurende het jaar 1833 wederom eenige verbeteringen ondergaan.

Onder dezelve verdienen als de meest belangrijke te worden opgenoemd de stichting van eene tweede geheel nieuwe school te *Assen*, en de verbouwing en vergrooting

der schoollocalen te *Roswinkel* en in de *Maten*, onder de gemeente *Emmen*, gelijk mede te *Havelte* en elders; voorts de veranderingen, welke hebben plaats gehad in het personeel der onderwijzers, zoo als de aftreding van bejaarde onderwijzers te *Dwingelo* en *Smilde*, de toevoeging van bekwame voor het vak opgeleide jonge lieden aan sommige onderwijzers, zoo als, behalve ter laatstgenoemde plaatse, te *Schoonlo* en *Paterswolde*, en de verwisseling van scholen en onderlinge verplaatsing der onderwijzers te *Meppel*.

Intusschen blijft er ten aanzien der verbetering van een aantal schoollocalen en van de bezoldiging van onderwijzers nog veel te wenschen overig.

Op onderscheidene plaatsen is de toestand dier localen bekrompen of gebrekkig, en de inkomsten van eenige onderwijzers zijn voor een redelijk bestaan niet toereikend.

Algemeen heeft men echter reden van tevredenheid over het gedrag, den goeden wil en ijver der onderwijzers, en met genoegen wordt opgemerkt, dat derzelver onderlinge bijeenkomsten vlijtig worden bezocht en op hunne toenemende vorming en opleiding van zeer gunstigen invloed zijn.

Bijzonder is de opgewektheid tot de bijwoning dier bijeenkomsten aanmerkelijk verlevendigd bij de onderwijzers van het eerste schooldistrict, door de invoering van een nieuw reglement voor hunne werkzaamheden.

Het getal leerlingen beliep, volgens den daarvan opgemaakte staat, in de maand Januarij 1833, in het geheel, 10,286, waaronder 5,462 jongens en 4,824 meisjes, te zamen verdeeld over 124 scholen.

Algemeen	10,286	5,462	4,824
Algemeen	10,286	5,462	4,824
Algemeen	10,286	5,462	4,824

A. OPGAVE der examens, afgelegd voor de commissien van onderwys in elke provincie, gedurende het schooljaar 1833 — 1834.

PROVINCIE.	VIERDE RANG.		DEIDE RANG.		TWEEDERANG.		EERSTE RANG.		Actie als onderwijzerse.		Actie als huis-onderwijzer.	
	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.	Gevraagd.	Verkregen.
Noord-Brabant	24	21	27	21	12	11	"	7	7	"	"	"
Gelderland	20	20	24	18	14	12	1	3	3	"	"	"
Noord-Holland	47	45	32	30	14	14	1	12	12	2	2	2
Zuid-Holland	21	20	40	30	38	26	1	7	7	9	9	9
Zeeland	8	8	10	4	10	9	"	1	1	"	"	"
Utrecht	16	16	10	6	9	9	"	2	2	3	3	3
Vriesland	40	36	24	16	12	10	1	1	1	2	2	2
Overijssel	18	18	12	9	10	10	1	4	4	6	6	6
Groningen	9	9	21	15	21	20	"	1	1	*	*	*
Drenthe	14	14	9	9	1	1	"	"	"	"	"	"
	217	207	209	158	141	122	5	5	38	39	22	22

B.

OPGAVE van het getal der in elke provincie
bestaande vereenigingen van onderwijzers of
onderwijzers-gezelschappen en derzelver leden.

PROVINCIE.	GETAL der bestaande onderwijzers-gezel- schappen.	AANTAL leden, waaruit de gezelschappen zijn zamengesteld.
Noord-Brabant	22	294
Gelderland	21	228
Noord-Holland	22	267
Zuid-Holland	24	308
Zeeland	17	142
Utrecht	6	97
Vriesland	34	357
Overijssel	22	321
Groningen	27	299
Drenthe	6	89
	201	2,402

C. STAAT, aanduidende het getal der gewone, middelbare en lagere scholen, aanwezig binnen elke provincie.

PROVINCIE.	Gemeentelijke openbare scholen.	Bijzondere scholen ten koste van godshuizen, armbesturen of genootschappen.	Bijzondere scholen voor rekening van particuliere personen.	TOTAAL.
Noord-Brabant . .	289	4	35	328
Gelderland	269	16	62	347
Noord-Holland . .	263	31	245	539
Zuid-Holland . . .	251	20	151	422
Zeeland	141	5	19	165
Utrecht	79	12	42	133
Vriesland	328	3	11	342
Overijssel	204	6	19	229
Groningen	195	19	29	243
Drenthe	106	1	17	124
	2,125	117	630	2,872

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1834.

HOOGESCHOLEN.

Volgens de berigten, door de collegien van curatoren ingezonden, mogt de staat der hoogeschoolen over het jaar 1834 over het algemeen als gunstig worden aangemerkt.

Het onderwijs werd met ijver gegeven en vlijtig en met vrucht bijgewoond. In een dier berigten wordt gezegd, dat de deelneming aan de nuttige respondeer-oefeningen en aan de dispuut-collegien meer dan gewoon talrijk was geweest.

De hoogeschool te *Leyden* had dat jaar het verlies te betreuren van den emeritus hoogleeraar in de geneeskundige faculteit, *Meinardus Simon du Pui*, die eene reeks van jaren zijne begaafdheden aan de lijdende menschheid en aan het academisch onderwijs had mogen toewijden.

Aan de hoogeschool te *Utrecht* ontviel in dienzelfden jaarkring de hoogleeraar in de faculteit der letteren, *Adam Simons*, die het eerst, na de vernieuwde inrigting van de hooge scholen in 1815, aan die te *Utrecht* den leerstoel der

Nederduitsche letterkunde en welsprekendheid bekleedde, en zich van zijne taak zoo kweet, dat zijn verscheiden groote droefheid verwekte bij allen, die zijne verdiensten op prijs wisten te stellen.

De geest der studerende jeugd bleef zich gunstig onderscheiden. Het getal der ingeschrevene studenten onderging eene geringe vermindering, gelijk de hierachter volgende opgaaf zal aanwijzen.

De toeloop van hen, die zich aan de godgeleerde studien wijden, neemt sinds een paar jaren af.

Daarentegen werd er eene vrij aanzienlijke vermeerdering opgemerkt in het getal der studenten in de geneeskundige wetenschappen.

De hoogeschool te *Leyden* mogt de eer genieten Zijne Koninklijke Hoogheid den *Erffprins van Oranje* dit jaar onder het getal harer burgers opgenomen te zien.

Door de vermeerdering van het getal der studenten in de geneeskunde, schijnt de behoefte aan het opnemen van een aanzienlijker getal lijdens in de academische gasthuizen grooter te worden. De bekrompenheid der subsidien laat deze uitbreiding niet overal toe.

Overigens wordt de staat van het onderwijs in die inrigtingen als voldoende opgegeven.

Het gemis van genoegzame middelen heeft hier en daar ook op andere deelen van het onderwijs, welke vele uitgaven vorderen, invloed uitgeoefend; zoo zeggen curatoren der hoogeschool te *Utrecht*, dat aldaar de practische scheikundige oefeningen hebben moeten gestaakt worden, omdat er geen gelden waren, om in de onkosten der proeven te voorzien.

Het onderwijs in de scheikunde, toegepast op de nijverheid in het algemeen en op die van het vaderland in het bijzonder, en waarbij de buitenlandsche vorderingen in de wetenschap en het fabriekwezen worden aangetoond, is in het jaar 1834 te *Leyden* door niet minder dan honderd toehoorders bezocht geworden.

De academische verzamelingen bevinden zich in behoorlijke orde.

De anatomische en pathologische verzameling te *Leyden* is met die, welke de hoogleeraar *du Pui* had achtergelaten, verrijkt geworden.

Het museum *Bleulandinum* te *Utrecht* wordt met zorg bewaard.

He anatomisch kabinet te *Groningen* wint meer en meer aan in getal van praeparaten.

Het mineralogische kabinet te *Utrecht* is verrijkt geworden door eene uitmuntend schoone verzameling van mineralen, tot den *Vesuvius* behoorende, uit meer dan zes honderd uitgelezene stukken bestaande, welke dat kabinet te danken heeft aan de welwillendheid van den beroemden Napolitaanschen geleerde *Monticelli*.

De bibliotheek te *Leyden* werd met fraaije geschenken begiftigd en ijverig bezocht.

De vervaardiging van den catalogus der bibliotheek te *Utrecht* was dit jaar veel gevorderd.

De overplaatsing van 's Rijks verzameling van landbouwkundige instrumenten, van *Amsterdam* naar *Utrecht*, waar die verzameling in een zeer ruim en goed lokaal is geplaatst, kan eenen gunstigen invloed hebben op de landbouwkundige studien aan die hoogeschool.

*Vergelijkende opgaaf van het getal der aan de hoogescho-
len ingeschrevene Studenten in 1833 en 1834, zoo als
dit was op den 1sten November van beide jaren.*

Te *Leyden*, in 1833, 774; in 1834, 761.

» *Utrecht*, " " , 532; " " , 540.

» *Groningen*, " " , 316; " " , 296.

Te zamen . . in 1833, 1622; in 1834, 1597.

GYMNASIEN.

De gymnasien voldoen voortdurend aan hunne bestemming; geene dan proefhoudende verbeteringen zijn er geldende bij het onderwijs. De vruchten derzelve openbaren zich vooral aan de hoogeschoolen, waar de kweekelingen dier gestichten zich meestal gunstig blijven onderscheiden van degenen, die hunne opleiding elders hebben genoten.

Het getal leerlingen, hetwelk in de laatstvorige jaren over het algemeen trapsgewijze was afgenomen, is in den loop van 1834 weder toegenomen. De gymnasien te *Harderwijk*, *Kampen* en *Meppel* hebben zelfs meerderen bloei verkregen, dan zij sedert de herstelling onzer nationale onafhankelijkheid beleefd hadden.

De hulpmiddelen voor het onderwijs vermeederen bij voortduring. Er was tot hiertoe gebrek aan landkaarten voor de oude geschiedenis van genoegzame grootte voor het klassikaal onderwijs. In dat gebrek hebben de onderwijzers van het *Amsterdamsche* gymnasium trachten te voorzien door in het licht te geven de kaart van *d'Anville* op eene grootere schaal vervaardigd.

Eenige der klassieke schrijvers zijn, bij nadere uitgaven, voorzien geworden van gepaste aantekeningen en beter ingerigt geworden voor schoolgebruik, als: *Nepos*, *Cicero de senectute*, *de amicitia*, etc., de *Ars poetica* van *Horatius*, *Terentius*, eenige boeken der *Odysee*.

Er zijn gymnasien, wier leeraars op gezette tijden bijeen komen, zoo ter behandeling van alles, wataan de belangen van hun gesticht bevorderlijk kan geacht worden, als ter onderlinge mededeeling van hunne opmerkingen en bevindingen bij het onderwijs, alsmede ter beoefening der klassieke schrijvers. Die van de gymnasien te *Amsterdam* en te *Middelburg* verdienen in dit opzigt in het bijzonder vermeld te worden.

Dusdanige wisseling van denkbelden en wederzijdsche oefening, zoo heilzaam voor de eenstemmigheid in den

voortgang van het onderwijs, is der algemeene navolging overwaardig.

Intusschen is het jaar 1834 voor niet minder dan drie gymnasien noodlottig geweest, van wege het verlies van derzelver rectoren. In den aanvang van hetzelfde ontviel aan het *Zwolsche* gymnasium de kundige en volijverige rector *G. Leen*, te midden van zijne, niet alleen voor zijne school, maar ook voor het onderwijs in het algemeen onvermoeide en hoogstnuttige werkzaamheden, van welke laatste anderen getuigt het door hem voor onze scholen bearbeide Grieksche leesboek van *Jacobs*, welks algemeen gebruik grootelijks heeft medegewerkt tot de aanmerkelijke vorderingen in het aanleeren der Grieksche taal, waardoor de laatste jaren zich zoo gunstig hebben onderscheiden van de vroegere, als ook eene tot gelijk doel bearbeide uitgave van het Latijnsche leesboek van *Jacobs* en *Döringh*, doch waarvan slechts eenige gedeelten in het licht waren verschenen, toen de voltooiing van den arbeid door zijnen dood verhinderd is geworden. Een weinig later ontviel aan het gymnasium te *Kampen* deszelfs bejaarde rector *H. Weytingh*, die, als letterkundige, als Latijnsch niet minder dan als Nederduitsch dichter en als schrijver ten nutte der gymnasien, voornamelijk door zijne *Historia scriptorum Græcorum et Latinorum literaria* mede veel nut gesticht en roem behaald heeft. De derde slag trof het *Amsterdamsche* gymnasium: deszelfs rector *W. J. Zillesen* bezweek in de kracht van het leven. Begaafd met uitmuntende hoedanigheden, was hij ten volle berekend, om in de borst der aan hem toevertrouwde jongelingschap den lust voor de beoefening der klassieke letteren te ontsteken en aan te vuren. Het smartelijke dier wonden is nogtans gelenigd geworden door de welgeslaagde vervulling der opengevallen plaatsen.

Aan twee andere gymnasien is eene aanmerkelijke verbetering te beurt gevallen door het verleenen van eervol

ontslag met pensioen aan de hoog bejaarde rectoren en het wel vervullen van de hierdoor ontstane vacatures te 's Hertogenbosch namelijk, en te Zevenaar; terwijl eindelijk eene andere Latijnsche school, die te Veendam, na eene snelle opkomst en kortstondigen bloei, door plaatselijke omstandigheden allengs te niet is geloopen.

LAGERE SCHOLEN.

De bijzonderheden, in dit gedeelte van het verslag voorkomende, zijn, als naar gewoonte, getrokken uit jaarlijksche overzigten van den staat van het onderwijs, opgemaakt door de provinciale commissien van onderwijs, alsmede uit de jaarlijksche verslagen van de Gedeputeerde Staten der provincien.

NOORD-BRABAND.

Met het schoolwezen was het meer gunstig gesteld dan in de drie vorige jaren.

Over het algemeen werd eenige vooruitgang van het deugdelijk onderwijs bemerkt.

Nergens ging hetzelfde terug. De schoolgang was meer geregeld en zoo talrijk als ooit.

De zachte en drooge winter heeft hiertoe grootelijks bijgedragen, evenzeer als de voordeelige staat van gezondheid der bevolking.

Ook was de krijgsmagt niet zoo talrijk en het onderwijs alzoo minder belemmerd.

In dit voorwaarts treden deelde ook de klasse der armen en behoeftigen. Op meer dan ééne plaats werd in het onderwijs derzelve naar behooren voorzien.

In een groot aantal gemeenten blijft hieromtrent echter nog veel te wenschen over.

Het onderwijs in het nieuwe stelsel van maten en gewigten gaat geregeld en werkt allerheilzaamst terug op het maatschappelijk verkeer.

Er worden bijna geene scholen meer gevonden, waar

het onderwijs gedurende eenigen tijd des jaars stil staat, en dit is alleen daar nog het geval, waar gebrekkige of oude onderwijzers worden gevonden.

Te *Kaathoven*, *Uden*, *Deursen*, *Middelbeers*, *Klundert*, *Wanrooij*, *Oploo*, *Bladel* en *Giessen* zijn de scholen en op de vier laatstgemelde plaatsen ook de onderwijzers-woningen geheel vernieuwd.

Te *Duizel* is mede vernieuwd de onderwijzers-woning, en vergroot of verbeterd zijn, te *Rosmalen* en *Kruisstraat*, school en onderwijzers-woning; te *Langel*, *Velthoven*, *Oostelbeers* en *Willemstad* de scholen, en te *St. Oedenrode* en *Nynsel* de woningen.

GELDERLAND.

Het lager schoolwezen levert op den duur stof tot tevredenheid. De wel ingerigte scholen, waaraan voor een twintigtal jaren in deze provincie bijna algemeene behoefte was, ziet men van jaar tot jaar vermeerderen, en, bij gestadigen voortgang op den ingeslagen weg, kan de tijd niet verre meer verwijderd zijn, waarop elke gemeente zonder uitzondering een aan hare behoeften geëvenredigd wel ingerigt schoolhuis bezitten zal.

Nieuwe schoolhuizen zijn in 1834 daargesteld te *Vaassen* en te *Beekbergen*; terwijl de school te *Voorst* voor de helft is vergroot.

Te *Elden*, *Lienden*, *Rhenoy* en *Doodewaard* heeft men met de verbetering der gemeentelijke schoolgebouwen een aanvang gemaakt.

Niet ééne school is in verval geraakt of te niet gelooopen, en op meerdere plaatsen ten platten lande hebben zich scholen, op welke meisjes worden in den kost genomen, beginnen te vestigen.

Er bestaan 21 onderwijzers-gezelschappen, die geregeld vergaderen en door wier werkzaamheden en aanhoudende pogingen de verbetering van het onderwijs op de scholen van jaar tot jaar toeneemt.

Tot aanmoediging van verdienstelijke onderwijzers zijn door Gedeputeerde Staten gratificaties verstrekt tot een gezamenlijk bedrag van f 1765.

De verbeterde leerwijze doet de weldadigste werking, zoowel op de onderwijzers als op de leerlingen. De eersten vinden daarbij meer genoegen onder hun moeilijik werk, en de laatsten bezoeken de school met te grooter genoegen, naar mate het onderwijs hun levendiger belangstelling inboezemt en gestadige bezigheid verschaft.

HOLLAND.

Het verbeterd lager onderwijs ging in de beide gedeelten van *Holland* geregeld voort.

Gemeentelijke schoolhuizen of schoolvertrekken werden aangebouwd, vergroot of hersteld: te *Grootebroek*, *Nibbixwoude*, *Oosthuizen*, *Jisp*, *Leymuiden*, *Noordschermer*, *Groot-schermer*, *aan den Hoorn*, *aan de Waal*, te *Woerden*, *Zoetermeer*, *Langeweide*, *Dubbeldam*, *Voorhout* en *Nieuwenhoorn*.

Te *Amsterdam* neemt het getal meisjes-scholen eer af dan toe, hetgeen verwondering baart, vermits de goede inrigtingen voor vrouwelijke opvoeding in de hoofdstad een goed bestaan opleveren.

Te *Voorburg* is eene nieuwe meisjes-school opgerigt voor kost-discipelen.

Te *Ouderkerk aan den Amstel* liep te niet eene bijzondere school der tweede klasse. Ook te *Alkmaar* werd eene bijzondere school der eerste klasse opgeheven als nutteloos. Daarentegen werd te *Purmerend* eene meisjes-werkschool gesticht en de aldaar aanwezige school van de tweede klasse aanmerkelijk uitgebreid door de toevoeging bij dezelve eener afdeeling voor vreemde talen.

Door vrijwillige bijdragen van de ingezetenen heeft men te 's *Gravenland* een plaatselijk schoolfonds opgerigt, waardoor binnen die gemeente thans ook de minvermogenenden en behoevenden behoorlijk onderwijs ontvangen.

Ook te *Zevenhuizen* is men tot de oprigting van een plaatselijk schoolfonds overgegaan.

Te *Leyden* en te *Gorinchem* heeft men aan de scholen voor minvermogenden meerdere uitbreiding gegeven.

Ook te *Rotterdam* heeft men daarmede een begin gemaakt, waardoor tevens meerdere gelegenheid zal kunnen worden gegeven aan armen-kinderen tot het aanleeren van handwerken.

ZEELAND.

De goede en geregelde onderwijzing der jeugd had in het gansche gewest weder onafgebroken plaats en het onderwijs werd niet door gebeurtenissen van bijzonder belang gekenmerkt.

Allerwege vindt men in deze provincie thans goede, gezonde en van de noodige hulpmiddelen voor het onderwijs behoorlijk voorziene schoollocalen, die wel onderhouden worden. Het schoolgebouw te *Brouwershaven* werd aanmerkelijk verbeterd.

De scholen te *Krabbendijke* en te *Stoppeldijk* werden vergroot en in laatstgenoemde gemeente, gelijk ook elders, zijn de meubelen vernieuwd. Een tiental schoolvertrekken behoort nog te worden verbeterd.

De scholen werden bezocht door 14,093 leerlingen, van welke 3,194 kosteloos onderwijs ontvingen.

Met slechts weinige uitzonderingen ten platten lande werd het geheele jaar overal onafgebroken schoolgehouden.

De leden der provinciale commissie hebben de f 40, welke ook dit jaar aan elk hunner uit de provinciale kas voor het onderwijs van minvermogenden waren verleend, weder tot aankoop en uitreiking van leijen, boeken en pennen aangewend en alzoo naar vermogen in de behoefte voorzien, welke in dit opzigt hier en daar ten platten lande blijft heerschen.

De in den jare 1824 tot stand gekomene onderwijzers

weduwen-beurs gaat voort in bloei toe te nemen. Zij telt 131 leden en 5 pensioen trekkende weduwen.

UTRECHT.

De staat van het onderwijs was over het algemeen niet minder gunstig dan in het vorige jaar.

Met ruimte kan worden gezegd, dat verre de meeste scholen tot de klasse der goede of zeer goede behooren, en dat ook in 1834 hierin eene opklimming heeft plaats gehad.

De medewerking van de plaatselijke besturen met de schoolopzieners in het onderhouden der verordeningen op het onderwijs laat weinig te wenschen over.

Er hebben in het personeel der onderwijzers belangrijke verbeteringen plaats gevonden, onder anderen te *Vreeland*, te *Zegveld*, te *Eemnes* en te *Nieuw-Langbroek*.

In de stad *Utrecht* is het getal der burgerscholen vermeerderd, en was men aldaar bezig met den opbouw van eene geheel nieuwe zeer groote stads-armenschool.

Te *Waverveen*, alwaar de school onbruikbaar was geworden, is een nieuw lokaal gesticht.

Voor eene herbouwing en vergrooting van het schoollocaal te *Nieuw-Loosdrecht* werden de noodige fondsen bijeengebracht.

De bij het vorig verslag aangekondigde verbetering van het schoolgebouw te *Doorn* is in 1834 tot stand gekomen.

Eindelijk is te *Blaauwkapel* eene aanzienlijke verbetering aan het schollocaal toegebracht.

Te *Montfoort* is het voormalig slot, op kosten der gemeente, veranderd en ingerigt tot een zeer geschikt lokaal voor eene kostschool.

Te *IJsselstein* is de Fransche school voor meisjes op stads kosten vergroot.

VRIESLAND.

De verbetering van het schoolwezen bleef bij voortdu-

ring een voorwerp van aanhoudende zorg en bemoeijng der gewestelijke en plaatselijke autoriteiten.

De burgerscholen te *Leeuwarden*, waarvan de stichting in het vorig verslag werd aangekondigd, en van welke de eene dient voor jongens en de andere voor meisjes, kwamen in 1834 in werking. Met de aldaar buitendien aanwezige Fransche kostscholen, tusschenschool en armenscholen, alle stedelijke inrigtingen, bestaat thans voor alle standen in die stad de gelegenheid tot het erlangen van een, naar ieders behoefte, wel ingerigt onderwijs, in ruime en luchtige schoolvertrekken.

Het getal der geheel vernieuwde en nieuw opgebouwde gemeentelijke schoolhuizen werd wederom vermeerderd met die van *Oosterbierum*, *Ouwsterhaule*, *Lemmer*, *Hoornsterzwaag*, *Jubbega-Schurega*, *Compagnie van Jubbega-Schurega*, *Mildam* en *Katlijk*, *Nieuwe Schoot* en *de Gaast*, *Beneden-Knijppe*, *Boven-Knijppe*, *Langezwaag*, *Hardegarijp*, *Dragten* voor de *Zuidboerenstreek*, *Oldetrijne* en *Sonnega*, *Vrijlamer*, *Oldeholtpa* en *Idzard*, *Bewil*, *Blesdijke* en *Peperga*; terwijl, behalve die geheele vernieuwingen, nog aanzienlijke verbeteringen werden bewerkstelligd aan de schoolgebouwen te *Goingarijp*, *Rottum*, *Slikenburg*, *Nijehollpa*, *Foudgum*, *Bornwerd*, *Minertsga* en *Tjerkgaast*.

In de gemeenten *Tijnje*, *Duurswoude*, in de *Schuregaster Compagnie* en te *Appelschen* is het inkomen der onderwijzers verbeterd door toelagen op derzelver jaarwedden uit de plaatselijke kassen; op welke plaatsen hierdoor gelijkelijk is bewerkt, dat voortaan het geheele jaar door zal worden school gehouden.

Eene betere regeling der schoolgelden heeft plaats gehad in de grietenij *het Bildt*, te *Rottevalle*, *Luimjeberd*, *Terhorne* en *Stavoren*.

Op vele plaatsen zijn betere middelen beraamd tot het geregeld schoolgaan der armen-kinderen. Op het *Heerenveen* werd het onderwijs in dier voege ingerigt, dat, door de toevoeging eener nieuwe school, het onderwijs aan

armen en minvermogenen kosteloos kan gegeven worden.

Het getal der in de geheele provincie ter school gaande kinderen heeft in 1834 bedragen 31,951, waaronder 5,221 boven de twaalf, en 747 beneden de vijf jaren, en waarvan aan 6,783 kinderen het onderwijs kosteloos is verstrekt. Van de gezamenlijke leerlingen hebben 3,444 in 1834 het schoolonderwijs verlaten.

OVERIJSEL.

De staat van het onderwijs was zeer voldoende, en, of schoon in hetzelfde geene groote veranderingen hebben plaats gehad, is men met vrucht op den eenmaal ingeslagen weg blijven voortgaan.

Nieuwe scholen zijn gebouwd te *Deventer*, *Noetzele*, *Boekelo*, *Lutte*, *Oosterhuizen*, *Callemberg* en *Ossenzijl*; terwijl aanmerkelijk werden verbeterd twee te *Zwolle*, die te *Haarle*, *Rijssen*, *Weerselo*, *Nötter*, *Rectum*, *St. Jans Klooster* en eene te *Kampen*.

Onder het opgegeven getal gebouwen zijn niet begrepen twee welingerigte kleine-kinderscholen te *Zwolle* en eene te *Deventer*, welke laatste, verleden jaar opgerigt voor zulke kinderen van den mingevoeden stand, aanvankelijk zeer voldoet; terwijl te dier stede eene dergelijke voor den behoeftigen stand zal worden daargesteld, zoodra de daarvoor bestemde localen in gereedheid zijn. Een en ander is eene wezenlijke verbetering, welke in andere steden en gemeenten, waar dit doenlijk is, en inzonderheid in die gemeenten, waar fabrieken zijn, allezins navolging verdient. In zoodanige gemeenten zijn de kinderen, in die fabrieken arbeidende, dikwerf verhinderd geregeld onderwijs te ontvangen. Dit gebrek wekt bekommering bij de provinciale commissie van onderwijs.

De lagere scholen werden bezocht door 30,105 leerlingen, zijnde bijna een zesde der bevolking, zoodat in deze provincie nog maar weinige kinderen van het onderwijs schijnen verstoken te blijven.

De geregelde betaling aan de onderwijzers uit de bestaande schoolfonds en laat, in eenige gemeenten, nog iets te wenschen over; maar, in vergelyk van vroegere jaren, is zulks veel geregelder.

GRONINGEN.

Het schoolwezen bleef over het algemeen in dezelfde gesteldheid als in het vorige jaar.

Het onderwijs zelf echter ging in meest alle scholen langzaam vooruit. Die vooruitgang was vooral zichtbaar in de scholen te *Lellens*, *Sauwerd*, *Houwerzijl*, *Eppenhuisen*, *Woldendorp*, *Borgsweer*, *Delfzijl* en *Opwierda*.

Over den ijver en het gedrag der onderwijzers viel dan ook over het algemeen te roemen.

Meerdere hunner onderscheidden zich door het vormen van bekwame kweekelingen. Andere maakten zich verdienstelijk door de uitgave van nuttige schoolwerkjes.

Door Gedeputeerde Staten is eene resolutie genomen, waarbij de plaatselijke besturen ten platten lande zijn aangemaand, om de hulpbehoevende onderwijzers voorloopig te gemoet te komen uit de gemeentelijke fonds en, in afwachting, dat in hun bestaan bepaaldelijk zal kunnen worden voorzien.

Door Gedeputeerde Staten is mede gearresteerd een provinciaal reglement voor een fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers, hetwelk algemeen werd verlangd.

Verbeteringen aan schoolgebouwen hadden plaats te *Eenrum*, *Oosterwijtwerd*, *Eekamp*, gemeente *Finsterwoude*, *Feerwerd*, *Helpen*, aan den *Hoornschendijk*, *Foxhol*, *Enumatil*, de *Leek*, *Oostwold*, *Tolbert*, *Engelbert*, *Euwelgunne* en *Dorkwerd*; terwijl op de volgende plaatsen de schoolmeubelen werden verbeterd, namelijk: op den *Ham*, te *Lutjegast*, *Oostwold*, *Feerwerd*, *Foxhol*, *Enumatil*, de *Leek*, *Lettelbert*, *Midwolde*, *Oostwolde*, *Tolbert* en *Zevenhuizen*.

DRENTHE.

De staat der scholen en van het onderwijs is in dit gewest over het algemeen gunstig.

Aan de schoolgebouwen had wederom eenige verbetering plaats. Te *Rolde* is eene nieuwe school van voldoende grootte getimmerd, en de te *Exlo*, onder de gemeente *Odoorn*, afgebrande school is weder opgebouwd; terwijl die te *Wapserveen*, *Uffelte* en *Havelte* aanmerkelijk verbeterd en thans zeer doelmatig zijn ingerigt.

In het onderwijs op de scholen hebben in 1834 gedeeld 10,029 leerlingen, waaronder 5,240 jongens en 4,789 meisjes.

Hetzelve was over het geheel doelmatig, en heeft, inzonderheid het onderwijs in de schrijf- en zangkunst, ten gevolge der meer opzettelijke beoefening dier vakken door sommige der onderwijzers-gezelschappen, op een aantal scholen aanmerkelijke vorderingen gemaakt.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1835.

Het tegenwoordige verslag omtrent den staat der hooge, middelbare en lagere scholen, opgemaakt naar aanleiding van artikel 226 der grondwet, omvat den jaarkring van 1835.

HOOGESCHOLEN.

Bij het opmaken van het volgend overzicht van den staat dezer instellingen, zijn de gewone jaarlijksche verslagen van de collegien van curatoren, als naar gewoonte, tot grondslag gelegd.

Volgens die berigten kunnen de hoogescholeu gezegd worden ook dit jaar aan het doel te hebben beantwoord.

Een aantal jonge lieden vonden er ruime gelegenheid om zich voor hunne toekomstige bestemming wetenschappelijk te vormen, en tevens hun verstand en hart te beschaven en te veredelen; terwijl meer dan één hoogleeraar ook door het uitgeven van geschriften nuttig was en de uitbreiding der wetenschappen trachte te bevorderen.

Het ontbrak ook dit jaar niet aan het houden van voorlezingen buiten en behalve die, welke bij het reglement

zijn voorgeschreven. Respondeer- en disputeer-oefeningen werden voortgezet. Bekroonde prijsverhandelingen en onderscheidene academische proefschriften droegen blijken van wel besteden tijd en grondig onderzoek.

Het valt smartelijk de opmerking van zoo veel goeds te moeten afbreken door de vermelding van treffende verliezen, welke alle drie de hoogeschoolen, maar inzonderheid die te *Leyden*, hebben geleden, door het afsterven van verdienstelijke hoogleeraren.

Onder deze kwam een hooge rang toe aan de hoogleeraren *C. J. C. Reuvens* en *H. A. Hamaker*, beide leden van de letterkundige faculteit der *Leijdsche* hoogeschool. Hadden zij zich, als onderwijzers en geleerden, reeds grooten naam, zoowel binnen als buiten 's Lands, verworven, veel mogt men nog van hen voor de toekomst verwachten, daar beide in de kracht des levens waren, en hun ijver voor het groote doel, naar hetwelk zij, ieder langs zijnen weg, in gestadigen voortgang streefden, als met de jaren scheen te klimmen. Veel omvattend was de taak, welke zij op zich hadden genomen, zoodat het soms scheen, als ware zij te groot, ook voor hem, die zich mogt vleijen den uitersten grens des menschelijken levens te bereiken, en met onverflaauwden ijver tot het einde toe te volharden. Het werd hun echter niet vergund te toonen, hoe verre hunne krachten gewone berekeningen overtroffen: te midden van hunne loopbaan werden zij gestuit! Kort was dezelve, maar glansrijk; vele sporen achterlatende der hooge geëstdrift, waarmede zij voor hunne geliefkoosde studien waren bezielde, en welke zij ook in de borst van anderen hebben weten te ontvonken, bij wie, gelijk bij allen, die hunne voortreffelijke gaven wisten te waarderen, hunne gedachtenis zal voortleven.

Ook de hoogeschool te *Utrecht* moest een harer leden derven, den emeritus hoogleeraar bij de regtsgeleerde faculteit *C. A. van Enschat*, een' man, die aan de voormalige hoogeschool te *Harderwijk*, en later aan die te *Groningen*,

tot sieraad had verstrekt, en op zijne laatste standplaats nitnemende diensten had bewezen, tot dat hij door verzwakking des ligchaams verhinderd werd voort te gaan, en al spoedig na het bekomen eener eervolle rust bezweek.

De hoogleeraar bij de letterkundige faculteit te *Groningen*, *J. R. van Eerde*, moest ook dit jaar zijne aardsche loopbaan eindigen. Eene reeks van jaren mogt hij zich aan het onderwijs toewijden, en daarin zijne eigenaardige verdiensten aan den dag leggen.

Het getal der studenten was dit jaar eenigzins gedaald beneden dat van het vorige jaar, gelijk de hierachter gevoegde vergelijkende opgaaf zal aantoonen.

Het verstrekte der hoogeschool te *Leyden* tot eer, ook Zijne Koninklijke Hoogheid den tweeden zoon des Prinsen van Oranje onder het getal harer kweekelingen te zien opgenomen.

Van de studenten wordt gezegd, dat zij eene lofwaardige vlijt aan den dag hebben gelegd. Hun gedrag wordt almede met lof vermeld. Enkele uitzonderingen kunnen dit gunstig getuigenis niet verzwakken. De goede stemming van het aanzienlijkste gedeelte bleef zich in velerlei opzigten kenmerken, zoodat het vertrouwen der regering is bevestigd en versterkt, dat de studerende jongelingschap onzer hoogescholen zich door uitstekende hoedanigheden zal blijven onderscheiden, en dat de uitmuntende geest, welke haar vóór weinige jaren sprekende bewijzen deed geven van vaderlandsliefde en verknochtheid aan alles, wat aan Nederland dierbaar is, nimmer zal ontaarden, maar veeleer bij opvolging en als bij overlevering worden voortgeplant en onderhouden, en zich van de hoogescholen door de geheele maatschappij zal verspreiden, en alzoo medewerken tot bestendiging van orde, rust en algemeene welvaart.

De academische verzamelingen en inrigting voor het onderwijs werden in goede orde onderhouden, ofschoon de eene meer, de andere minder, onder de bekrompenheid der subsidien, welke voor dit onderwerp worden toegestaan,

moesten lijden. Vooral werd bij de academische gasthuizen te *Utrecht* en *Groningen*, en algemeen bij de academische bibliotheken, behoefte gevoeld aan ruimere middelen. Te *Utrecht* genoten echter de studenten in de geneeskunde het groote voorregt, dat aldaar voor hen de gelegenheid bestaat, om ook in het groot Rijks-hospitaal hunne kennis en ervaring te vermeederen; terwijl het stedelijk bestuur van *Groningen* lofwaardige bewijzen gaf van belangstelling in het academisch ziekenhuis.

In weêrwil dezer bekrompenheid van middelen, zijn er sommige verzamelingen of inrigtingen, omtrent welke gunstige berigten zijn ingekomen. Zoo vermelden curatoren der hoogeschool te *Leyden*, dat de kruidtuin, onder bestuur van den hoogleeraar *Reinhardt*, niet slechts bij voortdurend goed in stand is gehouden, maar ook in de laatste jaren aanmerkelijk verbeterd en met een grooter aantal van gewassen vermeerderd en verfraaid is; weshalve aan het doel dezer inrigting wordt voldaan, om, namelijk, het kruidkundig onderwijs door een groot aantal van voorbeelden op te helderen, de groote verscheidenheid van het plantenrijk en het verband der verschillende vormen aanschouwelijk te maken, en de meest nuttige en merkwaardige gewassen te doen kennen. „Eischt de bepaalde ruimte in den academischen kruidtuin en de toegestane subsidie,” dus vervolgen curatoren, „tevens eene beperking in de verzameling der gewassen, dezelve strekt zich echter minder uit tot zulke planten, die om derzelver gebruik en nut in het bijzonder verdienen gekend te worden; weshalve in het aanwinnen van gewassen meer bijzonder op medicinale, oeconomische en andere nuttige, die zoo hier te lande als elders in gebruik zijn, gelet wordt, gelijk dan ook de meeste zoodanige gewassen werkelijk alhier onderhouden worden. Verscheidene gunstige omstandigheden hebben tot den tegenwoordigen bloei van den academischen tuin bijgedragen, en zulks, niet-tegenstaande de voor denzelven verstrekte subsidien in de

laatste jaren niet gedooft hebben, daaruit eenigen aankoop, hoe ook genaamd, van gewassen te doen. Vooreerst moeten in dezen met erkentelijkheid de aanzienlijke bijdragen geroemd worden, die de hortus academicus, zoo wel onbepaald als bij ruiling, ontvangt uit de in- en buitenlandsche verzamelingen, met welker eigenaren of bestuurders gedurig betrekkingen worden onderhouden. Aan de goede onafgebroken zorg van den hortulanus en deszelfs zoon, die zich eene meerdere ondervinding tot het verbeteren der cultuur steeds tracht ten nutte te maken, moet almede de goede instandhouding van den academischen kruidentuin worden toegekend; terwijl lust voor de studie der kruidkunde steeds meer bij de studerende jongelingen ingang vindt. Getuige hiervan is het steeds toenemend getal der studenten, die de kruidkundige lessen onafgebroken bijwonen en zich door vlijtig bezoeken van den hortus de verzameling aldaar tot hun meeste voordeel trachten ten nutte te maken."

Gewaagden curatoren der hoogeschool van *Groningen* vroeger met lof van den kruidentuin aldaar, onder bestuur van den hoogleeraar *van Hall*, in hun verslag over 1835 vermelden zij met niet minder voldoening den staat, waarin de oeconomische tuin, mede onder bestuur van genoemden hoogleeraar, zich bevindt, en hoe in denzelven eene verzameling van tot den landbouw betrekkelijke gewassen gevonden wordt, welke, zeggen curatoren, nergens elders in ons vaderland alzoo bestaat. Van dien tuin wordt een gepast gebruik gemaakt; doch de curatoren bejammeren het, dat de ijver van genoemden hoogleeraar voor het vak der land-huishoudkunde niet wordt ondersteund, daar de lessen over die wetenschap, bij gebrek aan toehoorders, niet hebben kunnen worden gehouden.

Het kabinet voor de land-huishoudkunde te *Leiden* is van vele voorwerpen voorzien, als daar zijn: 509 stuks werktuigen, 1,250 verschillende houtsoorten, 1,878 verschillende zaden en 500 producten van den landbouw, behalve

eenige platen, welke planten, vruchten of dieren voorstellen.

Het ontleedkundig kabinet te *Leiden* staat op eenen hoogen trap van voortreffelijkheid en orde. Deszelfs directeur, de hoogleeraar *Sandifort*, heeft gelukkig eene taak ten einde gebragt, zoowel der hoogeschool als zijn hooggeleerde tot eere strekkende, het voltoojen namelijk van het vierde deel van het *Museum Anatomicum*, een werk ook buiten 's Lands met blijkbare goedkeuring en hoogschatting ontvangen.

Het archaeologisch museum, te *Leiden* gevestigd, eene verzameling, welke meer en meer de aandacht, ook van vreemdelingen, tot zich trekt, werd tot dus verre op eene hoogst gebrekkige wijze bewaard, gedeeltelijk in een gebouw, palende aan het museum van natuurlijke historie, gedeeltelijk in eene schuur of loods, nabij den kruidtuin.

Deze loods was luchtig opgetrokken, in de verwachting, dat er slechts weinige jaren gebruik van zoude worden gemaakt, en de oudheidkundige voorwerpen spoedig eene eigene en geschikte plaats zouden erlangen. De omstandigheden hebben dit echter van jaar tot jaar doen uitstellen, en zoo verkeerde deze loods ten laatste in eenen toestand, welke het dringend noodzakelijk maakte in de behoefte aan een gebouw voor het archaeologisch museum te voorzien. Hiermede konde tevens het voordeel worden bereikt, dat de verzameling vogelen van het museum van natuurlijke historie, welke tot dus verre, bij gebrek aan ruimte, niet was geplaatst, behoorlijk wierd aan het licht gebragt; iets, dat door allen, die belang in dit merkwaardig museum stellen, sinds lang vurig werd gewenscht. Gelukkigerwijze heeft zich dan ook eene gelegenheid voorgedaan, om voor het archaeologisch museum een geschikt loaal te vinden. Zoodra dit gebouw voor het oogmerk zal zijn ingerigt, en de voorwerpen naar den eisch der zake zullen zijn geplaatst, zal de belangrijkheid van dit aanzienlijk museum meer en meer in het oog vallen; maar zal ook, wat meer zegt,

dan eerst daarvan dat nut kunnen worden getrokken, hetwelk dergelijke verzameling voor de bevordering van geschied- en oudheidkundige kennis, voor de vorming van den smaak, en voor de opscherping van den kunstzin bij de beoefenaars der beeldende kunsten en bij de beschaafde klasse van ingezetenen, zal kunnen opleveren.

Deze verzameling is, na den dood des hoogleeraars *Reuvers*, die er directeur van was, aan de zorg van twee conservatores toevertrouwd, die, volgens getuigenis van curatoren, allen ijver en welwillendheid betoonen, om ten nutte der verzameling werkzaam te zijn.

Het penning- en munt-kabinet der *Leydsche* hoogeschool was vroeger met de boekerij derzelve, later met het kabinet van *Archaeologie*, vereenigd. Van tijd tot tijd door geschenken van onderscheidene personen tot stand gebragt en vermeerderd, werd het laatstelijk bijzonder verrijkt door de uiterste wils-beschikking van den hoogleeraar *Reuvers*, die daaraan zijne eigene munt- en penning-verzameling vernaakte. Tot dezen trap van belangrijkheid gestegen, is het onder het afzonderlijk bestuur van een' directeur kunnen gebragt worden, die zich als een' ijverig voorstander der studie van munt- en penningkunde heeft doen kennen.

Het kabinet van pleisterbeelden en de prenten-verzameling te *Leyden* verkeeren bij voortduring in eenen voldoende staat.

De hoogeschool te *Utrecht* ondervond geen gering bewijs der belangstelling van de Staten van dat gewest en van het stedelijk bestuur, door de aanzienlijke bijdragen, welke vooral van stadswege werden verstrekt, om, met ondersteuning van het Rijk, en, ten gevolge van de voorstellen der regering, ten behoeve der hoogeschool aan te koopen de belangrijke verzameling van anatomische was-preparaten, vervaardigd en nagelaten door wijlen den kundigen prosector *Petrus Koning*.

De catalogus der academische bibliotheek te *Utrecht*, voor zoo veel de gedrukte werken betreft, voltooid en afgedrukt

zijnde, is dit jaar, in twee deelen in folio, in het licht verschenen, voorzien van belangrijke bijdragen voor de geschiedenis van die boekerij, door den hoogleeraar en bibliothecaris van *Heusde*, onder wiens toezigt de catalogus is vervaardigd door den ijverigen boekbeschrijver *J. J. Dodt van Flensburg*.

Het voorafgaande overzicht doet over het geheel gunstige uitkomsten kennen, en levert redenen op van tevredenheid. Voornamelijk schijnen de hoogeschoolen te kampen te hebben met bezwaren, welke uit gemis van de noodige fondsen ontstaan, waardoor niet wel in alle behoeften kan worden voorzien. De noodzakelijkheid om te bezuinigen, ook in de kosten voor het onderwijs, waarop telkens, mede van de zijde der Staten-Generaal, is aangedrongen, maakt het niet wel doenlijk die bezwaren uit den weg te ruimen. De zaak zelve heeft de aandacht der regering in 1835 bezig gehouden. Het verslag over het volgende jaar zal behelzen wat in verband daarmede is geschied.

Vergelijkende opgaaf van het getal der aan de hoogeschoolen ingeschreven Studenten in 1834 en 1835, zoo als dit was op den 1sten November van beide jaren.

Te Leyden,	in 1834,	761;	in 1835,	771.
" Utrecht,	" "	540;	" "	491.
" Groningen,	" "	296;	" "	265.

Te zamen, in 1834, 1,597; in 1835, 1,527.

LATIJSCHESCHOLEN.

Bij de beschouwing van den staat van het onderwijs op de Latijnsche scholen is in het oog te houden, dat hetzelfde hoofddoel heeft, om voor te bereiden voor het academisch onderwijs. Van dit gezigtspunt uitgaande, kan men van die inrigtingen getuigen, dat zij, over het algemeen,

aan dat doel beantwoorden. Terwijl, bij voorbeeld, het *taalkundig* onderrigt in het Grieksch en het Latijn streng wordt vastgehouden, worden, op de hoogere klassen in het bijzonder, de oude klassieke schrijvers ook tevens *zaakkundig* toegelicht, worden er de leerlingen geoefend om het gehoorde en gelezene door aantekeningen te bewaren, alsmede om het Latijn zuiver te schrijven. In sommige scholen worden de kweekelingen ook geoefend in het vlug en zuiver Latijn spreken, waartoe inzonderheid de behandeling der letterkundige geschiedenis van de Grieken en de Romeinen, mitsgaders die der Romeinsche oudheidkunde, geschikte gelegenheid aanbiedt.

Deze oefening behoorde nergens verzuimd te worden. De nadeelige gevolgen van zoodanig verzuim openbaren zich bij aankomende studenten der hoogeschoolen, wanneer zij, bij de lessen, worden ondervraagd in het latijn.

De *oude* geschiedenis, met de oude aardrijkskunde vereenigd, wordt te regt op de Latijnsche scholen als hoofdzak beschouwd; derzelver kennis staat in naauw verband met de beoefening der oude letteren. Maar de academische lessen omvatten de *algemeene* geschiedenis in haar geheel, en uit dien hoofde reeds behoort het onderwijs derzelve op de Latijnsche scholen geen gedeelte van dezelve achterwege te laten; terwijl buitendien de kennis der *algemeene* geschiedenis onmisbaar is voor den beschaafden stand. Er is dan ook een aantal Latijnsche scholen, waar thans dezelve, gedurende den vijfjarigen cursus, geheel wordt afgehandeld; doch er zijn er ook nog, waar men zich binnen de grenzen der oude geschiedenis beperkt.

Het wiskundig onderrigt, hetwelk te voren op eenige scholen nog achterlijk was, nadert van lieverlede de vereischte hoogte. Er zijn er, waar hetzelfde nog hooger opgevoerd wordt.

Om verder aan bovengemeld doel dezer instellingen te voldoen, zijn eenige rectoren, met grond, van oordeel, dat zij hunne kweekelingen moeten gewinnen, om zelfstandig

te werken. Aan de hoogescholeu toch missen deze de leiding, welke zij op de Latijnsche scholen gewoonlijk slechts te volgen hebben; zij staan daar op zich zelve, moeten menigwerf verlegen zijn, hoe zij het zullen aanleggen in het studeren. De evenbedoelde rectoren laten derhalve de kweekelingen, althans in het laatste jaar, meer op hun zelve werken, hen daarbij wel gade slaande, doch zonder zulks te doen blijken, dan in het geval, dat er teregtwijzing noodig is. Deze handelwijze verdiende door alle rectoren in acht genomen te worden.

Hoezeer nu meergemeld hoofddoel der Latijnsche scholen niet uit het oog wordt verloren, is men bij eenige dier inrigtingen nogtans van oordeel, dat met hetzelfde, als neven-doel, behoort verbonden te worden eene meer algemeene beschaving, zoodanige namelijk als niet behoorde te ontbreken bij jonge lieden van den stand dergenen, die voor het academisch onderwijs bestemd zijn. Daartoe rekent men de kennis der hedendaagsche talen, met name het Fransch, Engelsch en Hoogduitsch te behooren. Uit dien hoofde is bij de zoo even bedoelde gestichten de gelegenheid geopend voor het verkrijgen van onderwijs in die talen. Dat te *Haarlem* heeft er het voorbeeld van gegeven, met gelukkig gevolg. Te *Assen* bestaat dezelfde gelegenheid. Bij eenige andere Latijnsche scholen heeft dit voorbeeld navolging gevonden, onder anderen te *Utrecht*, en aldaar insgelijks met goeden uitslag. Ook te *Amsterdam* is daarmede een aanvang gemaakt.

Voorts is in de twee laatste jaren het getal leerlingen, hetwelk in de drie vorige jaren over het algemeen was afgenomen, niet alleen niet verder verminderd, maar is weder eenigzins toegenomen, zoo als blijkt uit den hier achter volgenden vergelijkenden staat over de vijf laatste jaren.

Eindelijk is het getal Latijnsche scholen met ééne vermeerderd geworden, zijnde in de stad *Goes* eene vroeger bestaan hebbende hersteld.

* VERGELIJKENDE STAAT van het getal leerlingen
der Latijnsche scholen, van 1831 tot en met 1835.

PROVINCIE.	1831.	1832.	1833.	1834.	1835.
Noord-Brabant.	253	245	249	263	285
Gelderland . . .	182	159	167	173	170
Noord-Holland .	162	193	153	171	168
Zuid-Holland . .	245	236	208	215	205
Zeeland.	48	35	40	30	33
Utrecht.	99	105	110	105	96
Vriesland. . . .	121	115	99	95	87
Overijssel. . . .	93	88	91	97	102
Groningen . . .	64	72	65	47	66
Drenthe	48	47	43	49	43
TOTALEN.	1,315	1,295	1,225	1,245	1,255

LAGERE SCHOLEN.

Het jaar 1835 heeft zich, evenmin als de laatst voorgaande jaren, gekenmerkt door nieuwe verordeningen of maatregelen van grooten omvang.

Het lager onderwijs bleef niettemin een voorwerp uitmaken der bijzondere zorgen van de regering, en, voor zoo verre de tijdsomstandigheden zulks toelieten, is zij blijven voortgaan aan de verbetering en de uitbreiding van het lager schoolwezen bevorderlijk te zijn.

De bijzonderheden, welke hier zullen worden medegedeeld, zijn wederom getrokken uit de jaarlijksche overzigten van den staat van het onderwijs, opgemaakt door de provinciale commissien van onderwijs en uit de jaarlijksche verslagen van de Gedeputeerde Staten der provincien.

Ten gevolge van eene aan de commissien van onderwijs gedane aanschrijving, hebben dezelve hare verslagen zoodanig ingerigt, dat daaruit zijn kunnen worden opgemaakt de statistieke opgaven, welke achter dit verslag worden aangetroffen, bestaande in eene tabel, aanduidende het getal der gewone lagere scholen, aanwezig binnen elke provincie, en het aantal leerlingen, die in het jaar 1835 op dezelve onderwijs genoten hebben; eene opgave van de bestaande kostscholen en van zoodanige dagscholen, in welke ook tevens kostleerlingen worden opgenomen; eenen staat, aanduidende de werkelijke gesteldheid van de gemeentelijke schoollocalen in de verschillende provincien; eene opgave van het getal der acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer, schoolhouderesse en huisonderwijzer, welke door de commissien van onderwijs en de plaatselijke schoolcommissien in elke provincie zijn afgegeven, en eene opgave van het getal der in elk gewest bestaande vereenigingen van onderwijzers of onderwijzers-gezelschappen en van derzelver leden.

Sedert het jaar 1825 is in de rapporten geene algemeene opgave gedaan van het getal leerlingen, welke door de scholen

bezocht worden. Eene vergelijking van de bij het verslag over dat jaar gevoegde tabellen, met den staat litt. A, welke achter dit rapport wordt aangetroffen, kan doen zien, dat de schoolgang merkbaar is vermeerderd, zijnde de gewone lagere scholen in de maand Januarij 1826, bij eene bevolking van 2,285,663, bezocht geworden door 246,998 leerlingen; terwijl in 1835, bij eene tot 2,528,387 geklommen bevolking, het aantal scholieren, die gedurende dat jaar, voor langeren of korteren tijd, onderwijs genoten, heeft bedragen 304,459.

Ten aanzien van de tabel litt. B valt op te merken, dat de daarin voorkomende kost- en dagscholen een gedeelte uitmaken van de gewone lagere scholen, vermeld in den staat litt. A.

De tabel litt. C kan ten bewijze strekken, dat verre weg de meeste gemeenten bereids in het bezit zijn van wel ingerigte schoollocalen; maar uit die tabel blijkt tevens, dat voor dit materiële belang van het onderwijs desniettemin bij voortduring nog aanzienlijke opofferingen te doen vallen.

Uit den staat litt. D zal men ontwaren, dat de begeerte om in den onderwijzersstand te worden opgenomen niet minder groot was dan in vroegere jaren, en de tabel litt. E levert het bewijs op, wanneer men vroegere opgaven van dien aard daarbij vergelijkt, dat de onderwijzers-gezelschappen, van welke nuttige instelling in vorige verslagen meermalen werd gewag gemaakt, niet alleen overal in stand bleven, maar zelfs in getal en in talrijkheid van leden zijn toegenomen.

NOORD-BRABAND.

De gang van het onderwijs gaf, over het algemeen genomen, stof tot verblijding, in weêrwil van de moeilijkheden, welke de tijds-omstandigheden hebben opgeleverd. In deugdelijkheid, leiding en strekking staat hetzelfde op eene gelukkige hoogte.

In de steden, zoowel als ten platten lande, wakkert de belangstelling in het verbeterd onderwijs meer en meer aan, en de verbeterde schoolinrigtingen verkrijgen van dag tot dag meerdere uitbreiding en vastigheid.

Mogten hier of daar de belangen van het schoolwezen minder ter harte worden genomen, zulks was niet zoo zeer toe te schrijven aan opzettelijke tegenkanting tegen het weldadige der school-verordeningen, als wel, hier uit bekrompene geldmiddelen en daar uit karigheid of kwalijk geplaatste zuinigheid om in de stoffelijke en velerlei andere behoeften van het onderwijs op eene behoorlijke wijze te voorzien.

Over het algemeen echter laat het onderwijs aan armen en behoeftigen altijd nog veel te wenschen over.

De meeste gemeente-besturen verliezen dit aangelegen onderwerp nog te veel uit het oog. Sommige gemeenten hebben zich echter, wat dit belang betreft, in het afgelopen jaar voordeelig onderscheiden, en ook ten deze blijken van hooge belangstelling gegeven. Zoo werd onder anderen te *Werkendam* en de *Werken* aan niet minder dan 184 kinderen van armen en behoeftigen kosteloos onderwijs verschaft, en tot dat einde aan den openbaren onderwijzer uit de gemeente- en armen-kassen verstrekt eene toelage van f 300.

Materiële verbeteringen hadden plaats te *Grave*, *Casteren*, *Heesbeen* en *Elshout*, alwaar geheel nieuwe scholen en onderwijzers-woningen tot stand kwamen, te *Geffen* en *Werkendam*, alwaar nieuwe scholen werden gebouwd, en te *Huibern*, *Almkerk* en *Uitwijk*, in welke gemeenten de schoollocalen werden verbeterd en de school-meubelen vernieuwd.

GELDERLAND.

Gedurende den jare 1835 heeft het uiterlijk aanzien van het onderwijs op verschillende plaatsen wederom aanmer-

kelijke verbetering ondergaan door het bouwen van geheel nieuwe of het herstellen van gemeentelijke schoollocalen.

Geheel nieuwe scholen zijn gebouwd te *Barneveld*, *Vorden*, *Apeltern*, *Altforts*, *Lathum*, *Doornspijk*, *IJzenvoorde*, *Lintelo* (gemeente *Aalten*), *Batenburg*, *Winsen* en *Wijchen*.

Voorts zijn vergroot of ook in ander opzicht aanmerkelijk verbeterd de scholen te *Twello*, *Nijkerk*, *Lienden*, *Verwolde*, *Bruchem*, *Dale* en *Barlo* (gemeente *Aalten*), *Corle* (gemeente *Winterswijk*) en *Ressen*.

De middelen voor het onderwijs hebben verbeteringen ondergaan te *Barneveld*, alwaar in de armenschool andere tafels en banken zijn gebragt.

Omtrent den aard en de deugdelijkheid van het onderwijs op de openbare scholen valt in het algemeen aan te merken, dat bij hetzelfde over het geheel wordt in acht genomen, dat het zij en blijve *verstandontwikkeling*, en geenszins, wat het eertijds eeniglijk was, aanleeren van klanken.

De omvang van het onderwijs is niet op alle scholen even ruim. Op sommige is hetzelfde stiptelijk bepaald tot de eerst noodzakelijke kennis; op andere is het uitgestrekt tot de aardrijkskunde en de vaderlandsche en algemeene geschiedenis. Hierbij wordt steeds geraadpleegd met den stand en de toekomstige bestemming der leerlingen en gezorgd, dat, terwijl allen aanleeren wat hun en tot genoeg en tot nut kan wezen, niemand echter overladen wordt met zoodanige kennis, welke hem of nooit te pas kan komen, of zelfs strekken zou, om hem voor zijne toekomstige bestemming ongeschikt te maken.

Dat op alle scholen het onderwijs niet even deugdelijk is, ligt in den aard der zaak. Alles komt aan op den graad van verkregene kennis bij den onderwijzer, op de geschiktheid om deze gemakkelijk mede te deelen, en om voorts eene strikte orde in de school en in den gang van het onderwijs te handhaven.

Daar deze gaven aan verschillende onderwijzers verschil-

lend zijn toegedeeld, kan het niet anders, of de ééne school moet bij de andere min gunstig afsteken; doch dit belet niet, dat men, over het geheel genomen, redenen van tevredenheid vindt, en dat er werkelijk een goed getal openbare scholen gevonden wordt, aan welke men hooge lof verschuldigd is.

HOLLAND.

Het lager schoolwezen heeft noch in *Noord-Holland* noch in *Zuid-Holland* gedurende het jaar 1835 iets bijzonder kenmerkende opgeleverd.

Het onderwijs bleef in denzelfden goeden toestand.

Zuid-Holland heeft wederom zijne openbare schoolgebouwen met eenige geheel nieuwe vermeerderd gezien. In de plaats van zeer bekrompene en gebrekkige, zijn er te *Koudekerk*, *Leiderdorp*, *Puttershoek*, *Hendrik-Ido-Ambacht*, *Sommelsdijk* en *Poortugaal* ruime en allezins doelmatige uit den grond opgetrokken.

Met de schoolvertrekken zijn derzelver meubelen verbeterd en al de hulpmiddelen voor het onderwijs; terwijl de onderwijzers-woningen geheel of grootelijks in deze vernieuwing gedeeld hebben.

De kosten zijn goedgeemaakt door vereenigde bijdragen van het Rijk, het gewest en de gemeente.

In het Noordelijk gedeelte der provincie zijn de schoolvertrekken en onderwijzers-woningen verbeterd op negen plaatsen, namelijk: te *Overveen*, *Heer Hugowaard*, op het *Koegras*, te *Bovenkarspel*, *Grosthuisen*, *Zaandam*, en aan het oosteinde van *Aalsmeer*.

Nieuwe openbare scholen werden opgerigt op het *Koegras*, aan het *Oude-Schild* op *Texel* en te *Monnickendam*. Boven dien kwam te *Haarlem* tot stand eene nieuwe bijzondere school der tweede klasse.

Te *Rotterdam* is men blijven voortgaan met de uitbreiding der scholen voor minvermogenen. Aan de twee

Rotterdamsche tusschenscholen zijn industrie-scholen verbonden geworden tot het aanleeren van handwerken. Ook heeft men binnen die stad eenen aanvang gemaakt met de tot stand bringing eener wel ingerigte kleine-kinderschool, op den voet van de voortreffelijke inrigtingen, welke van dien aard aanwezig zijn te *Zwolle* en te *Deventer*.

De vorming en opleiding van aankomende onderwijzers wordt, behalve in de Rijks-kweekschool te *Haarlem*, ook elders bevorderd, in het bijzonder door de onderwijzers der stedelijke armen- en tusschenscholen te *Amsterdam*; ook hier en daar door die der burgerscholen.

ZEELAND.

Het lager schoolwezen werd over het algemeen, gedurende den verloopenen jaargang, weder geregeld voortgezet, en op nieuw werd opgemerkt, dat de gemeente-besturen, slechts weinige uitgezonderd, niet alleen het heilzame der school-inrigtingen en verordeningen erkenden, maar ook de belangen van het onderwijs naar vermogen en met bijzonderen ijver bevorderden.

De verbetering der schoollocalen en school-meubelen, waarmede men door de tijds-omstandigheden sedert het jaar 1830 weinige vorderingen kon maken, werd met vernieuwde belangstelling opgevat en voortgezet.

Geheel nieuwe schoollocalen kwamen tot stand te *Grijpskerke*, *Bommenede* en te *Serooskerken*; terwijl de schoolvertrekken te *St. Maartensdijk*, *Bierliet*, *Cadsand* en te *Hoofdplaat* werden verbeterd en uitgebreid. Bovendien werden door Gedeputeerde Staten goedgekeurd de voordragten tot het stichten van nieuwe scholen te *Axel*, *Oudvossemeer*, *Wissekerke*, *Schoondijke* en *Zuiddorpe*, en tot aanzienlijke verbetering der scholen te 's *Gravenpolder* en *Oostburg*.

Te *Bath*, waar de school nog bij de militairen in gebruik is, en tot ongerief voor het onderwijs in de kerk school gehouden werd, is eene bekwaame kamer als school ge-

huurd en van de noodige meubelen voorzien geworden. Te *Goes* werden in onderscheidene scholen de meubelen verbeterd en vermeerderd, en te *Waarden* werden de tafels door nieuwe vervangen.

De scholen te *Kleverskerke* en te *Eede* ontvingen leesmachines met toebehooren.

Aan de stad *Axel* is uit 's Rijks kas, ter gedeeltelijke voorziening in de kosten der stichting van het nieuwe school-locaal, toegekend geworden een subsidie van *f* 3000. De overige hiervoren vermelde gemeenten ontvingen tot hetzelfde einde subsidien uit de provinciale fondsen.

Het bestaan der onderwijzers werd verbeterd te *Axel*, *IJzendijke*, *Eede*, *Groede* en *Zoutelande*.

De schoolopzieners ontvingen wederom uit de provinciale fondsen voor elk district eene toelage van *f* 40, om daaruit te voorzien in de schoolbehoefte van minvermogene schoolgangers. De schoolopziener van het tweede district ontving bovendien eene toelage van *f* 30, die van het derde district eene toelage van *f* 50, om daaruit aan arme kinderen te *Kerkwerve* en 's *Heeren Hendriks kinderen* onderwijs te doen verleenen en om het lot der onderwijzers in die gemeenten eenigzins te verbeteren.

In de meeste scholen is de leerwijze zeer voldoende. Ongeschikte leerboeken worden nergens meer aangetroffen.

UTRECHT.

Het lager onderwijs in deze provincie heeft, zonder merkbare veranderingen, zijn geregelde gang gehouden.

Eenige vooruitgang heeft echter plaats gehad door de verbetering van sommige schoollocalen, door de aanstelling van eenige meer bekwame onderwijzers, ter vervanging van ouden van jaren en door het toenemen van het getal scholieren.

Te *Nieuwloodsrecht* is de in het vorig verslag aangekondigde vergrooting der school doelmatig tot stand gekomen,

en zijn aldaar de hulpmiddelen voor het onderwijs naar behooren verbeterd.

Te *Zeist*, alwaar het schoolgebouw, wegens de toemende bevolking, het aantal scholieren niet meer kon bevatten, zijn de noodige maatregelen genomen om in dat gebrek te voorzien.

De school in het weeshuis te *Amersfoort* is geheel vernieuwd, en eene der openbare scholen binnen die stad werd aanmerkelijk verbeterd.

Aan de *Blaauw-Kapel* en te *Elst* werden nieuwe schoolmeubelen aangeschaft.

Verbeteringen in het personeel der onderwijzers hebben inzonderheid plaats gevonden te *Houten* en te *Elst*.

Het bestaan der onderwijzers werd verbeterd te *Eemnes Binnendijks*, *Woudenberg*, *Zeist* en *Leusden*, alwaar aan dezelfde schadeloosstellingen werden verleend wegens het onderwijs aan armen of minvermogenen.

Intusschen is op andere plaatsen het aantal kinderen van armen en minvermogenen, welke van het onderwijs verstoken blijven, nog vrij aanzienlijk, hoe zeer hier en daar door particulieren hetzelfde wordt bekostigd.

Op de voornaamste scholen worden jonge lieden tot onderwijzers aangekweekt. Ook worden te *Utrecht* elke week bij voortduring normale lessen voor aankomende onderwijzers gehouden. Daartoe zijn mede dienstbaar de in deze provincie bestaande onderwijzers-gezelschappen.

Bij het departement der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, te *Amersfoort*, is eene herhalings-school opgericht voor jonge lieden, welke tot een handwerk worden opgeleid, om hen in de rekenkunde, de gronden der stel- en meetkunde en het bouwkundig teekenen te onderwijzen en met natuurkundige wetenschappen en derzelver toepassing op de handwerks-bedrijven bekend te maken. Ook is door hetzelfde departement gelegenheid geopend ter opleiding en vorming van onderwijzeressen voor kleine-kinderscholen.

VRIESLAND.

De pogingen, welke in deze provincie, in de laatste jaren, ter verbetering van het lager schoolwezen zijn aangewend, hebben, vooral met opzigt tot de schoolvertrekken en onderwijzers-woningen, het inkomen van de onderwijzers, het afschaffen der, nog in sommige dorpen en gehuchten bestaande, zoogenaamde winter-scholen, en het doen vervangen van deze door scholen, in welke, het geheele jaar door, onafgebroken onderwijs wordt gegeven, zeer gunstige uitkomsten opgeleverd; en het is met die algemeene verbetering, welke steeds, voor zoo veel de omstandigheden en geldmiddelen zulks gedoogden, met klem is voortgezet, thans zoo verre gekomen, dat deze zoo belangrijke bemoeijingen eerlang voor afgedaan zullen kunnen worden gehouden, en dan slechts doelmatig zal behooren te worden onderhouden, wat met zoo veel zorg en kosten is daargesteld.

Sedert het laatstvorig verslag werden in aanbouw gebragt nieuwe scholen met onderwijzers-woningen voor de nieuw opgerigte school in de Veen-kolonie aan de vaart onder *Appelscha*, te *Donkerbroek*, in het gehucht *Witveen* onder *Oostermeer*, en te *Wijns*; voorts nieuwe scholen te *Warga*, *Oenkerk*, *Rijperkerk*, *Oosterwolde*, *Vochtelo*, *Wolvega* en *Scharnegoutum*; aanzienlijke vertimmeringen, met vergroo-ting of verbetering, werden bewerkstelligd aan de scholen te *Tietjerk*, *Cornwerd*, *Terwoude* en *Nes* op *Ameland*.

Bij eene der scholen in de *Haulerwijk* werd eene nieuwe onderwijzers-woning gesticht en aanmerkelijke verbeteringen toegebragt aan die van *Oenkerk*, *Rijperkerk* en *Scharnegoutum*.

In sommige gemeenten is ook wederom het inkomen der onderwijzers door toelagen op derzelver jaarwedden uit de plaatselijke kassen verbeterd, namelijk: te *Leeuwarden*, *Anjum*, *Zwaag - Westeinde*, *Duurswoude*, *Noorderdragten*, *Bolsward*, *Wirdum*, *Hemrik*, *Terwispel*, *Goenga* en *Offengamier*.

Pensioenen werden verleend, gedeeltelijk uit 's Rijks kas, aan de onderwijzers te *Ee*, *Nes* op *Ameland* en *Haskerdijken*.

OVERIJSEL.

In het algemeen blijft de staat van het onderwijs in dit gewest op voldoende voet voortgaan.

Nieuwe scholen zijn in 1835 gebouwd, twee te *Deventer*, een te *Haaksbergen*, *Hengelo*, *Usselo*, *Eschmarkte*, *Oldenzaal*, *Ootmarsum* en *Diffelen*; zijnde daartoe aan eenige gemeenten Rijks- en provinciale subsidien verleend; aanmerkelijk werden verbeterd de scholen te *Genemuiden*, *Stegeren* en in de stad *Vollenhove*.

Even als te *Zwolle*, worden ook te *Deventer* twee wel ingerigte kinderscholen druk bezocht. Voorts bevinden zich nog in die steden en te *Kampen*, *Genemuiden*, *Vollenhove*, *Steenwijk*, *Bloksijl* en *Zwartsluis*, bewaarscholen voor kleine kinderen.

Omtrent het minder vlijtig bezoeken der scholen door kinderen, welke in de weverijen en spinnerijen werkzaam zijn, en wel op die jaren, dat zij vooral ter schole dienen te gaan, is, na een opzettelijk onderzoek, door het provinciaal bestuur eene aanschrijving aan de gemeente-besturen geschied, gegrond op de bestaande verordeningen omtrent het onderwijs.

Over het algemeen neemt het aantal leerlingen jaarlijks toe, hetgeen te houden is als een gevolg, onder anderen, van den ijver der onderwijzers in het nakomen der op hen genomen verplichtingen en der uitvoering van de schoolwetten; kunnende ook van hen getuigd worden, dat zij bij hun onderwijs de zedelijke vorming der leerlingen niet uit het oog verliezen.

GRONINGEN.

Het lager schoolwezen gaat, even als vroeger, zijnen

geregelden gang en laat in deze provincie weinig te wenschen over. Onder dit weinige bekleedt eene voorname plaats de verbetering van het inkomen van sommige onderwijzers.

De schoolgebouwen en onderwijzers-woningen bevinden zich, over het algemeen, in goede orde.

In het afgelopen jaar zijn op negentien plaatsen de schoolvertrekken of de onderwijzers-woningen in meerdere of mindere mate verbeterd, als: te *Onnen*, *Sappemeer*, *Kiel*, *Dorkwerd*, *Hoogemeden*, *Noordhorn*, den *Ham*, *Sebaldeburen*, *Groote gast*, *Zevenhuizen*, *Niebert*, *Oostwold*, *Hoornschedijk*, *Leens*, *Eenrum*, in den *Andel*, te *Borgsweer*, *Oosterwijtwerd*, en in de *Eekamp*.

De hulpmiddelen voor het onderwijs hebben in twaalf scholen belangrijke verbeteringen ondergaan, namelijk: te *Middelbert*, *Marum*, *Nuis*, *Wedde*, *Noordijk*, *Kiel*, *Windeweer*, *Hoogemeden*, *Aduard*, *Zuidhorn*, *Noordhorn*, *Niehove*, en *Houwerzijl*. Als een algemeen hulpmiddel voor het onderwijs in de aardrijkskunde dezer provincie mag worden genoemd de kadastrale kaart derzelve, uitgegeven door den heer ingenieur verificateur *J. H. Jappé*.

Te *Wilp*, alwaar tot dus verre geen onderwijs gegeven werd, kwam tot stand eene geheel nieuwe schoolinrigting. Te *Groningen* is opgericht geworden eene nieuwe bijzondere school, en door de zorg van het departement *Groningen* der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, hetwelk niet ophoudt zich bij het onderwijs verdienstelijk te maken, werd aldaar tot stand gebracht eene herhalings-school voor meisjes; terwijl door den stedelijken raad aan hetzelfde departement een jaarlijksch subsidie van f 400 is toegestaan tot het oprigten van een derde werkschool voor meisjes.

De meeste onderwijzers leggen grooten ijver aan den dag, niet alleen ter vermeerdering hunner wetenschappelijke kennis, maar ook ter nuttige aanwending van de door hen verkregene kundigheden.

De in het eerste school-district bestaande zangvereeniging van onderwijzers breidde haren werkkring uit, en werd

ook reeds de weldadige moeder van verscheiden kleine zangvereenigingen in onderscheidene dorpen en gehuchten.

DRENTHE.

De gesteldheid van het lager onderwijs is in deze provincie hoofdzakelijk dezelfde gebleven.

Tot voortgaande uitbreiding van hetzelfde blijft men er steeds op bedacht zijn, om daar, waar de plaatselijke omstandigheden dit toelaten, de aanwezige winter-scholen allengskens te doen vervangen door de zoodanige, waarin het geheele jaar dóór onderwijs wordt gegeven. Dit is nu weder het geval geweest met de scholen te *Nijensleek*, gemeente *Vledder*, met die te *Anderen*, gemeente *Anloo*, en met die van het *Legeveld*, gemeente *Havelte*.

Door de vereeniging der schoolfondsen met de gewone comptabiliteit der gemeenten is de geregelde uitbetaling van de bezoldiging der laatstgenoemde aanmerkelijk bevorderd; terwijl ook de behandeling van het onderwijs zelf, over het geheel, hierdoor op eenen meer regelmatigen voet is gebragt.

De school te *Eckst* is bijna geheel vernieuwd, aanmerkelijk vergroot en zeer gepast ingerigt geworden, en de school te *Anderen* heeft ook eene voldoende vergrooting ondergaan. Bovendien werden in verscheidene schoollocalen nieuwe tafels, banken, borden, vloeren of venster-ramen aangebragt, die dezelve eene meer doelmatige inrigting verschaften.

Het fonds voor weduwen en weezen nam in het afgelopen jaar toe, en er hadden geene omstandigheden plaats, door welke hetzelfde meer bezwaard werd, zoodat het zich zeer goed staande hield.

Vele plaatselijke besturen gaven duidelijke bewijzen van derzelver gewilligheid om de belangen van het schoolwezen te helpen bevorderen, maar werden daarin meer of min teruggehouden door de vrees van de ingezetenen boven derzelver vermogen te zullen bezwaren.

STAAT, aanduidende het getal der gewone lagere scholen, aanwezig binnen elke provincie, en het aantal leerlingen, die op dezelve onderwijs hebben genoten.

PROVINCIE.	Bevolking.	Gemeen- telijke openbare scholen.	LEERLINGEN.		Bijzondere scholen ten koste van godshuizen, armhuizen of genootschap- pen.	LEERLINGEN.		Bijzondere scholen voor rekening van particuliere personen.		LEERLINGEN.		GEHEEL GETAL DER LEERLINGEN EN SCHOLEN.				
			Jongens.	Meisjes.		Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Scholen.	LEERLINGEN.		TOTAAL.			
											Jongens.	Meisjes.				
Noord-Brabant	358,938	296	20,269	14,585	7	320	398	40	1,223	948	343	21,812	15,931	37,743		
Gelderland	328,091	318	21,785	14,583	12	842	686	24	713	495	354	23,340	15,764	39,104		
Noord-Holland	420,448	259	19,002	13,133	32	2,282	1,551	168	5,281	4,179	459	26,565	18,863	45,428		
Zuid-Holland	497,311	247	19,273	15,467	28	2,559	2,277	152	5,136	3,440	427	26,968	21,184	48,152		
Zeeland	141,987	141	9,535	6,264	5	277	177	19	780	570	165	10,592	7,011	17,603		
Utrecht	137,392	78	6,418	5,135	19	1,617	1,339	44	1,335	978	141	9,370	7,452	16,822		
Vriesland	221,273	328	18,565	14,284	3	130	90	10	615	410	341	19,310	14,784	34,094		
Overijssel	186,563	207	14,311	12,411	7	461	396	12	1,333	976	226	16,105	13,783	29,888		
Groningen	186,346	191	11,309	8,973	22	754	571	30	1,523	1,245	243	13,586	10,789	24,375		
Drenthe	68,038	125	5,655	5,076	1	65	69	7	210	175	133	5,930	5,320	11,250		
Totaal . . .	2,528,387	2,190	146,122	109,911	136	9,307	7,554	506	18,149	13,416	2,832	173,578	130,881	304,459		

B.

OPGAVE van het aantal kostscholen en van de kost- en dagscholen, aanwezig binnen elke provincie.

PROVINCIE.	Kost- scholen voor jongens.	Kost- scholen voor meisjes.	Dag- en kost- scholen voor jongens.	Dag- en kost- scholen voor meisjes.	TOTAAL.
Noord-Brabant.	5	5	24	8	42
Gelderland . . .	2	2	16	17	37
Noord-Holland .	4	3	5	81	93
Zuid-Holland . .	4	2	8	18	32
Zeeland	»	»	3	3	6
Utrecht	1	2	14	8	25
Vriesland	»	»	3	3	6
Overijssel	»	»	3	2	5
Groningen	»	»	3	2	5
Drenthe	»	»	2	2	4
	16	14	81	144	255

C.

TABEL, aanduidende de gesteldheid van de gemeentelijke schoollocalen in de verschillende provincien.

PROVINCIE.	Getal der aanwezige schoollocalen, die in werkelijk goeden staat zijn.	Schoollocalen, die vrij goed kunnen worden genoemd en door eenige verbetering in behoorlijken staat zijn te brengen.	Getal der gemeenten, waar de localen nog slecht zijn en geheel nieuwe behooren te worden aangebouwd.
Noord-Brabant . .	145	91	60
Gelderland	174	69	75
Noord-Holland . .	175	61	23
Zuid-Holland . . .	148	64	35
Zeeland	113	20	8
Utrecht	58	17	3
Vriesland	236	58	34
Overijssel	120	36	51
Groningen	127	47	17
Drenthe	83	30	12
	1,379	493	318

D.

OPGAVE van het getal der acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer, schoolhouderesse en huisonderwijzer, welke door de commissien van onderwijs en de plaatselijke school-commissien in elke provincie, gedurende het schooljaar 1835 — 1836, zijn afgegeven.

PROVINCIE.	Acten als schoolonderwijzer van den				Acten als schoolhouderesse.	Acten als huisonderwijzer.
	Vierden rang.	Derden rang.	Tweeden rang.	Eersten rang.		
Noord-Brabant. .	24	26	8	"	1	10
Gelderland . . .	21	18	12	1	9	"
Noord-Holland. .	42	41	30	"	7	"
Zuid-Holland . .	37	21	21	"	17	16
Zeeland	2	6	4	1	"	"
Utrecht	7	7	4	"	4	10
Vriesland	23	20	10	"	2	1
Overijssel	11	22	7	"	7	2
Groningen. . . .	21	8	6	1	3	"
Drenthe	14	19	3	"	"	"
	202	188	105	3	50	39

E.

OPGAVE van het getal der in elke provincie bestaande vereenigingen van onderwijzers of onderwijzersgezelschappen en derzelver leden.

PROVINCIE.	Getal der bestaande onderwijzersgezelschappen.	Aantal leden, waaruit de gezelschappen zijn zamengesteld.
Noord-Brabant	27	354
Gelderland	21	230
Noord-Holland	23	287
Zuid-Holland	24	303
Zeeland	17	146
Utrecht	6	101
Vriesland	36	362
Overijssel	23	313
Groningen	27	312
Drenthe	6	107
	210	2,515

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1836.

Aan het slot van deze zelfde afdeeling van het verslag over 1835 werd te kennen gegeven, dat bij de regering overwegingen hadden plaats gevonden, naar aanleiding, eensdeels van de behoeften der hoogescholeu aan meerdere subsidien, anderdeels van den gestadigen aandrang, ook van de zijde der Staten-Generaal, om in de kosten van het hooger onderwijs meerdere bezuinigingen in te voeren:— verder, dat het verslag over het volgende jaar zou behelzen, wat in verband daarmede was geschied. Het zal niet ongepast voorkomen, thans deze afdeeling met de aantekening van het verhandelde te openen.

Eene der vruchten van gemelde overwegingen was de bijeenroeping, bij Koninklijk besluit van den 15den Junij 1836, n°. 66, van eene Staats-commissie, ten einde den Koning te dienen van rapport betrekkelijk de vraag: of, en zoo ja, welke bezuinigingen alsnog in 's Rijks uitgaven voor het hooger onderwijs konden worden gebragt, alsmede omtrent zoodanige ontwerpen van besparing, als destijds bereids aanhangig waren, of op welke buitendien door den minister van Binnenlandsche Zaken de aan-

dacht der commissie van 'sKonings wege zou worden gevestigd.

Aan het hoofd dezer commissie werd als voorzitter gesteld de heer mr. *A. R. Falck*, Minister van Staat. Tot leden werden benoemd: Jhr. *R. W. J. van Pabst tot Bingerden*, lid van den Raad van State; Mr. *J. P. van Wickevoort Crommelin*, lid van de eerste kamer der Staten-Generaal; Jhr. *H. M. A. J. van Asch van Wijck*, curator der hoogeschool te Utrecht; *H. baron Collot d'Escury van Heinenoord*, curator der hoogeschool te Leyden; *S. van Welderen baron Rengers*, curator van 'sRijks athenaeum te Franeker; Jhr. *O. van Swinderen*, curator der hoogeschool te Groningen; Mr. *J. H. van Reenen*: de vijf laatsten leden van de tweede kamer der Staten-Generaal; tot secretaris Jhr. *A. G. A. ridder van Rappard*, referendaris bij het departement van Binnenlandsche Zaken.

Deze commissie bood, onder dagteekening van den 29sten Julij 1836, haar rapport aan den Koning aan.

Zij behandelde daarbij, in de eerste plaats, de punten van besparing, welke bereids bij het departement van Binnenlandsche Zaken waren ontworpen, en aan haar, in den vorm van besluiten, vergezeld van toelichtende nota's, waren medegedeeld geworden.

Deze ontwerpen betroffen: *a*, de verandering der bestaande bepalingen omtrent de prijsvragen bij de hoogeschoolen; *b*, de daarmede in verband staande verandering in de uitgave der academische jaarboeken; *c*, de vermindering der Rijks-beurzen voor de academische studien; *d*, het intrekken der vrijstelling van de verplichting tot het betalen van collegie-gelden, vroeger aan de studenten in de godgeleerdheid verleend, en het staken der toelage, welke, naar aanleiding van die vrijstelling, aan de hoogleeraren in de godgeleerdheid was toegekend geworden.

De commissie vereenigde zich over het geheel genomen met die ontwerpen. Ten opzichte van het ontwerp *a*, drukte zij de overtuiging uit, dat de uitschrijving van

prijsvragen op den voorgestelden voet met even groote, zoo niet meerdere, volkomenheid aan het doel zou beantwoorden, met hetwelk dit middel van aanmoediging, bij de organisatie van het hooger onderwijs in 1815, was ingevoerd geworden. De bepaling, dat de bekroonde verhandelingen het eigendom zouden blijven van derzelver opstellers, scheen de aandacht der commissie tot zich te hebben getrokken, als latende aan de schrijvers de bevoegdheid, om die verhandelingen bij den afloop hunner studien te doen dienen als academisch proefschrift of inaugurele dissertatie.

Ook de commissie meende, met betrekking tot het ontwerp *b*, dat het bijentrekken in een enkel boekdeel in quarto van al het wetenswaardige in de geschiedenis der universiteiten en athenaea, hetwelk ieder jaar zal hebben opgeleverd, mogt doen veronderstellen, dat zulk een boek als minder kostbaar, handelbaarder en gemakkelijker om te raadplegen, dan de tot dusverre jaarlijks uitkomende drie deelen der academische annales, ook meer dan deze laatsten, zoo binnen als buiten 's Lands, gekocht en gelezen zou worden; terwijl, al werd deze veronderstelling door de uitkomst niet, of slechts in geringe mate, geregtvaardigd, daarmede toch eene besparing zoude gevonden zijn, indien het drukken geschiedde ter Lands-Drukkerij.

Ten aanzien van het ontwerp *c*, vond de commissie alle vrijheid, om het intrekken van een zeker getal beurzen aan te raden. De beurzen toch, zonder eigenlijk bestemd te zijn om tot het studeren aan te moedigen, kunnen echter uit den aard der zaak daartoe leiden, hetgeen thans, bij den vermeerderden toeloop tot de studien in alle faculteiten, overbodig en zelfs nadeelig was.

Even zoo begreep de commissie, met betrekking tot het ontwerp *d*, omtrent het herstellen van de verplichting der studenten in de godgeleerdheid tot het betalen van collegie-gelden, dat het niet ondoelmatig was tot de vroegere inrigting van zaken, immers voor het tegenwoordige, terug

te keeren, aangezien het opheffen dier verplichting een gevolg was geweest van den drang der destijds plaats gehad hebbende omstandigheden, die nu geweken waren. Zij vereenigde zich tevens met de gronden, welke tegen het maken van uitzonderingen op den regel waren aangevoerd.

Niet onopgemerkt voorts was gebleven de zorg, die men bij het ontwerpen dezer vier maatregelen van besparing had genomen, om dezelve vrij te houden van alle retro-activiteit, en om zelfs degenen, die er min of meer belang bij zouden hebben, allen grond te benemen om te klagen, dat zij er onverhoeds door werden getroffen. De commissiekeurde zulks billijk, ja zelfs noodzakelijk, ofschoon het onafscheidelijk gevolg daarvan moest wezen, dat de begrooting, eerst na verloop van een jaar, zoo niet meer, het volle genot zou hebben der haar toegedachte ontlasting, en deze laatste dus voor 1837 nog aanmerkelijk blijven zou beneden het totaal, hetwelk de sub *a, b, c* en *d* aangewezen sommen opleverden.

Dit totaal op *f* 11,746.20 stellende, begeerde de commissie niet te ontkennen, dat dit bedrag, op zich zelf beschouwd, klein en van geringe beteekenis was; maar zij bragt onder de aandacht, dat het heeft moeten worden gevonden en uitgespaard, niet op het volle bedrag van *f* 280,000, waarop het budget van het hooger onderwijs in de laatste jaren doorgaans is nedergekomen; maar op dit bedrag, na aftrek van *f* 197,901.40, ter bestrijding der vaste jaarwedden vereischt wordende, en dus eigenlijk op niet meer dan op eene ronde som van *f* 80,000, waarvan de bovengemelde bezuiniging, insgelijks tot het ronde getal van *f* 12,000 gesteld, 15% uitmaakt.

De commissie had verder, ter voldoening aan het haar van wege den Koning kennelijk geworden verlangen, in ernstige overweging genomen: of de suppressie van eene der hoogeschoolen en van het athenaeum te *Franecker* spoedig zoude kunnen leiden tot eenige noemenswaardige vermindering in 's Rijks uitgaven, zonder kwetsing van, het

zij wetenschappelijke, het zij andere, belangen, die een vaderlijk bestuur, zoo als dat des Konings, nimmer wenschen kon, dat uit het oog verloren wierden.

Bij die overweging was der commissie gebleken, dat door zoodanige suppressie voor het oogenblik aan uitgaven voor het personeel weinig of niet zou worden bezuinigd. Men zou toch het personeel der gesupprimeerde inrigting elders moeten plaatsen, of het van een behoorlijk pensioen voorzien; maar de overgeblevene inrigtingen zouden te gelijker tijd op grootere schaal moeten worden georganiseerd, zoo dat voor een gedeelte niet meer dan eene verplaatsing van personeel zou worden bewerkt. Even zoo zouden de verzamelingen van onderscheiden aard moeten worden overgebracht naar de behouden geblevene inrigtingen; maar, bij de tegenwoordige bekrompenheid van meest alle lokalen, zouden nieuwe bouwingen, en bij gevolg nieuwe en aanzienlijke uitgaven noodig zijn. Wilde men daarentegen de verzamelingen verkoopen, het was meer dan waarschijnlijk, dat zij niet dan met verlies zouden worden van de hand gezet. De gebouwen, waarin zij thans werden bewaard, zouden bezwaarlijk eene andere even nuttige bestemming erlangen, en derzelver verkoop waarschijnlijk met groot verlies gepaard gaan.

In allen gevalle gingen al de uitgaven te loor, welke men had gedaan, om verzamelingen en gebouwen in den stand te brengen, waarin zij zich thans bevonden.

De commissie begreep, dat er bovendien nog andere consideratiën waren, welke het nut van zoodanigen maatregel twijfelachtig maakten. Zonder dien aangaande in bijzonderheden te treden, opperde zij alleen de bedenking, of het wel voor de goede studien, voor het levendig houden van eenen betamenden wedijver, voor het handhaven der academische tucht, enz., doelmatig en dienstig kon wezen, om het getal der thans bestaande instellingen te verminderen en een grooter aantal jongelieden op een of twee punten te vereenigen?

Bij dit alles had de commissie zich voor den geest gesteld den hoogst ongunstigen indruk, welke door het supprimeren van eene of meerdere instellingen van hooger onderwijs, inzonderheid in de steden en in de provincien, waar die inrigtingen gevestigd zijn, zou geboren worden. Zij verbergde niet, dat deze overweging bij haar een groot gewigt in de schaal legde, ja dat ook dan, wanneer uit den maatregel meerdere voordeelen van financiëelen of wetenschappelijken aard geboren wierden, dan de commissie zich kon voorspellen, de staatkandige redenen, welke tegen den maatregel pleitten, op zich zelve, in haar oog, voldoende zouden zijn, om haar de bedoelde suppressie stellig te doen afraden.

Onwillekeurig was bij haar te dezer gelegenheid de herinnering ontstaan aan dat tijdperk onzer geschiedenis, waarin de vaderlandsche hoogeschoolen gesticht werden, en zich voorstellende, hoe weinig gunstig over het algemeen de toenmalige omstandigheden voor dergelijke ondernemingen konden geacht worden te wezen, vond de commissie in de omstandigheden van het tegenwoordige oogenblik, vergeleken met die vroegere, voor het minst geene drangreden, waarmede men voor de ingezetenen, die op hoogeschool of athenaeum prijs stellen, zou kunnen regtvaardigen, dat men thans tot slooping van die inrigtingen overging.

En gelijk de commissie, op grond van dit alles, niet minder stellig dan de meerderheid der commissie van den jare 1828 zich tegen de bedoelde suppressie zeide te moeten verklaren, zoo stemde zij almede in de volste overtuiging de redenen toe, om welke die commissie het denkbeeld eener splitsing der hoogeschoolen in afzonderlijk geplaatste en beheerde faculteiten afgekeurd en verworpen had. Zich korthedshalve gedragende aan hetgeen dien aangaande in het gedrukt rapport der commissie van 1828 voorkomt, voegde zij er nog bij, dat, wanneer zij zich bovendien en ten overvloede op het gezag des

voorbeelds zoude mogen beroepen, zij zoude wenschen aan te halen het voorbeeld van eenen Staat, die zich door de zorg voor het openbaar onderwijs grooten roem heeft verworven. De Pruissische Staat, namelijk, bezat zes universiteiten; en van deze waren er vier, welke eerst in lateren tijd of geheel nieuw opgericht of bevestigd waren geworden; namelijk: die te *Berlijn*, gesticht in 1809, die te *Breslau*, bevestigd in 1811, die van *Halle-Wittenberg*, in 1815, die te *Bonn*, gesticht in 1818; en niettegenstaande men toen in handen had zich tot de oprigting van zoogenaamde faculteits-scholen te bepalen, was men er echter niet afgeweken van het echt-wetenschappelijk denkbeeld, waarop de bijeenvoeging van alle de faculteiten in ééne en dezelfde inrigting van hooger onderwijs berust; een denkbeeld, dat hier te lande nog onlangs door eenen der zake kundigen man met nadruk was aangeprezen, toen hij het den voorouderen tot eer en roem toerekende, dat zij geene faculteits-scholen, maar universiteiten hadden gesticht.

De commissie verklaarde zich bovendien te hebben beijverd, om de onderscheidene posten der Staats-begrooting, voor zoo veel zij het hooger onderwijs bevatten, te onderzoeken; doch daarbij geene artikelen te hebben aangetroffen, op welke verdere bezuiniging plaats hebben kon.

Integendeel hadden de leden der commissie, die tot de collegien van curatoren behooren, te kennen gegeven en met het aanhalen van voorbeelden gestaafd, dat de som, voor materiële subsidien toegestaan, ruimer gesteld behoorde te zijn, om daarmede in alle behoeften te kunnen voorzien.

De overtuiging hiervan, gepaard met het geringe vooruitzicht, hetwelk zich op eene verhooging der bedoelde som voordeed, had de commissie bedacht doen zijn op andere middelen, om in het aangewezen bezwaar, zonder vermeerdering der Rijks-uitgaven, te voorzien. Zij had zich in het bijzonder bij een middel bepaald, hetwelk haar voorkwam niet alleen geschikt te zijn om het voorgestelde

doel te bereiken; maar hetwelk haar tevens toescheen het uitzigt aan te bieden, dat, ten gevolge van deszelfs aanwending, het tegenwoordige montant der materiële subsidien, na verloop van eenige jaren, lager zou kunnen uitgetrokken worden.

Het was dan ook om deze laatste reden, dat de commissie niet had geschroomd het ontwerp eener contributie, te betalen door de studenten der hoogeschoolen en door hen, die naar academische graden staan (hoezeer dit ontwerp in deszelfs eerste strekking eigenlijk niet tot de rubriek der aan de commissie aanbevolene bezuinigingen kon gebragt worden), in overweging te nemen en als eenen nuttigen maatregel voor te dragen en aan te bevelen.

Ten einde deszelfs aard en strekking te beter zou kunnen beoordeeld worden, was het ontwerp in den vorm van een besluit overgebragt, even als zulks bij het ministerie van Binnenlandsche Zaken ten aanzien van de overige bezuinigings-ontwerpen was geschied, en was er tevens bijgevoegd eene nota, waarbij de algemeene gronden tot ondersteuning van het ontwerp, en die welke tot toelichting der afzonderlijke bepalingen strekten, waren ontwikkeld geworden. De commissie, zich aan die beide stukken gedragende, geloofde, dat deze zeer wel, even als de overige ontwerpen van besluit, tot leiddraad konden dienen bij het nader en meer in de bijzonderheden gaande overleg, hetwelk bij de regering betrekkelijk de uitvoering dezer maatregelen zou plaats hebben.

In de laatste plaats had de commissie de vraag overwogen: of het niet billijk zoude zijn, dat, het zij de steden, het zij de provincien, waarin de Lands-instellingen van hooger onderwijs zijn gevestigd, of ook beiden te gelijk, iets bijdroegen tot onderhoud van die inrigtingen? Uit aanmerking van de groote voordeelen, welke voor die steden en gewesten uit de gemelde inrigtingen werkelijk voortvloeiden, achtte de commissie eene opoffering van die zijde voor zoodanig oogmerk geene onbillijke vordering te zijn. Zij vermeende, dat van regeringswege eene uit-

noodiging ten gemelden einde aan de bedoelde steden en gewesten zou kunnen worden gerigt, in het midden latende de wijze, hoe, door stad of gewest, zou kunnen bijgedragen worden, hetgeen grootendeels van plaatselijke omstandigheden afhankelijk scheen te moeten worden gesteld, en waaromtrent de deswege te openen onderhandelingen zouden leeren, wat hierbij het verkieslijkst zoude zijn. Het denkbeeld zelf echter was der commissie zoo aanbevelenswaardig voorgekomen, dat zij niet schroomde de aandacht des Konings daarop in het bijzonder in te roepen; terwijl zij te kennen gaf het vertrouwen te koesteren, dat gewestelijke en plaatselijke autoriteiten, inziende het speciaal belang, hetwelk zij bij de inrigtingen van hooger onderwijs hadden, zouden worden genegen bevinden, om naar vermogen iets bij te dragen, en 's Rijks schatkist langs dien weg, bij het drukkende der thans op dezelve rustende uitgaven, te gemoet te komen.

De commissie stemde overigens gaarne toe het wenschelijke, dat de vruchten, die de inrigtingen voor het onderwijs bestemd zijn voort te brengen, even als die van alle andere Staats-instellingen, verkregen wierden met de minst mogelijke kosten; maar oordeelde het alles behalve gemakkelijk, om tot een volkomen juist evenwigt te geraken, vooral in eenen staat van zaken, die reeds gedurende vele jaren gevestigd is geweest.

• En daarenboven, — dus besloot de commissie hare voordragt, — al mogt men genoopt zijn om toe te geven, dat men zich bij onderscheidene beschikkingen van het reglement van 1815 bediend heeft van eenen ruimen maatstaf, en dus een gebouw heeft opgericht, kwalijk berekend voor het getal der genen, welken het ten gebruike strekken moest, — is niet deze onevenredigheid allengskens verminderd, naar mate dat meer jongelingen aan de academische studien deel hebben genomen? Hun getal toch is in den tijd van ongeveer twintig jaren van 600 tot 1500 geklommen: een aanwas op welke degenen, die onverhoops de

doelmatigheid der bestaande inrigtingen meenen te mogen voorstaan, met een dubbel vertrouwen kunnen terugwijzen, omdat, met uitzondering van het vak der theologie, geene bijzondere aanmoediging van wege het gouvernement denzelfen veroorzaakt heeft. De commissie ten minste hecht aan deze laatste beschouwingen genoegzame waarde, om, ten slotte van haar eerbiedig rapport, hetwelk zij het ge-noegen heeft met eenparige stemmen uit te brengen, de hoop uit te drukken, dat voor de begrooting der uitgaven van het hooger onderwijs, nadat door de aangeradene besnoeiingen op nieuw zal gebleken zijn van Uwer Majesteits bestendige zucht voor inkrimpingen en bezuinigingen, geene ernstige bedenkingen, veel min aanvallen, zullen te duchten zijn van de zijde der mannen, bij welke diezelfde prijszwaardige zucht gewisselijk niet zal uitsluiten de belangstelling in al wat bevorderlijk kan zijn tot het uitbreiden van grondige kennis en wetenschap."

Het gevolg van dezen arbeid der commissie is geweest, dat de Koning, na onderscheidene ontwerpen op nieuw een naauwkenrig onderzoek te hebben doen ondergaan, op den 13 October 1836, vijf besluiten, onder de nummers 87—91, heeft genomen, welke in de *Staats-Courant* van den 13 November 1836 algemeen zijn bekend gemaakt; terwijl Hoogstdezelve den Minister van Binnenlandsche Zaken, naar aanleiding van het voorstel der commissie, te gelijker tijd heeft doen magtigen, om met Gedeputeerde Staten van de gewesten, waarin de Rijks-instellingen van hooger onderwijs zijn gevestigd, eene correspondentie te openen over het verleenen van subsidien uit de provinciale en stedelijke fondsen, ten gerieve van die instellingen.

Na deze mededeelingen, welke, om het belang der zaak, eenigzins breedvoerig zijn gemaakt, zal er thans kunnen worden overgegaan tot het eigenlijk verslag omtrent den staat der hoogeschoolen in 1836, wederom meerendeels naar luid der berigten van de collegien van curatoren.

Die berigten geven over het geheel stof tot tevredenheid.

Zij blijven den ijver der hoogleeraren vermelden, wier orde dit jaar geen ander sterfgeval had te betreuren, dan dat van den emeritus hoogleeraar *N. Smallemburg*, die, na een werkzaam en nuttig leven, in gezegenden onderdom ten grave daalde, eene rij van vrienden en leerlingen achterlatende, bij welke, gelijk bij allen, die zijne verdiensten wisten te waarden, zijn naam met achting en eere in aandenken zal zijn.

Diezelfde berigten roemen, bij voortduring, de vlijt, waarmede de studenten de lessen bezoeken, of van andere gelegenheden tot oefening gebruik maken.

In een der verslagen vindt men echter aangeteekend, dat ook in dit jaar weder werd opgemerkt, hoe de lessen over de vakken, waarin een examen moet worden afgelegd, veel vlijtiger, geregelder en met meer vrucht worden bijgewoond, dan die, van welker bezoek, volgens de bestaande bepalingen, slechts een getuigschrift wordt gevorderd. Dit wordt toegeschreven aan het vooroordeel, dat de lessen, waarover geen examen wordt afgelegd, ook minder noodzakelijk of nuttig zijn.

Het getal der als student bij de hoogeschole ingeschrevenen heeft weder eenige vermeerdering ondergaan, gelijk uit de hierna volgende opgave zal blijken. Die vermeerdering viel te *Leyden* aan de regtsgeleerde faculteit ten deele; te *Utrecht* aan de regtsgeleerde en geneeskundige, en te *Groningen* aan die der letteren.

Te *Groningen* werd opgemerkt, dat het getal der studenten in de theologie uit het naburig *Oost-Friesland*, welk getal wel eens zeer aanzienlijk was, sedert de laatste jaren steeds blijft afnemen, en nu tot op eenige weinigen is teruggebracht.

Ten aanzien van de academische verzamelingen en verdere instellingen ter bevordering van het onderwijs, mogen de volgende aantekeningen hier eene plaats vinden.

Er werden in het academisch gasthuis te *Leyden* dit jaar 244 lijders opgenomen. Curatoren roemen de orde en zindelijkheid, welke er in heerschen, en het veelvuldig nut, hetwelk dit gesticht aanbrengt.

Te *Utrecht* hebben vele studenten, onverplicht, lessen over de krankzinnigheid bijgewoond. Aan hen, die daarin eene bijzondere belangstelling toonden, werd het vergund bij de visitatiën in het met roem bekende krankzinnigenhuis tegenwoordig te zijn.

Vele studenten in de geneeskunde aan die hoogeschool maken gebruik van de ruime gelegenheid tot practische oefening, welke hun in het groot Rijks-hospitaal wordt aangeboden.

Daarentegen klaagt men er, dat, bij het toenemend aantal studenten in de geneeskunde, de meerdere moeilijkheid om cadavers te bekomen, en de beperkte ruimte der ontleedkamer, de gelegenheid zeldzamer wordt, om iederen student behoorlijk eigene oefeningen in de ontleedkunde te laten in het werk stellen.

Bij het academisch ziekenhuis te *Groningen* werden de posten van *medicinae doctor* en *chirurgijn*, welke als overbodig konden worden aangemerkt, gesupprimeerd, om met het bedrag der jaarwedden in dringende behoeften van deze nuttige inrigting te voorzien.

Curatoren der hoogeschool te *Leyden* vernieuwen den lof van den academischen kruidtuin, welke in dit jaar aanwinsten heeft gedaan van merkwaardige gewassen, en door eene verbeterde inrigting in bloei is toegenomen. Ook dit jaar is de verwarming der stookkassen, door middel van verwarmd circulerend water, zeer beproefd, ja voortreffelijk bevonden.

Het natuurkundig kabinet aldaar begint zich door keur van werktuigen te onderscheiden. Het gebouw zelf echter laat veel te wenschen over.

Insgelijks is er de beoefening der scheikunde en het onderwijs daarin aanmerkelijk bevorderd door de verbeterde

inrigting van het chemisch laboratorium en door aanwinst van werktuigen. Daaraan mag worden dank geweten, dat de zucht ter beoefening dezer aangelegene wetenschap aanmerkelijk bij de studenten is toegenomen.

Het te *Leyden* aanwezige industrie-collegie wordt gezegd steeds in bloei toe te nemen. De belangstelling in het onderwijs daarin gegeven is steeds klimmende. De verzameling van werktuigen is uitgebreid, en het onderwijs kan meer en meer met die proeven worden opgehelderd en bevestigd, die vereischt worden, om de toehoorders de kundigheden te doen verwerven, welke voor hunne maatschappelijke betrekkingen allezins noodig zijn. Het bestuur der stad *Leyden* gaat voort met het behoorlijk onderhouden der verschillende lokalen van deze instelling.

Behalve andere over het geheel gunstige berigten omtrent het voortreffelijk ontleedkundig kabinet, hetwelk meer en meer de aandacht der vreemdelingen tot zich schijnt getrokken te hebben; het archaeologisch museum, welks in orde brenging bij de menigvuldigheid der voorwerpen en de kosten der plaatsing slechts trapsgewijze kan vorderen; het door nieuwe geschenken verrijkte munt- en penningkabinet; het bezienswaardige kabinet van pleisterbeelden en prenten; — vermelden curatoren in het bijzonder het Rijks-herbarium, waarmede vroeger dat der hoogeschool werd vereenigd. Deze verzameling werd in den loop van 1836 door een aantal voorwerpen, die haar nog ontbraken, of slechts in zeer onvolledige exemplaren voorhanden waren, verrijkt. Zij had zulks deels aan geschenken, deels, en wel voornamelijk, aan ruilingen met buitenlandsche herbaria te danken. Door het laatste middel, namelijk door het afstaan van een gedeelte der aanwezige doubletten, vooral van planten uit de Nederlandsche Oost-Indische kolonien afkomstig, is het herbarium in het bezit geraakt van een allerbelangrijkst gedeelte der kruidkundige verzameling, welke de vrucht is van het onderzoek van den heer *Le Prieur* aan den *Senegal*, waarvan het herbarium

te voren voltrekt niets bezat; alsmede van een aantal voorwerpen van *Jacquemont*, *Leschinault de la Tour*, *Petit Touars* en anderen, die deels het zuidelijk *Azie*, deels *Madagascar* hebben onderzocht; voorwerpen van des te grootere wetenschappelijke waarde, omdat zij op de werken dier natuurkundigen betrekking hebben.

Door curatoren van de hoogeschool te *Utrecht* wordt te regt met groote voldoening gewaagd van de uitstekende geschenken, welke aan de boekerij dier hoogeschool, ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest dezer instelling, van onderscheidene kanten zijn toegevloeid. Mogt die boekerij zich reeds meermalen in aanzienlijke giften verheugen, onder anderen vroeger in twee geschenken, elk van *f* 1,000, van twee ingezetenen der stad, thans ontving zij, behalve kostbare boekwerken, eene gift van *f* 1,200 van den baron van *Hardenbroeck* van *Lockhorst*, ook namens zijne echtgenooten, en werden bovendien, door eene vereeniging van diverse personen, *f* 3,540 ter beschikking gesteld; terwijl bij deze aanzienlijke geschenken nog andere moeten gekomen zijn.

De bibliotheek te *Groningen* werd vermeerderd door den aankoop van eene uitgebreide verzameling van genees- en heilkundige dissertaties, bij de voornaamste buitenlandsche universiteiten uitgegeven.

Die boekverzameling was in onderscheidene opzigten eenigzins ten achteren geraakt. De sedert genomene maatregelen, gevoegd bij den ijver van den tegenwoordigen bibliothecaris, den hoogleeraar van *Limburg Brouwer*, doen curatoren voor die inrigting een gunstiger tijdperk te gemoet zien.

De verzameling van landhuisboudkundige modellen en werktuigen aldaar werd naar een geschikter lokaal overgebracht, waar zij thans gevoegelijk geplaatst is.

Dezelfde curatoren spreken in hun verslag weder met lof van de goede zorg, met welke de kostbare verzameling van pathologische en anatomische preparaten, bij

welke de ijverige prosector *Jonxis*, onder toezigt van den hoogleeraar *Sebastiaan*, werkzaam is, wordt onderhouden.

Zij vermelden tevens, dat het kabinet voor de natuurlijke historie in het bezit is gekomen van eene rijke verzameling van Chinesche insecten, korst- en schaaldieren, en andere voorwerpen van natuurlijke historie, ten geschenke afgezonden door den heer *Senn van Basel*, consul te *Canton*, en afgestaan door het genootschap ter bevordering der natuurkundige wetenschappen te *Groningen*.

Het onderwijs in de sterrekunde heeft aldaar een nieuw hulpmiddel gekregen, doordien het bestuur der academie *Minerva* het medegebruik van derzelver observatorium en astronomische werktuigen goedgunstig heeft afgestaan aan den hoogleeraar *Ermerins*, die van dit een en ander met zijne studenten het vereischt gebruik maakt.

Overigens blijft men bij die hoogeschool klagen over het gebrekkige, bekrompene en onvoldoende der academische gebouwen.

Reeds is hierboven, in het voorbijgaan, melding gemaakt van het belangrijk feest, hetwelk de hoogeschool te *Utrecht* dit jaar mogt vieren: het tweede eeuwfeest namelijk van hare stichting.

De verdienstelijke hoogeschool besloot met dit feest een voor haar allezins gedenkwaardig tijdvak. Groote wederwaardigheden hadden deze vaderlandsche instelling tijdens de Fransche overheersching getroffen. Zij was aan die rampen niet alleen ontworsteld; maar had sedert eene voorheen niet gekende hoogte van bloei en voorspoed bereikt. Geen wonder, dat thans met verdubbelde geestdrift aan haar twee-honderdjarig bestaan werd herdacht.

Het bestuur der provincie, zoo wel als dat der stad en alle hare inwoners, gaven doorslaande bewijzen, dat zij op het bezit der hoogeschool grooten prijs stellen.

Het stedelijk bestuur van *Utrecht* inzonderheid spaarde, luidens het berigt van curatoren, noch kosten, noch moeite, om aan de plegtigheid luister bij te zetten; terwijl

de kweekelingen der hoogeschool, bij welke een lofwaardige geest van orde en eensgezindheid heerschte, grootelijks tot datzelfde oogmerk medewerkten.

Het is hier de plaats niet, om in de bijzonderheden der feestviering zelve te treden. Genoeg zij het te zeggen, dat de tegenwoordigheid van Zijne Koninklijke Hoogheid Prins *Frederik der Nederlanden* den luister der feestviering heeft verhoogd, en dat eene overgroote menigte heeft deel genomen aan de plegtigheden en feestvermaken, welke zich gedurende onderscheidene dagen hebben opgevolgd, en welke tot aller genoegen, zonder stoornis, zijn afgeloopen.

Mogt deze hoogeschool, met dankbaar en verheugd gevoel, een nieuw tijdperk voor zich geopend zien, dit voorregt zal haar gewis opwekken, om hare verhevene bestemming op eene roemwaardige wijze te blijven vervullen, en elders, bestraald door de zon der gerechtigheid, voortdurend te zijn eene kweekschool van grondige kennis en ware deugd; met hare oudere zusters betamelijk wedijverende in alles, wat den bloei der wetenschappen, de rust en het geluk des vaderlands, en het heil der menscheid kan bevorderen en bestendigen.

Vergelijkende opgaaf der aan de hoogeschoolen ingeschrevene Studenten in 1835 en 1836, zoo als dit was op den 1sten November van beide jaren.

Te <i>Leyden</i> ,	in 1835,	771;	in 1836,	812.
„ <i>Utrecht</i> ,	„ „	491;	„ „	504.
„ <i>Groningen</i> ,	„ „	265;	„ „	272.

Te zamen, in 1835, 1527; in 1836, 1588.

LATIJSCHESCHOLEN.

Met 1836 zijn er twintig jaren verloop, sedert dat de nieuwe verordeningen voor de Latijnsche scholen een

begin van uitvoering hebben verkregen. Dat jaar bied derhalve een geschikt rustpunt aan: ter beschouwing, hoe verre die uitvoering gedurende het verlopen tijdvak hare voltooiing is genaderd.

Uit vorige verslagen wegens den staat van het openbaar onderwijs is gebleken:

Dat de nieuwe vakken, bij genoemde verordeningen voorgeschreven, trapsgewijze onder de bestanddeelen van het onderwijs der Latijnsche scholen zijn opgenomen, en de behandeling derzelve doelmatiger is ingerigt geworden; dat daartoe, alsmede tot de verbetering van het Grieksch en Latijnsch onderwijs, grootelijks heeft medegewerkt, deels de vervulling der opengevallen gewone onderwijzersplaatsen door gegradueerden in de letteren, deels de uitgave van geschikte leer- en leesboeken, handleidingen en andere hulpmiddelen.

Dat dien ten gevolge het onderwijs der Latijnsche en vooral der Grieksche taal en letteren algemeen tot eenen hooger trap is opgevoerd.

Dat van het onderwijs der *algemeene* geschiedenis en aardrijkskunde wel nog niet eene zoo algemeen gunstige getuigenis kan gegeven worden, vermits sommige onderwijzers het denkbeeld blijven koesteren, dat alleen de *oude* geschiedenis, als in verband staande met de beoefening der *oude* letterkunde, tot het gebied hunner scholen zoude behooren; dat desniettemin het getal dier Latijnsche scholen blijft toenemen, waar de geschiedenis in haren geheel omvang, en dus tot op den tegenwoordigen tijd, gedurende den meestal vijfjarigen cursus doorgelopen wordt.

Dat de wiskunde, wel is waar, in eenige scholen zelfs hooger opgevoerd wordt, dan de voorschriften vereischen, maar dat het geenszins te ontkennen is, dat er nog scholen zijn, in welke die wetenschap beneden de gevorderde hoogte staat; waarvan de voorname oorzaak schijnt te moeten worden toegeschreven aan de opgevatte meening, dat de beoefening derzelve weinig nut zoude aanbrengen

aan jongelingen, die haar in het vervolg niet tot een hoofdvak hunner studien behoeven te stellen; welke meening nog versterkt wordt door de mindere aanmoediging, aan die beoefening verleend, zoo wel als aan de veelal geringere bezoldiging, aan de onderwijzers der wiskunde toegelegd, waardoor het bezwaarlijk is geworden, gegradueerden in het vak aan de Latijnsche scholen te verbinden. Waar die aanmoediging en die bezoldiging grooter is, valt het in het oog, hoe aldaar de lust tot de beoefening der wiskunde daaraan is geëvenredigd. De scholen te *Zutphen* en te *Utrecht* mogen hier als voorbeelden vermeld worden. Het is te verwachten, dat zoodanige voorbeelden niet zonder navolging zullen blijven, althans in aanzienlijke steden.

Terwijl de Latijnsche scholen in het algemeen het haar aangewezen doel dus meer en meer naderen, verheffen zich hier en daar stemmen van hen, die meenen, dat het onderwijs in die inrigtingen behoorde uitgebreid te worden, zoo ten behoeve van hen, die zich voor den geleerden stand voorbereiden, als ook om dezelve nuttig te doen zijn voor de zoodanigen, die alleen eene beschaafde opvoeding begeeren.

Bij het uiteenlopende der gevoelens omtrent dit vraagstuk, ook in die landen, waar men werkelijk meerdere uitbreiding aan de gymnasien heeft gegeven, gebiedt de voorzigtigheid, de overwegingen dienaangaande niet te overhaasten, en althans niet tot algemeene maatregelen over te gaan, zonder dat de ondervinding, door hier en daar te nemen proeven, zal zijn geraadpleegd en nader uitspraak zal hebben gedaan.

Aan uitbreiding van hulpmiddelen voor het onderwijs van den beschaafden en niet eigenlijk geleerden stand schijnt intusschen wel meerdere behoefte te ontstaan, en het ware mogelijk te wenschen, dat de stedelijke besturen, vooral in die aanzienlijke gemeenten, in welke deze behoefte het meest wordt gevoeld, meer algemeen bedacht wierden, om scholen van dus genoemd middelbaar

onderwijs, of afzonderlijke inrigtingen voor handel en nijverheid, te openen, of ook eene proef te nemen, om met de bestaande Latijnsche scholen op eene gepaste wijze het middelbaar onderwijs te verbinden.

Door het bewerkstelligen van laatstgenoemden maatregel zoude tevens het vooruitzicht worden geopend op vermeerderende bloei van die scholen.

Ofschoon, over het algemeen genomen, die bloei der Latijnsche scholen niet aanmerkelijk achteruit gaat, is zulks nogtans het geval in eenige provincien, blijkens den hier achtervolgenden vergelijkenden staat van het getal leerlingen in de laatste jaren.

VERGELIJKENDE STAAT van het getal leerlingen
der Latijnsche scholen van 1831 tot en met 1836.

PROVINCIE.	1831.	1832.	1833.	1834.	1835.	1836.
Noord-Brabant	253	245	249	236	285	305
Gelderland . .	182	159	167	173	170	171
Noord-Holland	162	193	153	171	168	155
Zuid-Holland .	245	236	208	215	205	187
Zeeland	48	35	40	30	33	34
Utrecht	99	105	110	105	96	96
Vriesland . . .	121	115	99	95	87	77
Overijssel . . .	93	88	91	97	102	101
Groningen . . .	64	72	65	47	66	69
Drenthe	48	47	43	49	43	46
	1,315	1,295	1,225	1,245	1,255	1,241

LAGERE SCHOLEN.

's Rijks kweekschool voor onderwijzers, te *Haarlem* gevestigd, gaat voort aan hare bestemming naar wensch te voldoen; een aantal jongelingen van goeden aanleg ontvangt er steeds, in ruime mate en op eene doelmatige wijze, eene verstandelijke en zedelijke opleiding voor de betrekking van schoolonderwijzer, en wordt tevens geoefend in de kunst om het dagelijks ontvangen onderwijs naar eene gepaste leerwijze aan schoolkinderen mede te deelen, hetgeen geschiedt deels in de leerschool, welke aan de kweekschool verbonden is, deels in verscheidene scholen der stad; zoo dat zij, na het verlaten dezer inrigting, in staat zijn, om in de lagere scholen krachtdadig mede te werken aan de verbetering van het onderwijs.

De kweekschool van het departement *Groningen* der maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, beijvert zich, onder de leiding eener over dezelve gestelde commissie, meer en meer om het voorbeeld der eerstvermelde na te streven, daartoe in staat gesteld door eene jaarlijksche bijdrage uit 's Rijks kas.

Te *Utrecht* bestaat eene soortgelijke inrigting, doch op eene geringere schaal, die mede eenige ondersteuning van 's Rijks wege geniet en aan het oogmerk blijft beantwoorden.

Buitendien wordt in vele steden door de besturen gezorgd, dat de adssistenten der stads-scholen, op gezette uren, gezamenlijk onderwezen en gevormd worden voor den onderwijzers-stand. Onder die steden verdienen in het bijzonder *Amsterdam* en 's *Gravenhage* loffelijk vermeld te worden.

De onderwijzers-gezelschappen moeten daarheen strekken, dat de leden van elk derzelve door onderlinge mededeeling hunner kundigheden en hunner ervaring in het schoolhouden, alsmede door onderlinge oefeningen in de voornamelijke leervakken, trachten toe te nemen in geschiktheid voor hunnen stand.

De ondervinding leert, dat die werkzaamheden de beste rigting nemen en de meest gewenschte gevolgen opleveren, waar dezelve bestuurd worden door verstandige en volijverige schoolopzieners.

Eenige schoolopzieners, vooral in de provincien *Zeeland*, *Utrecht*, *Vriesland*, *Overijssel* en *Groningen*, maken zich te dien opzigte hoogst verdienstelijk.

De genoemde maatregelen ter betere vorming van jongelingen voor de betrekking van onderwijzers en ter voortgezette oefening van de onderwijzers zelve leggen de provinciale commissien den plicht op, om, bij de examens ter verkrijging van de algemeene toelating als onderwijzer, met meerdere gestrengheid dan vroeger te werk te gaan. Deze gestrengheid, zoo wel als eene nauwgezette onpartijdigheid bij het vergelijkend onderzoek der mededingers naar opengevallen schoolonderwijzers-plaatsen, kunnen insgelijks niet nalaten krachtigen invloed te oefenen op de voortgaande verbetering van het schoolwezen.

Omtrent de gesteldheid van de openbare scholen en nopens de deugdelijkheid en de strekking van het onderwijs, dat op die scholen gegeven wordt, is in vroegere rapporten meermalen verslag gedaan, en mogt men op grond van de ontvangen berigten verzekeren, dat, zoo de openbare scholen in sommige opzigten hier en daar nog te wenschen overlaten, het onderwijs, dat op dezelve gegeven wordt, echter grootendeels voldoet aan de plaatselijke behoeften.

Ten aanzien der werkelijke gesteldheid van het onderwijs op de bijzondere scholen, waren de ontvangene berigten tot dus verre doorgaans minder volledig; doch, ten gevolge van eene hiertoe aan de provinciale commissien van onderwijs gedane uitnoodiging, hebben die commissien in derzelver jongste verslagen, ook opzigtelijk de bijzondere scholen der eerste en tweede klasse, meer uitvoerige berigten gegeven.

Volgens die berigten zijn meest alle de bijzondere scho-

len van de eerste klasse, welke scholen bekostigd worden door diaconien, godshuizen, armbesturen of genootschappen, nagenoeg even doelmatig als de openbare gemeentelijke school-inrigtingen.

Van sommige dier scholen, inzonderheid van die, welke behooren tot de maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, wordt door de commissien van onderwijs zelfs bijzondere loffelijke melding gemaakt.

De bijzondere scholen der tweede klasse bestaan alleen uit de schoolgelden van de leerlingen en zijn geheel bijzondere ondernemingen. Wat betreft de schoolvertrekken, de hulpmiddelen voor het onderwijs en de leermanier, kunnen deze scholen de vergelijking met de openbare en de bijzondere der eerste klasse veelal niet doorstaan. Niettemin zijn er bijzondere school-inrigtingen, welke de openbare op zijde streven, en bespeurt men over het geheel verbetering bij dezelve.

De verslagen wegens de schoolbezoeken, die regtstreeks van wege het departement van Binnenlandsche Zaken gedaan zijn, stemmen met de berigten der commissien overeen.

Volgens dezelve is het mede niet te ontkennen, dat er eenige scholen zijn, waar nog veel te verbeteren overblijft, doch kan van de meeste scholen het getuigenis worden gegeven, dat er het onderwijs klassikaal is ingerigt; dat hetzelfde niet ten doel heeft, om snelle en daardoor oppervlakkige vorderingen te maken, maar om, door eenen langzamen en vasten gang, van onderop de geestvermogens bij het onderwijs te ontwikkelen, gevolgelijk reeds door eene oordeelkundige aanwending der klankmethode bij het aanvangend onderwijs in het lezen, gevolgd van het lezen op gepasten toon; bij meer gevorderden, door het taalkundig onderrigt, gegrond op voorafgaande oefening in het redekundig ontleiden van woorden en volzinnen.

Het is ook gebleken dat de getal- en vormleer, in den geest van die van *Pestalozzi*, meer en meer veld wint,

en de eigenaardige strekking der laatste om het verstand te scherpen meer en meer wordt ingezien.

Vele schoolonderwijzers hebben daarbij blijken gegeven, dat zij doordrongen zijn van hunne dure verplichting om opvoeding met onderwijs te verbinden, niet alleen door de ontwikkeling van de geestvermogens hunner kweekelingen, maar tevens door de inprenting der beginselen van deugd en godsvrucht bij iedere gepaste aanleiding, in het bijzonder bij de behandeling der bijbelsche geschiedenis.

Het schoolgezag is bevonden insgelijks veel verbeterd te zijn en dienstbaar te worden gemaakt aan hetzelfde heilzame oogmerk; terwijl het inboezemen van liefde voor het vaderland en deszelfs hooge bestuur niet uit het oog wordt verloren, vooral bij de behandeling der geschiedenis van het vaderland.

Eene zoodanige opvoeding behoort zeer vroeg aangevangen te worden, vooral met de meestal verwaarloosde kinderen uit de geringere volksklasse. De vruchtbaarste middelen zijn bevonden de verbeterde bewaarscholen. Het voorbeeld van zoodanige scholen, door de stad *Zwolle* gegeven, is spoedig opgevolgd door *Deventer* en thans ook door *Rotterdam* en *Purmerende*.

Het belang der zaak zal de besturen der andere steden ongetwijfeld aansporen, om op gelijke wijze in de behoorlijke opkweeking van zoodanige kindertjes, van den ouderdom van twee of drie tot zes jaren, te voorzien.

De vernieuwing of verbetering der schoolgebouwen wordt, zoo veel de middelen het gedoogen, krachtdadig voortgezet. Zulks heeft in het bijzonder plaats in *Friesland*, welke provincie, indien dat werk er nog slechts weinige jaren wordt voortgezet, weldra allerwege van nieuwe of verbeterde schoollocalen, waaronder eenige zeer fraaije, voorzien zal zijn.

De hieropvolgende opgaven, getrokken uit de verslagen der Gedeputeerde Staten en uit de overzichten van de provinciale commissien van onderwijs, over 1836, zullen

onder anderen de plaatsen doen kennen, alwaar, in den loop van dat jaar, verbeterde of vernieuwde schoollocalen tot stand zijn gekomen.

NOORD-BRABAND.

De schoolgang was dit jaar nog meer geregeld en de leerlingen waren talrijker dan in 1835.

Op eenige plaatsen werden wederom nieuwe scholen en onderwijzers-woningen gebouwd, op andere verbeterd of van nieuwe hulpmiddelen voor het onderwijs voorzien. Nieuwe scholen werden gesticht te *Tilburg*, *Esch*, *Overloon*, *Beek*, *Son*, *Reek*, *Vrijhoeven Capelle* en *Sprang*. Verbeteringen hadden plaats te *Beers* en *Rucphen*; terwijl de openbare onderwijzer *Rijkers* te *Tilburg* geheel voor eigene rekening eene nieuwe school heeft doen aanbouwen.

De verwarming der scholen geschiedt overal door de zorg der onderwijzers, welke daarvoor uit de plaatselijke begrotingen de noodige geldelijke toelagen ontvangen.

De commissie van onderwijs heeft ontworpen een provinciaal reglement voor een fonds voor weduwen en wezen van onderwijzers. De commissie vleit zich, dat zoodanige maatregel in deze provincie gelijke gunstige uitkomsten als elders zal kunnen opleveren.

GELDERLAND.

Het uiterlijk aanzien van het schoolwezen heeft ook in 1836 op verschillende plaatsen wederom aanmerkelijke verbetering ondergaan door den aanbouw of de verbetering van localen.

Geheel nieuw gebouwd zijn de diaconie- of armenschool te *Wageningen*, de openbare scholen te *Nunspeet*, in de buurtschap *Westerink* (gemeente *Epe*), te *Rossum*, *Zwiep* (gemeente *Laren*), te *Ochten*, *Hien* (gemeente *Dodewaard*), te *Heteren* en *Elden*.

Aanmerkelijk verbeterd zijn de openbare scholen te *Wageningen*, *Driel* (in *Overbetuwe*), te *Huissen* en te *Nijbroek* (gemeente *Voorst*).

De instituten van opvoeding nemen bijna allerwege in bloei toe. Inzonderheid is zulks het geval te *Elburg*, *Hattem* en *Doesburg*.

Te *Apeldoorn* is eene Fransche dag- en kostschool opgericht. Te *Lochem* is tot dat einde een geheel nieuw ruim lokaal aangebouwd, en te *Doetinchem* zal weldra eene verbeterde inrigting voor het Fransche en Nederduitsche onderwijs worden tot stand gebragt.

Over het algemeen beginnen de scholen, in welke ook vreemde talen worden onderwezen, en die alzoo bestemd zijn voor ingezetenen van den meer beschaafden stand, ten platten lande te vermeerderen.

HOLLAND.

Het werk der verbetering van schoollocalen in de beide gedeelten der provincie werd op verschillende plaatsen wederom met ijver voortgezet.

Aanzienlijk was de schoolbouw in de *Zuidhollandsche* gemeenten *Ter Aar*, *Moordrecht*, *Ottoland*, *St. Anthonij-Polder*, *Numansdorp* en *Sliedrecht*, alwaar ruime en goede schoolvertrekken zijn uit den grond gerezen, om kleine en gebrekkige te vervangen. Daarenboven werd te *Zuidland* een nieuw schoolvertrek aangebouwd en te *Klaaswaal* eene nieuwe onderwijzers-woning; terwijl op verscheiden andere plaatsen met dergelijken arbeid een begin is gemaakt, meestal de geheele schoolhuizing betreffende.

Te gelijk met de schoolvertrekken verbeterden als gewoonlijk de schoolmeubelen en alle hulpmiddelen tot een goed onderwijs.

In het noordelijk gedeelte der provincie werden nieuwe scholen en onderwijzers-woningen aangebouwd aan den *Omval* onder *Alkmaar* en aan de *Schagerbrug* in de *Zijpe*.

Te *Purmerende* heeft het stedelijk bestuur een zeer geschikt huis aangekocht en ingerigt voor de aldaar aanwezige meisjes-school. Ook te *Zaandam* heeft het stedelijk bestuur een nieuw huis aangekocht en zeer doelmatig tot schoolgebruik doen inrigten.

Te *Amsterdam* is door het stedelijk bestuur ter beschikking van curatoren der stads-armenscholen gesteld een nieuw schoollocaal voor 1000 leerlingen. Dat bestuur heeft bovendien aanmerkelijk doen verbeteren het gebouw van eene der stads-tusschenscholen.

Het schoolfonds, dat door vrijwillige bijdragen van de ingezetenen te 's *Graveland* werd opgericht en waarvan melding is gemaakt in het verslag over 1834, bleef zeer goed in stand. Door middel van dat fonds ontvangen de kinderen van al de ingezetenen dier gemeente, de behoeftige niet uitgezonderd, behoorlijk onderwijs.

Het ontbreekt ook der scholen op onderscheidene plaatsen niet aan den prikkel en de aanmoediging van examens en prisuitdeelingen.

In gewenschte werking bleef het fonds voor weduwen en nagelaten kinderen van Zuid-Hollandsche onderwijzers.

ZEELAND.

De in 1835 voorgenomen verbeteringen van materiëlen aard zijn in 1836 tot stand gebracht. Geheel nieuwe scholen zijn aangebouwd te *Wissekerke*, *Oud-Vossemeer*, *Zonnemaire*, *Schoondijke* en *Axel*; terwijl de schoollocalen te *Oostburg*, *Aagtekerke*, *Koudekerke*, *St. Laurens*, *Nieuwland*, *Serooskerke*, *Driewegen* en *Nieuwvliet* aanmerkelijk werden verbeterd.

De inkomsten der onderwijzers ondergingen geene noemenswaardige verandering. Eenigermate verbeterd werd het bestaan der onderwijzers te *Renesse*, *Aardenburg*, *Groede*, *Eede* en *St. Anne ter Muiden*.

In de evengemelde gemeente *Eede* werd bovendien tot stand gebracht een plaatselijk schoolreglement, onder ande-

ren de heilzame bepaling bevattende, dat de schoolbehoeften voortaan aan de leerlingen kosteloos zullen worden verschaft door de gemeente.

Gedeputeerde Staten verhoogden aan ieder' schoolopziener de toelage uit de provinciale fondsen ter bevordering van het onderwijs van behoeftigen, welke in de vorige jaren eerst f 25, vervolgens f 40, en later f 60 had bedragen, tot f 100; welke som wederom werd besteed tot aankoop en uitreiking van leijen, schrijfbehoeften en schoolboeken voor onvermogenden en alzoo tot uitbreiding van het onderwijs, vooral in het schrijven, onder de lagere volksklasse.

Daarenboven werden uit de provinciale fondsen verstrekt leesmachines en toebehooren aan de scholen te *Koewacht*, *Westdorpe*, *Zaamslag* en *Zuiddorpe*.

UTRECHT.

De provinciale commissie van onderwijs prijst de belangstelling van de ouders in het verkrijgen van onderrigt voor hunne kinderen, zoo wel als de medewerking van de plaatselijke besturen en commissien in het voorstaan en bevorderen van een geregeld onderwijs.

De schoollocalen voldoen meest alle aan de behoeften.

In enkele gemeenten, alwaar dezelve nog voorziening noodig hebben, is men bedacht die gebouwen in eenen verbeterden staat te brengen, zoo als dit in 1836 het geval is geweest aan de *Bildt* en te *Soest* in eenne buurtschap aan den *Amersfoortschen Berg*.

De in het afgeloopen jaar te *Utrecht* volbouwde stads-armenschool in de *van Wijckstraat* bij de *Nieuwe Kade* is is allezins doelmatig ingerigt en voldoet, zoo in uiterlijk aanzien als in gebruik, volkomen aan de verwachting.

Te *Amersfoort* werd de school van den onderwijzer *J. Borst* in een uitmuntend lokaal overgebracht, en te *Houten* en *Driebergen* werden de onderwijzers-woningen verbeterd.

De belangstelling van bijzondere personen en derzelver medewerking ter bevordering van den schoolgang van kinderen van behoeftigen en minvermogenden, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, is in 1836 niet verflaauwd.

VRIESLAND.

Bij de aanzienlijke schoolverbouwingen, welke reeds in de laatste jaren in deze provincie hebben plaats gehad en waardoor zulke nuttige verbeteringen voor het onderwijs zelf en voor onderwijzers en leerlingen zijn tot stand gebracht, kan nog worden gevoegd, dat, sedert het verslag van het vorig jaar, nieuwe scholen en onderwijzers-woningen gebouwd zijn te *Workum*, *Beetgum*, *Deinum*, *Kooten*, *Oosterveer* en aan den *Ouden Bildtdijk* onder *St. Jakobi Parochi*; nieuwe scholen te *Poppingawier* en *Witmarsum*; terwijl aanmerkelijke verbeteringen zijn aangebracht aan de armenschool te *Franeker*, de Fransche school te *Harlingen* en de scholen te *Ee*, *Waaxens*, *Blessum*, *Haskerhorne* en *Eernewoude*.

Het inkomen der onderwijzers werd uit de plaatselijke kassen verbeterd te *Dedgum*, *Pingjum*, *Zurich*, *Nijawier*, *Bitterwerd*, *Giekerk*, *Hemrik*, *Terwispel*, *Jubega-Schurega*, *Mildam*, *Katlijk*, *Nijeschoot*, *Goenga*, *Gauw*, *Offengawier*, *Jutrijp*, *Woudsend*, *Scharnegoutum* en *Baijum*.

Te *Leeuwarden* werden verhoogd de jaarwedden van de onderwijzers in de armenscholen; te *Franeker* dat van den onderwijzer in de stads-school en te *Sneek* de jaarwedden van de ondermeesters in de armenschool. In de laatstgemelde plaats kwam bovendien eene tusschenschool tot stand, waaraan het stedelijk bestuur de noodige jaarwedden heeft verbonden.

Voor de opleiding der minvermogenden wordt meer en meer gezorgd.

Het gedrag der onderwijzers was zeer voldoende.

OVERIJSEL.

Nieuwe scholen werden gebouwd te *Hellendoorn*, *Del-*
den en *Denekamp*.

Te *Goor* en te *Dalfsen* werden nieuwe Fransche scholen voor meisjes tot stand gebragt. De onderwijzer in *den Ham* heeft zijne aanvankelijke pogingen tot oprigting van eene kostschool voor den mingegoeden middelstand met eenen gewenschten uitslag bekroond gezien.

In het algemeen zijn de instituten voor het middelbaar onderwijs, waar ook in deze provincie aanwezig, in bloei.

Die te *Zwolle* en *Hasselt* zijn zeer toegenomen.

Te *Almelo*, *Enschede*, *Goor*, *Oldenzaal* en andere fabriek-plaatsen wordt aan kinderen, die in fabrieken werken, op bijzondere uren onderwijs verstrekt.

GRONINGEN.

Het lager schoolwezen laat eene betere regeling van de invordering der schoolgelden te wenschen over.

De schoolvertrekken en onderwijzers-woningen bevinden zich over het algemeen in vrij goede orde.

Geheel nieuwe scholen werden aangebouwd te *Hoorn-schedijk*, *Ten Post* en *Brede*, en in meerdere of mindere mate werden verbeterd de schoolgebouwen te *Hoogkerk*, *Noorddijk*, *Helpen*, *Midwolde*, *Opende*, *Noord-Horn*, *Kleinemeer* en *Kommerzijl*.

Te *Groningen* werden de schoolvertrekken van verschillende bijzondere onderwijzers verbeterd en op verschillende plaatsen zag men bovendien verbetering aanbrengen in de hulpmiddelen van het onderwijs.

Over den ijver en het gedrag der onderwijzers, en inzonderheid ook over dat der ondermeesters, viel over het algemeen te roemen.

DRENTHE.

Overal, waar de gelegenheid kan worden gevonden om

de schoolgebouwen naar behooren in te rigten, dezelve te bezetten met bekwame onderwijzers, en te voorzien van de noodige hulpmiddelen, ziet men het onderwijs nog wezenlijke vordering maken.

Verbeteringen van materiëlen aard hebben in 1836 wederom plaats gehad te *Eeksterveen*, *Zandberg* (gemeente *Odoorn*), *Zuidlaren*, *Gieterveen* (gemeente *Gieten*), *Peize* en *Leggelo* (gemeente *Dwingelo*); zijnde op de twee eerstgemelde plaatsen de lokalen geheel vernieuwd, en de schoolvertrekken op de overige plaatsen aanmerkelijk vergroot.

Vele onderwijzers in de bijscholen verkeerden nog in bekrompene omstandigheden; doch men vleit zich, dat de handhaving van het ingevoerde provinciaal reglement op de schoolgelden, inzonderheid ook voor die onderwijzers, gunstige uitkomsten zal opleveren.

Weinige onderwijzers stonden in 1836 naar eenen hoogen rang, zijnde slechts twee voor den tweeden en zeven voor den derden rang geëxamineerd. Zoo veel te grooter daarentegen was het getal der aankomenden, daar negentien den vierden rang verkregen. Daarenboven had de commissie van onderwijs het zeldzaam genoeg van eene acte voor den eersten rang met ruimte te mogen afgeven aan *H. Hemkes*, onderwijzer in de bijschool te *Bovensmilde*.

Het fonds tot ondersteuning van weduwen en weezen der onderwijzers werd niet door nieuwe sterfgevallen bezwaaard en hield zich goed staande.

Bij dit verslag zijn gevoegd vier tabellen, houdende de drie eerste opgaven van de gelden, die over het jaar 1836 ten behoeve van het lager onderwijs zijn besteed uit de gemeente-kassen, uit de provinciale fondsen en uit 's Rijks kas; en de vierde, ten gevolge der opgave van het vorige jaar, eene opgave van het getal afgegeven acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer, enz.

A **SOMMEN**, welke voor de dienst van 1836 zijn besteed *behoefte van het lager onderwijs uit de gemeente-kassen.*

PROVINCIE.	BEVOLKING op 31 Dec. 1836.	SOMMEN, op de gemeente- begrootingen gebragt over 1836.	UITGAVEN UIT		GEMEENTE-KASSEN GEDURENDE 1836.			VERSCHIL tusschen de geraamde en werkelijk uitgegevene sommen.	
			Aan den opbouw, de herstelling of de meubelering der schoolhuizen.	AAN DE ONDERWIJZERS Als vast jaarwoud	Uit anderen hoofde.	Aan andere behoefden, als verwarming, prijzen, enz.	GEHEELE UITGAVEN.	Meerder uitgegeven.	Minder uitgegeven.
Noord-Brabant . .	362,781	f 51,739.39 ⁵	f 22,614.88	f 13,557.85	f 7,157.93	f 9,961.00	f 53,290.81	f 1551.41 ⁵	"
Gelderland . . .	332,395	76,053.52 ⁵	25,177.73 ⁵	29,848.20	5,273.68	8,042.34 ⁵	68,342.05 ⁵	"	f 7,711.47
Noord-Holland . .	422,503	151,777.87 ⁵	30,814.18	100,653.80	10,688.58	34,670.56 ⁵	176,831.58 ⁵	25,053.71	"
Zuid-Holland . .	503,354	134,055.94 ⁵	37,936.97	59,742.11	25,627.88	21,383.68 ⁵	144,690.72 ⁵	10,634.78	"
Zeeland	144,220	42,748.03	13,043.11	19,927.11	4,127.95 ⁵	7,861.75	44,960.31	2,212.28	"
Utrecht	138,922	24,552.12	7,805.95	13,095.60	2,062.52 ⁵	4,905.98 ⁵	27,869.46 ⁵	3,317.34 ⁵	"
Vriesland	224,615	108,502.21	36,661.76 ⁵	51,467.90	5,238.15 ⁵	10,266.75 ⁵	103,634.58	"	4,867.63
Overijssel	188,722	99,340.63	26,809.46 ⁵	15,427.00	50,118.95	7,483.11 ⁵	99,838.57	497.94	"
Groningen	170,691	24,921.47 ⁵	5,998.15 ⁵	12,490.30	"	6,432.98	24,921.47 ⁵	"	"
Drenthe	69,319	25,773.42	2,453.83 ⁵	19,138.10	859.50	1,929.03 ⁵	24,380.55	"	1,392.87
Totalen.	2,557,522	f 739,464.62 ⁵	f 209,316.04 ⁵	f 335,351.70	f 111,155.15 ⁵	f 112,937.21 ⁵	f 768,760.12 ⁵	f 43,267.47	f 13,971.97

B.

SOMMEN, welke over de dienst van 1836 zijn
bested ten behoeve van het lager onderwijs,
uit de provinciale fondsen.

PROVINCIE.	Aan aanbouw herstelling of meubelerij van gemeentlijke schoollocalen.	Aan onder- wijzerz.	Aan andere uitgaven.	Geheel der uitgaven.
Noord-Brabant. .	f 3,000.00	"	"	f 3,000.00
Gelderland. . . .	6,286.00	f 1,855.00	"	8,141.00
Noord-Holland. .	6,000.00	"	"	6,000.00
Zuid-Holland. . .	12,600.00	199.00	"	12,799.00
Zeeland.	2,440.00	"	f 2,028.80	4,468.80
Utrecht.	900.00	100.00	"	1,000.00
Vriesland.	2,000.00	150.00	"	2,150.00
Overijssel.	1,840.00	"	"	1,840.00
Groningen.	"	"	"	"
Drenthe.	"	"	"	"
TOTALEN.	f 35,066.00	f 2,304.00	f 2,028.80	f 39,398.80

C.

STAAT der sommen, welke uit 's Rijks schatkist
ten behoeve van het lager onderwijs zijn
betaald, gedurende het jaar 1836.

AARD DER TOELAGEN.	BEDRAGEN.	Aanmerkingen.
Subsidien en bureau-kosten voor de commissie van onderwijs.	f 28,381.38	
Kweekscholen	10,499.98	
Beurzen voor de vorming van onderwijzeressen. . . .	2,125.00	
Schoolonderwijzers - gezelschappen.	3,440.00	
Jaarwedden van onderwijzers.	115,870.00	
Subsidien voor den opbouw, herstellingen en inrigting van schoollocalen	18,057.00	
Aanmoedigings - middelen, gratificaties enz.	1,860.88	
	f 180,234.24	

D.

OPGAVE van het getal der acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer, schoolhouderesse en huisonderwijzer, welke door de provinciale commissien van onderwijs en de plaatselijke schoolcommissien in elke provincie zijn afgegeven gedurende het schooljaar 1836 — 1837.

PROVINCIE.	Acten als schoolonderwijzer van den				Acten als schoolhouderesse.	Acten als huisonderwijzer.
	Vierden rang.	Derden rang.	Tweeden rang.	Eersten rang.		
Noord-Brabant .	26	22	7	"	14	13
Gelderland. . . .	23	26	12	"	17	"
Noord-Holland. .	29	35	33	"	6	11
Zuid-Holland . .	32	22	13	"	3	15
Zeeland	15	5	4	1	1	2
Utrecht	5	17	3	"	4	7
Vriesland	16	27	14	1	"	5
Overijssel	12	13	5	"	5	8
Groningen	21	11	13	"	5	1
Drenthe	14	7	2	1	"	"
	193	185	106	3	55	62

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1837.

HOOGESCHOLEN.

Bij het verslag over 1836 werd in de eerste plaats mededeeling gedaan van de toen afgeloopen overwegingen, welke hadden plaats gehad naar aanleiding, eensdeels van de behoefte der hoogescholeu aan meerdere subsidien, anderdeels van den gestadigen aandrang om in de kosten van het hooger onderwijs meerdere bezuinigingen in te voeren, alsmede van de door den Koning dien ten gevolge bevolen maatregelen.

Deze maatregelen, waartoe in het laatst van 1836 is besloten, hebben, uit den aard der zake, eerst in het jaar 1837, waarover dit verslag loopt, voor een gedeelte een begin van uitvoering kunnen erlangen; terwijl sommige derzelve in dat jaar slechts voorbereid zijn kunnen worden, en andere in den aanvang nog geene aanmerkelijke resultaten hebben kunnen opleveren.

De geheele werking dezer maatregelen zal dus eerst later beoordeeld kunnen worden. Desniettemin zal er gelegenheid zijn, om in den loop van dit verslag melding te

maken van eenige goede vruchten, die men aanvankelijk reeds van dezelve heeft mogen plukken.

De staat der hoogeschoolen in 1837 was over het algemeen gunstig.

De onderscheidene collegien van curatoren gewagen met den meesten lof van den voortdurenden ijver der hoogleeraren, gelijk zij tevens hunne tevredenheid betuigen over de vlijt, waarmede de meeste studenten zich de lessen en andere aangebodene middelen tot het verkrijgen van kennis ten nutte maken, alsmede over derzelver geregeld gedrag.

Door de curatoren van eene der hoogeschoolen wordt met zoo vele woorden gemeld: *Het jaar was een jaar van goede en geregelde studien, van orde en goed gedrag onder de studenten.*

Dit tijdvak is echter ook niet voorbijgegaan, zonder dat de hoogeschoolen eenige verliezen hebben geleden.

Te Leyden overleed de emeritus hoogleeraar *S. Speijert van der Eijk*, die vroeger, gedurende geruimen tijd, steeds met lust en ijver ten nutte der hoogeschool werkzaam was geweest, en de hoogeschool te Utrecht verloor door den dood den emeritus hoogleeraar *Gabriël van Oordt*, die van den jare 1804 tot 1822 den leerstoel der godgeleerdheid op eene waardige wijze bekleed had.

Ook aan de hoogeschool te Groningen werden twee verdienstelijke emeriti hoogleeraren door den dood ontruikt, de heer *Annæus Ypey*, emeritus hoogleeraar in de godgeleerdheid, die gedurende 25 jaren een sieraad dier hoogeschool geweest is, en de emeritus hoogleeraar in de regtsgeleerdheid *Seerp Gratama*, een man van zeer veel kennis, die 36 jaren lang den hem toevertrouwden leerstoel met den grootsten ijver heeft waargenomen.

Zoo als blijkt uit de hierachter geplaatste vergelijkende opgaaft der aan de hoogeschoolen ingeschrevene studenten in 1836 en 1837, is derzelver getal met 85 verminderd.

De reden daarvan is welligt eensdeels te vinden in het

groot aantal studenten, die dit jaar zijn gepromoveerd en alzoo de hoogeschoolen hebben verlaten, en anderdeels in het verminderd getal studenten in de theologie, een gevolg van de tegenwoordig voor hen bestaande moeilijkheid om, na volbragte studiën, eene standplaats te erlangen, als ook van het in werking brengen van het Koninklijk besluit van 13 October 1836, n°. 90, waarbij de vroegere vrijstelling van het betalen der collegie-gelden voor de studenten in de godgeleerdheid is opgeheven.

Wat de academische instellingen en verzamelingen betreft, verdient het volgende hier vermeld te worden.

Te *Leyden* werd bij de *bibliotheek*, die door menig geschenk verrijkt is geworden, bij voortdurend gearbeid, om dezelve hoe langer hoe meer bruikbaar te maken. Deze verzameling werd dan ook door studenten en anderen vlijtig bezocht, en de Grieksche, Latijnsche en Oostersche handschriften leverden aan verscheidene geleerden, zoo buiten als binnen dit Rijk, aanzienlijke bouwstoffen op ter bewerking hunner schriften.

Het *sterrekundig observatorium te Leyden* liet veel te wenschen over, Een nieuw gebouw te stichten gedoogden de omstandigheden niet. Men moest zich dus bepalen tot het aanwenden van zoodanige mogelijk geachte middelen, door welke die inrigting tot eenen meer bruikbaren staat kon worden gebracht en geschikt gemaakt voor althans sommige sterrekundige waarnemingen. Hieraan is door de regering gevolg gegeven. De noodige vertimmeringen en verbeteringen hebben plaats gehad, en er zijn vervolgens, uit de gelden, die thans, ten gevolge van de bepalingen van het Koninklijk besluit van den 13. October 1836, n°. 91, bij de hoogeschool verzameld worden, aanvankelijk reeds eenige der noodige werktuigen aangekocht, door welk een en ander het uitzigt is geopend, dat deze inrigting, onder het bestuur van den volijverigen en kundigen lector *F. Kaiser*, zoo wel voor het sterrekundig onderwijs als voor de wetenschappen nuttig zal worden.

De *kruidtuin* bevindt zich bij voortdoring in eenen allers gunstigen en bloeienden staat.

De *verzameling van werktuigen* in het *industrie-collegie* is vermeerderd en met voorname en onmisbare instrumenten verrijkt.

In het *academisch gasthuis*, waarvan, zoo door den ijver der hoogleeraren als door de belangstelling der studenten, een doeltreffend gebruik ter bevordering der wetenschap gemaakt wordt, zijn 341 lijders, en alzoo 97 meer dan in het jaar 1836, opgenomen geworden.

Het te *Leyden* geplaatst *Rijks-herbarium* heeft eene aanzienlijke aanwinst van kruidkundige voorwerpen bekomen door de zorg van de door Zijne Majesteit benoemde commissie tot het doen van natuurkundig onderzoek in de Oost-Indische bezittingen, en een schat van allerbelangrijkste voorwerpen is aan het herbarium toegevoegd, uit hetgeen door den heer *Korthals* voornamelijk op *Borneo* is bijeengebragt.

Ook het *archaeologisch museum* bevindt zich in goeden staat.

De gebouwen, waarin hetzelfde is overgebragt, voldoen wel aan de verwachting en veroorloven eene voegzame en doeltreffende plaatsing dezer verzameling, welke, zoo door geschenken als door kleine aankopen, op eene niet onbelangrijke wijze vermeerderd is geworden.

De *verzameling van prenten* en het *penning- en muntkabinet* hebben almede, door aankoop, en het laatstgemelde, door verscheidene geschenken, eenige uitbreiding erlangd.

Te *Utrecht* hebben de gebouwen, waarin de academische verzamelingen bewaard worden, veel geleden door den storm, die op den 29sten November 1836 heeft gewoed, en, ofschoon in de hoogst noodzakelijke reparatien voorzien is geworden, laten die gebouwen echter nog veel te wenschen over.

In het jaar 1837 is de noodige autorisatie verleend tot het overbrengen, onder zekere voorwaarden, naar de

bibliotheek der hoogeschool van de aan het Amortisatie-Syn-
dicaat behoorende boekverzameling, afkomstig van de
vroeger te *Utrecht* bestaan hebbende vijf kapitelen.

De academische bibliotheek heeft daardoor eene wezen-
lijke aanwinst gedaan, vermits alsnu van de overgebragte
verzameling een nuttig gebruik voor de wetenschappen zal
kunnen worden gemaakt.

In den *kruidtuin*, waarvan de zorg aan den hoogleeraar
Bergsma is opgedragen, zijn vele verbeteringen ingevoerd.

De academische gebouwen te *Groningen*, ofschoon in vele
opzigten bouwvallig en onvoldoende voor de behoeften der
hoogeschool, zijn echter goed onderhouden geworden.

De verzamelingen der hoogeschool zijn in goeden staat
gebleven, doch de middelen hebben ontbroken om aan
dezelve belangrijke uitbreiding te geven. De *verzameling*
van landhuishoudkundige werktuigen en modellen heeft echter
eenige niet onbelangrijke aanwinst gedaan.

De *hortus* is in eenen allezins gunstigen staat, en de
oeconomische tuin voldoet aan deszelfs doel.

Het *academisch gasthuis* heeft wederom eene aanzienlijke
bijdrage uit de kas der stad *Groningen* ontvangen, en dit
gesticht is alzoo mede in staat kunnen blijven, om aan
deszelfs bestemming te voldoen.

De behoeften bij de academische inrigtingen en verzame-
lingen te *Groningen* zijn veelvuldig; doch het laat zich aan-
zien, dat de gelden, welke overeenkomstig 's Konings be-
sluit van den 13. October 1836, n°. 91, ook aldaar bijeen-
gebragt worden, de mogelijkheid zullen daarstellen, om
allengs aan de meestdringende dier behoeften te voldoen.

Vergelijkende opgaaf der aan de hoogeschoolen ingeschreven
Studenten in 1836 en 1837, zoo als dit was op den
1. November van beide jaren.

Te <i>Leyden</i> ,	in 1836,	812;	in 1837,	713.
„ <i>Utrecht</i> ,	„ „	504;	„	533.
„ <i>Groningen</i> ,	„ „	272;	„	257.
		1,588;		1,503.

Onder welk getal van 1,503 begrepen zijn de studenten, die, hoewel aan de hoogeschoolen ingeschreven, elders hunne studien voortzetten.

LATIJSCHESCHOLEN.

Bij het laatstvorige verslag is een kort overzicht gegeven van den gang, dien het onderwijs in de Latijnsche scholen genomen had, gedurende de jongste twintig jaren. Daarbij is geenszins ontveinsd, dat het onderrigt in de vakken, welke sedert den aanvang van dat tijdsverloop zijn ingevoerd, nog niet overal gelijkelijk de vereischte hoogte had bereikt, met namen, de algemeene geschiedenis, in vereeniging met de aardrijkskunde en de wiskunde; doch is tevens op eene meer voldoende wijze melding gemaakt van den tegenwoordigen staat van het onderwijs der Latijnsche en Grieksche talen.

Met opzigt tot deze talen, en meer bepaaldelijk de Grieksche, zijn intusschen eeniger gevoelens regelregt in strijd met elkander: sommigen zijn van meening, dat van laatstgemelde taal te veel werk in de Latijnsche scholen wordt gemaakt; anderen daarentegen, dat er derzelver beoefening nog verder behoorde uitgebreid te worden; dat er meerdere en moeilijker Grieksche schrijvers moesten worden behandeld. Die strijdigheid van gevoelens schijnt de stelling te bevestigen, dat ook hier de middenweg behoort bewandeld te worden.

Die stelling is dan ook ten regel gesteld voor het onderwijs der oude talen, in het bijzonder voor de uitbreiding, welke aan dat van het Grieksch wordt gegeven; immers behoort men niet uit het oog te verliezen, dat de Latijnsche scholen hoofdzakelijk dienen ter voorbereiding voor de hoogeschoolen, maar dat zij geene hoogeschoolen zelve zijn; dat, terwijl men, met ingespannen krachten, steeds naar dat hoofddoel moet streven, het onderwijs er niet zoo hoog behoeft opgevoerd te worden, dat het academisch onderwijs, in zoo verre, daardoor overtollig zoude worden. Daartoe zoude bovendien de vijf-jarige schoolcursus veel te kort zijn.

Nadat dus de leerling zich de taalvormen van het Latijn in het geheugen heeft geprent, maakt hij een' aanvang met die van het Grieksch, en weldra gaat het aanleeren der beide talen gelijken tred. Tot aan het einde van den schoolcursus gaat hij voort, de taalgronden streng te beoefenen; in de eerste jaren geschiedt zulks geregeld naar de leiding eener gepaste spraakkunst. Dan, vermits de menigvuldige verscheidenheden, *nuances* en eigendommelijkheden eener taal beter in het geheugen worden geprent, wanneer zij bij het lezen en uitleggen der klassieke schrijvers worden opgemerkt, zoo worden dezelve in de hoogere klassen niet opzettelijk uit eene breedvoerige spraakleer geput, maar, onder de leiding van den rector, door den leerling zelven ontdekt, ten einde hierdoor te gelijker tijd het oordeel van dezen worde gescherpt en zijn gevoel verfijnd, en hij daarbij te dieper doordringe in den geest zijner auteurs, en zulks te meer naar mate hij daarbij door het licht van de geschiedenis, oudheidkunde en andere onontbeerlijke hulpmiddelen wordt voor-gelicht. Het is langs dezen weg, dat bij hem, tegen het einde van den schoolcursus, het doel kan worden bereikt, en hij vatbaar kan zijn voor de hoogere beoefening der Grieksche en Latijnsche letteren aan de hoogeschoolen.

Terwijl deze strekking van het onderwijs zich dus meer en meer algemeen op de Latijnsche scholen bevestigt, zijn vele derzelve, waar het geschied-, aardrijks- en wiskundig onderwijs meer of min achterlijk was, ook te dezen aanzien vooruit gegaan.

De verdeeling der vakken onder de leeraars, welke bij de Latijnsche scholen te *Utrecht* plaats heeft, levert bij voortduring voldoende uitkomsten. Te *Dordrecht*, waar beide de rectors- en de conrectors-scholen, voor het Latijn aan den rector, en voor het Grieksch aan den conrector, zijn opgedragen, wordt insgelijks de doelmatigheid van dien maatregel ondervonden.

Meerdere bijzonderheden zijn voor dit jaar niet te

melden, dan alleen, dat aan het gymnasium te *Harderwijk* de verdienstelijke rector *J. W. Terpstra*, aan wien de deugdelijkheid van de tegenwoordige inrigting dier school te danken is, in 1837 door den dood is ontruikt in het beste tijdperk des mannelijken levens; zijnde echter in de vacature reeds op eene voldoende wijze voorzien geworden; als ook, dat der scholen te *Groningen* mede een gevoelige slag getroffen heeft, door het overlijden van den jongsten præceptor, den verdienstelijken *L. A. Schroeder Steinmetz*, in nog jongeren leeftijd.

Voorts is het getal leerlingen over het geheel weder eenigzins afgenomen, zoo als door den hierachter volgende staat over de laatste zes jaren wordt aangewezen, waarvan de vermoedelijke oorzaken vroeger (in het verslag over 1832) reeds zijn aangegeven.

De hoop op vermeerdering van dat getal heeft zich echter in den loop van 1837 bij eenige Latijnsche scholen weder beginnen te verlevendigen. Bij de stedelijke besturen en de collegien van curatoren is in ernstige overweging genomen, om, hetgeen in het laatstvorige verslag ter sprake is gebracht, te beproeven, namelijk om de hulpmiddelen van het onderwijs zoodanig uit te breiden en te vermeerderen, dat daarbij ook worde voorzien, het zij alleen in de behoefte aan meer algemeen beschaafde kundigheden bij de jongelingen, die voor het academisch onderwijs worden voorbereid, het zij daar beneven in de letterkundige en wetenschappelijke opleiding van hen, die niet voor den eigenlijk geleerden stand bestemd zijn.

Bij het eerstvolgend verslag zal derhalve worden medegedeeld, in hoeverre die hoop aanvankelijk is verwezenlijkt geworden.

VERGELIJKENDE STAAT van het getal leerlingen
der Latijnsche scholen van 1832 tot en met 1837.

PROVINCIE.	1832.	1833.	1834.	1835.	1836.	1837.
Noord-Brabant	245	249	263	285	305	296
Gelderland. . .	159	167	173	170	171	142
Noord-Holland	193	153	171	168	155	150
Zuid-Holland. .	236	208	215	205	187	172
Zeeland. . . .	35	40	30	33	34	37
Utrecht. . . .	105	110	105	96	96	100
Vriesland . . .	115	99	95	87	77	68
Overijssel . . .	88	91	97	102	101	110
Groningen. . .	72	65	47	66	69	60
Drenthe. . . .	47	43	49	43	46	43
Te zamen	1,295	1,225	1,245	1,255	1,241	1,178

LAGERE SCHOLEN.

De bijzonderheden, in dit gedeelte van het verslag voorkomende, zijn, als naar gewoonte, getrokken uit de jaarlijksche overzichten van den staat van het onderwijs, opgemaakt door de provinciale commissien van onderwijs, alsmede uit de jaarlijksche verslagen van de Gedeputeerde Staten der provincien.

In vorige rapporten is reeds gewag gemaakt van de behoefte, die er bestaat, vooral in de grootere steden, aan verbeterde en meer uitgebreide bewaarscholen, vooral voor kleine kinderen uit de geringere volksklasse, welke inrigtingen erkend worden als het meest doelmatige middel, om die veelal verwaarloosde kinderen in den eersten leeftijd te behoeden voor aanvankelijk zedebederf en hen meer geschikt te maken, om vervolgens te worden opgenomen op de stedelijke armenscholen.

Met het oogmerk om ook in dit opzigt bevorderlijk te zijn aan de volks-opvoeding, heeft het departement van Binnenlandsche zaken de provinciale commissien van onderwijs uitgenoodigd, om nopens de thans bestaande scholen voor kleine kinderen een meer opzettelijk verslag te doen. Het is uit de berigten, welke dienvolgens verkregen zijn, gebleken, dat tot in 1837 in geene andere plaatsen dan te *Zwolle* zoodanige welingerigte en geheel kosteloze bewaarscholen voor kleine kinderen van de behoeftevolle klasse aanwezig waren; dat te *Deventer*, te *Rotterdam* en te *Purmerende* verbeterde bewaarscholen waren opgerigt, waarin kinderen van de geringe volksklasse, tegen betaling van eenig schoolgeld, werden opgenomen, en dat men ook te *'s Gravenhage* en te *Groningen* op de tot standbrenging van zoodanige inrigtingen bedacht was.

De opgaven der commissien van onderwijs hebben overigens doen zien, dat in de meeste steden en volkrijke gemeenten de kleine kinderscholen en bewaarplaatsen van kleine kinderen voor de ingezetenen, die eenig schoolgeld

kunnen betalen , genoegzaam talrijk zijn , maar dat omtrent de inrigting en de gesteldheid dier scholen op de meeste plaatsen veel te wenschen overblijft.

De lokalen zijn veelal te bekrompen en de onderwijzeressen min geschikt. In sommige steden wordt echter , thans meer dan te voren , bij invallende vacatures gezorgd voor de aanstelling van meer bekwame en geschikte onderwijzeressen. Dit heeft inzonderheid plaats te *Amsterdam* , alwaar bereids een ruim getal goede kleine-kinderscholen voor den burgerstand aanwezig is.

NOORD-BRABAND.

In den gang van het onderwijs is in het afgelopen jaar niets opmerkelijks voorgevallen , en was de vooruitgang niet bijzonder in het ooglopende , nergens had echter verachtering plaats.

Nieuwe scholen en onderwijzers-woningen werden gebouwd te *Middelrode* , gemeente *Berlicum* , en te *Haps*. Verbeterd werden de scholen te *Boerdonk* onder *Erp* , *Aarle-Rixtel* , *Helmond* , *Valkenswaard* , *Oerle* , *Vlijmen* en *Oudemolen* ; terwijl te *Valkenswaard* en te *Oerle* ook de woningen der onderwijzers werden hersteld. Voorts werden de noodige fondsen verstrekt , zoo uit 's Rijks kas als door de provincie en de gemeenten zelve , tot het vernieuwen der schoollocalen te *Hulsel* , *Liempde* , *Vugt* , *Neerloon* en *Heiningen* , en tot het herstellen en vergrooten der schoolhuizen te *Goirle* , *Riethoven* en *Macharen*.

In de gesteldheid der schoolmeubelen kwam dit jaar weinig of geene verandering. Er werden wel eenige kleinigheden tot verbetering aangewend ; maar er blijft , wat dit belang betreft , veel te herstellen.

Eene naauwkeurige opneming heeft doen zien , dat in niet minder dan 130 scholen de hulpmiddelen van tafels , banken , borden , enz. , hulpmiddelen zoo onmisbaar voor een goed onderwijs , verbetering , en op 70 andere geheele vernieuwing , behoeften.

De provinciale commissie van onderwijs spreekt bij voortdurend met lof van het gedrag en den ijver der onderwijzers.

De leesleerwijze van *Prinsen* vindt meer bijval en bevordert niet weinig, op vele scholen, het oordeelkundig lezen.

Het fraai schrijven wordt meer opzettelijk en met het beste gevolg behandeld, hier en daar volgens de methode van *Keppenne*.

Het onderwijs in de rekenkunde is ook eenigzins toegenomen, doch laat steeds nog veel te wenschen over.

Het getal leerlingen was in het afgelopen jaar in het eene schooldistrict vermeerderd, in het andere verminderd. Over het algemeen was de schoolgang echter met nagenoeg 1000 leerlingen vermeerderd.

In verschillende onderwijzers-gezelschappen heeft men zich onledig gehouden met het lezen van het oude handschrift, en zulks meer bijzonder naar aanleiding van een besluit van Gedeputeerde Staten, waarbij die oefeningen door het uitloven van premien zijn aangemoedigd.

De commissie van onderwijs heeft in 1837 afgegeven 26 onderwijzers-acten van den vierden rang, 24 van den derden, 12 van den tweeden, 6 acten als schoolhouderes, en 15 als huisonderwijzer.

GELDERLAND.

Even als in de vorige jaren heeft het uiterlijk aanzien van het schoolwezen op verschillende plaatsen wederom verbetering ondergaan door geheele vernieuwing of herbouwing van schoollocalen; geheel nieuwe scholen zijn gebouwd te *Westervoort*, *Leeuwen*, *Woold* onder *Winterswijk* en te *Halle* onder *Zelhem*.

Verbeteringen hebben plaats gehad te *Mechelen* en te *Leur*. Tot het een en ander werden aanzienlijke bijdragen verstrekt door het Rijk, de provincie en uit de kassen der belanghebbende gemeenten.

Met de alzo van jaar tot jaar voortgezette verbetering der schoollocalen houdt de verbetering van het onderwijs gelijken gang.

Het aantal onderwijzers, die met de beste manier van onderwijzen goed bekend zijn, en deze met ijver beoefenen, wordt doorgaande grooter. Het aantal scholieren vermeerdert steeds, en meest dáár, waar de manier van onderwijzen het beste is.

Het aantal leerlingen, welke voor korter' of langer' tijd in gemeld jaar de gewone lagere scholen bezochten, beloopt, van beide geslachten, bijna 45,000.

De provinciale commissie van onderwijs heeft in het afgelopen jaar afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 4den rang	27
" " " " 3den "	23
" " " " 2den "	17
" schoolhouderesse	19
" huisonderwijzer	11

HOLLAND.

Zoo wel in Zuid- als in Noord-Holland bleef het schoolwezen in den vorigen bloeienden staat.

Verbeteringen aan schoollocalen kwamen tot stand aan het Woud, onder de gemeente Bergen, te Egmond-Binnen, Noordschermer, Oud-Karspel, Zuid-scharwoude, Spierdijk, Hypolitushoef en Oosterland op het eiland Wieringen, Wognum, in den Ilp, te Durgerdam, Kortenhoef, Veer, Rijnszaterwoude, Rijnsburg, Boskoop, Sluipwijk, Haastrecht, Nieuwpoort, Giessen-Nieuwkerk, Hardinxveld, Oud-Beijerland, Briels-Nieuwland en Zwartewaal. Daarenboven werden te Edam en te Monnickendam aanmerkelijk verbeterd de woningen van de onderwijzers der stads-burgerschoolen; terwijl Gouda van het stedelijk bestuur verkreeg een allezins voldoende gebouw voor eene geopende tusschen-

school, en *Rotterdam* eene voortreffelijke huizing voor de, door het schoolbestuur tot proeve opgerigte, bewaarschool van kleine kinderen.

De bijzondere scholen der tweede klasse of de voor eigen rekening gehouden wordende dagscholen zijn in *Zuid-Holland* met vier verminderd. Daarentegen zijn de bijzondere scholen der eerste klasse en de openbare scholen elk met eene vermeerderd.

In *Zuid-Holland* zijn de scholen bezocht geworden door 50,300 leerlingen, in *Noord-Holland* door 46,000.

De commissie van onderwijs in *Noord-Holland* heeft in 1837 afgegeven: 37 onderwijzers-acten van den vierden rang, 33 van den derden, 14 van den tweeden, en 8 acten als schoolhouderesse.

De commissie van onderwijs in *Zuid-Holland* heeft afgegeven 31 vierden rangs-acten, 24 acten van den derden rang, 12 van den tweeden, en 10 als schoolhouderesse.

Men is meer dan vroeger bedacht geweest op de bezorging van onderwijs in noodzakelijke handwerken aan meisjes van de arm- en tusschen-scholen.

Met de eerste is daarvoor te *Schiedam*, met de laatste te *Rotterdam*, eene geschikte gelegenheid verbonden geworden. Hetzelfde valt te getuigen van eene afzonderlijke inrigting tot een gelijk doel, welke *Leyden* aan haar departement: *Tot Nut van 't Algemeen*, en aan welwillende bestuurders is verschuldigd.

Voor de ambachten worden er in dezelfde stad, sedert meer dan vijftig jaar, bij het genootschap: *Mathesis Scientiarum Genetrix*, reken-, wis-, teeken-, bouw- en werktuigkundige lessen gegeven, waaraan de maatschappij: *ter bevordering van Nijverheid* thans aanmoediging verleent.

Door samenwerking dezer maatschappij, en die, *Tot Nut van 't Algemeen*, zijn er ook in den laatsten wintertijd te *Rotterdam* en te *Rijnsburg*, bij het industrieel onderwijs, lessen in wis- en natuurkunde gegeven.

ZEELAND.

Het middelbaar en lager onderwijs in de onderscheidene scholen dezer provincie is, gedurende het jaar 1837, met ijver voortgezet. Wel hebben in enkele streken, vooral in Zuid-Beveland, ziekten, en allerwege de strenge winterkoude, op de opkomst der scholieren, en daardoor ook op het onderwijs, nadeelig gewerkt; doch deze hinderpalen waren slechts tijdelijk.

In de 154 scholen der provincie is aan 10,009 jongens en aan 6,633 meisjes, te zamen 16,642 kinderen, onderwijs gegeven, waaronder 4,115 gratis tot het onderwijs zijn toegelaten; terwijl buitendien op de avondscholen 784 leerlingen, die niet op de dagscholen gaan, aan het onderwijs deel hebben genomen, benevens 988 op 34 scholen van de 2de klasse, zoodat het getal onderwijs genoten hebbende 18,144 bedraagt.

De verbetering der scholen en schoolmeubelen is in het afgelopen jaar voortgezet. Te Scherpenisse werd de school aanmerkelijk vergroot. Die te 's Gravenpolder onderging belangrijke verbeteringen.

Min of meer gewigtige verbeteringen werden aangebragt, onder anderen aan de scholen te Elkerzee, Rengerskerke, gemeente Kerkwerve, Ouwerkerk, Renesse, Waarden, Wemeldingen en 's Heer- Hendriks- Kinderen.

De inkomsten der onderwijzers bleven nagenoeg dezelfde. Te Westkapelle kwam eenige betere voorziening in het armen-onderwijs tot stand, waardoor aldaar 30 kinderen voor gemeentelijke rekening onderwezen worden. Provinciale toelagen ontvingen tot hetzelfde doel de onderwijzers te Gapinge, Kleverskerke, Kerkwerve, Boschkapelle, Hengstdijk, Philippine, en gemeentelijke de onderwijzers te Oud-Vossemeer, Stavenisse, Eede en Westdorpe.

De commissie van onderwijs heeft afgegeven 8 onderwijzers-acten van den vierden rang, 6 van den derden

rang, 7 van den tweeden rang, 2 als schoolhouderesse en 1 als huisonderwijzer.

De staat der provinciale onderwijzers weduwen-beurs blijft steeds gunstig.

Dezelve telt 132 leden en 9 pensioen trekkende weduwen, welker ieder f 100 's jaars genieten.

UTRECHT.

De staat van het schoolwezen was niet minder gunstig dan in het vorige jaar.

In deze provincie bestaan 79 openbare scholen, 22 bijzondere der eerste klasse en 42 der tweede klasse, te zamen 143 scholen met 17,000 leerlingen. Bovendien 4 kostscholen en 23 dag- en kostscholen, te zamen met 740 leerlingen.

Door de provinciale commissie van onderwijs zijn afgegeven 12 acten van algemeene toelating voor den vierden rang, 9 voor den derden rang en 5 voor den tweeden rang; voorts 6 voor schoolhouderessen, 8 voor huisonderwijzers en 4 voor huisonderwijzeressen.

Te *Utrecht* is eene tusschenschool opgerigt, bestemd voor kinderen, wier ouders of verzorgers, zonder uit openbare stads- of armen-kassen eenige bedeeling te ontvangen, echter niet vermogend genoeg zijn, om het gewone schoolgeld op de burgerscholen voor hunne kinderen te bekostigen.

De vorderingen der leerlingen zijn, volgens het bericht der school-commissie, voldoende; en zij, die onderwijs geven, beantwoorden meestal aan de verwachting. Ook worden geene moeite gespaard tot vorming en opleiding van onderwijzers.

Hiertoe strekken voornamelijk de normaallesen, welke te *Utrecht* iederen Zaterdag gehouden worden voor hen, die zich tot den post van onderwijzers wenschen bekwaam te maken.

Te *Elst*, onder *Rhenen*, is een begin gemaakt met den

opbouw van een geheel nieuw schoollocaal. Te *Kamerijk* is de school vergroot, en te *Houten* en *Honswijk* zijn de schoolhuizen verbeterd.

VRIESLAND.

De staat van het schoolwezen mag, in vergelijking van vroegere jaren, voor veel verbeterd gehouden worden.

Met uitzondering van weinige plaatsen, wordt het onderwijs het geheele jaar door onafgebroken gegeven in wel ingerigte scholen.

In onderscheidene dorpen bestonden nog voor eenige jaren zoogenaamde winterscholen. Deze zijn thans alle, behalve die te *Vochtelo*, *Siegerswoude*, *Beuil*, *Vinkega* en *Nijeholtpade*, in gewone scholen veranderd.

Op onderscheidene plaatsen zijn wederom nieuwe schoollocalen gebouwd, of de bestaande verbeterd.

Nieuwe scholen werden gebouwd te *Oostermeer*, *Appelsche*, *Donkerbroek*, *Oosterwolde*, *Midlum* en *Beetgum*.

Aanmerkelijke verbeteringen hadden plaats te *Pingsum*, *Dokkum*, *Blija*, *Nijawier*, *Terwerd*, *Veenwoude*, *Nijeholtpade*, *Haalerwijk*, *Haskerhorne*, *Gauw*, *Tirns*, *Jutrijp*, *Peins*, *Blessum* en *Deinum*; terwijl ook nog verbeteringen zijnaan-gebragt aan de armenschool te *Harlingen*.

Het inkomen der onderwijzers werd uit de plaatselijke kassen verbeterd te *Britsum*, *Jellum*, *St. Jacobi-Parochie*, *Schraard*, *Blija*, *Elsloo*, *Haale*, *Appelsche*, *Tollega*, *de Lemmer*, *Oppenhuizen* en te *Franeker* in de stads-school.

Aan de onderwijzers te *Bolsward* en *Wieterp* werden ondermeesters toegevoegd, die uit de plaatselijke middelen bezoldigd worden.

Het grietenij-bestuur van *Oost-Stellingwerf* heeft maatregelen genomen tot bevordering van het onderwijs der armen-kinderen.

Het inkomen der onderwijzers is in sommige gemeenten verbeterd; terwijl elders, zoo als te *Franeker* in de stads-

armenschool en te *Holwerd*, ondermeesters zijn aangesteld, zijnde ook in een paar gemeenten de tractementen der ondermeesters verhoogd; 33,300 leerlingen hebben in den loop van 1837 op de gewone scholen onderwijs genoten.

Door de commissie van onderwijs werden uitgereikt 12 acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer van den vierden rang, 18 van den derden, 16 van den tweeden en 2 van den eersten rang; voorts 3 acten als schoolhouderesse en 5 als huisonderwijzer.

OVERIJSSEL.

Het onderwijs houdt zich over het algemeen op vorige hoogte.

De verbeteringen van materiëelen aard waren aanzienlijk. Nieuwe scholen zijn gebouwd te *Zwolle*, twee door bijzondere school-onderwijzers en voorts ten dienste van het openbaar onderwijs te *Kampen*, *Brunesse*, *Olst*, *Vassen*, gemeente *Tubbergen*, *Zenderen*, gemeente *Borne*, in den *Ham* te *Linde*, *Heino*, te den *Velde*, gemeente *Grambersgen* en te *Staphorst*. Zes scholen zijn aanmerkelijk verbeterd en wel te *Zwolle*, *Kampen*, *Heeten*, *Luttenberg*, gemeente *Raalte*, *Bentelo* en *Hengevelde*, gemeente *Ambt-Delden*.

Tot bouwing van die nieuwe of tot de verbetering van de bestaande scholen werd aan eenige zulks behoevende gemeenten subsidie uit 's Rijks kas en uit de provinciale fondsen verleend.

Op de 229 in de provincie aanwezige middelbare en lagere scholen werd onderwijs gegeven aan 30,600 leerlingen.

Ofschoon het onderwijs over het algemeen zich op vorige hoogte staande houdt, bemerkt men in het getal schoolgaande kinderen geene belangrijke vermeerdering, hoezeer de bevolking der provincie jaarlijks toeneemt. Gedeeltelijk wordt zulks toegeschreven aan de mindere geboorten in de jaren 1831 en 1832.

In den loop van 1837 heeft de provinciale commissie van

onderwijs afgegeven 19 acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer van den vierden rang, 9 van den derden rang, en eene acte van den tweeden rang; voorts 4 acten als schoolhouderesse en 4 als huisonderwijzer.

GRONINGEN.

Het schoolwezen bleef zijnen geregelten gang behouden. De deugdelijkheid van het onderwijs is gedurende het afge-loopen jaar op vele plaatsen merkbaar vermeerderd.

Op de voordragt der provinciale commissie van onderwijs, hebben Gedeputeerde Staten vastgesteld eene verbeterde classificatie der scholen, ingerigt naar eene nadere regeling der zes schooldistricten.

Het aantal schoolinrigtingen werd nog vermeerderd: te *Groningen* door de heropening der stads Fransche kost-school voor jongens, en voorts door de oprigting eener bijzondere school van de tweede klasse, eener herhalings-school en van twee zangscholen, eene voor jongens en eene voor meisjes, welke in die scholen kosteloos onderwijs genieten; te *Dorkwerd* door de daarstelling eener herhalingsschool, en te *Solwert* door de tot standbrenging eener bijzondere school van de tweede klasse.

De commissie van onderwijs roemt zeer den ijver der onderwijzers in het betrachten hunner pligten.

De kweekschool voor schoolonderwijzers te *Groningen*, welke aan het doel harer instelling blijft beantwoorden, ondervond van verschillende zijden aanmoediging en goedkeuring.

Te *Groningen* werd eene nieuwe school gebouwd door den onderwijzer *J. Bennes Stein*; en te *Ubbens*, *Nieuwe Pekel-A*, *Wilp*, *Westerbroek*, *St. Annen Hoogemeden*, *Helpen*, *Niekerk*, *Opende*, *Kleinemeer*, *Sebaldeburen*, op den *Ham* en *Blijham* ondergingen de schoolgebouwen meerdere of mindere verbetering.

De commissie van onderwijs heeft in 1837 afgegeven

13 onderwijzers-acten van den vierden rang, 25 van den derden en 8 van den tweeden rang; voorts 2 acten als schoolhouderesse van 1 acte als huisonderwijzer.

De gewone scholen zijn in 1837 bezocht geworden door 21,550 leerlingen, 12,007 jongens en 9,543 meisjes.

DRENTHE.

Door de stichting van nieuwe en de herstelling van bestaande schoolgebouwen zijn aan het lager onderwijs, in het afgelopen jaar, wederom de volgende verbeteringen te beurt gevallen.

Geheel nieuwe scholen zijn gebouwd te *Haagswold* en *Oosteinde*, beide onder *Ruinerwold*.

Aanmerkelijke vergrooting en verbetering hebben ondergaan de scholen te *Buinen* en *Drouwen*, gemeente *Borger*; — terwijl mede aan die te *Vries* en *Zuidlaren* meer dan gewone herstellingen zijn geschied.

Te *Diever* is een huis aangekocht, hetwelk tot eene nieuwe school en onderwijzers-woning zal worden ingerigt.

De bepalingen van het reglement op de schoolgelden, gearresteerd bij Koninklijk besluit van 27 October 1836, n°. 91, zijn met het schooljaar, hetwelk 1 Mei 1837 is ingegaan, in alle de gemeenten der provincie in werking gebragt, behalve in die van *Antoo* en *Beilen*, alwaar dit, ten gevolge van plaatselijke omstandigheden, nog voor een jaar heeft moeten worden verschoven. Gedeputeerde Staten meenen met grond te mogen vertrouwen, dat de nieuw ingevoerde bepalingen die uitkomsten zullen opleveren, welke men zich daarvan heeft voorgesteld.

De provinciale commissie van onderwijs heeft in 1837 afgegeven 13 onderwijzers-acten van den vierden rang, 14 van den derden, 1 van den tweeden rang en eene acte als huisonderwijzer.

Een aantal van 9,952 kinderen, waartoe niet behooren die in de Kolonien der Maatschappij van Weldadigheid,

heeft in 1837 binnen de provincie van het onderwijs gebruik gemaakt.

In de kolonien werden daarenboven onderwezen 2,690, waaronder 1,203 dag-scholieren beneden en 1,487 avond-scholieren boven de 13 jaren oud.

Er waren alzoo aanwezig in het geheel 12,642 leerlingen, onder welke 6,755 jongens en 5,887 meisjes.

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1858.

HOOGESCHOLEN.

De gunstige staat der hoogeschole in het algemeen, waarvan in het vorig verslag is kunnen melding gemaakt worden, heeft ook in het jaar 1838 voortgeduurd, en, voor zoo veel de omstandigheden en de beschikbare middelen zulks veroorloofden, heeft men getracht, daar, waar zulks noodig was, nog allengs te verbeteren en aan te vullen.

De volhardende ijver van hen, die met het onderwijs aan de hoogeschole belast zijn, en de zucht der kweekelingen om hunne kennis te vermeerderen en uit te breiden, hebben over het algemeen dien levendigen en gestadigen gang der studien onderhouden, die voor dezelve het meest wenschelijk schijnt.

Ook het gedrag der studenten is, volgens de ingekomen berigten, op weinige uitzonderingen na, allezins loffelijk geweest.

In den loop van het jaar 1838 heeft de hoogeschool te Leyden verloren den heer *mr. Gerard Wittewaäl*, in leven

hoogleeraar in de wis- en natuurkundige wetenschappen , tot welke betrekking hij in den jare 1822 was benoemd , een' man van bijzondere ervaring in den landbouw en in de landhuishoudkunde.

Aan de hoogeschool te *Utrecht* werd, op den 17den Januarij 1838, in de kracht zijner jaren, door den dood ontruikt de hoogleeraar in de wis- en natuurkunde *Gerard Moll*, wiens naam in Europa bij alle natuurkundigen, met velen van welke hij wetenschappelijke betrekkingen had aangeknoopt, met roem bekend is, en die, door zijne veelzijdige kennis, als een siëraad der hoogeschool beschouwd werd. In de door dit sterfgeval ontstane vacature is echter weldra voorzien geworden door de benoeming van den destijds reeds aan de hoogeschool toegevoegden hoogleeraar *Richard van Rees*, tot gewoon hoogleeraar.

Nog overleed in datzelfde jaar de heer *Jan Bleuland*, emeritus hoogleeraar in de geneeskunde, aan wien reeds, in het jaar 1826, wegens deszelfs toenmaligen zeventigjarigen ouderdom, eene eervolle rust was verleend geworden. Zijn geheele leven en zijne uitstekende kundigheden waren steeds aan de lijdende menschheid en aan de wetenschap gewijd, en hij heeft zich zelven een blijvend gedenkteeken gesticht door het uitmuntend en uitgebreid kabinet van ontleedkundige voorwerpen, hetwelk hij met onvermoeide vlijt heeft bijeen gebragt en dat, vervolgens ten behoeve der Utrechtsche hoogeschool aangekocht zijnde, thans als eene van derzelver belangrijkste verzamelingen mag genoemd worden.

Uit hoofde van den ziekelijken toestand van den heer *Jan Izaak Wolterbeek*, mede hoogleeraar in de geneeskunde bij laatstgemelde hoogeschool, heeft dezelve het emeritaat verlangd en verkregen, zijnde in deszelfs plaats tot gewoon hoogleeraar benoemd de heer *Alexander Carel Willem Suerman*.

Bij de hoogeschool te *Groningen* zijn dit jaar alle de hoogleeraren gespaard gebleven, en er heeft geene verandering in het personeel plaats gehad.

Het getal studenten, bij de drie hoogeschoolen ingeschreven, wordt hieronder opgegeven, in eenen staat, waaruit tevens derzelver indeeling in de verschillende faculteiten kan gezien worden.

De academische instellingen en verzamelingen zijn niet alleen in goeden stand gehouden, maar de gelden, die, krachtens de bepalingen van Zijner Majesteits besluit van den 13den October 1836, n°. 91, bij de hoogeschoolen verzameld worden, met het doel, om eenigermate te gemoet te komen aan het ontoereikende der subsidien, welke jaarlijks uit 's Rijks kas aan de hoogeschoolen kunnen worden verleend, om behoorlijk in alle de behoeften dier instellingen te voorzien, hebben het mogelijk gemaakt thans aan de meeste eenige meerdere subsidie dan vroeger, ja zelfs aan sommige vrij aanzienlijke ondersteuning, te verschaffen.

Te Leyden heeft, in de eerste plaats, de bibliotheek een ruim deel in dit voorregt gehad, zoodat in verscheidene behoeften dier inrigting is voorzien, en vele werken voor dezelve aangekocht zijn kunnen worden. Hierdoor, en door eenige geschenken, is de boekerij niet weinig verrijkt, en terwijl de belangrijkheid dier verzameling op deze wijze al meer en meer toeneemt, onderhouden de heeren bibliothecarissen steeds met buitenlandsche geleerden de noodige betrekkingen, welke ten nutte van dezelve kunnen strekken.

Ook het sterrekundig *observatorium* der Leydsche hoogeschool is uit de boven bedoelde gelden krachtdadig ondersteund geworden.

In het vorig verslag is melding gemaakt van hetgeen in 1837 geschied was, om het, vroeger zeer vervallen, *observatorium* tot eenen meer bruikbaren staat te brengen, en hetzelfde geschikt te maken voor althans sommige sterrekundige waarnemingen. Aanvankelijk waren toen reeds eenige der noodige werktuigen aangekocht.

In 1838 is het *observatorium* verrijkt geworden met

eenen uitmuntenden kijker van acht voet, vervaardigd in het optisch instituut te *München*, bij welken nog een micrometrische toestel, naar de inrigting van *Frauenhöfer*, wordt verwacht.

De met den kijker bereids genomene proeven schijnen de voortreffelijkheid van het werktuig buiten twijfel te stellen, en het is te verwachten, dat deze belangrijke aanwinst, onder het beheer van den volijverigen lector in de sterrekunde, veel zal bijdragen, om de beoefening van dat vak in het Vaderland, en in het bijzonder bij de hogeschool te *Leyden*, aan te moedigen en te bevorderen.

Verscheidene andere verzamelingen en inrigtingen, als daar zijn: het uitgebreid *anatomisch-pathologisch kabinet*, het *natuurkundig kabinet*, het *kabinet van landbouw*, de *kruidentuin*, het *archaologisch museum*, het *mint- en penningkabinet*, de *verzameling van prenten*, enz., zijn in goeden staat onderhouden, en sommige derzelve hebben, deels door aankopen, deels door geschenken als anderzins, wederom eenige verbetering en uitbreiding erlangd.

De vroeger aangevangene vergrooting van het *Rijks museum van natuurlijke historie* is in 1838 voltooid, waardoor tot de reeds lang gewenschte voegzame plaatsing der uitmuntende vogelen-verzameling gelegenheid is gegeven.

De goede bewaring van het *Rijks herbarium* vorderde, dat voor deze belangrijke verzameling behoorlijke kasten wierden vervaardigd.

In deze behoefte is voor een groot gedeelte voorzien geworden, en men is er op bedacht, om zich allengs ook het nog ontbrekende aan te schaffen.

Het *industrie-collegie* is gedurende het jaar 1838 te *Leyden* onafgebroken gehouden, en het aanzienlijk getal toehoorders heeft, door het ijverig en standvastig bijwonen der lessen, het beste bewijs gegeven van hunne groote belangstelling in deze weldadige poging tot uitbreiding der vaderlandsche nijverheid.

De verzameling der, voor de lessen dienende, werktuigen is zeer vermeerderd geworden, en beantwoordt alzoo hoe langer hoe meer aan de behoefte van den tijd en aan de vorderingen der toegepaste scheikunde, terwijl het stedelijk bestuur voortgaat voor het onderhoud der localen op eene onbekrompene wijze te zorgen.

In het academisch gasthuis, hetwelk, ondersteund door eene jaarlijksche toelage uit de stedelijke kas, steeds voortgaat aan deszelfs tweevoudig doel te beantwoorden, zijn dit jaar 316 lijders behoorlijk verzorgd en verpleegd geworden.

De bibliotheek der *Utrechtsche* hoogeschool heeft wederom aanzienlijke aanwinsten gedaan, zoo door de welwillendheid van mevrouw de donairière van *Utenhoven*, die de belangrijke verzameling van astronomische en natuurkundige werken, door wijlen haren echtgenoot nagelaten, aan gemelde inrigting ten geschenke heeft gegeven, als door de uiterste wilsbeschikking van den hoogleeraar *G. Moll*, die zijne uitgebreide verzameling van boeken en landkaarten aan de boekerij heeft gelegateerd.

Beide die verzamelingen zijn reeds naar de bibliotheek overgebracht.

Bovendien is ook aan deze inrigting eene vrij beduidende som toegelegd geworden uit de gelden, die bij de hoogeschool zijn verzameld, krachtens meergemeld besluit van 1836.

Het museum mineralogicum te *Utrecht* is vermeerderd geworden met eene belangrijke verzameling mineralien en fossilien, behoorende tot het zoogenaamde bekken van *Parijs*.

De verzameling van natuurkundige instrumenten is verrijkt geworden door den aankoop van eenige zeer fraaije optische instrumenten.

Het gebouw, waarin deze laatstgemelde verzameling bewaard wordt, is ook, ten gevolge van de meerdere gelden, die thans uit het academisch fonds te dien einde

beschikbaar konden worden gesteld, aanmerkelijk verbeterd geworden, door eene doelmatige vertimpering en door het doen vervaardigen van behoorlijke kasten, waardoor gelegenheid gegeven is om de voorhanden zijnde instrumenten ordelijk uiteen te zetten.

Uit de door heeren curatoren der hoogeschool te *Utrecht* opgegevene bijzonderheden betreffende de studien blijkt, dat eenige studenten in de godgeleerdheid zich met buitengewonen ijver hebben toegelegd op de patristiek, en dat een grooter getal dan in de vorige jaren getracht heeft zich bekend te maken met het kerkregt, hetwelk men vermeent, dat tot hiertoe bij die hoogeschool te veel werd verwaarloosd.

Bij de wis- en natuurkundige faculteit hebben vele studenten, ter gelegenheid hunner examina, blijken gegeven van bijzondere vorderingen, zoodat men aan een meer dan gewoon aantal den hoogsten graad van lof heeft kunnen toekennen.

De openlijke lessen over de scheikunde, toegepast op de kunsten, zijn mede te *Utrecht* vlijtig bezocht geworden, vooral door fabrikanten en handwerkslieden.

De veelvuldige materiële behoeften der hoogeschool te *Groningen* zijn oorzaak, dat men zich aldaar hoofdzakelijk heeft moeten vergenoegen met de gebouwen, zoowel als de verscheidene inrigtingen en verzamelingen, behoorlijk te onderhouden, zonder aan eenigzins beduidende uitbreidingen te kunnen denken.

Ofschoon de bibliotheek dan ook geene noemenswaardige vermeerdering van boekwerken heeft kunnen erlangen, is derzelver toestand echter in andere opzigten verbeterd, door het ruim aandeel, dat aan die verzameling is toegekend uit de bij de hoogeschool, krachtens meergemeld besluit van 1836, ingezamelde gelden, hetwelk gediend heeft gedeeltelijk om het verschuldigde wegens vroeger gedane aankopen te voldoen, gedeeltelijk om een groot aantal werken, die, bij gebreke aan de noodige middelen,

tot daartoe ongebonden hadden moeten blijven, te doen inbinden en in orde brengen.

Dit werk is in 1838 nog niet geheel afgedaan kunnen worden, doch het laat zich aanzien dat het overgeblevene ook weldra in goede orde zal zijn gebragt.

De verzameling van landhuishoudkundige werktuigen en modellen, waarin te *Groningen* bijzonder veel belang wordt gesteld, behoort tot de weinige inrigtingen, die wederom eenige uitbreiding hebben kunnen erlangen.

Het *academisch gasthuis* heeft, even als vroeger, ook in 1838 eene aanzienlijke toelage van de stad *Groningen* ontvangen, waardoor hetzelfde in goeden toestand behouden is kunnen worden.

Eindelijk is ook nog het onderwijs in de sterrekunde bevorderd geworden, doordien bij het *observatorium*, hetwelk geen eigendom van de hoogeschool is, maar aan dezelve ten gebruike voor de waarnemingen en het onderwijs goedgunstig wordt afgestaan, nog eene collegie-kamer is ingeruimd, ten einde de lessen des avonds, bij donkere lucht, aldaar geregeld zouden kunnen worden voortgezet.

OPGAAF der aan de hoogeschoolen bij de verschillende faculteiten ingeschrevene Studenten op den 31 December 1838.

FACULTEITEN.	LEYDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		Totaal.
	Aldaar stude- rende.	Elders stude- rende.	Aldaar stude- rende.	Elders stude- rende.	Aldaar stude- rende.	Elders stude- rende.	
Godgeleerdheid . . .	127	49	130	2	67	"	375
Regtsgeleerdheid . .	204	65	96	5	49	"	419
Geneeskunde	158	28	74	9	55	"	324
Wis- en natuurkunde	10	"	51	"	39	"	100
Bespiegelende wijs- begeerte en letteren	27	14	141	2	48	"	232
	526	156	492	18	258	"	
Te zamen	682		510		258		1,450
In 1837 was het ge- tal studenten. . . .	713		533		257		1,503

GYMNASIEN EN LATIJSCHESCHOLEN.

In den loop van 1838 is aanvankelijk door twee voorbeelden verwezenlijkt het aan het slot des vorigen verslags vermelde uitzigt op eene wijziging van de bestaande inrigting der Latijnsche scholen, waarbij de hulpmiddelen ter gepaste opleiding van de leerlingen zouden worden uitgebreid en vermeerderd: de stedelijke besturen van 's Gravenhage en Leyden zijn, op hun verzoek, van wege den Koning gemagtigd geworden, om, voorloopig, en als eene proeve, het onderwijs aan hunne Latijnsche scholen eenen wijderen omvang te doen erlangen, en zulks in overeenstemming met den tegenwoordigen staat der letterkundige en wetenschappelijke beschaving. Elk dier gestichten heeft daarbij de benaming van *stedelijk gymnasium* bekomen.

Door dezen maatregel is aldaar gezorgd, dat de *Nederlandsche* jongelingen geene vreemdelingen zijn in de *Nederlandsche* geschiedenis; dat de moedertaal grondig door hen worde beoefend en derzelver letterkunde hun niet onbekend blijve; en dat zij tevens in staat worden gesteld de schrijvers der hedendaagsche meest beschaafde natien in de oorspronkelijke taal te lezen; terwijl aan de wiskundige wetenschappen een hoogere rang is toegekend.

De zorgvuldigheid, waarmede deze verbeteringen, onder het opzigt der curatoren, zijn ingevoerd, strekt ten waarborg, dat, bij de vermenigvuldiging der vakken, de deugdelijkheid en grondigheid van het onderwijs geene schade lijden; dat de dicht aaneen sluitende zamenhang der deelen en derzelver geleidelijke opklimming, geëvenredigd aan de jaren, krachten en verstands-ontwikkeling der kweekelingen, orde en vastheid aan den gang van het geheel verschaffen.

Het 's Gravenhaagsche gymnasium is van het *Leydsche* voornamelijk hierin onderscheiden, dat hetzelfde geopend is, niet alleen voor jongelingen, die voor de academische lessen moeten worden voorbereid, maar ook voor de zoo-

danige, die eenige andere letterkundige of wetenschappelijke opleiding behoeven.

Bij het *Leydsche* gymnasium zijn daarentegen de eerste beginselen der logica onder de vakken van onderwijs opgenomen, en wordt tevens aan des verkiezenden de gelegenheid gegeven om zich in de gronden der Hebreeuwsche taal te oefenen.

Het is echter niet voor de eerste maal, dat het onderwijs der hedendaagsche talen dus met het gewone Latijnsche school-onderwijs wordt vereenigd; reeds in 1816 is die vereeniging te *Haarlem* bij een Koninklijk besluit bekrachtigd; eenige jaren later is te *Assen* een gymnasium gevestigd, bestaande uit twee afdeelingen, en dus in zoo verre gelijk aan het *'s Gravenhaagsche*; te *Almelo*, alsmede te *Enschede*, heeft sedert eenigen tijd mede iets dergelijks plaats, en het is te verwachten, dat de overtuiging van de thans bestaande behoefte aan meer algemeen beschaafde studien de verdere stedelijke besturen zal aansporen tot navelgung van de gestelde voorbeelden, zoo als zulks dan ook reeds werkelijk het geval is te *Harderwijk*, *Zutphen* en *Delft*, alwaar, in het laatst van 1838, de noodige maatregelen deswege beraamd werden.

Inmiddels mogen, over het algemeen, de uitkomsten van het onderwijs, aan de Latijnsche scholen genoten, gunstig genoemd worden.

Dit is in het bijzonder te danken aan de voorzigtige invoering van noodige verbeteringen in den gang van het voor die instellingen voorgeschrevene onderwijs.

Het onderrigt in de geschiedenis, onder anderen, hetwelk zich vroeger hoogstens tot den ondergang van het Westersche Rijk uitstrekte, wordt al meer en meer algemeen tot de nieuwere geschiedenis voortgezet. Zoodanige verbeteringen zijn, in het bijzonder, thans te *Amsterdam* opgemerkt.

Terwijl sommige scholen in getal van leerlingen zijn verminderd, is hetzelfde in andere aanmerkelijk toegenomen.

men. Dit laatste had in het bijzonder plaats te 's Gravenhage, alwaar het getal, sedert de nieuwe inrigting, bijna verdubbeld is, alsmede te *Kampen*, waar hetzelfde in 1834, toen *Roeland van Wijk*, *Jacobus zoon*, er als rector optrad, tot 5 was verminderd, en in 1838 tot 37 is geklommen.

Te betreuren is het, dat deze verdienstelijke onderwijzer, wien de zedelijke vorming zijner kweekelingen niet minder ter harte ging dan de verstandelijke, in den mannelijken leeftijd, in het laatst van dat jaar, aan zijne gewigtige ambtsbetrekking door den dood ontrukkt is.

Het gezamenlijk getal kweekelingen is thans weder genomen, naar aanwijzing van den navolgenden vergelijkenden staat.

VERGELIJKENDE STAAT van het getal leerlingen
der gymnasien en Latijnsche scholen, van 1833
tot en met 1838.

PROVINCIE.	1833.	1834.	1835.	1836.	1837.	1838.
Noord-Brabant	249	263	285	305	296	301
Gelderland . .	167	173	170	171	142	134
Noord-Holland	153	171	168	155	150	157
Zuid-Holland .	208	215	205	187	172	191
Zeeland	40	30	33	34	37	38
Utrecht	110	105	96	96	100	96
Vriesland . . .	99	95	87	77	68	68
Overijssel . . .	91	97	102	101	110	102
Groningen . . .	65	47	66	69	60	60
Drenthe	43	49	43	46	43	46
Te zamen	1,225	1,245	1,255	1,241	1,178	1,193

LAGER ONDERWIJS.

Het is uit vorige verslagen gebleken, dat het lager onderwijs, ofschoon van jaar tot jaar in verbetering en uitbreiding voortgaande, wat de algemeene deelneming aan hetzelfde in verhouding tot de bevolking betreft, echter nog te wenschen overlaaat.

Bij het Koninklijk besluit van 26 Mei 1830, houdende wijzigingen in de bestaande verordeningen omtrent het onderwijs, zijn eenige bepalingen vastgesteld, met het doel, om aan het volks- onderwijs die uitbreiding te geven, waarvoor hetzelfde geacht kan worden vatbaar te zijn. Bij dat besluit is aan de Provinciale Staten en aan de plaatselijke besturen in het algemeen aanbevolen het aanwenden of voordragen van de meest geschikte middelen, ten einde er alom gelegenheid voorhanden zij, om aan de jeugd van alle standen der maatschappij een behoorlijk lager onderwijs te doen erlangen bij bekwame onderwijzers en in ruime en welingerigte scholen. Wijders is bij het bedoelde besluit vastgesteld, dat aan de openbare onderwijzers zooveel mogelijk zal worden toegewezen het genot van eene woning en hof, een vast inkomen en een veranderlijk inkomen uit de schoolgelden, te vinden in evenredigheid der schoolgaande kinderen, uit de middelen der gemeente, of door betaling van wege de ouders of van hen, die met de opvoeding der kinderen zijn belast, alsmede, dat de vereischte schikkingen zullen worden gemaakt, om de rigtige inning der schoolgelden te verzekeren; terwijl, ter meer volledige bereiking van het oogmerk, tevens is bevolen het doen plaats hebben eener algemeene opneming zoo wel van het getal en den staat der scholen, als van de schoolmeubelen en der jaarwedden en verdere voordeelen, aan de onderwijzers-posten verbonden.

Aan deze bepalingen is, uit hoofde der staatkundige gebeurtenissen van 1830, in der tijd geen gevolg gegeven, doch in 1838 is met de uitvoering van dezelve een begin

gemaakt, door het doen plaats hebben van de evengemelde algemeene opneming van de gesteldheid der schoolgebouwen en de inkomsten der openbare onderwijzers.

De resultaten dier algemeene opneming zullen in een volgend verslag kunnen worden medegedeeld.

Behalve deze voorloopige arbeid is, in navolging van het voorbeeld, door de provincie *Drenthe* reeds twee jaren vroeger gegeven, in 1838 in de provincien *Overijssel* en *Groningen* de grond gelegd tot eene algemeene invoering van gemeentelijke schoolfondsen, door het vaststellen van gewestelijke reglementen op de schoolgelden.

Men mag met grond verwachten, dat, door de in werking bringing dier reglementen, in het bestaan der openbare onderwijzers naar behooren zal worden voorzien.

De invoering van gelijksoortige algemeene maatregelen maakt het onderwerp uit van overwegingen bij de gewestelijke besturen in de overige provincien.

Uit de jaarlijksche overzichten van den staat van het onderwijs, opgemaakt door de provinciale school-commissien en uit de jaarlijksche verslagen van de Gedeputeerde Staten der provincien, zijn getrokken de meer plaatselijke bijzonderheden welke hierna volgen:

NOORD-BRABAND.

Het onderwijs heeft zijnen geregelden gang gehouden en, door het daarstellen van kleine verbeteringen op onderscheidene plaatsen, wederom eene schrede voorwaarts gedaan.

Vernieuwd werden de scholen en onderwijzers-woningen te *Berlicum*, *Macharen* en *Dommelen*, alsmede de scholen te *Neerloon* en 's *Gravenmoer*, mitsgaders de onderwijzerswoning te *Uden*; terwijl verbeteringen werden aangebragt aan de schoollocalen en schoolmeubelen te *Liempde*, *Gassel*, *Son*, *Bruegel*, *Borkel en Schaft*, *Heerle* en *Uitwijk*.

Te *Son*, *Nederwetten*, *Terheiden* en *Dorsten* werden de

schoolbelangen bevorderd door het verleenen van pensioen aan de aldaar door ouderdom en verzwakking voor hunne betrekking ongeschikt geworden openbare onderwijzers, welke ten gevolge daarvan door andere bekwame onderwijzers zijn vervangen.

In onderscheidene gemeenten blijft nog eene gelijke voorziening wenschelijk, terwijl het ook nog op vele plaatsen ontbreekt aan geschikte ondermeesters

Niettegenstaande de in enkele schooldistricten geheerscht hebbende kinderziekte en mazelen en andere ongunstige omstandigheden, was nogtans het getal kinderen, welke in het jaar 1838 de scholen hebben bezocht, meer toe dan afgenomen.

Voor de verwarming der schoolvertrekken werd door de plaatselijke besturen behoorlijk gezorgd.

Het onderrigt in het nieuwe stelsel van maten en gewigten wordt allengs beter en meer algemeen. De stofelijke aanwijzings-middelen voor dat onderrigt zijn overal voorhanden.

GELDERLAND.

Het aantal scholieren blijft bij de vermeerderende bevolking steeds toenemen. Van het mannelijk geslacht kwamen ter school 26,104, van het vrouwelijke 20,134, te zamen 46,238.

De jeugd wordt oordeelkundig onderwezen. Het onderwijs strekt zich uit tot vele nuttige wetenschappen.

Het meerendeel der onderwijzers beijvert zich, om de hun toevertrouwde leerlingen tot nuttige leden der maatschappij te vormen. Aan bijna allen zijn redelijke middelen van bestaan verzekerd, en door jaarlijksche gratificaties uit de provinciale fondsen wordt de ijver levendig gehouden.

In 1838 zijn nieuwe scholen daargesteld geworden te *Valburg*, *Kesteren*, *Brakel*, *Oldenbroek*, *Oene* (gemeente *Epe*)

en *Haart* (gemeente *Aalten*). Die te *Bemmel* is doelmatig verbeterd, en tot het bouwen van nieuwe of de vergroo-
ting en herstelling der bestaande schoolvertrekken zijn
voorbereidende maatregelen genomen te *Velp*, *Garderen*,
Doornenburg, *Varik*, *Geldermalsen*, *Nederhemert*, 's *Heeren-*
berg, *Herwen*, *Ulft*, *Borculo*, *Dinxperlo*, *Almen*, *Terborg*,
Silvolde en *Varseveld*.

Te *Hemmen* werden ten koste van den eigenaar der
heerlijkheid verbeteringen aan het schoolvertrek en ver-
nieuwing van het meubilair in hetzelfde daargesteld.

Te *Ermelo* en *Nunspeet* zijn twee nieuwe onderwijzers-
woningen gezet.

Te *Hengelo* was men voornemens eene kostschool op te
rigten.

HOLLAND.

Het lager onderwijs, inzonderheid ook wat betreft de
de daartoe dienende materiële hulpmiddelen, is op vele
plaatsen wederom vooruit gegaan en verbeterd.

Vernieuwd of hersteld werden de schoollocalen te
Schagen, *Ipendam*, *Oterbeek*, *Westzaan*, *Wormerveer*, *Die-*
men, *Aalsmeer* en *Laren* in *Noord-Holland*, en te 's *Graven-*
de, *Oudshoorn*, *Woubrugge*, *Ammerstol*, *Kedichem*, *Bles-*
kensgraaf, *Middelharnis*, *Voorburg*, *Heukelom*, *Overschie*,
Alphen, *Voorschoten*, *Meerkerk*, *Leerdam* en *Papendrecht* in
Zuid-Holland.

Het stedelijk bestuur van *Hoorn* heeft verdubbeld de jaar-
wedden, verbonden aan de aldaar gevestigde Fransche kost-
en dagscholen voor jongens en meisjes.

Te *Zaandam* werd de ijver en trouw van den openbaren
onderwijzer *Emous* beloond door eene verhooging zijner
jaarlijksche bezoldiging met f 300.

Het onderwijs der armen onderging wederom eenige uit-
breiding. Te *Gorinchem* werd eene tweede armenschool
gesticht. Te *Amsterdam* tracht men, door eene meer doel-

matige wijk-verdeeling voor de bestaande armenscholen, sommige dier scholen van grooteren omvang te maken, en vertrouwt men op deze wijze in de gelegenheid te geraken om de ruim 2400 kinderen, tot welker opnemmg nog aanvraag is gedaan, aan het onderwijs te kunnen doen deel nemen.

Eene welingerigte bewaarschool kwam tot stand te 's Gravenhage. Elders, zoo als te Gouda, Haarlem, Hilversum, was er uitzigt op het verkrijgen van zoodanige hoogstbelangrijke inrigtingen.

Eene nieuwe school voor meer uitgebreid onderwijs in vreemde levende talen werd gevestigd te Hilversum, alwaar ook eene nieuwe school voor meisjes tot stand kwam.

De gewone lagere scholen werden bezocht in Zuid-Holland door 51,500 leerlingen, in Noord-Holland door 47,000 leerlingen.

ZEELAND.

Sedert het vorig verslag der provinciale school-commissie is binnen dat gewest de belangstelling in het onderwijs, zoo ten platten lande als in de steden, niet verminderd, maar werd veeleer, waar zulks mogelijk was, alles aangewend, om hetzelfde uit te breiden en aan deszelfs doel meer en meer te doen beantwoorden.

De 154 bestaande scholen bleven in stand en in dezelve wordt onderwijs gegeven door:

5	onderwijzeressen.
3	onderwijzers van den 1sten rang.
59	" " " 2den "
57	" " " 3den "
7	" " " 4den "
18	" zonder rang, slechts bewijs van algemeene toelating bezittende, en door 84 rang hebbende ondermeesters; zoo dat het getal der aan het lager onderwijs werkzame personen 233 bedraagt, van welke slechts één

tot klagten aanleiding heeft gegeven, die eene voorziening noodzakelijk hebben gemaakt; terwijl omtrent de overige door de commissie van onderwijs het loffelijk getuigenis wordt afgelegd, dat over het geheel hun wandel voorbeeldig is; dat onder hen zeer velen gevonden worden, die niet alleen met de voldoende kennis zijn uitgerust, maar zelfs in zeer ruime mate, door bekwaamheid, ijver en liefde tot hunnen pligt, uitmunten, die in de achting van de leden der commissie niet minder dan in die van de ingezetenen hunner standplaats deelen, en ook de voortdurende bescherming der regering overwaardig zijn.

In de meeste scholen, bepaaldelijk in de openbare, wordt het onderwijs al meer en meer klassikaal en oordeelkundig gegeven, en het getal derzulke, waarin, wegens de beperkte geestvermogens der onderwijzers, derzelver mindere aanleg of niet noemenswaardige vroegere opleiding, nog veel te wenschen overblijft, vermindert jaarlijks.

In alle scholen worden geene dan goede opeenvolgende en leerzame leesboeken gebruikt.

Sedert het vorig verslag zijn nieuwe ruime scholen gesticht te *Gapinge*, *Poortvliet*, *Tholen*, *Stavenisse*, *Rilland*, *Kloetinge*, *Breskens* en *Zuid-dorpe*, zijnde te *St. Laurens* uit de gemeente-kas eene nieuwe onderwijzers-woning gebouwd.

Aanmerkelijk vergroot werd de openbare school te *Wolphaartsdijk*. Verbeteringen ondergingen de scholen te *Elkerzee*, *Nieuwerkerk*, *Oosterland*, *Baarland*, *Borsele*, *Groede* en *IJzendijke*, en van betere schoolmeubelen werden in mindere of meerdere mate voorzien de scholen van *Berkerke*, *Biervliet*, *Kadzand* en *Retranchement*.

Ook het inkomen der onderwijzers is wederom op verschillende plaatsen verbeterd. Uit 's Rijks kas werd, voorloopig voor den tijd van drie jaren, eene jaarwedde van f 100 toegestaan aan de openbare onderwijzers te *Eede* en te *Graauw*, en van f 50 aan dien van *Hengstdijk*. Door

het stedelijk bestuur van *Vlissingen* werd aan eenen verdienstelijken schoolonderwijzer eene gratificatie van *f* 100 toegelegd, en, bij het ontstaan der vacature van de jonge jufvrouwen-school aldaar, de jaarwedde der schoolhouderesse van *f* 200 tot *f* 400 verhoogd.

Te *Ritthem* is aan den onderwijzer *f* 40 voor huishuur toegelegd. Te *Kruiningen* verkreeg de onderwijzer eene jaarlijksche toelage van *f* 50, tot tegemoetkoming in de kosten van eenen ondermeester. Te *Serooskerke* en *Poortvliet* werd aan de onderwijzers eene toelage verstrekt voor het onderrigt der kinderen van onvermogende ouders.

Uit de provinciale fondsen werd wederom aan elken schoolopziener verstrekt eene som van *f* 100, tot ondersteuning en uitbreiding van het onderwijs van minvermogenen.

De schoolonderwijzers weduwen-beurs, welke ten jare 1823 is opgericht uit eene geringe bijdrage der schoolonderwijzers, vermeerderd met eene evenredige toelage uit de provinciale fondsen, bestaat in eenen bloeienden toestand, bezittende dezelve thans een kapitaal van circa *f* 60,000 werkelijke schuld à 2½ pct. Tien weduwen van onderwijzers genieten daaruit een jaarlijksch pensioen van *f* 100 ieder.

Het getal scholieren heeft bedragen 16,244, te weten: 9,830 jongens en 6,414 meisjes, van welke kinderen 4,167 kosteloos onderwijs hebben genoten. Behalve deze, kwamen nog 1,071 leerlingen op de avondscholen, en 340 personen op de zondags-scholen te *Middelburg*, *Vlissingen*, *Zierikzee*, *Goes* en *Groede*.

UTRECHT.

Het onderwijs wordt in deze provincie steeds op hoogen prijs gesteld en ondervindt bij de plaatselijke besturen vele medewerking, hetgeen eenen gunstigen invloed heeft op den lust en den ijver van de schoolonderwijzers, die

daarvan voortdurend loffelijke blijken geven. Hun voor- naam streven is, om hunne kweekelingen, ieder in zijnen kring, tot geschikte en brave leden der maatschappij op te leiden, en te zorgen, dat in de jeugdige gemoederen afkeer van het kwade gevestigd worde.

De toenemende lust, die vele ouders bezielt, om hunne kinderen onderwijs te doen genieten, brengt te weeg, dat op enkele plaatsen de schoollocalen de noodige ruimte missen, om al de scholieren te bevatten; hetgeen hier en daar eene vergrooting dier localen vordert.

Voor werken van dien aard en ter verdere verbetering der schoolgebouwen werden subsidien uit de provinciale fondsen toegekend aan de gemeenten *Abkoude-Proosdij*, *Abkoude-Baambrugge*, en, aan *Maartensdijk* voor de school aan de *Blaauw Kapel*.

Daartoe opgewekt door het plaatselijk bestuur en leeraren der beide hoofdgezinten, hebben de ingezetenen van *Abkoude-Proosdij* bovendien, ter bekostiging der verbetering van het schoolgebouw, vrijwillig eene aanzienlijke geldelijke bijdrage verstrekt.

Te *Zeist* is eene geheel nieuwe school en onderwijzers-woning gebouwd, en te *Elst* onder *Rhenen* is de aanbouw van eene nieuwe school en onderwijzers-woning, waarmede in 1837 een aanvang werd gemaakt, in 1838 voltooid.

Het getal scholen werd vermeerderd door de oprigting eener Fransche jufvrouwen-school te *Baarn*.

De plaatselijke school-commissie te *Utrecht* heeft uit haar midden eene commissie benoemd, welke belast is, om naauwkeurig den staat der bewaarscholen in die stad op te nemen; te verzamelen wat tot verbetering derzelve elders is tot stand gebragt, en tot het ontwerpen van een plan, waarnaar ook de stad *Utrecht* van goede bewaarscholen zal kunnen voorzien worden.

De handwerk-school te *Amersfoort*, tot opleiding van jonge handwerkslieden, door lessen in de wis-, natuur- en bouw-teekenkunde, blijft nuttig werkende.

In de gewone lagere scholen werd onderwijs gegeven aan 9,602 jongens en 7,595 meisjes, te zamen dus aan 17,197 leerlingen.

VRIESLAND.

Het lager onderwijs wordt steeds met belangstelling behartigd, waarvan het bouwen van nieuwe, het verbeteren en vergrooten van oude scholen en onderwijzers-woningen, alsmede het verhoogen van onderwijzers-traktementen en het aanstellen van ondermeesters kunnen getuigen.

De schoolgebouwen en onderwijzers-woningen zijn overigens in de laatste jaren zoo veel verbeterd, dat, hetgeen thans nog daaraan geschieden moet, meer beschouwd mag worden als eene aanvulling, dan wel als eene zaak, welke nog hoofd-onderwerp moet heeten.

Nieuwe scholen werden aangebouwd te *Tjerkwerd*, *Zurich*, *Abbea*, *Workum* en *Ternaard*.

Te *Dokkum* werd de Fransch-Nederduitsche school door de stad aangekocht en met de daarbij behorende woning verbeterd, terwijl overigens meerdere of mindere verbeteringen werden aangebragt aan de schoollocalen te *Goutum*, *Wons*, *Anjum*, *Nijkerk*, *Metslawier*, *Hantumhuizen*, *Terwerd*, *Bergum*, *Kooten*, *Terhorne*, *Oudega*, *Oppenhuizen* en *Hommers*.

Te *Leeuwarden* werd de tusschenschool verbeterd door derzelver afdeeling in twee localen.

Deze zelfde schikking, reeds in meerdere talrijke scholen daargesteld, vindt bestendig den grootsten bijval.

In de scholen te *Arum* en *Witmarsum* zijn ondermeesters aangesteld, en uit de plaatselijke middelen is het inkomen der onderwijzers verbeterd te *Schraard*, *Holwerd*, *Geskesklooster*, *Donkerbroek*, *Appelscha*, *Elslo*, *Haule*, *Makkinga*, *Vochtelo*, *Rottum*, *Delfstrahuizen*, *Follega*, *Stavoren*, *Irnsrum*, *Abbea* en *Peins*.

Te *Leeuwarden* is aan de Fransche school voor meisjes f 450 toegestaan voor twee hulp-onderwijzeressen.

Het getal der leerlingen heeft bedragen 19,636 jongens en 14,880 meisjes, te zamen 34,516 scholieren.

OVERIJSEL.

De staat van het onderwijs bleef over het algemeen zeer voldoende.

Te *Zwolle* werd een zeer geschikt lokaal aangekocht voor het instituut van meisjes, en een geheel nieuw gebouw voor de stads-armen-inrigting daargesteld.

Te *Boekelo*, gemeente *Lonneker*, is de in 1836 aldaar omgewaarde school door de gemeente weder opgebouwd.

Te *Holthone* (gemeente *Gramsbergen*), te *Bergentheim* (gemeente *Ambt Hardenberg*) en te *Tilligte* (gemeente *Denekamp*) zijn nieuwe scholen gezet.

Door de Provinciale Staten is vastgesteld een nieuw reglement op de schoolgelden en de bezoldiging der onderwijzers in de kleine steden en gemeenten ten platten lande. Dat reglement komt in werking met 1 Januarij 1839.

Aangaande het onderwijs op de gewone scholen kan gezegd worden, dat zulks meer en meer vooruit gaat, doordien hetzelfde is ingerigt naar de behoefte der leerlingen en volgens de geschiktste leerwijzen wordt gegeven.

Bij het lager onderwijs ten platten lande bepaalt men zich voornamelijk tot die kundigheden, welke voor elk lid der maatschappij, van welken stand ook, noodzakelijk zijn, als: lezen, schrijven en de beginselen van het rekenen: dit laatste met toepassing van het nieuwe stelsel van maten en gewigten.

In de dorpen en kleine steden wordt tevens aan die leerlingen, welke de scholen geregelder en langer bezoeken, een grondiger onderwijs in de taal- en rekenkunde gegeven, alsmede in de aardrijkskunde en geschiedenis.

Te *Zwolle*, *Kampen* en *Deventer* zijn openbare scholen

ten behoefte der geringere klassen, welke daarop om niet of voor een gering schoolgeld onderwezen worden. De ruimte op al deze scholen is voldoende, om de leerlingen, welke uit hoofde van hunnen stand in de maatschappij hierop aanspraak hebben, te plaatsen. De hoofdonderwijzers zijn zeer geschikt voor hunne betrekkingen en de lokalen goed ingerigt, zoodat er geene behoeftigen van het onderwijs verstoken blijven.

Het onderwijs op die scholen bepaalt zich hoofdzakelijk tot het lezen, schrijven en rekenen; terwijl aan die leerlingen, welke die scholen verlaten, om eenig ambacht te leeren, gelegenheid wordt gegeven, om het op de dagscholen genoten onderwijs op de avondscholen voort te zetten.

Te *Zwolle* en *Deventer* werden met de stads-armenscholen vereenigd de daar aanwezige industrie-scholen, en te *Zwolle* is bij de stads-armeschool eene tweede afdeeling gevormd voor de instrumentale toonkunst. Van stadswege zijn de noodige instrumenten voor de leerlingen aangekocht, die aan hen gratis ten gebruike worden afgegeven.

De gewone lagere scholen zijn bezocht geworden door 30,209 leerlingen, 16,261 jongens en 13,948 meisjes.

GRONINGEN.

Door de Provinciale Staten werd vastgesteld en, bij Koninklijke besluiten van 23 September 1838, n°. 95, en 5 December daaraanvolgende, n°. 83, eerst voorloopig en daarna finaal bekrachtigd een reglement op het betalen der schoolgelden in de landelijke gemeenten der provincie. De provinciale commissie van onderwijs vertrouwt, dat door de invoering van dat reglement het lot van vele schoolonderwijzers zal worden verbeterd, en het lager onderwijs eene aanzienlijke uitbreiding zal ondergaan.

De scholen en onderwijzers-woningen worden goed onderhouden.

Nieuwe lokalen werden gebouwd te *Sappemeer*, *Beerta*,

Vierhuizen, en te *Groningen* voor de zuider-armenschool; terwijl de scholen te *Bierum*, *Tolbert*, *Winschoten*, *Blijham*, *Grijskerk*, *Visvliet*, *den Ham*, *Hoogemeeden*, *Nuis* en *Engelbert* aanmerkelijk werden verbeterd of vergroot.

De hulpmiddelen voor het onderwijs werden in de openbare scholen ten platten lande aanzienlijk vermeerderd en verbeterd, ten gevolge eener circulaire aanschrijving omtrent die aangelegenheden van den Gouverneur der provincie aan de plaatselijke besturen.

Bij Koninklijk besluit van 29 Mei 1838, n°. 101, werden, voorloopig voor den tijd van drie jaren, Rijks jaarwedden toegekend aan de openbare schoolonderwijzers te *Schouwerzijl*, *Wilp*, *Kantens*, *Letterbert*, *Oostwold*, *Borger Compagnie*, *Saaxum*, *Tjamsweer*, *Hooge en Lagemeeden*, *Visvliet* en *Nieuwolde-Oosteinde*, en bij hetzelfde besluit werden de jaarwedden van de openbare onderwijzers te *Zwaardijk*, *Borgsweer*, *Oldenzijl* en *Enum* eenigermate verhoogd.

Te *Groningen* kwam tot stand de model-bewaarschool, waarvan in het vorig verslag voorloopig werd melding gemaakt, alsmede twee zondags-bewaarscholen.

De plaatselijke schoolcommissie te *Groningen* heeft besloten, om voortaan binnen die stad geene bewaarschool-houdersessen toe te laten, welke niet vooraf het onderwijs in de opgerigte model-bewaarschool hebben bijgewoond en daarna practische proeven zullen hebben gegeven van werkelijke geschiktheid voor de betrekking van bewaarschoolhouderesse.

Het fonds voor weduwen en weezen van onderwijzers, dat in het jaar 1834 is tot stand gekomen, werkt bij voortdurend regelmatig.

De gewone scholen werden bezocht door 20,821 leerlingen, 11,705 jongens en 9,116 meisjes.

DRENTHE.

De toestand der schoolgebouwen kan over het geheel

als voldoende worden beschouwd. In eenige min vermogende gemeenten laten de materiële belangen van het onderwijs echter nog te wenschen over, inzonderheid met betrekking tot de onderwijzers-woningen, die nog ontbreken in de meeste groote gehuchten, waar vaste bijsscholen zijn.

Onder de verbeteringen, welke in dit opzigt sedert het vorig verslag wederom tot stand kwamen, kunnen genoemd worden de stichting van nieuwe scholen te *Gasselte* en *Hoogersmilde* (gemeente *Smilde*) en van eene onderwijzerswoning ter laatstgemelde plaatse. Te *Odoorn* had men met de stichting eener nieuwe school een begin gemaakt.

Over het algemeen vinden de onderwijzers der hoofdscholen, in de gezamenlijke inkomsten aan hunne betrekking verbonden, vooral sedert de invoering van het provinciaal reglement op de verdeeling der schoolgelden, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 27 October 1836, n°. 91, eene redelijke bezoldiging. Voor sommige bijsschoolhouders is echter het bedrag daarvan minder voldoende.

Het fonds tot ondersteuning van weduwen en weezen van onderwijzers verkeert in eenen gunstigen staat. Uit hetzelfde is in 1838 aan zes gepensioneerden een' onderstand verleend van f 266. Het getal leden beloopt 35.

De scholen zijn bezocht geworden door 10,466 leerlingen, 5,519 jongens en 4,947 meisjes.

VERSLAG

NOPENS DEN STAAT

DER

HOOGE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,

OVER

1859.

HOOGESCHOLEN.

Volgens de berigten van de collegien van curatoren ingekomen, zijn de studien op de verschillende hoogeschoolen in het jaar 1839 geregeld voortgezet; niet alleen is het gedrag der studenten over het algemeen lofwaardig geweest, maar ook hunne vlijt om van de academische lessen een goed gebruik te maken wordt zeer geroemd.

Hiertoe hebben echter ook veel bijgedragen de ijverige bemoeijingen der hoogleeraren, die zich niet hebben vergenoegd met hunne collegien regelmatig te houden en daarop te laten responderen, maar ook, door het leiden van bijzondere disputationen en andere oefeningen, alsmede door raadgevingen aan de studenten tot het doelmatig inrigten en geregeld volbrengen hunner studien, krachtig hebben medegewerkt, om het verblijf hunner leerlingen aan de hoogeschoolen de gewenschte vruchten te doen dragen.

De hoogeschool te *Leyden* heeft het geluk gehad, dat zij niet alleen geen harer hoogleeraren heeft verloren,

maar dat zelfs niemand hunner door aanhoudende ziekte of ongesteldheid in het geven zijner lessen verhinderd is geworden.

Sedert het overlijden van den hoogleeraar *Suringar*, in den jare 1833, was een der vier leerstoelen voor de godgeleerdheid aan de hoogeschool te *Leyden* nog steeds onvervuld gebleven, hetgeen in de eerste jaren, ten gevolge van gemaakte schikkingen, geen bezwaar voor de studien opleverde; doch het drukkende der meerdere werkzaamheden, welke daaruit voor de drie overige hoogleeraren in gemelde faculteit voortvloeiden, deed zich later al meer en meer gevoelen, vooral voor één' derzelve, welke thans reeds hoog bejaard is.

Men is alzoo moeten overgaan tot het weder vervullen der bedoelde vacature, en te dien einde is in het jaar 1839 naar *Leyden* geroepen de heer *Joan Frederik van Oordt Jnz.*, destijds hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de hoogeschool te *Groningen*.

Zoo ook was het noodzakelijk, dat den emeritus hoogleeraar *van Gelder*, bij het klimmen zijner jaren, iemand wierd toegevoegd ter verligting zijner werkzaamheden, en daarin is voorzien geworden door de benoeming van den heer *Gideon Janus Verdam* tot buitengewoon hoogleeraar in de faculteit van wis- en natuurkundige wetenschappen bij gemelde hoogeschool.

Minder gelukkig dan de hoogeschool te *Leyden* heeft die te *Utrecht* een gevoelig verlies geleden door den dood van den hoogleeraar *Phillip Willem van Heusde*, die, den 17den Junij 1778 geboren, op eene buitenlandsche reize door eene zware ziekte aangetast, den 28sten Julij 1839, te *Geneve* is komen te overlijden.

Gedurende zes en dertig jaren was hij als hoogleeraar in de bespiegelende wijsbegeerte en letteren een steun en sieraad der hoogeschool.

Beroemd, zoo buiten- als binnenslands, door zijne uitgebreide geleerdheid en belangrijke geschriften, was hij

tevens wegens zijn beminnelijk karakter algemeen geacht door zijne leerlingen, en door allen, die persoonlijk met hem bekend waren.

In het verslag over 1838 is reeds vermeld, dat tot opvolger van den heer *Wolterbeek*, hoogleeraar in de geneeskunde, die het emeritaat had verkregen, benoemd was geworden de (thans reeds overleden) heer *Alexander Carel Willem Suerman*; doch zulks dient hier herinnerd te worden, vermits deze laatste eigenlijk eerst in 1839 als hoogleeraar is opgetreden.

Met betrekking tot het personeel der hoogleeraren bij de hoogeschool te *Groningen* moet worden vermeld, dat, behalve het verlies, hetwelk deze instelling geleden heeft door het vertrek van den hoogleeraar van *Oordt* naar *Leyden*, (waarvan hiervoren gewag is gemaakt), aan dezelve is ontvallen de heer *Jan ten Brink*, die den 3den October 1839 is overleden in den ouderdom van acht en zestig jaren, na gedurende vier en twintig jaren als gewoon hoogleeraar in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren aan de hoogeschool werkzaam te zijn geweest.

Voorts verdienen de volgende bijzonderheden, betrekkelijk elke hoogeschool hier vermeld te worden.

Te *Leyden* is de bibliotheek der hoogeschool, vooral door middel van het academisch fonds, daargesteld krachtens het Koninklijk besluit van 13 October 1836, n°. 91, verrijkt geworden met belangrijke werken in alle vakken.

Bijzonder zijn die der astronomie en numismatiek bedacht geworden, en zijn ook in 1839 eenige kostbare buitenlandsche *Acta Societatum*, tot op den tegenwoordigen tijd, bijgekocht.

Het heeft mede niet ontbroken aan geschenken van binnen- en buitenlandsche schrijvers. Zoo is de boekerij onder anderen in het bezit gekomen van het volledig handschrift van de geodesische en astronomische operatiën van 1802 tot 1811, in het tegenwoordig Koninkrijk der Nederlanden, onder de leiding van nu wijlen den baron *Kraijenhof*, uitgevoerd.

De overweging, dat de uitstekende verzameling van Oostersche handschriften, verkregen uit het legaat van *Warner*, en die later nog zoodanig is uitgebreid, dat zij onder de aanzienlijkste in Europa mag genoemd worden, eene grondige en gestadige bewerking verdiende, niet slechts in verband met hetgeen thans ten voordeele van dat vak van wetenschap in vele andere landen gedaan wordt, maar ook uit het oogpunt van het belang der uitgebreide betrekkingen van ons Land met de Oostersche gewesten, heeft ten gevolge gehad, dat in 1839 aan den hoogleeraar *Weijers* zijn toegevoegd de heeren *Marinus Hoogvliet* en *Albert Meursinge*, ieder met den titel van *Adjutor interpretis Legati Warneriani*, onder bepaling, dat de eerstgenoemde zich bijzonder moet toeleggen op de beoefening der *Turksche* en de laatstgenoemde op die der *Perzische* taal, zonder daarom, zoo mogelijk, later *Maleidsche* en *Javaansche* talen uit het oog te verliezen.

In het algemeen mag de toenemende bloei der Oostersche letterkunde geroemd worden. Met ongewone vlijt worden onderscheidene takken derzelve beoefend, en, niettegenstaande het verminderd getal der studenten in de godgeleerdheid, vermeerdert dat van hen, die zich te *Leyden* op eene grondige kennis der Oostersche talen toeleggen.

Het *anatomisch-pathologisch* kabinet is in den loop van het jaar 1839 met eenige voorwerpen vermeerdert, vooral met betrekking tot de pathologie; terwijl op nieuw een gedeelte dier verzameling is bekend gemaakt door de uitgave van eenen tweeden bundel van nationale schedels, door door den hoogleeraar *Sandifort*.

In het academisch gasthuis zijn in dit jaar 262 lijders verpleegd geworden.

De ijver der studenten om, onder opzicht en leiding der hoogleeraren, den patienten te hulp te zijn en zich zelve daardoor practisch voor hunne bestemming te vormen, verdient allen lof.

Het *natuurkundig kabinet* heeft mede eene niet onaanzienlijke aanwinst van instrumenten gedaan, en aan hetzelfde is, ingevolge een Koninklijk besluit, ter bewaring en om te dienen tot wetenschappelijk gebruik, afgegeven de koperen *mètre* en eene der twee koperen *kilogrammen*, vervaardigd te *Parijs*, en van dáár medegebragt door de commissie, welke benoemd was geworden om, zoo van den *mètre* als van de *kilogramme*, drie nieuwe standaards te vervaardigen, zoo na mogelijk overeenkomende met de oorspronkelijke prototypen, berustende in de Staatsarchieven in gemelde hoofdstad.

De kruidtuin is door ruiling als anderzins mede verrijkt geworden.

Het kruidkundig onderwijs heeft daardoor eene grootere uitbreiding gekregen, en, volgens het bericht van curatoren, wordt er bij de studenten meer en meer lust voor deze wetenschap opgemerkt.

De overige verzamelingen en inrigtingen zijn niet alleen in goeden stand gehouden, zoodat zij bij voortdurend aan hunne bestemming kunnen blijven voldoen, maar hebben ook sommige, door aankopen en geschenken, in meerdere of mindere mate eenige uitbreiding erlangd.

Het *archaeologisch kabinet* in het bijzonder is vrij aanzienlijk vermeerderd geworden door de milde geschenken, die aan hetzelfde van onderscheidene kanten zijn toegezonden; zelfs hebben enkele buitenlanders, die de verzameling met belangstelling hadden bezigtigd, daartoe het hunne bijgedragen.

De belangrijkste aanwinst, die aan het kabinet door eene bijzondere koninklijke gunst is geworden, bestaat in eene aanzienlijke verzameling van antieke vazen, behoord hebbende aan den Prins van *Canino*; eene aanwinst, waardoor de leemte is aangevuld, welke in dat gedeelte van kunstvoorwerpen, bij den rijkdom van andere gedenktekenen der oudheid, nog steeds bestond, en die dan ook de waarde van het kabinet in de schatting van de be-

voegdde beoordeelaars, ook buitenslands, niet weinig heeft doen rijzen.

Te *Utrecht* was het lokaal der *academische bibliotheek*, ten gevolge van het groot aantal boeken, dat ook in 1839 nog heeft toegenomen, zoo onvoldoende geworden, dat de behoefte naar meerdere ruimte zich dringend deed gevoelen; doch daarin is in dit jaar voorzien, doordien men een portaal, hetwelk de leeskamer van de zaal afscheidt, heeft ingerigt tot eene kamer met kasten, in denzelfden vormals de overige.

De ontleedkundige verzameling is door een aanzienlijk getal nieuwe voorwerpen verrijkt geworden.

In het academisch ziekenhuis, waarin een groot getal lijdens uit het stads-ziekenhuis en van elders zijn ingenomen, zijn onderscheidene zware kunstbewerkingen verrigt geworden, die bijna allen met een gewenscht gevolg zijn bekroond.

Aan de studenten in de kliniek is gelegenheid gegeven ter oefening in de bereiding der geneesmiddelen, in het academisch ziekenhuis voorgeschreven. Te dien einde is aldaar eene apotheek opgerigt geworden, verbonden met die, welke aan de chirurgische kliniek aanwezig is. De lust voor deze oefeningen is dan ook terstond gebleken door de deelneming van meerdere studenten, die aldaar beurte- lings, onder behoorlijk toezigt, de geneesmiddelen met den meesten ijver gereed maakten.

Wat het loffelijk gedrag der studenten van de hoogeschool te *Utrecht* en den goeden geest onder dezelve betreft, wordt door heeren curatoren deze bijzonderheid gemeld, dat de rector magnificus, gedurende dit jaar, niet één student ernstig heeft behoeven te bestraffen, en voorts, dat het plagen der nieuw aankomende door de oudere studenten, waarover vroeger meermalen klagten waren ingekomen, met de meeste eenstemmigheid, door de studenten zelve, zoo niet geheel afgeschaft, ten minste binnen de grenzen der welvoegelijkheid is teruggebracht.

Voor de bibliotheek der hoogeschool te *Groningen* zijn dit jaar slechts weinige boekwerken aangekocht kunnen worden; doch is eene vrijbeduidende som uit het academisch fonds aan dezelve toegelegd tot voortzetting van het inbinden van boeken, waarmede in 1838 een' aanvang was gemaakt, en welk achterstallig werk nu in 1839 bijna geheel is ten einde gebragt kunnen worden.

Voor het *kabinet van landhuishoudkundige werktuigen en modellen* is eene collectie aangekocht van meer dan vier honderd meestal uitlandsche houtsoorten; terwijl men mede gelegenheid heeft gehad om te *Berlijn* eenige voorwerpen aan te koopen voor het *naturaliën-kabinet*.

Nog is de *verzameling van verloskundige instrumenten* in het bezit gesteld van een door den instrumentmaker *Bekker* vervaardigd werktuig, zijnde een galvanisch toestel, geschikt om schijndood-geboren kinderen in het leven terug te brengen, hetwelk heeren curatoren berigten nog geheel niet beschreven te zijn, en blijkens eene reeds met hetzelfde genomene proef op de schitterendste wijze aan het oogmerk te voldoen.

Behalve eenige toelagen tot instandhouding van sommige andere academische inrigtingen en tot den aankoop van benoodigdheden voor dezelve, is ook uit het meergemeld academisch fonds, ten behoeve van het onderwijs in de *vroedkunde*, aangeschaft een geheel elastiek fantôme, uitgevonden door *Ozanam* te *Parijs*.

De *Hortus* is door den aankoop van eenige huizen en tuinen vergroot kunnen worden tot het aanleggen van eenen oeconomischen tuin, waartoe men zich tot dien tijd toe had moeten behelpen met een gehuurd terrein, waarvan het bezit dus steeds onzeker bleef.

Ook zijn de noodige maatregelen genomen tot het vergrooten der lokalen voor de anatomie, die, door gebrek aan de noodige ruimte, niet genoeg aan derzelver bestemming konden voldoen, alsmede om, ter behoorlijke plaatsing van de verzameling van landhuishoudkundige werk-

tuigen en modellen, in het gebouw, waarin zich dezelve bevindt, nog eene benedenzaal in te rigten.

Door dit een en ander is zoo veel mogelijk te gemoet gekomen in het gebrekkige der academische gebouwen, die nog steeds veel te wenschen overlaten.

Het *academisch gasthuis* is in 1839, mede door middel van de gewone aanzienlijke toelage, door de stad *Groningen* aan dit gesticht verleend, in staat gebleven aan deszelfs doel op den vorigen goeden voet te kunnen beantwoorden.

Bij het Rijks-athenæum te *Franeke* heeft dit jaar geene verandering in het personeel der hoogleeraren plaats gehad.

De boekerij en verdere tot die inrigting behorende verzamelingen zijn in goeden staat gehouden en zelfs, voor zoo veel de beschikbare middelen zalks toelieten, ten behoeve der studien aangevuld en verrijkt geworden.

Het getal studenten aldaar bedroeg op den laatsten December 1838 vier en dertig en op het einde van 1839 zeven en dertig.

OPGAAF der aan de hoogeschoolen bij de verschillende faculteiten ingeschrevene Studenten op den 31sten December 1839.

FACULTEITEN.	LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	Aldaar studerende.	Elders studerende.	Aldaar studerende.	Elders studerende.	Aldaar studerende.	Elders studerende.	
Godgeleerdheid. . . .	90	38	135	3	57	"	323
Regtsgeleerdheid . . .	209	70	169	5	49	"	502
Geneeskunde.	152	29	116	11	58	"	366
Wis- en Natuurkunde.	7	"	9	"	a49	"	65
Bespiegelende Wijsbe- geerte en Letteren .	23	16	32	4	b66	"	141
	481	153	461	23	279	"	
TE ZAMEN	634		484		279		1,397
Op 31 December 1838 was het getal stu- denten.	682		510		258		1,450

- a. Waarvan 40 voorbereidend voor de geneeskunde.
b. Waarvan 20 voorbereidend voor de godgeleerdheid en
39 voor de regtsgeleerdheid.

GYMNASIEN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

De bij de gymnasien van *'sGravenhage* en *Leyden* in 1838 aangevangene proeve ter uitbreiding en vermeerdering van de hulpmiddelen ter betere opleiding van de kweekelingen is in 1839 voortgezet, en, bij een opzettelijk onderzoek, na het einde van dat jaar, bevonden bevredigende uitkomsten op te leveren boven hetgeen van een zoo kort tijdsbestek konde verwacht worden. Onderlinge naijver bezielt de leeraars der verschillende vakken van onderwijs, die eenen heilzamen invloed op dien der leerlingen uitoefent; terwijl dezelve het bewijs oplevert van de ongegrondheid van sommiger vrees, dat de oud-klassieke studiën schade zouden lijden, van wege de gelijktijdige beoefening der nieuwe talen en letteren. Door eene welberedene verdeeling der vakken, is zorg gedragen, dat, voor de jongelingen, die tot het academisch onderwijs worden voorbereid, de evengenoemde studien hoofdzaak blijven, alsmede, dat er geene overlading plaats grijpe. De Nederduitsche taal en letteren, waarin geen beschaafd Nederlander vreemdeling wezen mag, is uit dien hoofde, wel is waar, het voorwerp eener doorlopende behandeling gedurende den volledige school-cursus; doch de beoefening der hedendaagsche vreemde talen wordt bij opvolging aangevangen, eerst de Fransche, daarna de Hoogduitsche en ten laatste de Engelsche.

In het *'sGravenhaagsche* gymnasium is de lust voor de wiskundige wetenschappen grootelijks aangewakkerd, en zijn dezelve bij de leerlingen, die voor de militaire academie en het instituut van marine worden opgeleid, of die zulks buitendien verlangen, tot eene aanmerkelijke hoogte opgevoerd.

Van de uitkomst eener gelijke proeve, zoo te *Harderwijk* als te *Delft*, in 1839 aangevangen, zal eerst in het volgende jaar berigt gegeven kunnen worden.

Te *Zutphen* was, bij het einde van dat jaar, het plan

van zoodanige proeve nog niet tot volkomen rijpheid gekomen.

In meerdere steden was hetzelfde nog een punt van beraadslaging. De behoedzaamheid, waarmede het wordt overwogen, is geenszins te misprijzen; veranderingen toch bij instellingen, welker inrigting vastheid heeft verkregen, mogen wel vooraf aan eene naauwgezette beraadslaging worden onderworpen; voornamelijk, wanneer het de vorming der jeugd tot hoogere beschaving geldt.

Het is uit dien hoofde dan ook, dat de invoering van zoodanige veranderingen, als waarvan hier de rede is, voor alsnog als eene proeve is te beschouwen, en dat het vaststellen van algemeene maatregelen te dezen opzigte nog niet als raadzaam is toegeschenen.

Dit zal eerst in aanmerking kunnen komen, nadat de deugdelijkheid der zaak, bij eene langere ondervinding, nader en ten volle zal gebleken zijn.

Intusschen gaat ook te *Assen* de tweeledige opleiding met vasten tred voort, en is bij de Latijnsche scholen te *Almelo* en te *Enschede*, in welke fabriekplaatsen meerdere behoefte is aan een eigenlijk gezegd middelbaar onderwijs dan aan dat der geleerde talen, door eene gewenschte verandering in het personeel der onderwijzers, bij het jongste bezoek dier inrigtingen, eerstgenoemd onderwijs grootelijks verbeterd gevonden.

Het instituut van middelbaar onderwijs, vereenigd met de Latijnsche school te *Haarlem*, heeft in 1839 een zware slag getroffen, door den dood van deszelfs bekwamen directeur, den heer *N. Jz. Steevens*. Dit ongeval heeft aldaar aanleiding gegeven tot beraadslagingen, ten doel hebbende om het gymnasium geheel op den voet van het *'s Gravenhaagsche* in te rigten.

De overige Latijnsche scholen gaan inmiddels op den ingeslagen weg voort.

Overal blijft het onderwijs der oude talen hoofdzaak.

De geschiedenis, waar dezelve vroeger zich binnen de

grenzen der oude volken beperkte, wordt, zoo te *Amsterdam* als elders, steeds verder uitgestrekt, en in vele scholen reeds tot op den tegenwoordigen tijd.

Het wiskundig onderrigt heeft in de meeste scholen de voorgeschrevene hoogte bereikt.

Even gelijk aan het gemelde instituut te *Haarlem*, is, zoo aan de Latijnsche school te *Rotterdam* als aan die te *Arnhem*, een hoogst verdienstelijk leeraar door den dood ontvallen: aan eerstgemelde de rector *W. Terpstra*, aan laatstgenoemde de rector *E. Waardenburg*, beiden voortreffelijk, niet alleen van wege hunne geleerdheid en de wijze om dezelve mede te deelen, maar ook door hunne onvermoeide pogingen, om het hart hunner kweekelingen te veredelen en hunnen smaak te vormen. Zij zijn echter door bekwame mannen opgevolgd. Te *Arnhem* is zulks geschied door bevordering van den conrector tot het rectoraat. Zoodanige bevordering is als aanmoedigingsmiddel aan te prijzen, indien namelijk bekwaamheid en geschiktheid aanspraak op dezelve geven. Nimmer mag zij plaats hebben dan in het wezenlijk belang van het gesticht. Te *Rotterdam* is de vacature vervuld door den rector der Latijnsche school te *Middelburg*, wiens verdienste aldaar ten volle was gebleken. Dat er de anders bekwame conrector niet tot het rectoraat is opgeklommen, schijnt aan zijnen nog jongen leeftijd te zijn toe te schrijven.

Het getal kweekelingen heeft hier eenige vermindering, daár weder eenige vermeerdering, ondergaan; het gezamenlijk getal is met zeven verminderd, blijkens den hiernevens gevoegden vergelijkenden staat.

VERGELIJKENDE STAAT van het getal leerlingen der gymnasia en Latijnsche scholen van 1834 tot en met 1839.

PROVINCIE.	1834.	1835.	1836.	1837.	1838.	1839.
Noord-Brabant	263	285	305	296	301	299
Gelderland . .	173	170	171	142	134	127
Zuid-Holland .	215	205	187	172	191	207
Noord-Holland	170	168	155	150	157	157
Zeeland . . .	30	33	34	37	38	31
Utrecht	105	96	96	100	96	115
Vriesland . . .	95	87	77	68	68	73
Overijssel . . .	97	102	101	110	102	78
Groningen . .	47	66	69	60	60	55
Drenthe	49	43	46	43	46	44
TE ZAMEN	1,244	1,255	1,241	1,178	1,193	1,186

LAGERE SCHOLEN.

Voor zoo verre de tijdsomstandigheden zulks hebben toegelaten, is de regering in 1839 op den ingeslagen weg blijven voortgaan, bevorderlijk te zijn aan de verbetering en de uitbreiding van het lager onderwijs.

Maatregelen van grooten omvang werden in dat jaar niet genomen, en van nieuwe algemeene verordeningen valt in dit verslag geene melding te maken.

De bijzonderheden, welke in dit gedeelte van het rapport voorkomen, zijn wederom, als naar gewoonte, getrokken uit de jaarlijksche overzigten van den staat van onderwijs, opgemaakt door de provinciale commissien van onderwijs, alsmede uit de jaarlijksche verslagen van de Gedeputeerde Staten der provincien.

NOORD-BRABAND.

Even als in de laatstvoorgaande jaren, zijn er in het afgeloopene weinig merkbare veranderingen in het schoolwezen van dit gewest voorgevallen. Hetzelve heeft echter zijnen geregelden gang behouden, en de deugdelijkheid van het onderwijs kan op de meeste scholen door iederen belangstellenden bezoeker met welgevallen worden opgemerkt.

Mogt de commissie van onderwijs vroeger loffelijke melding maken van het goed zedelijk gedrag der onderwijzers, ook in het afgeloopen jaar verwierven zij daarop, volgens haar verslag, gelijke aanspraak. Tegen geen onderwijzer werden openbare klagten ingebracht.

Op enkele plaatsen werden afgeleefde onderwijzers op pensioen gesteld en door bekwame opvolgers vervangen, waardoor het onderwijs op die plaatsen aanmerkelijk heeft gewonnen.

De zucht der onderwijzers om zich te oefenen en hunne kundigheden en geschiktheid te vermeerderen is aanmer-

kelijk toegenomen, hetgeen blijkt uit eene meer getrouwe deelneming aan de werkzaamheden der onderwijzers-vereenigingen, welke in dit gewest bestaan ten getale van 26, tellende te zamen 377 leden.

Ook uit de afgenomen examens van candidaten voor eenigen rang of vreemde taal werd het der commissie van onderwijs kennelijk, dat deze zelfde zucht om zich in wetenschappelijke kennis te oefenen de onderwijzers meer dan vroeger bezielt: 93 personen werden door de provinciale commissie van onderwijs geëxamineerd, van welke 76 den gevraagden rang verkregen.

In dit gewest zijn thans aanwezig de navolgende scholen, als:

Openbare	299
Bijzondere der eerste klasse	7
" " tweede "	48

Op deze gewone scholen hebben in 1839, voor korteren of langeren tijd, onderrigt genoten 22,217 jongens en 16,782 meisjes, te zamen 38,999 leerlingen.

Geheel nieuwe scholen en onderwijzers-woningen werden aangebouwd te *Hilvarenbeek*, de *Kladde* en *Heiningen*; nieuwe scholen te *Lithoijen* en *Moergestel*, en nieuwe onderwijzers-woningen te *Nuland* en *Hapert*; terwijl aanmerkelijk werden verbeterd de schoollocalen te *Groot Linden*, *Zeeland*, *Beek* en *Donk*, *Stiphout*, *Stratum*, *Dinteloord*, *Sleeuwijk*, *Dussen*, *Dussenbuitendijk*, *Drongelen* en *Oosterhout*.

GELDERLAND.

Het schoolwezen ging, blijkens de rapporten uit de verschillende schooldistricten, bestendig voort in vele opzigten te verbeteren.

De onderwijzers gaven over het algemeen redenen tot tevredenheid, wat hun gedrag en hunne geschiktheid betreft.

Verbeteringen van stoffelijken aard hadden plaats te *Almen*, *Doornenburg*, *Ravenswaaij*, *Nederhemert*, *Alphen* en *Ommeren*, alwaar geheel nieuwe schoollocalen werden aangebouwd.

Aanmerkelijk vergroot en verbeterd werd het schoolvertrek bij *Groenlo*, en de Roomsche-Katholyke armenschool te *Nijmegen*.

Tot het bouwen van nieuwe of de vergrooting en herstelling der bestaande localen zijn voorbereidende maatregelen genomen te *Hermen*, *Ewijk*, *Zevenaar* en *Ketten*.

Het aantal zeer goede schoolgebouwen is alzoo in 1839 weder met acht vermeerderd, waartoe het Rijk, het gewest en de belanghebbende gemeenten subsidien hebben verleend.

Het aantal scholen is als volgt:

Openbare	325
Bijzondere der 1ste klasse	13
Bijzondere der 2de klasse	32

Te zamen 370

Hieronder worden gevonden :

Kostscholen voor jongens	2
„ „ „ meisjes	4
Dag- en kostscholen voor jongens	20
„ „ „ „ „ meisjes	11
Er zijn welingerigte kleine-kinderscholen	8
Matressen- of bewaarschooltjes	61

Het aantal leerlingen, die voor korteren of langeren tijd de gewone en lagere scholen in 1839 bezochten, bedraagt:	
van het mannelijk geslacht	26,181
„ „ „ vrouwelijk „	20,140

Totaal 46,321

Door de provinciale commissie van onderwijs zijn afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 1sten rang	1
„ „ „ „ 2den „	10
„ „ „ „ 3den „	25
„ „ „ „ 4den „	27
„ schoolhouderesse	13

In vreemde talen zijn, met gevolg van toelating tot het onderwijzen derzelve, geëxamineerd:

in de Fransche	10
„ „ Hoogduitsche	11
„ „ Engelsche	11

HOLLAND.

Het lager schoolwezen heeft niets bijzonder kenmerkends opgeleverd, doch hetzelfde is blijven toenemen in verbetering.

Het getal schoolgaande kinderen is over het geheel toenemende.

In *Zuid-Holland* werden de scholen bezocht door 56,952 leerlingen, in *Noord-Holland* door 52,056.

Het aantal gewone scholen is als volgt:

In *Zuid-Holland*,

Openbare	243
Bijzondere der 1ste klasse	32
Bijzondere der 2de klasse	150

Te zamen 425

In *Noord-Holland*,

Openbare	263
Bijzondere der 1ste klasse	32
Bijzondere der 2de klasse	160

Te zamen 455

Door de commissien van onderwijs werden afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

In *Zuid-Holland*,

als schoolonderwijzer van den 2den rang	16
„ „ „ „ 3den „	26
„ „ „ „ 4den „	32

als schoolhouderesse	11
„ huisonderwijzer	6
<i>In Noord-Holland,</i>	
als schoolonderwijzer van den 2den rang	11
„ „ „ „ 3den „	41
„ „ „ „ 4den „	48
„ schoolhouderesse	18
„ huisonderwijzer	2
„ huisonderwijzeresse	1

Aanzienlijk was wederom de schoolbouw, zoo wel in Zuid- als in Noord-Holland.

Vernieuwd of verbeterd werden de schoollocalen van den Leidschendam, te Moerkapel, Goudriaan, Giessen, Ouderkerk, Hagestein, Vianen, Mijnsheerenland, Middelharnis, Simons-haven, Overschie en de Lier, te Ursem in de Beemster, te Nieuwendam en op Vlieland.

In de hoofdstad werden de stads-armenscholen (dag- en avondscholen) gemiddeld door ongeveer 8,000 kinderen bezocht, en echter heeft men er uit gebrek aan plaatsing nog ruim 1,100 moeten afwijzen.

Bij de te dier stede sinds eenigen tijd bestaan hebbende drie welingerigte bewaarscholen, is in 1839 eene vierde gekomen, welke de Sophia-school wordt genoemd, uit aanmerking van de liefderijke gift, daarvoor uit handen van Hare Koninklijke Hoogheid de Prinses van Oranje ontvangen.

Eene vereeniging van weldadige personen heeft wijders een gebouw bestemd tot vestiging eener vijfde bewaarschool in hetzelfde.

Te Rotterdam is mede aan de bestaande bewaarschool eene nieuwe toegevoegd.

ZEELAND.

De aan het lager onderwijs bestede zorgen en kosten dragen meer en meer vruchten, blijkbaar in de verbetering van hetzelfde, zoo door de toenemende bekwaamheid

der onderwijzers, als door de meer doelmatige inrigting en de vergrooting der scholen.

In het jaar 1839 zijn de nieuwe scholen te *Biggekerke*, *Noordgouwe*, *St. Annaland* en *St. Maartensdijk* voltooid, en thans weder in aanbouw nieuwe scholen te *Kleverskerke*, *St. Jan Steen*, *Ossensisse* en *Stoppeldijk*, allen met onderwijzers-woningen, en eene aanzienlijke uitbreiding der school te *Borsselen* onderhanden.

In onderscheidene gemeenten werden bovendien min of meer belangrijke verbeteringen aan de schoollocalen en schoolmeubelen aangebragt, zoo als te *Renesse*, *Serooskerke*, 's *Heerarendskerke*, 's *Heerabtskerke*, *Heinkenszand*, *Hoedekenskerke*, *Krabbendijke*, *Oudelande* en *IJerseke*.

Niet alleen tot verbetering der scholen en onderwijzers-woningen blijft een loffelijke ijver bij de plaatselijke besturen bestaan, maar ook de verbetering van het lot der onderwijzers wordt door dezelve behartigd.

Zoo werd aan dien te *St. Laurens* vrijdom van huishuur gegeven, aan dien te *Burgh* voor het onderwijs van kinderen van onvermogenen *f* 150 'sjaars toegelegd, en het traktement van den onderwijzer te *Bieselingen*, gemeente *Kapelle*, met *f* 100 'sjaars verhoogd.

Ook van Rijks wege werd wederom aan eenen onderwijzer eene jaarwedde toegestaan, te weten aan dien van *Koewacht*, ter somme van *f* 100, voor den tijd van drie jaren; terwijl de Gedeputeerde Staten van *Zeeland*, zoo wel tot uitbreiding van het onderwijs, als om in de bekrompene omstandigheden van sommige onderwijzers te gemoet te komen, uit de tot dat einde op de provinciale begrooting toegestane gelden *f* 100 ter beschikking van iederen schoolopziener hebben gesteld, om daaruit in de schoolbehoeften voor kinderen van minvermogenende ouders te voorzien; terwijl aan 13 onderwijzers geldelijke toelagen zijn verstrekt tot een gezamenlijk bedrag van *f* 231, onder verpligting, om daarvoor aan eenige kinderen van minvermogenen gratis onderwijs te geven.

In de 155 scholen dezer provincie, bestaande uit 142 openbare en 13 bijzondere, hebben, gedurende het jaar 1839, 10,663 jongens en 7,274 meisjes, te zamen 17,937 leerlingen, aan het onderwijs deel genomen, en is dit getal alzoo 1693 meer dan in 1838, van welke leerlingen 4,376 gratis zijn toegelaten. Voorts waren op de avondscholen 873 leerlingen, welke niet gingen op de dagscholen en 971 kinderen op de matressen-scholen, hebbende wijders 360 volwassenen op de zondagscholen te *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen*, *Goes* en *Groede* onderwijs genoten.

De provinciale commissie van onderwijs heeft in het jaar 1839 geëxamineerd en van algemeene toelating voorzien 19 personen te weten:

2	als	schoolonderwijzer	van	den	2den	rang,
6	"	"	"	"	3den	"
7	"	"	"	"	4den	"
1	"	schoolhouderesse.				
3	"	huisonderwijzers.				

UTRECHT.

De gesteldheid van het schoolwezen in dit gewest is bij voortduring gunstig.

Over het algemeen genomen verdienen de onderwijzers eene goede getuigenis, en worden de schoolgebouwen in goeden staat gehouden en, waar zulks vereischt wordt, verbeterd.

De openbare school en het woonhuis van den onderwijzer aan de *Blaauw-Capel* is in het voorjaar bijna geheel vernieuwd.

Te *Jutphaas* zijn de woningen van onderwijzers, zoo voor het lager als middelbaar onderwijs, verbeterd, en voor het laatstgenoemde een veel beter schoollocaal in orde gebragt, voor rekening van de gemeente. Ook de schoollocalen te *Abcoude* en te *Baambrugge* hebben, in den loop van het jaar 1839, de noodige verbeteringen ondergaan.

Te *Maarssen* en *Maarssenveen* zijn twee bijzondere scholen

opgerigt voor jongens, en te *Amerongen* eene bijzondere school en opvoedings-gesticht voor jonge lieden uit den beschaafden stand.

In de provincie zijn thans aanwezig:

- 78 openbare scholen,
- 23 bijzondere scholen der 1ste klasse,
- 39 " " " 2de "
- 1 kostschool voor jongens,
- 3 kostscholen voor meisjes,
- 11 dag- en kostscholen voor jongens,
- 8 " " " " meisjes,
- 7 welingerigte kleine-kinderscholen.

Op de gewone scholen hebben voor korteren of langeren tijd onderrigt genoten 16,752 leerlingen, 9,322 jongens en en 7,430 meisjes, en door de commissie van onderwijs werden afgegeven:

- 3 acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer van den 2den rang,
- 1 zoodanige acte als schoolonderwijzer van den 3den rang,
- 11 als schoolonderwijzer van den 4den rang,
- 3 " schoolhouderesse,
- 1 " huisonderwijzer,
- 1 " huisonderwijzeresse.

VRIESLAND.

De toestand van het onderwijs is over het algemeen zeer gunstig.

Geheel nieuwe schoollocalen werden gebouwd te *Wijckel*, te *Nijehaske*, te *Jocwerd* en te *Kubaard*.

De bouwing van school en woning te *Ternaard*, welke reeds in het jaar 1838 was aangevangen, werd in 1839 voltooid.

Nieuwe onderwijzers-woningen zijn gesticht te *Augstbuurt*, te *Elsloon* en te *Haulé*.

Bovendien zijn op vele plaatsen in de reeds aanwezige schoolgebouwen verbeteringen aangebragt: zoo is te *Leeuwarden* het loaal der Fransche school voor jongens in tweeën gescheiden, een maatregel, welke bij elke proefneming in grootere scholen steeds de beste gevolgen oplevert.

Doelmatige vertimmering geschiedde ook aan de school en het woonhuis te *Genum* en *Jislum*, voorts aan de school te *Wanswerd*.

Te *Oldehumer* kwam door verbouwing en vergrooting eene betere inrigting in de school.

Ook te *Oudkerk*, *Langweer*, *Goinga*, *Bozum* en *Hittum* werd door verschillende veranderingen, met inachtneming der plaatselijke omstandigheden, zoo veel mogelijk in de behoefte aan betere schoollocalen voorzien.

Overigens heeft men ook op verschillende plaatsen getracht, door de verbetering der voorhanden zijnde, of door aanvulling van geschikte, schoolmeubelen, aan het onderwijs bevorderlijk te zijn, zoo als te *Kooten*, *Optwizel*, *Surhuzum*, *Oldeberkoop*, *Follega*, *Engelum* en elders.

Te *Leeuwarden* wordt opgerigt eene tweede tusschenschool, dat is eene school voor kinderen tot de mingevoede, doch niet dadelijk behoeftige, volksklasse behoorende.

Met of bij de school zal worden gebouwd eene be-
waarschool voor kleine kinderen, in navolging van hetgeen elders plaats heeft.

In de scholen *Hallum*, *Marrum*, *Blija*, *Burum*, *Minertsga*, *Sint Anna Parochie* en *Zummarum*, alsmede in de tusschenscholen te *Harlingen* en *Franeker*, en in de normale school te *Harlingen*, zijn ondermeesters aangesteld; verder zijn uit plaatselijke middelen verbeteringen van traktementen toegekend aan de onderwijzers in de tusschenscholen te *Harlingen* en *Sneek*, in de middelbare school te *Lemmer*, in de armenschool te *Heerenveen* en in de scholen te *Wons*, *IJlst*, *Peins*, *Wommels*, *Welsrijp*, *Siegerswolde*, *Irnsrum*, *Holwerd*, *Hiaure*, *Offingawier*, *Sexbierum*, *Delfstrahuizen* en *Rottum*.

Voor het geregeld en kosteloos onderwijs der armen en behoeftigen wordt bij voortduring over het algemeen mede naar behooren gezorgd; terwijl in het jaar 1839 weder in verschillende gemeenten nieuwe voorzieningen omtrent deze aangelegenheid genomen zijn.

In *Vriesland* zijn thans aanwezig de navolgende scholen, als:

329 openbare,
 3 bijzondere der 1ste klasse,
 8 " " 2de "
 en 21 huis-onderwijzers.

Deze gewone scholen zijn in 1839 bezocht geworden door 19,900 jongens en 15,187 meisjes, te zamen 35,087 leerlingen.

De provinciale commissie van onderwijs heeft afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 2den rang . . .	15
" " " " 3den " . . .	10
" " " " 4den " . . .	11
" huisonderwijzer	4

OVERIJSEL.

Het onderwijs blijft in deze provincie vooruitgaan.

De verbeteringen van materiëelen aard waren in het jaar 1839 niet onbeduidend.

Nieuwe scholen werden gezet, of zoodanige gebouwen geheel vernieuwd te *Deventer*, te *Egede* en te *Marle*, beide in de gemeente *Hellendoorn*; te *Azelo*, te *Wienen*, beide in de gemeente *Ambt-Delden*; te *Oldenzaal*; aan de *Dedemsvaart*, in de gemeente *Avereest*, en te *Rheeze*, in de gemeente *Ambt-Hardenberg*; terwijl schoolgebouwen zijn hersteld of verbeterd te *Zwolle*, *Hasselt*, *Steenwijk*, *Nieuwleuzen*, *IJsselmuiden* en *Eus* en *Emmeloord*, beide op het eiland *Schokland*.

Aan des behoevende gemeenten werd daartoe subsidie verleend van 's Rijks wege en door de provincie, of door deze laatste alleen.

Bij onderscheidene Koninklijke besluiten werden min of meer verhoogd de vaste Rijks jaarwedden, verbonden aan de openbare scholen te *den Velde*, *Holthane* en *Holt-heme*, gemeente *Gramsbergen*, te *Exveen* en *Kallenkate*, gemeente *Steenwijk*, te *Radewijk*, *Rheeze*, *Baalder*, *Lutten*, *Collendoorn*, *Diffelen* en *Brucht*, gemeente *Ambt-Harderberg*, onder voorwaarde, dat het onderwijs in die scholen onafgebroken zal gegeven worden, en te *Ems* en *Emmeloord* op *Schokland*.

Aan de *Dedemsvaart* is eene nieuwe school opgericht, waaraan eene Rijks jaarwedde van f 150 is verbonden geworden. In dit gewest zijn thans aanwezig de navolgende scholen, als:

Openbare.	208
Bijzondere der 1ste klasse.	9
„ „ 2de „	13
Wel ingerigte kleine-kinderscholen	4

Te zamen 234

Het getal der kinderen op de gewone lagere scholen heeft bedragen 16,924 jongens en 14,823 meisjes.

Op de wel ingerigte kleine-kinderscholen te *Zwolle* en te *Deventer* waren 252 jongens en 321 meisjes; terwijl op de bewaarscholen in die steden en te *Kampen*, *Genemuiden*, *Steenwijk* en *Vollenhove* zich 970 kinderen bevonden.

In den loop van het jaar 1839 zijn door de provinciale commissie van onderwijs afgegeven:

9 acten als schoolonderwijzer van den 2den rang,	
19 „ „ „ „ „ 3den „	
15 „ „ „ „ „ 4den „	
9 acten als schoolhouderesse.	
3 „ „ huisonderwijzer in de Fransche taal,	
2 „ „ „ „ „ Hoogduitsche taal,	
1 acte als huisonderwijzer in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal,	

- 1 acte als huisonderwijzer in de Hollandsche en Fransche taal,
- 2 acten als huisonderwijzeresse in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal.

GRONINGEN.

Volgens het verslag van Gedeputeerde Staten, heeft het provinciaal reglement op de betaling der schoolgelden, waarvan in het vorig rapport melding is gemaakt, beantwoordende aan het goede oogmerk, waarmede hetzelfde is ontworpen, in het afgelopen jaar bereids een gunstig gevolg opgeleverd, vooral met betrekking tot de uitbreiding van het onderwijs.

Als bewijs daarvan moge strekken, dat, volgens de deswege gedane opgaven, het getal kinderen, hetwelk in de stad *Groningen*, en in de gemeenten ten platten lande, in 1838 te zamen 20,821 beliep, in 1839 geklommen is tot 30,086, namelijk 16,755 jongens en 13,331 meisjes.

Deze leerlingen zijn onderwezen in de navolgende, thans in de provincie aanwezige scholen:

- 194 openbare,
- 22 bijzondere der 1ste klasse,
- 37 bijzondere der 2de klasse,
- 3 dag- en kostscholen voor jongens,
- 2 dag- en kostscholen voor meisjes.

De commissie van onderwijs roemt bijzonder het gedrag der onderwijzers en hunnen ijver bij het vervullen hunner pligten.

De onderwijzers, wier inkomsten geene *f* 300 bedragen, hebben eene tegemoetkoming ontvangen uit eene som van *f* 1800, welke tot dat einde, bij Koninklijk besluit van 18 Januarij 1839, n°. 105, ter beschikking werd gesteld van Gedeputeerde Staten uit het fonds van 2 pct. op de gemeente-begrotingen, ter dispositie staande van het algemeen bestuur.

De scholen en onderwijzers-woningen zijn in goeden staat onderhouden geworden.

Sommige zijn vernieuwd of verbeterd. Zoo werden er geheel nieuwe scholen gebouwd te *Kiel-Windweer*, *Kalkwijk*, *Saaxum* en *Noordwijk*; zoo werden vergroot of aanmerkelijk verbeterd de scholen te *Leek*, *Leegkerk*, *Middelstum*, *Eenrum*, *St. Annen*, *Veendijk*, *Hellum*, *Loppersum* en *Midwolde* (Oldambt); terwijl in genoegzaam al de scholen ten platten lande de hulpmiddelen voor het onderwijs aanzienlijk werden vermeerderd en verbeterd.

De provinciale commissie heeft in het jaar 1839 afgegeven :

- 6 acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer van den 2den rang,
- 13 zoodanige acten van den 3den rang,
- 12 " " " " 4den "
- 1 acte als schoolhouderesse,
- 1 " " huisonderwijzer.

DRENTHE.

Behalve de stichting van een nieuwe school te *Odoorn*, waarvan in het vorig verslag reeds werd melding gemaakt, zijn twee nieuwe scholen gebouwd in de gemeente *Meppel*, de eene in de stad zelve, en de andere in de buurtschap *Oosterboer*.

Nieuwe scholen zijn in aanbouw te *Diever*, te *Hijken*, onder de gemeente *Beilen* en te *Paterswolde*, onder de gemeente *Eelde*.

Binnen de stad *Meppel* is eene Fransche kostschool voor jonge jufvrouwen opgericht.

In de geheele provincie zijn thans aanwezig 127 gemeentelijke openbare scholen en 4 Fransche scholen, 2 voor jongens en 2 voor meisjes.

Deze scholen zijn bezocht geworden door 10,573 leerlingen, 5,594 jongens en 4,979 meisjes.

In de scholen van de Kolonien der Maatschappij van Weldadigheid werd bovendien nog onderrigt gegeven aan 2,796 scholieren, 1412 jongens en 1384 meisjes.

De provinciale commissie van onderwijs heeft in den loop van het jaar 1839 afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 2den rang	10
„ „ „ 3den „	7
„ „ „ 4den „	16
„ schoolhouderesse	1

VERSLAG
NOPENS DEN STAAT
DER
HOOGHE, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN
IN HET
KONINGRIJK DER NEDERLANDEN,
OVER
1840.

HOOGESCHOLEN.

Het personeel der hoogleeraren bij de onderscheidene Rijks-inrigtingen van hooger onderwijs heeft in het jaar 1840 vrij aanmerkelijke veranderingen ondergaan.

Op den 8sten September van dat jaar verloor de hoogeschool te *Leyden* den emeritus hoogleeraar *Johannes Henricus van der Palm*, die, in den jare 1763 geboren, in 1796 bij dezelfde hoogeschool, waarbij hij vroeger zijne studien volbragt had, tot gewoon hoogleeraar in de Oostersche talen, en tevens tot *interpres legati Warneriani*, werd aangesteld. Van dat tijdstip af is, met uitzondering alleen van een zesjarig tijdvak, gedurende hetwelk hij in staatkundige betrekkingen werkzaam was, zijn leven gewijd geweest aan gemelde hoogeschool, van welke hij tot in hoogen ouderdom een uitstekend sieraad is gebleven, niet slechts door zijne academische lessen, maar ook door den grooten roem, dien hij zich, en als uitmuntend schrijver en uitlegger der bijbelsche geschriften, en als hoog begaafd kansel-redenaar heeft verworven.

Voorts is bij gezegde hoogeschool de heer *Frederik Kaiser*, destijds lector voor de sterrekunde, en belast met de directie van het *observatorium*, door den Koning benoemd tot buitengewoon hoogleeraar bij de faculteit van wis- en natuurkundige wetenschappen, met bepaling, dat hij zitting zal hebben in den academischen senaat, en dat, ten opzichte der faculteits-examina, de verplichtingen, regten en voordeelen van een' gewoon' hoogleeraar op hem toepasselijk zullen zijn.

Daar de heer *Kaiser*, die alleen bij de hoogeschool met het onderwijs in de sterrekunde belast is, als lector geene zitting in de faculteits-vergadering konde hebben, zoo heeft deszelfs benoeming tot buitengewoon hoogleeraar op den gezegden voet ook bijzonder ten doel gehad, om daardoor te voorzien in de behoorlijke nakoming van art. 94 van het organiek besluit voor het hooger onderwijs van 1815, waarbij is bepaald, dat van de doctorandi in de wis- en natuurkundige wetenschappen ook een examen in de sterrekunde moet worden afgenomen.

Even als de hoogeschool te *Leyden*, zoo ook heeft die te *Utrecht* in dit jaar een' harer uitmuntendste hoogleeraren verloren. *Jodocus Heringa Ez.*, de Nestor onzer geleerden, zoo als heeren curatoren zich uitdrukken, overleed, na drie jaren de rust van het emeritaat genoten te hebben, den 18den Januarij 1840, in den ouderdom van ruim 74 jaren, waarvan hij er 46 als hoogleeraar in de godgeleerdheid ten nutte zijner leerlingen en ter handhaving en bevordering van de belangen der hoogeschool besteed had. Als grondig geleerde niet alleen, maar tevens als edel mensch en christen, werd hij algemeen geacht en bemind, en zijne nagedachtenis wordt nog steeds door allen, die hem gekend hebben, in hooge waarde gehouden.

Ook de jongste der hoogleeraren, *Alexander Carel Willem Suerman*, die, hoewel nog maar weinige maanden in de geneeskundige faculteit werkzaam geweest zijnde, echter reeds meerdere blijken van veel omvattende ken-

nis, gepaard met zeldzame geestvermogens, had gegeven, werd op den 10den Februarij 1840 door den dood aan de hoogeschool ontruikt.

Nog moet hier vermeld worden, dat de heer *Birnbaum*, hoogleeraar bij de regtsgeleerde faculteit, een man van uitgebreide geleerdheid, de hoogeschool heeft verlaten om een leerstoel te *Giessen* te gaan vervullen.

Daarentegen zijn in het jaar 1840 bij de hoogeschool te *Utrecht* tot hoogleeraren benoemd de heeren: dr. *Simon Karsten* in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren, dr. *Gerardus Johannes Mulder* in de faculteit der wis- en natuurkunde, en dr. *Gozewijn Jan Loncq* in die der geneeskunde; terwijl de heer *Jan Ackersdijk*, die vroeger als buitengewoon hoogleeraar aan de faculteit van regtsgeleerdheid was toegevoegd, tot gewoon hoogleeraar in dezelve is benoemd geworden, met bepaling, dat aan denzelven het onderwijs in de geschiedenis van de middeleeuwen en latere tijden zal zijn opgedragen, en de hoogleeraar *Karsten*, welke overigens ter vervanging van wijlen den hoogleeraar *van Heusden* is opgetreden, zal belast zijn met het onderwijs in de Grieksche letterkunde en der oude geschiedenis.

De hoogeschool te *Groningen* verloor in dit jaar een harer hoogleeraren in de faculteit der bespiegelende wijsbegeerte en letteren, den heer *Johan Hermann Gerhard Wolters*, die op den 20sten Maart, in zijn 62ste jaar, kwam te overlijden, na sedert het jaar 1813 met het onderwijs in de Oostersche taalkunde belast te zijn geweest.

Ter zijner vervanging werd behoeft de heer *Theodorus Willem Johannes Juynboll*, tot daartoe hoogleeraar aan het athenaeum te *Franeker*, zoo als reeds vroeger in dit jaar, ter vervanging van wijlen den heer *Jan ten Brink*, tot hoogleeraar in gezegde faculteit de heer *Johannes Lenting* was benoemd en die betrekking had aanvaard.

De leerstoel, die, sedert de benoeming van den hoog-

leeraar van *Oordt jr.*, bij de hoogeschool te *Leyden*, onbezet was gebleven, is dit jaar vervuld geworden door de benoeming van den heer *Willem Muurling*, destijds hoogleeraar te *Franeher*, tot hoogleeraar in de godgeleerde faculteit aan de hoogeschool te *Groningen*, in welke betrekking dezelve ook nog in den loop van 1840 is opgetreden.

In de voor al de hoogescholen werkende verordeningen betrekkelijk de regtsgeleerde studien, zijn, in verband met de ingevoerde nieuwe wetgeving, eenige wijzigingen gemaakt bij Koninklijk besluit van den 30sten Junij 1840, n°. 61, waarbij is bepaald geworden, dat, onder de collegien, welke jaar op jaar aan ieder der hoogescholen in afzonderlijke lessen in de regtsgeleerde faculteit moeten gehouden worden, ook zullen behooren:

- 1°. het handelregt;
- 2°. de burgerlijke regtsvordering;
- 3°. de strafvordering, en

dat het onderrigt over de regterlijke organisatie en het beleid der justitië zal worden ingevlochten in de lessen over het staatsregt, de burgerlijke regtsvordering en de strafvordering.

Ten gevolge hiervan is bij hetzelfde besluit almede eenige verzwarende wijziging gemaakt in de voorschriften omtrent het doctoraal examen voor de bedoelde faculteit, en daarentegen bepaald, dat de doctorandi in de regten, in geval van private promotie, niet meer verplicht zijn tot het schrijven en defenderen van een *specimen inaugurale*, maar, des verkiezende, kunnen volstaan met het defenderen van *theses* of losse stellingen, zonder eenige redenering voorgedragen.

Eene andere, even zeer op alle hoogescholen toepasselijke, maatregel is genomen bij Koninklijk besluit van

11 Maart 1840, n°. 129, waarbij is vastgesteld, dat bij gemelde inrigtingen geopend zal worden een cursus tot het geven van kosteloos onderwijs in de landhuishoudkunde aan niet studerende personen, en dat daartoe dienstbaar gemaakt zullen worden de hulpmiddelen, welke bij de hoogeschoolen aanwezig zijn; terwijl tevens bij gemeld besluit voor iedere hoogeschool een bepaald hoogleeraar uit de faculteit der wis- en natuurkundige wetenschappen, onder zekere voorwaarden, met het bedoeld onderwijs belast is geworden.

Eindelijk moet hier vermeld worden, als het gevolg van eene vroegere (bij Koninklijk besluit van 13 October 1836) gemaakte bepaling, dat in dit jaar de academische jaarboeken voor het eerst, en wel die van 1837 en 1838, te zamen vereenigd in één' bundel in 4to, ter Lands-drukkerij gedrukt, in het licht zijn gekomen.

De getuigenis, door heeren curatoren der onderscheidene hoogeschoolen nopens de studenten gegeven, luiden, over het algemeen, zeer gunstig, zoo wat hunnen ijver voor de studien als hun zedelijk gedrag betreft.

De Oostersche letterkunde, de kruidkunde en de scheikunde worden door curatoren der hoogeschool te *Leyden* bepaaldelijk opgenoemd onder de vakken, waarvan door de studenten veel werk wordt gemaakt. Ook is het getal toehoorders, die het industrie-collegie bezoeken, nog toegenomen, en de na de groote vacantie van 1840 aangevangen lessen over de landhuishoudkunde, waarvan hiervoren gewag is gemaakt, hebben veel belangstelling verwekt, en zijn gevolgd geworden door 71 personen, waarvan eenige weinige studenten, en de overigen ingezetenen, zoo van de stad *Leyden* als van naburige gemeenten.

Als blijken van grondige studien bij de hoogeschool te *Utrecht*, verwijzen de curatoren onder anderen op eenige belangrijke dissertationen en met goud bekroonde verhandelingen van kweekelingen dier inrigting.

Op de meeste collegien werd gerespondeerd; voor sommige vakken hebben andere practische oefeningen met veel vrucht plaats gevonden; zoo als bijzonder voor de chemie, voor de pharmacie in de apotheek van het academiegasthuis.

Door het vertrek van den hoogleeraar *Birnbaum*, en doordien de alzoo ontstane vacature niet dadelijk vervuld is kunnen worden, hebben de lessen in sommige takken der regtsgeleerdheid, welke bezwaarlijk door de overige hoogleeraren in die faculteit tijdelijk konden worden opgevat, voor het oogenblik moeten stilstaan, hetgeen welligt heeft medegewerkt, om het getal studenten eenigzins te doen verminderen. Door de benoeming van eenen opvolger van gezegden hoogleeraar is daarin echter thans voorzien.

De lessen over de landhuishoudkunde voor niet studeerende personen zijn te *Utrecht* aanvankelijk bezocht geworden door 10 toehoorders, die door hunne getrouwe opkomst van hunne belangstelling in dezelve hebben doen blijken.

Bij de hoogeschool te *Groningen* zijn alle de aangekondigde lessen, overeenkomstig de bestaande verordeningen, regelmatig gehouden.

Ook aldaar hebben meerdere studenten loffelijke bewijzen van gemaakte vorderingen gegeven, onder anderen door ingeleverde prijsverhandelingen, waarvan er eene te *Utrecht* de gouden medaille heeft mogen verwerven.

De cursus in de landhuishoudkunde, voor niet studeerenden geopend, heeft te *Groningen* mede veel bijval gevonden, zijnde dezelve in 1840 bezocht geworden door 25 personen van zeer verschillende jaren en betrekkingen.

De bibliotheek der hoogeschool te *Leyden* is wederom, zoo door aankoop van boekwerken, als door sommige geschenken, eenigzins uitgebreid geworden. Aan den catalogus der Oostersche handschriften werd dagelijks met onafgebroken inspanning voortgewerkt.

De overige verzamelingen zijn in goeden staat onderhouden, en eenige derzelve hebben ook in belangrijkheid toegenomen.

In het archaeologisch kabinet, hetwelk al meer en meer in orde werd gebragt, is op nieuw eene zaal, bevattende de Etrurische, Grieksche, Romeinsche en Germaansche Vazen, ter bezigtiging opengesteld, en het kabinet is uitgebreid geworden door eenige geschenken van Romeinschen, maar vooral van Germaanschen, Noordschen en Amerikaanschen oorsprong.

Het academisch gasthuis heeft in 1840 een getal van 274 lijders ter behandeling opgeleverd.

De betrekking van bibliothecaris bij de hoogeschool te *Utrecht*, welke door het overlijden van den hoogleeraar *van Heusden* was opengevallen, is in 1840 tijdelijk opgedragen aan den hoogleeraar van *Goudoever*.

De bibliotheek, welke in dit jaar wederom eenige uitbreiding heeft verkregen, wordt zoo vlijtig bezocht, dat men begrepen heeft de uren, waarop openlijke toegang tot dezelve wordt verleend, met twee in de week te moeten vermeerderen.

Onder de academische verzamelingen, welke dit jaar vermeerderd of verbeterd zijn geworden, noemen heeren curatoren in het bijzonder den kruidentuin, die, onder anderen, van den heer *Ouwerkerk de Vries* een geschenk heeft ontvangen, bestaande in kaapsche bollen, en voor welken tuin twee belendende huisjes zijn aangekocht en ingerigt tot eene turfschuur; als eene belangrijke aanwinst wordt ook beschouwd de plaats, die voor waterplanten en voor vreemde boomen nabij het St. Servaas-hek door de welwillendheid van het stedelijk bestuur ten gebruike werd afgestaan.

Te *Groningen* is men voortgegaan met het in betere orde brengen van de bibliotheek der hoogeschool en met het vervaardigen en doen drukken van een supplement-catalogus, waartoe eene niet onbeduidende som verstrekt is

geworden uit het academie-fonds, hetwelk mede gediend heeft om eenige uitbreiding aan de overige verzamelingen te geven.

Het kabinet van pathologische praeparaten heeft eene belangrijke aanwinst bekomen door een geschenk van den hoogleeraar *Sebastian*, die zijne bijzondere verzameling van ziekte-ontleedkundige en andere praeparaten aan de hoogeschool heeft vereerd.

Het academie-gasthuis is, voornamelijk door de aanzienlijke gewone toelage uit de stads-kas van *Groningen*, in staat gebleven, om, niettegenstaande de bezuinigingen, die daarbij ingevoerd zijn moeten worden, aan deszelfs doel op eenen goeden voet te beantwoorden.

Ten behoeve der verzameling van sterrekundige werktuigen heeft men eene vrij aanmerkelijke som bestemd tot het doen vervaardigen van een astronomisch instrument, ter naauwkeurige meting der afstanden van hemellichamen, en het kabinet van natuurlijke historie is verrijkt geworden met eene te *Heidelberg* aangekochte verzameling van steensoorten en versteeningen.

De aanleg van den nieuwen oeconomischen tuin in verband met den *hortus*, waarvan reeds in het vorig verslag melding werd gemaakt, is in 1840 tot stand gebragt, en voldoet, volgens berigt van heeren curatoren, volkomen aan het oogmerk.

Zoo ook zijn in gemeld jaar de vroeger reeds beraamde werken, ter vergrooiting der lokalen voor de anatomie, en ter inrigting eener zaal tot het behoorlijk plaatsen van de verzameling van landhuishoudkundige werktuigen en modellen, uitgevoerd geworden, en de nieuwe lokalen in dienst gesteld.

Bij het *atheneum* te *Franeker* zijn in 1840, door de benoeming der heeren *Muurling* en *Juynboll* tot hoogleeraren bij de hoogeschool te *Groningen*, twee vacatures ontstaan.

In de eerste dier vacatures is echter spoedig voorzien geworden door de benoeming van dr. *Janus Henricus*

Scholten, tot hoogleeraar in de godgeleerdheid, die nog in hetzelfde jaar gezegde betrekking bij het athenaeum heeft aanvaard.

Het getal studenten bij laatstgemelde inrigting, hetwelk op het einde van het vorige jaar 37 bedroeg, was op 31 December 1840 verminderd tot op 28.

Het getal der studenten bij de hoogeschoolen blijkt uit de volgende

OPGAAF der aan de hoogeschoolen bij de verschillende faculteiten ingeschrevene Studenten op den 31 December 1840.

FACULTEITEN.	LEYDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.		TOTAAL.
	alder	alder	alder	alder	alder	alder	
	studerende.		studerende		studerende.		
Godgeleerdheid. . . .	105	38	91	1	55	"	290
Regtsgeleerdheid . . .	219	73	108	"	51	"	451
Geneeskunde	154	45	68	2	87	"	356
Wis- en natuurkunde	8	"	53	"	31	"	92
Bespiegelende wijsbe- geerte en letteren .	29	14	120	1	57	"	221
	515	170	440	4	181	"	
Te zamen	685		444		281		1,410
Op den 31sten De- cember 1839 was het getal studenten. . . .	—		—		—		—
	643		484		279		1,397

GYMNASIEN EN LATIJNSCHE SCHOLEN.

In het verslag van den staat dezer instellingen over 1839 is opgemaakt:

1°. dat nog geen bericht kon worden gegeven van de zoo te *Harderwijk* als te *Delft* in dat jaar eerst aangevangen proeve van uitbreiding en vermeerdering der hulpmiddelen tot betere opleiding van de kweekelingen der gymnasien;

2°. dat te *Zutphen* bij het stedelijk bestuur, aan het eind van dat jaar, het plan van zoodanige proeve in overweging was, doch dat het nog niet tot genoegzame rijpheid was gekomen, en

3°. dat bij het stedelijk bestuur te *Haarlem* beraadslaagd werd, om het gymnasium (waarmede sedert vele jaren een instituut van fraaije letteren vereenigd was) geheel op den voet van het *'s Gravenhaagsche* in te rigten.

1°. Onder de bedoelde meerdere hulpmiddelen behoort in 't bijzonder het onderwijs in de hedendaagsche talen. Het is niet te verwachten, dat de aangekomen kweekelingen, al hebben zij bij het examen ter toelating de gevorderde blijken van bedrevenheid in de regels der Nederduitsche en Fransche talen gegeven, een volledig begrip van algemeene taalkunde hebben, en moet men dus, om met die leerlingen grondig te werk te gaan, noodwendig daarmede aanvangen. Dit heeft men dan ook, gelijk elders, bij de gymnasien te *Harderwijk* en te *Delft* begrepen, en is daaraan de goede gang te danken, welke, bij een schoolbezoek van regeringswege, het nieuwe taal-onderwijs bevonden is aldaar genomen te hebben. Te *Delft* heeft men met de oudere kweekelingen reeds de Fransche schrijvers kunnen behandelen, en heeft men uit

dezelve zoodanige stukken gekozen, welke of met de oude letterkunde of met de geschiedenis, aardrijkskunde en fabelleer in het naauwst verband staan.

2°. Te *Zutphen* is de Latijnsche school, na rijp overleg, in een gymnasium, naar het model van het 's Gravenhaagsche, hervormd. Den 1sten November 1840 is hetzelfde geopend met 31 kweekelingen, nadat de Latijnsche school met een zevental gesloten was. Alles was zorgvuldig voorbereid; ruime heldere schoolzalen, van alle benodigdheden naar eisch voorzien; de benoeming van bekwame en behoorlijk bezoldigde leeraars voor de verschillende vakken; de regeling van het onderwijs met de leeraars, in dier voege verdeeld en ingerigt, dat deszelfs bestanddeelen onderling een welzamenstellend geheel vormen: en zoo is de nieuwe inrigting geopend met geruststellende voorteekens van wel te zullen slagen.

3°. Het stedelijk bestuur van *Haarlem*, besloten hebbende het gymnasium geheel in te rigten op den voet van het 's Gravenhaagsche, zoo zijn in den loop van 1840 de reglementaire bepalingen voor hetzelfde vastgesteld, de leeraars benoemd en een nieuw voortreffelijk schoollocaal voor het onderwijs der nieuwe talen en wetenschappen opgetrokken.

Ofschoon hetzelfde met het einde van dat jaar nog niet volbouwd konde zijn, zoude nogtans de nieuwe inrigting (aanvankelijk in een hulplocaal) met het begin van 1841 geopend worden.

Intusschen zijn de overige nieuw ingerigte gymnasia op den met beleid ingeslagen weg rustig voortgegaan. Van hetgeen curatoren van het 's Gravenhaagsche bij hun verslag verklaard hebben moge het volgende uittreksel hier plaats vinden:

Onze nieuwe inrigting blijkt al meer en meer aan de verwachting, die men daarvan had opgevat, te beantwoorden. Wij kunnen ons daaromtrent eensdeels be-roepen op den vasten en geregelden gang, welken het

onderwijs in de verschillende vakken heeft genomen; op de vorderingen, die over het algemeen door de leerlingen worden gemaakt, en op den goeden geest, die zoo wel bij de onderwijzers als bij de scholieren heerscht. *Anderdeels* schijnt het steeds toenemend getal der leerlingen (sedert het vorige jaar van 80 tot 95 geklommen) te mogen gelden voor een bewijs van den goeden dunk, waarin het gymnasium bij onze stadgenooten staat, en mitsdien van den bloei der inrigting, niettegenstaande er elk jaar onderscheiden jongelingen, die op het gymnasium wenschen te worden toegelaten, wegens een onvoldoend examen, door de commissie tot admisie worden afgewezen.

Wij vermeenen over zulks het daarvoor te mogen houden, dat het vraagstuk nopens de *mogelijkheid* eener *doeltuig*te vereeniging van het onderwijs in de oude en nieuwe talen en in de wiskunde bij eene en dezelfde inrigting in deze residentie op eene voldoende wijze is opgelost. Wij weten, dat zulks nog een punt van verschil tusschen de geleerden uitmaakt; doch wij wenschen, dat zij, die zulks afkeuren, zich de moeite wilden geven, om de resultaten onzer inrigting van nabij te leeren kennen; zij zouden bevinden, dat de jongelieden, die voor het hooger onderwijs bestemd zijn, ook in de oude talen geene mindere opleiding ontvangen of niet minder toegerust op de academie verschijnen, dan die van de vorige Haagsche Latijnsche scholen. En wat het onderwijs in de levende talen en in de wiskunde betreft, zullen wij slechts aanvoeren, dat, sedert het gymnasium op den tegenwoordigen voet bestaat, een of meer jongelingen zich jaarlijks voor het examen bij de militaire academie hebben aangeboden, en dat geen hunner is afgewezen geworden.

Onder de gymnasia van gelijke strekking verdient ook geteld te worden de Latijnsche school, vereenigd met het instituut van wijlen den admiraal van *Kinsbergen*, te *Elburg* gevestigd, welke inrigting bevonden is aan hare bestemming te blijven voldoen.

Wat overigens de Latijnsche scholen in het algemeen betreft, wordt er het onderwijs overeenkomstig de bestaande verordeningen voortgezet en zijn in vele derzelve nog andere, met de beoefening der classieke letteren verbonden, kundigheden bij het onderwijs opgenomen, zoo als de Grieksche en Romeinsche oudheden, de *Historia literaria*; terwijl er ook meer en meer werk wordt gemaakt van oefeningen in het zuiver en vloeiend Latijn spreken; door welk een en ander de kweekelingen te beter worden voorbereid voor het vruchtbaar gebruik der academische lessen.

Het is te verwachten, dat, bij die Latijnsche scholen, waar nog de opleiding minder doeltreffend is, de raadgevingen, ter gepaste gelegenheid medegedeeld, ter harte zullen genomen worden, zoo doende, de wedstrijd met de bijzondere inrigtingen zal kunnen volgehouden en de vermindering van den bloei der Latijnsche scholen worden voorgekomen.

VERGELIJKENDE STAAT *van het getal leerlingen*
der Latijnsche scholen, van 1835 tot en met 1840.

PROVINCIEËN.	1835.	1836.	1837.	1838.	1839.	1840.
Noord-Brabant	285	305	296	301	299	295
Gelderland . .	170	171	142	134	127	139
Zuid-Holland .	205	187	172	191	207	228
Noord-Holland	168	155	150	157	157	133
Zeeland	33	34	37	38	31	32
Utrecht	96	96	100	96	115	91
Vriesland . . .	87	77	68	68	73	73
Overijssel . . .	102	101	110	102	78	69
Groningen. . .	66	69	60	60	55	53
Drenthe. . . .	43	46	43	46	44	42
TOTALEN.	1,255	1,241	1,178	1,193	1,186	1,155

LAGERE SCHOLEN.

Naar aanleiding van opzigtelijk het lager schoolwezen bij de regering ingekomen bezwaren, is te 's Gravenhage, krachtens een Koninklijk besluit van 12 November 1840, n°. 15, eene Staats-commissie bijeen geroepen, om over de belangen van het onderwijs te beraadslagen, en, na van tot die bezwaren betreffende stukken te hebben kennis genomen, de noodige maatregelen te beramen, om daarin te gemoet te komen.

Tot leden dier commissie zijn bij dat besluit benoemd geworden :

de Secretaris van Staat *baron van der Capellen*, voorzitter;

de *baron van Wijkerslooth van Schalkwijk*, bisschop van *Curium*;

mr. Groen van Prinsterer, Staatsraad in buitengewone dienst;

de *baron van Hugenpoth van Aerdt*, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal;

de heer *A. des Amorie van der Hoeven*, hoogleeraar bij de Remonstrantsche kweekschool te *Amsterdam*;

de heer *N. C. Kist*, hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de hoogeschool te *Leyden*;

terwijl als secretaris aan deze Staats-commissie is toegevoegd geworden *mr. W. J. Piepers*, secretaris van den Raad van State.

De uitslag der beraadslagingen over dit belangrijk onderwerp zal in een volgend rapport kunnen worden vermeld.

Over het jaar 1840 valt geen gewag te maken van verdere maatregelen van algemeenen omvang.

Het onderwijs behield zijnen gewonen geregelden gang, en wat inzonderheid betreft de daartoe dienende materiele hulpmiddelen, zijn wederom op vele plaatsen verbeteringen aangebragt, waarvan ten bewijze kunnen strekken de navolgende opgaven, die getrokken zijn uit de meermalen vermelde officiële verslagen.

Nopens de gesteldheid van het schoolwezen in het herzogdom *Limburg*, alwaar onder het Belgisch bestuur de vroegere Nederlandsche schoolverordeningen niet meer zijn opgevolgd geworden, kunnen over het jaar 1840 geene bijzonderheden worden medegedeeld, aangezien daaromtrent over dat jaar nog geene volledige opgaven bij de regering zijn ingekomen.

NOORD-BRABAND.

Bij Koninklijk besluit van 18 Augustus 1840, n°. 39, zijn voor den aanbouw of de verbetering van gemeentelijke schoollocalen en onderwijzers-woningen verleend geworden de navolgende Rijks-subsidien, als:

aan de gemeenten *Alm*, *Maren* en *Kessel* en *Empel en Meerwijk*; tot herstelling der schoolonderwijzers-woning te *Gewande*, een subsidie van f 100;

aan die van *Cuijk* en *Sint Agatha*, tot opbouw eener nieuwe woning en tot herstelling der school te *Cuijk*, een subsidie van f 500;

aan die van *Hoogemierde*, *Lagemierde* en *Hulsel*, tot vernieuwing der onderwijzers-woning te *Hoogemierde*, een subsidie van f 375;

aan de gemeente *Gemert*, tot opbouw eener nieuwe school en onderwijzers-woning aldaar, eene subsidie van f 500;

aan die van *Rijswijk*, tot vernieuwing der school en onderwijzers-woning, een subsidie van f 375;

aan die van *Bokhoven*, tot den opbouw eener schoolen onderwijzers-woning, een subsidie van f 375;

aan die van *Wijk* en *Aalburg*, tot den opbouw eener nieuwe school en onderwijzers-woning te *Aalburg*, een subsidie van f 300;

aan die van *Maarheeze*, tot den opbouw van een nieuw schoollocaal en onderwijzers-woning, een subsidie van f 150.

Nagenoeg gelijke subsidien zijn aan die gemeenten verstrekt geworden uit de provinciale fondsen, en de voor de tot stand bringing der voormelde werken verder benoodigde gelden zijn gevonden uit de plaatselijke middelen.

Overigens werden in 1840 geheel vernieuwd de scholen en onderwijzers-woningen te *Sint Antonie*, *Escharen* en *Riethoven*, de scholen te *Leende* en te *Rijsbergen*, en de onderwijzers-woning te *Oijen*; terwijl te *Ethen* het gemeentelijk schoollocaal, en te *Tilburg* de woning van een' der onderwijzers aanmerkelijk werden verbeterd.

In het aantal school-inrigtingen heeft geene verandering plaats gehad.

Aanwezig zijn gebleven:

299 openbare scholen,
7 bijzondere der 1ste klasse,
48 " " 2de "

Op deze scholen hebben, voor korteren of langeren tijd, onderrigt ontvangen 22,069 jongens en 16,517 meisjes, te zamen 38,586 leerlingen.

Hebben de omstandigheden niet toegelaten om groote stappen voorwaarts te doen op den weg ter verbetering en algemeenmaking van het onderwijs, alles ging niettemin den gewonen vrij goeden gang.

Hoe zeer de klank-methode bij het onderrigt in het lezen niet allerwege ingang vindt, of zelfs weinig veld schijnt te winnen, wordt zij echter door deskundigen bij voortduring beter en met vrucht aangewend.

De deugdelijkheid van het onderwijs heeft op sommige plaatsen aanmerkelijk gewonnen, zoo als te *Deursen* en *Dennenburg*, *Lieshout*, 's *Grevelduin-Capelle*, door het toevoegen van bekwame ondermeesters, en te *Heusdenhout*, *Standdaarbuiten* en *Elshout*, door de benoeming van verdienstelijke onderwijzers, die met naauwlettenden ijver meer dan te voren een oordeelkundig en klassikaal onderwijs hebben in werking gebragt, en daardoor dan ook in hunne scholen eene meer talrijke jeugd zien opkomen.

Ook te *Huisseling*, *Tilburg* en *Veen* heeft het onderwijs gewonnen door het pensioneren van de aldaar aanwezige onderwijzers en het beroepen van nieuwe meer geschikte leermeesters.

Een stel maten en gewigten is thans op iedere openbare school voorhanden.

Het onderwijs in het daaromtrent aangenomen nieuwe stelsel wordt met verhoogde zorg gegeven. Men gevoelt meer en meer het volstrekt onontbeerlijke dezer kundigheid, en tevens het nut, gemak en zoo veel meer andere voordeelen van hetzelfde.

De provinciale commissie heeft, na afgenomen examen, afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzers van den 2den rang . . .	13
„ „ „ „ 3den „ . . .	21
„ „ „ „ 4den „ . . .	21
* schoolhouderesse	15
* huisonderwijzer	8

GELDERLAND.

Blijkens de rapporten uit de verschillende school-districten, heeft het onderwijs nog in doelmatigheid gewonnen.

Ook in de stoffelijke middelen van het schoolwezen werden op verschillende plaatsen verbeteringen aangebracht.

Te *Velp*, bij *Arnhem*, is eene nitmuntende school voor 300 leerlingen gebouwd, welke verwarmd wordt met den toestel der heete lucht, aangeprezen door den hoogleeraar *Bergsma*, hetgeen bijzonder wel voldoet. Eene niet minder fraaije school voor 150 leerlingen is in de nabuurschap *Empe*, gemeente *Brummen*, verzezen.

Overigens zijn geheel nieuwe schoollocalen aangebouwd te *Kotten*, gemeente *Winterswijk*; *'s Heerenberg*, gemeente *Berg*; *Varsseveld*, gemeente *Wisch*; *Zevenaar*; *Herwen*, gemeente *Bergharen*; *Heerwaarden* en *Huissen*; terwijl aanmerkelijk werden verbeterd en vergroot de schoolvertrekken

te *Elburg* (de stads-school) ; *Zinderen*, gemeente *Wisch* ; *Mechelen*, gemeente *Genderingen* ; *Ewijk* ; *Nederhemert* (bezu- den de *Maa*s) ; *Duiven*, en een tweede schoolvertrek te *Huissen*.

Het aantal zeer goede schoolgebouwen is hierdoor in 1840 met 16 vermeerderd.

In het dorp *Heteren* is tot het geven van onderrigt aan minvermogenenden f 300 's jaars uit de gemeente-kas toege- staan. Volgens het verslag van Gedeputeerde Staten zijn de daaromtrent vastgestelde plaatselijke verordeningen navol- genswaardig.

Te 's *Heerenberg* is uit de inkomsten van twee familie- vicarijen van den Vorst van *Hohenzollern Sigmaringen*, daartoe aangewezen, eene bijzondere school tot stand geko- men voor het onderrigt in de Nederlandsche, Fransche en Hoogduitsche talen, benevens de overige vakken van het lager onderwijs.

Te *Beek* is eene Fransche dag- en kostschool geopend.

Het geheele aantal is als volgt :

openbare	324
bijzondere der 1ste klasse	18
bijzondere der 2de "	39

Te zamen 381

Hieronder worden gevonden :

kostscholen voor jongens	2
kostscholen voor meisjes	4
dag- en kostscholen voor jongens	22
dag- en kostscholen voor meisjes	12
er zijn wel ingerigte kleine kinderscholen	8
matressen- of bewaarschooltjes	63
huisonderwijzers	9

Het aantal leerlingen, die voor korteren of langeren tijd de gewone lagere scholen in 1840 bezochten, bedraagt:

van het mannelijk geslacht	28,371
" " " vrouwelijk	21,340

Te zamen 49,711

Door de provinciale commissie van onderwijs zijn, na afgenomen examen, afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als onderwijzer van den 1sten rang	1
„ „ „ „ 2den „	17
„ „ „ „ 3den „	28
„ „ „ „ 4den „	16
„ schoolhouderesse	12
In vreemde talen zijn, met gevolg van toelating, tot het onderwijs derzelve geëxamineerd:	
in de Fransche	11
„ „ Hoogduitsche	9
„ „ Engelsche	4

ZUID-HOLLAND.

De schoolbouw was in 1840 niet minder aanzienlijk dan in vroegere jaren.

Te *Voorburg* is geheel uit eigen middelen het gemeentelijk schoolvertrek nogmaals vergroot.

De schoolvertrekken te *Papendrecht* en *Mijnsheerenland* werden aanmerkelijk verbeterd.

Een nieuw schoolvertrek en nieuwe onderwijzers-woning werden te *Ridderkerk* opgetrokken.

Ook heeft *Nieuwhelvoet* een nieuw schoolvertrek en onderwijzers-woning verkregen.

Aan den *Bergschenhoek* heeft eene aanmerkelijke verbetering van schoolvertrek en woning plaats gehad.

Te *Naaldwijk* is het schoolvertrek vergroot.

Te *Maassluis* is een geheel nieuw schoolgebouw gezet.

Het aantal scholen is als volgt:

openbare	242
bijzondere der 1ste klasse	32
bijzondere der 2de klasse	107
middelbare	6

Deze scholen werden bezocht door 52,227 leerlingen,

29,309 van het mannelijke, en 22,918 van het vrouwelijke geslacht.

De te 's *Gravenhage* tot stand gebragte, welingerigte, bewaarscholen voor kleine kinderen uit den behoeftigen stand bleven volkomen aan het doel harer oprigting beantwoorden.

Eene dergelijke school is te *Leyden* geopend.

Onder de steden, alwaar aan het onderwijs op de armen- en tusschenscholen eene aanmerkelijke uitbreiding is gegeven, verdient *Gouda* eene bijzondere vermelding. Het getal kinderen, aldaar onderwijs genietende, dat voorheen nietsbeduidend was, is opgeklommen tot meer dan 1300.

Te *Gorinchem* genieten thans 575 leerlingen kosteloos onderwijs.

Eene *tusschenschool* werd in 1840 te *Schiedam* opgericht.

Na afgenomen examen, heeft de provinciale commissie van onderwijs afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 1sten rang.	1
„ „ „ „ 2den „	14
„ „ „ „ 3den „	34
„ „ „ „ 4den „	34
„ schoolhouderesse	10
„ huisonderwijzer.	6

NOORD-HOLLAND.

Over de uitkomsten, welke het lager onderwijs in het jaar 1840 heeft opgeleverd, betuigen Gedeputeerde Staten over het algemeen tevredenheid.

Onder opmerking, dat, ofschoon er ter bevordering van dit aangelegen en hoogst gewichtig belang in de laatste jaren veel gedaan en veel goeds gesticht is, de verbeteringen in de zaak der verstandelijke en zedelijke opvoeding van de jeugd wel nimmer als uitgeput zullen kunnen beschouwd worden, vermeenen Gedeputeerde Staten nogtans op goede

gronden te mogen vertrouwen, dat *Noord-Holland* te dien opzichte bij geene der overige provincien ten achteren staat.

Deze gelukkige uitkomsten zijn voor een goed deel de gevolgen der ijverige en zorgvuldige behartiging der zaak door de plaatselijke besturen, daarin ondersteund door de algemeene stemming der ingezetenen ten gunste van een wel geordend onderwijs.

Ten platten lande werd evenwel geklaagd, dat de kinderen in te vroegen ouderdom de scholen verlaten, en dat de verkregene vruchten daardoor weder spoedig verloren gaan. Door het oprigten van zoogenaamde herhalings-scholen, zoekt men in vele gemeenten daarin te gemoet te komen.

Het aantal gewone lagere scholen is bijna hetzelfde als in het vorig jaar, zijnde in de provincie aanwezig:

openbare scholen	263
bijzondere der 1ste klasse	32
bijzondere der 2de "	162

Het getal leerlingen, die op deze scholen in 1840 voor korteren of langeren tijd onderrigt genoten hebben, kan niet met naauwkeurigheid vermeld worden, aangezien uit twee schooldistricten, uit hoofde van ziekte van den schoolopziener, de noodige opgaven niet zijn ontvangen.

Gedurende dat jaar werd in de gemeente *Wognum* een geheel nieuw schoollocaal op grootere schaal met daarnevensstaande onderwijzers-woning gebouwd, waartoe van wege de provincie eene som van *f* 1,000 en door het Rijk een subsidie van *f* 1,800 is bijgedragen.

Nog werd op *Eijerland*, gemeente *Texel*, een van de societeit van eigendom aangekocht huis tot schoollocaal ingerigt, alsmede eene nieuwe school en onderwijzers-woning te *Blaricum* gebouwd, waartoe aan ieder dier gemeenten een provinciaal subsidie van *f* 1,000 is verstrekt; terwijl van 's Rijks wege tot dat einde is verleend geworden aan de gemeente *Texel* *f* 2,000 en aan de gemeente *Blaricum* *f* 1,500.

De school en onderwijzers-woning te *Durgerdam* heeft,

met den bijstand van een subsidie van f 850 uit de provinciale fondsen, belangrijke vernieuwingen en vertimmeringen ondergaan.

Voor de verbetering der schoollocalen te *Nederhorst den Berg*, *Houtrijk* en *Polanen* en *Kortenhoef*, en voor de vergrooting van de school en onderwijzers-woning te *Oostknollendam*, zijn insgelijks provinciale subsidien, respectievelijk ad f 800, f 230, f 450 en f 450 verleend geworden; terwijl eindelijk nog uit dezelfde fondsen eene bijdrage ad f 325 is verstrekt ten behoeve van de school te *Haringhuizen*.

Het getal der bewaarscholen is in 1840 niet vermeerderd. Er bestaan thans vier van deze nuttige inrigtingen in de hoofdstad. Te *Alkmaar* worden er twee gevonden en voorts eene te *Purmerend* en eene te *Monnickendam*.

Men verwacht, dat eene zoodanige school insgelijks te *Haarlem* eerlang zal tot stand komen.

Drie gewone lagere scholen werden nieuw opgericht; namelijk te *Veenhuizen* eene openbare in een geheel nieuw en geschikt schoolgebouw, te *Medemblik* eene particuliere Nederduitsche en Fransche dagschool voor meisjes, en te *Zaandam* eene zoodanige school voor meisjes van den beschaafden stand.

Door de provinciale commissie van onderwijs zijn in 1840, na afgenomen examen, afgegeven de volgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 2den rang	24
„ „ „ 3den „	54
„ „ „ 4den „	50
„ schoolhouderesse	16
„ huisonderwijzer	20
„ huisonderwijzeresse	2

ZEELAND.

Te *Kleverskerke*, *Sint Jan Steen* en *Stoppelsdijk* zijn ge-

heel nieuwe, ruime, goed verlichte en rijkelijk van de noodige schoolmeubelen voorziene schoolvertrekken tot stand gekomen.

Te *Stoppelsdijk* en te *Sint Jan Steen*, tevens met onderwijzers-woning.

Herstellingen van schoolgebouwen hadden plaats te *Stavenisse*, *Borselen*, *Ovezande*, *Elkerzee*, *Oosterland* en *Scherpenisse*.

In de meeste overige gemeenten der provincie bestaan wel ingerigte schoolgebouwen, welke door derzelver ruimte en licht den geest der kinderen openen en vervrolijken, en voor het ontvangen van het onderwijs vatbaar maken.

Onder de weinige schoolgebouwen, die hieronder niet kunnen gerangschikt worden, behooren de scholen te *Biezelingen*, gemeente *Kapelle*, en te *Kortgene*, welke echter eerlang door nieuwe gebouwen zullen worden vervangen.

Aan het hoofd der scholen staan meestal geschikte onderwijzers, waaronder vele bekwame en ijverige mannen; terwijl het aantal kundige sollicitanten, welke gewoonlijk bij de vergelijkende examina tot vervulling van bestaande vacatures opkomen, van den overvloed van ervaren leermeesters kan getuigen.

De onderwijzers, die, met de verbeterde leerwijzen onbekend en door hunnen ver gevorderden leeftijd buiten staat om zich die nog eigen te maken, voor hunne roeping als minder geschikt kunnen worden beschouwd, verlaten langzamerhand den werkkring van opvoeding en onderwijs. Dit is onder anderen het geval geweest met den onderwijzer der gemeente *Noordgouwe*, die met pensioen is afgetreden.

Het onderwijs zelf neemt allerwege toe in deugdelijkheid en geleidelijkheid, waarvan, door de toenemende ervarenheid der onderwijzers, zoo vele openbare en bijzondere scholen tot sprekende bewijzen kunnen verstrekken; even zoo het getal schoolgangers, hetwelk in 1840 is geweest 10,876 jongens en 7,263 meisjes, te zamen 18,139, onder welke 4,370 gratis onderwijs ontvangen, behalve 975 avondscho-

lieren, de dagscholen niet bezoekende, 952 kinderen op de zoogenaamde matressen-scholen en 575 volwassene personen op de zondagscholen te *Middelburg*, *Zierikzee*, *Vlissingen*, *Tholen* en *Groede*, zoodat 20,066 kinderen en 575 volwassenen, gedurende het jaar 1840, in de voorregten van het lager onderwijs gedeeld hebben.

In de stad *Zierikzee* is eene bewaarschool voor kleine kinderen van 2 tot 6 jaren opgericht, welke door eene gelijksoortige te *Middelburg* staat gevolgd te worden.

De provinciale commissie van onderwijs heeft in het jaar 1840 geëxamineerd en van algemeene toelating voorzien 21 personen, te weten:

2	als	schoolonderwijzer	van den	2den	rang.
10	"	"	"	"	3den "
9	"	"	"	"	4den "

De staat der onderwijzers weduwen-beurs is allezins gunstig; veertien weduwen genieten thans ieder daaruit een jaarlijksch pensioen ieder van f 100.

UTRECHT.

Het aantal van openbare en bijzondere scholen is in het vorig jaar vermeerderd met vier, zijnde er thans, in de provincie aanwezig:

80	openbare	scholen,
23	bijzondere	scholen der 1ste klasse,
41	"	" " 2de "
1	kostschool	voor jongens,
3	kostscholen	voor meisjes,
9	dag- en kostscholen	voor jongens,
7	"	" " meisjes.

Het getal leerlingen op deze scholen, dat in 1839 16,752 bedroeg, is in 1840 opgeklommen tot 16,922.

Te *Utrecht* is aangebouwd een lokaal om te dienen tot eene bewaarschool van kleine kinderen van twee tot zes jaren.

Onderscheidene vrouwen, uit den fatsoenlijken stand gekozen, hebben zich, op verzoek der plaatselijke schoolcommissie, met het bestuur en toezigt over deze school belast, daarin geholpen door een lid dier commissie.

Ook te *Amersfoort* is tot stand gekomen eene welingerigte bewaarschool voor kleine kinderen van eenen meer goeden stand, en in de gemeente *Baarn* werd, door de liefdadige zorg van Mevrouw de donairière *Huidecooper van Maarsseveen*, op derzelver buitenplaats *Groeneveld*, eene bewaarschool opgericht, waarop de kinderen van het talrijk werkvolk der gezegde plaats niet alleen, maar ook die van *Baarn* en *Eemnes Buitendijks*, kosteloos worden opgenomen.

Te *Utrecht* in de voorstad, buiten de *Wittenvrouwenpoort*, is eene nieuwe burgerschool opgericht.

In 1840 zijn door de provinciale commissie van onderwijs wederom 20 acten van algemeene toelating verleend; waarvan 6 voor den 2den rang, 8 voor den 3den rang en 6 voor den 4den rang.

Volgens het verslag dier commissie verachtert de staat van het onderwijs in geen district, en blijft het onderwijs op vele plaatsen in deugdelijkheid toenemen.

De meeste onderwijzers blijven met lust en ijver werkzaam en van de zijde der gemeente-besturen ondervindt de commissie doorgaans eene gewenschte medewerking.

De meeste schoollocalen in de provincie zijn doelmatig ingerigt. Bij de toenemende bevolking worden enkele dier localen echter te klein, om al de leerlingen geregeld te kunnen plaatsen.

In de gemeente *Stoutenburg* wordt eene nieuwe school gebouwd voor rekening der gemeente en van de provincie.

VRIESLAND.

Met betrekking tot de gesteldheid van het middelbaar en lager onderwijs, wordt door de Gedeputeerde Staten en

de provinciale commissie van onderwijs dezelfde gunstige getuigenis afgelegd als in het jaar te voren; onder opmerking, dat, bij de zorg voor het onderwijs zelf, ook de schoolgebouwen en de belangen der onderwijzers geenszins worden uit het oog verloren.

Wat de schoollocalen betreft, moge daarvan tot bewijs verstrekken, dat van de bestaande 339 lokalen nog maar 8 voor slecht worden gehouden; terwijl 39 als matig en de overige als goed worden vermeld.

Te *Dokkum* heeft het stedelijk bestuur een huis, staandenaast dat van den Franschen kostschoolhouder, aangekocht, om met hetzelfde het lokaal van gedachte school te vergrooten.

Nieuwe scholen zijn gebouwd of waren althans in aanbouw te *Oosthem*, *Wirdum*, *Noordwolde* en *Molkwerum*; terwijl bij de beide laatstgenoemde tevens nieuwe onderwijzers-woningen zijn gevoegd.

Aan verschillende scholen en onderwijzers-woningen werden meer of minder belangrijke verbeteringen aangebragt, zoo als aan de scholen te *Ee*, *Aatzum*, *Anjum*, *Oostrum*, *Herbaijum*, *Oldeboorn*, *Munnikkezijl*, *Wolzum* en *Hemelum*, en aan de onderwijzers-woningen in het zoogenaamde *Heidenschap* onder *Workum*, te *Marrum*, *Genum*, *Uitwellingergera*, *Oldeberkoop*, *Pinjum* en *Hemelum*.

Aan de onderwijzers in de scholen te *Poppingawier*, *Lioessens*, *Raard*, *Terwoude*, *Oldelamer* en *Ooster-zee* zijn verhoogingen hunner tractementen toegekend; terwijl aan de onderwijzers in de stads-scholen te *Workum*, aan de beide onderwijzers te *Kollum*, en aan die in de scholen te *Koudum*, *Huizum* en *Twijzel* uit de gemeente-kassen sommen zijn toegestaan ter bestrijding, of om hen te gemoet te komen in de kosten wegens het aanstellen van hulp-onderwijzers of ondermeesters.

In de school te *Makkum* is het tractement van den ondermeester van *f* 150 gebragt op *f* 200; terwijl aan den ondermeester in de school te *Noordwolde* eene verhooging van *f* 75 is toegelegd.

Het getal scholen, dat door de oprigting eener tusschen-school te *Franeke* met eene is vermeerderd, bedraagt 339, waarop 36,064 kinderen worden onderwezen, hetgeen 977 meer is dan in 1839.

Onder deze opgave zijn de kleine-kinderscholen niet begrepen.

Door de provinciale commissie van onderwijs werden, na afgenomen examen, afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 2den rang.	21
„ „ „ 3den „	7
„ „ „ 4den „	18
„ schoolhouderesse.	1
„ huisonderwijzer.	3

OVERIJSEL.

Voor het lager onderwijs werden zes geheel nieuwe schoollocalen aangebouwd, als: te *Kampen*, te *Woolde*, gemeente *Hengelo*, te *Weerselo*, te *Agelo* en *Brekkelenkamp*, gemeente *Denekamp*, en te *Ane*, gemeente *Gramsbergen*; drie schoollocalen werden verbeterd, als: die te *Linde*, gemeente *Diepenveen*, te *Steenwijkerwold* en aan de *Schans*, te *Zwartsluis*; terwijl bij de school te *Bergklooster*, gemeente *Zwollerkerspel*, eene geschikte onderwijzers-woning is aangebouwd.

Voor nagenoeg al deze schoolgebouwen zijn, even als in vorige jaren voor anderen, bijdragen uit 's Rijks kas en uit die der provincie verleend.

Van de in de provincie aanwezige 228 schoollocalen zijn er thans 163 in volkomen goeden staat, 20 middelmatige en 45, die vernieuwing of aanmerkelijke verbetering behoeven.

Het getal schoolgaande kinderen is in het algemeen toegenomen.

In 207 openbare scholen wordt onderwijs gegeven aan 15,498 jongens en 13,983 meisjes; in 8 bijzondere scholen

der 1ste klasse, aan 430 jongens en 351 meisjes, en, in 13 soortgelijke scholen der 2de klasse, aan 1,398 jongens en 905 meisjes.

Van het gezamenlijk bedrag der leerlingen genieten 17,000 jongens en 14,941 meisjes het lager, 326 jongens en 298 meisjes het middelbaar, onderwijs, te zamen 32,565, hetgeen bijna een zesde der bevolking uitmaakt.

Na eene tweejarige proef, hebben Gedeputeerde Staten, krachtens het bij Koninklijk besluit van 19 September 1838, n°. 79, gearresteerde provinciaal reglement op de schoolgelden ten platten lande, het schoolgeld in elke gemeente, alsmede de vergoeding voor schoolbehoefsten, finaal vastgesteld. In de meeste plaatsen is zulks gebleken goed geraamd te zijn.

In het algemeen, en buiten de bezwaren, welke zich aanvankelijk steeds bij de invoering van nieuwe verordeningen doen gevoelen, meenen Gedeputeerde Staten reden te hebben, om over de werking van het gezegde nieuwe reglement tevreden te zijn. De betaling der schoolgelden gaat meer geregeld; de aanschaffing der schoolbehoefsten is niet meer afhankelijk van de weigering der ouders; de buitensporige winsten, welke op verschillende plaatsen hieruit door de onderwijzers werden genoten, zijn daar, waar die behoeften nog door dezen worden geleverd, tot eene billijke en voldoende vergoeding terug gebragt, en het getal der schoolgaande kinderen is, ten gevolge van het reglement, grooter dan voorheen.

Na afgenomen examen heeft de provinciale commissie van onderwijs afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating:

als schoolonderwijzer van den 2den rang.	9
„ „ „ 3den „	16
„ „ „ 4den „	24
„ schoolhouderesse.	1
„ huisonderwijzer.	10
„ huisonderwijzeresse.	6

De wel ingerigte kleine-kinderscholen te *Zwolle* zijn door 170 jongens en 227 meisjes, te *Deventer* door 105 jongens en 100 meisjes, bezocht.

Te *Zwolle* werd eene belangrijke verbetering aangebragt door het verstrekken van nieuwe lokalen voor de kleine-kinderschool.

In beide die steden wordt bij voortduring ondervonden, dat deze scholen uitmuntend beantwoorden aan het doel, dat ten volle zal worden bereikt, wanneer zij de gewone matressen-scholen geheel zullen hebben verdrongen.

Op beide gezegde scholen bevinden zich jonge meisjes en vrouwen, van andere plaatsen derwaarts gezonden, om tot onderwijzeressen voor dergelijke scholen te worden opgeleid.

GRONINGEN.

Het lager schoolwezen wordt in dit gewest steeds bijzonder behatigd, inzonderheid door het voortdurend verbeteren der schoolcalen.

Nieuwe scholen werden in 1840 gebouwd of de bestaande aanmerkelijk vergroot te *Beerta*, *Ekamp*, *Bellingwolde*, *Nieuwolde* (*Oosteind*), *Kantens*, *Obergum*, *Zuidwolde*, *Hoogemeeden*, *Oostwold* (in het *Oldambt*), *Winschoten* (*Oosteinde*), *Noordbroek* (*Zuiderschool*); terwijl te *Oostwold* (in het *Westerkwartier*) een gedeelte der kerk tot school werd afgestaan.

Verder werd het noodige voorbereid om nieuwe scholen aan te bouwen te *Warfhuizen*, *Westernieland*, *Zevenhuizen* en *Stroobos*. Eindelijk werd te *Westernieland* eene onderwijzers-woning aangebouwd, te *Pieterzijl* den onderwijzer eene woning aangewezen; terwijl te *Obergum* en te *Borger Compagnie* de bestaande onderwijzers-woningen aanmerkelijk werden verbeterd.

Te *Groningen* is op stads-kosten eene bewaarschool voor 300 kinderen en eene daarbij behoorende woning gebouwd.

Hier en daar werd van 's Rijks wege voorzien in het lot van sommige onderwijzers. Zoo werd bij Koninklijk besluit van 27 October 1840, n°. 104, aan de school te *Stroobos*, voor den tijd van drie jaren, een Lands-tractement van *f* 100 verbonden, en deze bijzondere school alzoo tot eene openbare verheven. Ook werden bij Koninklijk besluit van 27 Junij 1840, n°. 75, aan onderscheidene onderwijzers, voor den tijd van drie jaren, toelagen verleend, die hun te voren ook, voor een gelijk tijdvak, waren toegekend. Daarenboven werden er bij Koninklijk besluit van 28 Augustus 1840, n°. 3, wederom gratificatiën verleend aan drie schoolonderwijzers, namelijk te *Leegkerk*, ten bedrage van *f* 50; te *Opende* van *f* 70, en te *Zijldijk* van *f* 100.

In het personeel der onderwijzers kwam sedert het begin der school-verbetering in geen jaar eene zoo groote en gunstige verandering als in het jaar 1840, daar eenige onderwijzers, die door verschillende omstandigheden voor hunne betrekking ongeschikt waren geworden, vrijwillig van dezelve afstand deden en door meer geschikte werden vervangen.

Dit was het geval met *HARDENBERG* te *Stadskanaal*, *STOKKER* te *Groningen*, *VAN DEN BERG* te *Noordwijk*, *SMIT* te *Marum*, *HOEKSEMA* te *Zuurdijk* en *BRAMBERG* te *Muntendam*.

Anderen, die geheel ongeschikt waren geworden, werden ontslagen als: *BERGHUIS* te *Huizinge*, *BRILL* te *Adorp* en *ENGELKES* te *Mensingeweer*.

Twée onderwijzers eindelijk, ongeschikt geworden door hoogen onderdom, zijn overleden.

De ijver der onderwijzers is zeer toegenomen. Dezelve groeit aan, naar mate hun bestaan meer verzekerd en onafhankelijk wordt van de ouders.

Hieraan is bevorderlijk gebleven het met 1 Januarij 1839 ingevoerde reglement op de betaling der school-gelden in de landelijke gemeenten, en steeg, bij de invoering van dat reglement, het getal ter school

gaande kinderen plotseling van 20,821 tot 30,086, zoo als uit het vorig verslag gebleken is; in 1840 is het getal der leerlingen op nieuw vermeerderd met 1,100 en alzoo geklommen tot 31,186.

Deze leerlingen werden onderwezen in de navolgende thans in de provincie aanwezige scholen :

- 195 openbare ,
- 22 bijzondere der 1ste klasse ,
- 38 bijzondere der 2de klasse ,
- 3 dag- en kostscholen voor jongens ,
- 2 dag- en kostscholen voor meisjes .

Het fonds voor weduwen en weezen werkt bij voortdurend regelmatig. Het inkomen bedroeg in 1840 *f* 3,103.85, aan 8 weduwen werd uitbetaald *f* 627.85, en het fonds bezit thans *f* 10,000 werkelijke nationale schuld.

De staat van het onderwijs is over het algemeen goed, op sommige plaatsen zelfs voortreffelijk.

De hulpmiddelen van het onderwijs laten weinig verder te wenschen over.

Door de provinciale commissie werden, na afgenomen examèn, afgegeven 11 acten van algemeene toelating als schoolonderwijzer van den 2den rang, 16 van den 3den rang en 13 van den 4den rang.

DRENTHE.

Sedert het vorig verslag zijn aan het schoolwezen in dit gewest de volgende verbeteringen van materiëelen aard te beurt gevallen. Te *Diever*, *Paterswolde* en *Hijken* zijn nieuwe scholen en ter eerstgemelde plaats tevens eene onderwijzerswoning gebouwd. Voor *Diever* en *Paterswolde* zijn daartoe subsidien uit 's Rijks kas verleend; terwijl het te kort door de gemeenten is aangevuld, zijnde het schoolgebouw te *Hijken* geheel bekostigd uit de gemeentelijke fondsen.

Eene der scholen te *Meppel*, benevens die te *Havelte*, *Uffelte* en *Nijeveen*, hebben verbetering ondergaan.

Behalve de Fransche scholen te *Assen*, *Meppel* en *Coevorden*, behoorende tot de bijzondere scholen, zijn thans in de geheele provincie 125 scholen aanwezig, alle openbare.

Volgens de opgaven der plaatselijke besturen, waren in 1840 in de provincie aanwezig 10,705 in de leerjaren vallende kinderen, 5,679 jongens en 5,026 meisjes, behalve nog 2,607 kinderen van beider geslacht in de kolonien der Maatschappij van Weldadigheid, dus te zamen 13,312.

Hoeveel leerlingen doorgaans of tijdelijk van het onderwijs hebben gebruik gemaakt kan bezwaarlijk met juistheid worden opgegeven, omdat derzelver getal, door verschillende omstandigheden, vooral door de meerdere of mindere drukte van den landbouw, dikwijls in korten tijd zeer afwisselend is.

Het mag echter met grond daarvoor worden gehouden, dat het getal leerlingen, hetwelk wezenlijk onderwijs genoten heeft, grooter was, dan dat van hen, die in de leerjaren vielen, dewijl er op vele plaatsen, vooral des winters, een meerder of minder aantal kinderen ter schole gaat, dat reeds boven de schooljaren is, en er elders worden gevonden, die, nog onder die jaren zijnde, de scholen bezoeken in den zomer.

De provinciale commissie van onderwijs heeft, in den loop van het jaar 1840, na afgenomen examen, afgegeven de navolgende acten van algemeene toelating.

als schoolonderwijzer van den 2den rang	. . .	1
" " " " 3den	" . . .	7
" " " " 4den	" . . .	13

